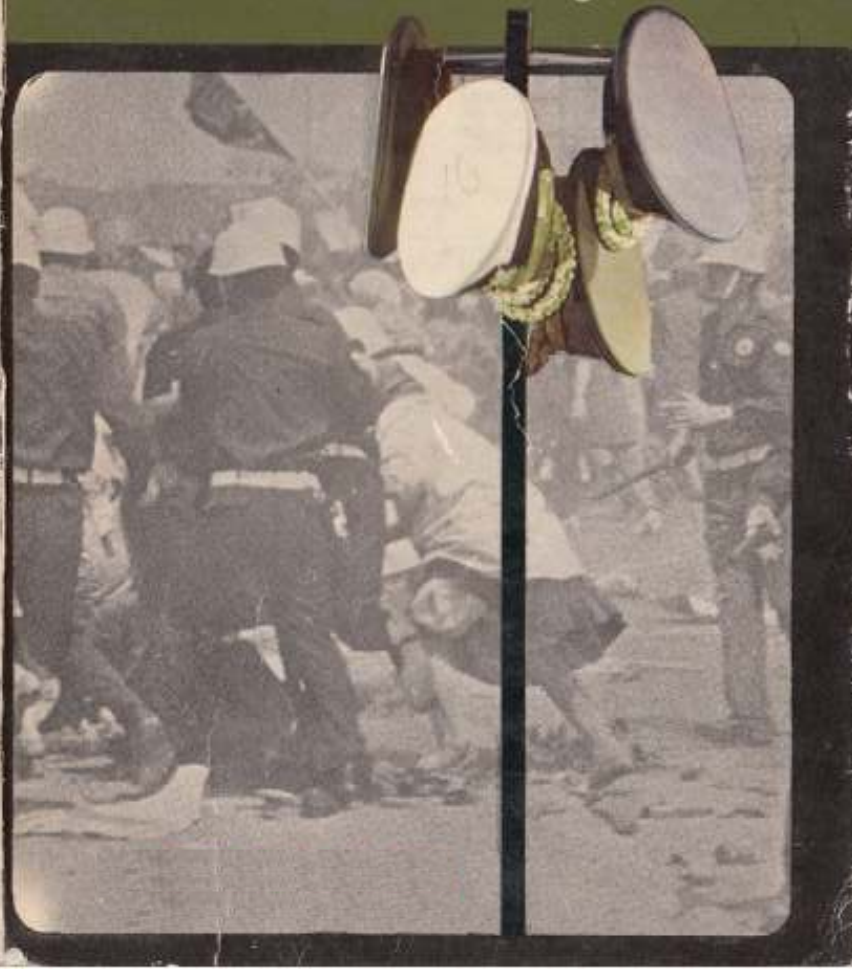
Milliyet YAYINLARI
Aydınlar SEÇMELER DİZİSİ

Ali GEVGİLİLİ

Türkiye'de 1971 rejimi

TARIM TOPLUMUNDAN SANAYİ TOPLUMUNA GEÇİŞ AŞAMASI

TÜRKİYE'DE 1971 REJİMİ

Ali GEVGİLİLİ

MİLLİYET YAYIN LTD. ŞTİ YAYINLARI
Milliyet'ten Seçmeler Dizisi :6
o
Yayın Hakkı (Copyright) : Milliyet Yayın Ltd. Şti.
o
Kapak düzeni : İsmet N. İSLİMYELİ
o
Birinci baskı : Nisan 1973

Bu kitap Yüksel Matbaasında dizilmiş,
Murat Matbaasında basılmıştır.

ALİ GEVGİLİLİ

Türkiye'de 1971 rejimi

TARIM TOPLUMUNDAN
SANAYİ TOPLUMUNA
GEÇİŞ AŞAMASI

Milliyet
YAYINLARI

ÖNSÖZ

ÜLKEMİZİN yönetimine yüzyıllardır sivil ve asker aydınlar, bürokratlar ağırlık koymuşlardır. Osmanlı döneminde yapılmak istenen «değişiklikler», onlarca saptanmış, onlarca uygulanmak istenmiştir. Atatürk Türkiye'sinde aynı durum sürmüştür. Cumhuriyet aynı kadrolar tarafından kurulmuş, devrimler aynı kadrolar eliyle gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün bu değişiklikleri halk için yaptığı ve halkın egemen olacağı bir düzenin temellerini atmak istediği, her hareketinden ve her sözünden bellidir. Ne var ki bu, yapılan devrimlerle kendi kendine alınabilecek bir sonuç değildi. Ve Osmanlı döneminden kalan sosyal ve iktisadî yapıda, yönetime sivil ve asker aydınlardan, bürokratlardan başka ağırlığını koyabilecek bilinçli, örgütlü bir güç bulunmuyordu. O nedenle yönetim yine geleneksel güçlerin elinde kalmıştı.

1950'lerde ortaya yeni bir güç çıktı. Serbest seçimler sonunda iktidara gelen Demokrat Parti, sivil ve asker ay-

dınlara, bürokratlara değil, burjuvaziye dayanıyordu. Büyük toprak sahiplerinin, kasaba eşrafının, sermaye çevrelerinin birleştiği yeni bir güç doğmuştu. Bu güç, büyük halk yığınlarının desteğini kolaylıkla sağlamıştı. Çünkü halkla yabancılaşma halinde bulunan bürokratlara karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü halk yığınları ile daha kolay ilişki kuruyordu. Ve yıllardır hor görülmeye alışmış, üstelik ekonomik ve sosyal yönden bilinçlenmemiş, örgütlenmemiş yığınların gözünde yeni parti bir kurtarıcı olmuştu.

Ne var ki 1950 hareketi geleneksel güçlere karşı bir reaksiyon niteliğinde gelişti. Yüzyıllardır toplumun yönetimine ağırlığını koymuş sivil - asker aydınlar, bürokratlar bir hamlede etkisiz hale getirilmek istendi. Bu mümkün değildi ve karşı tepkiler yaratmaya mahkûmdu. O tepkiler 27 Mayıs ihtilâlini getirdi.

İki aksiyon bir yerde dengelenebilirdi. Ama bu denge de meseleyi halle yetmeyecekti. Çünkü 1960'lar Türkiye'sinde yeni güçler doğuyor, örgütlenmeye başlıyordu. Bu, bir yandan 1961 Anayasasının, bir yandan da ekonomik yapıdaki değişikliklerin sonucuydu. Türkiye sadece tarıma bağlı olmaktan çıkmaya, sanayileşmeye başlamıştı. İki yeni güç doğuyordu: Bir yanda sanayiciler, öte yanda işçiler... Birincilerin o döneme kadar sadece ticaret çevreleri, büyük toprak sahipleri ve kasaba eşrafı tarafından temsil edilen burjuvaziden ayrılan özellikleri ve çıkarları vardı. İşçiler ise yepyeni bir güç olarak örgütleniyor ve bilinçlenmeye başlıyordu. Böylelikle 1960'larda değişiklik istekleri daha dinamik biçimler alırken, bir yandan da yönetime ağırlığını koymak isteyen güçlerin sayısı artıyordu. Bu hareketlilik birtakım patlamalara yol açtı. Köklü değişiklik isteyen radikaller sabırsızlanıyor, yönetime kısa yoldan el koyma çareleri araştırıyordu. Şiddet eylemleri öyle oluştu. Radikallerin bir bölümü sivil - asker aydınların ittifakı ile, bir bölümü de halkın ayaklandırılması ile, yani ihtilâl metotları ile iktidara gelmek istediler. Ama girişimleri dayanmak istedikleri güçlerin eğilimine ters düş-

tü. Ordu gibi halk da tepeden inme metotlarının, şiddetçi eylemleri karşısına çıktı. O tür hareketlerin getirdiği sonuç, sivil - asker aydınların yönetime tekrar ağırlıklarını koyması oldu.

Ama yukarıda değindiğimiz gibi artık Türkiye'de yeni güçler de vardı. Bunlar, tabanlarından aldıkları kuvvetle yönetimde söz sahibi olmak isteğinde idiler.

1970'lere girerken geleneksel güçlerle yeni güçler arasında başlayan kaçınılmaz mücadelenin birtakım bunalımlara yol açması doğaldı. 12 Mart 1971, bu bunalımlarda bir patlama noktası olmuş ve rejime «olağanüstülük» getirmiştir.

■

ALİ GEVGİLİLİ, 12 Mart Muhtırası ile başlayan bu döneme «1971 Rejimi» adını vermektedir. Şimdi aynı adı taşıyan bu kitapta topladığı yazılar, Türkiye'nin yaşadığı o olağanüstü dönemi, tarihsel ve toplumsal köklerinden ayırmadan bilimsel bir anlayışla incelemektedir. Gevgilili, olaylara bu açıdan yaklaşabildiği için, günlük etkiler altında kalmamış, Türk toplumunun geçirdiği bunalımı, tarihsel gelişim içindeki yerine koyabilmiştir. Bu özelliğiyle Ali Gevgilili'nin «Türkiye'de 1971 Rejimi» adı altında topladığı yazılar, yaşadığımız dönemi en iyi yorumlayan belgeler değerindedir. Ve öyle sanıyoruz ki gelecek kuşaklar, 1970'ler Türkiye'sini anlayabilmekte bu kitaptan çok yararlanacaklardır.

Ali Gevgilili, «Atatürkçü Dış Politika ve NATO VE TÜRKİYE» (Gerçek Yayınevi, 1968) ile «Türkiye'de Kapitalizm'in Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar» (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları Dizisi, 1973) adlı eserlerini izleyen bu üçüncü kitabıyla, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk 50 yılına ait araştırma, değerlendirme ve tezlerinin de yeni bir halkasını tamamlamış olmaktadır.

Anlattığı dönemin baş döndürücü olaylarına, şiddet ve baskı eğilimlerine rağmen yarından umutsuz bir kitap değildir bu...

Zira Türkiye'nin, daha iyi bir gelecek için muhtaç olduğu herşey, yine bu dinamik gelişimin arasından boy atıyor.

Ali Gevgilili'nin kitabı, böyle bir geleceğin müjdecisidir.

Abdi İPEKÇİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
SUNUŞ 13
1969/DEĞİŞİM EŞİĞİNDE TÜRK TOPLUMU 15
TÜRKİYE ÜSTÜNE 17
1. Türkiye'de Kalkınma Reçeteleri 19
2. Türk Halk Yığınlarının Tarihsel Tercihleri 21
3. Türk Sanayiinin Aştığı Yol 26
4. Türk Kırları Altüst Oluyor 29
5. Kentlerde Beliren Yeni Ölçüler 33
6. 1970 Yaklaşırken AP'yi Bekleyen Dar Boğazlar 35
7. Değişim Eşiğinde Stratejik Sorunlar 38
8. Büyük Burjuvazi Bölünüşün Eşiğinde 41
9. Topluma Yayılan Kan Lekeleri 46
10. İhtilâl, Darbe ve Sosyal Gerçekler 49
11. Bürokrasi, Refahtan Pay İstiyor 52
1970/PATLAYAN TOPLUMSAL YAPI 55
HOŞ GELDİN 1970 57
1. Cumhuriyet Türkiye'sinde Küçük Burjuva Radikalizminin Elli Yılı ve Tarihsel Parti 61
2. Ne Üstten Yönetim, Ne de Faşizm, Türkiye Gerçeklerine Uyan, Çıkar Bir Yoldur 74
3. Sermaye Yoğunlaşması, Tekelleşme Ve Sanayi Burjuvazisinin Yeni Sorunları 99
4. AP'deki Çatlama: Büyük Burjuvazi ile Anadolu Burjuvazisi Arasındaki Çelişkiler 108
5. 1970 Türkiye'sini Kaplayan Memur ve Gençlik Eylemlerinin Kökü Ekonomiktir 117
6. Rantiye Tabakalar Muhalefet Saflarında 122
7. Türkiye'nin Büyük Metropolu İstanbul'da İşçi Sınıfı Eyleme İtiliyor 125
8. Yaklaşan Bunalımın İç ve Dış Koşulları 135
9. ABD Yörüngesinden AET'ye Kayan Türkiye, Devalüasyonu Göze Alıyor 142
10. Kaos Yaklaşırken 154
1971/TÜRKİYE'DE GEÇİŞ DÜZENİ: «1971 REJİMİ» 167
«DÜNLE BERABER GİTTİ DÜNÜN SÖZLERİ...» 169
12 MART ÖNCESİ
1. Keskinleşen Çelişkiler, Bunalımı Yoğunlaştırıyor 175
2. Liberal Parti AP ve Sosyalist Parti TİP'in Onuncu Yılında Türkiye 192

3. Sorumsuz Kalmak Mümkün Değil 201
4. Türkiye'de Ekonomik ve Politik Yapı 205

12 MART SONRASI

5. 12 Mart Muhtırası, Önümüzdeki Sorunlar 229
6. 1971 Rejimi'nin «Partilerüstü» İlk Hükümeti ve Sosyal Güçler Dengesi 233
7. Çağdaş Dünya Gerçekleri Ve Türkiye 251
8. 1971 Rejimi Sertleşiyor 265
9. Sancılı Dönem, İşçi Sınıfı ve TİP'in Kapatılışı 273
10. İktisadi Durum ve Reformlar Tartışılırken Ekonomik Bunalım Büyüyor 293
11. Küçük Burjuvazi ile Kapitalizmin Programının Çatışması İktidar Boşluğu Doğuruyor 313
12. Radikal Olan On Birler'in Düşüşü ve «İkinci Erim» 336
13. 1971 Türkiye'sinin Tarih Dersleri 345

1972/TÜRK KAPİTALİZMİ YENİ HEDEFLER SEÇİYOR 349

BU ÇAĞDA YAŞAMAK GÜZEL ŞEY

1. Çelişkili Bir Ortam : «İdamlar» ve «Reformlar» 355
2. Sertlikle Yumuşama Arasındaki Çelişkinin Sonu: «İkinci Erim» Çekiliyor 372
3. CHP'deki İktidar Değişikliği: «İsmet Paşa»nın Yerine Sivil Ecevit Lider Oluyor 382
4. Sistem Kendine Yakın Hükümeti Getiriyor: Melen Başbakan 395
5. Kapitalizmin Yeni Stratejisi «Üçüncü Plan» 402
6. AP ve CHP Olağanüstü Rejime Karşı Yan Yana Gelmeye Başlıyor 423

1973/DEMOKRATİK ÖZLEMLERİ KABARAN TOPLUM 445

BUNALIM ÇAĞLARI BÜYÜK ANLARDIR

1. Dünyaya Yayılan Bunalım Orta Doğu ve Türkiye'yi Öne Çıkarıyor 451
2. Rejimde Bir Dönüm Noktası: Cumhurbaşkanı Seçimi Mücadelesi 458
3. 1971 Rejimi'nin Aşamaları ve Sonun Başlangıcı 469
4. Cumhuriyetin Ellinci Yılında 1971 Rejimi'nin Ders ve Sorunları 487

Dizin 506

SUNUŞ

GENELLİKLE her yazar ve her yazı kendi çağının belirli bir oranda tanığıdır. Yaşadığımız an, aynı zamanda tarih'*in de kendisidir.* «Günlük» *başlığıyla 1969, 1970, 1971, 1972 ve 1973 yıllarında* Milliyet *gazetesinde çıkan yazılar da, Türk toplumunun önemli bir dönüşüm anına ilişkin günlük gözlem ve tanıklık görevini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.*

Onları, ilk yayınlandıkları biçimlere hiç dokunmaksızın bir araya getirmek ancak bir belgeleme olabilirdi. Oysa, yaşanan an içinde anlaşılabilen ama aradan geçen süre içinde bazen eklentilerle açıklanmayı gerektiren şeyler olur her yazıda. Hâlâ içinde bulunulan bir dönemin daha uzun sürede de anlaşılabilmesini sağlayacak

ekleri yapmak bu nedenle daha gerçekçi bir davranış olacaktı. Ne var ki, anlaşılırlığı sağlama amacını güden belirli ekler dışında her yazı ilk yayınlandığı andaki genel çizgisini aynen koruyor. Yapılan şey ancak çağa tanıklığı bütünlemeye çalışmaktan ibaret...

Yazar, varlığını borçlu olduğu Türk toplumcu düşüncesine şükranını dile getirirken, Abdi İpekçi'ye de kişisel teşekkür borcunu belirtmeyi görev sayar.

Bu yazılar Emel'*i*, Elif'*i*, Aslı'*sı*, Halil'*iyle yaşadığımız anın Türk insanına adanmışlardır.*

Ali GEVGİLİLİ

1969

Değişim Eşiğinde Türk Toplumu

TÜRKİYE ÜSTÜNE
1
TÜRKİYE'DE KALKINMA REÇETELERİ
2
TÜRK HALK YIĞINLARININ
TARİHSEL TERCİHLERİ
3
TÜRK SANAYİİNİN AŞTIĞI YOL...
4
TÜRK KIRLARI ALTÜST OLUYOR
5
KENTLERDE BELİREN YENİ GÜÇLER
6
1970 YAKLAŞIRKEN AP'Yİ
BEKLEYEN DAR BOĞAZLAR
7
DEĞİŞİM EŞİĞİNDE STRATEJİK
SORUNLAR...
8
BÜYÜK BURJUVAZİ BÖLÜNÜŞÜN
EŞİĞİNDE...
9
TOPLUMA YAYILAN KAN LEKELERİ
10
İHTİLÂL, DARBE ve SOSYAL
GERÇEKLER
11
BÜROKRASİ, REFAHTAN PAY İSTİYOR

TÜRKİYE ÜSTÜNE

AKIP GİDEN yıllarla birlikte Türkiye yeni bir biçim almaktadır. Geride bir İmparatorluğun artıklarını bırakan Anadolu İhtilâli, inanılmaz güçlükle bir araya getirilebilen bir kaç yüz biner liralık bütçelerle yola koyulabilmişti. Cumhuriyetimiz bugün milyarlık kaynaklara sahiptir. 1920'lerin parçalanan Anadolu'sunda belki de ilk sanayileşme hareketi, askerî zorunlukların ürünü olan derme çatma harp sanayiimizdi. 1970'ler Türkiye'si, artık iğneyi bile dışarıdan getirmek zorunda olan bir ülke değildir.

Ne var ki, madalyonun bu güzel yüzüne karşılık, öteki yüzünde acı bazı başka ekonomik gerçekler daha yatıyor. Türkiye çoğu az gelişmiş ülkenin aksine, kendisine belirli bir büyüklük sağlayan geçmişinin sayesinde, hemen her alanda gerekli insan kadrolarına sahiptir. Ama bu kadroların önemlice bir bölümü bugün ya Türkiye'de gereksiz işlerde

ya da yurt dışında başkalarının hizmetinde çalışmaktadır.

Kendi yetişmiş kadrolarını kullanamayan Türkiye, iyi yararlanılsa aydınlık bir gelecek yaratacak güçte olan kıt ulusal kaynaklarını da tümüyle harekete geçirememektedir. Topluma dinamik bir güç katarak Türkiye'nin demokratikleşmesine de yardım edecek olan reformlar, uzun yıllar, hep planların tozlu sayfalarında durmuştur. Kaynaklarımızın kalkınma yolunda daha âdil ve hızlı olarak kullanılmasını sağlayacak vergi, idare reformları, toplumsal yapımızda az gelişmişlik çemberini kıracak düzen yenilenmeleri hâlâ gerçekleştirileceği günleri bekliyor.

Bunlara, nice bahtsız deneylerden sonra önemi anlaşılan sanayileşme hareketimizin, sakıncalarını artık herkesin bildiği montajcılıktan kurtarılmasından, sanayi ürünlerimize dünyada pazarlar bulunmasına kadar sayısız sorun eklenebilir. Daha iyi bir Türkiye için özlediğimiz her şey, sonunda, ekonomik sorunlara bilgiyle, anayışla bilinçle eğilip eğilemediğimize gelip dayanmaktadır.

Hızla XXI. yüzyıla doğru yarışan dünyamızda, Türkiye'nin de elbet bir yeri var ve olacaktır da... Türk toplumuna, onun sorunlarına ve gerçeklerine göstereceğimiz ilgi geleceğimizin de en gerçek teminatıdır.

(1 mayıs 1969)

1

TÜRKİYE'DE KALKINMA REÇETELERİ

TÜRKİYE iki yüz yıldır kalkınmak için çabalayan bir ülkedir. Bütün bu tarih boyunca, özellikle hareketli dönemlerde bol bol kalkınma reçeteleri öne sürülmüş ama hiç bir zaman kalkınmanın **öz**'üne erişilememiştir. Alafranga Prens Sabahattin'in «teşebbüsü şahsî» ve «ademi merkeziyetçilik» reçetesinden, büyük milliyetçi Ziya Gökalp'in **Kızıl Elma**'sına kadar bütün reçetelerin belirgin özelliği, tümüyle yoğun ideolojik damgalar taşımalarıdır. Bilimsel gerçekler yerine, bilimsel kılığına büründürülmüş ideolojik seçimlere yaslanan kalkınma düşleri, 1945 lerde açılan çok partili dönemle birlikte, sıradan politikacıların demagojik reçeteleriyle yeni çeşitlemeler elde etmiştir. Ama bu reçeteler iki yüzyıl sonra Türkiye'yi bir daha iflâsın, ekonomik bunalımların kucağına atmıştır, ancak...

«Biz iktisat bilmiyorduk» sözünü acıyla kullanan İsmet İnönü, bu çıkmaz yolun özündeki gerçeği açıkça ortaya koyar... Ekonominin yasaları, renkli düşlerin ötesinde işler. Belirli bir tarihsel geçmişin üstünde yükselen toplumlar, ancak, kendi geçmişleriyle geleceklerini uyumlu bir biçimde bütünleştiren objektif koşulların de-

ğerlendirilmesiyle çıkar yollara kavuşabilirler. Bu çıkar yollar ile dış dünyanın koşullarını dengeleyebilen bir iktisat politikası, artık düşlerin kölesi olmaktan kurtulur.

Türkiye'de 1960'larla **düzen** tartışmalarının başlayışı aslında bu bilincin sonucudur. Aydınlarımız ilk olarak Türk sosyo/ekonomik yapısının kendine özgü dinamiklerini araştırmakta, bunların ne yönde kullanılarak Türkiyenin çağına uzanan bir sıçrama yapabileceğini bulmaya çalışmaktadırlar. Bunlar elbette salt yüzeyi gören bakışlarla gerçekleşebilecek şeyler değildir. İthalâtın neden arttığı, ihracatın ne için yerinde saydığı, sanayileşmenin neye hep tüketime yöneldiği sorunları kadar, bütün bunlara yalnız milliyetçilikten güç alan bir karşı tepkiye dayanılarak çözümler bulunup bulunamayacağı sorunu da önem taşır, **düzen** tartışmalarında...

Tarihsel birikimin değerlendirilmesi, **milliyetçi** tepkisine güvenilen güçlerin, halkın hele geniş emekçi yığınlarının yapı ve düzen değişikliklerine aktif olarak katılışını sağlamadıkça Türkiye'ye yenileşmeyi ve köklü reformları getiremeyeceğini gösterir, bize... Dünya ve Türk tarihinde yaşanan deneyler, **milliyetçi küçük burjuvazi**'nin iktidarının, **yığınlara sırtını döndüğü takdirde,** örneğin dönüm başına tahıl verimini arttırmaya yetip yetmeyeceği, dışa bağlı ekonomiyi tek başına yeni bir rotaya çevirtip çevirtemeyeceği, kaynakların kullanımını değiştirip değiştiremeyeceği gibi ekonomik bakımdan önemli soruları cevaplandırmaya yöneltecektir. Yapı değişiklikleri ancak toplumun ortak çıkarları bulunan kesimleri arasında organik bir bütünleniş, kenetleniş, ittifaka varmakla gerçekleşebilir. Böyle bir bütünleniş in bilinci ve ortamı gerçekleşmeden tek yanlı bir sıçrama reçetesine bel bağlamak, Türk tarihinde az olmayan düşlere bir yenisini eklemekten başka sonuç vermez elbette... Yazık ki, 1960'lar sonunda özellikle **küçük burjuvazi** bu dersi almış değildi, henüz... *(12 ağustos 1969)*

2

TÜRK HALK YİĞİNLARİNİN TARİHSEL TERCİHLERİ

I

TÜRK HALKI NEYİ SEÇİYOR?

12 EKİM 1969'DA, Türkiye'de ekonomik ve belki de siyasal bakımdan önemli sonuçlar doğurabilecek bir seçim vardı.

Toplum ve 50 yıllık **Türk Devrimi**, yirmi beş yılını alan **çok partili dönem**'in olduğu kadar, 1923'ten bu yana izlenen ekonomik siyasetin de faturalarıyle hesaplaşacaktı, yine... Kalkınmak, daha demokratik ve daha mutlu bir Türkiye yaratmak için iki yüz yıldır için için kaynayan ülke artık belirli yol kavşaklarındadır.

Bir kere, belki de aynı özlemleri çektikleri halde, Türk **halk** yığınlarının büyük bir bölümü ile aydın ve özellikle **bürokrat** katlar arasında kapatılamayan bir boşluk vardır. Bu boşlukta, halka, eğemen sınıfların kendisininmis gibi benimsettirebildikleri aldatıcı kavramlar ile bunlardan çok başka bir şey olan Anadolu yığınlarının çağlar boyunca sürüp giden gerçekçi ve o ölçüde de boyun eğmez kişiliklerinin, rasyonel, maddî ve filozofça olan dünya görüşlerinin aydınlarca biribirine karıştırılmasının hiç kuşkusuz büyük rolü olmuştur. Hoşgörüsüz bir bürokrat bakışı, halkta ancak bilgisizliğin ve kabalığın yüzeydeki izleriyle karşılaşmıştır.

20. yüzyılın çok geri bırakılmış, yoksul ülkeleriyle Anadolu halklarını, gerçekte hiç bir şeyi açıklamaya yetmeyen basit istatistikler ya da şemalarla karşılaştırıp aynı gelişme düzeyine sokan eğilimler, Türk halkını üstün kılan iç dinamikleri hiç bir zaman sezinleyememişlerdir. Oysa tarihi boyunca Türk insanı bir yandan toplum mutluluğunun üstün tutulduğu düzenleri yaratırken, öte yandan da, bu düzene özgür ve aktif bir kimlikle katılışın yollarını aramıştır. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş yıllarının, biraz da Anadolu halk hareketlerinin tarihi oluşu boşuna değildir.

Mülkiyeti kamuya ait olan Osmanlı tarımsal toprakları ile birlikte genellikle bütün üretim araçları ve yönetim mekanizması üstünde de bir egemen sınıf gibi tasarruf yetkisini kullanan asker ve sivil bürokrasi (bu niteliğiyle) çoğu zaman halk karşısında Batı'da burjuvazinin taşıdığı çelişmeleri de yüklenmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan ticaret ve toprak burjuvazisi ile bürokratik mekanizma arasındaki bütünleşme, Celâlî isyanları ve benzeri olaylarla, bu çelişmeleri daha da keskinleştirmiştir.

Türk Devrimini eşraf ile birlikte yürüten cumhuriyet kadroları da en azından köklü bir toprak reformu ile gidememişlerdir, bu uzlaşmaz çelişmeleri... Burjuvazi - bürokrasi bütünleşmesi, burjuvazinin doğrudan doğruya yönetime el koymaya çalıştığı 1945 sonrasının demokrasi serüvenlerinde halkı, sürekli olarak, tarihî bürokrasi karşısında demokratik haklarını geliştiren yarı liberal, yarı «ademi merkeziyetçi» siyasal akımların yanına itmiştir. Aydın ve bürokrat kadrolar, halkın «bilinçsiz» olduğu için değil, kendilerinin yarattığı ve halkçı eylemlerle o, güne kadar ortadan kaldıramadıkları uzlaşmaz çelişmeler karşısında «çok bilinçli» olarak kapitalist partilere oy vermek zorunda bırakıldığını sezinleyemedikçe, bu «itme» de önlenemeyecektir.

Geciken reformlar, çetin iktisadî kararlar dolayısıyle büsbütün önemlileşen 1970'lerdeki dönem için de o yüzdendir ki halk oyu'nu yine AP'ye verecektir. 1969 seçimlerinde Ortanın solu'nu benimseyenler CHP'ye sosyalizmi isteyenler mutlaka TİP'e atacaklardı, oylarını... Ama korkulur ki, Türk halkının «seçim»indeki dünya görüşünün, ona yön veren dinamiklerin bilincine varılması 1969 seçimlerine rağmen çoğu orta sınıf aydınlar için kolay olmayacaktır.

(11 ekim 1969)

II

1969 EKİM SEÇİMİNİN DERSLERİ

TÜRK HALKI tarihsel gelişme doğrultusunu 12 ekim 1969 seçimlerinde bir daha beliren tercihleriyle, hiç bir yanılgıya yer vermeyecek tarzda ortaya koyar, gerçekten... Yüzyıllardır kendi bağımsız kişiliğini geliştirme ve bütünselliğini elde etme çabasındaki Anadolu insanları bir kez daha, 1945'ten bu yana ülkede geleneksel çerçeveyi parçalamakta olan ekonomik ve siyasal eylem lehine kullanırlar, oylarını... Özel bir durumu bulunan TİP dışında, 1969 seçimi siyasal platformda genel bir **ayıklama** ya da **tasfiye** niteliğini taşıyordu.

27 Mayıs'tan sonra olup bitenleri sözgelişi bir Bayar ya da Menderes etkenine bağlayan bazı Atatürk devrimcilerinin görüşleri, 1969 seçimlerinde Bayar'ın AP'ye açıkça karşı çıkmasıyle ilginç bir deneyden geçmiştir. Seçimde eski DP'li Bayar'ın mutlak desteğine sahip olduğu halde YTP'nin uğradığı yenilgi, Bayar efsanesiyle birlikte, halkın seçiminin duygusal, bilinçsiz ya da irrasyonel motivlere dayandığı tezinin de iflâsı olmuştur.

Yirmi beş yıldır DP ya da AP gibi adlar taşıyan partilerin ötesinde, Türkiye'nin genel bir tarihsel gelişim çizgisi izlediğinin son bir belgelenişidir, seçim sonuçları... İmparatorlukta ve giderek Cumhuriyette, bazı üretim araçları ve yönetim mekanizması üstünde uzun süre egemen bir sınıf gibi tasarruf yetkisini kullanarak, toprak ve ticaret burjuvazisinin gelişim yollarını açan bürokratik mekanizmanın tarihsel itmesi karşısında **halk yığınları** 1945 sonrasının siyasal eylemini, kendilerini daha özgür bir biçimde geliştirebilecek tek yol olarak görmüşlerdi. Bu, 1960'lar ortasında AP lideri olan Süleyman Demirel'in «ekspansiyonist» dediği, geleneksel sınırların ötesine çıkan «genişletici» bir iktisat siyaseti izleyen; bürokrasinin gücünü geriletirken, aydınlar değil ama halk bakımından demokratik hakları geliştiren bir eylemdir. Aynı köklü nedenler, bir bakıma Fransız Devrimi'nde de, soylular karşısında yükselen burjuvaziyi siyasal özgürlükler için destekleyen Fransa'nın çalışan sınıflarının seçiminde de yatmaktaydı.

1970'lere kadar yalnızca egemen sınıfların çıkarlarını korur ve geliştirir gibi görünen AP/DP gelişiminin gerçek ekonomik toplumsal ve siyasal karakterini ortaya koymada, 1960'ların sözde sol analizlerinin çoğunun yetersiz kaldığım anlatır her şey... Bu analizlerin temel yanılgısı, halkın AP'yi somut çıkarları, özgürlük ve kalkınma istekleri için değil, uyanmamış ve bilinçsiz olduğu için seçtiği varsayımında yatmaktadır. Oysa, toplum ve tarih böyle rasyonel olmayan motivlerle asla işlemez. Daima gerçekçi, sağduyulu olan Anadolu insanı kendilerini çileli bir kadere mahkûm eden tarihin mirası sayısız eksikliklerine rağmen günün var olan koşullarında başka hiç bir yolun, maddî durumlarını geliştirmekte şimdilik «seçtikleri yol» kadar güvenli olmadığını çok iyi kavramaktaydı, 1945'ten beri...

Yarın bakımından, AP'nin bütün açmazları da, aslında, bu seçimin içinde toplanır, zaten... Halk, iktidar göreviyle birlikte, öncelikle kendi durumunu geliştirme ve — aydınları değil — kendisinin özgürlüklerini arttırma görevini de vermektedir, AP'ye... AP'nin çıkarlarını korumak istediği egemen sınıflar ile oylarını aldığı halk yığınları arasındaki uzlaşmaz çelişmeler ise bu ortamda yarattığı ekonomik ve sosyal faturalarla, müthiş bir ikiliğin, dualizm'in kaynağı olurlar. Bu ikilik ya AP'nin gerçek bir halk partisine dönüşmesini ya da halkın belirli bir demokratlaşma sürecinden sonra kendi iktidarının yollarını aramasını gerektirecektir.

Tarihin yeni bir hız aldığı bu kesitte, bütün eylemler Türk halkının özgürlükler yolunda olan bu genel gelişimini kavradığı ve onunla özdeşleşebildiği ölçüde ancak halkçı, devrimci ya da toplumcu olabilirdi, öyleyse...

(14 ekim 1969)

3

TÜRK SANAYİİNİN AŞTIĞI YOL...

I

SANAYİSİZ TÜRKİYE'DEN 1970'LERE

GENÇ TÜRK DEVLETİ 1923'te kurulduğu zaman, sanayi adına elinde bulunan, hiç denecek kadar az bir varlıktı. 1923'te sanayi işyerlerinin sayısı gerçi 386'yı buluyordu ama, bunların hemen tümü el emeği ya da ilkel tezgâhlarla çalışan cüce kuruluşlardı. Birinci Dünya Savaşı başlarında 13 bin olan işçi ve usta sayısı, 1921'de ancak 76 bin kişi olarak görünüyordu. Cumhuriyet yalnız yıkılmış bir yurt değil, tarımın ötesine geçmemiş bir geri ekonomiyle de karşı karşıyaydı.

Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması için öylesine uğraşmış olan genç ülkenin, yabancı sermayenin Osmanlıları çöküntüye götüren acı anıları capcanlı dururken, örnek olarak, kibrit ve çakmak imal ve satış tekelini bir Amerikan şirketine ya da ispirto ve alkollü içki imal tekelini bir Polonya firmasına bırakmak zorunda kalışı anlamlı ve düşündürücüdür. Tarımcı bir ülke olarak geri bıraktırılmış Türkiye'nin, uzun yıllar, «Toplu iğne bile yapamıyoruz» sözünün acısını çektiği hatırlanmalıdır.

1970'lerde ellinci yılına ulaşan Türk devrimi, o güne göre, hiç kuşkusuz çok önemli bir yol almıştır. 1968 sonunda tarımın millî gelir içindeki 23,8 milyar liralık payına

karşılık, sanayi de 14,1 milyar liralık bir varlık gösterir. Sanayi işçisi sayısı ise milyonları aşar.

Türkiye'de 1929 Buhranı'na kadar süren ithalâtın serbestçe, bol ve ucuz olarak yapılabildiği dönemde ulusal sanayi hiç gelişme olanağı bulamamıştır. Bu durum 1929'dan sonra devletçi sanayileşmeyi ve gümrük korumasını kaçınılmazlaştırmıştır. 1929'da 250 milyon lirayı aşmış olan ithalât, ulusal sanayiin yeni gümrük tarife kanunu ile destek altına alınmasıyle birlikte gerilemeye başlıyor ve 1939'da 120 milyon liranın altına düşüyordu. Devlet, ayrıca, yabancı sermayeye verilen tekel imtiyazlarını geri almış, sanayiin kurulmasına öncülük etmiş ve ülkede ilk kıpırdanışları sağlamıştır, bu dönemde.

Türk Sanayiinin daha sonraki tarihi de, 1946, 1950, 1954 ya da 1958 gibi ithalâtın kolaylaştığı ya da güçleştiği dönemeç noktalarında, bu eğilime paralel bir gelişim gösterir. **Serbest ithalât** yapılamayan dönemlerde derhal darlığı görülen maddeleri üretmeye başlayan sanayi, ithal yoluyle ağır bir dış rekabet altında bırakıldığı dönemlerde ise daima yıkıma uğrar.

Ancak planlama ve ulusal sanayii yüksek gümrük tarifeleriyle koruma bilincinin yerleştiği 1960 sonrasında Türk sanayii hızla gelişebilmek olanağını bulabilmiştir. Öyle ki, İstanbul Sanayi Odası 1970'ler başında en büyük 100 sanayici firmanın toplam öz kaynaklarının 5 milyar liraya yaklaştığını, cirolarının 10,5 milyar lirayı aştığını ve yüz kuruluşun tek başına 94 bin kişiye iş sağladığını artık kendiliğinden güvenle açıklayabiliyordu. Sanayiin bu güvene ulaşabilmesi bile tek başına önemli bir olaydı, yeni Türkiye için...

(28 ağustos 1969)

II
ÖRNEK MÜTEŞEBBİS GAZİ'DEN 1970'LERE

DOĞAN AVCIOĞLU'nun, **«örnek müteşebbis»** diye nitelediği Atatürk'ün Türkiye'de giriştiği ilk yatırımın bira fabrikası oluşu, tarihsel bir anlam taşır. Bütün geri bırakılmış ülkelerde, eğer ulusal kaynakları yeniden düzenleyerek yapısal devrimlerle toplum gerçekten sanayileşme yönünde harekete geçirilememişse, varolan geri koşullarda serpilme potansiyeli bulunan tek alan tüketim sanayileridir. Türk sanayiinin 50 yıllık gelişimi ve yapısı aslında Cumhuriyet'in ilk kadrosunun dayandığı köklerin ve seçimlerin kaçınılmaz bir ürünüdür.

Gazi'nin hayata gözlerini kapadığı 1938'de, arada 1929 Dünya Bunalımı'nın da etkisiyle girişilen devlet kapitalizmine rağmen Türk sanayiinin 7,6 milyarlık millî gelir içindeki payı ancak 685 milyon lira olabilmiştir. (Prof. H. Kazgan'ın hesabı, 1948 fiyatlarıyle). Bununla birlikte, genellikle tüketim dallarında gelişen sanayiin millî gelirdeki payı, yabancı sermayenin daha Türkiye'ye girmediği 1950 - 1952 döneminde %12'ye kadar yükselir, giderek... 1970'ler yaklaşırken, **sanayi** millî gelirin %18'ini sağlamaktadır. 1968/1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Plan döneminde, gayri safi millî hâsılada istenen 34,3 milyar liralık artışın tek başına % 38,6'sını, imalât sanayiinin yaratması bekleniyordu, artık...

50 yılda sanayileşmenin net sonucu, Türkiye'nin yaptığı tüketim malı ithalâtının % 5'in altına düşmüş olmasıdır. Cumhuriyetin tarihsel gelişme çizgisi Türkiye'ye % 75'i tüketim malı, % 15'i ham ve işlenmiş madde, %10'u ise üretim araçları üreten bir sanayi vermiştir. Elli yıllık Cumhuriyet Türkiyesi'nin bir **tarım toplumu**'ndan **sanayi toplumu**'na dönüşüm eşiğinde olduğunu belgeleyen bu büyük olay, aynı zamanda, Türkiye'nin yaşayacağı bunalımların da temel nedeni olacaktır...

(18 eylül 1969)

4

TÜRK KİRLARİ ALTÜST OLUYOR

I

TOPRAKSIZLAŞIP, ÖZGÜRLEŞEN KÖYLÜ...

TÜRK TOPLUMUNDA yeni bir olay olan köylülerin toprak işgalleri, 1970 başlarında, ancak askerî birliklerce önlenebilecek ölçülerde ortaya çıkmış bulunuyordu. Yüzyılları dolduran Türk toprak sorununda önemli olduğu kadar, ciddî bir aşamadır bu... Derinlerinde ağır toplumsal ve ekonomik baskılar yatan huzursuzlukları idarî tedbirlerle geçiştirme çabaları gittikçe daha sarp engellere çarpmakta ve yetersiz kalmaktadır. Huzursuzluklar, objektif bir biçimde değerlendirilmedikçe, bunları önlemenin giderek zorlaşması kimseyi şaşırtmamalıydı.

Türk tarımındaki bunalım kaynaklarını, AP siyasal iktidarının Meclislerden geçirerek yasal bir güç kattığı İkinci Beş Yıllık Plan iyice açığa vurur. Millî gelirin ve ihracatın en önemli bölümünü sağlayan tarım bozuk bir yapıya sahiptir. Milyonlarca köylü geniş bir **topraksızlaşma** olayı içinde kıvranırken; toprağın işletme ve mülkiyet düzeni, miras hukukunun kötü uygulanmasının da etkileriyle tam bir keşmekeş içinde yüzmektedir. Köylülerin elindeki işletmelerin dörtte biri (% 24.8'i), aslında 10 ve daha çok parçaya bölünmüş cüce topraklar yığınından ibarettir. 6-9 parçaya bölünen işletmeler ise,

Türk tarımında ikinci dörtte biri (%24.9) teşkil ederler. Tarımda verimli ve kârlı çalışmaya uygun tek parçalık topraklar ise, işletmelerin ancak % 9.6'sından ibarettir.

Kırların çeşitli yerlerine serpilmiş cüce işletmeler yoksul köylünün geçimini sağlayabilmekten gittikçe uzaklaşırlar. Oysa, Türk kırsal kesiminde tam 2 milyon 132 bin işletme sadece 1-50 dekar arasında toprağa sahiptir ve bu avuç içi kadar mülklerin toplamı, Türk tarımında işlenen toprakların dörtte birine (% 24.8'i) ulaşmaktadır. Millî gelirin 5,2 milyar lirasını yaratan bu işletmelerde köylüler ancak yarı aç, yarı tok yaşamak zorundadırlar... Anadolu'yu örümcek ağı gibi saran cüce işletmelerde yılda fert başına yalnız 485 lira düşmektedir. Tarımdaki işletmelerin dörtte üçünün, bir başka deyişle, % 69'unun 1960'lardaki genel durumu budur işte...

Yaşama duvarının kıyılarında sürünmeye mahkûm edilen milyonlarca köylü karşısında, hangi belgelerle elde edildikleri çok geniş hukuk tartışmalarına yol açan büyük topraklar kırsal kesimde artık baş döndürücü çelişmeler yaratırlar. İşletmelerin binde 14'ünden ibaret olan bin dekarı aşkın topraklarda, kendi bildirimlerine göre bile kapitalistleşmiş çiftçilerce fert başına yılda 49.750 liralık gelir sağlıyordu. Türk tarımında yaratılan gelirin ve işlenen toprakların onda biri, 4.323 işletmenin tekelindeydi, açıkçası... Bu, bir **sınıflaşma** olayıdır.

«Türkiye'de dağıtılacak toprak yoktur» sözlerinin ardında gizlenen bu tablo, bir avuç toprağı bulunmayan milyonlarca mülksüz köylünün de katılmasıyle, Türkiye'yi yeni gelişmelere sürüklemek eğilimindedir. Yasa dışı sayılsalar da, kendini haykıran bir sosyo/ekonomik dengesizliğin ürünü olan köylü hareketleri, (gerçek reformlarla toprakta toplumcu, âdil bir mülkiyet ve işletme düzeni kurulmadıkça) çıkmazları daha da keskinleştirmeye adaydı, Türkiye'de... *(20 kasım 1969)*

II

KÖYLÜ HAREKETLERİ GELİŞİYOR

1960'LAR sonunda Türk köyünde yeni oluşumlar beliriyordu, artık. Sözgelişi, bir vakitler Ege'li tütün üreticisinin tekelinde olan köylü hareketleri, 1969'da Çukurova'nın bereketli topraklarındaki huzursuz pamukçulara sıçramaktadır. Karadeniz'in hareketlenen fındık üreticisi, Doğu Anadolu'nun topraksız köylüsü, ülkenin sosyo/ekonomik görüntüsünde temelli değişikliklerin ipuçlarını vermektedirler.

İsteklerini ve özlemlerini ustalıkla dile getiren sloganları halk sağduyusuyle bulan köylüler kurulu düzenden âdeta hesap sorar, sık sık. Sözgelişi, 1969 eylülünde Tarsus'ta yollara düşüp tarımsal düzeni protesto eden binlerce köylünün taşıdığı dövizler üstünde dikkatle durulmalıdır. Bunların altında, büyük iktisadî gerçekler yatmaktadır, çünkü:

1. Uluslararası gerçeklere göre dengelenmiş hiçbir üretim planı bulunmayan Türk tarımı, kesin bir keşmekeş içinde yüzmektedir. Hangi yıl, ne kadar ürün alacağını bile bilmeyen bir ülkeyi bekleyen ise, ancak bir üretim, fiyat anarşisidir ve köylülerin ellerindeki döviz bunu somutlaştırmaktadır: «Üç kilo pamuk = Bir paket sigara»

2. Topraksız köylü ya da küçük üretici 1960'larda artık günlük geçimini bile sağlayamazken, tarım kredilerindeki milyarlık artışlar da, ancak bu ters gelişimi perçinlemeye yarıyordu. Kırların **varlıklı** çevrelerine giden büyük krediler, sonunda, tarımda ilkel teknolojiyle, hastalıkla, doğal felâketlerle baş edemez duruma düşen yoksul üreticinin **toprağını elinden almaya** yönelmekteydi. Tarımda özellikle 1950'den sonra desteklenen kapitalist-

leşmenin bilânçosu, köylünün dilinde, «köylüyü kurt, bankayı tefeciler yiyor» sloganıyla özetlenir, artık...

3. Kırsal bölgelerin özelliklerine göre siyasal, dinsel ya da etnik sorunlar abartılarak yörüngesinden saptırılmak istenen köylünün ekonomik huzursuzluğu, bütün bu engelleri aşarak 1970'lerde günden güne daha açık biçimlerde ortaya çıkıyordu. Anadolu'yu saran toprak işgalleri, mitingler, gittikçe kalabalıklaşan yürüyüşler ve protestolar toprakta beliren kapitalist üretim ve mülkiyet ilişkilerinin bir sarsıntı dönemine özgü ifade şekilleridirler.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azalan bürokratik baskının yanı sıra gelişen demokratik özgürlükler, Türk köylüsünü ekonomik özgürlüğünü de arama bilincinin eşiğine kadar getirmişti 1960'ların sonlarında... Bunu anlamak ve değerini vermek gerekiyordu.

(10 eylül 1969)

III
GELECEĞİN ÇELİŞKİLERİ...

TÜRKİYE'DE izlenen gelişme modeli içinde yapılan şey; sanayileşmenin ön aşamalarında, yılda %6,5-7'lik bir kalkınma hızının doğal olarak gittikçe büyüttüğü gelir dilimlerinden geniş köylü yığınlarına eskisine göre biraz daha fazla ama büyük toprak sahiplerine düşene göre mutlaka çok daha adaletsiz bir parça verilmesinden ibaret demektir. **Gelir bölüşümü** açısından kırlarda artan gelir dengesizlikleri ise, AP'nin köyden gelen lideri **Demirel**'i 1971'lerde elbette **köylü**'nün çok daha sert şikâyet ve tepkileriyle karşı karşıya bırakacaktı. Köyden gelen başbakanın kaderi, büyük ölçüde, bu çelişmeyi yok etmesine bağlı görünüyordu, hızlı bir yapısal değişim eşiğindeki Türkiye'de...

(29 kasım 1969)

5

KENTLERDE BELİREN YENİ GÜÇLER

TÜRKİYE'DE bazı iç ve dış çevreleri tedirgin edecek kadar artan toplumsal dinamizm, kırların yanı sıra kentlere de ilginç biçimlerde yansıyacaktır. Tarımdaki kapitalistleşme, az topraklı ya da topraksız köylüleri büyük kentlere doğru iterken, işsizler ordusuna da yeni kadrolar katıyordu. Sanayiin emebileceğinin çok üstüne taşan iş gücü fazlası 1970'ler yaklaştıkça Türkiye'yi ağır sorunlarla karşı karşıya bırakmaktaydı. **Düzen,** ürkütüyordu.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yayınladığı istatistikler, emek piyasasındaki gelişmelerin bir tablosunu vermektedir. Şöyle ki;

● Büyük işyerlerinde çalışanların sayısı 1969'da 1.026.881 kişiye yükselmişti. Türk toplumsal ve ekonomik gelişimi açısından yeni dönemin en büyük özelliği şudur:

Türkiye'de büyük birimler halinde üretim yapan imalât sanayii, tek başına istihdam hacmini geliştirici rol oynamaya başlamıştı, 1960'lar sonlarında...

● İşsizlik arttığı halde Türkiye'de işçilerin sosyal güvenlik sistemi içine girmeleri de hızlanmaktaydı. Örneğin, Sigortalı işçi sayısı 1969 temmuzu sonunda

1.191.200 kişiye yükselmiş bulunuyordu. Bir yıllık süre içinde sigortalı işçiler ortalama günlük gelirlerini de beşte bir oranında artırarak, 29.89 liraya çıkartabilmişlerdi. Geniş bir işsizler ordusuna rağmen ücret ve sosyal güvenliklerinde sağladıkları gelişmeler, işçilerin yeni Türkiye'de artık bir sınıf olarak ekonomik, siyasal ve toplumsal ağırlık elde etmeye başladıklarının bir belirtisidir.

Sanayideki büyümeye paralel olarak, işçi sınıfında da çok yönlü eylemlerin genişlemesi, Türk toplumundaki iç yapı değişimi bakımından gözden kaçırılmaması gereken önemli bir olgudur. Geleneksel üretim ilişkilerinin dar çemberlerini çatlatan bu oluşum, yarının dinamik Türkiyesi için güvenilir ipuçlarını verir.

Tatlı kâr getiren spekülasyon alanlarını «cezalandırıcı» tedbirler getirerek kaynakların sanayileşmeye daha büyük bir hızla akmasını yeterince sağlayamayan siyasal iktidarlar, işsiz ordusunun doğurduğu baskıyı, Türk işsiz yığınlarını yurt dışına ihraç ederek dengelemeye çalışmaktaydılar. Sözgelişi, sadece 1969'un ilk dokuz ayında yurt dışına gönderilen işçi sayısı, 1968'e göre % 206 artmış ve 77.609 kişiye ulaşmıştı. Ne var ki, yeni gidenlerin çoğunun **uzmanlaşmış işçi** olması, en değerli elemanlarını kaçırmaya başlayan Türk sanayiinin geleceği bakımından da başka sakıncalar yaratacaktı, artık...

Takvim 1970'lere erişirken, ufukta siyasal iktidarları, sanayileşmeyi hızlandırarak, yurt içi istihdamı artırıcı köklü değişikliklere yöneltecek olaylar ve gelişmelerle dolu günler görünüyordu. Sanayileşme hızlandırıldığı oranda, toplumun önündeki yol da düzelip genişlemeye başlayacaktı.

(26 aralık 1969)

6

1970 YAKLAŞİRKEN AP'Yİ BEKLEYEN DAR BOĞAZLAR

1970'Lİ YILLARIN en önemli dönemlerinde Türkiye'yi yöneten AP'nin ekonomik ve toplumsal felsefesi en ilginç ifade tarzlarını parti lideri Süleyman Demirel'in sözlerinde bulur. Demirel AP'nin geçmiş seçimlere «kendilerine ait olmayan faturalar»la girdiğinden yakınır, sık sık... 1969 seçimlerinin özelliği ise, AP iktidarının, doğrudan doğruya kendi sosyo/ekonomik sisteminin ürünü olan faturalarla halkın karşısına çıkmasıdır. Ama korkulur ki, yeni faturalar, AP'li başbakanın yakındığı eski faturalardan daha da ağır olacaktır. Türkiye'nin 1970 başlarındaki ekonomik gündemini de belirleyen yeni sorunlarının nitelikleri şöyle özetlenebilir:

● Geri bırakılmışlık bunalımları içindeki Türkiye'nin daha bir süre dış ödeme zorluklarıyle karşılaşacağı, o yüzden de dış kredilere hâlâ ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Ama bu konularda Plan'ı hatırlayan Demirel'in, Plan'da bunlarla birlikte öngörülen öteki hedefleri de unutmaması gerekirdi. Büyüyen dış ödeme zorluklarının yanı sıra AP, sosyal adaleti de sağlayacak olan vergi reformlarından kaçınarak bütçe açıklarını 1970 başlarında

1,5-2 milyar liranın üstüne taşırmış ve sanayileşmeyi hızlandıracak büyük kamu yatırımlarını zamanında gerçekleştirememiş durumdaydı.

● AP iktidarı, sürünen enflasyonun, para değerini hızla düşürerek ülkeyi devalüasyon eşiğine getirmesine de yol açmıştı. İktidarın, Türk halkının en yoksul kesimlerinin önüne süreceği devalüasyon faturasının altında, Başbakanın imzası bulunacaktır, yani... Kapitalist iktisat siyasetiyle, ağır ve zahmetli bir sermaye birikimi karşılığında göze alınan bu fatura, toplumda var olan huzursuzluğa, birden çok keskin fırça darbeleri vuracaktır.

● Demirel'in deyişiyle, «dinamizmasın»ı, geniş köylü yığınlarının daha iyi bir dünya ve daha geniş demokratik özgürlükler için duyduğu özlemlerden alan AP iktidarının, yoksul köylülerin önüne sürmüş olduğu fatura da hafif değildir. Türk tarımı anarşi içindedir. Verimsiz, cüce işletmeler Türk tarımındaki patlamaların başlıca nedenlerinden birisidir. Başbakan Demirel'in AP'si ise, en az 150 dönümlük, makineleşmiş kapitalist işletmeler yaratma hedefindedir, sanayi toplumuna geçiş aşamasındaki Türkiye'de...

● Avuç içi kadar topraklarını da ellerinden kaptırmakta olan milyonlarca köylüye, toplumu köklerinden değiştirecek bir sanayileşme hareketine girişmedikçe AP iktidarı, ne verecektir acaba?

Ulusal kaynakları devrim niteliğinde halkçı bir stratejiyle yeniden düzenleyip bir sıçramaya girişememekten, Ortak Pazar heveslerine kadar çeşitli alanlarda sıralanan faturalar, etkilerini başka biçimlerde göstermekte gecikmeyecektir. Türkiye'de iktisadî kalkınmayı başardığı ölçüde, siyasal uyanışın hızlanmasına yol açmaktaydı AP iktidarı... Siyasal iktidar ile kentlerin uyanık kesimleri arasındaki çelişmeleri, AP, giderek, en ırak köy-

lerine değin doğrudan doğruya kendi seçmenlerine ve tüm halkın içine indirmek üzereydi.

Bunun sonucu olarak, 1945'lerden sonra demokratik haklarını genişletme yolunda baş döndürücü bir yol alan Türk halkı karşısında, her türlü zorbalık ve faşizm hevesleri de sahnede görünecektir. Ne var ki, toplumsal gelişim sürdürüldükçe o tür karanlık çabalar da birgün çaresiz kalmaya başlayacaktır.

(30 eylül 1969)

7

DEĞİŞİM EŞİĞİNDE STRATEJİK SORUNLAR...

TÜRKİYE ile Batı Avrupa arasındaki ilişkiler 1969'da bir dönemeci almak üzeredir. Yeni dönemeç, 22 yıllık bir takvim çerçevesinde. Türk ekonomisinin **Ortak Pazar** koşullarına geçirilmesini öngörür. Bu dramatik kararın arifesinde Türk toplum ve ekonomisinin durumunu ve stratejik sorunlarını büyük dikkatle incelemek gerekir.

Şöyle ki:

1. Türk devriminin elli yıllık verimi olan Türk sanayii, toplumun alt yapısını değiştirerek, ulusal kaynakları bir sıçramaya yöneltemeyen geçmişin doğal mirasıyla, bir **hafif tüketim sanayii** niteliğinde kalmıştır. Yatırım mallarını yani fabrikalarını ve çoğu ilkel maddelerini dışarıdan sağlayan Türk sanayiini dışa bağlılıktan kurtarmak, Türkiye'nin artık makine yapan makineler ve ara mallar sanayii aşamasına geçirilmesine bağlıdır. Gümrük duvarlarını kaldırarak ulusal sanayii ezici bir dış rekabete açacak olan Ortak Pazar, öncelikle, Türkiye'nin derinlemesine sanayileşme yönünde girişeceği bütün iç düzenleme çaba ve umutlarını da anlamsız ve sonunda başarısız kılabilir.

2. Yalnız Türkiye'nin değil, dünya iktisat tarihinin geçmişi de, büyük ekonomik birimler ile küçük ve cılız ekonomik birimler arasındaki ilişkilerin, büyüğün, küçüğü kendi pazarı ve iç sömürü alanı durumuna düşürdüğünün örnekleriyle doludur. Türkiye'nin dar olan iç pazarı dolayısıyle, makine yapan makineler sanayii aşamasına geçmesinin dış pazarları da gerektirdiği doğrudur. Ama bu pazarlar, sanayi ötesi toplumun eşiğinde olan en üstün teknolojili ülkelerde kolay bulunamaz. 1960'lardaki ekonomik düzeyiyle Türkiye, Ortak Pazar içinde ancak kendisine bırakılmış ikinci sınıf sanayi alanlarında gelişebilir. Bunun sonucu ise, Türkiye'nin, hızla gelişen büyük ülkeler karşısında mutlak yoksullaşmasının daha nice yıllar sürüp gitmesi olabilir.

3. Ortak Pazar ülkeleri, Türkiye'nin kurduğu tüketime dönük sanayilerle kurmak istediği ağır sanayiler ve ara mallar sanayilerine, daha çok ekonomik düzeyi kendisiyle eşit ya da daha aşağıda bulunan Orta Doğu Asya ve Afrika ülkelerinde dış pazar sağlayabileceğini çok iyi bilmektedirler. Böyle bir gelişme stratejisi uzun sürede Türkiye'nin Batı'ya pazar olma statüsünden çıkması demektir. 20. yüzyılda iyilikseverlik değil, ekonomik gerçekçilik ve pazar savaşı çağındayız. Ortak Pazar, siyasal ve ideolojik nedenlerle kendisine katılmak isteyen Türkiye'yi, buna hazır olmadığını bildiği halde, geçiş dönemine sokmaya razıdır.

4. Ortak Pazar içindeki Türkiye'den ise özellikle 1970 başlarında elinde biriken dış ödeme fazlalarını nerede kullanacağını bilemeyen Federal Almanya başta olmak üzere tüm Batı Avrupa ekonomileri yararlanacaktır. Osmanlı İmparatorluğunun batırılmasıyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı serüveninden bu yana Hans Amca, Orta Doğu'da İngiltere'nin yerini almaya çalışmaktadır. Oysa, Arap Cumhuriyetlerinin sosyalist Doğu Almanya'yı

tanımasıyle, Batı Almanya'nın Orta Doğu'daki ekonomik çıkarları kısmen sarsılmış bulunmaktadır. Dış ödeme zorlukları arttıkça Türkiye'ye açtığı krediler de azalmakta olan Birleşik Amerika'nın yerine geçmek isteyen Hans Amca, bir yandan artıracağı ihracat, öte yandan da yabancı sermaye yatırımlarıyle, Türkiye'nin kendisi için Orta Doğu'da bir sıçrama noktası olabileceğini hesaplamaktadır. Fransa başkanı De Gaulle bunu bildiği için Ortak Pazar'da Türkiye'ye uzun süre zorluk çıkarmıştır ve Batı Almanya bu yüzden Türkiye'nin Ortak Pazar'a geçişinin öncülüğünü etmektedir.

Bu gerçekleri böyle bilmek ve Türkiye'nin sanayileşmesi yolunda kesin garantiler almadıkça, Ortak Pazar'ın ekonomik uydusu olmakla bitecek serüvenlerden kaçınmak zorunluydu. Türk ekonomisinin yeni dönemecinin, aynı zamanda, sanayileşmenin yeni aşamalarına uygun bir değişimler dönemi olması da gerekirdi, 1970'lerde...

(20 eylül 1969)

8

BÜYÜK BURJUVAZİ BÖLÜNÜŞÜN EŞİĞİNDE...

I

YÜKSELEN SINIF: SANAYİ BURJUVAZİSİ

YENİ TÜRKİYE'yi iyi anlayabilmek için Türk özel sektörü ya da **büyük burjuvazi** içinde açığa çıkan eğilimler üstünde olanca derinliğiyle durmak gerekir.

1970'lere doğru açıkça sezilmektedir ki, Türk özel sektörünün bir köşesinde yükselmek isteyen bir sınıf olarak sanayiciler yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşına rağmen Türkiye'de ancak dış ticarette dar boğazların belirdiği, ithalâtın durakladığı dönemlerde, yaşama fırsatı bulabilen Türk sanayii, planlı kalkınma çabalarıyla birlikte ilk olarak bir süreklilik elde etmiş bulunuyordu. Planlar, sanayide yılda % 13'lük bir gelişmeyi öngörmekte ve durumları güçlendikçe, sanayiciler ekonomi ve toplumdaki yeni yerlerini sağlamlaştırmak istemekteydiler.

Sanayideki güçlenme ise, gerçek değerinin üstünde tutulan para değerinin de yardımıyle uzun yıllar en kârlı iş olarak kalan ithalât ticaretinin aleyhine oluyordu. Ucuz dövizle getirdiği ithal malını, kıtlık içindeki piyasalarda kısa sürede yüksek kâr hadleriyle elden çıkarmaya alışmış ithalâtçılar, iki temel nedenden ötürü sanayicileri karşılarında bulur, artık... Sanayiciler, öncelikle, kendilerinin ürettikleri malların bir daha dışarıdan getirtil-

mesini yasaklattırmakta; sonra da, ürünleri için gerekli ham madde ithal ihtiyacı arttıkça, dış ticarette ithalâtçılara kalan payı azaltmaktadırlar. Gerçi bu sırada bir çeşit ithalât tekelinden başka şey olmayan montaj sanayii bazı ithalâtçı sanayicilerce geliştirilmektedir ama, sanayiin gelişmesi öteki ithalâtçıların yine de aleyhine olmaktadır. İthalât ticareti aleyhine değişen eğilim, daha büyük bir perspektifte ise, tümüyle toptan ve perakende ticaret kesiminin hem genel ekonomi, hem de büyük burjuvazi içindeki sosyal gücünü sarsar. Yükselmek isteyen yeni sanayici sınıfı bütün geleneksel ilişkileriyle bu eski güçleri emrine almak ister.

Uzun yıllar **ticaret burjuvazisi**'nin sözcüsü gibi çalışan Türkiye Odalar Birliği, işte bu yeni eğilimin sonucunda 1969'da kendisini yoğun bir çekişmenin içinde bulmuştur, birdenbire... Yurdun çeşitli köşelerinde yeni sanayi odaları kurulurken; ithalât, ihracat, toptan ve perakende ticaret gibi çeşitli kesimlerin temsilcilerinin bulunduğu Odalar Birliği'nin yönetim kurulları içinde sanayiciler yarı yarıya söz hakkı istemeye başlamışlardır. Bu istek yerine getirilmeyince de, sanayiciler ayrı bir Türkiye Sanayi Odaları Birliği kurulması yolunu denemişlerdir.

Ne var ki, yıllar önce Odalar Birliğini kuran 5590 sayılı kanunun, (bu yasa değiştirilmedikçe) bütün özel sektörü aynı kurul içinde âdeta «hapsettiği» görülüyordu. Yılmayan sanayiciler bu kez, gerekli değişikliklerle kendi birliklerini kurabilecekleri güne kadar sözcülüklerini yapmak üzere 1969 mayısında Türkiye Sanayi Odaları İşbirliği Teşkilâtı adlı özel örgütü yaratmışlardır.

Sanayi burjuvazisi Türk toplumunda bağımsız bir kişilik elde etmeye uğraşırken, Odalar Birliği'nin yönetimini aradan sıyrılıp açığa çıkarıp üçüncü bir unsur elde etmiştir. Özellikle ithalât ve montaj alanlarındaki kâr hadleri dolayısıyle durumu sarsılan Anadolu küçük tüccarı-

nın, imalâtçısının ve para değerindeki düşmeden zarar gören ihracatçının sözcülüğüne yönelen bir grup Prof. N. Erbakan'ı öteki büyük burjuvazi kesimlerinin tepkisine rağmen 1969 mayısının son günlerinde Odalar Birliği Başkanlığa getiriyordu.**Kozmopolit bünyeli, layik ithalât kesi**mi karşısında dinci bir tepkiden de iyice yararlanarak, ithalâtçı sanayici çelişmesine, böylece taşra burjuvazisi yepyeni bir unsur eklemiş oluyordu, Türk toplumuna...

İçinde bir tek sanayicinin ve büyük ithalâtçının yer almadığı Odalar Birliği'nin «dokuz kardeşli» yönetim kurulu, ayrı çıkarları aynı yapıda birleştirmeye çalışan bir anlayışın kaçınılmaz iflâsıydı. Şimdi bu çıkarlar yeni Türkiye'nin iktisadî iktidarını elde etmek için kendi iç dengelerini arayacaklardı.

(30 mayıs 1969)

II

KIR ve KENT ÇEKİŞİYOR...

TÜRKİYE'DE tarımın, bir başka deyişle, tarım büyük burjuvazisinin vergilendirilmesi sorunu, ünlü Kaldor Raporu'ndan sonra anlamlı bir genişlikle tartışma konusu edilir. Macar asıllı İngiliz iktisatçısı Prof. Nicholas Kaldor, Türk tarımında milyarlarca liralık vergi kaynağı bulunduğunu ve bazı özel yollarla bunun hiç olmazsa, 1 milyar lirasının devlete aktarılabileceğini daha 1961'de duyurmuştu, Türk toplumuna... Ne var ki, 1960'ların Türkiyesi'nde güçleri hiç de küçük olmayan Anadolu **tarım burjuvazi'si,** Kaldor'u komünist olmakla suçlamaktan bile kaçınmamıştı, o zaman...

Oysa tarım'dan alınan vergiler, devlete bir gelir

sağlamanın ötesinde, tarım burjuvazisince elde edilen fonların, ekonominin geliştirilmek istenen kesimlerine (özellikle sanayie) doğru kaydırılması gibi, ikinci ve çok daha önemli bir rolü oynamışlardır. 20. yüzyılın bütün «hızlı kalkınma» örneklerinin arkasında hep bu manivelanın işlediği görülür.

Türkiye'de de, özellikle 1930'lardan sonra, tarım dolaylı vergiler yoluyle kalkınmayı kendi ölçüleri içinde geniş çapta finanse etmişti. Ancak, büyük toprak sahiplerinin siyasal bir güç elde ettiği çok partili dönemle birlikte, tarımın olumlu rolü de azaltılmıştır. Hızlı bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek için tarımdan sağlanacak ek fonların en gerekli olduğu 1950 sonrasında ise, çark tamamen tersine işletilmeye başlanmıştır.

Gerçekten, güçlü eşrafın ve toprak sahiplerinin baskısıyla bir yandan Toprak Vergisi kaldırılırken, öte yandan da Arazi Vergisi hâlâ 1936 takrirlerine göre alınmak suretiyle, tarımın dolaysız vergiler yoluyle devlet bütçesi içindeki katılma payı âdeta sıfıra indirilmiştir. Hatta, bu kez, devlet alımlarıyle tarımın açıktan finansmanına da girişilerek, ülkenin enflasyona sürüklenmesine de yol açılmıştı.

1961'lerde Kaldor'un tarımı geniş ölçüde vergilendirme tavsiyesine karşı çıkan İstanbul Ticaret Odası, 1969 ortalarında Arazi Vergisi'nin hâlâ 35 yıl öncesinin düşük değerlerine göre alınmasını yermekte ve tarımsal gelir vergisinde tanınan muaflıklara cephe almaktaydı, artık. Yüksek kâr hadleri bulunduğu bilinen ticaret kesimindeki vergi kayıp ve kaçaklarının gittikçe daha çok dile dolandığı bir sırada öne sürülen büyük tarımsal kazançları vergileme isteğini sanayi ise çoktandır benimsemiş bulunmaktaydı.

Ancak, tarımın kalkınmaya hiç bir kaynak sağlamadığı görüşü büsbütün doğru da değildi. Tarım, 1970'lere

kadar düşük tutulan Türk parasının değeri dolayısıyle ihracat kanalından devlete dolaylı olarak önemli ölçüde para bırakmıştır. Bir hesaba göre, bu miktar, 1 milyar lira dolaylarındadır. Ne var ki, büyük, küçük ayırımı gütmeden bütün tarımcılar üstüne yüklenen bu sistem, ihracatı olumsuz yönde etkilemekten de geri kalmıyordu.

(14 haziran 1969)

III

YAPIDAKİ ÇELİŞKİ

EKONOMİNİN yeterince gelişmediği dönemlerde büyük burjuvazi içindeki ayrı çıkarları aynı çatı altında toplayabilen özel sektörün büyük beyni Odalar Birliği'ndeki çatırtı, İstanbul Ticaret Odası'nın tarımın vergilendirilmesini resmen istemesiyle 1970 başlarında daha da büyümüş görünüyordu. Zira, Anadolu'nun davranışının özünde nasıl ithalât ve özellikle montaj sanayii alanındaki yüksek kâr hadlerine ve tekelleşmeye karşı bir çıkış yatıyorsa; İstanbul'un isteğinde de, o güne kadar dolaysız vergilerin büyük ölçüde dışında bırakılan Anadolu'nun tarıma bağlı burjuvazisine, eşraf ve varlıklarına yönelen bir karşı tepki yer alıyordu, aslında. Sanayi burjuvazisi, kendi egemenliğine karşı çıkacak güçlere karşı bir savaş eşiğindeydi, artık...

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve hatta siyasal yapısını çeşitli yönlerde zorlayacak olan bu yeni eğilimler ve arayışlar, aslında, ülkenin değişen gerçeklerinin kaçınılmaz sonuçlarıydılar. Ekonominin egemen tepelerindeki farklı çıkar gruplarının aldıkları yeni tavırlar olayların nedeni değil, ancak birer sonucu olarak düşünülmelidir. Çelişkileri yaratan asıl neden ise, 1970'ler başında büyük burjuvazinin kendi içinde çatlamış oluşundan başka bir şey değildi.

(25 haziran 1969)

9

TOPLUMA YAYİLAN KAN LEKELERİ

1970'LERE doğru akıp giden Türk toplumunun üstünde kan lekeleri belirir yavaş yavaş... İttihat ve Terakki ile topluma yayılmış olan tedhiş ve öldürme salgını elli yıllık bir durgunluktan sonra yeniden ortaya çıkmaktadır. İki ayrı tarih kesiti arasındaki ilgi çekici yakınlık, tedhiş eylemlerinin, toplumsal dinamizmin arttığı dönemlere rastlamasıyle derhal kendisini belli edecektir. Kanlı gelişmelerin ipuçlarını ararken, sosyo/ekonomik düzenin geçirdiği doğum sancılarını gözden kaçırmamak gerekir. Olayları değerlendirmek isteyenler, dış görünümlerle yetinemezler, elbette...

Gerçekten, Türkiye'nin sosyo/ekonomik yapısı, daha da doğru olarak **kapitalizm öncesi** ekonomi biçimlerini yansıtan geleneksel üretim ilişkileri, yeni Türk toplumunda belirli bir hızla değişmeye başlar. Aslında, Avcıoğlu'nun deyimiyle «Örnek müteşebbis» olan Gazi, daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında üretim tarzının hangi yönde değişeceğini belirlemiş gibiydi. Hele 1929'dan sonraki devlet kapitalizmi deneyinin asıl yaratıcısı olan Başbakan İnönü, «En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardı-

mına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir. Su başında olduğumuz için bu ihtiyacı her gün görüyorum» derken, devletçiliğin uzun sürede özel girişimcilikle nasıl bütünleşmeye başlayacağını o günden ortaya koymuş bulunuyordu.

Köylünün, çalışan insanların maddî durumlarını değiştirecek somut alt yapı devrimleri yerine Batılaşma yönünde kıyafet, şapka, takvim, saat gibi üst yapı değişikliklerine yönelen Atatürk ve sonrası dönemi, Türk toplumunda belirecek yeni gelişmelerin ön koşullarını hazırlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri gelişen eşraf ve büyük toprakhlar ile 1930 ve 1940'ların yeni yetişen milyonerleri, 1945'ten sonra siyasal mekanizmaya da hâkim sınıf olarak bizzat el koyacak kadar güçlenmişlerdi. Tek partinin, kendilerini geliştirirken, halka karşı düşen bürokratik ve baskıcı eğilimlerini ustalıkla kullanan bu güçler, 1950'de DP, 1960'larda AP hareketlerine iktidar yollarını açmışlardır.

Ancak, geri üretim ilişkilerinin dar çemberlerinden çıkmasını halktan yana olmayan yöntemlerle hızlandıran yığın partilerinin kaçınılmaz çıkmazı, 1960'lı yılların son günlerinde AP'yi de yavaş yavaş tehdide başlamaktaydı, artık... AP'nin izlediği kapitalist ekonomi siyaseti, toplumun üretici güçleri geliştikçe, o ana kadar kendisini destekleyen yoksul sınıflarda yepyeni maddî istekler uyandırmakta, onları kendi gerçek çıkarlarının doğrultusunu araştırmaya yöneltmekteydi. 1969 genel seçimlerinin analizleri bu açıdan çok ilginç gelişmeleri aydınlatıyordu. Değişim ekonomisinin hızlandığı Ege, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde, oya katılma oranı azaldığı halde ortanın solunda bir düzen değişikliğini savunan CHP'nin oylarının 1965 seçimlerine göre sayıca arttığı, AP oylarının ise ilk olarak düştüğü görülür. AP, ekonomik ilişkilerin çok daha geri özellikleri koruduğu Gü-

ney Doğu ve Doğu bölgelerinde oy kazançları sağlayabilmiştir, sadece...

AP'nin en büyük hizmetleri götürdüğü ileri bölgelerde uğradığı kayıplar ve hemen hiç bir şey yapmadığı geri bölgelerde kısmen ağa, eşraf ve şeyhlerin ileri hareketlere olan tepkisiyle sağladığı oylar Türk toplumundaki gelişimin ileriye açık yönünü apaçık ortaya koyar. AP geliştirdiği üretim güçleriyle birlikte, o düzeni aşacak sağlam toplumsal potansiyelleri de yaratmaktadır. İleriye dönük olan İslâmlığı bile bu gelişime karşı bir silah gibi kullanma hevesindeki bir bölüm tarım ve ticaret burjuvazisi aslında bu gidişten tedirgindir. 1969 aralığının ortalarında İstanbul'da, örneğin, genç akademi öğrencisi Battal Mehetoğlu'nun göğsüne çevrildiği görülen namlunun tetiğinde, hâkim sınıfların, toplumun gelişimi karşısındaki tepkileri ve bunu durdurabileceğini sandıkları güçlere yaptıkları davet seziliyordu, yavaş yavaş...

Prof. Tarık Z. Tunaya'ya göre bir «Siyasal rejim»den ibaret olan Atatürkçülüğe, temel nitelikleriyle çelişen sosyo/ekonomik nitelikleri yüklemeye çalışanlar bu gerçekleri görmek zorundaydı. Türk toplumunda beliren dinamikleri ancak bu dinamiklerle özdeşleşen yepyeni toplumcu, halkçı, devrimci yöntemlerle, Türkiye'yi kurtaracak bir yönde değerlendirilebilirdi. Yüzyıllardır özlenen alt yapı devrimleri, başka yollardan kolay gerçekleştirilemez; toplum, kendine yön veren etkenler anlaşılmadıkça, tercihlerinden tümüyle vaz geçirtilemezdi; henüz...

(18 aralık 1969)

10

İHTİLÂL, DARBE VE SOSYAL GERÇEKLER

TÜRKİYE'NİN gittikçe çetinleşmekte olan ekonomik ve sosyal sorunlarına, 1960'dan sonra bir unsur daha eklenmiş bulunuyordu: İhtilâl!...

27 Mayıs'ı izleyen ilk yılların çalkantılı ortamında fırtınalar estiren ihtilâl kavramı, geçen yıllarla birlikte, ilk görüntüsünü bir ölçüde yitirmiştir. Toplumun büyük ekonomik ve sosyal bunalım anlarında genel bir değişim için en son baş vuracağı araç olan ihtilâl ile yalnızca iktidara özenen darbeler arasındaki ayırım Türkiye'de yavaş yavaş anlaşılabilmiştir. 27 Mayıs'ta bu sorunlarla ilk defa karşılaşan kamuoyu, şimdi, Cezayir'in Bumedyen'inden Yunanistan'ın Patakos'una kadar uzanan, ayrı nitelikte darbeler ve darbeciler olabileceğini de bilmektedir. İhtilâllerin de, darbelerin de arkalarında hangi ekonomik motivlerin yattığı, hangi çıkarlara hizmet edildiği ya da edileceği araştırılmaktadır artık, 20. yüzyılın dünyasında..

Dış görünümüyle kurulu düzenin iktisadî, toplumsal ve siyasal yapısını altüst eden ihtilâller, işin daha derinlerinde, kendilerine yeni imkânlar yaratmak isteyen huzursuz bazı sınıflarla ya da üretim güçleriyle yapılmış

geniş bir ittifakın uzantısından başka bir şey değildirler. Çeşitli sınıf ve grupların, kurulu düzen içinde karşı düştükleri başka bazı sınıf ya da gruplarla olan mücadelesinin artık hukuk dışı bir alana kaymasıdır, ihtilâl... O yüzdendir ki, ihtilâli yapan güç, aslında, ihtilâlin kaynağı olan toplumsal bütünün iradesine bağlıdır. Onun adına hareket eder ve onun istekleri dışına kolay taşamaz. Bu bağlantılar, hareketin yönünü tayin eder.

Türkiye'de bazı çevrelerce niteliği tam tahlil edilemeyen 27 Mayıs 1960 hareketi sosyal yasalar açısından ilginç bir örnektir. **27 Mayıs,** tek başına bir olay olarak düşünülemez. 27 Mayıs'ı anlamak için, hangi güçlerin üstünde yükseldiğini de iyi değerlendirmek gerekir. Siyasal iktidara, «Sizi ben bile kurtaramam» derken, o günün muhalefet lideri, kendisinin içinde bulunduğu harekete, artık başka yolların açılacağını duyuruyordu. 27 Mayıs, CHP aracılığıyle yıllardır süregelen büyük ve örgütlü bir orta sınıf muhalefet hareketinin aldığı bir başka görüntüdür. Öyle ki, 27 Mayıs'tan sonra Millî Birlik Komitesi içinde bir grup, kendilerine iktidar yollarını açan güçlerin rotası dışına taşarak dilediklerini yapmaya çalışınca, kaçınılmaz bir biçimde tasfiye olunacaktı. **14'ler olayı,** bu gibi hareketlerin, dayandıkları köklerle çelişemeyeceğini, onlardan soyutlanamayacağını bir daha doğrular.

Yunanistan'da karışık bir ekonomik ve siyasal ortamda darbeyle iktidara el koyan Albay Patakos'un ardında ise, bu kez, toplumda üretim güçlerinin gösterdiği gelişimden ürkmeye başlayan egemen sınıfların, Yunan büyük sermaye ve burjuvazisinin örtülü onayı vardır. Patakos'u bulunduğu yerde uzun yıllar boyunca tutan şey dış görünüşteki süngüler değil, o süngülerin istek ve iradelerine uyduğu Yunan egemen sınıflarıdır.

Tarih, ihtilâl denen olgunun, toplumsal gerçeklikten, üretim ilişkilerindeki gelişmelerden ve onun içindeki ge-

niş ekonomik çıkar çatışmalarından bağımsız bir şey olamayacağını göstermektedir. Ortada belirli sosyal sınıf ve zümrelerin, normal yollardan giderilemeyen ekonomik ve sosyal bunalımları yoksa ve bu bunalımlar siyasal alandaki örgütleniş ve ittifaklarını bir devrime kadar uzatmamışsa, ihtilâli sayıklayanlar sadece iktidarı özlüyorlar demektir. Üstelik, ihtilâl, iç dinamiklerdeki patlamanın, aynı zamanda dış koşullarla da uyuma geçirilmesini gerektirir. Türkiye'de halkın maddî desteğinin de kısmen azalmakta olduğu bir anda, Demokrat Parti'nin iktidardan devrilmesine yol açan 27 Mayıs hareketinin başarısında bu uyum yatar. Onu sınırlayan da yine sosyal ve tarihsel ortamdır.

Hangi sloganlar kullanılırsa kullanılsın, dış koşullarla çelişen ve ülke içinde normal demokratik yollardan sonucuna ulaşması önlenmiş ekonomik gelişim, ittifak ve zorunluklarm sonucu olmayan iktidarı kapma hareketleri, er geç tökezlemeye mahkûmdur. Üstünde durdukları toplumsal boşluk giderek, darbecileri, şikâyetçi göründükleri işlerden daha da kötülerini yapmaya bile itebilecektir, iktidara el koydukları toplumlarda...

(23 aralık 1969)

11

BÜROKRASİ, REFAHTAN PAY İSTİYOR

TÜRKİYE'Yİ yüzyıllardır uğraştırmış olan **bürokrasi** sorunu 1970'lere doğru yeniden ortada görünmektedir. Üçte ikisi 500 liranın altında maaş alan 600 bin Türk **devlet** görevlisi, ekonomideki gelişmeden kendilerine yeterli payın düşmediği inancındadır. Gerçekten, bir ülkede 107 bin insan 350 lira aylıkla geçinmek zorunda kalıyorsa, o ülkede çeşitli toplumsal huzursuzlukların olmaması düşünülemez. Özellikle AP iktidarının uyguladığı kapitalist iktisat siyasetinin etkisiyle sosyal bunalım, giderek, toplumun ara tabakalarında da belirli bir direniş noktasına ulaşmış bulunuyordu. Bu ekonomik direnişin bir süre sonra siyasal bir kimliğe dönüşmesi beklenmeliydi.

Ne var ki, topluma geçici değil, uzun süreli gerçekçi çözümler getirilmek isteniyorsa, bürokrasi sorununu yalnız bir maaş konusu olarak ele almamak gerekir. İşin daha derinlerinde, Osmanlı tarihinin özelliklerinden ve geri bırakılmış bir ekonomik yapıdan ileri gelen nedenler de yer almaktadır. Böyle bir derinlik içinde ortaya şöyle bir görüntü çıkar:

- Sanayi öncesi çağların gelişme ve yayılma siya-

setini izleyen Osmanlılar, ayrı ulus ve topraklardan kurulu bir imparatorluk üstünde, güçlü bir bürokrasiyle düzenin iç bağlantısını sağlamışlardı. Bu halklar kaynaşması içinde bürokrasi görevini ancak halkların üstüne taşarak, bir çeşit «sentetik» kişiliğe bürünerek yerine getirmiştir. Toprak üstünde kişisel mülkiyetin bulunmadığı Osmanlılarda bürokrasi, aynı zamanda **devlet** adına toprağa tasarruf etmiş; onu, kendi denetim ve egemenliği altında halka kullandırmıştır.

● Batı'da ticaret ve sanayiin kapitalizme doğru hızla geliştiği dönemlerde iç ve dış nedenlerle kapitalist oluşuma ayak uydurma gücünden yoksun kalan Osmanlılarda, **bürokrasi** ile **halk yığınları** arasında yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlar. Toplumda üretim güçlerini geliştiremez duruma düşen bürokrasi bir yandan halkla çelişirken; öte yandan o dönemde yükselmeye başlayan eşraf ve geniş topraklılar da, «halka tepeden bakan» bürokratı sevilmeyen bir tabaka durumuna düşürürler.

Batış yılları içinde hızlanan bu ters gelişim, Cumhuriyet sonrasının baskıcı ve zorba yönetimi altında 1970'lere kadar uzanan olumsuz bir birikim yaratmıştır. Köylüsü, işçisi ile toplum o yüzdendir ki, memurların refahtan daha çok pay alma isteklerini desteklememiştir. Kendisi karşısındaki tepki dolayısıyle de bürokrasi halkı küçümser bir tavra sürüklenmiştir. Dolayısıyle halka hizmet eden, onunla özdeşleşen bir devlet mekanizmasının yaratılması, 1970'ler Türkiye'sinin en aktüel sorunlarından birisini ortaya koymaktaydı.

● Geri bırakılmış bir ekonomide, modern devletin de iş alanları yaratıcı bir nitelik alması kaçınılmazlaşmaktadır. Gereğinden çok memuru düşük ücretler ile çalıştırmakla sonuçlanan bu özellik, kadroları şişirip verimini düşürdüğü gibi, yeterli bir ücret verilmesini de önlemektedir. Böyle bir ortamda yaratıcı, üretici bir görevi

bulunmayan yüz binlerce kişiye ek ödemelerde bulunmak, bu kez, başka alanlara yatırılacak kaynaklardan feda etmek anlamına gelmektedir.

600 bin memurun üçte ikisini yaşama duvarının kenarında sürünmeye mahkûm eden bürokratik düzeni, devletin görev anlayışını değiştirecek köklü bir kamu idaresi reformuyla birlikte ele almadıkça, iktisadî sistem sağlam bir çözüme kavuşturamazdı. Türkiye 1970'lere girerken, **bürokrasi** sorunu, bütün çelişkileriyle önüne açılmak üzereydi, toplumun...

(27 aralık 1969)

1970

Patlayan Toplumsal Yapı

HOŞ GELDİN 1970...
1
CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE
KÜÇÜK BURJUVA RADİKALİZMİNİN
ELLİ YILI ve TARİHSEL PARTİ CHP
2
NE ÜSTTEN YÖNETİM, NE DE FAŞİZM
TÜRKİYE GERÇEKLERİNE UYAN
BİR ÇIKAR YOLDUR
3
SERMAYE YOĞUNLAŞMASI, TEKELLEŞME
ve SANAYİ BURJUVAZİSİNİN YENİ
SORUNLARI
4
AP'DEKİ ÇATLAMA :
BÜYÜK BURJUVAZİ İLE ANADOLU
BURJUVAZİSİ ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER
5
1970 TÜRKİYE'SİNİ KAPLAYAN
MEMUR ve GENÇLİK EYLEMLERİNİN
KÖKÜ EKONOMİKTİR
6
RANTİYE TABAKALAR DA
MUHALEFET SAFLARINDA...
7
TÜRKİYE'NİN BÜYÜK METROPOLU
İSTANBUL'DA İŞÇİ SINIFI EYLEME
İTİLİYOR
8
YAKLAŞAN BUNALIMIN İÇ VE
DIŞ KOŞULLARI
9
ABD YÖRÜNGESİNDEN AET'YE KAYAN
TÜRKİYE DEVALÜASYONU GÖZE ALIYOR
10
KAOS YAKLAŞIRKEN...

HOŞ GELDİN 1970...

CIVIL cıvıl kaynayan bir Türkiye 1970'lere ilk adımını atıyor... 1960'ların ürkek ülkesinin yerinde şimdi benliğinin, tarihinin ve gelişme yollarının açık ve kesin tartışmasına girmiş bir toplum var. Yeni Türkiye'de yıkılan tabuların ardından, toplumun bütün güçleri, elli yıllık Türk deneyini ilk olarak bilimsel ve sistematik eleştirinin süzgecinden geçirmekte ve dış yüzeyin daha derinlerindeki temel gerçekleri araştırmaktadır. Ekonomik gelişim, sınıfların netleşmesi, demokratik hakların bir anlam elde etmeye başlaması gibi birbirine bağlı bir mekanizma işlemektedir, artık. Bu oluşum, buz üstüne yazı yazılan geçmişin yarı durgun toplumundan, çağdaş ve güzel Türkiye'yi yaratacak dinamik güçleri bağrında geliştiren yeni bir ortama geçişe hız katıyor.

Türk toplumunda bir bütün olarak beli-

ren bu kabuk değişimini önemsemeyenler bakımından karamsarlık nedenleri hiç de az değildir. Yirmi birinci yüzyıl için ulusların yarıştığı bir dünyada, büyüyen dış ticaret açıkları, tarımda bozuk üretim ilişkileri ve sanayileşmede makine yapan makineler aşamasına hâlâ gelmeyiş, millî gelirden aldıkları pay özellikle 1960'lı yıllarda azalan bazı ara tabakalarda sert tepkiler yaratmaktadır. Toplumda ekonomik gelişimden çok daha büyük bir hızla yayılan toplumsal ve siyasal bilinçlenmeden huzursuz olan bazı egemen güçlerin bazen bir işçinin ya da genç bir öğrencinin göğsüne çevirttikleri namlular ise bu yeni yol arayışlara hukuksal gerekçeler de vermektedir.

Oysa, toplumun yeni çelişmeli görüntüsü, aydınlıkların da çiçeklerini boy attırmadadır. Anadolu toprağı, son yüzyıllar tarihinde ilk olarak, köylüsünden aydınına, işçisinden sanayicisine kadar bütün bir toplumun kalkınmak için somut, maddî özlemlerle harekete geçtiğini görmektedir. Bilimsel düşünüşe engeller ve sınırlar koymaya çalışan geçmişin faşizm çabaları birer birer tökezlemekte; dünü ve bugünüyle bilimin, teori ve pratiğin bütün mirası ve zenginliği, Türk gerçeklerini arayışın emrine girmektedir.

Toplumun gittikçe daha altlarına doğru inmekte olan bu bilinçli eylem, inanılmaz sanılan yerlerden güvenilir destekler de sağlayabilmişti. Artık siyasal tartışmalar ekonomik sorunlara, ekonomik sorunlar sistem ve düzen tartışmalarına dönüşmektedir. Öyle ki,

köyden gelen AP'li başbakan Demirel'in ağzından bile, «yeni bir devreye giriyoruz. Bu devre belki de bizim son iktidar dönemimiz olacaktır» sözleri dökülmektedir. «Tutucu» denilen iktidarın başına, «gerekirse iktidarı kaybetmek pahasına köklü reformları biz getireceğiz» dedirtebilen bu bilinçlenme düzeyi, nice çabalar pahasına toplumda sağlanan demokratik, halkçı, toplumcu birikimlerin ilk ürünüdür.

1970'ler, dış koşullara da uygun olarak ekonomisi geliştiği ölçüde, toplumsal, düşünsel ve siyasal ortamı yükselen bir Türkiye getirecek... Bazen geçmişten daha karışık görünse bile, 1970'lerin ülkesi mutlaka daha aydınlık ve ileri olacaktır. Türk halkı kalkınmanın eşiğindeki ilk ülkeler arasında, tarihin koridorlarından ve aniden ışığa çıkmadadır. Gerçekten, hoş geldin 1970!...

(1 ocak 1970)

1

CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE KÜÇÜK BURJUVA RADİKALİZMİNİN ELLİ YILI VE TARİHSEL PARTİ CHP

I

İLK MECLİS'İN VERDİĞİ DERS

TÜRKİYE, yakın çağlar tarihinin en müstesna günlerinden birisinin ellinci yıldönümü, 23 nisan 1970'de içinde bulunduğu yepyeni sorun ve kaygılara rağmen, coşkunlukla kutluyordu. Dünyanın yeni bir paylaşımıyla sonuçlanan Birinci Dünya Savaşının haritadan silmek istediği Anadolu Türkiyesinin, ulusal kurtuluş yolundaki siyasal eylemi 23 nisan 1920'de, elli yıl önce o gün Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyla şekillenmişti. Bu eylem, 1970'lerde siyasal ve ekonomik bakımdan yeni bir yoğunluk alan bağımsız, demokratik, özgür, ileri ve kalkınmış Türkiye'yi yaratma savaşının da ilk anı, onur verici çıkış noktasıdır.

Paramparça edilip işgale uğramış bir toplumun umutsuzluk ile baş kaldırma arasındaki o tarihsel anında, TBMM, Türk ulusunu yeniden dirilten bir halk meclisi olarak toplanır. Siyaset bilimcileri toplumun çeşitli sınıf ve tabakalarının istek ve iradelerini yan yana getirip bütünleştirme açısından belki de **Birinci Meclis**'i, ilk elli yılın en **demokratik** topluluğu bile sayabileceklerdir. Kan, ateş ve ihanetin üstünde tüttüğü bir yurtta; sonradan Cumhu-

riyetin ilk 25 yılına damgasını vuracak olan küçük burjuva radikalizminin çekirdeği niteliğindeki ünlü Birinci Grup ile daha değişik halk sınıflarının davranışlarını yansıtan İkinci Grup arasında, ilk Meclis, demokratik eleştiri, çatışma ve uzlaşmalara dayanan harikulâde bir denge kurar.

Kuva-i Millîye'yi yaratan bu demokratik denge, bir savaşın olağanüstülükleri içinde bile en çetin sorunları çözecek ve en insafsız düşmanları alt edebilecek güçte olduğunu tarih önünde ispatlayacaktır.

Birinci Büyük Millet Meclisi, yeni Türkiye'nin siyasal olduğu kadar iktisadî ve toplumsal özünü ve hedeflerini de yansıtan anlamlı tarih sayfalarıyle doludur. 21 ekim 1921'de yayınlanan **halkçılık bildirisi**'nde Meclis, parlamento, «hayat ve istiklâlini mukaddes gaye bildiği Türk halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak, irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatindedir» der, «halkın öteden beri maruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vasıtalar ve teşkilât ile kaldırarak yerine refah ve saadet getirmeyi başlıca hedefi addeder» diye ekler. Mustafa Kemal «kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız» diye haykırır.

Genç Cumhuriyet'in sonraki yasama organlarında, toplumdaki güçlerin ilk Meclis'teki kadar geniş ve dengeli bir demokratik yansımasının sağlanamaması Türkiye bakımından büyük şanssızlıktır. Tarihin çeşitli dönemlerinde daima görüldüğü gibi, demokratik temsil tam sağlanamayınca, **küçük burjuva radikalizmi** o çok sevdiği **sınıflararası hakemlik** rolüne Türkiye'de cumhuriyetin daha ilk yıllarından itibaren sürüklenmiştir. Bir yandan halkın yoksulluğunun giderilememesinden çile çekilirken, öte yandan da büyük burjuvaziyi geliştirme siyasetinin

ister istemez izlenmesi bu radikal hakemlik ile halk arasında, uzlaşmaz çelişmeler doğmasına yol açar.

Türkiye'nin elli yıllık gelişme tarihinde, bambaşka yapısı ve nitelikleriyle derhal kendisini gösteren ilk TBMM, 1970'ler Türkiye'sinin çok daha çetin ve ağır sorunlarının çözümünde tutulması gereken yola âdeta ışık tutar. Geri bırakılmışlıktan kurtuluşun yolu, tek yanlı hakemlik çabalarından değil, halkın bütün özlem ve isteklerinin temsil edileceği demokratik meclislerden geçiyordu. Kurtuluş Savaşı'nı yürüten ilk Meclis'in öncelikle küçük burjuvaziye verdiği tarihsel ders budur.

(23 nisan 1970)

II

MUSTAFA KEMAL NE İSTİYORDU?

MUSTAFA KEMAL Çankaya'da topladığı bir grup arkadaşına, **«yarın cumhuriyeti ilân edeceğiz»** dediği gece, kırk iki yaşını doldurmamıştı bile... Ertesi gün toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise kamuoyu önünde yeni rejimin adını koymak, sarıklı milletvekillerinden Rasih (Kaplan) hoca'ya düşecektir. «Din bakımından da en muvafık hükümet şekli cumhuriyettir» diyen sarıklı mebusun «Yaşasın Cumhuriyet!» çığlığı, coşkunlukla ayağa kalkan milletvekillerinin ağızlarından da o gün bir anda dalga dalga yankılanıyordu. M. Kemal'in verdiği tek çekimser oya karşılık, 158 oy ile aynı Meclis o gün Gazi'yi oybirliğiyle Cumhurbaşkanlığına da seçecektir. Bütün Türkiye'ye top atışları arasında duyurulan 23 ekim 1923'ün kısa ve anlamlı mizanseni bu birkaç çizgi içinde toplanabilir.

İnönü, yıllar sonra yaptığı açıklamalarda, cumhuriyet ülküsünün olayların kaynağındaki bir avuç sivil ve asker aydın için savaşın en karanlık dönemlerinde bile vazgeçilmez amaçlar arasında yer aldığını belirler: «Aslında mesele Millî Mücadele devam ederken aramızda sureti mahsusada görüşülmüş bir mesele değildi. Tabiî bir mesele haline gelmişti bizim için...» Ne var ki, kamuoyu önünde «fesada yer verilmemek için bundan bahsedilmedi».(1) Falih Rıfkı Atay da, «1923 yılının kasım ayında hoşnutsuzluk havası umumileşmişti» der; «Cumhuriyet, Meclis ve halk efkârı önünde açıkça ve serbestçe tartışılmaksızın «acele» ilân edilmiştir»(2) Atay'a göre, bu aceleye getiriş, gerçekte, cumhuriyet'in bütün **«parola»**sıdır... Onlara Mustafa Kemal daha 11 eylül 1923'te yaptığı bir konuşmada, bir gece önce Fransız Devrimi'ni gözden geçirdiğini söyleyerek, tasarladığı yeni Anayasa'nın ilk maddesini okur: «Türkiye, Cumhuriyet usulü ile idare olunur bir halk devletidir». Aradaki kırk dokuz günde her şey hazırlanacak ve savaşı yürüten radikal aydın kadro kendi iradesini bir bunalım anında Meclis'in iradesi katına yükseltecekti...

M. Kemal hareketi bu yönüyle Orta Doğu, Asya ve Afrika'da bir halkçı cumhuriyetler dönemini açacak olan tarihin yeni aşamasının ilk habercisi olarak nitelenebilir. Aynı radikalizm dünyanın çoğu sömürge ya da yarı sömürge ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir daha parıldayacak ve siyasal bağımsızlığın ateşlerini tutuşturacaktır. Yeryüzü topraklarının yüzde yetmiş yedisini Birinci Dünya Savaşından önce sömürge ya da yarı sömürge olarak gösteren dünyanın siyasal coğrafyasını bu

(1) Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor** (İstanbul, Cem Yayını, 1968) s., 18

(2) Falih Rıfkı Atay, **Çankaya** (İstanbul, Doğan Kardeş B., 1969) S., 381, 380, 473 - 474.

siyasal bağımsızlık ve cumhuriyetler dönemi tepetaklak etmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'ni açan 17 şubat 1923 konuşmasında Mustafa Kemal, Osmanlı ülkesinden söz ederken, «Yabancıların serbest bir kolonisinden başka bir şey değildi» yargısına varmaktaydı. Yeni Türk devleti ise daha başka bir toplum olacaktı. M. Kemal'in deyişiyle, «yeni Türkiye devleti, temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır. Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır, fakat yeni Türkiye devleti iktisadî bir devlet olacaktır.»

Ne olacaktır bu «iktisadî devlet»in ana nitelikleri?

Zaferden sonra bu soruyu açıklıkla yönetenlerden biri olan Sovyetler'in ünlü Ankara Elçisi Aralov, Mustafa Kemal'den aldığı karşılığı şöyle özetler: «Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor... Benim amacım millî ticareti kalkındırmak, fabrikalar açmak, yeraltı zenginliklerini meydana çıkarmak, Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır. Bunlar, devletin önünde duran işlerdir» (3) Aralov'un, «Sizin dayanacağınız köylülerdir. Onları kalkındırınız, onlara toprak veriniz!» yolundaki sözleri, işçilerin değeri ile ilgili işaretleri, hareketin liderinde önemli bir yankı yapmayacaktır. Atatürk'ün bu sosyo/ekonomik görüşleri İktisat Kongresi'nin ya da Halk Fırkası'nın kuruluş konuşmalarında da daha ayrıntılı olarak izlenebilmektedir.

Yarım yüzyıllık Cumhuriyet ve yeni Türk devleti, gerçekte bütün bu tarihsel gelişimin ve düşünsel köklerin üstünde yükselir. Gerçi Kemalist aydınların bazıları

(3) S. İ. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hâtıraları** (İstanbul, Burçak Yayınevi, 1967) s., 234-235.

Atatürk'ün çizdiği hedeflere ulaşılıp ulaşılamadığı konusunda kaygılıdırlar. İstatistiklerin objektif tanıklığı bu noktada cumhuriyet dönemi gelişmelerinin bazı görüntülerini çizebilir. Belgeler göstermektedir ki, 1927'den 1965'e kadar uzanan yıllarda tarım kesiminde çalışanların oranı % 211 gelişirken, sanayi kesiminde çalışanların sayısındaki artış % 480'e ulaşmaktadır. 1927'de sadece 112.400 sanayi işçisi bulunan Türkiye'nin 1967'de tam 1,4 milyon sanayi işçisi vardır. Sanayide işçi başına yaratılan değer ise (1948 fiyatlarına göre) 1938 yılında 1.040 lirayken 1967'de 4.620 liradır.

İşgücü başına yüzde 450 oranında önemli bir verim artışını ortaya koyan bu görüntü, aslında, M. Kemal döneminden beri kapitalistleşme süreci içinde bile Türkiye'de üretim araç ve gereçlerinde erişilen gelişme düzeyi ile işçinin iş alışkanlıkları ve üretim deneylerindeki yükselişin objektif birer ölçüsünü yansıtır. (4) Millî gelirinin 1950'de sadece % 9,6'sını yatırımlara ayırabilen Türkiye 1970'de ulusal gelirin her yıl % 20'si kadar yatırım yapmaktadır. Üstelik, toplam yatırımlar içinde yabancı özel sermayenin yıllık payı % 0,5'i zor bulur. Bu gerçek, ulusal sermaye birikiminin vardığı genişliğin de boyutunu anlatabilir. Atatürk'ün cumhuriyeti, hem özlediği burjuvaziyi, hem de onun ürünü olan dinamik işçi sınıfını 1970'ler Türkiye'sinde yaratmış bulunmaktaydı.

Cumhuriyet'in ellinci yılında salt kuruluş yılları değil, o yılların amaçları da geçmişin sislerinde kaybolmaktadır. Artık yepyeni sorunlar, gelişen üretici güçler ve onların getirmek istediği toplumcu değişikliklerle, başka bir Türkiye söz konusudur. Çağın diktiği iç ve dış barikat-

(4) Özlem Özgür, «Üretici Güçlerin Gelişme Düzeyi», **Emek**, Sayı: 6 (Kasım 1970) s., 67-72

lara rağmen, 1970'lerde yeni Türkiye'nin kuruluşuna tanık olmakla kalmıyoruz. O'nu, tarihin büyük hareketinin ortasında, şekillendirebileceğimiz aşamaya da geçiyoruz..

(29 ekim 1970)

III

İNÖNÜ, ELLİ YILA BAKIYOR

CUMHURİYET Türkiyesi 1970'de ellinci yılına yaklaşmaktadır. İlk yarısı genellikle küçük, ikinci yarısı ise büyük burjuvazinin egemenliğinde geçen bu elli yıllık tarihsel gelişim süresince, çöktürülen Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini, Türkiye'de geniş ve çeşitli kadrolarıyle, kurumlarıyle, gittikçe belirlileşen toplumsal sınıflarıyle yeni bir ülkenin yapısı almıştır.

1970 eylülünde 47'nci yıldönümü kutlanan Cumhuriyet Halk Partisi, bir bakıma, Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlardaki değişimini kişiliğinde yansıtır. CHP lideri İnönü, 47'nci yıldönümü mesajında bu çizgileri bir daha hatırlatıyordu. CHP, İnönü'nün de belirttikleri gibi, belki sanıldığından daha yaşlıdır. Zira, Atatürk CHP'yi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir uzantısı olarak göstermektedir. Kurtuluş savaşımızı yöneten Birinci Büyük Millet Meclisi'nin özünü veren Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin CHP'den tek farkı ise içinde anlamlı bir gruplaşmayı da bağrında barındırmış bulunmasıydı.

İnönü ilk meclisin ünlü Birinci ve İkinci Gruplarını «iktidar» ve «muhalefet» kuruluşları diye nitelendirmektedir. Başında M. Kemal'in bulunduğu **Birinci Grup**'un karşısında, «Müdafaa-i Hukuk» adından ayrılmaksızın,

İkinci Grup savaş boyunca yer alabilmiştir. İki grubun da ortak amacı; yurdu, paylaşmak isteyen dış egemen ekonomilerden kurtarmak olmuştur. Asker ve sivil bürokrasinin ve küçük burjuva radikalizminin dünya görüşlerini yansıtan Birinci Grup'a karşılık, İkinci Grup köylüsü, işçisi, esnafıyla çeşitli halk sınıflarının özlemlerini dile getirmekteydi. Türk devrimi, dışa karşı birleşen bu «iktidar ve muhalefet kuruluşları»nın işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir.

İktidar ve muhalefetin amansız bir savaşı kazandığı Türkiye, 9 eylül 1923'te CHP'nin kuruluşu ve İkinci Grup'un tarih sahnesinden çektirilmesiyle, 1945'lere kadar halk muhalefetinden yoksun kaldığı bir **batılaşma** süreci yaşamıştır. Çeşitli sınıf ve zümrelerin birlikteymiş gibi göründüğü bu dönemi, İnönü, «harap olmuş ve mübadele görmüş bir memleketin iktisaden ve siyaseten kalkınma yoluna girmesi» tarzında yorumlar. Ama, «dünyada rejim meselelerini, sosyal sorunları ve dış politika değerlerini büyük ölçüde değiştiren» İkinci Dünya Savaşı sonrası, «Türkiye'yi de gerek siyasal, gerek sosyal bakımdan yeni sorunlarla karşı karşıya getirmiştir.» Bu; önce iki, sonra da çok partili düzenlerin yolunu açacak olan ekonomik sosyal ve siyasal yapının, üstündeki baskıyı atarak, daha ileri bir aşamaya kaçınılmaz geçişinin tarihidir.

CHP liderinin tarihi elli yıl sonra yeniden incelerken vereceği yargılar hiç kuşkusuz ilgi çekici olacaktır. Sosyal adalete ve sosyal güvenliğe dayanan planlı kalkınmayı savunan İnönü'nün 1970 Türkiye'sinde gördüğü başlıca eksiklikler, «gelir dağılımında adalet sağlanamamış, tarımda toprak reformu yapılmamış olması ve endüstrileşmeye henüz girilememiş bulunmasıdır.»

(12 eylül 1970)

IV

CHP'DE ECEVİT TARİHLE HESAPLAŞIYOR

ÇAĞDAŞ TÜRKİYE'NİN belirgin niteliği, toplumsal kurumların, ülkenin ekonomik ve sosyal alanda gerçekleştirmekte olduğu hızlı sıçramaya uymada açık bir yetersizlik göstermesidir. 1945'lerin oldukça durgun ekonomik ve sosyal yapısına göre biçimlenen kurumlar, ekonomik ve siyasal bilinci artan halk yığınlarının özlemlerini kavrayıp gerçekleştirmede yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlikler 1970 Türkiye'sinde toplumsal hareketliliği keskinleştirdiği gibi, bölünme ve kutuplaşmaları şiddetlendirmektedir.

CHP Genel Sekreteri olarak Bülent Ecevit'in çağdaş bir bütünlük katmaya çalıştığı ortanın solundaki düzen değişikliği programı, böyle bir ortamda, CHP'nin kendini bir özeleştiriye tutup yenileme çabasını yansıtır. CHP geleneksel olarak, idealist dünya görüşlerine yatkın Türk küçük burjuva radikalizminin mahrekliğini eden partidir. Ecevit, işçisi, köylüsü, dar gelirlisiyle yeni Türk toplumunun kabaran isteklerini karşılamada bu radikalizmin ne ölçüde yetersiz kaldığını görebilmiş ve partisine gösterebilmiştir.

Ortanın Solu ekibinin ve özellikle Ecevit'in Atatürk ve devrimcilik konusundaki yeni arayışları, ellinci yılına doğru CHP'nin tarihsel kökeninin ve yanlışlıklarının, Türkiye'nin kalkınamayış nedenlerinin de sistemli bir açıklanışı sayılabilir. 1945'e kadar olan dönemi asker sivil bürokrasi ile eşraf, mütegallibe ve varlıklılar arasındaki bir koalisyon olarak niteleyen bu açıklama, devrimciliğin de o dönemde üst yapıda kalarak halkın değil ancak egemen bazı sınıfların yararına işleyebildiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki, «Atatürk ve Devrimcilik» adlı ki-

tabında Ecevit'in yazdığına göre, Türkiye'de gerçek «bir devrim, bütün olarak ve köklü olarak yapılmış değildir(1)» Ecevit'in deyişiyle, «gerçek devrim altyapı devrimidir. Yani, üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştirten devrimdir.» Ekonomiyi dışa bağımlılıktan kurtaracak olan tek çözüm yolu da budur.

«Üretim ilişkilerini halk yararına yeniden düzenleyen devrimler olmadıkları» için Osmanlı reform hareketlerinden bu yana küçük burjuva radikalizminin giriştiği bütün üstyapı deneylerini temelden eleştiren «Ortanın Solu», bunları gerekli ama eksik sayıyordu. Analiz, altyapı devrimlerinden kaçınan CHP'de somutlaşmış küçük burjuva radikalizminin halkla düştüğü büyük çelişmeyi şöyle vurgular: «Ekonomi ve sosyal yapıda daha derinliğine bir değişiklik özlemi, ancak, geniş halk topluluklarında vardı.» Bu bilinçlenmemiş özlemin kendini ifade edebilmesi için, devrimlerin hapsedildiği «kalede gedikler açılması» gerekliydi ve demokrasi bunu sağlayan araçtı.(2)

Ecevit ve «Ortanın Solu» anlayışı, bu açıdan, demokrasiyi bir soyutlama olmaktan çıkararak, Türkiye'nin varolan maddî koşulları altında sosyal ve ekonomik bir tabana oturtan ilk CHP girişimi niteliğini de taşımaktadır. Türkiye'de değişen koşulların artık yeni bir Atatürk'ü 1920-lerdeki anlamda yaratamayacağına değinen Ecevit, giderek yüzeye değil «sürekli devrim»e önem verilmesini istemekte ve şu sözleri eklemektedir(3): «Atatürk, toprak kulübelerinin duvarlarına, «bu köyde toprak reformu mücadelesi yapılmaktadır» diye yazan köylerde yaşamaktadır...» Yakın yıllar tarihi, içinde önemli görüş ayrılıkları

(1) B. Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik** (İstanbul Tekin Yayınevi, 1970) s., 61

(2) **A. g. k.** S., 43 - 46, 49-51

(3) **A. g. k.** S., 124-125.

ve eski ile yeni arasında derin çatışmalar bulunan CHP'nin Türkiye'nin yaşayan maddî gerçeklerine inmeye hazır olup olmadığını gösterecektir. Zira tezler ancak aynı ilkeler çevresinde gerçekten kenetleşmiş bilinçli örgütler, usta ve tutarlı yönetici kadrolarla gerçekliğe kavuşabilirler. Düşünen başlarıyle CHP bunun yollarını araştırmak zorundadır, 1970'lerde...

(3 temmuz 1970)

V

ANAYASA, İNÖNÜ VE SOSYALİZM

TÜRK TOPLUMUNUN yaşantısında bir dönüm noktası olan 1961 Anayasası 8 temmuz 1970'de, yaklaştığı sezilen bir kaosun ortasında onuncu yılına giriyordu. 27 Mayıs sonrasının tarihi yazılırken, bu on yılın, Türkiye'nin hayatındaki en dinamik dönemlerden birisi olduğu her halde belirtilecektir. Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan belki de **uyanış yılları** diye adlandırılabilecek on yılın yaratılışında, 1961 Anayasasının, özel bir rolü vardır. İnönü'nün 20. CHP Kurultayı'ndaki açış konuşmasında ilk olarak «27 Mayıs İhtilâli» adıyla söz ettiği hareketle doğan yeni Anayasa, toplumun gelişmesini önleyen barikatların bir çoğunu havaya uçurmuş, ona yeni yollar açmıştı.

Yeni on yıllık dönemin en önemli özelliği, siyasal partilerden sokaktaki adamına dek bütün kurumlara ve kişilere, Türkiye'nin bunalımlardan biricik kurtuluş yolunun kalkınma ve sanayileşme çabalarında yattığını açıklıkla ortaya koymuş bulunmasıdır. İnönü'nün deyişleriyle, «bugün ciddî bir sanayileşme ihtiyacı, kalkınmanın ilk

şartı olduğu gibi, askerî gücün ve dış ödemenin de temel şartı olmuştur». Çift Meclis ya da özerklik tartışmalarıyle başlayan 1960'lar, İhtilâl sonrasının yeni Anayasasıyla, önceliklerin ekonomik, malî ve sınaî konulara verildiği yeni bir aşamaya gelmiştir.

Kalkınma 1970 Türkiye'sinde soyut bir hedef de değildir. Anayasa zorunluğuyla, kalkınma ya da sanayileşme çabaları, plan ve sosyal adalet kavramlarına derinden bağlanmıştır. 1970'lerde yürüyen köylü, direnen işçi, demokratik özgürlüğü bütünleyecek **ekonomik özgürlük** anlayışının Türk toplumunda yaşayan, somutlaşmış örnekleridirler. Yoksul sınıfların yükselen istekleri Türk ekonomisine olduğu kadar, demokrasisine de yeni boyutlar katmaktadır, 1970'li yıllarda...

Toplumun ve ekonominin oldukça durgun göründüğü yirmi beş yıl öncesinin anılarına hâlâ bağlı bulunanlar için, toplumdaki yeni dinamikler belki de bir huzursuzluğun görüntüleri yerine geçecektir. Ne var ki, huzurlu sanılan durgunluk günleri de, nice çileleri açığa vuramadan bağrında büyüten dönemler değil midir acaba?... Oysa, sosyal ve ekonomik sancıları vaktinde görüp giderebilmenin en sağlıklı yolu, sorunların saklısız, gizlisiz, apaçık ortaya konulabilmesidir.

Günün gerçeklerini bazen çok aşan yanları bulunmasına rağmen, 1961 Anayasasına Türk toplumu bu açıdan çok şey borçludur. Bir sosyal ve ekonomik gelişme dönemine ışık yakan Anayasa, gelişmeyi hızlandıracak yeni örgütleniş biçim ve yollarını da açmıştır. CHP'nin 86 yaşındaki lideri 1970 ortalarında, «bir sosyalist partinin, Anayasa sınırları içinde Türkiye'de kurulmasını, Anayasa hükümlerine aykırı bulmuyoruz» diyebiliyordu. Meclise kadar girmiş sosyalist bir Türkiye İşçi Partisi bulunduğu halde, İnönü, yeni bir kuruluşu ima edercesine ekliyordu, şu ilginç açıklamayı da: «Bizim dışımız-

da bir sosyalist partinin kurulması, mevcut diğer partilerin kuruluşu gibi olacak, bizimle beraber, aynı kanun hükümlerine uyarak yaşayacaktır.»

Onuncu yılında ünlü bir siyaset adamına sosyalist partinin kuruluş ve yaşama yollarını açıklama fırsatını veren 1961 Anayasası elbette tarihin dikkatini çekecektir. İnönü, andığı sosyalist partinin kimlerle, nasıl kurulabileceğine değinmemiş olsa bile...

(8 temmuz 1970)

2

NE ÜSTTEN YÖNETİM, NE DE FAŞİZM TÜRKİYE GERÇEKLERİNE UYAN BİR ÇIKAR YOLDUR

I

ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK EKONOMİSİ

TÜRK toplumunun büyük bunalımına küçük burjuva radikalizminin önerdiği çözüm yolu, **Atatürkçülük**'e dönüştür. Bu, bir anlamda, Türkiye'de yeniden **bürokrasi**'nin **üstten iktidar** olduğu bir döneme duyulan özlemi ifade eden bir slogandır... Belirli bir sol görüntü verilmek istenen «Atatürkçülük» bayrağı, 1970 Türkiye'sinde gittikçe daha çok yükseltilmiş, burçtan burca dalgalandırılmıştır.

Daralan bir geçitte, Türkiye'nin özellikle **toplumcu** ve devrimci kanadının ilk görevi «Atatürkçülük» kavramı ve bu arada Atatürk'ün ekonomik, sosyal ve politik görüşleri konusunda bir aydınlığa varmaktır.

O halde nedir acaba **Atatürkçülük?**

«Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir» diyen M. Kemal Atatürk yalnız İstiklâl Harbimizi başarılı sonucuna götürmekle kalmamış, yeni Türk toplumunun da ilk temellerini atmıştır. Mustafa Kemal kendisi için, «Ben milletimin ve büyük atalarımın en değerli miraslarından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım» diyordu; «Bence bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşkünlüğüyle alâkadar olan en mühim âmil,

milletin iktisadiyatıdır. Bu, tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bir hakikattir.» Gözlerini tarihinin geçmiş sayfalarına çeviriyor ve şu gerçeği görüyordu:

«Türk Tarihi tetkik olunursa birçok sebeplerin başında bütün yükselme ve çöküş sebebinin iktisat meselesinden başka şey olmadığı anlaşılır...»

Mustafa Kemal'in deyişiyle «zamanımız, bir iktisat devri»ydi ve Türk ulusal bağımsızlık önderinin belki de tek acısı, iktisatçı olmayışıydı. Geçmişe baktığında, Türkiye'nin neden çöktüğünü olanca açıklığıyla seziyordu. «Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadî kapitülasyon zincirleriyle bağladı... Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayri meşru, hakikaten çok kahredici idi. Rakiplerimiz bu suretle gelişmeye elverişli sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatımıza da zarar verdiler. İnkişaf ve malî ve iktisadî gelişmemizin önüne geçtiler...»

Gözlerini ileriye çevirdiği anda, dünyanın ekonomide sosyal ve siyasal alanlarda gidiş çizgisini M. Kemal halkına şöyle açıklıyordu:

«Bugün, bütün cihanın milletleri yalnız bir hâkimiyet tanırlar: **Millî hâkimiyet**... Kendini kurtarabilmek için her ferdin mukadderatıyla bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette sağlam olur...»

Onun içindir ki, Mustafa Kemal «Doğal bir biçimde geçmekte olan devrim evrelerini izlerken, yarının tedbirlerinden başka bir şey düşünmüyordu.» Bir başka gün, «Endüstrileşmek en büyük millî davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz» diyor; yaratılması gereken yeni Türkiye'nin, özlemle dile getirdiği ba-

ğımsızlık ilkesini gerçekleştirebilecek ekonomik stratejiyi çiziyordu.

20. yüzyılın ikinci yarısının ölçüleriyle Atatürk yalnız bir gerçekçi değil, **orta sınıf radikalizmi**'nin doruklarında dolaşan bir liderdir. İnönü'nün açıkladıkları gibi, Atatürk, «başından itibaren özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiştir»(1) Ancak, bütün bu devlet ya da özel ellerle kapitalizmi geliştirme çabalarında bir üstten dengeleme olabileceği inancından da çokluk kendisini alıkoymamıştır. Bu Jacobin tavır aslında, özellikle devlet bürokrasisinin iktidara egemen olma fırsatını elde ettiği bütün büyük kargaşa dönemlerinde görülen bir davranıştır. Mustafa Kemal'in bir yandan «memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız» derken, öte yandan da, «kesin zaruret olmadıkça, piyasalara karışılamaz; bununla beraber, hiç bir piyasa da başıboş değildir»(2) biçiminde konuşabilmesi, bu ideolojik tavra ait sınıflar üstü hakemlik isteğinin ikili görüntüsünü yansıtır. Atatürk'ün, «halkı ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmiş değil fakat ferdî ve sosyal hayat için iş bölümü itibarîyle muhtelif çalışma erbabına ayrılmış bir topluluk telâkki etmek» yolundaki «esas prensibi» ile bu üstten dengeci anlayış son sınırlarına erişir. Ne var ki, Atatürk'ün kendisi bile «diğer memleketlerde böyle bir kuruluşun bir benzerinin» aranıp bulunamayacağını daha 1931'lerde teslim etmekten de geri kalmaz.

1970'lerin yeni Türkiyesi, kendisine ilk yönü vermiş olan Atatürk'ün gerçek kişiliğini özenle bir daha araştır-

---

(1) Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor** (İstanbul, Cem Yayınevi, 1968) s., 36.

(2) Fethi Naci, **Atatürk'ün Temel Görüşleri** (İstanbul, Gerçek Yayınevi, **«100 soruda»** dizisi, 1970) s., 69, 77, 70 ve başkaları.

mulıdır. Daha güzel, daha bağımsız, kalkınmış ve toplumcu bir Türkiye için verilen yeni savaşta, M. Kemal'in ekonomik ve sosyal görüşleri, uygulanan ve uygulanmayan yanlarıyle, topluma anlamlı **dersler** verir, zira... Toplumsal gerçeklerin damgasını vurduğu bir çağda Atatürk'ü ancak dersler çıkararak anmak, Mustafa Kemal'e saygının da belki en iyi yoludur. Kaldı ki, gerçekçi olmak, kendi deyişiyle O'nun karakterinin ve büyüklüğünün ayrılmaz bir parçasıydı...

(10 kasım 1970)

II

DURUMUMUZU DOĞRU OLARAK BİLELİM

CUMHURİYET Türkiyesinin sanayileşme yolundaki ilk tasarıları ünlü birinci beş yıllık Sanayi Planı ile ortaya konulmuştur. Batı'yı sarsan büyük ekonomik bunalımın ardından Prof. Orlof başkanlığındaki bir Sovyet uzmanlar kurulunun Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 1930/1932 yıllarındaki araştırmalarıyle sağladığı veriler üstüne yükselen Sanayi Planı 17 mart 1934'te yürürlüğe girmiştir.(1) İlk plan, altın'dan petrol üretimine kadar uzanan geniş bir alanda, yeni bir Türkiye yaratmanın özlemlerini dile getirir. Ne var ki, bu özlemler içinde gerçekleşme payını öncelikle dokuma projeleri bulacaktır. Geri bırakılmış bütün ekonomilerde hazır bir tüketim pazarı sayılan dokuma sanayii, bir pamuk üreticisi ve ihracatçısı olan Türkiye'de de yeşermesi için gerekli bütün objektif koşullara fazlasıyle sahipti.

(1) Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. III, 2. baskı, (İstanbul, Remzi Kitabevi, 1966) s., 376-377.

İlk dış borçlanmasını özel bir ABD şirketinden aldığı 10 milyon dolarlık krediyle yapan Atatürk Türkiyesi, dokuma projelerini ise ancak Sovyetler Birliği'nden 21 ocak 1934'te sağladığı 38 milyon dolarlık krediyle gerçekleştirmiştir. Bu malî ve teknik işbirliğinin sonucunda Kayseri dokuma kombinası 1935, Nazilli dokuma kombinası ise 1937 yılında işletmeye açılmıştır. Kuruldukları yıllarda Orta Doğu'nun en büyük dokuma tesisleri olan bu kombinalar, Sümerbank'ın olduğu kadar, Türk dokuma sanayiinin de dinamik çekirdeğini vermişler; sonraki gelişmelerin öncülüğünü etmişlerdir. Dokuma ile başlayan Türk sanayileşme hareketi, Karabük Demir Çelik Fabrikasının temelinin 3 nisan 1937'de atılmasıyla ağır sanayi yolundaki ikinci aşamasını yapacaktır. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu gelişmelerin hızı kesilecektir.

(6 ekim 1970)

■

TÜRK halkı 1945'ten sonra geri bir tarım ekonomisinden, ileri bir sanayi toplumuna geçişin savaşını verecektir. Ulusal ekonominin Cumhuriyet'le birlikte gösterdiği gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ülkeyi artık bir yol ağzına getirmiş bulunuyordu. Yüzyıllardır durumunu düzeltme özlemiyle kıvranan yoksul sınıflar, o şaşmaz mantıklarıyle, tarihsel hareketin içinde bulundukları andaki itici güçlerini derhal sezmişlerdir. Hâlâ sınıfların kenarında, ya da üstünde durarak ekonomiyi geliştirebileceğini hayal eden radikal iktidarın 1950'de düşürülmesi gerçekte ne bir aldanışın, ne de irtica'ın sonucudur. Söz konusu olan, hayal görmeyen somut insanların tarihsel seçimidir. Bu seçim ekonomiyi geliştirirken, eski sosyal ilişkilerin birçok ayakbağını tasfiye

odocek ve kendi ortamı içinde demokratik bir devrimi olusturacaktır.

Var olan iç ve dış koşullar altında 1945'lerde «kaçınılmazlaşmış» bulunan **kapitalizm**'i, daha ileri aşamalara götürebilecek durumdaki büyük burjuvazi ile yoksul halk çoğunluğu arasında 1970'lere kadar süregelen ittifak böyle başlamıştır. DP/AP olgusunun da, 1950/1970 arasındaki yirmi yılın büyük olaylarının ve temel tercihlerinin de kökündeki sosyolojik gerçek, budur. Eski iktidarını kaybetmiş bulunan küçük burjuvazi bütün bu süreç boyunca, 27 mayıs 1960 ve kısa süren sonrası dışında, hep muhalefette kalmıştır. Yirmi yıllık tarihsel balayı, başarıları ve uzlaşmaz çelişmeleriyle 1970 Türkiye'sinde kesin sonuçlarını yaratmış bulunuyordu.

Türkiye, çetin bazı sorunlarla karşı karşıya bulunan dinamik bir sanayi burjuvazisine ve bir bölüm yatırım ve ara mallarıyle dışa bağlı bulunsa bile, hiç de küçümsenmeyecek bir sanayie sahiptir. Modern sanayi, kendi eseri olan yepyeni bir işçi sınıfını bu arada bütün özellikleriyle her an biraz daha gün ışığına çıkarmaktadır. Gerçekte Türkiye'de sadece kapitalizm gelişmekle kalmamakta; modern sanayi de, yarattığı ön koşullarla, yeni örgütleniş ve mücadele biçimleriyle Türk toplumunun sosyal ilişkilerini değiştirmektedir. Toplumsal adalete, halkın yaratıcı katılış ve iktidarına dayalı demokratik ve ileri bir topluma geçişin ortamı doğmaktadır.

İkinci Beş Yıllık Plan bile bu açıdan anlamlı görüntüler verebilir. Toplumsal baskıların en ağırını üstünde duyan AP'nin düzenlediği Plan'a göre, 1968/1972 dönemini kapsayan beş yılda toplam yatırımların tam % 22,4'ü doğrudan doğruya imalât sanayiine yöneltiliyordu. Plan'a göre, sanayi kesimi 1974'te millî gelirin % 38,6'sını yaratır duruma gelecekti. AP demir, çelik ve petro kimya komplekslerini geliştirmenin yanı sıra, ülke sana-

yiini alüminyum ve çeşitli sanayi ara mallarını üretecek yeni tesislerle zenginleştirmeyi, Sovyet sanayi kredilerinin de yardımıyle 1970 başlarında gerçekleştirmiş durumdaydı, artık.

Yeryüzünün yeni çağı, bir sanayi toplumu çağıdır. Bu çağın gerekleri, Türkiye'yi öncelikle kendi temel sanayileriyle donatmayı zorunlu kılar. Tarımsal ürünlere dayalı ihracat yapısı dolayısıyle Türkiye belirli Batı pazarlarına hâlâ büyük çapta bağlı bulunan bir ülkedir. Aslında, daha yıllar önce Türkiye'de kapitalizmi kaçınılmazlaştırmış bulunan etken de, o anda var olan dünya koşulları ve dışsal dinamiklerle birlikte bu pazar bağlılıklarıydı. Söz konusu bağların gücü 1970'ler başında da, dışsal dinamikler değişmedikçe, ya da değiştirilmedikçe, sınıfların üstünde durmaya çalışacak iktidarlara bile geniş bir hareket alanı bırakmayacaktır. İhracat yapısının sanayi ürünlerine doğru kaydırılması çabası, böyle bir ortamda ekonomik bağımsızlık hareketinin de ilk adımını teşkil etmektedir. Çağın gittikçe gelişen çok yanlı uluslararası ilişkileri, ilk olarak, büyüme yolundaki kapitalist ekonomilere bu yoldan bir ulusallaşma fırsatı açmaktadır.

Görülüyor ki, Türkiye'ye ve yoksul halkına kendi kurtuluşunun yollarını açacak çizgi, ilk aşamada, demokratik haklarını titizlikle korurken, sanayileşmesini bir an önce en yüksek düzeye çıkarmaktan geçecektir. Zira, özlenen Türkiye'yi gerçekten yaratacak olan gücü sadece modern sanayi bağrında taşımaktadır. Ulusal sanayi yolundaki her yeni adım, böylece yeni Türkiye'ye giden yolu da biraz daha kısaltır.

Bazen bunalım anlarında ortaya atılan güçlerin yaratabileceği dehlizler araya girse bile, yolun sonunda, yığınların dışında ya da üstünde kalınarak hiç bir şeyin gerçekleştirilemeyeceği ileri bir toplumun görüntüsü yer alır, giderek... Böyle bir ortamda demokratik hakların ve

mmayileşmenin kösteklenmemesi, yaşanan anın koşulla-ı içinde, Türkiye'nin belki de her şeyden önde gelen nonunu olarak belirir.

(27 ağustos 1970)

III

1970'LERİN TÜRK TOPLUMUNA DOĞRU

CUMHURİYET'İN onuncu yılını, «on yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan» türküleriyle kutlamış olan genç Türkiye için 1970'de 35 milyonluk bir toplum söz konusudur. Asya ile Avrupa'nın, Doğu ile Batı'nın büyük ve tarihsel kavşak noktalarından birisinde, yeryüzünün önemi eskisine göre daha da artmış bir parçasında yerleşmiş olan Cumhuriyet Türkiyesi, hiç kuşkusuz, elli yıl öncesinden kesinlikle farklılaşmış bir toplumsal yapıya sahiptir, 1970 başlarında.

Yıllık doğal nüfus artış oranı yılda % 2,5 dolaylarında sayılan Türkiye 1950/1960 döneminde bir nüfus patlamasına tanık olmuştur. Yılda % 3'e yaklaşan böylesine büyük bir nüfus genişlemesinin bir eşini Avrupa ancak sanayi devriminin, sosyal devrimlerin boy verdiği 19. yüzyılda yaşamıştı... 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte tarih sahnesine büyük adımlarını atmaya başlayan emekçi halk sınıfları için geçen yüzyıl hayatlarının ilkbaharı olmuştur. Kentler büyür ve fabrika bacaları yükselirken bataklıkların, hastalıkların, kötü beslenme ve insan kırımlarının üstünden, milyonlarca Avrupa işçi ve köylüsünün umutlarla dolu o doğurgan çağı yaşanmıştır.

Türkiye, gözden kaçmayan bir paralelle, aynı çağı yüzyıl sonra tanımaktadır. 1950 DP hareketini izleyen ta-

rımda makineleşme, köyden kentlere akın ve ilk büyük sanayileşme çabaları Türk nüfusunu bir yeniden dirilişe sürüklemiştir. Kötü kullanıldığı halde, ulusal geliri ve kullanılabilir kaynakları belirli bir biçimde artıran dış kredilerin de etkisiyle on yıl boyunca ekonomiye âdeta yeni kan şırıngalanmıştır. Ulaştırma kolaylıkları, elektriklendirme, yığınsal haberleşme araçlarının yaygınlaşması gibi sosyal hareketliliği artıran çeşitli etkenler, canlandırdıkları toplumda, doğurganlık oranını da birdenbire genişletmişlerdir. Bütün kalkış dönemlerinde görüldüğü üzere «refah etkeni», var olduğu kadarıyle nüfusu kamçılayıcı bir rol oynamıştır.

Üstünde durulması gereken ilginç bir gelişme iktidarın işçileri sosyal sigorta kapsamına almakta gösterdiği titizliktir. Öyle ki, büyük ve küçük işyerlerinde çalıştırılan sigortalı işçiler bir yılda % 17,4 artarak, 1 milyar 258 bin kişiye çıkmıştı, 1970'te... Bunların ortalama günlük gelirlerinin de % 31 gibi önemli bir artış gösterdiği anlaşılıyordu. 1,2 milyonu aşkın sigortalı işçinin ortalama günlük geliri 1968'de 27,89 TL. iken 1969 sonunda 36,53 TL'sına ulaşmıştı. Kısacası, bütün olumsuz faktörlere rağmen, her otuz yurttaşından birisinin sigortalı işçi olduğu yeni bir Türkiye'dir 1970'lerde söz konusu olan... Bu arada, emek pazarı gelişmekte, köyden kentlere akan yığınlar, yepyeni baskı ve çelişmeler yaratmaktadır. Aslında, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı, 20 yıldır, bazı orta sınıf aydınlarının sezemedikleri kadar büyük bir değişim içindedir. Türkiye'yi anlamak ve taşıdığı potansiyelleri değerlendirmek artık ancak bu yeni objektif gerçeklerden yola çıkmakla mümkün...

Aslında, çağdaş **yığınsal kalkınma** deneyleri, uygun toplumcu yöntemlere baş vurulduğunda, bir ulusun en büyük zenginliğinin **kendi halkı** olduğunu ortaya koyar,

20 yüzyılda... Bütün sorun, yığınlara, daha iyi bir yaşantı için duyduğu soylu özlemleri kalkınmanın dinamik sürecine gönüllü olarak katabileceği ortamı verebilmektedir. Bunu yapabilen siyasal iktidarlar, yığınların dev adımlarla kalkınma mucizeleri gerçekleştirdiğini görmüşlerdir. 1831'deki ilk sayımını salt askere alabileceği yurttaşlarının sayısını tespit etmek uğruna yapmış olan Türkiye, **«sıradan insanın geliştirilmesi»**ni bütün çabalarının nihai hedefi katına yükseltebilirse, geniş halk yığınlarının kalkınmanın en güvenilir itici gücü olduğu derhal görülecektir.

(24 ekim 1970)

IV

TÜRKİYE'DE BÖLGE İÇİ MERKEZLER DOĞUYOR

TÜRK toplumu, karamsarlık ve düşünce anarşisinden kendisini kurtaramamış **küçük burjuva aydınları** için 1970-ler başlarken hâlâ çok bilinmeyenli bir denklem gibidir. Bu karamsar bulmacanın felsefesi, «öz çıkarlarından habersiz, bilinçsiz halk yığınları» ve «batan bir Türkiye» varsayımına dayanır. Kendi bulanık bilinci gibi, halkın somut bilincinin de maddî gerçeklerin dışında hareket edebileceğini varsayan bu orta sınıf idealizmi, gerçek bir batış söz konusu olsa yığınların tepkisinin çok daha başka olacağını düşünmek bile istemez. Gerçekte, Türk toplumu için 20. yüzyıl sonlarında söz konusu edilmesi gereken batış değil, yaratıcı ve doğurucu bir değişimdir ancak...

Toplumdaki değişim sürecinin önemli bazı görüntüleri 25 ekim 1970 nüfus sayımının sonuçlarıyle ortaya

çıkmış bulunuyordu. Türkiye'nin insan dokusunun dökümünü veren sayım(1), ekonomik ve sosyal gerçeklerin çeşitli yönlerini aydınlatır:

1. Çağdaş Türk toplumu baş döndürücü bir kentleşme temposu içindedir ve bu toplum artık dünün durgun ekonomisinin koyduğu bütün barikatları patlatmış bulunmaktadır. 1950'lerin Türkiyesi'nde halkın beşte biri kentleşebilmiş değildi. 1960 Devrimi, on yılda nüfusunun dörtte biri ya da % 26,3'ü kentleşmiş bir Türkiye bulmuştu. Oysa, 1970'lerin Türkiye'sinde halk yığınlarının % 33'ten çoğu, başka bir deyişle, her üç kişiden birisi kentlerde yaşamaktadır. Kentleşme, kalkınma ve sanayileşmenin tipik bir fonksiyonudur. Kentler, köyün daha iyi bir yaşantı özlemindeki umutlu yığınlarına daha önceki dünyalarından daha iyisini verebildiği içindir ki, onları köy ocaklarından kopartabilmiştir. Yılda ortalama % 6,5 hızla büyüyen ve yıllık sanayileşme temposu % 10'un üstüne çıkan Türk ekonomisi, aşırı olmayan bir ücret düzeyinde çalışacak emek orduları istemektedir. Kapalı köy ekonomisinin koyduğu ayak bağlarını koparark özgürleşen emek, kentlerden gelen iş çağrısında kendi isteklerine de yaşanan anda uygun düşen bir ses bulmaktadır.

2. Toplumdaki kentleşme olgusu, Türk ekonomisinde metropolların doğuşuna giden yolları açmaktadır. Büyük yerleşim noktaları olan metropollar doğrudan doğruya sanayi, ticaret ve hizmet kesimlerindeki genel gelişimin sonuçlarıdırlar. 1970 sayımı, nüfusu yüz bini aşkın kentlerde yaşayan insanların kentli nüfusa oranının % 57'ye çıktığını belgelemekteydi. Üstelik, metropolların yurt coğrafyası içindeki dağılımı da belirli bir dengeye doğru yönelmektedir. 1950'de sayıları dörtten ibaret olan

(1) **25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı** (Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü yayını, No: 616, 1970) s. 4-6

yüz binden fazla nüfuslu kent sayısı 1960'da 9, 1970 Türkiye'sinde ise 20'ye çıkmıştır. 63 illi Türkiye'nin toplam illerinin üçte birisi bölge içi metropollar durumuna dönüşmektedir. Yüzyılların kısır döngülerini kıran yüz binlerce insan yeni gelişen kentlerde, modern bir sosyo/ekonomik ilişkiler bütününü araştırmaktadır. Marmara bölgesinde her iki kişiden biri 1970 başında kentlerin çağdaş insan ve çevre ilişkilerinin içindedir. Ege, Güney ve İç Anadolu'da ise her üç kişiden birisi artık kentlidir (2). Geleneksel yapısını en fazla koruyabilen Doğu Anadolu'da bile kentleşme oranı beş yılda % 17'den % 20'ye, Güneydoğu'da ise % 19'dan % 25'e ulaşmıştır. Bu, Güneydoğu'daki son yarı feodal kalıntıların çözülüşünün yalın bir göstergesidir. Kaldı ki, yeni bir dünyanın özlemiyle uyanan insanlar, aradıklarını, kendi bölgeleri içindeki gelişmiş kentlerde bulabilmektedir.

Türkiye'de İstanbul ya da Ankara gibi belirli çekim merkezlerine yönelen iç göç, sayıların yanıltmaz nesnelliğinin gösterdiği gibi, artık kendi bölgelerinde, kendilerini beslemeye yeterli merkezlerle karşı karşıyadır. Bu, kalkınma ve sanayileşmede bölgelerarası denge yolunda yararlanılabilecek çok önemli bir eğilimdir. Özel yöntemlerle bölge içi büyük kentlerin daha hızlı gelişimini sağlamak her halde sistemin bundan sonraki görevi olacaktır.

Ekonomik ve sosyal hareketliliğin bölgelerarası dengeye doğru hızlandırılması, daha mutlu ve demokratik bir Türkiye'nin yaratılması çabalarını da kolaylaştıracak ışıkları yakar.

(25 aralık 1970)

---

(2) Eski oranlar için bakınız: **Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968 - 1972,** (Ankara, DPT, 1967) s. 265-268.

V

BUGÜN ÇOK MU KÖTÜ?

TÜRK ekonomisinde toplam kaynaklar 1970 yılında (1965 yılı fiyatlarıyla) 99,3 milyar liraya ulaşmış bulunuyordu. Devlet Planlama'ya göre, bunun 97,5 milyar lirası iç, 1,8 milyar lirası ise dış kaynaklardan elde edilmektedir. Yılda ortalama olarak % 6-7 arasında bir gelişme gösteren ekonomi, bu büyümesine paralel olarak, topluma da, yeni fırsatlar yaratmakta ve katmaktadır.

1970 programı, 100 milyar liraya dayanan toplam kaynakların içinde özel tüketim harcamalarının 1969'daki payını, (yine 1965 fiyatlarına göre), 66,1 milyar lira olarak hesaplamaktadır. Bir başka deyişle, tüketim 1969'da sabit fiyatlarla % 5,7; câri fiyatlarla ise % 13,1 artış göstermiştir. Planlama, 1968'in % 5,8 lik artış hızına bakarak tüketimin toplumda hemen hemen aynı tempoda bir gelişme gösterdiği inancındadır.

Toplumun tüketim seviyesindeki gelişmelerin, ülkenin refahıyla da bir ölçüde ilgili olduğu bilinen bir gerçektir. İstatistikler, geniş yığınlarca kullanılan ürünlerde genellikle önemli tüketim artışları sağlandığını doğrulamaktadır.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın çeşitli sanayi dallarında çalışan 33 büyük firma arasında yaptığı bir anketin sonuçları(1), tüketimin gelişmesi ve yönü bakımından ilginç bazı ipuçlarını daha ortaya koyar, o bunalımlı 1970'lerin başlarında. Bunlar, **Türk kapitalizmi**'nin gelişim düzeyinin olduğu kadar, önündeki yeni tercihlerin de şaşmaz ölçülerini verirler.

● Türk sanayiinin önde gelen 33 firması satışları-

(1) **«Türkiye Sınai Kalkınma Bankası-Yirminci Hesap Yılı 1969»**, (İstanbul, 1970) s., 20.

ni sadece 1969 yılı içinde % 18,1 oranında artırarak, 3,7 milyar liraya çıkarmışlardır. Bir önceki yıl % 10,3 gelişen cirolara göre büyük firmaların piyasada daha geniş bir alıcı grubuyla karşılaştıkları görülmektedir. Üstelik, 1969'da % 6,9 arasında bir gelişme gösteren tüketim fiyatları indeksine göre bile rapor, «cirolardaki artışın önemli ölçüde gerçek tüketim artışını, ifade ettiği» yargısına varmaktadır.

● Tüketimin bileşiminde de Türkiye'de ilginç gelişmeler olmaktadır. Örneğin, 1968'de % 14,2 olan **ara ve yatırım malları** tüketimindeki gelişme 1969'da % 16,4'e çıkar. Buna karşılık, **tüketim malları** satışındaki artış bir yıl içinde % 7,2 den % 19,4 oranını bulur. Bu sırada, özellikle dokuma tüketiminin % 8,3'ten bir yılda % 14'e yükselmiş olması, yalnız kamu kesiminde değil, özel kesimde de halk yığınlarının kullandığı mallarda önemli bir artış olduğunun delilini vermektedir.

Ekonomideki gelişmenin tüketim üstündeki yansımaları, büyük halk yığınlarının seçim ve davranışlarının belirlenmesinde elbet geniş ölçüde rol oynar. Millî gelirdeki büyümeden, hâlâ unutamadığı geçmişin çileli yıllarına göre, çok daha fazla pay alarak, tüketimini artırabilen geniş yığınlar varsa, onlar açısından, sadece «durumlarının bugünkünden zaten daha kötü olamayacağını» söyleyerek, şimdiki olanaklarını bırakma çağrısı tek başına bir anlam taşımayacaktır. Halkın özlemleriyle, objektif gerçeklerle bağını koparmışa benzeyen 1970'lerin küçük burjuva kökenli devrim tartışmaları açısından da bu unutulmaması gereken önemli bir gerçektir.

(28 nisan 1970)

VI

YÜZYILLIK TOPRAK SORUNU VE YENİ TÜRKİYE

ANADOLU'nun yüzyıllar boyunca süregelen toprak sorunu 1970 Türkiye'sinde küçük burjuvazinin; **feodalizm**'e karşı önerdiği **toprak reformu** programının en hassas noktalarından birisi olarak görünmektedir.

Türk toprak sorununun kökleri, öncelikle mülkiyet sorunu üstünde düğümlenmektedir. Tarımsal toprakların özel mülkiyet düzenine bağlı olduğu Batı'dan farklı olarak, Türk/İslâm düzeni(1) genellikle toprağı devlete (kamu otoritesine) ait saymış, bireylere yalnız toprak üstünde kullanma hakkını bırakmıştır. Toplum hayatının geliştirilmesinde yararları görülen kişilere tanınan toprağı kullanma hakkı, yine kamu otoritesinin bir başka kararıyla, verildiği kişilerin elinden kolaylıkla geri alınabilmiştir.

Selçuklular ile Osmanlı devletinin başlangıç dönemlerinde yürürlükte bulunan mirî toprak düzeni, Batı'da kapitalist üretim tarzının gelişmeye başladığı 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'da sarsıntılı bir döneme girmişti. Avrupa'ya yaptıkları ihracat sonucunda yüksek ticaret gelirlerine kavuşan bazı egemen zümreler, mirî toprakları aşırı faiz, tefecilik, ipotek ve baskı yollarına baş vurarak kendi ellerine geçirmekteydiler. Büyük toprakların Anadolu bey, eşraf ve mütegallibesinin mülkiyetinde toplanmasına yol açan bu gelişme, Anadolu kırlarına önce 1858 Osmanlı Arazi Kanunnamesi, daha sonra da 1926'da sis-

(1) Ömer Lûtfi Barkan, **15. ve 16 ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları** (İstanbul, İ. Ü. Yayını, 1943,) S. 71 - 72 ve sonrası.

tomatiği Batı'dan alınan Medenî Kanun ile, özel mülkiyete dayalı bir hukuk rejimini getirmiştir.

Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinin halkaları olan toprak mülkiyetindeki değişiklikler, durumu gittikçe bozulan köylü sınıfının yüzyıllar boyunca sert tepkilerine ortam hazırlamıştır. Büyük toprak sahipleri ile küçük topraklı üretici arasındaki denge bozuldukça devlet de, çıkarlarını savunduğu egemen sınıflar adına köylülere karşı bir **jandarma devleti**'ne dönüşmek zorunda kalıyordu. Bu çelişme Cumhuriyet döneminde bile önlenememiştir. Öyle ki, Atatürk'ün 1938 Türkiyesi'nde yapılan anketler, ülkedeki mülk sahiplerinin binde 25'inden ibaret olan 6.182 kişinin, mülk topraklarının yüzde 14'üne yani 23.600.000 dönümüne sahip olduğunu gösteriyordu(2). Tahminlere göre, 1938'de 500 dönümden aşağı küçük mülkler arasında ortalama genişlik 60 dönümden ibaretken, orta mülklerde ortalama alan 3.000, büyük mülklerde ise 15.000 dönümü bulmaktaydı. Küçük topraklı üreticinin yanı sıra milyonlarca köylü ise hiç toprağı olmadığından ırgat hayatına mahkûm kılınıyordu.

Topraksız ya da az topraklı köylü yığınlarının huzursuzluk ve mutsuzluğu karşısında Atatürk ve İnönü zaman zaman bir toprak reformunun zorunluluğunu dile getirmişlerse de, küçük burjuvazi ile toprak sahipleri ve ticaret kesimi arasında paylaşılan siyasal iktidar, köylüye toprak vermeye istekli çıkmamıştır. CHP'nin 1945'te çıkardığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu bu yönde ilk radikal adım sayılabilirdi. Ne var ki, yüzyıllık gelişmeler sonucunda 1945'te ülkenin hâkim güçleri katına yükselen büyük sermaye ile toprak sahipleri yeni yasayı işlettirmedikleri gibi, geniş köylü yığınlarının jandarma dev-

(2) Ö. L. Barkan, «Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri», **İktisat Fakültesi Mecmuası** (Ekim 1944/ocak 1945) s. 85.

let'e karşı biriken tepkilerini ustalıkla kullanarak, kanunun çıkışından altı ay sonra 1946'nın ilk haftasında DP'yi de kurabilmişlerdir. Geniş topraklı bölgelerde 5.000, dar topraklı bölgelerde ise 2.000 dönümü aşan özel mülk topraklarının kamulaştırılacağını öngören Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu DP iktidarda kaldığı 1951/1960 arasında yalnız devlet topraklarının dağıtımı için kullanmıştır. On yıl boyunca 18.151.433 dönümlük devlet toprağına karşılık sadece 1 milyon lira değerinde 86.477 dönümlük özel toprak kamulaştırılabilmiştir(3).

Türkiye'de siyasal ve ekonomik yapının uygunsuzluğu yüzünden gerçekleştirilemeyen toprak reformu 1960 sonrasının canlı tartışma konuları arasında sık sık yer alır. Anayasa ve Birinci Beş Yıllık Plan öngördüğü halde toprak reformu Millî Birlik ve CHP'li koalisyon hükümetlerinin ancak işbaşından uzaklaştırılacakları günlerde Meclis'e getirdikleri tasarılarda gömülü kalır, hep.. Her yeni iktidar önceki hükümetin reform tasarısını reddetmiş ve yerini bıraktığı hükümete de o tasarının kendisince değiştirilmiş bir başka versiyonunu sunmuştur. Oysa, 1960'lı on yıllık sürede Türkiye'nin kapitalistleşmesi keskin dönemeçler aldığı gibi, tarımda toprak sorununun yörüngesinde de önemli değişiklikler olmuştur. AP'nin 1970'de Meclis'teki tasarıların yanına bir yenisini eklemeye hazırlandığı Tarım Reformu tasarısının karakteristik özelliği, toplum ve ekonomideki yapısal gelişmeler karşısında aldığı tavırda bulunabilir. Ekonomik sistem açısından söz konusu olan, toprak reformunu artık ekonominin yapısını değiştirmek yerine, öncelikle kapitalistleşme sürecini bütünleştirmek ve geliştirmek için kullanmaktır.

(8 aralık 1970)

---

(3) Doç. Dr. Suat Aksoy, **Türkiye'de Toprak Meselesi** (İstanbul, Gerçek Yayınevi, **«100 soruda»** dizisi 1969) **S. 65.**

AP'NİN TARIM reformu tasarısı, 1970'ler Türkiyesi'nde 309 bin köylü ailesinin hiç toprağı bulunmadığını açıklar, öncelikle... Toprağı bulunan 3,5 milyon çiftçi ailesinin ise 2,1 milyonu 50 dönümden küçük toprak parçacıklarına sahiptir. Plan, bir gerçeğe daha değinir: Türk tarımındaki işletmelerin dörtte birisi, sekiz ya da daha çok sayıdaki cüce işletmelerden ibarettir. Kapitalist bir tarım düzeninde bile birkaç dönümlük dağınık topraklardan kurulu cüce işletmeler, gerçek birer ayak bağıdırlar. Dağınık cüce işletmeleri ne makineli tarıma geçirtmek, ne de devlet eliyle destekleyebilmek mümkündür. Bir akıl çağında, cüce işletmelerin kölesi olan 2,1 milyon yoksul köylü ailesi, toplumsal ve siyasal maliyeti yüksek bir sorundur... 1970'lerin AP'si için cüce işletmeler artık eski bir düzenin «değişmesi gereken» kalıntılarından ibarettir.

Düzeni kendi mantığı içinde rasyonelleştirmek isteyen AP'nin tarım reformu böyle bir ortamda şu önerilerde bulunur:

● Dağınık yerlerde küçük toprakları bulunan çiftçi ailelerinin **bütün mülkleri toplulaştırılacak**'tır. Karşılıklı rıza ile topraklar birleştirilerek, daha verimli işletmeciliğe uygun «tek» toprak birimleri yaratılacaktır. Kooperatifleşme, yeni birimlerin modern girdiler ve makinelerle işletilmesini sağlayacaktır. Yeterli tarım işletmelerinin veraset yoluyla bölünmesi ise kesinlikle yasaklanacaktır. Toprak, bundan sonra, onu kullanmaya en uygun durumdaki aile kişisine geçecektir.

● Büyük toprak mülkiyeti sınırlandırılarak, geniş topraklar kamulaştırılacaktır. AP sınırlaştırma tavanları için CHP'nin ünlü 1945 Topraklandırma Kanunu'ndaki ilkeleri benimsemiştir: Verimli işletilen topraklarda 5.000, verimli olduğu halde sahiplerince işletilmeyen topraklarda ise 2.000 dönümden sonraki mülkler devletçe yeniden

kamulaştırılacaktır. Ancak, tarihi 25 yıllık gecikmeyle yeniden işletmek isteyen bu anlamlı rastlantı, Güney Doğu Anadolu'nun yarı feodal nitelikteki geniş toprakları dışındaki bölgeler için zaten fazla anlam taşımamaktadır. On yıllık toprak reformu tartışmaları, verimli işletilen büyük toprakların ailelerin çeşitli bireyleri arasında dağıtılmasını gerçekleştirmişti, zaten... Yeni tasarı ise, 5.000 dönümlük sınırı aileler değil, tek tek gerçek kişiler için tanıyordu. Bu durumda büyük kamulaştırmalar daha çok Güney Doğu'nun sayısız köylere sahip, geleneksel ağalarına uygulanacaktır. Bu, Güney Doğu halkının toprak açlığını gidereceği gibi, Suriye'de kamulaştırılan Türk topraklarına da bir karşılık olacaktı.

● Reform tasarısı toprağın kiraya ya da ortakçıya verilerek açıktan rant edinilmesine de karşı çıkarak, «toprak işleyenindir» sloganına epey yaklaşır. Tasarıya göre, verimsiz topraklardan sahibi tarafından işletilenlerin sulanamayan 1.000, sulanabilen 200 dönümden fazlası ile kiraya, ya da ortakçıya verilenlerin sulanamayan 500 ve sulanabilen 100 dönümden fazlası kamulaştırılacaktır.

● Kamulaştırılan topraklar, küçük üreticiye 20 yıl taksitle, faizsiz olarak verilecektir. Toprağın yıllık rantının % 10'un üstünde olduğu bir toplumda yılda % 5'lik bir ödemeyle toprak sahibi olmak, yoksul köylüye çekici gelebilecektir.

AP'nin tarım reformu ana felsefesiyle, uyguladığı ekonomik sistemin zorunluklarının sonucu sayılabilir. Reform uygulanabilirse, var olan düzen içinde daha büyük ve daha rasyonel bir tarım kesimi elde edilmiş olacaktır. Uzun sürede ise, kaynak transferleriyle, büyüyen Türk sanayiinin yeni yatırımlar için duyduğu ek fon ihtiyacı karşılanabilecektir. Aslında, üstünde durulması gereken

sorun AP'nin reformculukta içtenliği değil, toplumcu özlemleri günden güne büyüyen Türk halkına en yüksek büyüme hızını sağlayıcı sistemin bu mu olduğu sorunudur. Ne var ki, bu sorunun karşılığı da, kısır tarım tartışmaları aşılarak, doğrudan doğruya, farklı kalkınma sistem ve modellerinin objektif koşullar içinde değerlendirilmesi gibi çok daha büyük bir çerçeveye geçilmedikçe verilemeyecekti, bunalım dönemi Türkiye'sinde...

(9 aralık 1970)

VII

DÜNYA VE TÜRKİYE NEREDE?

BÜYÜK ZENGİNLİKLERİN dengesiz bir biçimde dağıldığı trajik bir çağda yaşıyoruz. Yeryüzünün gelecek insan kuşakları için, 20. yüzyılın bazı gerçekleri belki de inanılmaz çelişmeler gibi görünecektir. Aynı çağda yaşadıkları halde geniş kaynak bolluğu içinde bunalan toplumların, öte yanda açlık, bilgisizlik, beslenme yetersizlikleriyle kıvranan insan yığınlarına nasıl ilgisiz kalabildikleri bir gün kolay anlaşılamayacaktır. İnsanlar ve toplumlar arasındaki büyük uçurum, bilginin ve teknolojinin daha önceki yüzyıllara göre devrim niteliğinde gelişmeler gösterdiği bir çağda, insan tarihiyle âdeta kötü bir şaka yapmaktadır.

Büyük ekonomilerin, durumlarını sürdürebilmek için büyük egoistler olmaktan henüz çekinmedikleri bir dönemdeyiz. Asya'da insanlar besinsiz, Afrika'da insanlar aç olabilir. Ama onlar için önemli olan, sözgelişi; ellerindeki üretim fazlası buğdayı hâlâ yoksulların kolayca alamayacakları kadar yüksek fiyatlarla satabilmektir.

Yüksek fiyat seviyesini koruyabilmek için tarlasını ekmeyen üreticiye açıktan prim bile verebilir ve 1970 dünyasında üretimi % 51 düşürmeyi bir başarı sayabilirler. Üreticiyi üretmemeye, ekiciyi ekmemeye teşvik siyasetini yıllardır yeryüzünün belli başlı bütün egemen ekonomilerinde görebilirsiniz. Bir kara derili aç Afrikalı için, 1968'den 1970'e dek yalnız Fransa'nın imha ettiği meyvelerin 250 bin tonu aştığını öğrenmek(1), yaşadığı çağın bir üretim ve tüketim anarşisinde yüzdüğünü açıklayan teorilerden belki de çok daha fazla şeyler söyleyecektir.

Ulusal sınırlarla parça parça edilmiş 1970'in dünyasında, ulusların içindeki gelir dengesizlikleri, ulus arasındaki gelir dengesizlikleriyle bütünleşir. Örneğin, insanı başına düşen ulusal gelirin yılda 1.824 sterlin olduğu ABD'nin kuzeyinde, fert başına 1.322 sterlin gelen Kanada, güneyinde ise sadece 237 sterlinlik geliriyle Meksika ya da 218 sterlinlik geliriyle Küba yer alabilir. Avrupa kıtasında, fert başına 1.347 sterlinlik gelir düzeyiyle İsveç'in yanında 983 sterline razı olan Norveç görülür. Federal Almanya'da fert başına 1.054, Fransa'da 951, İngiltere'de 776, İtalya'da ise 471 sterlin düşer.

Orta Doğu'da eşitsizlik görüntüsü daha da keskinleşecektir. Suriye'de fert başına düşen gelir 98, Irak'ta 106, İran'da 121 sterlindir. Yemen'in 38 sterlini; Mısır'ın 73, **Türkiye**'nin ise tam 159 sterlinlik fert başına gelir seviyesi karşısında biraz daha cüceleşir. Kongo'nun 33 ya da Nijerya'nın 29 sterlinlik gelirleri yanında Cezayir'in 102 sterlinlik fert başına geliri önemliymiş gibi görünür.

Bir toplumun zenginlik ölçüsünü nüfusa oranla veren fert başına ulusal gelir düzeyi, koca kıta Asya'da ise Sovyetler Birliği'nin 590 ve Japonya'nın da 586 sterlinlik yüksek düzeyleri dışında, aşırı zengin bir üçüncü

(1) P. - M. Doutrelant, «The golden bough that brought a glut», **Le Monde/Weekly Selection** (16.9.1970) s. 6

toplumu ortaya koyamaz, Pakistan'ın 60, Hindistan'ın ise 28 sterlinlik fert başına gelir düzeyi, Endonezya'da 19 sterline kadar düşer. Bu doruklardan dipsiz derinliklere kayan dengesizlik grafiğinde, fert başına 159 sterlin düşen **Türkiye** küçümsenemeyecek bir ülke gibi bile görünür. Unutulmamalıdır ki, yığınsal kalkınmanın dinamik örneğini veren dev Çin'de bile, fert başına düşen gelir 1970 yılına ait resmî sayılara göre ancak 40 sterlindir.(2)

Bir yerden sonra, istatistikler de artık gerçeği kavramaz olurlar. Ulusal gelirinden fert başına 40 sterlin kalabilen Çin'in bağımsız nükleer gücü bile vardır da, yılda tam 363 sterlinlik gelir seviyesine rağmen Bulgaristan'ın değil nükleer gücü, 360 sterlinlik Macaristan'ınki kadar olsun ağır sanayii yoktur. 600 milyonluk nüfusunun cüceleştirdiği fert başına gelir düzeyinin küçüklüğüne karşılık Çin bir büyük ekonomi, Bulgaristan ise gelişme çabasındaki bir küçük ekonomidir. İstatistiklere göre fert başına tam 1.566 sterlin isabet eden Küveyt ise, emîrlerin kasalarına akan petrol gelirlerine rağmen, bir hiçtir.

Yeryüzünün engebeli ekonomik coğrafyasının aydınlattığı gerçek, aslında, birbirine içten bağlanmış evrensel bir eşitsizliğin dağınık görüntüleridir. Bu öyle bir eşitsizliktir ki, düzeltme yönünde bazı çabalar gösterilse bile dünya çapında dinamik bir değişim sürecine yönelip onunla uyuma geçilmedikçe var olan uluslararası ekonomik ayak bağları yüzünden her şeyi düzeltecek bir sıçrayış çokluk olanaksız kalır... Trajik görüntünün umut veren tek yanı, bütün bir yoksul toplumlar zincirinde hızla büyümekte olan toplumcu akımın ve bilinçlenme eyleminin, her şeyin açıklıkla ortaya konulabileceği bir çağı

(2) «National Wealth», **The Times** (21.9.1970) International Scene, s. 7

artık yakınlaştırmaya başlamış olmasıdır. Ekonomik bilinç, siyasal eylemler yoluyle halk yığınlarına indirilebildiği ölçüde çağdaş dünyanın uluslararası emperyalist sömürüden kurtuluş süreci de hız kazanacaktır.

(2 ekim 1970)

VIII

NE FAŞİZM, NE DE KÜÇÜK BURJUVAZİNİN ÜSTTEN YÖNETİMİ...

SİYASAL çalkantılar, Meclis içi darbeler ve çözümlenemeyen ekonomik sorunların parlamento içinde ve dışında gittikçe daha çok yansıyan etkileri arasında Türkiye de kendi hedeflerine doğru yolunu alıyordu. Tarihin tanıdığı gelişme hızlarının karıncalaştığı 20. yüzyıl sonlarında Türkiye'nin asgarî hedefi yılda % 7'lik bir büyüme hızını gerçekleştirmektir. 1970'in 35,5 milyonluk Türkiyesi 1980'de yerini 46 - 47 milyonluk yeni bir topluma bırakacaktır. Sosyal yapısı değişen, sınıfsal nitelikleri keskinleşen yeni bir Türkiye on yılda birdenbire ortaya çıkacaktır. 1965'te % 30'u kentlerde oturan Türk toplumu 1972'de nüfusunun % 38'inin büyük kent orduları arasına karıştığını görecektir.

Günün büyük dalgalanmaları içinde yörüngesini şaşıran siyasal ortamın bir bölüm bürokrat, küçük burjuva unsurları bu gerçekleri görmeye ve karşılamaya ne ölçüde hazırlıklıdır acaba?

Devlet Planlama, yeni Türkiye'nin sanayileşme zorunluklarına değinen ilginç bazı gerçekleri açıkça sergiler. Kalkınmak ve toplumsal sorunlarını çözmek isteyen bir ekonomi, 1972/1982 arasındaki on yılı kavrayacak olan

Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Plan dönemlerinde dev adımlar atmak zorundadır. Bu sırada, makine ve donanım sanayileriyle imalât sanayilerine büyük roller düşecektir. Rollerin hedefi, 1970 başlarında **ithalâta bağlı** olan sanayiin yapısını 1980'lerde **ihracata dönük** duruma geçirtebilmektir. **Makine yapan makineler** sanayiine geçiş aşaması, 1970'lerin hedefi olarak belirir. Planlama, temel sanayilerini derinlemesine kurabilen bir Türkiye'nin imalât sanayiindeki gelir artışlarının onda yedisini bu kesimlerden sağlayabileceğini hesaplıyordu. İmalât sanayiindeki toplam gelir artışının ise 1972/1982 arasında % 90 gibi azımsanmayacak bir düzeye çıkması gerekecekti.

İmalât sanayiinin gelişmesi yine de Türkiye'yi özlediği büyümeye ulaştırmaya yetmeyecektir. Tarım ve hizmetlerde de yeni Türkiye'yi sıçramalar yapmak görevi beklemektedir. Sanayideki her gelişme, planlı ve dengeli olduğu takdirde, ekonominin öteki kesimlerinde de sağlıklı bir büyümeye yol açabilir. Özellikle tarımda makineleşme ve ileri teknolojinin kullanılışı, artan kentleşmeye rağmen, tarım kesiminde % 15'lik bir büyümeyi sağlayabilecektir. Planlama, hizmet kesiminde de on yıllık gelişmenin % 45 oranını bulması gerektiğini ortaya koyar.

Söz konusu olan, halkın ancak yaratıcı katılışıyla başarılabilecek bir sıçramalar dizisini gerçekleştirmektir. Bu ancak kalkış aşamasındaki toplumların, yığınlarla kenetlenmiş siyasal eylemlerle erişebildikleri kahramanlık dönemlerine özgü bir hedeftir. Yeni Türkiye'yi kurabilmek, en az ile yetinirken en çoğu yaratmak gibi korkunç bir çelişmeyi çözmeyi gerektirir, artık... Bu kalkınmaya gönüllü bir katılış dönemi olacaktır ki, ülkede toplam tüketimdeki büyüme ancak % 6'dan ibaret kalırken, tasarruf oranı en azından % 28'e ulaştırılabilsin... Siyasal sis-

temler bunu ancak kalkınmanın yüklerinden ve ürünlerinden toplumun en geniş eşitlik ölçüleriyle yararlanacağının somut delillerini yığınlara vererek isteyebilirler. Ne, egemen çevrelerin emrindeki faşist bir rejimin, ne de halkın dışında ve üstündeki hiç bir küçük burjuva tertibinin, bu hedeflere ulaşabileceği yolunda düşleri olmaması gerekir.

Üstünde tartışılan ve oynanan zaman, gerçekte, Türkiye'nin tarihle olan randevusuna aittir. Ekonominin ve toplumun gelişmesini durdurma pahasına bu randevunun ertelenmesini, tarihin ve toplumun yanılmaz bakışları her halde kolay bağışlamayacaktır.

(13 kasım 1970)

3

SERMAYE YOĞUNLAŞMASİ, TEKELLEŞME VE SANAYİ BURJUVAZİSİNİN YENİ SORUNLARİ

I

YAPISI DEĞİŞEN TOPLUM

DÜZEN ve REJİM tartışmaları içindeki Türkiye'de çok şey gerçekçilik adına söylendiği halde, söylenenlerin hiç olmazsa bir bölümünün bilimsel gerçeklere uygunluğu epey şüphelidir. Bazıları için Türkiye elli yıldır yerinde sayan, yurttaşlarının iradelerine hâlâ toprak ağalarının, hocaların egemen olduğu bir ülkedir. Maddî ilişkileri açıklamaya yetmeyen bu genellemeler, sadece geniş yığınların iç yaşantısına ve onu harekete geçiren dinamiklere yabancılaşmış olmakla elbette açıklanamaz. Türk orta sınıf aydınları arasında yaygın olan idealizmin de bu tür soyutlamalarda derin rolü bulunsa gerektir.

Türkiye, hiç kuşkusuz, işleri tümüyle yolunda olan bir ülke değildir. Ne var ki, yolunda olmayan işlerin değiştirilmesi, öncelikle, içinde yaşanan sosyo/ekonomik ortamın sağlam bir değerlendirilmesini gerektirir. Kısa süreli çıkarlar uğruna temel gerçekleri göz önünden kaçırmayan analizler ulaşabilir ancak hedeflerine... Öyleyse Türkiye'yi de bazı sözde - sol değerlendirmelerin dar ve yanıltıcı çerçevesi dışından görmek ve bunalımlardan kurtuluşun yollarını, somut gerçeklerin belirlediği ortamdan çıkarmak zorundayız.

Yakın tarihler, Türkiye'nin gelişimini şöyle bir görüntü içinde belirler:

1. Türkiye, 1938'deki 17 milyonluk nüfusuna fert başına 96 lira düşen bir ülkeyken, 1967'de 33 milyon insana, millî gelirden 2.446 lira isabet eden bir toplum durumuna gelmiştir. Fiyatlarla birlikte nüfusun da hızlı artışına rağmen, fert başına millî gelir indeksi 1938'deki 22 puandan, 1967'de 2.446 puana yükselmiştir. Sabit fiyatlara (1961) göre ise, nüfus başına düşen millî gelir 1950-1967 döneminde bile tek başına % 57 artmıştır. Fert başına millî gelir, Türkiye'de belli başlı bütün az gelişmiş ülkelerin üstündedir.

2. Geçen yıllarla birlikte, Türk ekonomisinin yapısında, **tarım**'dan **sanayi**'e ve **hizmetler** kesimine doğru önemli değişiklikler başlamıştır. Millî gelir içindeki payı 1950-52'de % 11,9 dan ibaret olan sanayi 1966-68 de % 17,9'luk bir paya ulaşmıştır. Hizmetler kesiminin payı ise % 37,6'dan, % 46,6 ya kadar yükselmiştir. Oysa tarımın payı, bu dönemlerde, % 50,5'tan, büyük bir hızla, % 35,5'a geriliyordu. On yıl sonra, bütün eksikliklerine rağmen Türkiye'den bir tarım ülkesi diye söz etmek belki de epey zorlaşabilecektir.

3. Köylünün özleminin, toprağa bağlılıktan çoktan koparak, sanayileşmeye yöneldiği ve geleneksel köylü bağlantılarının koptuğu, köyden kentlere doğru hızlanan hareketlerle açıkça görülür, 1970'lerde... Tarımda eski yarı feodal ilişkilerin etkisi çok azaldığı gibi, geniş köylü yığınları da köy çerçevesinin iyice dışına taşmıştır. Öyle ki, bazı düşünürler bu gelişmeler karşısında toprak reformunun, giderek, ileri bir istek olmaktan çıktığını bile öne sürebileceklerdir. 1923'te halkın % 76,9'unun köylerde yaşadığı Türkiye'nin yerinde hızlı nüfus artışına rağmen köy nüfusunun oranı % 65,6'ya düşmüş bir ülke var. Üstelik nüfusun bir bölümü de mevsimlik geçici

işçi olarak yılın belirli aylarında kentlere ya da daha ileri kırsal bölgelere, kapitalist tarım işletmelerine akmaktadır. On bini aşkın nüfuslu kentlerde oturanların oranı, 1927'de % 16,4 iken, daha 1965'te % 30'a ulaşmıştı.

4. Artan sosyal hareketlilikle birlikte Türkiye'de her otuz kişiden birinin 10'dan fazla işçi çalıştıran büyük işyerlerinde emeği ile geçinir duruma geldiğini görüyoruz. Ülkede geniş bir ücretli emek kadrosu çıkmıştır ortaya... Tarıma sıçrayan kapitalistleşme, yurt dışındaki yüz binlerce işçinin yanı sıra, emek kadrosuna da her yıl yeni güçler daha eklemektedir bu hareketlenmiş toplumda...

Belirli bazı geri bölgelerin hoca ve ağa ilişkilerine ait feodalizm analizleriyle, böyle bir ülkenin gerçekleri açıklanamaz. Yaşanan ânın âcil görevi, gittikçe keskinleşen sosyal ve siyasal dinamizmin kaynağı olan yeni yığınların, somut kalkınma ve sanayileşme özlemlerini olanca boyutlarıyla kavramak ve gerçekleştirmektir.

(14 ocak 1970)

II

SANAYİ SERMAYESİ, MALÎ SERMAYEDEN BAĞIMSIZLAŞMAYA ÇALIŞIYOR

TÜRKİYE'de sermaye piyasası hareketlerinin özellikle 1970'ler başında birden hızlandığı görülür. Ülkenin en önemli sanayi holdingleri 1969'dan itibaren % 15'e ulaşan yıllık faiz hadleriyle piyasaya milyonlarca liralık tahvil çıkartmakta ve bunlar alıcı bulmaktadır. Özel kesimdeki bu yeni gelişmeler, sanayi ile malî sermaye arasındaki ilişkiler açısından önemli bazı ipuçlarını yansıtır, gerçekte...

Türk özel sanayiinin büyümesinin karakteristiklerini açığa vuran bu tarihsel oluşumun halkaları şöyle değerlendirilebilir:

● Türkiye'de bankalar uzun yıllar boyunca ithalât ihracat ve iç ticareti desteklemekle yetinmişlerdi. Ne var ki 1950'ler başında DP'nin uyguladığı liberal dış ticaret siyaseti sonunda ülkenin altın ve döviz kaynakları eriyince, bankalar, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren kurulmasında kesin zorunluk duyulan hafif tüketim sanayilerini kredilerle finanse eder duruma gelirler, artık. 1960'dan sonra planlı dönemde, (bazen montaj yoluyla bile olsa) sanayileşmenin geliştirilmesi, ülkede sanayicilerin belirli bir güç elde etmelerini daha da hızlandıracaktır...

● Kamu ve özel kesimlerde güçlenen sanayi, uygulanan, iktisat, maliye ve dış ticaret siyasetlerinde (özellikle ithalât ticaretinin aleyhine olarak) kendi çıkarına değişiklikler yapılmasını zorlamaya yönelir. İthalâtta tüketim mallarının payının % 5'e düşmesi, ağırlığın yatırım mallarıyla ham maddelere kayması, küçük çapta da olsa sanayi ürünleri ihracatının başlaması bu ilerlemelerin objektif birer belirtisi olabilir. Öyle ki, sanayiin giderek iç ticareti de denetim ve tekeline almaya başlaması karşısında **Anadolu tarım burjuvazisi ile eşrafı** da, **ithalâtçı-sanayici** çekişmesinin yanı sıra özel kesimdeki iktidar değişikliğinden zarar gören ayrı bir kutup olarak ortaya çıkmıştır. Sanayideki birikim ve tekelleşme, öteki kesimleri nisbî olarak önemsizleştirirken, özel sektörün **monolitik** (tekdüze) görünümüne son vermiştir, 1970'lere girilirken...

● Sermaye piyasası hareketlerinin, sanayiin çıkardığı hisse senedi ya da tahvillerle birdenbire yaygınlaşması, özel sanayicilerin, son hamlelerini gerçekleştirerek, bankaların temsil ettiği malî sermaye karşısında bağımsızlıklarını sağlamaya çalıştıklarını gösterir. Ger-

çekten bankalar uyguladıkları yüksek faiz hadleriyle sanayiin kârlarına dolaylı yollardan geniş ölçüde «ortak» olmaktaydılar. 1970'ler bu ortaklığın sona ereceği, sanayi sermayesinin özgür gelişimini arayacağı dönemdir. Bazen % 18'in üstüne çıkan pahalı banka kredi faizleri karşısında özel sanayi % 13 - 15 faizle halk tasarruflarını kendisine çekmeyi özler, artık... Yeni sanayi burjuvazisi böylece hem daha ucuz faizle kaynak sağlamakta, hem de bankaların yani malî sermayenin kısmen etkisi dışına çıkmak istemektedir. Denilebilir ki, gelişmek isteyen kapitalizmin yeni gündeminde malî sermaye ile olan çelişki geleceğin en ilginç çatışma konularından biri olmaya adaylığını koymuş gibidir.

(13 haziran 1970)

III

SERMAYE YOĞUNLAŞMASI, TEKELLEŞME VE AP'Lİ ANADOLU TÜCCARI

TÜRK özel sektörünün yapısı içinde 1970'li yıllara doğru köklü değişmeler oluşmadadır. Değişimin yörüngesi :

(a) Ticaret sermayesi karşısında sanayi sermayesinin belirli bir üstünlük elde etmeye başlaması,

(b) Özel sermaye birikiminin büyümesi ve sermaye yoğunlaşmasının hızlanması gibi ikili bir yol izlemektedir.

Ekonomide tekelleşme eğilimi, dağınık küçük firmaların çöküşü ya da küçüklerin büyük firmalar çevresinde birleşmesi olgularını da birlikte getirirler. Rastlantıların değil, ekonomideki kapitalistleşme sürecinin gelişmesinin kaçınılmaz sonuçları olan bu temel değişiklik-

ler, 1970'lerde çok daha belirginleşmesi beklenen eğilimlerin haberlerini vermektedirler, sanki...

Bir devalüasyon öncesinin kötü koşulları içinde geçen 1969 yılına ait sermaye hareketleri bile ekonomideki tekelleşmenin ana çizgilerini yansıtmaya yetecektir. Türkiye Odalar Birliği'nin açıkladığı sermaye istatistikleri birkaç yönden ilgi çekmektedir.(1)

● 1968'de anonim şirket başına 2,5 milyon lira sermaye düşerken 1969'da yeni şirketlerin sermaye ortalaması 3,7 milyon liraya ulaşmıştır. Bir başka deyişle, 1968'de 1 milyar 12 milyon lira sermaye ile 395 anonim şirket kurulan Türkiye'ye, 1969 yılı, toplam sermayeleri 895 milyonu bulan 242 yeni anonim şirket getirmiştir. Sayıca az, sermayece daha güçlü şirketlerin kuruluşu 1970'lerin temel eğilimi olarak görülmektedir.

● Eski ve küçük firmalar arasında fesih ve tasfiye eğilimi 1970'lere doğru kesin bir olaydır. Büyük sermayenin küçükleri yok etme, ya da kendi içine çekme hareketleri iflâs ve konkordato olaylarındaki artışlarda daha da açık çizgilerle belirmektedir. Sadece 1969 yılında iflâsa sürüklenen sermayelerdeki artış % 62,5 oranına ulaşmış ve konkordato isteğinde bulunan firmalar sayısı da % 20 artmıştır.

Sayıların dili sermaye yoğunlaşması ve tekelleşmenin cüce firmalar üstündeki egemenliğinin ne ölçülere vardığının bir tablosunu yansıtmaktadır. Kapitalizm, küçük ticaret erbabını bağımsızlığından eden, kendi yörüngesine alan bir karakteristik taşır. Özellikle AP içinde şiddetlenen Anadolu küçük tacirinin hoşnutsuzluğunda, büyük sermaye baskısının bir uzantısı olan iflâs ve konkordato çığırı, çok önemli bir rol oynayacaktır. Küçük firmaların ekonomik güçsüzleşmesinin bir başka belirtisi-

(1) «1969 Yılında Türkiye'nin İç Ticareti», **Türkiye İktisat Gazetesi** (8.10.1970) S., 4.

ni, protesto edilen senetler sayısındaki baş döndürücü artışlar açığa vuruyordu. 1969'da toplam değerleri 1 milyar 798 milyon liraya ulaşan 658.411 senet protesto olmuştur. Bir önceki yıla göre protesto edilen senet sayısında %22,5, senet değerinde ise %21,8'lik artış olmuştur. Bunlar, küçük sermayenin ayağı altındaki toprağın kayış hızının barometresi yerine alınabilir.

Oyunun yasalarına uygun olarak, küçüklerin tasfiyesine rağmen ekonomiye küçük sermaye akışı azalmamakta, giderek, hız almaktadır. Çeşitli yollardan biriktirdikleri kaynakları, sermayeci olma umutlarıyla piyasaya çıkaranlar hiç de az değildir. Örneğin, bir önceki yıl sayıları 256 olan yeni komandit ortaklık kuruluşunun 1969'da % 60'lık bir sıçramayla, 408'e ulaştığı dikkatleri çekiyordu. (Aynı sürede yeni kollektif ortaklık sayısı % 7 kadar artarak, 1.521'i bulmuştu. 1969'da kurulan kollektif ortaklıklara konulan 240,2 milyon lira bir tek yıl içinde % 14, komandit ortaklıklara yatırılan 87,5 milyon lira ise % 71,5'luk bir sermaye artışını belirlemektedir.) Kendisine yeniden katılanlarda uyandırdığı büyük düşler, böyle bir mekanizma içinde, aslında yoğunlaşan sermayenin rasyonelleşme, yaşama ve genişleme kaynağı da olmaktadır. AP'li Anadolu tüccarının hiç anlamak istemediği şey, tedirginliğine yol açan tekelleşme olayının, aslında, bütün benliğiyle savunduğu ekonomik düzenin kaçınılmaz ürünü olduğu gerçeğiydi.

(30 ekim 1970)

IV

SANAYİ DE KENDİNİ ELEŞTİRİYOR

1970 BAŞLARINDA sorunları yoğunlaştığı ölçüde, bilinçlenme düzeyi de gelişen bir ülkedir Türkiye... Ülkenin yarını için en büyük güven kaynağı, en sağlam dinamizm nedeni de aslında bu büyük oluşumdur. Tarımı, sanayii, toplumsal ve siyasal özellikleriyle, tarihten gelen kökleriyle Türk toplumu bir tartışma masasının üstündedir. Türkiye'nin çağına yetişmesini hızlandıracak bir sıçrayış, devrimci bir atılım bu gelişimin son halkası olacaktır.

Kurtulmak için sanayileşmekten başka hiç bir çıkar yolu bulunmayan Türkiye'de en çok tartışılan konulardan birisi, Türk sanayiinin yapısıdır. Öyle ki, özel sanayiin düşünen başlarını bile artık tedirgin etmektedir bu yapı... Sözgelişi, İstanbul Sanayi Odası Meclisi'nin Başkanı Ertuğrul Soysal «Yeni yılda sanayiimiz» başlığıyla yayınladığı yazıda Türk sanayiinin yapısal bozukluklarını açık sözle anlatır, topluma... Sanayi Odası Meclis Başkanı şöyle demektedir:

● «1950'lerden beri âdeta büyülenmiş gibi her şeyi yerli imal etmek cezbesiyle bugünlere geldik... «İmalâthaneyi kurdum, kapa kapıları» sloganını yıllarca kullandık ve kendi açımızdan başarı kazandık. Fakat yalnız ithal ikamesinin ağırlık taşıdığı bu kapalı sistemde Türk ekonomisinin kârlı mı, zararlı mı çıktığı bugün tartışılmaktadır. 1970'de toplam 600 milyon, sanayi mamullerinde 118 milyon dolar ihracat yapacağız, ama yalnız sanayi ham maddeleri için 450 milyonluk ithalât yapmak gerekiyor.»

● «Endüstrimiz, çoğunluğu ile % 50 kapasite ile çalışıyor. Tüketici yalnız Türk piyasası olduğu için her

gün artan mamuller iç piyasada rekabete sunuluyor ve 16 ay vadeye varan senetlerle endüstrimiz satış yapıyor, ekonomiyi enfslasyona itiyor.»

● «1970'de planlanan 118 milyon dolarlık mamul ihracı ve aynı sürede 450 milyonluk ham madde ithali bizler için övünülecek rakamlar değildir. Türk sanayii yılda 500 milyon dolar ihracat yapabilir. Bunun temininde, «sanayide her şey ihracat için» hedefi benimsenmelidir.»

● «Sanayiimizde strüktür bozukluğu vardır, yatırım politikasında hatalar yapılmıştır, fakat hemen her dalda memleket ihtiyacının çok üstünde üretim kapasitesine varılmıştır. Bu kapasite mutlaka kullanılmalı ve Türkiye' de rekabet başlamalıdır. «Hangi fazla ürünü ihraç edeceğiz» tezini savunanlar, bugünkü atalet ve iç piyasa cazibesini bırakmak istemeyenlerdir. Haksızdırlar ve uzun vadede kendi aleyhlerine çalışmaktadırlar.»

Hafif tüketim sanayiinden, «makine yapan makineler» yani ağır sanayi aşamasına geçmek için yollar aranan bir dönemde, İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkanı, var olan sanayiin yetersizliklerini sergilemekteydi. Üstelik 1970'de % 11 bir üretim artışıyla 76 milyar liralık ciro yapması beklenen sanayi için yazar, «Hazineye el açan sektör yerine, katkılarımızla hazineye kafa tutan sektör olmalıyız» diyebilmekte ve onu «himaye çemberini kırıp sınırlarımız dışında savaşa girişmeye» çağırmaktadır. Bu, «genel» dış pazarlara yayılma çağrısı, ulaştığı bilinçlenme düzeyinde, Türk sanayiinin de yeni gelişim aşamasında yalnız iç piyasanın tatlı kârlarıyla yetinemeyeceğinin belirtisi sayılabilirdi.

(29 ocak 1970)

4

AP'DEKİ ÇATLAMA: BÜYÜK BURJUVAZİ İLE ANADOLU BURJUVAZİSİ ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER

I

AP ÖNÜNDEKİ İÇ VE DIŞ SORUNLAR

TÜRKİYE'nin yönetimini üstüne almış bulunan AP siyasal iktidarı, 1970 yılında sorumluluğunu bırakamayacağı çetin sorunlarla karşı karşıyadır. Erişilmesi gereken % 7'lik bir kalkınma hızı ve artık bu hızı sağlamaya yetmeyen eski metodlar arasındaki korkunç çelişme, AP'yi 1970 yılında keskin dönemeçlere doğru itiliyordu. Siyasal iktidarın tek başarı şansı, geniş yığınlara hızlı bir kalkınma ve dengeli bir sanayileşme getirmektedir. Millî gelirin daha iyi bölüşümü ise, bu hedeflere, AP'nin dayandığı bazı egemen sınıflarla çelişen sosyal nitelikteki tedbirlerin de gündeme eklenmesini kaçınılmazlaştırmaktaydı.

Siyasal iktidarın geleneksel düşünce ve sosyal yapısını parçalamakta olan yeni gelişmeler, dış ekonomik koşulların uygunsuzluğu dolayısıyle başka bir yönden de zorlanıyordu. Doğu - Batı gerginliği yumuşarken dünya haritasında bazı ülkelerin taşıdığı önem bir ölçüde azalmıştı. Dolar imparatorluğunun sarsılan egemenliği, Birleşik Amerika'yı yeni sınırlara doğru geriletmektedir 1970'lerde... Bir aralık sırf Vietnam savaşı için her yıl 30

milyar doları dışa akıtabilen ABD, şimdi, verdiği büyük dış ödeme açıklarını nasıl kapatacağını araştırmaktadır.

Ekonomide enflasyonu durdurmak için girişilen işlemler, dış yardım programını yılda 1,6 milyar dolar gibi ABD için hiç sayılacak ölçülere gerilettirmişti. Soğuk savaş yıllarında çokluk siyasal nedenlerle açılan dış borçlar için Washington artık her ülkeden ekonomik gerekçeler istemekte, bir başka deyişle, onları, bozuk ekonomik yapılarını bir ölçüde rasyonelleştirmeye çağırmaktadır.

Ekonomik rasyonelleşme başka çevrelerce de Türkiye'den istenmektedir. Bunların başında, Uluslararası Para Fonu, OECD ve Türkiye'ye Yardım Konsorsyumu gibi kuruluşlar gelir. Bu kuruluşların çoğu dünyanın değişen dengesi içinde, iç kaynaklarını yeterince kullanmayan bir Türkiye'nin geri ekonomik yapısını daha fazla kaldıramayacağını düşünmektedirler. Ne var ki, Batılı kuruluşların istediği düzeltmeler, daha çok günlük hastalıkları giderici bir çerçeveyi de aşmamaktadır. Oysa Türkiye dünya dengesinde kendisine bırakılan yeri aşmak, ekonomik gücünü geliştirerek daha ileri bir aşamaya geçmek zorunda olan bir ülkedir. Toplum büyük bir hızla bunun bilincine ulaşmakta ve yığınların somut talepleri, köylüsü, işçisi, dar gelirlisi ve aydım ile her an bu özlemleri yansıtmaktadır.

Önünde bulunan iç ve dış koşullar karşısında «refahı tabana indirmek» sloganını işlemeye başlayan AP iktidarı, ilk çetin sınavı 2,2 milyar liralık ek vergi tedbirleri dolayısıyle verecekti. Yeni vergilerin seçimindeki isabet, bunların düşük ve yüksek gelir grupları üstündeki yansıma derecesi ve etkililiği Türkiye'nin içinde bulunduğu «kritik» 1970 yılından çok daha ileriki yıllara kadar uzanan sonuçlar doğurabilecekti. 1970 tedbirleri ve bütçesi, bu niteliğiyle, siyasal iktidarın kaderini belirleyebilecek önemde olduğunu duyuyordu, her şeyiyle...

(24 ocak 1970)

II

TÜRKİYE'DE BÜTÇE İKİNCİ KEZ REDDEDİLİYOR

TÜRKİYE'NİN 1965'te tanıdığı bir dram 1970'in daha ilk aylarında bu kez değişik aktörlerce oynanır ve Bütçe, Türk Cumhuriyet tarihinde ikinci defa olarak reddedilir.

Bütçelerin reddi normal koşullar altında yadırganmayacak bir olaydır. Bütçeler, gerçekte, siyasal iktidarın devlet ve hizmet anlayışının bir ürünüdürler. Bir başka deyişle, bütçeye egemen olan anlayış, daha derinlerde, siyasal iktidarların dayandıkları sistemleri, doktrin ve ideolojileri yansıtırlar ya da bunların uygulama alanındaki görüntülerinden ibarettirler. Getirmek ya da desteklemek istedikleri ekonomik düzen için bütçeler siyasal partilere en önemli araçlardan birisini verir.

Siyasal iktidarlar karşısında, onlardan ayrı sistem, doktrin ya da ideolojilerin sözcülüğünü eden muhalefet partilerinin, katılmadıkları bir hizmet anlayışını durdurmak amacıyla bütçeye kırmızı oy vermeleri anlaşılır bir olaydır. Türkiye'de de, ülkenin kendi koşulları çerçevesinde şu ya da bu ölçüde var olan dünya görüşü ve ideoloji ayrılıkları dolayısıyle muhalefet partilerinin bütçelere kırmızı oy vermeleri geleneği yıllardır yerleşmiştir, zaten...

1970 başının yadırgatıcı ve çok anlamlı gelişmesi, bütçeye ilk olarak aynı siyasal ve ekonomik düzeni savundukları bilinen kişilerin kırmızı oy vermiş olmalarıdır. AP'de Başbakan Demirel'in yönetimine baş kaldıran bir grup, muhalefetin kırmızı oylarına katılarak, devlet bütçesini mecliste reddettirir. Ne var ki, Demirel'e

AP'de karşı çıkan grup, işin özünde, ekonomik ve sosyal siyasette iktidarın temel felsefesinden, yani genellikle kapitalizmi geliştirmeyi öngören dünya görüşünden ayrıldığını gösteren hiç bir belirtiyi de koyamaz, ortaya... Buna rağmen, AP'nin temel felsefesini yansıtan bir bütçeye red oyu verilebilmiş olması, Türk siyasal ve ekonomik tarihi açısından yeni bir dönemin açılması demektir.

Hangi iç ve dış «akıl»ların sonucu olduğu çok tartışılan böyle bir yolun kökleşmesi, ülkenin en önemli sorunlarının karanlık hesaplara feda edilmesine de varabilir, bir gün. Bundan tek zararlı çıkacak olan doğrudan doğruya gelişmesi kösteklenen Türk toplumu ve Türk halkıdır.

Türkiye'nin ekonomik bunalımların eşiğinde olduğu bir sıraya rastlatılan bu olayın olumsuz etkileri, kısa süre sonra görülecektir, aslında... Bu, Anadolu burjuvazisinin, AP'nin temsil ettiği iktisat felsefesine baş kaldırmasıdır.

(13 şubat 1970)

III

"ANADOLU BURJUVAZİSİ" NE İSTİYOR?

TÜRK BURJUVAZİSİNİN sermayedar kesimi, bir başka deyişle **«özel sektör»** arasındaki **çelişki** sahnededir, artık. Büyük burjuvazi **monolitik** (içinde bütünlük taşıyan) niteliğini çoktan geride bırakmış ve epey güçlenen sanayiciler, uzun yıllar özel sektöre egemen olan taşra burjuvazisi ile şiddetli bir egemenlik çatışmasına girişmiş tir, 1970'lerde.. Dinsel faktörlerden, ekonomik çıkar çatışmaları adına yararlanan Prof. N. Erbakan'ı önce başkan-

lığa getirtip sonra uzaklaştıran Odalar Birliği olayı, Türkiye'de kapitalizmin gelişimi sırasında nisbî fakirleşmesi daha da hızlanan Anadolu eşrafının, tüccar ve toprak sahibinin tepki hareketi olarak temeldeki kopuşu kamuoyunun karşısına zaten çok önceden çıkarmış bulunuyordu.

Bir ucu ünlü ABD petrol devi Aramco'ya kadar uzandığı öne sürülen belirli bir grup, işi ekonomik alandan ustalıkla siyasal plana çekerek, yeni kapitalizmine karşı gösterilen tepkiye dinci **Millî Nizam Partisi** (MNP) kanalıyle sahip olmaya çalışmıştır. AP'de lider Demirel'e bütçeyi reddettirmek suretiyle 41 milletvekilinin baş kaldırması bu karşı tepki hareketinde bir başka dönüm noktasıdır. Öyle ki, sermayenin belirli ellerde yoğunlaşması, **tekelleşme** ve **yabancı sermaye** konularında yaptığı sert çıkışlar bu hareketin önde gelen kişilerinin **Anadolu millî burjuvazisinin sözcüleri** diye nitelenmesine de yol açar, küçük burjuva çevrelerinde...

Türkiye'nin elli yıldır izlediği iktisat siyasetinin ekonomik ve sosyal yapıda artık önemli değişiklikleri yaratmak üzere olduğu, her olayla yeniden doğrulanan bir gözlemdir. Kurtuluş Savaşını asker - sivil kadrolarla birlikte götüren eşraf ve mütegallibe, üretim tarzı içinde sanayileşmenin 1970'e doğru elde ettiği ağırlığın doğal bir sonucu olarak ekonomideki egemen durumunu yitirmekte; sanayi ve hizmetler kesiminin gittikçe dinamikleşmesine karşılık tarımın millî gelirdeki payı üçte bir oranının altına doğru kaymaktadır. Bir başka deyişle, üretim tarzında bir değişiklik olmadığı sürece, Türk ekonomisinin yeni **sürükleyici** ve **geliştirici** baş gücü sanayidir, artık...

Tarih, sınıflar içindeki çelişme ve gelişmelerin sessiz bir boyun eğişle sonuçlanmadığını gösteriyor. Gerçekten, bu tür çelişmelerin çok daha keskin ve sert olarak ortaya çıktığı Batı Avrupa ülkeleri özellikle gerile-

mekte olan sosyal grupların eski düzeni geri getirmeye yönelen gerici **restorasyon** çabalarıyle doludur. Anadolu eşraf ve toprak sahibinin 1970 başlarındaki karşı tepkileri de ilgi çekici bir dönemde ortaya çıkıyordu. Sanayileşmeyi hızlandırmak için AP iktidarı bile tarımda büyük toprak sahiplerini çok daha yüksek oranlarda vergilendirmek gerektiğini tanımakta, giderek bir toprak reformunun ön koşullarını araştırmaya başlamıştı. Bunlar, üretim tarzının elbette daha ileri aşamalara geçme yolundaki doğum sancıları ya da belirtileridir.

Anadolu taşra burjuvazisinin sözcülüğünü almaya çalışan MNP ya da 41'ler hareketleri toplumun kapitalist sanayileşme doğrultusunda yeniden düzenlenmesine, bu gelişimin, dayandıkları eski sosyal gruplar arasında yarattığı ve yaratacağı büyük sarsıntılar dolayısıyle karşı çıkmaktaydılar. Ne var ki, özlerindeki **arkaik** felsefeyle kalkınma ve sanayileşme hızını ancak düşürmekten başka sonuç vermeyecek, **anakronik** nitelikler taşıyan bu istekler, Türk halkının sanayileşme, kentleşme ve emek ordusuna katılarak daha yüksek bir sosyal aşamaya geçme yolundaki büyük özlemlerine aykırı düştüğü gibi Türkiye'yi ileri aşamalara geçirtici bir yörüngeden de uzaktılar, o anda... Ortada, henüz, sadece başlarındaki kişilerce daha çok eski düzeni geri getirici yönde kullanılmak istenen önemli bir potansiyel karşı-tepki görülüyordu.

(6 mart 1970)

IV

AP'NİN 26'LARI İHRACI, EKONOMİK TEMELDE BİR DEĞİŞİMDİR

TÜRKİYE'nin ekonomik ve sosyal bakımdan hızla değişmekte olduğu bir dönemde AP'de ortaya çıkan ayrılık 1970 yazının ilk aylarında bir dönemeci daha aşar.

Adalet Partisi, önce partinin yeni sosyal siyasetine başkaldıran daha sonra da bütçenin cumhuriyet tarihinde ikinci kez reddine yol açan grubu AP'den ihraç eder. Belirli ekonomik çıkarların sözcüsü olan 26 parlamenterin AP'den uzaklaştırılması önemle üstünde durulması gereken bir olaydır. AP'deki ayrılık, gerçekte, Türkiye'nin sermayedar kesimi içinde beliren büyük çatışmalarla yakından ilgilidir.

Bilindiği gibi, Türk ekonomisinde sanayi kesiminin 1960 sonrasında gösterdiği hızlı gelişme ticaret, tarım ve taşra burjuvazisinin kurulu çıkar dengelerini sarsmış ve onları sanayicilere karşı çok yanlı bir iç iktidar savaşına itmişti. Erbakan olayı ile Odalar Birliği'nde başlayan bu savaş, Anadolu taşra burjuvazisini temsil eden 41'ler hareketi kanalıyla AP'ye de sıçratılmıştır. Cumhuriyet'in ilk elli yılının başlıca egemen güçlerinden birisi olan taşranın eşraf ve mütegallibesi ile büyük toprak sahipleri, ekonomik ve sosyal platformda ikinci plana düşürülmeye başlamalarına, MNP ve 41'ler aracılığıyle açıkça tepkilerini göstermeye başlayacaklardı artık...

Oysa, toplumda üretici güçlerin gelişimi, ekonomide ağırlığın tarımdan sanayie kaydırılmasını gerektirdiği gibi, bu kaymayı kolaylaştıracak köklü reformları da kaçınılmaz kılıyordu. Kooperatifleşme, tarımsal krediler ve üreticiye verilen fiyat garantileri gibi tedbirler aslında aracıların durumunu uzun süredir sarsmış bulunmaktaydı. Toprağın daha verimli işlenmesi için AP'nin gerçekleştirmeyi göze aldığı anlaşılan iktisat tedbirleri ise, büyük topraklıları da Demirel'in karşısına çıkartmıştır.

Tarih sahnesindeki rolleri önemsizleştirilmekte olan zümrelerin, sınıf içi egemenlik kaymalarını önlemeye çalıştıkları hep görülmüştür. Toplumu ve ekonomiyi ilerletici değil, kısa bir süre için de olsa durdurucu bir nitelik taşıyan bu restorasyon çabaları yeni örneğini, Türk taşra

burjuvazisinin giriştiği hareketlerde bulabilir. Gerçekte, aynı karşı tepki CHP'nin ünlü Toprak Kanunu'na karşı da 1945 yıllarında gösterilmişti.

CHP de, İkinci Savaş ertesinde bütün yıpranmışlığına rağmen, toplumu ileri bir sıçramaya doğru yeniden düzenleme zorunluğunu sezmiş ve sanayileşme öncesinin sancılarını azaltacak bir toprak reformunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. O gün de, büyük topraklıları ve mütegallibeyi temsil eden kanat, partide baş kaldırmıştır. Yapısı bu değişikliği tek başına gerçekleştirmeye uygun olmayan köhnemiş iktidar partisi CHP, başta Menderes olmak üzere, baş kaldıran grubu partiden uzaklaştırmaktan başka bir şey yapabilecek durumda değildi. Ne var ki, toplumun kabaran ekonomik ve demokratik özlemlerini o anda ustalıkla kullanan Menderes ve çevresindekiler, kurdukları yeni partiyle, bürokrasinin yorgun siyasal kuruluşu CHP'yi iktidardan uzaklaştıracak tarihsel çarkı işletebilmiştir. Buna rağmen, Menderes bile, 1950'lerden sonra altyapı yatırımlarım ve bir ölçüde sanayileşmeyi geliştirerek, zamanla tarımın gücünü azaltan ters bir role sürüklenmekten geri kalmayacaktı.

25 yıl önceki olaylar, bazı ayrıntılarla da olsa 1970'de yeniden iktidar partisi içinde yaşanıyordu. Genellikle varlıklı sınıflara yönelmiş 5 milyar liralık bir vergi reformuyla ortaya çıkan, sanayileşmeyi daha saglam bir yörüngeye oturtmak ve o arada da toprak reformunu gerçekleştirmek istediğini açıklayan AP iktidarına, bu defa ikinci bir Menderes'in çevresinde toplanan aynı sosyo-ekonomik grup karşı çıkıyordu. Anadolu eşraf ve mütegallibesiyle toprak sahiplerinin tehlikeye düşen ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla girişilen bu mücadelenin sonunda, ikinci Menderes de, 26'larla birlikte parpartiden uzaklaştırılmıştır. DP'li **Adnan Menderes**'in oğlu genç **Yüksel Menderes**'in **AP**'yi terketmesi, gerçekte,

AP'nin **Demokrat Parti** olmaktan çıktığını tescil etmesidir.

Ancak, ilk Menderes olayında tarihin özel koşulları ihraç edilenlere çok büyük fırsatlar verdiği halde, ikinci Menderes olayında böyle bir şans tanımak zordu. Zira toplum 1970'lerde ancak «daha ileri» ekonomik ve sosyal aşamalara geçişin sancılarıyle kıvranmakta ve halk da Demirel'in AP'si de, bu dönemecin yalnız ve yalnız sanayileşme yoluyla alınabileceğini görmekteydi. 26'ların ihracı, sanayi kapitalizminin yeni isteklerini karşılamak isteyen AP iktidarının dayandığı ekonomik temelde önemli bir değişikliktir. 26'ların kendi felsefeleri içinde bu değişimi önleyebilmek için topluma teklif edebilecekleri ileri bir alternatif yoktu. «Bayar» efsanesinden sonra «Menderes» efsanesini de geride bırakan AP, halktan yükselen kalkınma istekleriyle ilgilenmekten başka yükümlülüğünün kalmadığı bir ortama gelmiş bile sayılabilirdi. Ne var ki, büyük ya da küçük burjuvazinin, ayrı nedenlerle de olsa elbirliğiyle çıkarabileceği engellere takılma sorunu AP'nin önünde dimdik yükseliyordu, 1970'in Türkiye'sinde...

(1 temmuz 1970)

5

1970 TÜRKİYESİ'Nİ KAPLAYAN MEMUR VE GENÇLİK EYLEMLERİNİN KÖKÜ EKONOMİKTİR

I

BÜROKRAT KÜÇÜK BURJUVAZİ YİNE TARİH SAHNESİNDE...

DEMİREL hükümetinin olağanüstü koşullarda reddedilen ilk bütçeden sonra 1970 için düzenlediği ikinci bütçe, ilkinden 1 milyar lira fazlalık gösterir. 1970 bütçesindeki harcama artışının en önemli nedeni, Personel Kanununun malî hükümlerini uygulamak, bir başka deyişle, memur maaşlarına zam yapabilmek için 2 milyar 510 milyon liralık ek bir ödenek konulmasıdır. Gerçi bu ödeneğin bir bölümü katma bütçelerde yapılacak % 6'lık tasarrufla, bir bölümü ise maaş zammının sağlayacağı gelir vergisi artışıyla karşılanacaktı. Buna rağmen, memurların eline geçen net gelirde yine de belirli bir artış olacaktır.

Siyasal iktidarın memurlara zam çabası, Türk toplumunun ilginç bir dönemine rastlar aslında. 1960'lı on yıl boyunca Türkiye'de çeşitli sınıf ve tabakalar arasında gelir dağılımında önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle, grev ve toplu sözleşme düzeninin etkisiyle işçi sınıfı ilk olarak millî gelirden aldığı payı koruyup geliştirebilecek etkili bir araç elde etmişti. Öyle ki, işverenler işçilerin elde ettiği ücret artışlarının 1970'lere doğru verimlilikte-

ki artışların üstüne çıktığını bile öne sürmeye başlamışlardı.

AP iktidarı kentlerdeki hızlı bir kapitalistleşmenin yanı sıra, kırlarda da bir yandan tarım işçilerinin ücretini yükseltmek, öte yandan da çoğu ürünlerde destek alımlarıyla üreticiye bir fiyat garantisi sağlamak yoluyla köyün durumunu da daha ileri götürmeye çalışıyordu. Ayrıca, geniş altyapı yatırımları yardımıyle köy ekonomisi temelli olarak dışa açılmış; Plan'da da istendiği gibi tarımdaki emekçi ya da küçük üreticiler topraklarını bırakarak, kentlere, hatta, yurt dışına akmaya başlamıştır.

İktidarın izlediği kapitalist ekonomi siyasetinin hiç olmazsa 1960'lar sonuna kadar sanayici, ithalâtçı, tüccar gibi yüksek gelir gruplarının çıkarlarını azamîleştirici bir nitelik taşıdığı çok söylenmiş bir gerçektir. Millî gelirde yeniden yaratılan değeri o an için üretim ilişkilerini geliştirici roller oynayan sermayedar, işçi ve tarımcı arasında belirli ölçüler içinde dağıtan AP iktidarının ekonomi siyaseti yalnız toplumun çok önemli bir ara tabakasını yani bürokrasiyi, memurları bundan büyük çapta yoksun bırakmıştır. Ne DP, ne de AP, kıt kaynaklarla uyguladıkları kapitalist kalkınma stratejisi içinde, bürokraside kendileri bakımından geliştirilmesi gerekli bir üretici güç fonksiyonu göremiyorlardı.

Gerçekten, 1960'lı yıllarda memur maaşlarına hiç bir önemli zam getirilmemek suretiyle, Türk toplumunda çok özel ve önemli bir yeri bulunan bürokrat geniş küçük burjuvazi kesimi ekonomideki büyümeden pek yararlandırılmadığı gibi, hayat pahalılığındaki hızlı artışlar sonucunda eski durumunu koruyamaz duruma düşürülmüştü. Oranları tam olarak bilinmemekle birlikte, orta ve dar gelirli küçük burjuvazi 1970'lere doğru mutlak ve nisbî bir fakirleşmeye sürüklenmiştir.

Bürokrat küçük burjuvazinin bu fakirleşme karşısın-

daki ilk tepkisi, boykot, iş durdurma, toplu yürüyüşler gibi Türkiye'de memurlar açısından benzeri görülmemiş iktidarı protesto eylemleriyle 1970 başlarında birdenbire su yüzüne çıkmıştır. Bu tepkinin bir süre sonra ileri görünen bazı sloganlar benimseyerek siyasal niteliğe bürünmesi de şaşırtıcı olmayacaktır. Ekonomik ve politik sahnenin tümüyle altüst olmaya başladığı 1970 yılının ilk aylarından itibaren bunlar büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Üstelik, başlangıçta sosyalist karakterli olan gençlik eylemleri, çoğu orta ve dar gelirli memur ailelerinin çocukları olan küçük burjuva kökenli gençler tarafından birdenbire toplumda bir küçük burjuva iktidarına ve dolayısıyle ekonomiye etkili bürokrat müdahalesine yol açabilecek yeni yörüngelere çevriliyordu, 1970'ler başlarında...

Bürokratik değil dinamik bir anlayış içinde, köklü bir idare reformu ile birlikte yürütülmesi gereken Personel Kanunu'nu, Demirel hükümetinin ortadaki yeni eğilimler karşısında 1970'in altüst oluş ortamında öncelikle uygulamaya çalıştığı görülür. Öyle anlaşılıyordu ki, Demirel, memur ve gençlik eylemlerinin doğrudan doğruya ekonomik kökleri olduğunu teşhis etmişti. Anladığı gerçeği ne ölçüde uygulayabileceğini ise, zaman gösterecekti. Ancak Türkiye'de memur ve gençlik eylemlerinin aldığı bürokrat/küçük burjuva yörüngenin sosyalist parti TİP'i bile kaygılandıracak bir nitelik alması, her halde, gelecek bakımından önemli bir belirtiydi, artık...

(18 nisan 1970)

II

ASKER VE SİVİL BÜROKRASİ ADINA YARATILAN DEV MALÎ KURUMLAR

BÜROKRASİNİN huzursuzluğunda 1970'li yılların ilk yarısında kurulması beklenen Memur Yardımlaşma Kurumu ile ilgili kaygılar da rol oynuyordu. Kanuna göre memur aylıklarından kesilecek fonlarla ortaya çıkacak yeni kurumun yönetimi, belirli bazı bakanlıkların üst görevlilerinin elinde olacaktır. Memur sendikası, bu yöneticilerin siyasal mekanizmanın direktiflerine bağlı kalabileceklerini ileri sürerek, yönetimin doğrudan doğruya memurlara bırakılmasını şart koşuyordu, ısrarla...

Kısa sürede çok büyük kaynaklara kavuşacak olan Memur Yardımlaşma Kurumu ekonomik açıdan da ilgi çekiciydi. Yeni kurum kurduğu satış mağazaları zinciri ve giriştiği yatırımlarla 1960'lı yıllarda hızla gelişen Ordu Yardımlaşma Kurumu'nu kendisine model alıyordu. Memur Yardımlaşma Kurumu'nun da ilk işi, ucuz satış mağazaları yoluyla, malların bürokrat, küçük burjuva tabakalara «aracısız» akışını sağlamak olacaktı. Yeni kurumun iyi işleyebilmesi büyük iş çevreleriyle yakın ilişkiler kurulmasını gerektireceği gibi; elde biriken geniş fonlar da tek başına ya da ortaklaşa yatırımlara girişilmesini kaçınılmazlaştıracaktı.

Ticaret alanındaki bu büyük gelişmelerin özellikle perakende satış yapan iş çevreleriyle geniş aracı kârı elde eden kesimleri düşündürdüğü gözden kaçmamaktaydı. Çalışma Bakanlığının 1970 başlarında hazırladığı İşçi Yardımlaşma Kurumu kanun tasarısı da, benzer bir kurumun işçiler için yaratılmasını öngörüyordu. Ekonomide üç büyük tüketici grubunun önemli alışverişlerini özel ticaret kesiminden çekmesi, ticaret kesiminin ya-

pısında ciddî bir değişiklik demekti. Bu, hem modern **kapitalizm** açısından Türkiye'nin eskimiş olan gelenekçi küçük ticaret kesiminin tasfiyesi; hem de yeni sosyal güçlerin, kurulmak istenen yeni düzenle bütünleştirilmesi hareketidir.

Kurulması öngörülen yeni kurumlar, şu gelişmelere ortam hazırlamaktadırlar:

1) Ticaret ve sanayi kesimlerinde, özel mülkiyet ve sermaye ilkesi sürüp gitmekle birlikte, yeni güçler belirecektir. Özellikle girişilmesi beklenen yatırımlar sonucunda, sivil bürokrasi ile bir bölüm işçi var olan kapitalist düzende «üretim aracı sahibi» haline getirilmektedir.

2) Yeni kurumların yöneticileri piyasa ekonomisinin içine aktif olarak gireceklerdir. Bu ilişki onları fazla karışmadıkları ekonomik hayatı daha yakından izlemeye zorlayacağı gibi, çeşitli iç rekabetleri de harekete geçirtebilecektir.

Çeşitli tabaka ve sınıflar arasındaki çıkar ve isteklerin belirginleşmekte olduğu 1970 Türkiye'sinde memur eylemleri salt siyasal değil ekonomiden pay alma ve uzun sürede onunla bütünleşme doğrultusunda çok geniş bir ekonomik amacı ortaya koyuyordu, artık...

(16 eylül 1970)

6

RANTİYE TABAKALAR DA MUHALEFET SAFLARİNDA...

I

EMLÂK'E VE TÜKETİME VERGİLER GELİYOR

1970'LERİN İLK YILINA Türkiye'de sosyal açıdan damgasını vuran büyük olay, memur ve gençlerin, yani küçük burjuvazinin en aktif kesimlerinin bütün politik ve ekonomik arenayı tersyüz eden büyük eylemleridir. Uzun öğrenci ve memur eylemlerinin ardından Demirel hükümeti iki önemli adım atar. Ekonomik amaçları olan her iki adım da, ne var ki, kısa süre içinde derin siyasal ve toplumsal tepkiler yaratırlar:

● Siyasal iktidarın ilk eylemi, 1960'ların ikinci yarısında ulusal gelirden aldıkları pay azalmış olan memurlara, yeni Personel Kanunu tasarısıyle 2,5 milyar liralık bir ek kaynak ayırma çabası olmuştu. Ne var ki, yeni kaynağın tam 1 milyar lirası askerî personele ayrılmış, geri kalan bölümden de devlet bürokrasisi içinde gücü fazla olan bazı grupların daha bol pay alacağı anlaşılmıştı. Devlet bürokrasisi içinde ücret dengesinin sarsılması ve memurların «güçlüler» ile «güçsüzler» diye ikiye bölünmesi özellikle düşük ücretli devlet bürokrasisi arasında gerginlik yaratıyordu. Assubay eşlerinin bile 1970 ortalarında yürüyüşe geçen gruplar arasına katılması, bürokrat kesimler içinde yaratılan toplumsal eşitsizliğe gös-

terilen tepkinin yeni bir halkası olarak çok büyük bir anlam taşıyordu.

● Devlete en azından 2 milyar liralık ek gelir sağlamak amacıyla AP iktidarının 1970 ilkbaharında getirdiği vergi tasarıları ise, özellikle orta ve yüksek gelir gruplarında sert tepkiler doğurur. Gerçekten, köyden gelen Başbakanın gerçekleştirmek istediği yeni vergilerin baş niteliklerinden birisi, bunların köylüyü ve büyük ölçüde işçiyi doğrudan vergileyici bir anlam taşımamasıdır. Vergilerin bu düşük gelir gruplarına yansıması da daha az olacaktır. Buna karşılık, başta montajcılık olmak üzere, konut yapımı, binalar, arsalar, çeşitli lüks maddeler ve eğlence harcamaları yani **rantiye** tabakalarla, daha çok asalak karakter taşıyan burjuvazinin bazı kesimlerine ait gelirler ve çıkarlar çok önemli ölçülerde vergilendirilmek istenir, yeni tasarılarla...

Rantiye sınıflar ve burjuvazinin çıkarları bozulmak istenen kesimleri, AP iktidarının yeni stratejisine elbette karşı koyacaklardır. Bu tepki çeşitli biçimlerde yapılabilirdi. Sözgelişi, kentlerin yeni gelişmekte olan tüketim toplumu alışkanlıklarını, sosyal adalete de kısmen yer vererek torpüleme ve tasarrufu artırma amacını taşıyan yeni tasarıların eksik olduğu söylenebilirdi. Anadolu tarım burjuvazisinin sözcülüğünü almaya çalışan 41'lerin baş kaldırması göze alınarak, büyük tarım gelirlerinin daha çok vergilendirilmesi gerektiği belirtilebilirdi. Oysa, kentler halkının tepkisi bunları istemek yerine, doğrudan doğruya kentlerin lüks tüketimini vergileyen tasarılara kesinlikle karşı çıkmak biçiminde olmuştur.

Türk toplumunun yönetiminde (geniş yığınlara göre) ağırlığı olan yüksek ve orta gelirli kent halkının tepkisi, kısa sürede siyasal bunalımla birleşmekte gecikmeyecektir. Meclisler çalkalanmakta, iktidar partisi AP kendi içinde büsbütün bölünmekte ve Demirel'in altındaki top-

rak kaymaktadır. Başbakan Demirel'e 1970 yazında «bunlar Meclis içi bir darbe hazırlığıdır» dedirtecek ölçüye çıkan bunalım, öyle görünüyordu ki, kamu yatırım ve maliyesinin sağlam işleyişi için gerekli olan vergileri bile bazı AP'lilerin ve bir bölüm muhalefetin çabasıyla engelleyebilecek, ya da niteliğini değiştirtebilecek ağırlıktaydı. Ne var ki, ekonominin zorunluklarına rağmen yürütülen bu tür bir engellemenin ileride daha büyük ekonomik ve sosyal dalgalanmalar getirebileceği de şaşmaz bir tarih gerçeğiydi.

(9 haziran 1970)

7

TÜRKİYE'NİN BÜYÜK METROPOLU İSTANBUL'DA İŞÇİ SINIFI EYLEME İTİLİYOR

I

TAŞI TOPRAĞI ALTIN KENT'TEN BİR BÜYÜK SANAYİ KENTİNE...

«TAŞI ve toprağı altın» şehir diye tanınan **İstanbul** yüzyılların efsanesidir. Gerçekte, bu efsane, iklim koşulları kötüleşen ve düzeni bozulan Türk tarımı karşısında Anadolu halkının kentleşme ve sanayileşme yolundaki özlemlerinin bir ifade tarzından ibarettir. Yıkılan imparatorluk ile birlikte yüz binlerce Anadolu insanı büyük kentin emek ordularına akmış; var olduğu kadarıyle ticaret ve sanayiin, hizmetlerin kendisine sağladığı maddî fırsatlardan yararlanmak istemişti.

İstanbul 1970'ler Türkiye'sinin en büyük çekim merkezidir. Türk sanayiinin yarıya yakınını barındıran İstanbul, köyün değişen dünyasını terk edip büyük kentin çalışan yığınları arasına katılmayı göze alabilen yüz binlerce uyanık insanın, daha iyi yaşama koşulları için duyduğu umutları ifade eder. Bu açıdan, 1970 İstanbul'unun ekonomik panoraması, bir bakıma, Türkiye'nin en ileri yaşama koşullarının da bir görüntüsünü kendiliğinden verir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yayınladığı «İstanbul Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları» bu görüntüyü bilimsel olarak tespite yaklaşıyordu. 48 örnek mahalle-

de seçilen 244'er hane halkından kurulu 1152 konut birimi üstünde girişilen anket, 1965/1966 yılları arasında (örnekleme yoluyla) İstanbul'da 285.779 ev halkını kapsamaktaydı.(1) Bütün sosyo/ekonomik grupları çerçevesinde toplayan anketin çizdiği İstanbul'un çağdaş özellikleri şunlardır:

1) İstanbul Belediye sınırları içindeki 14 ilçede yer alan 301 mahallede 285.779 konut birimi bulunmaktadır. Toplam olarak 1.179.322 kişinin yaşadığı bu konutlarda, ailelerin % 51,5'u beş ya da daha çok kişiden kuruludur. İki kişilik aileler % 7,2, üç kişilik aileler ise % 16,2 oranındadır. Bir başka deyişle, İstanbul çok çocuklu, emekçi ailelerinin yoğun olduğu bir kenttir... Ayrıca, işçi ve dar gelirli gruplarda yüksek olan doğum oranının etkisiyle, ortalama olarak her konutta yaşayanların üçte birinin yaşı 15'ten daha küçüktür. Genç ve yarını dinamik bir topluluktur, İstanbul'lular...

2) İstanbul'daki aile reislerinin % 60'ı geçimlerini ücret karşılığında, başkasının işinden sağlayan insanlardır. Ücretlilerinin % 55'inin gelirleri bin liranın altındadır. İstanbul'da kendi adına çalışan kişilerin de % 48'i ayda bin liradan az gelir sağlayabilmektedir. Genellersek, Türkiye'nin en büyük kentinde yaşayan 1.179.322 kişinin tam % 50'si 1960'ların ikinci yarısında bin liradan az gelirlidir.

Bu görüntüye birkaç gerçek daha eklenebilir: İstanbul'un ev halkı reislerinin sadece % 7,8'i **işveren** durumundadır. % 32'si de kendi adına çalışır. İşverenlerin ise ancak % 26'sı ayda 2 bin liradan çok gelir sağladıklarını bildirmişlerdir. İstanbul'da yaşayan 285.779 ailenin % 57,5'i kiracıdır ve konut harcamaları, toplam gelirleri-

(1) Dr. M. Kemal Yoğurtçugil, «İstanbul Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları» **İktisat ve Maliye Dergisi.** No: 10 (ocak 1970), s., 386-393.

nin beşte birini götürür. Toplam harcamaların % 40'ı bulan dev payı ise beslenmeye gider. Kültür ve eğlence harcamalarının toplam tüketim içindeki payı % 4'tür İstanbul'da...

Türkiye'nin en ileri, en uygar kentinin Türk Devrimi'nin ellinci yılındaki görüntüsüdür bu... Gelişme ve sanayileşme bunalımları içindeki Türkiye'nin kurtuluş yollarını arayanlar bu görüntüyü iyi değerlendirmek ve hiç olmazsa Devrim'in ellinci yılında kitle/halk çizgisine **gelmek** zorundaydılar, 1970'lerin Türkiye'sinde...

(24 şubat 1970)

II

GENEL GREV YA DA 16 HAZİRAN BÜYÜK İŞÇİ EYLEMİ

TÜRKİYE'yi 1970 ortalarında bir kâbus gibi saran ekonomik ve siyasal bunalıma 15/16 haziran 1970'de bu kez işçi sınıfının da İstanbul'da giriştiği büyük eylemlerle katıldığı görülür. Bu yoğun sarsıntıların sonunda ise Anayasa ile birlikte işçilerle ilgili hakların geleceği de söz konusu edilecektir. Bazı çevreler, hızlanan toplumsal hareketlerden duyduğu kaygılarla demokratik hakların daraltılmasına çalışırken; ileriye dönük güçler ise, yeni bunalımların çözümü için en etkili tedbiri ancak demokratik hakların daha da sağlamlaştırılmasında bulacaklardır. Son iki yüzyılın sosyal siyasetle ilgili tarihsel ikilemi böylece Türkiye'de de çıkacaktır, ortaya...

Batı ülkelerindeki ekonomik ve sosyal mücadelelerde en ağır silâhlardan birisi olan **genel grev**'e, 1961 Anayasası daha o sırada grev hakkını bile tanımamış bir top-

lumun duyabileceği ürküntülerle yer vermemişti. Ne var ki, sınırlı bir etkileme gücü olan grev hakkına karşılık, işçi sınıfının toplu ve kesin protestosunu kanunun dikkatine dinamik bir biçimde sunabilen genel grev hakkı 1970'de Türk-İş tarafından bile istenir duruma geliyordu. Anlayışlardaki bu değişmenin sonucunda, önce 1969, yasama döneminde AP'li iki işçi milletvekili genel grev hakkı için Meclis'e kanun tasarısı getirmiş, 1970 ilkbaharında CHP Genel Sekreteri Ecevit genel grev hakkının gerçekleşmesini açıkça istemiştir.

1950'lere doğru Türkiye'de grev hakkı çeşitli çevrelerde nasıl kaygıyla karşılanmışsa, genel grev hakkı isteğinin de 1970'lerde aynı nitelikte tepkilerle karşılanması şaşırtıcı değildir. Genel grevin belirli bir dikkatle getirilmesi gerektiğinde de hiç kuşku yoktur. Ne var ki, uygulamada çıkabilecek aksaklıklardan doğacak kaygıların, bir hakkın tümüyle tanınmamasına kadar götürülmesi durumunda çok daha ağır sakıncalar yarattığını da Türkiye 1950/1960 arasındaki grevsiz dönemde öğrenmiştir. Grev hakkı tanınınca korkulanların hiç birisi gerçekleşmemiştir. Buna karşılık işçilerin demokratik haklara olan yatkınlığı gelişmiş, ulusal gelirden aldıkları pay ilk olarak etkili bir biçimde artırılabilmişti. Grev hakkının benimsenmesindeki bu gelişim, genel grevden doğacak sakıncalara karşı da güvenilir teminat sayılabilirdi.

Çalışma hayatında 1970 haziranının ikinci tepki konusu ise, Sendikalar Kanununda, Türkiye İşçi Partisi'nin uyarma ve tepkilerine rağmen yapılan büyük değişikliklerdir. İlerici sendikaların yeni kanunda en çok eleştirdikleri nokta, işçilerin örgütlenişini ve sendikaların konfederasyonlaşmasını kısıtlayan hükümlerdir. Kanuna en sert tepki, kısıtlamalar sonunda kapanması istenen **Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu**'ndan yani **DİSK**'ten gelmiştir. Kısıtlamaların işçi sendikalarının ileriye

dönük örgütlenişini önlemek amacıyla DİSK'e karşı getirildiğini öne süren DİSK'ciler, bu konudaki delillerini de Çalışma Bakanı'nın Türk-İş kongresindeki DİSK aleyhtarı sözlerinde buluyorlardı. Sendikalar Kanunu'nun Meclis görüşmelerinde de bazı parti sözcülerinin, hükümlerin belirli bir örgüte (yani DİSK'e) karşı getirildiğini açıklamaktan bile çekinmedikleri görülüyordu.

Siyasal güçlerin bu tercihlerinin ardından İstanbul'da işçi eylemleri patlak vermiştir. 15/16 haziran 1970'de yüz bini aşkın işçi, sendikal haklarını korumak amacıyla fabrikalardan sokaklara çıkmış; siyasal iktidara yönelen büyük gösteriler işçileri, yer yer, kolluk kuvvetleri ve askerî birliklerle karşı karşıya getirmiştir. Toplumun yakın dönemde karşılaştığı en büyük gerginliği ifade eden 16 haziran büyük işçi elemini **İstanbul** ve **İzmit**'te **sıkıyönetim** ilânı izlemiştir. Ülkede toplum düzenini derinden sarsan bu gerginliği, kökteki nedenlerine cesaretle inerek gidermek gerekiyor, öncelikle yasama organlarına büyük görevler düşüyordu. Zira, işçilerin ve sendikaların iç sorunlarına kendileri dışındaki belirli güçlerin tek yanlı tercihlerle karışmak istemeleri demokratik anlayışlarla kolay bağdaştırılamazdı. Hele bu karışma «Çalışma hayatına karışılmamasını istediklerini» söyleyenlerce yapılırsa...

Kaldı ki, kısıtlamaların **DİSK**'i ortadan kaldırmakla kalmayacağı işçilerin özgür örgütlenişini geniş ölçüde önleyebileceği kuşkuları da yaygındı. Bunun sonucu ise, sendika yoluyla tekelleşme ve bazı ülkelerde görüldüğü gibi gerçeklerden kopmuş bir sendika aristokrasisinin sendikalar üstündeki hegemonyasının kuruluşu olabilecekti. Sendikacılık tarihi, hem toplum hem de işçi sınıfı açısından böyle bir gelişimin en büyük huzursuzlukların kaynağı olduğunu ortaya koyan tahrisel derslerle doludur, oysa...

(17 haziran 1970)

III

İSTANBUL'DA SANAYİLEŞME VE SOSYALİST BİRİKİM

TÜRKİYE'nin en büyük kenti İstanbul ile sermaye ve emek arasındaki ilişki sorunu, 16 haziran büyük işçi eyleminden sonra birdenbire ön plana çıkmıştır.

Sendikalaşma özgürlüğünü kısıtlayan yeni bir sendikalar kanunu dolayısıyle işçilerin hızla büyüyen tepkisi, belki de, «Türkiye'de işçilerin henüz kendi için sınıf durumuna gelmediğini» öne süren bazı sol düşünürleri bile şaşırtan bir gelişme göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de daha yüz binlerce işçi bulunduğu halde tepkinin neden İstanbul'da patladığı ya da ne için İzmit - İstanbul arasında yoğunlaştığı gibi sorunlar üstünde yeterince durulmuş değildi. Oysa, toplumsal gelişim ve dinamizmin objektif bir değerlendirmesini yapabilmek için İstanbul ile sanayi ve işçi sınıfı arasındaki bağlantı sorununu derinleştirmek gerekiyordu.

«İstanbul'da sanayi faaliyetleri» konusunda İstanbul Üniversitesince yapılan büyük bir araştırmanın açıklanan sonuçları(1) bu alanda ilginç bazı ipuçları verir. Anket İstanbul sanayiinin analizini yapmaktadır. Şöyle ki:

1) Sanayi, kentleşmenin en önemli fonksiyonlarından birisidir. İstanbul'un Türkiye'nin en büyük kenti oluşu, onun sanayiin yoğunlaşma merkezi durumuna geçişini de kolaylaştırmıştır. Öyle ki, daha 1964'te Türkiye'deki en büyük sanayi tesislerinin % 42,9'u, işçilerin ise % 35'i

(1) Prof. Dr. Erol Tümertekin, **İstanbul Şehri ve Çevresindeki Sanayi: Özellikler ve Dağılış** (İstanbul, İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı 17'den ayrı baskı, 1970) s., 33 - 43 ve sonrası.

İstanbul'da yoğunlaşmış bulunuyordu. İstanbul 1970'ler başında ise, madenî eşya, kimya, giyim eşyası ve elektrikâletleri gibi büyük sanayi dallarında Türkiye'deki tesislerin % 50'den fazlasına sahipti.

2) Sanayileşme Anadolu'nun büyük kentlerine yayılmaya başladığı halde İstanbul'un Türk sanayii içindeki payı azalmamakta; ekonomi, ticaret ve ulaştırmaya ait özel nedenlerle bir metropol olarak İstanbul'un rolü daha da büyümekteydi. Büyük birimler halinde işçi çalıştıran sanayiler sürekli olarak İstanbul'da kurulmuştu. İstanbul'da yirmiden fazla işçi kullanan 700 büyük tesiste 116.605 işçi çalışmaktadır. Bunların dört tanesi 3 bin, 26 tanesi ise bin ile üç bin civarında işçi kullanmaktadır. Tesislerin 250 kadarında kullanılan işçi sayısı 100 ile 500 arasında değişmektedir. İşçilerin en büyük çoğunluğu dokuma, madenî eşya ve makine, ilâç sanayilerinde çalışıyorlardı.

İstatistiklerin açıkça ortaya koyduğu gibi, Türkiye'nin 1950'yi izleyen yirmi yılı, temeldeki büyük yetersizliklere rağmen, boşuna geçmemiştir. Aslında İstanbul'daki 700 büyük sanayi tesisinin 279'u 1951/1960 arasında, 163'ü ise 1961 - 1968 arasında kurulmuş bulunmaktaydı. Yirmi yılın İstanbul'daki sanayi birikimi, yeni, dinamik ve oldukça ustalaşmış bir işçi yığınını da birlikte yaratılıyordu. Örgütlü işçi eylemleri için gerekli olan objektif koşullar giderek doğmuş ve işçiler, toplu olmanın verdiği modern dayanışma ve bilinç ortamına yaklaşmışlardır. **Türkiye İşçi Partisi** ve **DİSK,** Türkiye'nin öteki parti ve işçi konfederasyonlarından farklı olarak İstanbul'da doğdukları gibi; madenî eşya, makine, kimya ve lastik iş kollarındaki yığılma sosyalist örgütlenişe, üstünde gelişeceği eskisinden bambaşka yapıda dinamik bir çekirdek de sağlanmıştı. Gelişmiş sanayi dallarının bir ülkedeki en yırtıcı işçi eylemlerini yarattığı yolundaki tarih-

sel eğilim, İstanbul'da açıkça ortaya çıkmış; var olan objektif koşullar, doğacak yeni tipteki işçi eylemlerinin maddî temellerini ve nedenlerini yaratmışlardır.

İstanbul sanayiinin ilginç bir özelliği de, tesislerin ulaştırma kolaylıklarına göre yerleşmiş oluşudur. 16 haziran işçi eyleminin en yoğun olarak belirdiği İstanbul - İzmit arası, İstanbul'un en büyük ve modern sanayi tesislerinin, karayolu ulaştırması kolaylığı dolayısıyle kuruluş yeri seçtikleri başlıca bölgedir. Sanayiin bu bölgeyi seçmesi iktisadî faktörlere ne denli bağlıysa, işçi eyleminin özellikle aynı bölgede sertleşmesi de o kadar doğal bir yığılma ve dayanışmanın sonucuydu, aslında...

Ekonomik bunalım anlarında derinleşen iç çelişmelerin geleneksel bir belirtisi olan büyük işçi eylemlerinin, sendikal çalışmaları kısıtlayıcı bir tasarı karşısında başka bir bölgede değil de, İstanbul sanayii çevresinde gelişmesi bir rastlantı değildir. Türkiye'de en çok işçi kullanan büyük tesislerin yarısının toplandığı İstanbul'a, ülke ekonomisinin dar boğazları her yerden fazla yansımakta ve kendisini örgütlü işçi sınıfı üstünde daha keskin çizgilerle açığa vurmaktaydı. İstanbul'da yoğunlaşan bu ölçüde hassas ve bilinci gelişmiş bir işçi potansiyeli olmasaydı, hiç bir şey onu harekete geçirtemezdi. CHP lideri İsmet İnönü de, **16 haziran işçi eylemi** sonucunda İstanbul'da ilân edilen sıkıyönetimin meclis tartışmalarında, «büyük kitlelerin harekete geçirilmesinde, bu adamların bu kadar çok toplanıp harekete geçirilmelerinde hiç haklı taraf yok mudur? Hiç haklı taraf yoktur gibi sabit bir fikir ve peşin hükümle adalet aranamaz ve bulunamaz!» derken her halde, bu gerçeği dile getirmek istiyordu. Bunalımlardan kurtulabilmek, onun sonuçlarını değil, ancak temeldeki yapısal ve ekonomik bozukluklardan doğan ana nedenlerini ortadan kaldırmakla mümkündür. İşçi eylemi, dış görüntüleri ne olursa olsun, ger-

çekte şiddetlenen ekonomik bunalımın ve derinleşen yapısal hastalıkların çalışan sınıflar üstündeki genel yansımasının ve çok anlamlı bir karşı tepkisinin sonucuydu.

(6 ağustos 1970)

IV

GERGİNLEŞEN EMEK/SERMAYE İLİŞKİLERİ VE ASKERÎ OTORİTE

SENDİKALAR Kanunu'ndaki değişiklikle birlikte gerginleşen sermaye/emek ilişkileri 1970 bunalımına bir düğüm daha ekler. 16 haziran olaylarını izleyen günlerde yeni kanunun, Anayasa'da işçilere tanınan sendika ve birlikler kurma özgürlüğüne, «koalisyon hakkı»na açıkça aykırı düştüğü bütün sosyal siyaset ve hukuk otoritelerince belirtildiği halde yasama organları bunları düzeltmeyi göze alamamış ve sorun, CHP, TİP ve BP aracılığıyle Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmişti. İşçilerin kendi öz örgütlerini kurma, seçme ve onlar eliyle mücadelelerini yürütme hakkını, demokratik yollar yerine yasa zoruyla, «sendika tekelleşmesi» adına kısıtlayan yeni kanun 1970 boyunca işçi sınıfında AP iktidarına karşı görülen gerginliğin devamında, hiç kuşkusuz, büyük rol sahibidir.

İstanbul'un sıkıyönetim altına alınmasını izleyen o dönemde, yıllardır bağlı bulundukları sendikalarda kalmak için direnen işçilere bazı işverenlerce kolaylıkla yol verilmekte ve bir tepki görüldüğünde de işçilere karşı, polise ya da askerî otoriteye baş vurulmaktaydı. Böylece, daha Sendikalar Kanunu uygulamaya geçmeden, işveren-

den icazetli bir sendika tipine bazı çevrelerce duyulan özlem apaçık kendisini duyuruyordu. Oysa, emeğin mücadele aracı olan işçi sendikalarının, işverenin açık deneti altına sokulması, faşist yönetimler dışında yeryüzünün hiç bir toplumunda görülmemiş bir olaydır. Demokratik sendikacılığın ilk ilkesi, çalışan sınıfların gönüllü katılışıdır.

Emek - Sermaye ilişkilerinde 16 haziran öncesi ve sonrasına ait olaylar, dikkatle durulması gereken iki eğilimi gün ışığına çıkarır:

1) Güçlü sendikacılık için getirildiği öne sürülen Sendikalar Kanunu'nun yarattığı huzursuzluk toplumda «işveren denetinde sendikacılık» gibi bir baskı potansiyeli yaratmıştır.

2) İşçi sınıfının kendisine ait sorunlara, **askerî** otorite de, gerginliği bastırmak isterken bir «taraf» gibi katılma durumuyla karşı karşıya bırakılmıştır. Oysa, sermaye ile emeğin ilişkilerinde uzlaşmazlıkların çıkması sosyal hayatın akışı içinde ne ölçüde olağan bir sonuç ise: iki taraf arasındaki bu tür çatışmalara, demokratik bir çoğulcu toplumda ana görevi yurttaşı dışa karşı korumak olması gereken askerî güçlerin karıştırılmaması da o ölçüde zorunlu bir ilkeydi. Zira, onları işe karıştırmak, ister istemez, bazen taraflardan birisini seçme ya da destekleme gibi kaçınılmaz bir sakıncayı da içinde taşıyacaktır. Bu, özellikle geleceğin stratejik bazı tercihlerinde de hiç unutulmaması gereken en temel gerçeklerden birisidir.

(5 eylül 1970)

8

YAKLAŞAN BUNALIMİN İÇ VE DIŞ KOŞULLARI

I

HİÇ BİR BUNALIM DIŞ DÜNYADAN SOYUTLANAMAZ

TÜRK toplumunda 1970'lerin ilk günlerinden itibaren keskinleşen, giderek, birbirlerine bağlanmaya başlayan **ekonomik** ve **siyasal** bunalımlar, ülkede bir anlamda on ama aslında elli, giderek iki yüz yıldır izlenmeye çalışılan ekonomi siyasetinin ürünleridirler. Dar boğazların geleneksel çerçeveyi artık zorlamaya başladığı anlarda toplum kendisini birden sert bunalımların içinde bulur. Her bunalım anında, kurulu düzenin sürüp gitmesinde yararı olan iç ve dış «akıl»lar derhal karanlıkta buluşmuş ve kalkınmada yeni çıkar yollar, dengeler arama çabalarının önünü almaya çalışmışlardır. Daha derinlerdeki oyunu göremediklerinden bu işe yardımcı durumuna düşen keskin muhalifler, sözde ilericiler de her dönemde görülmüştür.

Ekonomik dışa bağlılığın işlettiği bu çark, ne Cumhuriyet ne de İmparatorluk tarihimizin bir özelliğidir. Tarihin belki de yazıldığı günlerden beri, gelişme bunalımları içindeki yoksul ülkeler kendilerini özünde bir ve aynı olan benzer bir çarkın içinde bulmuşlardır. İç ilişkilerini bağımsızca değiştirecek güçte olmayan ekonomiler, girdikleri dış bağlantılar sistemiyle birlikte, bunalımlar-

dan bunalımlara sürüklenmişlerdir. Düyunu Umumiye ile sefarethaneler arasında belirlenen Bizans oyunlarının yıktığı Osmanlı devleti bunun, olsa olsa, bir prototipidir.

O halde, bunalımlardan kurtuluşun uzun sürede sonuç verecek tek gerçekçi yolu, kurulu düzenin yetersizliklerini, ileri doğru köklü değişikliklerle temelli olarak aşabilmektedir: Kaynakların kullanımını değiştirmek, yeni bir dinamizmle ileriye doğru atılmak ve ulusal gelirde sağlanacak gerçek artışlarla, daha büyük bir kalkınma hızına ulaşmak... 20. yüzyılda ekonomik sarsıntıları ve bunların dolaylı bir yansıması olan siyasal bunalımları yok etmenin, bu gelişme stratejisinden başka hiç bir sağlam formülü yoktur.

Toplumlar ve halklar, bunalım anlarında beliren bütün iktidar taleplerini bilinçle tartıya vurmak zorundadırlar. Toplumda devrimci bir atılımı gerçekleştirecek organik bütünleniş ve örgütlenişten uzak kalan eylemlerin, hiç olmazsa kısa sürede tarihi ileri götürücü bir rol oynama şansı yok denecek kadar azdır. Üstelik, böyle büyük anlarda, yalnız iç değil, uluslararası koşullar ve dengeler de belirleyici roller oynarlar. İç ve dış objektif koşullarla çelişen soyutlamalar, en sonunda, yenilmeye ya da boyun eğmeye adaydırlar.

Türk halkı, bütün bunalımlarını bir gün elbet yenecek olan soylu bir halktır. Şaşmaz bir sağduyusu, gerçekçi ve ileri bir dünya görüşü vardır. Özlemlerini şu anda daha **hızlı kalkınma** ve dinamik bir **sanayileşme** üstünde somutlaştıran bu halk gerçekten kurtuluşa ermek için kendisi ile özdeşleşmeyi göze alabilecek partileri ve eylemleri beklemektedir, 1970'lerde...

Çıkar yol kitle ve halk çizgisindedir, halkın ötesindeki Bizans oyunlarında değil...

(21 şubat 1970)

II

"BAĞIMSIZ TÜRKİYE" DERKEN, ACABA NE GELECEK?

BLOKLAR ve ülkeler arası çıkar çatışmalarının gittikçe keskinleşmekte olduğu çağımızda bazı kavramlara verilen önem günden güne artmıştır. Büyüme ya da kalkınma hızı, 1970'li yıllarda Doğu ve Batıda en çok titizlik edilen konuların başında gelir. ABD ve Sovyetler Birliği 21. yüzyıl için yapılmakta olan yarışı, büyüme hızlarının garantileyeceği çok uzun süreli bir perspektife oturtmaya çalışmaktadır artık... Batının ve Doğunun «ikinci sınıf» toplumları için de, böyle bir yarışta arayı çok açmamak en büyük önceliği almaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve giderek siyasal sorunları, hiç kuşkusuz böyle bir değerlendirme içinde daha sağlam bir yörüngeye yerleştirilebilir.

Örnek olarak, Fransa'da 1970 ilkbaharında ana hedefleri biçimlendirilmeye çalışılan altıncı Beş Yıllık Plan dolayısıyle en çetin kavga «büyüme hızı» konusunda veriliyordu. Bilindiği gibi, 1970'de sona ermekte olan Fransa'nın dördüncü beş yıllık planı, gayrisafî millî hasılada yılda ortalama % 5'lik bir artış öngörmekteydi. Ekonomiyi en dinamik olduğu bir anda baş üstü getiren ve De Gaulle'ün ayağının altındaki toprağı ilk kez kaydıran ünlü 1968 Mayıs/Haziran olaylarını da içine alan bu dönem, düşük bir kalkınma hızının yarattığı çeşitli sorunları getirmiştir ekonomiye... Önce ekonomide görülen çöküntü bir süre sonra Fransa'nın iç ve dış ilişkilerini de sarsmaya başlamış ve bu sarsıntılar, De Gaulle'ü, bütün dünyanın gözleri önünde iktidardan adım adım uzaklaştırmıştır. Bu manivelayı işleten gençlik lideri Cohn-Bendit'nin, içteki geri politikasına rağmen De Gaulle'ün ile-

ri dış politikasıyle yarattığı uluslararası değişikliklerden hoşlanmayan Washington'un âleti olduğunu öne sürenler hiç de az değildir.

1971'de başlayacak olan yeni beş yıllık dönemi kapsayan Beşinci Fransız Planı, toplumun dünyada öne çıkma özlemlerini ayaklandırıyordu, yeniden...

Geniş ölçüde tartışılmaya başlanan yeni planın en ilginç yönü, Fransız sanayicilerinin, ekonominin, en yüksek hedef olan % 6,5'luk büyüme hızına göre düzenlenmesini istemeleridir. Sanayiciler, % 6,5'luk bir hedef alınmadıkça, toplumun gerçek gücünün ve kaynaklarının hiç bir zaman son sınırına kadar kullanılamayacağını öne sürmekteydiler.

Batılı ekonomik kuruluşların çok gören bakışları altında daha 1960'larda % 7'lik bir kalkınma hızını seçen Türkiye bakımından Fransa'nın deneyi anlamlı bir gelişmedir... Türkiye, % 7 kalkınma hızının % 3'ünün nüfus artışına, arta kalan % 4'ünün ise ancak Batılı OECD ülkelerinin genel kalkınma hızlarına eşit olduğunu sürmüştü. Oysa, Türkiye'nin en yakın hedef olarak aldığı Batı ülkeleri çok daha yüksek kalkınma hızlarına ulaşmanın yollarını araştırmaktadırlar. 1982 yılında hâlâ 2,5 milyon işsize iş yaratmak zorunluğuyla karşı karşıya bulunacak olan Türkiye'ye 1970'lerde yeni kaynaklar bularak, çok daha yüksek yatırım ve kalkınma hızlarına erişmekten başka hiç bir çıkar yol kalmamıştı. Dünyada kurulmakta olan yeni dengeler arasında «gerçekten bağımsız ve demokratik bir Türkiye»yi yaratabilmenin ve yaşatabilmenin yolu buydu.

Aslında kalkınmaya ve bağımsızlığa yönelen bütün eylemler kendilerini, bir de, evren ölçüsündeki gelişmeler karşısında Türkiye bakımından yol açacakları kısa ve uzun süreli sonuçlar açısından değerlendirmek zorundadırlar. Bu eylemler, ülkenin geniş yığınlarının daha mut-

lu bir toplum için duydukları özlemlerle organik bir bütünleniși gerçekleştirememişlerse, o anda toplumun ve ekonominin gelişimini durdurucu bir duruma da düşebilirler. Oysa, üretici güçlerin gelişiminin kesinlikle durdurulmaması gereken bir çağda yaşıyoruz. Onun içindir ki, «**Bağımsız Türkiye**» derken, bu işin sonunda Cohn-Bendit'nin durumuna düşmek de var...

(25 mart 1970)

III

DEMİREL'İN DRAMI...

1960'LI YILLARDA plânlı olarak gelişmesi özlenen Türk ekonomisi, 1970'lerde tarihsel kaderiyle yeniden karşı karşıyadır. Ekonominin geleneksel yapısı, daha iyi ve daha güzel bir Türkiye yaratmak için toplumdan yükselen istekleri kendi ölçüleri içinde karşılayamamaktadır. 1969 genel seçimlerinin hemen ertesinde açıkça sezildiği gibi, yeni dönemde AP'nin en büyük dramı, geliştirmek istediği halk yığınlarının maddî istekleri ile o güne kadar büyük ölçüde dayandığı varlıklı sınıflar arasındaki çıkar çelişmesinde yatıyordu.

Ekonominin gittikçe netleşen yapısal hastalıkları, artık kesin seçimlerin yapılması gereken 1970 başlarında bu çelişmeyi siyasal iktidarın önüne olanca açıklığıyle çıkarır. Sanayi ve tarımda beliren üretim daralmaları, kamu harcamalarının sağlam kaynaklardan karşılanamayışı dolayısıyle şiddetlenen enflasyon ve hayat pahalılığı, dış ticaretteki dar boğaz, AP'yi geniş halk yığınlarının çıkarı ile sayıca daha az olan yüksek gelir

gruplarının çıkarları arasında bir seçim yapmaya itmektedir.

Bir siyasal parti için yığınların desteğini sağlayabilmek ancak onların ekonomiden aldıkları payı genişletmekle, bir başka deyişle, bir üretim gücü olarak durumlarını geliştirmekle mümkündür. 1950'den itibaren yirmi yıl boyunca ülkeye damgasını vuran «ekonomik genişleme» siyasetinin yürütücüsü olarak AP'li Başbakan Demirel, bu gerçeği görüyordu. 1970'lerde birdenbire yüksek ve orta gelir gruplarını ilk olarak büyük çapta vergileme çabasına girişilmesi her halde bu gözlemin sonucudur. Toplumsal adalet, iktisadî yarar gibi ölçülerle 1960'lı on yılın en cesur vergileri gibi görülen tedbirleri, planlı dönemin «reformcu» denen hükümetleri bile getirecek gücü kendilerinde bulamamışlardı.

Yığınların desteğini elde tutmak amacıyle, «sosyal» isteklere öncelik vermek», «ekonomide sağlanacak daha yüksek kalkınma hızlarıyle, refahı tabana indirmek(1)» türünden sloganlarla işe girişen Demirel, Türk toplumunda geniş köylü ve işçi yığınlarına göre sesini her zaman daha fazla duyurmasını bilen kentlerin küçük ve büyük burjuvazisinin çok sert tepkisiyle karşılaşacaktır. Ulusal gelirden aldıkları pay artırılmadığı için bir süreler DP'ye, daha sonra da AP'ye cephe alan orta sınıfın tepkisine, Demirel'in 1970'de önerdiği vergilerden sonra, bâzı büyük iş çevrelerinin hoşnutsuzluğu da katılmış bulunuyordu. Yığınlar ile iktidar arasındaki boşluğu dolduran siyasal mekanizmanın halkçı olmayan özellikleri, yeni oluşan ittifakın gücünü daha da etkilileştirmektedir.

Lüks tüketimi kısmak, kamu harcamalarını vergiler yoluyla yapılacak kaynak kaydırmalarıyle sağlam temel-

(1) Abdi İpekçi, **Liderler diyor ki** (İstanbul, Ant Yayınları, 1969) s., 172 - 177 ve 182 - 191.

lere dayamak ve daha hızlı bir kalkınmanın demokratik yollarını araştırmak zorunda olan Demirel, 1970'ler başında dar bir geçidi aşmaya çalışmaktadır. Bilimsel olmayan bir iktisat siyaseti ile geçmişin çeşitli tortularının getirdiği yükler, iç ve dış baskıların iyice arttığı 1970 yılında AP'yi ve Demirel'i büyük kaderine doğru götürmektedir, artık.

(18 haziran 1970)

9

ABD YÖRÜNGESİNDEN AET'YE KAYAN TÜRKİYE DEVALÜASYONU GÖZE ALIYOR

I

TÜRKİYE ÜSTÜNDE DARALAN İKTİSADİ DÜĞÜM

TÜRK ekonomisinde 1960'lar sonunda dış ödeme yetersizlikleri, ihracat zorlukları ve ithalât yetersizlikleri ile gitgide netleşen darlık bunalımları 1970 yılında tarihsel bir çarkı yeniden harekete geçirmiş görünür, artık... En önemli iş kollarında yatırımlar durmakta, stoklar büyüdüğünden üretim ağırlaşmakta; ithalât geri kaldığından ikmal zorlukları çekilmektedir. Bütün bunlar, 1970 Türkiye'sinde yaklaşan genel ve büyük bir bunalımın habercileridirler.

Kaldı ki, sanayide üretim artış hızının yavaşlaması, emek piyasasını da önemli baskı altına alıyordu. İstatistikler işsiz sayısının 1970 yılı boyunca sürekli olarak arttığını ortaya koyar. Buna karşılık, sanayide ve çeşitli hizmet kesimlerinde artan işsizliği giderecek ölçüde bir genişleme olmamaktadır. Bütçenin üç ay gecikmeye uğraması yatırımları duraklatmıştır. Bir dizi olumsuz etken iş çevrelerinde de, çalışan sınıflarda da tedirginliği artırmakta; fiyat yükselişleri ve güvensizlik duygusu, kurulu düzenin hassas bazı noktalarını sarsmaktadır. Banka mevduatında görülen düşmeler, kredilerin daralması

ve para darlığı şikâyetleri bu ortamın yarattığı zincirleme tepkilerden ibarettir.

Ekonomik bunalım, 1970 yazının daha ilk günlerinde açıkça ortaya çıkmıştı ki, AP siyasal iktidarını önemli seçimlerde bulunması gereken noktalara sürüklemekteydi. Batılı ülkeler yeni dış borç açmakta geciktiği için, sanayide ve piyasada beliren dar boğazları ithalât yoluyla gidermek mümkün olamıyordu. 1970'in birinci yarısı sona erdiği halde, dış borç ile yaşamaya alışmış Türkiye'nin o yıl alacağı kredi miktarı bile hâlâ kesinleşmiş değildi. Planlı kalkınma deneyinin başladığı yıllardan beri Batı ilk olarak Türkiye'yi böyle bir durumla karşı karşıya bırakmaktaydı. Demirel hükümetinin böyle bir ortamda **sosyalist** blokla ticareti geliştirdiği, **Orta Doğu**'da Arap ülkeleriyle siyasal olduğu kadar ekonomik yakınlaşma yollarını aradığı dikkatli gözlerden kaçmaz.

Ekonominin hep büyük bir dar boğazla karşılaştığı anlarda ortaya çıkan dış yardım baskısı Türkiye'de daha önce 1958'lere doğru da görülmüştür. O günün iktidarı kendi çabalarıyle dış ödemeleri düzeltemeyeceğini anlayınca, istenen «istikrar» tedbirlerini almış ve Türk lirasının değerini örtülü olarak düşürmüştür. Devalüasyonun yarattığı büyük sarsıntıların ardından önce DP iktidarı 1960 hareketiyle devrilmiş, daha sonra iş başına gelen askerî yönetim de, aldığı 350 milyon dolarlık dış borcun yanı sıra devalüasyonu resmîleştirmişti.

Batılı ekonomik kuruluşların Türkiye'ye 1970 ortalarında yine bir **kemer sıkma** siyasetiyle **devalüasyon** tavsiyesinde bulunduğu seziliyordu. Demirel bu istekler karşısında, ortaya önce yoksullardan çok varlıklı ya da orta halli gelir gruplarına yönelen bir dizi vergi tasarısıyla çıkar. Siyasal iktidar ekonomide aşırı talebi kısıp kamu harcamalarını sağlam kaynaklarla finanse etmek gibi güç bir yolu denemektedir. Tedbirlerin niteli-

ğinden ötürü güçlü bazı iş çevrelerini de karşısına alan Demirel, devalüasyon yaklaştıkça ağır iç ve dış baskılar önünde zamanla çetin bir yarışa girişmiş görünüyordu, 1970 yılının yaz aylarında..

(26 haziran 1970)

II

ORTAK PAZAR'A YÖNELİŞ, DEVALÜASYON BASKISI VE DIŞ DENGELER

TÜRKİYE'nin boğazına takılan ekonomik düğümün bir başka halkasını, 22 temmuz 1970'de Brüksel'de, Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında yirmi iki yıllık geçiş dönemini başlatmak üzere yapılan anlaşma teşkil eder.

Bu, Birleşik Amerika'nın 1970'lere kadar en yakın dostlarından birisi olarak kalan Türkiye'nin tercihlerinde önemli bir değişikliği ifade eder. AP siyasal iktidarı, sosyal gelişimden ürken sermayeye güvenlik getirme amacındaki **Yunan** tipi **faşizm**'e karşı çıkan ve **çoğulcu** demokrasiyi tercih eden Batı Avrupa'yı kendisine yeni müttefik olarak seçmektedir.

Ancak, siyasal alandaki yararlarına karşılık, AET ile geçiş dönemine başlamanın ekonomik yararlarını azamileştirmek bir başka şarta bağlıdır. Bu şart, dünya pazarlarından kopmuş olan Türk tarım ve sanayi ürünlerinin fiyatlarını, bir devalüasyon ile dış dünya için ucuzlatmaktır. Başka bir deyişle, devalüasyon, Ortak Pazar'dan etkili bir yarar sağlamanın kısa süreli baş şartıdır.

Ne var ki, ihracatta sağlayacağı artışa karşılık devalüasyon ekonomik ve sosyal alanlarda AP iktidarına

ağır bazı faturalar ödettirecektir. Öncelikle sanayide ithalâta bağlı ham madde ve yatırım malları fiyatları devalüasyon oranında pahalılaşacaktır. Sanayileşme ve kalkınma hızını kısa bir süre için düşürmek gibi sonuçlar yaratacak olan devalüasyon, çalışan sınıfların yaşama koşullarına bütün ağırlığıyle yansıyacaktır. Toplumsal hareketlilik ve bilinçlenmenin ekonomik büyümenin çok üstüne taştığı Türkiye gibi bir ülkede böyle bir gidiş bunalımı biraz daha derinleştirmek tehlikesini getirir.

Paris'teki Konsorsyum toplantısında Türkiye'nin 1970 için istediği 140 milyon dolarlık program kredisinin sadece 97 milyon dolarının karşılanması, 190 milyon dolarlık proje kredisine karşılık ise ancak 39,6 milyon dolarlık bağlantıya girilmesi de bu yönde anlamlı bir olaydır. Batılı büyük ülkeler girdiği dış ticaret dar boğazına rağmen Türkiye'yi devalüasyon öncesinde yoğun bir dış finansman güçlüğüyle karşı karşıya bırakmışlardı, âdeta.

Orta Doğu'da beliren yeni gelişmeler karşısında Arap dünyasına açık bir tavır alan, dış ekonomik ve politik ilişkilerinde Sovyetler Birliği ve sosyalist blokla yumuşama dönemine giren Türkiye'nin devalüasyon ve onun getireceği etkilerle ekonomik büyüme hızının kesilmek istenmesi anlaşılır bir şeydir. Ankara'nın önünde açılan dar geçidin, Türk toplumunun gelişme ve kalkınmasına kısa sürede yararının ne olacağı ise henüz anlaşılmaz, 1970 yılında...

(30 temmuz 1970)

III

TÜRKİYE'DE SANAYİİN DIŞ PAZARI VE DEVALÜASYON

TÜRKİYE'de **sanayileşme** 20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik ve sosyal bir zorunluk olarak **sistem**'in karşısına çıkar. DP iktidarındaki 1950/1960 dönemi, üretim ilişkilerinde sanayileşmenin ön koşullarını yaratacak biçimde temelli değişiklikler getirmişti. Sözgelişi, tarımda izlenen kapitalistleşme süreci, köyü düne bağlayan geleneksel ayakbağlarının çoğunu koparıp atıyordu. Cüce tarım işletmelerinin çöküşünü kaçınılmazlaştıran değişim ekonomisi ve geniş ulaştırma sistemi emeği de büyük ölçüde özgürleştirmiştir. 1950 öncesinin ancak **kendisi için üretim** yapan küçük mülkiyetli köylüsü, 1960 sonrasında kaderini, büyük kentlerde emeğini satarak geçinmeye bağlayan yeni sanayi işçisi'ne dönüşmüştür.

Önce DP'nin, daha sonra CHP'li koalisyonların ve hele AP iktidarlarının izlediği iktisat siyaseti, İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar daha çok ticarette kullanılan sermayenin özellikle 1945/1970 arasındaki yirmi beş yılda sanayie akışını hızlandırıcı yönde olmuştur. 1960 sonrasında yılda % 10'u aşan bir gelişme hızı gösteren sanayileşme, yeni, dinamik ve girişken bir **sanayici** tipinin doğuşunun da habercisiydi. Sanayiin hızlı gelişimi 1970'e yaklaşırken, bilindiği gibi, ticaret ve sanayi sermayesi arasında ilk olarak Erbakan olayı ile açıkça ortaya çıkan çelişki **iç iktidar savaşı**'nı yaratacak düzeye de erişir. Savaşın ilk dönemi; Erbakan'ın dayandığı Anadolu tüccar ve esnafının Odalar Birliği'nde, 41'lerin ya da 26'ların dayandığı Anadolu'nun geleneksel büyük toprak burjuvası ve eşrafının ise AP içinde ikinci plana düşürülmesiyle

geride kalmış bulunmaktadır. Üretim ilişkilerini var olan koşullar altında ileriye doğru geliştirebilecek tek güç olarak **büyük sanayi burjuvazisi** 1970 Türkiye'sinde egemenliğini her yönden açıkça ortaya koymaya çalışacaktır artık; Türkiye'nin **tarım** toplumundan **sanayi** toplumuna geçiş aşamasına girdiği bu yeni dönemde...

Yeni Türkiye'yi ve onun içindeki dinamik güçleri tanıması gerekenler, bu iç evrimi değerlendirmek görevindedir. Sanayi sermayesi, Türkiye'nin geleneksel olarak bağlı bulunduğu yabancı pazarların bıraktığı alanda aktif şekilde çalışmakta, giderek, kendisine bırakılan yeri genişletmeye yönelmededir. Türk parasının dış değerini **yüzde 66** oranında düşüren **10 ağustos 1970 devalüasyonu**, Türk ekonomisinin içsel ve dışsal gerçekleri karşısında gayet önemli bir dönüm noktası olarak gerçekleşir. Devalüasyonla birlikte sanayie, kendini dış pazarlara doğru açabilmesi için geçici bir silah veriliyordu. Ortak Pazar'ın yeni kabul edilen geçiş döneminden Türk sanayicilerinin yenik çıkmaması da aslında bu devalüasyon fırsatının çok iyi kullanılmasını gerektirmektedir.

Tarihsel bir dönemeç noktasında, dış ekonomilerin Türkiye'yi kendi koşullarıyle uyuma geçirmek için yaptıkları baskıların sonucu olan devalüasyon, tartışılması hiç bir şeyi değiştirmeyecek olan bir gerçektir, artık... Batı pazar sistemleri içinde yer alan ve ihraç ettiği ürünlerin niteliği dolayısıyle bu yerini belki daha da büyütecek olan Türkiye'nin bağımsız hareket gücünün elbet sınırları vardır. Bu sınırlar, Türkiye'yi getirdiği dar boğazda, devalüasyonu kaçınılmazlaştırmıştır. Türk ekonomisinin bundan sonrası için başlıca sorunu, yeni yaratılacak pazar koşullarının eskisinden daha iyi olabilmesini sağlamaktır. Bu yeni kurulacak denge ise, Türk kapitalizminin özellikle de büyük sanayicilerin davranış tarzına sıkı sıkıya bağlıdır.

Türkiye 1970 başlarında toplumsal baskıların en yüksek düzeye çıktığı bir döneme de geçiyordu... Kentleri dolduran yığınlar daha iyi yaşama koşulları istemekte, köyde kalanlar, hâlâ var olan son ayak bağlarını da koparmak için anlamlı gösterilerde bulunmaktadırlar. Gelişmiş ya da gelişmemiş pazarlara sanayi yoluyla yayılma gerçekleşirse, bu, ekonomiye uzun sürede yeni bir ferahlık sağlayabilecek; bu ferahlık toplumsal baskıları hafifletme sonucunu da getirecekti. Çünkü, içeride artan üretim, genişleyen yatırımlar ve hızlanan sanayileşme, Batı'da olduğu gibi, iç baskıları belirli bir oranda dışarıya ihraç etmek fırsatını verir.

Devalüasyon tarım ürünlerini yabancılar açısından ucuzlaştırarak ihracat kolaylığını zaten yaratmış bulunuyordu. Ama, Türkiye bakımından asıl önemli olan ihraç kapasitesi sınırlı bulunan tarımsal ürünler değil, eğer yararlanılabilirse, dış pazar potansiyeli büyük olan sanayi ürünleridir. Kendilerini ve ekonomiyi geliştirme bakımından önemli başarılar göstermiş olan büyük sanayi, hiç de kolay olmayan bu tarihsel işi en kısa sürede gerçekleştirme göreviyle baş başadır, 1970'lerde. Devalüasyondan sanayi ürünleri ihracatını artırmak yönünde yararlanılamaz ve iş kalkınma hızının düşmesine kadar giderse, var olan toplumsal baskılar karşısında kısa sürede doğacak boşluk korkunç olabilecektir, gerçekten de...

(11 ağustos 1970)

IV

İKİ YÜZ YILLIK DÜŞ: AVRUPALI OLMAK AMA NASIL?

TÜRKİYE ile Ortak Pazar arasında kurulan yeni yoğun ilişkilerin Türkiye açısından baş nedeni, varlıklı sı-

nıflarda tarihsel bir özlemi ifade eden **«Avrupalı olma»** hevesidir. En azından Tanzimat Fermanı'ndan bu yana toplumun belirli kesimleri «Avrupalı olmak» istemiştir. Batı Avrupa'nın orta ve yüksek gelirli gruplarının yaşama biçimlerine özenmekten ileri gitmeyen bu istek, Türkiye'nin iki yüz yıllık kurtuluş savaşlarında onu ne kalkındırmaya, ne de modernleştirmeye yeterli olmuştu. Giderek, bu heveslerle toplumun belirli aralarla ortaya çıkan çöküntü ya da batış dönemleri arasında sık sık yakın ilişkiler de görülmüştür.

Ortak Pazar'ı yaratan Roma Anlaşması'nın Avrupalı olmaktan anladığı, «insan, emtia ve sermaye hareketlerini serbestleştirerek, daha büyük bir pazar elde etmek»tir. Türkiye'de Avrupalı olmak isteyenler ile Ortak Pazar'ın getirdiği bu tanım arasında belirli bir çelişme vardır. Türkiye'nin iki yüz yıldır kalkınamayış nedeni de büyük ölçüde bu çelişmede bulunabilir. Türkiye'de daima bay Avrupalı'nın dış görüntüsüne bakılmakta, bu görüntünün daha ardındaki onu yaratan bütün bir sosyal, ekonomik ve tarihsel nedenler zinciri ve bunların getirdiği zorunluklar unutulmaktadır.

Oysa, dün olduğu gibi, bugün de bay Avrupalı geniş bir dünya pazarları **tekel**'i üstünde oturan tarihin «mutlu» kişisidir. Rönesans'ı yaratan Avrupa burjuvazisi, dayandığı bireysellik ve maddî ihtiraslarla, yeryüzünün bilinen eski kıt'alarına sığamaz duruma geliyordu. Bay Avrupalı'ya yeni kıt'alar bulduran, bu kıt'aların bütün zenginliklerini önüne açan, onu ünlü sömürgeler ticareti dönemine geçirten ve sanayi devriminin anahtarlarını eline veren bu tarihsel üstünlük Avrupalı'nın uygarlığının ve refahının gerçek kaynaklarıdır.

Beğenilen ve özenilen o tüketim toplumlarının refah ve uygarlığı 20. yüzyılda ulusal ekonomide yeni yöntemlerle çok büyük sıçramalar gerçekleştirilmedikçe sırf belirli kuruluşlara üye olmakla kendiliğinden elde edile-

bilecek hedefler değildir. Yeni pazarlar elde etmek, eski pazarlarını koruyabilmek için stratejik noktalara el atmak isteyen bay Avrupalı'nın hedefleriyle kendine basit pazarlar bulmak zorunda olan yoksul Türkiye'nin hedefleri ve sosyo/ekonomik yapısı, zorunlukları arasında kolay giderilemeyecek çelişmeler söz konusudur. Bu çelişmelerin eziciliğini önlemek ise, Türkiye'nin en azından bazı manivelaları dikkatle kullanmasını gerektirecektir. Bunlar, **Boğazlar, Orta Doğu** ve **Akdeniz**'de, Türkiye'nin elde ettiği olağanüstü durum ve yoksul üçüncü dünya ülkeleri arasında oynayabileceği önderlik rolü gibi Ankara'nın asla bırakamayacağı siyasal üstünlüklerdir.

Ortak Pazar'ın daha da genişletip siyasal bir bütünleşmeye götürmek istediği 1970'ler Batı Avrupası, 16 devletten 323 milyon insanı toplayan bir bölgedir. 1970 başlarında ortalama bay Avrupalı haftada 20 sterlin geliri olan; yarısının evi ve otomobili, dörtte üçünün televizyonu bulunan; tümü de elektrikli ütü kullanan bir tüketim toplumu yaratığıdır.(1) En çok 6 milyon tüketicinin ihtiyaçlarını giderebilen Türk sanayiini 1970'lerdeki yetersiz durumunda donduracak, giderek, çöküntüye götürebilecek anlaşmalarla değil Anadolu köylüsünün büyük kentlerde yaşayanların bile bay Avrupalı'nın düzeyine **çıkması beklenemezdi.**

Ortak Pazar'la yapılan 22 yıllık geçiş dönemi anlaşmasından beklenen şey; dünya temel sanayilerinin bölünüşünde Türkiye'ye önemli bazı alanların bırakılması ve yeni kurulacak bu ağır sanayilerin geliştirilebileceği dış pazarların sağlanmasıydı. Türkiye'ye nitelik ve nicelik bakımından birinci sınıf bir sanayi toplumu olmanın kesin garantilerini getirmeyen bir anlaşma ise, Avrupalı olmak yerine ancak **Avrupa'nın pazarı olmak** sonucunu doğurabilirdi. *(23 temmuz 1970)*

---

(1) «The Many Faces of Mr. Europe», **The Sunday Times** (12.7.1970) s., 45..

V

ABD KARŞISINDA AET'Yİ SEÇMEK NE DEMEKTİR?

TÜRKİYE ile **Ortak Pazar** arasında 1970 yazında imzalanan **geçiş dönemi katma protokolu,** Türk toplumu için dış ekonomik ilişkilerinde yeni bir aşamayı başlatır, hiç kuşkusuz... Toplumun ve ekonominin önünde yirmi iki yıl sürecek büyük bir deney vardı, şimdi. Söz konusu deney, Batı Avrupa'nın dev kapitalist ekonomileri ile Türkiye arasında aşama aşama gümrük yakınlaşmasını gerçekleştirmekle kalmayacak, toplumun çeşitli üstyapı kurumlarında da modernleşme yönünde Avrupa kurum ve yasalarıyle daha derinden benzerliği zorunlu kılacaktır. Tarihin yasaları oyunun kurallarını bozmazsa, yirmi ikinci yılın sonunda genellikle Batı Avrupa ölçüleriyle uyuma geçmiş; buna uygun ekonomik, toplumsal, sınıfsal ve kültürel yapılara yakınlaşmış bir Türkiye doğması için çalışacaktır, Türk kapitalizmi... Türk toplumu, yeni edindiği davranış kalıplarına kendi ulusal benliğinden gelen bir kişiliğin damgasını vursa bile, yine de sanıldığından da fazla Avrupalılaşmış olacaktır.

Fransa'nın büyük önderi de Gaulle 20. yüzyılda belirli davranış biçimlerinin var olduğu inancındaydı. Yoksul üçüncü dünya ülkelerinin daha kesinleşmemiş oldukça silik kişiliğine karşılık, Birleşik Amerika dünya çapında yeni **yaşama biçimleri**'ni yayıyordu. De Gaulle, Ortak Pazar ya da geniş anlamıyla Altaylar'la Ural'lara kadar uzanacak bir Avrupa topluluğunun, yeryüzünde daha derin muhtevalı, insancıl ve barışçı bir üçüncü kimliği geliştirip koruyabileceğini umuyordu. Fransa'nın eski Başkanı bir «Avrupa birleşmesi»ni, Birleşik Amerika'nın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kendi üstünlüğünü kurma yolundaki meydan okumasına getirilebilecek tek gerçekçi çözüm olarak görmekteydi.

De Gaulle'ün bazen bir orta çağ şövalyesinin gizemli tavırlarına bürünen büyük direnci; ekonomik olayın aynı zamanda siyasal, toplumsal ya da kültürel gelişmelerin de belirleyicisi durumuna geldiği 20. yüzyılda tümüyle gerçek dışı değildir. Aslında, Birleşik Amerika ile Ortak Pazar arasında 1970'lerde çıkar çekişmelerinin gittikçe büyümekte oluşu çok anlamlıdır. Dış ödeme açıklarıyle karşı karşıya bulunan ABD, enflasyon dolayısıyle maliyetleri büsbütün arttığından Ortak Pazar ile eskisi kadar rekabet edememektedir. Yeni Ticaret Kanunu Washington'a, sözgelişi, Ortak Pazar'dan yapılan ucuz ithalâtı kotalar ve yüksek gümrüklerle kısıtlama yetkisini bile tanır, hatta. ABD ile Ortak Pazar arasında beliren, dünya pazarlarının âdeta yeniden bölüşümü doğrultusundaki bu ağır rekabet, yeryüzünün bir ticaret savaşı eşiğinde olduğu izlenimini verir.

Truman Doktrini'nden başlayıp, 1960'lar sonuna kadar **ABD ekonomik ve siyasal etki bölgesi** içinde bulunan Türkiye'nin Ortak Pazar'ın ekonomik ve siyasal alanına katılmaya doğru attığı adım, yeryüzünün bu gergin koşullarına rastlar, işte... Ankara askerî alanda Washington ile yakın ilişkisini sürdürmekle birlikte, daha önemli olan ekonomik alanda Ortak Pazar'a doğru eğilmektedir. Ortak Pazar'ın Fransa ve Batı Almanya gibi önder ülkeleri ise dünyada siyasal ve askerî gerginliklerin azaltılmasını istemektedirler. Örneğin, faşist tipte diktalara karşı olduklarından, Yunanistan ile Ortak Pazar arasındaki anlaşmayı «donmuş» tutmaktadırlar. Buna karşılık, başta Türkiye olmak üzere Afrika ve Orta Doğu'nun çeşitli ülkelerine karşılıklı kolaylıklar sağlayarak, onları kendi yanlarına yöneltmeye çalışmaktadırlar. ABD Maliye Bakanı bunun içindir ki, Ortak Pazar'ın üçüncü dünya ülkeleriyle tek yanlı yakınlaşmasını kınayarak, bir benzeri Türkiye ile gerçekleştirilen anlaşmalardan Washington'un hoşnut

olmadığını dünya kamuoyuna duyuruyordu, o günlerde...

AET'yle yapılan anlaşma gerçi Türkiye'de CHP, TİP ve MHP tarafından başka gerekçelerle eleştiri konusu edilecektir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı anlaşmayı, «Türkiye'nin, yabancı sermayenin üslendiği, iç ve dış sömürü çevrelerinin egemen olduğu ve sürekli olarak dışa avuç açan bir ülke durumuna getirilmek istendiği» biçiminde yorumluyordu. **TİP** «Türkiye'nin Batı emperyalizmine teslim edildiğini» belirtiyordu. Eleştirilerin odak noktasında, Türkiye'yi önce kendi içinde, kendi varlığıyla derinlemesine sanayileşmiş bir toplum katına yükseltme talebi yer alır. Bunun içinse, siyaset, ekonomi ve kültürde çağın izin verdiği en yüksek ölçülerde bağımsız bir ilişkiler bütününe geçmek önerilir.

Rejim tartışmalarının keskinleştiği, halkın üstünde ve dışındaki iç ve dış Bizans oyunlarının yoğunlaştığı 1970'ler Türkiye'si Ortak Pazar'ın geçiş dönemine doğru ilk adımını böyle bir görüntü içinde atar... Toplumdaki büyük bunalımın alacağı yörünge, aslında Türkiye/ Ortak Pazar ilişkilerini de etkilemekten geri kalmayacaktır, yaklaşan kaos günlerinde...

(25 kasım 1970)

10

KAOS YAKLAŞİRKEN...

I

SULTAN SÜLEYMAN'I YANILTAN KAOS

USUN DERİNLERİNDE sezilip de açıklanmak gücü bulunamamış doğrular, büyük tarih anlarında özdenlikle ortaya konulmalı; bölünmüş ya da parçalanmış insanlar, değişim ve ilerlemeye dönük özlemleri çerçevesinde birbirlerine yakınlaşmanın yollarını aramalıdırlar. Bencillik ve çıkarların dar sınırları, geniş yığınların esenliği adına derinden zorlanmalıdır. Anlayış ve gerçekçilik yeniden ışık tutmalıdır, yarın'a...

Özlemler ile **gerçekler** arasında insan tarihinin başlangıcından bu yana var olagelen çelişmeler, daha iyi bir dünyanın kuruluşunu isteyen düşüncelerin çoğunu kâğıtlar üstünde bırakmıştır. Tarihin uzun yürüyüşü içinde, gerçekleşmeyi öylesine hak ettiği halde iç ve dış güçlerin diktiği engeller ya da insafsız gerçekler yüzünden uygulanamayan tasarılar, bir büyük aldanışlar dizisi halinde 1970'lere kadar uzanır. Geniş yığınlar, objektif gerçeklerle dolaysız ilişkiye geçinceye kadar insanlığın bu durumu devam da edecek...

Dört buçuk yüzyıl önce Kanunî Sultan Süleyman, yükselen bir imparatorluğun başı olarak gözlerini Röne-

sans'ın eşiğindeki Batı'ya çevirdiği zaman şunları söylemişti:(1)

«Hıristiyanlar sürekli olarak kendi içlerinde mücadele edip dururlar, zira her birisi ya kral, ya prens, ya da aralarında en önde gelen kişi olmak ister... Onlardan korkmayınız, çünkü içlerinde hiç bir uyum yoktur. Herkes salt kendisini göz önünde tutar; hiç kimse ortak çıkarı düşünmez. Kavgacı, buyruk dinlemez, kendi çıkarında ve itaatsizdirler. Üstlerine bağlılık ve disiplin yoktur onlarda, oysa her şey bunlara dayanır...»

Tarihin belirli bir değişim noktasında bir koca sultanı bile şaşırtan bu iç kargaşa, biliyoruz ki, gerçekte bir sıçrayış anının yanıltıcı dış görüntüsünden ibaretti. Duragan yapılarını artık geride bırakan ve **bireyci girişimle**re dayanan topluluklar, kendilerine yeni dengeler ararken, genellikle bir **kaos**'un içine düşmüş görünürler. Oysa, bu anlamdaki altüst oluşlar değişim dönemlerinin kaçınılmaz tablolarıdırlar. Tutucu görüş, böyle anlarda kendi kendisine bile itiraftan çekindiği gizli duygularla bağlanmış olduğu eski dünyanın ve onun değerler sisteminin yıkılışı karşısında çokluk ürpertiye kapılır ve tarih boyunca duyulmuş olan «çöküntü başladı!» çığlığını atar.

Oysa çöken dünün dünyasıdır ve her şey yeni bir dünyanın kuruluşu içindir. Yeter ki toplum, dünün gizli özlemcilerinin bilinç altlarındaki, tarihi tekrarlamak hevesine düşmesin; yolunu, tarihin, gerçeklerin ve bilimin şaşmaz yasalarıyle değerlendirerek, açık ve seçik olarak görebilsin... Bütün eylemlerin yön vericisi olan politik gücün ve örgütün önemi ve rolü de hiç kuşkusuz burada başlar. Ekonomik, siyasal ya da toplumsal hiç bir hedef, halk yığınlarının en ileri ve aydınlık kesimleriyle,

(1) Paul L. Hughes ve Robert F. Fries, **Readings in Western Civilisation** (Iowa, Littlefield, Adams and Co., **1956) S. 57-58.**

et ve tırnakcasına kenetlenmiş bir örgütleniş gerçekleştirilemedikçe, ütopyaların ülkesinden uygulamaların alanına indirilemez. Kanatsız ve gövdesiz kalmış umutlar mutlaka kırılır ve önce trajik olan durum zamanla acı bir komediye dönüşür.

Değişmek, gelişmek, sanayileşmek, ulusal gelirden daha büyük ve adaletli bir pay almak isteyen işçisi, köylüsü, dar gelirlisiyle çalışkan ama yoksul Türk halkı, 1971'in yaklaşmasını bilgece bir gerçekçilikle izliyordu. Özlemlerinin haklılığından ve güzelliğinden emin, daha demokratik ve bağımsız bir topluma ulaşma zorunluğundan haberli olarak, güzel halkımız aslında artık aydınlarının da iki yüz yıllık fildişi kulesinden çıkıp, kendi gerçeklerinin sağlam toprağına basmasını bekliyordu. Çünkü, aydınlık ve kurtuluş ancak halkla birlikte ve halkın yanında bulunabilir.

(1 aralık 1970)

II

DAR GEÇİT, HALKIN DIŞINDA AŞILMAZ...

TÜRK TOPLUMU, o şaşmaz sezgisiyle 1970 sonlarında bir **dar geçit**'e sürüklenmekte olduğunu anlamıştı, bile... Parlamentodaki kaos, kuşkusuz, ekonomik ve sosyal düzendeki derin iç çekişme ve çelişmelerin dışa vurmuş asgari görüntüsünü yansıtmaktadır. Oysa, derinlerde, toplumun yapısı yüzlerce yıldır bir benzerini daha görmediği büyük bir değişime tanık olmaktadır. Modern çağlardaki yaşantısı tarım ürünleri ihracatçısı bir yarı sömürgelikten öteye geçmemiş Türkiye, ilk olarak, sanayie dayalı bir ekonomi olmanın yollarını araştırmaktadır. Gelişen

işçi sınıfı, özlemleri modernleşme yönünde yoğunlaşan yoksul köylülük, daha güzel bir Türkiye özlemini dile getiren çeşitli aydın kesimler; doğu'nun az hareketli dünyasının bir ürünü olan eski düzende derin çatlaklar açmaktadır. Eski ile yeni arasındaki evrensel çatışma Türkiye'de aynı anda umutların ve karamsarlıkların tohumlarını atmaktadır.

1970'in ikinci yarısında toplum ve ekonomide olup bitenler, çatışmanın şiddet ölçüsünü biraz daha açık olarak yansıtır. Gelişimin ipuçlarını sezinleyen Demirel başkanlığındaki AP siyasal iktidarı, yüksek ve orta gelir gruplarının varlık ve gelirlerini, düzeni daha da rasyonelleştirici biçimde törpülemeye çalışan tedbirlere baş vurduğunda kendisini fırtınaların içine atmıştı. Siyasal iktidar toplumun alacağı yeni biçimde önceliği büyük sanayi burjuvazisi ile işçisi ve köylüsüyle geniş üretici güçlere vermeye çalışıyordu. AP'deki 26'lar hareketi, bu tercih karşısında Anadolu eşrafıyla büyük toprak sahiplerinin siyasal plana çıkan reaksiyonu olmuştu. Bunu, 1970'in ikinci yarısında küçük ticaret kesimi ile rantiye sınıfın tepkileri izlemiştir.

Perakende ticaret kesimine konan İşletme Vergisi'nin, kanundaki açıklığa rağmen ancak bir buçuk aylık bir gecikme ile yürürlüğe girebilmesi de, durumu sarsılan zümrelerin tepkisinin ağırlığını gösterir. Kamu yatırım ve harcamalarını, emlâk sahibi varlıklı rantiye çevrelerden kaynak transferleriyle gerçekleştirmek amacıyle getirilmiş bulunan Bina ve Arazi Vergileri daha da şanssız çıkar. 1 mart 1971'de başlaması gereken uygulama mülk sahiplerinin tepki ve baskıları karşısında 1972'ye ertelenir. Enflasyona baş vurmadan ekonomiyi büyültmek zorunluğundaki siyasal iktidar, çıkarı bozulan zümrelerin yarattığı çetin bir dar boğaza çarpmıştır. Demirel'in ve AP'nin dramının ardında, toplumdaki bu değişim sürecinin derin iç çelişmeleri görülür.

İçteki dar boğazlar, hiç kuşkusuz, dış engellerle 1971 yaklaştıkça daha da kritik bir durum alacaktır. Ne var ki, hiç bir dar geçit halksız aşılmaz ve halk yığınlarının ekonomik, sosyal yaşantıya aktif katılışı gerçekleşinceye kadar toplumdaki çalkantılar durmaz. Bu da tarihin dersidir, bütün bunalım dönemleri için:

Günlük tercih ve kararlar ne olursa olsun, uzun sürede kalacak tek gerçek toplumun kendisi, onun gerçekleşmeyi zorlayan özlem, istek ve iradesinden başka bir şey olmayacaktır.

(16 aralık 1970)

III

İNÖNÜ, DEMİREL VE DIŞ DÜNYA...

DIŞ YARDIMSIZ bırakılarak 1970'de devalüasyon dar boğazına sürüklenen Türkiye 1971 başlarında ekonomik konularda ilginç açıklamalara tanıktır. Avrupa Parlamentosu Türk Grubu Başkanı Senatör Şevket Akyürek'in 1970'in son haftalarında AP'den istifa ederken verdiği demeç, devalüasyon kararını almasının bile AP iktidarına dışta gerekli desteği sağlayamadığı izlenimini yaratır âdeta... Senatör Akyürek Paris'te yapılan toplantıda Alman heyeti başkanının kendisine, «Almanya'nın Türkiye'ye 300 milyon marklık yardım vermeyi düşündüğünü, ancak yardımın kullanılması konusunda endişe içinde bulunduklarını» söylediğini duyuruyordu. Senatör bu kuşkuların Avrupa Parlamentosu'nda da yaygın olduğu kanısındadır. Türk Grubu Başkanı'na göre Batı'nın kuşkuları, **«Bu hükümetle daha ne kadar çalışacaksınız?»** sorusunda toplanmaktadır. Batılılar, «memleket sosya-

lizme gidiyor, hükümetiniz bigâne kalıyor; yatırım konusunda güvenemiyoruz» demekteydiler.(1)

AP'den istifa ederken senatörün Demirel'e gönderdiği mektup, kuşkuların AP Meclis Grubunda da yankılar bulduğunu doğrulayacaktır. İstifa mektubunda lüks tüketime ve rantiye sınıflara yönelen vergi tedbirlerinin «sosyalist bir uygulama» diye nitelenmesi, özellikle ilgi çekicidir. Oysa, zaten, gayrimenkul ve arazi vergilerini artırarak açıktan elde edilen rant gelirlerini budayan 1970 vergi tasarıları, Anadolu'nun sanayici olmayan tarım ve ticaret kesiminden başlangıcından beri sert tepki görmüştür. Bu çevreler yeni vergilerin olumlu biçimde kullanılmayan servetleri törpüleyici niteliğini sosyalist karakterde saymaktadırlar.

Azalan dış krediler karşısında iç kaynakları rasyonelleştirerek, var olan kapitalist düzen içinde daha büyük bir ekonomiye geçmek isteyen siyasal iktidar 1971 başında iki ateş arasındadır. Ateşin bir yanında küçük burjuvaziyi meydana getiren geniş memur ordusu, öte yanında ise ekonomik ve siyasal durumları sarsılmaya başlamış tarım ve ticaret büyük burjuvazisi yer almaktadır. Memurlara vergiler yoluyle öteki sosyal sınıf ve gruplardan yapılması düşünülen ek gelir transferi başlangıçtaki 2 milyarlık hedeften tam 6 milyar liraya yükseltildiği halde, küçük burjuvaziyi bu bile tatmin etmez artık... Maaş ve intibaklara yapılan itirazların hacmi, gelir bölüşümünden pay alma isteklerinin 6 milyarla hiç karşılanamayacağını kesinlikle gösterir.

Ekonomide gelir dağılımını kendi çıkarına değiştirmek isteyen küçük burjuvazi ile eski durumunu korumaya çalışan büyük burjuvazi arasındaki çatışma, hiç de şaşırtıcı olmayan sonuçlar yaratacaktır. Bu sonuç, her iki sosyal

(1) «Akyürek AP'den istifa etti», **Milliyet** (9.12.1970) S. 1 - 9.

sınıfın, farklı nedenlerle de olsa, siyasal iktidarın öncelikle sanayii ve işçileri geliştiren «hızlı» iktisat siyaseti karşısında duyduğu güvensizlikle belirir. Siyasal iktidarın düşürülmesi ortak hedef halini almakta ve bu durum, Avrupa Parlamentosu Türk Grubu Başkanı'nın açıkladığı dış iradenin isteklerine de uygun düşmektedir. Türkiye'nin Arap ve özellikle sosyalist ekonomilerle kurduğu ilişkiler, Anadolu'da Doğu kredileriyle yükselmekte olan sanayi tesisleri, Orta Doğu ile Akdeniz bölgelerindeki güç değişiklikleri karşısında Ankara'nın takındığı barışçı tavır, AP iktidarının «istenmeyen» ekonomik felsefesinin siyasal yönünü bütünler.

ABD'nin Ankara eski Büyükelçisi Komer'in yaptığı açıklamalar Türkiye'deki iktidar ile dışarıdaki iradeler arasında beliren çelişmenin yeni bir olgu olmadığını da ortaya koyar. Komer, 1960'lara girilirken, Türk kalkınmasını hızlandırmak için «aşırı harcamalar» yapan Menderes'in ekonomik tutumunun kendilerini «derin derin düşündürdüğünü» hatırlatmaktadır. Öyle ki, Komer 1960 darbesinden önce Ankara'ya kadar bizzat gelerek siyasal iktidarın başına «ekonomik politikasını değiştirmezse, yardımın kesileceğini» duyurmuştur. Buna rağmen aynı ekonomi siyasetine devam edilince krediler kesilmiş ve «çok az bir ekonomik yardım»la baş başa kalınınca Türkiye'de beliren ekonomik ve sosyal çalkantılar 27 mayıs askerî hareketini getirmiştir.(2)

1970'lere girilirken Ortak Pazar'a geçiş döneminin eşiğindeki Türkiye'de aynı iktisat siyasetinin yarattığı gerginliklerin sonucu olan toplumsal olaylarda CHP lideri İnönü'nün de, AP lideri Demirel'in de «siyasal amaç-

(2) «Komer: İlişkilerimizi en zor yürüttüğümüz ülke Türkiye'dir», **Milliyet** (5.12.1970) s., 1 - 9.

lar» bulmaları her halde bir rastlantı olmasa gerektir.(3) CHP'nin gençlik olaylarıyle ilgili Meclis araştırmasında ise, Türkiye'de «İlerde kurulmak istenilen bir yönetim biçimine uygun gerekçe için strateji» yürütüldüğü iddiasına bile yer verilir. Araştırılması gereken şey, bu rastlantının kendisinden önce, on yıl aralarla belirein anlamlı benzerliklerin nedenleri ve bunlar karşısında Türkiye'nin çıkarları sorunu olmalıydı.

(10 aralık 1970)

IV

DEMİREL'İN UYARMALARI

TOPLUMUN eğilimlerini araştırmak üzere 1970 eylülünde çıktığı Karadeniz gezisinden Başbakan Demirel ilginç tablolarla döner. Başbakanın çizdiği, çilelerin ve umutların yan yana dizildiği yeni Türkiye'nin bir görüntüsüdür. Demirel'e göre, deniz ile dağın arasında sıkışıp kalmış Karadeniz kıyısında, «çalışkan bir halk, kesif bir nüfus, sıkıntı içindedir. Karanlıktadır. Okulu yoktur. İşi yoktur.» Yüzyıllık yenileşme serüveninin sonucu hâlâ fındıkçılık ile gurbetçilik arasında çizilen bir kısır döngüdür.

«Her şeyi doğru konuşalım» diyen Başbakanın sözleri, bütün bir cumhuriyet dönemi açısından düşündürücü gerçekleri yansıtıyordu. Zira, Demirel, üç yılda bir ürün alan; tefeciye ve bankaya borcunu ödemek için uğraşıp duran bir halkın çilesini dile getirir, artık. Gide-

(3) İnönü ve Demirel aynı görüşte: «Olayların altında siyasî maksat var», **Milliyet** (9.12.1970) s., 1 - 9.

rek halka, «askere giden sensin, vergiyi veren sensin, her türlü meşakkate katlanan sensin. Bu ülkede son söz sahibi de sen ol» diye çağrıda bile bulunmaktadır.(1)

1970 Türkiye'sinin dinamik toplumsal ortamında, bunlar şaşırtıcı yargılar değildir. Tarih boyunca hak ettiği güzel günlerin özlemiyle 20. yüzyılın üçüncü yirmi beş yılına gelmiş Türk halkı, aslında, belki de ilk olarak, ülkede gerçekten «söz sahibi» olabileceği bir yol ağzına yaklaşmış durumdaydı. Sanayileşme, daha yüksek gelir, ulusal gelirden daha âdil pay, eğitim ve kendilerini geliştirme haklarını dileyen yeni Türk toplumunun yoksul sınıfları bu özgür tavırlarıyle bir süredir bazı orta sınıf aydınlarına ürperti verdiriyordu, hep... Oysa, gerçekten kalkınmaya yönelmiş eylemler için dinamik bir toplumsal tabana oturabilmek 1970'lerde zor bulunur bir mutluluk sayılmalıydı.

Başbakan, gördüğü toplumsal gerçekler karşısında Türkiye'nin sorununu iki açıdan koymaktadır.(2) Demirel'e göre, sorunların ilki, sanayileşmiş bir Türkiye yaratmaktır. AP liderinin «Fabrika olursa ekmek çıkar, ekmek çıkarsa hakkın olur. Hak o zaman aranır. Fabrika yokken boş tarlada ne hakkı arayacaksın.» şeklindeki sözleri, toplumda yaratılan değerin yeniden üretim sürecinde kullanılmasının yararını açıklamak istiyordu, her halde... Söz konusu olan, en sonunda, ulusal varlığı zenginleştirmektir. Böyle bir görüş açısı içinde, Demirel «Grev hakkı mı? Buyurun kullanın.. ama çocuğunuz gibi bakınız bu tesislere... çocuğunuz gibi...» diyordu.

Türkiye'nin öteki sorunu, Başbakana göre, sanayie rekabet gücü katabilmektir. Ortak Pazar'la ilişkileri, sağlıklı bir ekonomi yaratmak için gerekli bulan Başbakan, gerçekte, yalnız iç istismara dayanan bir sanayileşme an-

(1) **Son Havadis** (22.9.1970), S. 1 - 7
(2) **Son Havadis** (21.9.1970) S. 7

layışına karşı koyar. Dış borçlanma olanaklarının gittikçe azalmakta olduğu 1970'ler başında AP iktidarı bakımından Ortak Pazar'ın ayrı bir anlam taşımaya başladığı görülür. AP'nin, Ortak Pazar anlaşmasının sağlayacağı kolaylıkları, yeryüzünün yeni koşullarında dış kaynak sağlamanın bir manivelası saydığı da sezilir. Batı Avrupa'nın bir süredir ABD ekonomisi karşısında sağladığı dinamik gelişme de, dünyadaki yeni denge kaymalarıyle birlikte, AP'nin Ortak Pazar'ı seçiminde her halde belirli bir rol oynamıştır. Geniş halk toplulukları önünde, sürekli olarak, «söz sahibi sen ol» çağrısında bulunurken, Başbakan Demirel'in, bir yandan da, sanayileşmeden başka hiç bir şeyin Türk toplumunu geliştiremeyeceğini her fırsatta belirtmesi ve dış ekonomik ilişkilerin yörüngesinin artık Ortak Pazar'a doğru kaydırılması gerektiği temasını özenle işlemesi, geleceğin getirebileceği ihtimaller karşısında anlamlı işaretlerdir.

(26 eylül 1970)

V

DAR GEÇİT YAKLAŞIRKEN İNÖNÜ DEMOKRATİK ALTERNATİFİ ÖNERİYOR

TÜRKİYE'NİN gelişme ve büyüme sorunu, yeni sosyal ve ekonomik bunalımlarla birlikte 1970 sonlarında gittikçe aktüel plana gelir, artık... 10 ağustos 1970 devalüasyonunun toplumsal maliyeti özellikle orta sınıfların millî gelirdeki paylarını büyütmek için yaptıkları baskıları şiddetlendirir. 1971 bütçesinin memurlar için getirdiği 6 milyar liralık ek zamlar ya da savunma bütçesin-

deki 2 milyar liralık büyük artış toplumdaki zorlanışların ekonomik alana yansımış yeni görüntüleridir. CHP liderine göre, bütün bu kargaşa içinde, «bugün için Türkiye'nin büyük meselesi kalkınmadır.» İnönü, siyasal ortamdaki bulanıklık, çatlama, görüş ayrılıkları ve yeni akımların arkasında da yine ekonomik sorunların yer aldığını belirtir, ısrarla: «Siyaset cereyanlarımız kalkınmayı bir an evvel yapmak, en iyi yapmak davasındadırlar. Siyasî akımların, resmî akımların, özel arzuların altında yatan iyi niyet ve samimî arzu budur.(1)»

Hangi siyasal düzen altında bulunursa bulunsun hiç bir toplumda siyasal parti ya da akımların ekonomik gerçeklerin ötesinde ve dışında işleyebilecekleri düşünülemez... Aslında, **siyaset,** ekonomideki çeşitli ayrı görüş ve çıkarların bir örgütleniş ve açıklanış aracından başka şey değildir. Siyasal düzeni salt kişisel ihtirasların, hesapların, oyunların döndüğü alan gibi sayan anlayış temelinden haksızdır. En kişisel sanılan davranışlar bile, en son aşamada, belirli bir dünya görüşünün belki aşırı gitmiş bir yansımasından ibarettir. Eleştirilmesi gereken siyaset değil, bu çarpıklıklara yol verebilen ekonomik düzenin kendisidir.

Demokratik hakların başlıca yararı, farklı sınıf ya da çıkarlara ait ekonomik ve sosyal isteklerin siyasal yollardan açıklıkla ortaya konulabilmesidir. Bundan ürkmek yerine, toplumun gelişme dinamiklerinin belirişi açısından sevinmek bile gerekir. Hiç kuşkusuz, uzun sürede kalacak olan eskimiş tutumlar, davranışlar değil; toplumu ilerleten ve iten yeni görüşler, yeni güçler olacaktır. Demokratik hakların kullanılışından bunalım anlarında en çok yakınanların eski düzenin değerlerinden yarar-

(1) «İnönü önemli bir konuşma yaptı», **Ulus** (24.12.1970) S. 1

lananlar ya da onları savunanlar olması da bu gerçeğin somut belirtisidir.

Ellinci yılına yaklaşan genç Türk Cumhuriyetinin ilk kurucularından birisi olarak İnönü'nün, «Cumhuriyet rejiminde, vatandaşların fikirlerini serbestçe ve cesaretle söyledikleri bir gelişme devrinde, kalkınma meseleleri, siyasî meselelerimiz tartışma konusu olacaktır» demesi yersiz olmasa gerektir. Demokratik hakların gerçekleştiği tartışma ortamı, başlangıçtaki büyük bulanıklıklara rağmen en sonunda ekonomik ve toplumsal gerçekliğin, durulukla belireceği aydınlık bir yoldur.

CHP lideri İnönü, iç sorunların çözümü ile dış sorunlar arasındaki ilişkilere de değinerek, «bugünkü dünya vaziyetinde Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya'ya karşı düşmanlık yapmayan» bir siyasetin, sorunların çözümünü günün koşullarında daha da kolaylaştıracağını söyler. CHP liderine göre, hedef «Milli Kurtuluş;» kurtuluşun yolu ise, «bağımsız bir devlet, haysiyeti ile yaşayan bir devlet» olmaktır. Kalkınmasının kalkış aşamasında, Batı ve Doğu'nun dış kaynaklarına daha bir süre ihtiyacı olan Türkiye'nin, demokratik tartışma ortamını korumasının yararını belirten İnönü 1970 sonlarında gelinen dar geçitte, kendileri yönünden âdeta bir tarihsel perspektif verir. CHP liderine göre, ilk aşama demokratikleşme ve kalkınma olmalıdır.

(26 aralık 1970)

1971

Türkiye'de Geçiş Düzeni: "1971 Rejimi"

"DÜNLE BERABER GİTTİ, DÜNÜN SÖZLERİ..."
1
KESKİNLEŞEN GELİŞKİLER, BUNALIMI YOĞUNLAŞTIRIYOR
2
LİBERAL PARTİ AP ve SOSYALİST PARTİ TİP'İN ONUNCU YILINDA TÜRKİYE
3
SORUMSUZ KALMAK MÜMKÜN DEĞİL...
4
TÜRKİYE'DE EKONOMİK ve POLİTİK YAPI
5
12 MART MUHTIRASI ve ÖNÜMÜZDEKİ SORUNLARI
6
1971 REJİMİ'NİN "PARTİLER ÜSTÜ" İLK HÜKÜMETİ ve SOSYAL GÜÇLER DENGESİ
7
ÇAĞDAŞ DÜNYA GERÇEKLERİ ve TÜRKİYE
8
1971 REJİMİ SERTLEŞİYOR
9
SANCILI DÖNEM, İŞÇİ SINIFI ve TİP'İN KAPATILIŞI
10
İKTİSADİ DURUM ve REFORMLAR TARTIŞILIRKEN EKONOMİK BUNALIM BÜYÜYOR
11
KÜÇÜK BURJUVAZİ İLE KAPİTALİZMİN PROĞRAMININ ÇATIŞMASI İKTİDAR BOŞLUĞU DOĞURUYOR
12
RADİKAL ON BİRLER'İN DÜŞÜŞÜ ve "İKİNCİ ERİM"
13
1971 TÜRKİYESİ'NİN TARİH DERSLERİ

«DÜNLE BERABER GİTTİ, DÜNÜN SÖZLERİ...»

DÜNYAMIZ ve Türkiye'miz bugün 1971'in ilk gününü yaşıyor... Tarihin büyük akışı içinde 1971 de hiç kuşkusuz kısa süren bir durak olacaktır. Yeryüzünün yüz binlerce yıllık yaşantısında belki de görünmez bir an olan bir yıl, insan tarihi içinde de nehrin bitmeyen akışının belirli bir uzantısı sayılabilir. Egeli filozof daha yüzyıllar önce «nehirden her an akan suyun, bir an önce akan sudan başka olduğunu» sezmiş ve ilerlemenin ilk yasasını dile getirmişti. Ne sular ne de köprüler tarih ve zaman yürüdükçe artık eski sular ve köprüler olarak kalabilecek...

Geçen sürenin kısalığına rağmen 1971 Türkiye'si bile 1970 Türkiye'si değildir. İnsanlar ve sorunlar dış yüzeyleriyle aynı insanlar ve sorunlar da olsa toplumların kısa süreli gelişimleri onlara yeni unsurlar katmaktan geri kalamazlar. Sosyal ve ekonomik

gelişimler, bunların daha üst plandaki yansımaları olan siyasal bunalımlar, içinde bulundukları toplumun ve bir parçası oldukları yeryüzü yuvarlağının ilerleyişine paralel olarak sürekli nitelik değişimleri göstereceklerdir. Özellikle Türk toplumu gibi dinamizmin son sınırlarına ulaştığı toplumlarda bir tek yıl bazen dünün doğru görüşlerini bugünün yetersiz ve geri tezleri katına indirmeye yetebilecektir.

Bilgiler bilgesi Mevlâna (1), *»Dünle beraber gitti cancağzım ne kadar söz varsa düne ait» der, «şimdi yeni şeyler söylemek lâzım...» Bulanmadan, donmadan akmanın hoşluğunu ve gerekliliğini dile getiren Mevlâna'mız 1971' in Türkiye'sinde yaşasaydı ayrı bir haklılık kazanırdı.*

1970'in Türkiye'si başlarken ne devalüasyon yapılmış, ne vergilemede köklü tedbirlere girişilmiş ve ne de Ortak Pazar sorunu yeni bir dönemece vardırılabilmişti. Oysa, 1971 Türkiye'si bütün bunların gerçekleştirdiği, geniş etki ve tepki zincirlerinin belirmeye başladığı bir toplumdur. Ortak Pazar'a geçiş döneminin başlayışı ise Türkiye'yi ekonomiden siyasete, iç ve dış sorunlarına kadar hemen her alanda Batı Avrupa'nın uluslararası dengelerine katmaktadır artık... O ülkelerin sermaye, emek, kültür ve sistem/devrim tartışmalarının Türkiye de gelecek yıllarda adım adım bir parçası olmaya doğru yürüyecektir.

Sorunların çerçevesinin ve niteliğinin gö-

(1) A. Kadir **Bugünün Diliyle Mevlâna** (İstanbul, Dördüncü baskı, 1966) S. 105.

rülmemiş bir hızla değiştiği böyle bir çağda yaşamak bir mutluluk olduğu kadar sorumluluktur da... Sanayileşmiş, gelişmiş, demokratik ve bağımsız Türkiye'yi yaratmak bütün sorumluluklarımızın odak noktasıdır. Çağımızın içinde bulunduğumuz dünya kesiminin ve ülkemizin her yeni hareketi, her an, kendi kendimizi yeniden gözden geçirmemizi, yeni gerçeklerin ışığında eski gerçeklerimizi aşıp yeni sentezlere ulaşmamızı zorunlu kılacak... Yersiz kötümserliklerden kaçınarak, uykulu iyimserliklerden sakınarak, toplumun yeni oluşlarına derinden katılıp yeni bir dünya yaratmaya sürekli biçimde katkıda bulunmalıyız. Ne anlaşılmadan söylenmiş sloganlar ne de özleri kavranmadan benimsenmiş görüşler, çağımız ve Türkiye'miz karşısındaki sorumluluk ve görevlerimizi yerine getirmeye yeter!

Türkiye'nin bütün boyutlarıyle önümüzde açılmaya başlayan sorumluluk çağı, tarih ve insan karşısındaki görevlerin yığınlara yayılıp örgütlenmesiyle son hedefine ulaşacak. Çünkü tarihin anası, yaratan ve güvenilir asıl güç o kutsal halktır. Derinlerden gelen Mevlâna'nın sesinin haykırdığı gibi: «İnsanlarla bir oldun mu bir madensin, Bir ulu deniz... Kendinde kaldın mı bir damlasın, bir tane.»

Toplumumuza bunun bilincini kattığın ölçüde güzel olacaksın 1971...

(1 ocak 1971)

12 Mart öncesi

1

KESKİNLEŞEN GELİŞKİLER, BUNALIMI YOĞUNLAŞTIRIYOR

I

BU KAOSUN ALTINDA NE VAR?

TÜRK TOPLUMUNUN 1971 başlarındaki belirgin özelliği, geçirmekte olduğu gelişme bunalımlarıdır. Yüzyıllardır birikmiş sorunlar birdenbire tomurcuklanmakta ve demokratik hakların sağladığı genişlikle belirli anlarda patlayışlara dönüşmektedir. Tarihi ileriye ve geriye iten güçlerin yeni iç çatışmaları hazırlamakta oldukları bu trajik an, dünya görüşlerinin niteliklerine göre ayrı açılardan değerlendirilebilir. Eski durgunluk dönemlerinin özlemini çeken dünün insanları **anarşi**'den, yarının yeni toplumunun bu sancıların ortasından yükseleceğini bilenler de **yaratıcı bir kaos**'tan söz edebilir.

Dünyaya bakış açıları bir Aristo mantığının düzlüğü içindeki kişiler için gerçeğin böylesine ayrı görüntülere bürünebilmesi şaşırtıcıdır. Oysa, mantığın ak ile kara arasındaki **katı**'lığı, sürekli bir biçimde gelişip oluşan gerçeğin yapısına uymaz. Gerçek, birbiriyle çelişen güçlerin içinde filizlendiği ve baş döndürücü bir atılımla yeni niteliklere büründürüldüğü bir olgudur. Tarihin kesintisiz akışı ancak oluşumun, değişme yönüne uygunluğu sağlandığı ölçüde sarsıntısız olur. Oluşun yönüne ters düşen tercihler ise bir gün çok daha trajik tasfiye biçimlerini kaçınılmazlaştırır.

Türkiye'nin sarsıntıları için AP lideri Demirel, daha 1970'in ilk günü yayınladığı bildiride, «büyüme sancıları içindeki topluma artık elbisenin dar gelmeye başladığını» söylemişti. Çetin ekonomik kararların alındığı, siyasal bunalımların birbirini izlediği ve işçi, memur, gençlik eylemlerinin zincirleme sürüp gittiği 1970 Türkiye'si gerçekte **eski sosyo/ekonomik yapı** ile onun dar sınırlarının dışına taşmaya başlamış olan **üretici güçler** arasındaki çelişmeleri sergiliyordu. Yaşantının kendisi ve geleceği olan toplumun dinamik güçleri, kişiliklerini daha özgür biçimde geliştirebilecekleri yeni yapıları zorluyorlardı.

1971'in ilk günlerinde teknik personelin de «iş başında boş oturma direnişi»ne geçişi, toplumdaki son zorlanışların yeni bir halkasını meydana getirir. Yayınladıkları bildirilerde teknik elemanlar ısrarla bir noktaya parmak basmaktadırlar: Türk teknik gücünün gelişim temposu, yurt gerçeklerinin gerisinde kalmaktadır. Büyüme, sanayileşme ve demokratikleşme ülkede yepyeni gereksinmeler yaratmakta, oysa teknik eğitim ve olanaklar bunları karşılamaya yetmemektedir. Toplumu yeniden biçimlendirmesi gereken iktidar ve karar merkezleri ile çalışanlar arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan teknik güç 1970'lerde plan hedeflerinin bile gerisinde kalmıştır.

Büyüme sancılarının ayrı bir görüntüsü olan «iş başında boş oturma direnişi», hiç kuşkusuz, bazı gerçekleri daha kamuoyunun gözü önüne getirmekle kalacaktır. Aslında bu da küçümsenmemesi gereken bir olgudur. Zira, toplumun hukukî yapısının kamu personeline grev hakkı tanımayan nitelikleri, teknik güce bile düzenle çelişkisini ifade edecek yeni protesto yolları buldurmuştur. En sonunda her olay yine yeni Türkiye'nin maddî yapıyla düştüğü çelişki üstünde düğümlenmektedir. Düğümün çözümü, yüzeydeki görüntüleri değil, daha derinlerdeki

ekonomik ve sosyal sorunları ele almakla gerçekleşebilir. Buz dağının önemli yanı, suyun yüzündeki parçası değil, altındaki büyük gövdesidir. Demokratik haklar ve eylemler, en dengesiz kullanıldıkları anlarda da gövdedeki zorlanışı ortaya koyuşun bir yolundan başka şey değildirler. Bir toplumda demokratik hakları ortadan kaldırmak, günün gerçekleriyle çelişen eskimiş yapıyı da «düzeltme»ye yetebilseydi, yönetim çok kolay bir sanat olurdu.

Toplumdaki gelişme bunalımlarına karşı tedbir arayanlar, gerçekleri bilmek zorundadır artık... **Sessizlik,** aldatıcı bir durgunluk çözüm yolu değildir. Büyüyen toplumun yeniden biçimlendirilmeyi gerektiren eski yapısı, o yapının gerçeklerine eğilinmedikçe, her zaman orada durmaya devam edecektir. Kaos, bu yeniden biçimleniş özleminin ve mücadelesinin ancak bir görüntüsüdür; sonucu değil.

1971 Türkiyesi'nin bunalımlarına çözüm aramak gerekçesiyle Çankaya'da yapılmaya başlanan lider toplantılarında ya da yukarıdan çözüm denemelerinde projeksiyonun üstüne çevrilmesi gereken asıl gerçek de buydu..

(6 ocak 1971)

II

AYDIN EYLEMLERİNİN KÖKÜNE İNDİKÇE

AYDIN işsizliği Türkiye'de yüzyıllardır çözülemeyen bir sorun olmuştur. Sömürgecilik koşulları altında hareketsizliğe sürüklenen klasik geri bırakılmış toplumlardan farklı olarak Türk toplumu ulusal devletine, bağımsız kadrolarına ve idarî örgütlenişine daima sahip bulunmuştur. Ne var ki, 15. yüzyıldan itibaren uluslararası ortamda

doğmaya başlayan dış dinamiklerin yoğun etkisiyle gelişme çarklarının dışına düşen Türkiye bir süre sonra Batı Avrupa'daki yeni hegemonya merkezinin bağımlı bir parçası durumuna giriyordu. Ekonomik durumdaki sarsılma ve gerileme, kaçınılmaz olarak, toplumun bütün kurumlarında dar boğazlar yaratmıştır.

Eğitim ve öğretim de toplumun ekonomik ve sosyal gelişimine, onun gereklerine derinden bağlı bir kurumdur. Ekonominin ve teknolojinin itici gücü, insan yetiştirmenin niteliğini belirlediği gibi, yeni buluş ve deneylerin de temellerini atar. Türkiye'de ekonomi durakladıkça, eğitimin ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişme düzeyini karşılayıcı insan yetiştirme görevi aksamaya başlamıştır. Sanayi ya da ticaret kesimlerinde çalışma olanaklarının yetersiz kalışı yüzünden özellikle son iki yüzyıl boyunca yeni yetişen elemanlara geniş **bürokrasi**'ye katılmaktan başka çıkar yol kalmamıştır. Eğitimin dinsel niteliğinin Cumhuriyet dönemine kadar sürebilmesinin nedenlerinden birisi de yine bu etkendir. Eğitimde layikleşme ancak ekonomik ve teknolojik ilerlemenin zorunlu kıldığı bir olgudur. Oysa, Türkiye'de salt olumlu bilgilere dayalı, **dindışı** bir teknik eleman kadrosuna duyulan istek çağlar boyunca yetersiz kalmıştı.

Ya din adamları ya da bürokrasi ordusuna katılmak dışında bir alternatifi bulunmayan işsiz aydınlar, İmparatorluğun çöküşü hızlandıkça tepkilerini ünlü softa isyanları, talebe-i ulûm hareketleriyle sık sık ortaya koymuşlardır. Tanzimat sonrasında sayıları çoğalmaya başlayan yarı layik yüksek öğrenim gençliğinin siyasal eylemlerle çok yakından ilgilenmesi de sosyo/ekonomik nedenlerle ilişkilidir. Teknik eleman talebinin azlığı ve ödeme gücünün yetersizliği, gelecekten duyulan kuşkuları genellikle ağırlaştırmıştır. Edindikleri yeni bilgilerle Batı kültürünün üstünde yükseldiği türden kapitalist bir eko-

nomi yaratma özlemleri, gençleri Osmanlı toplumunun var olan yapısıyle sürekli çelişmelere itmiştir. Türkiye'yi **Batılaştırmak** için verilen mücadele, aynı zamanda, yeni orta sınıf aydınlarının kendilerine Batılı ölçülerle iş ve refah sağlama özlemine de derinden bağlanabilir.

İmparatorluk topraklarının tasfiyesi sonunda kurulan genç Türk devletinde de büyüme yetersizlikleri gençlik ve eğitim sorunlarını özellikle evrensel bunalım anlarında patlama noktasına getirmiştir. Batılı ölçülerle yetişen üniversite gençliği, özellikle meslek gelirlerinin Batıya uymadığı iç çalışma koşullarında daima doyumsuzluğunu duyuran bir zümre olarak kalır.

Siyasal iktidarın **küçük burjuvazi**'yle ortaklıktan doğrudan doğruya büyük burjuvazinin egemenliğine geçmeye başladığı 1945 sonrası Türkiye'sinde kurulu düzen ile küçük burjuva aydınları arasındaki çatışmalar biraz daha belirleşir. Yetişmiş elemanların bir bölümü gelişen özel sermaye ile bütünleşirken, kamu kesiminin dar olanaklarıyle baş başa kalan **devlet bürokrasisi**'nin ve kökleri o kanatta olan **gençlik** gruplarının ekonomik durumları daha da sarsılır. 1971 başının Türkiye'si bu çelişkilerin bir **kargaşa** halini aldığı korkunç bir görünüme sahiptir. Devlet bürokrasisinin her gün bir başka kanadı siyasal iktidara muhalefetini ilân etmektedir. Öyle ki, gençlik ve memur eylemlerini, kamu teknik personelinin, doktorların eylemleri izlemeye başlar... Zira, ekonominin gelişim düzeyi kamu personeline, yani devlet bürokrasisine özel kesimdeki yüksek gelirleri verecek gücü taşımamaktadır. Sınıflaşmayı netleştirerek, toplumcu örgütleniş ve eylem biçimlerini yaratan 1970'lerin sosyo/ekonomik ortamı, üstelik, eski hedefleri aşan yeni isteklerle, değişik direnme biçimlerinin de doğuşunu besler artık..

Denebilir ki, toplumun gerçekleri ile düzenin ve eğitimin niteliği arasındaki bu çelişme sürdükçe Türkiye'de huzursuzluğun sonu da kolay alınamayacaktır.

(8 ocak 1971)

III

KAYNAYAN TOPLUMUN ÖNÜNDEKİ SORUNLAR VE SANAYİ

DERİN toplumsal çalkantılar içindeki Türk toplumuna 1971'in ilk ilgi çekici belgesi **Eskişehir Sanayi Odası**'ndan gelir. Kesin bir **altüst oluş** sürecine giren yeni Türkiye'nin en önemli olayı, **üretici güçler** ile **üretim ilişkileri** arasındaki çatışmanın artık egemen sınıfların içinde de önemli çatlamalar yaratmaya başlamış olmasıdır. Türk ekonomisinin karar ve egemenlik merkezlerinde 1971 başlarında yoğun bir iktidar mücadelesi geçmektedir. İktidarın yeni isteklisi **sanayiciler,** iktidardan her an biraz daha uzaklaştırılmakta olanlar ise **kapitalizm öncesi**'nden arta kalan ticarî sermaye, büyük topraklılar ve çeşitli aracı kesimlerdir. 130 milyar lirayı aşan bir millî gelir düzeyinde sanayiin 1971'de % 18'e erişen payı, çatışmaların maddî temelini verir. Güçlenmekte olan sanayi burjuvazisi, üretici güçleri geliştirmeye çalışırken eski düzenin koyduğu engellere çarpmaktadır. İç ve dış koşulların diktiği dar boğazlar, «ulusal sanayici» olmaya yönelen bir grup burjuvazide de giderek yeni bir bilinç yaratmaktadır.

Eskişehir Sanayi Odası'nın «Topluma Dönük Sanayici Bildirisi»(1) bu yeni oluşumun objektif delillerini verebilir. Eskişehir'li sanayiciler, toplumun kurtuluşunda sanayileşmeyi, «tartışma götürmeyecek kadar açık bir hedef» diye nitelendirmektedirler. Bildiri, «sermaye, tabiat kaynakları ile emek kaynaklarının birlikte vücuda getirdikleri bir **artık değer**'dir» demektedir. Daha önemlisi, Türki-

(1) **Eskişehir Sanayi Odası Dergisi,** Sayı: 2 (Aralık 1970) S. 2 - 10.

ye'de sermaye yetersizliğini gidermek için o güne kadar uygulanan iktisat ve maliye politikalarının istenen ölçüde başarılı olmadığını bildiren Eskişehir sanayicileri iki olaya dikkati çekerler:

- «Siyasî ve ekonomik bağımlılığın bedeli pahalıdır.»
- «Geçirilen ve geçirilmekte olan tecrübeler, Türkiye'nin kendi mevcut ekonomik kaynakları üzerine verdiği ağırlığı arttırması gerektiğini göstermektedir.»

Türkiye'nin o güne kadar süren iç ve dış ekonomik ilişkilerini çeşitli açılardan mahkûm etmeye yeterli bu iki yargı, sübjektif bir iyi niyet sayılsa bile yine de çok önemlidir. Bütün tarihsel deneyin gösterdiği gibi, insanlık, ancak çözümü kaçınılmazlaşmış olan sorunları kendi önüne koyar. Siyasal ve ekonomik bağımlılıktan kurtularak ulusal kaynakları üstünde gelişen bir toplum ve ekonomi yaratma hedefi, bu anlamda 1971 Türkiyesi'nin toplumcu aydınından işçisine, gencinden ulusal sanayicisine dek kesin ve ortak sorunudur. Sorunun ortaklaşma yörüngesine girmesi, aslında, onu çözüme bağlayacak maddî koşulların da geliştiğini belgeler.

Bağımsız, sanayileşmiş bir Türkiye yaratmak isteyenler toplumun bu yeni dinamiklerini ve iç çelişmelerini olanca boyutlarıyle görmelidirler, 1970'lerde... Eskişehirlilerin «Topluma Dönük Sanayici Bildirisi», sözgelişi, «toprak reformu yapılmalıdır» demekte ve AP'nin düzenlediği toprak reformu tasarısını yetersiz bile saymaktadır. Bildiri, devletin sanayileşmede artık «yol gösterici, kaynak tasarrufunda ve verimli kullanımında örnek olucu, hatta gerekirse zorlayıcı rol oynaması» çağrısında bulunmaktadır. «Batı tipi lüks tüketim malları üretimine yönelen firmalar»ın teşvik politikaları dışında bırakılması istenmektedir. Bankaların işleyiş düzenine, aracı ticaret kesimine, kaynak israf eden büyük toprak ağalığına, montaj tekellerine karşı yükselen ses, gerçekte, toplumun

önüne konulmuş olan bağımsızlık, sanayileşme ve demokratikleşme sorununa, kendi koşulları içinde bir katılıştır.

1971 Türkiye'sinin gerçekleri, olaylara tarihin derinliklerinden, bilimsel yöntemlerle bakmak istemeyenler için gerçekten çok şaşırtıcıdır. Toplum, 12 mart 1971'e yaklaşan günlerde, üretici güçlerin aldığı büyük yolun etkisiyle iktidarı sarsılmakta olan zümrelerin ellerinden bir cıva gibi kaymaktadır. Günün gerçeklerini, dünün kalıplaşmış pusulalarıyle kavramaya çalışanlar, böylesine dinamik bir ortamda yaşantının ötesine doğru sürükleneceklerdir. 1971'in **kaos** görüntüsü de aslında bu **ters** tavırların sonucudur. Hatayı yığınlar yerine kendi görüş açılarının yetersizliğinde aramaktan kaçınma hastalığı siyasal kuruluşlarından, küçük burjuva kökenli bazı **ilerici** yazarlarına değin toplumun bütün üstyapısında kargaşa yaratmakta ve eller, ormanın bütünü yerine tek tek ağaçlara uzanmaktadır. Toplumun «demokratikleşme» özlemini ünlü «cici demokrasi» sloganıyle karartma ve üretici güçlerdeki gelişmeyi, aşmak istedikleri kurulu düzen ile bir tutma çabaları, gerçeği tarihsel bütünlüğü içinde kavrayamayan bazı orta sınıf aydınlarında giderek yolları faşizme açabilecek bir karamsarlığa kadar dönüşmekteydi, **12 Mart** öncesinde...

Oysa, Türkiye'nin kurtuluşu bu sis perdesini bir an önce aşarak, yeni toplumu yaratmaya hazır olan bütün güçleri dinamik bir dünya kavrayışıyle bütünleştirmekle mümkündü...

(15 ocak 1971)

TARİHSEL açıdan önemli olan; kişilerin ya da eylemlerin kendilerini ne sandıkları değil, hayatın sürekli akışı içinde hangi sonuçları yaratabildikleridir. Tarih, bir

kaos görünüşüne büründüğü anlarda, kendilerini ileri sananların bazen geri, geri sananların ise ileri roller oynadıkları bir komediye döner. Bu trajik oyundan sakınmak, tarihsel oluş ile yaşanan anın objektif koşulları arasında ancak tutarlı bir köprü kurmakla gerçekleştirilebilir. Ne ölçüde iyi niyetli olurlarsa olsunlar; insanlar ve eylemler yalnız tarih ile bütünlük içinde ayaklarını sağlam toprağa basmaya başlarlar. Düş görmeyenler için gerçeğin bulunabileceği tek alan maddî gerçeklerin dünyasıdır.

Türkiye'yi yaşadığı tarihsel kaosta daha ileri bir topluma doğru geçirmek isteyenler, Eskişehir'li sanayicilerin «Topluma Dönük Sanayici Bildirisi»nde küçümsenmeyecek tutamak noktaları bulacaklardır. Eskişehir'li sanayiciler Anadolu'nun bağrında köklü değişikliklerin özlemini duyanlar arasında artık bir grup ulusal sanayicinin de bulunduğunu duyurmaktadırlar. Türkiye'de tarımın bozuk yapısını kökünden düzeltmeyi önerenler ile toprak reformu isteyen Eskişehir'li sanayiciler arasında çok az bir ayrılık kalır artık... Sanayiciler de, büyük toprakların devletçe alınıp topraksız köylüye «kooperatif şeklinde» dağıtılmasını desteklemektedirler. Prof. Kaldor'un 1960'larda egemen çevrelerde kasırgalar yaratan ünlü «üretimi artırmayı zorunlu kılacak müterakki bir arazi vergisi konması» teklifi bile artık bir sanayici grubunun teklifi durumuna gelmektedir.(2)

1945'lerde Türkiye'de toprak reformu tasarısına karşı baş kaldıran siyasal eylemin önünde Eskişehir'in temsilcileri yer almışlardı. Toplumun yirmi beş yıllık gelişimi burjuvazinin çeşitli kesimleri arasında eski davranışları böylesine tersine çeviren derin çatlaklar açmıştır. Gerçekte, yirmi beş yıl önce olduğu gibi yirmi beş

(2) Abdi İpekçi, «Eskişehirli sanayicilerin önemli bir uyarısı», **Milliyet** (13.1.1971), S. 1.

yıl sonra da ne toprak reformu, ne de tarımsal toprakların verim ilkesine göre ilerici bir biçimde vergilendirilmesi teklifleri tümüyle sosyalist uygulamalar sayılabilir. İsteğin özünde, ulusal kaynakların daha bağımsız bir ekonomi yaratacak yönde yeniden düzenlenmesi, köylülerin demokratik haklarının anlamlılaştırılması ve rasyonelleşmenin arttırılması gibi hedefler yatmaktadır. Bunlar, **burjuvazi**'nin gerçekten **«ulusal»** nitelik taşıyan kesimlerinin, sorunların gerçeklik elde ettiği tarihsel anlarda cesaretle destekleyebileceği demokratik hedeflerdir.

Sanayileşmeye ilişkin hedeflerde Eskişehir'li sanayiciler daha da açık tavırlar alırlar. Sanayiciler öncelikle «sanayileşme savaşında önemli rol oynayan, zarurî sınaî mallar üretimi yapan» kuruluşlar ile «Batı tipi lüks tüketim malları üretimine yönelen firmalar» arasına bir duvar çekilmesini isterler. «Sanayi planlaması yeniden ele alınmalıdır» çağrısı, bu çabanın doğal bir sonucudur. Bildiri, «yeni planlama sırasında, her sahaya birden yayılan, cılız sanayi kuruluşları yerine, başta ağır sanayi olmak üzere, bazı öncelikli sahalarda toplanmış sanayi kuruluşları yaratılmasını» önerir. İleri teknolojili, ulusal ağır sanayle yönelme stratejisinde, yabancı sermayenin «sanayileşme sorununun çözümüne yardımcı olamadığı» da bildiride eklenir. Dış kaynak seçiminde gösterilen alternatif, önceliği, «siyasî ve ekonomik bağımlılık getirmeyen, uygun şartlarda, uzun vadeli dış borçlanma»ya vermektir. Bu anlamdaki zorunlu dış borçlanmalara ise Türkiye'de zaten hiç kimse karşı değildir.

Toplumlarda gelişim ve bilinçlenme hızlandıkça ulusal sanayicinin ortaya koymaya başladığı isteklerin klasik bir örneğini veren bildirileriyle Eskişehir grubu evrensel bir gerçeği yeniden doğrular, aslında... **Malî** ve ticarî sermaye, dışa bağlı montaj tekelleri, aracılar ve tefeciler; teknolojisi ve hammaddeleriyle dışa bağlı bir

sanayiin kendi benliğini bulma savaşında bir noktadan sonra ayak bağları haline dönmektedirler. Ulusal olmak isteyen sanayici bunalımın keskinleştiği bu tarihsel anda toplumu ve ekonomiyi daha ileriye götürmek isteyen güçlerle yakınlaşmanın yollarını araştırmaktadır. Eskişehir bildirisi hastalıklara yöneltilmiş bir eleştiri salvosudur. Bildiriye göre, «Türk bankacılık ve faiz sistemi» sistemin yeni gerçekleriyle bağdaşmamakta, sanayi yerine, «ticaret erbabı ve teşkilâtlanmamış sermaye piyasasının kredi dağıtıcılarını» beslemektedir. Birikmiş sermaye, «geniş ölçüde ticaret kesimine akmakta»; bu akışı önlemek için «Gelir ve Kurumlar Vergilerinin ticaret kesimindeki avantaj, bir başka deyişle vergi ziyaına yol açan kapılarını tamamen kapatmak gerekmektedir.» Devlet ticaret kesimine eğilmeli ve perakendeci ile toptancı dışındaki, «fiyat artış unsuru olan satış organizasyon ünitelerini tasfiyeye» yardımcı olmalıdır. İktisadî devlet kuruluşları «özerk» bir yapıya kavuşturularak, dinamikleştirilmeliidirler.

Topluma Dönük Sanayici Bildirisi, «özel kesimin, sanayileşme çabasında kendisinden beklenen yeterince veremediği» yargısıyle sonuçlanır. Eskişehir grubu bu yetersizlikten, gerçek Türk sanayicisinin sesine, «tüccar sanayici» şeklindeki ikili görünüşe sahip büyük işletme gruplarının egemen olmasını sorumlu tutarlar. Türkiye'nin ekonomik bağımsızlık savaşında ulusal sanayii kendi yerini almaya çağıran Eskişehir bildirisi, ülkedeki gelişmelerin başka bir halkasıdır.

(16 şubat 1971)

IV

YAPI DÜZELMEDİKÇE BUNALIM BİTMEZ

1971 TÜRKİYESİ'NDE yeni yılın daha ilk günlerinden itibaren takvimden düşen her yaprak arkada yeni bir gerginlik, yeni bir çatışma, yeni bir **catatsrophe** bırakır. Türkiye'nin dinamik güçleri ile eskimiş olan toplumsal yapısı arasındaki çatışma tüm toplumu artık bunalımlarla sarsmaktadır. Yaşanan anın her olayı, gerçekte, toplumsal altüst oluş dönemlerinin hastalıklarını teşhir eder. Ekonomik gelişime paralel olarak toplumsal bilinç düzeyi hızla yükselen ve taleplerinin listesi inanılmaz bir genişlik elde eden yığınlar vardır, bu Türkiye'de... Fabrikadaki işçi, tarladaki yoksul köylü, esnaf ve onların özlemlerine ses katan toplumcu aydınlar ile gençlik, en yurtseverce duygularla, toplumun yeni isteklerini karşılayacak yapısal değişiklikleri önermektedirler. Sanayileşmiş Türkiye, daha büyük bir ekonomi, gelir dağılım ve bölüşümünde adalet, toprak reformu, eğitimde yapısal değişiklikler... Bütün bunlar, günün koşulları altında ekonomik ve toplumsal yapının yarattığı dar boğazları aşmanın somut çözüm yollarıdır. İç ilişkiler ile dış ilişkiler arasındaki bağlantı dolayısıyle bu isteklere "**bağımsız bir Türkiye**" özlemi de eklenir.

Toplumun yeni istekleri, modern çağlar tarihinde her ülkede ve her yerde görüldüğü gibi, eski anlayışlar ve eski kurumlarla karşılanamazlar. Aslında, dünün kurumları, yasaları ve anlayışları yeni istekleri karşılayabilselerdi bunalımlar zaten doğmazdı... Bunalımları salt belirli iç ya da dış etkilere, kişisel nedenlere bağlamak insanın iradeci yanına gerektiğinden de büyük önem vermek olur. İnsan iradesi, ancak önüne kendisinin bir yön verebileceği koşullar ve sorunlar gelmeye başladıktan

sonra etkili olmaya başlayabilir. İnsan var olmayan sorunları ne yaratabilir ne de yaratmak için çalışır.

Türkiye'nin 1919'da kurtuluş savaşını, 1923'te cumhuriyeti, 1945'te iki partili bir düzene doğru demokratikleşmeyi gündeme alması, 1950'de tek parti anlayışını CHP'yle birlikte tarih sahnesinden indirmesi, tarihin mantığı içinde kesinleşmiş bazı objektif koşulların sonucudur. Demokrat Parti'nin dramı, tarihi, yaşanan anın içindeki koşulların ve güçlerin yaptığını anlamamış olmasıydı. Oysa, 27 mayıstan sonra gelen 1961 Anayasası açıklıkla ortaya koymuştur ki, toplumun yeni sorun ve isteklerini daha önceki kurumlar ve yasalarla çözmek olanaksızdır. Topluma yeni örgütleniş biçimleri, demokratik haklar, ekonomik ve sosyal güvenlik tedbirleri ve hedefleri getiren İkinci Cumhuriyet Anayasası, gerçekte, ilk cumhuriyetin dünde kalmış olan kurum, yasa ve anlayışlarının reddi, ya da olumsuzlanmasıdır. 1950'de halkın en güzel umutlarıyle işbaşına gelen siyasal iktidar 1960'ta temelleri sarsılırken bunun sorumlusunu toplumun içindeki gelişme sancılarında değil, İstanbul Universitesi içindeki olaylarda ya da yerlerde sürüklenen Rektör Onar'da görmek istemişti. Bu, yapıdaki nedenlerle yüzeydeki belirtilerin vahim bir karıştırılışıydı; tarihi geriye çevirmek istediği için irtica, geniş yığınların ekonomik ve sosyal haklarına gerçeklik katma mücadelesine salt azınlıktaki egemen sınıflar adına duvar çekmeye çalıştığı için de faşizm'di.(1)

Türk toplumu 1970'lerin ilk yıllarında da ancak tarihsel oluş içinde değerlendirilmesi gereken sorunlarla karşı karşıyadır. Halk; işçisi, köylüsü, aydını ve genciyle tedirgindir, yine... Demokratik haklar sonuna kadar kullanılmakla kalınmıyor, bazen namlunun ağzından çıkan

(1) Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, «27 Mayıs», **Milliyet** (27.5.1967) S., 2.

kurşun bir genci, bir işçiyi yere seriyor. Bütün bu oluş içinde tutucu görüş ise sorumlu olarak yine tek tek kişileri görmek istiyordu. Bitmek bilmeyen olaylar, eylemler dizisi içinde, sözgelişi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Talas'a «bacaksız» diyebilen polis ya da yeni Anayasanın yaratıcılarından birisi olan Prof. Mümtaz Soysal'ın kapısı önünde sabotaj düzenleyebilen anlayış aslında bu büyük altüst oluş anında gerçekleri soyutlamaya çalışan bir tavrın tipik örnekleridirler. Oysa kendi sosyo/ekonomik ortamlarının ürünü olan insanlar ancak objektif gerçekliğin izin verdiği ölçüde tarihin akışına etkide bulunabilirler. Bireyler susturulmak istenseler de, toplumun sorunları varsa ve çözülmemişse, sarsıntı devam eder.

Polis ya da şiddet tedbirleriyle toplumsal ve ekonomik sorunların çözülebileceği daha görülmemiştir. 1930 ve 1940'ların İtalya ve Almanya'sının sonu, bunun en trajik örneğidir. Türkiye'nin ekonomideki, toplumdaki ve siyasetteki patlamalarının tek çözüm yolu, eskimiş yapıyı ileriye doğru değiştiren atılımları gerçekleştirmektir.

Bu, yığınlarla el ele, yeni bir dünya görüşüyle, yeni bir Türkiye'ye bakmak ve yönelmek demektir.

(26 ocak 1971)

V

ANARŞİZMİ REDDEDEN MARX, GENÇLER ve İŞÇİLER...

1971 ilkbaharının Türk toplumu **Ankara** ya da **İstanbul** gibi büyük kentlerin belirli kesimlerinde görülen eylemlerle tedirgindir. Patlatılan **dinamitler,** sıkılan **kurşunlar,** soyulan **bankalar** ve sayısız **adam kaçırma** olayları ile bir-

denbire **anarşist/ terörist** eylemlerle karşı karşıya bırakılır, toplum... **Bireysel eylem** yoluyle sonuç alma döneminin en az yarım yüzyıl geride kaldığı bir dünyada, üstelik, bu eylemler **«devrimci»** denen gruplara bağlanır. Ne var ki, sorumluluğu **devrimci** çevrelere bırakılan eylemlerin **sanıklar'ı** genellikle açıklık ve inandırıcılıkla ortaya konmaz. **Gizlenir âdeta...** Tam tersine, **parlamento** konuşmalarında bile **«anarşist/terörist eylemlerin düzenleyicileri arasında bazı devlet kuruluşlarının bulunabileceği»** ileri sürülür. Giderek, dar bir çerçevedeki bu kargaşa **«geleceğe ait belirli bir taktiği uygulamak için ortam yaratma»** isteğine bağlanmaya başlanır.

Ekonomik ve sosyal bunalımın yoğunlaştığı dönemlerde toplumların şaşırtıcı olaylarla, sürprizlerle başbaşa bırakılması, hiç kuşkusuz yeni bir olgu sayılmaz. **Bunalım** anlarında toplumların **egemen sınıflar'ı** çokluk **demokratik haklar'ı** daraltarak; daha ileri örgütleniş ve mücadele biçimleri için savaşan güçlerin üstüne bir **çember** geçirmeyi denerler. 20. yüzyıl tarihi, böyle bir taktik için **yukarıdan beslenen çeşitli anarşi** ve **tedhiş** eylemleriyle doludur. Yaratılan **otoritesizlik** görüntüsü, bir süre sonra, bir **süper otorite'nin** gerekçesine dönüşür. Bunalan toplumun üstüne yasal ya da yasa dışı yollarla bir **demir pençe** iner, bir gün...

Terör ve **anarşiyi önlemek** gerekçesiyle **işçi, gençlik ve memur** eylemlerine ağır kısıtlamalar, cezalar getirmek amacıyle o günlerde önce yasama organlarına bir kanun tasarısı getirilir. Ne var ki, Tedbirler Kanunu, nedenler ile sonuçları birbirine karıştırmıştı bile... Getirilen yasanın mantığı, **anarşistler** olduğu için toplumun karıştığı varsayımına dayanır. Oysa tarihin mantığı, toplumların içinde **üretici güçler'in gelişme** düzeyiyle derinden çelişen şeyler olduğu için düzenlerin sarsıldığını açıklar. Devleti reddeden ve toplumu, **özerk bireysel irade** temeli üstünde yeni-

den kurmayı öneren **anarşizm**, ekonominin ve toplumun temelindeki bunalımın yarattığı tipik bir olgudur, aslında... **Tarih**, üstelik, **anarşistler**'in yarattıkları ürkütücü görüntüye karşılık, çokluk getirilmesini kolaylaştırdıkları ağır baskılarla, **kurulu düzenlerin talihsiz yardımcıları** olduklarını da söyler.

Anarşist felsefe'nin belirgin özelliği yalnız **kurulu düzen**'in değil, **devrimci** bir otoritenin bile varlığının tanınmayışıdır. Akılcılık, idealizm ve Hıristiyanlığın ördüğü soyut bir özgürlük ve kutsal bir **«ben»** mitosuna dayanır, **anarşizm**... Bireyselliğin bu sonsuz yüceltilişi 19. yüzyılda saldırgan bir **anti demokratizm** ve **anti sosyalizm**'e kadar ulaşır. Çetin mücadeleler karşılığında halk yığınlarının yararı için elde edilmiş **demokratik haklar**'ı bile küçümseyerek yitirilmesine ortam hazırlayan anarşist eylemlere karşı en sert eleştirilerden birisi, **«yığınların ancak objektif şartlarla uyarlı örgütlü mücadeleler yoluyle kurtarabileceğini»** açıklayan **Kari Marx**'tan gelmişti. Öyle ki, **Marx**, yüzyıl öncesinin en büyük anarşist eylemcisi **Bakunin**'i yarattığı olumsuz kargaşadan ötürü **Birinci Enternasyonal**'den attırmaktan bile kaçınmıyordu. Zira **Marx**'a göre **anarşizm** denen şey, **«ekonomik gelişim tarafından geride bırakılmış ve bütün altyapısı elinden alınmış çöken bir sınıfın düşünür ve eylemcilerinin yeni üretici güçleri ele geçirmek üzere saldırıya girişmesi»**nden başka bir şey değildi(1).

1970'lerin Türkiye'sinde genellikle **küçük burjuva** kökenli bazı gençlerin silâhı olan **anarşist tedhişçilik**, tarih gösteriyor ki, gerçekten de ancak sınırlı başarılara ulaşabilmiştir. Siyasal **sabotajlar, öldürmeler** ve benzeri **bireysel eylemler**, ekonomiler büyüyüp toplumların örgütlenişi biçimleri değiştikçe tarih sahnesinden kendiliğinden çekilmişlerdir. **Anarşizm** yalnız **sendikalar** içinde, boykot, ani

(1) Henri Arvon, **Anarşizm Nedir?** (İstanbul, Gerçek yayınevi, 1966) S., 82.

grev, giderek tahrip gibi, sertlik ve devrimci kahramanlık gösterileriyle varlığını sürdürebilmiştir 20. yüzyılda... Ne var ki, işçi sınıfının bilinç ve mücadelesine yaptığı katkılara rağmen, sorumsuzluk ve kahramanlığa dayanan **anarşist** ya da **devrimci sendikacılık** anlayışı da ne **sosyalist** ne de **tutucu sendikacılık** karşısında artık ayakta tutunabilmektedir 20 yüzyılın ileri sendikacılığı, partisinin öncülüğünde, toplumsal ve tarihsel sorumluluğunu bilerek yürüyor ve sıradan kahramanlık gösterileri devrini geride bırakıyor...

Bir yasaklar ve cezalar bütünü olan **Tedbirler Kanunu**, gençlik kesimindeki **terörist** eylemlere olduğu kadar, **sendikalar** arasındaki belirli bazı **eylem** biçimlerine de sınırlar koymak ister. Oysa, nedenler ile sonuçları karıştıran **şematik** bir anlaşyışın ürünü olan bu sınırlamalar, görecekleri tepkiye göre daha büyük sınırlamaların öncüsü de olabilir. 16 haziran işçi eylemlerinin sonrasını unutmayan sendika liderleri için böyle bir ortamda kazanılmış işçi haklarını korumak hiç kuşkusuz, anarşist sendikacılığa ait yöntemleri savunmaktan çok daha büyük bir hedef olacaktı. Aynı gerçek, bütün gençlik eylemcileri tarafından da önemle göz önünde tutulmaktaydı. Zira, **Türkiye**'nin **yaşadığı an**, hukuk mantığı içinde bile uygulanma gücünü şimdiden yitirmiş olan **tedbir** yasalarından değil; toplumun **gürbüz** gelişme yollarını açan **demokratik haklar**'ın üstüne kahramanlık görüntüleri arasında, genel bir perde inmesinden sakınmanın sırasıydı. Ama, haklar kalırsa, onlarla çelişen yasalar zaten yürütülemeyecekti...

(5 mart 1971)

2

LİBERAL PARTİ AP VE SOSYALİST PARTİ TİP'in ONUNCU YİLİNDA TÜRKİYE

I

ADALET PARTİSİ VE ON YIL

TÜRKİYE'NİN köklerinden çatırdadığı 1971 kışında, toplumun kendilerinden en çok söz ettiren iki siyasal kuruluşu yani **liberal** Adalet Partisi ile **sosyalist** Türkiye İşçi Partisi, kuruluşlarının onuncu yıldönümünü anlamlı bir rastlantıyla birkaç günlük aralarla kutlamaktaydılar.

Adalet Partisi 11 şubat 1971'de onuncu yılını doldurmuş bulunuyordu. Son beş yılını tek başına iktidarda, bir buçuk yılını ise koalisyonlar içinde iktidar ortağı olarak geçirdiği 1960'lı on yıla AP gerçekten büyük ölçüde damgasını vurmuştur. On yıllık bir siyasal kuruluşun, iktidar üstünde bu kadar kısa sürede tekel kurabilmesi, hiç kuşkusuz, yalnız kendi çabalarıyle açıklanamaz. Adalet Partisi'nin başarısını gerçekleştiren, İkinci Dünya Savaşı sonrasından 27 Mayıs 1960 hareketine kadar Türkiye'ye yön veren Demokrat Parti'nin uzantısı ve mirasçısı oluşuydu. Üretim güçlerini kısırlaştıran eski düzene baş kaldırma hareketi olarak gelişen DP yığınlarla organik bağlantı kurmayı başarmış ve Türkiye'de kapitalizmi geliştirirken, toplumun içindeki en dinamik sınıfların ekonomik, sosyal ve siyasal haklarını genişletmesine de tarihsel bir kaçınılmazlıkla yardım etmişti. Halkın demokratikleşme ve maddî durumu düzeltme yolundaki ta-

lepleri, DP'nin ekonomik genişleme siyasetinin mirasçısı olan Adalet Partisi'ne de ilk on yıl boyunca iktidarın kapılarını açmıştır.

AP Genel Başkanı ve o günün Başbakanı Süleyman Demirel partisinin on birinci yılında yakın geçmişe bakarken önemli bir tespitte bulunuyordu.(1) «1961 yılının şubatını hatırlayınız ve 1971 yılının şubatı ile kıyaslayınız. Nereden nereye gelinmiştir? Memleket ancak en ileri demokrasilerde mevcut geniş hürriyet havası içerisinde ne kadar çok şey kazanmıştır?... En büyük kazanç, yakın mazide meydana gelen hadiselerin yarattığı ve halk kütlelerine indirdiği ikiliğin ortadan kaldırılması ve siyasî sebeplerden dolayı kardeşliğin ve beraberliğin zedelenmesinin önüne geçilmesi olmuştur». AP liderinin dile getirdiği gerçek, DP olgusunun aşılmış olduğundan başka bir şey değildir. Siyasal iktidarın kullandığı şiarlardaki değişiklik, partinin iç yapısındaki yeni yönelimleri yansıtır, zaten... 1965 seçimine DP tabanına yaslanma zorunlukları dolayısıyle «vatan için el ele» şiarıyle giren AP'nin 1969 seçimindeki sloganı artık «hürriyet içinde refah»tır. On yıl boyunca toplumun sosyo/ekonomik yapısında ve üretim güçlerinde yer alan hızlı değişik, AP'yi, DP'den bağımsız olarak, toplum önüne yeni hedefler ve taktiklerle çıkabilir duruma getirmişti.

AP lideri Türkiye'nin on yılda aştığı yolu, «şimdi yeni bir devir açılmıştır. Bu devrin kendine mahsus özellikleri vardır. 1961'de, 1965'te hatta 1969'da hararetle münakaşa edilen meselelerin yerini başka meseleler almıştır... Gelişen demokrasimiz gayede biraz da bu hedefi gözetmektedir» sözleriyle özetler. Menderes ile Demirel arasındaki tavır ya da taktik değişikliği, son on yı-

(1) Süleyman Demirel, «Daha çok gönül ve elbirliğine ihtiyaç var», **Son Havadis** (12.2.1971) S. 1 - 7.

lın derinliklerindeki değişimin bir başka görüntüsüdür. Büyük toprak sahipleri ile malî sermaye ve ticaret burjuvazisinin sınıfsal egemenliğindeki DP Türkiye'si ile 1970'lerin Türkiye'si arasında büyük nitelik farkları olduğu ko'aylıkla görülebilir. 1970'lerin Türkiye'si, sanayileşmenin başlıca hedef ve gerçek durumuna geldiği bir yol ağzında, egemen güçler arasındaki ittifakların çatladığı ve çelişmelerin keskinleştiği bir aşamadadır. Öyle ki, günden güne modernleşmekte olan **kapitalist üretim ilişkileri,** büyük **sanayi burjuvazisi**'ni ekonominin olduğu kadar, siyasal iktidarın da odak noktası durumuna getiriyor; ticaret ve toprak sermayesini ise başlıca egemen güç olmaktan çıkartarak kendisine bağlı unsurlar durumuna düşmeye zorluyordu.

Bu sınıf içi değişmeler Türk toplumsal ve siyasal yapısında 1971 kış aylarında yeni gerilimlerin temellerini atmıştı. Albay Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi, Prof. Erbakan'ın Millî Nizam Partisi ve son olarak da Dr. Bilgiç - Sükan ve Bozbeyli üçlüsünün Demokratik Partisi bütün var oluş nedenlerini, Anadolu içlerinde ekonomik ve siyasal iktidarı çökmekte olan gelenekçi toprak ve ticaret sermayesinin AP'ye sert tepkiler göstermeye başlamasına borçluydular. Büyük sanayiin doğuşu ve tekelleşmeler, toprak ve ticaret sermayesini sürekli olarak sanayi sermayesinin denetimine doğru itiyor ve eski egemen güçler ittifakı, bu oluşu önlemek için AP'nin tabanını çatlatmaktan bile kaçınmıyordu. Demirel'in ve AP'nin gücü, harekete geçen reaksiyon mekanizması karşısında ciddî tehditlerle karşı karşıyadır, **12 Mart** eşiğinde...

Adalet Partisi'nin oy mekanizmasıyle gücünü koruyabilmesi, istekleri hızla kabaran işçi ve köylü yığınlarının maddî durumlarını geliştirebilmesine bağlıydı. AP'nin izlediği kapitalist gelişme stratejisine rağmen yığınların

durumunu geliştirebilmek ise, kapitalizm öncesinin ayak bağlarını acımaksızın tasfiye ederek, ekonomiye ve toplama modern kapitalizme özgü rasyonelleri bir an önce getirebilmekle mümkündü. Onuncu yıl yazısında AP'nin lideri, «millî hayatımızın her sahasında, modernleşme, ıslahat ve rasyonelleşme ihtiyacı zaruret halindedir» derken bu gerçeği görüyordu. Ancak, rasyonelleşme siyaseti var olan güç çekişmeleri karşısında son derece çetin bir iştir... O kadar ki, rasyonelleşmenin aletleri olan modern vergi, kredi ve iktisat siyasetleri, çıkarını bozdukları eski egemen güçlerin AP'nin altında yeni boşluklar yaratmasıyle sonuçlanmıştı bile... Giderek, iktidarını sürdürebilmesi için AP belki de yeni destekler bulmaya ya da o güçlerin istekleriyle **uzlaşma**'ya itilmekteydi, onuncu yılının sonunda...

Türkiye'de 1971'in ilk aylarında yeni bir nitelik alan olayları böyle bir çerçeve içinde görmek gerekir. CHP Genel Sekreteri Ecevit bu kargaşa ortamının ardında «ya doğrudan doğruya hükümetin veya hükümetin de gücünü aşan bazı resmî kuruluşların, rejime karşı belirli bir hesabın, bir taktiğin» bulunduğundan bile söz eder.(2) İlerici çevreler toplumun yeni isteklerini baskı altına alma amacını güden faşizmin bulutlu görüntülerini ufukta izlerken, AP lideri de toplumu «daha çok gönül ve elbirliği yapmaya» çağırır. Kendi önüne yeni sorunlar getiren günün dinamik Türkiye'sinde, kesinkes anlaşılan gerçek onuncu yılını Adalet Partisi'nin ancak halka yöneldiği ölçüde atlatabileceği bir dar boğazın eşiğinde doldurduğuydu...

(13 şubat 1971)

(2) **Ulus**, (15.2.1971) S. 1.

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ VE ON YIL

TÜRKİYE İşçi Partisi ise kuruluşunun onuncu yılını 13 şubat 1971'de arkada bırakıyordu. Türk toplumunun büyük değişimlerle dolu on yılının TİP, önemli özelliklerinden birisidir. TİP ile birlikte sosyalist ideolojinin yayılış ve örgütlenişi uzun bir aradan sonra Türkiye'de yeniden yasallık kazanmış; toplum yeni ekonomik ve sosyal tezlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar, hiç kuşkusuz, rastlantıların değil, belirli toplumsal oluş ve birikimlerin sonucudur. Belirli bir sosyal örgütleniş biçimi olarak toplumcu anlayışlara bazen yaklaşan yönleri bulunan Ahilik, Osmanlı devletinden bile yaşlıdır. İmparatorluğun çöküş dönemiyle birlikte Türk toplumunda da ekonomik amaçlı işçi eylemlerinin belirdiği görülmektedir.(1) Türkiye'de ilk modern işçi örgütü olan Ameleperver Cemiyeti'nin kuruluşu 1871'e, ilk toplumcu ve ileriye açık görüşleri yayan parti Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluşu ise 1910'a kadar uzanır. 1971 bu açıdan TİP'in onuncu yılının yanı sıra, Türkiye'de ilk modern işçi örgütlenişinin de yüzüncü yıldönümü olmak gibi tarihsel bir önem taşır. İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin açık ya da kapalı sol pratikleri, TİP'in üstünde yükseldiği mirasın da köklerini verirler.

TİP'in Türk siyaset platformuna çıkışı, tarihsel birikimin yanı sıra toplumun ve ekonominin maddî gelişimiyle de ilgilidir. Özellikle 1950 sonrasında hızlanan sanayileşme çabaları üretici güçlerin gelişimine yeni dinamikler getirirken, Türk toplumunda modern sosyal sınıf-

(1) Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar** (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967) S. 9.

ların belirişini de çabuklaştırmıştır. Kapitalizm öncesine ait dağınık görüntüleri geride bırakmaya başlayan Küçük Asya, 1960'lara ileri sermaye ve emek ilişkilerinin mücadeleleriyle girmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin açıklık elde etmesi, bütün sınıflı toplumların kaçınılmaz olgusuyla TİP ya da DİSK gibi sol örgütlenişler için Türkiye'de de gerekli maddî ortamı yaratıyordu. **TİP** de, onyıl boyunca en büyük ağırlığı Türkiye'nin toplumsal yapısı ve sınıflaşma sorunlarına vermiştir.

On yıllık yaşantısı süresince TİP kendi dışından olduğu ölçüde, çeşitli sosyalist kanatlardan da eleştirilere uğramış; geçen süreyle birlikte TİP'in uluslararası sosyalist hareket önündeki yeri de gittikçe netleşmiştir. Şöyle ki:

1 — Türkiye İşçi Partisi üretim güçlerinin 1970'lerde ulaştığı gelişim düzeyi karşısında Türk toplumunun bir **sürekli devrim** süreci içinde demokratik devrimden sosyalist devrime geçeceğini önermeye başlar. Burada söz konusu olan, iktidar için toplumun öteki güçlerinin **işçi sınıfı öncülüğü**'nde mücadele etmesidir. TİP Genel Başkanı Behice Boran onuncu yıl dolayısıyle yayınladığı bir yazıda,(2) bu iktidar mücadelesini «Biçimsel demokrasinin yapısal demokrasiye dönüştürülmesi» diye de nitelendirir. TİP liderine göre, demokratik hakların sağladığı ortam, işçi ve emekçi sınıfların bilinçlenmesinin başlıca unsurlarından birisidir. Siyasal açıdan demokratik hak ve özgürlükleri yok edici yönetimlere karşı çıkan TİP Genel Başkanı o günün objektif koşulları karşısında şu ilginç yargıya varıyor: «Batı demokrasilerine kıyasla Türkiye'deki demokrasi ne kadar sınırlı, biçimsel, yüzeysel olursa olsun, şu bir gerçektir ki, Türkiye,

(2) Behice Boran, «Onuncu yılı tamamlarken», Emek, sayı: 9 (şubat 1971) S. 16 - 19.

nisbî olarak tarihinin en özgür; sınıf ve kitle hareketlerinin en oluştuğu bir dönemi yaşamaktadır. Bu gerçek, «cici demokrasi», «biçimsel demokrasi» etiketlemeleriyle bir kenara itiliverecek bir şey değildir.»

2 — TİP Türk sanayileşmesinin hızlandırılmasında dış ticaret ve bankacılık kesimlerini iki dar boğaz olarak görmektedir. Parti, sosyalist iktidarın öncelikle bu kesimleri kamulaştıracağını, ayrıca, temel sanayilerin halkın malı durumuna getirileceğini, kurulmamış olan ağır sanayilerin ise devletçe öncelikle kurulacağını bildirir. Merkezî planlamadan yana ve Ortak Pazar'a karşı oluş, TİP'in sanayileşme ve sosyalist üretim ilişkileri ile ilgili ana çizgisini bütünler.

3 — Tarım kesiminde ise Türkiye İşçi Partisi yoksul köylülüğü toprak sahibi kılmayı bütün hedeflerin önüne almış görünmekteydi. **TİP'in radikal toprak reformu tasarısı,** köy kesiminde bir demokratik devrim programı sayılabilir. Zira, toprak reformu bireysel mülkiyete bırakılacak toprağın en yüksek tavanı olarak 500 dönümü almakta ve elden geldiğince geniş köylü yığınının toprak mülkiyetine kavuşturulmasını ilk hedef diye seçmektedir. TİP, pazarlama ve ihracat sorununu büyük kooperatiflere bırakarak, üretimden sonraki aşamada daha bir sosyalist yöntemleri benimser.

Genel ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar karşısındaki tavrıyle Türkiye İşçi Partisi on yıl içinde sosyalist partilerin geleneksel eylem programlarını ana çizgileriyle Türkiye'de de ortaya koymuş bulunuyordu. Ne var ki, bu genel çizginin toplumun kendine özgü gerçekleri ve somut sorunlarıyle bağlantısı, sosyalist teorinin günlük olaylar karşısında yaşayan bir eylem kılavuzuna dönüştürülmesi, ilk on yılın bilançosunda, düşünce ve örgüt düzeyinde büyük mesafeler almış değildir. **Sosyalist**

partinin kaderini de gelecek yıllarda her halde pratik sorunlarda derinleşmesi tayin edecektir. Onuncu yılı TİP de yığınlarla kuracağı ilişkiler ile sınanacağı önemli bir yol ağzında doldurur. Bu, ufukta büyük fırtınaların biriktirdiği bir büyük çalkantılar dönemi olacaktır, aslında... Özellikle de, Türk **sosyalist** düşüncesi ve partisi için...

(16 şubat 1971)

3

SORUMSUZ KALMAK MÜMKÜN DEĞİL

YİRMİNCİ YÜZYIL evrensel mücadeleler içinde oluşan bir çağdır. Bu savaş yeryüzünün stratejik bazı noktalarında yoğunlaşır ve en bağımsız görünen siyasal davranışların bile perde arkasında son derece tutarlı ve hesaplı planlar yer alır. Buna rağmen çağdaş olayların çoğu kendilerini soyut kavramlar içinde gizlemeyi sever. Belirli bazı anlarda bu soyutlamalar «ak» derken, «kara»yı, eşitlik derken eşitsizliği, ya da sol *derken* sağ'ı, *ifade eden tersliklere dönüşmekten de hiç kaçınmaz. Gerçeği derinden kavramak isteyen bir dünya görüşü, dış görüntüleri değil onun daha altındaki maddî dürtüleri, yaşanan anın koşulları altında çeşitli boyutlarıyla araştırırsa başarılı olabilir ancak... Ulusal ve evrensel yararları korumanın, bilinçsiz bir sürüklenişten kurtulmanın tek yolu, aldanış ve soyutlamalara kapılmayan somut bir gerçekçiliktir.*

Barışı olduğu kadar savaşı da, insanları olduğu kadar toplumları, rejim ve sistemlerin geleceklerini de en son çözümde kararlaştıran rastlantılar değil, gerçeklerdir. Tarihsel eylemin insan topluluklarına tanıdığı tek fırsat, bu büyük oluş anlarında alternatiflerden birisine doğru kaydırdıkları tercihleriyle geleceğin yapılışını belirli bir ölçüde etkileyebilmek gücüdür. En azından bir sorumluluk sorunudur bu... Gelecek karşısında tarihin suçlayıcı yargılamasını sırtında duyan toplumların ileriye dönük tüm güçleri, oluşumun sürekliliğinin yarattığı sorumluluğu derinden paylaşmak ve her an, yarını, belki bugünden de çok düşünmek zorundadırlar. Zira, bugünü, yarın adına yaşamaktayız.

Türk toplumu çalkantılar içindedir, 11 mart 1971'de... Elli yıllık bir kapitalistleşme sürecinin getirdiği yeni aşamalarda, çok daha özgür olarak gelişmek isteyen sanayi burjuvazisi, ayaklarına takılan toplumun eski güçleriyle bir iktidar kavgası vermekte ve çatışmanın şiddeti yeri göğü sarsmaktadır. Alınması gereken büyük sanayii geliştirici nitelikteki rasyonelleşme tedbirleri bir yandan tefeci, büyük mülk sahibi, aracı, dışa bağlı ithalâtçı gibi toplumun eski egemen güçlerinin çıkarlarını zedelemekte, öte yandan da küçük burjuvaziyi gittikçe daha çok kendisine bağlı olmaya zorlamaktadır. Bütün bunların dışında ve ötesinde artık belirli bir gelişme ve bilinçlenme düzeyine ulaşmış olan işçi sınıfını *ve* yoksul köylülük *de, kendisinden yana olan ilerici güç-*

lerle birlikte Türkiye'de daha ileri bir üretim ilişkilerini getirmenin ön koşullarını araştırıyor... Ne var ki, toplumcu mücadele ve örgütlenişin yetersizlikleri bu büyük kargaşada kararlaştırıcı rolü oynamaktan henüz oldukça uzak; yaşanan anın üstünde çok yanlı bir kargaşanın toz bulutu var...

Türkiye gibi dış egemen ekonomiler yönünden stratejik önemi olan bir ülkede böyle bir ortamda kargaşanın çözümünü uluslararası *bir çerçevenin dışında düşünmek şimdilik mümkün görünmemektedir.* Ekonomik *bakımdan* Ortak Pazar'ın, askerî *bakımdan ise* ABD'*nin yörüngesindeki Türkiye, ayrı egemenlik merkezlerinin belki de farklı taktikleri içinde şimdi kendi kaderine doğru ağır ağır yürüyor. Bu kaderin ilk özelliğini, CHP Genel Başkanı İnönü, 1971 martının ilk günlerinde, «Biz, uzun tecrübelerden sonra kesin reformlar devrinin geldiği inancındayız» yargısıyle açıklıyordu.*(1) *O kadar ki, İnönü'ye göre, reformlar «Gün tehiri kabul etmeyecek kadar acele ve zorunlu»laşmışlardı. Sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında, toplumu* yeniden düzenleme *isteği böylece gündemin asgarî ortak maddesi diye ilân ediliyordu.*

Ama, hangi güçler, nasıl bir ortamda, ne gibi araçlarla gerçekleştireceklerdi toplumun yeniden düzenlenmesini?

Emek güçlerinin kararlaştırıcı bir örgüt ve mücadele düzeyine ulaşmadığı 1971 Tür-

(1) **Ulus** (8.3.1971) S., 2.

kiye'sinin düğümü işte buydu. Türkiye'nin ekonomik etki alanına kaymakta olduğu Ortak Pazar, çözümde, demokratik *alternatiften yana olduğunu, Komisyon Genel Sekreteri'nin tam mart başlarında yaptığı çok anlamlı Türkiye gezisinde kamuoyuna resmen duyurmayı gerekli bulmuştu. CHP liderinin aynı günlerde «Demokratik düzen dışı yollara kendimizi kaptırmayacağız» diyerek, anayasal hakların altını özenle çizmesi de her halde rastlantı değildi. Demokratik haklar, reformların gerçek niteliğinin yığınlar önünde hiç bir yanılgıya, aldatıcı görüntüye düşülmeksizin değilip tartışılabileceği ortamdır. Yığınların demokratik haklarını yok eden* faşizm *karşısında 1971 martında aldıda aldığı açık kesin tavırla TİP de, yapılacak yeniden düzenlemelerin demokratik haklar korunarak gerçekleştirilmesini ısrarla önermekteydi.*

Her halde öteki siyasal partiler de toplumdaki ekonomik ve sosyal reformların yöntemi konusundaki tercihlerini artık aynı açıklıkla ortaya koymak zorunda kalacaklardır. Zira, tarihin yaklaşan karar anı, hiç bir kişi ya da kuruluşu tarafsız ya da sorumsuz kalamayacağı kritik noktaya doğru getiriyor. Bütün bir halkın daha ileri, demokratik ve mutlu bir Türkiye için yirmi beş yıldır sürdürdüğü mücadele üstünde yapılacak bu tercih, gelecek kuşakların ve tarihin yargısını hatırlamalıdır. Tarih ve toplum, demokratikleşme, büyüme ve bağımsızlaşmadan başka bir şey istememekteydi, 1970'ler Türkiyesinde...

(11 mart 1971)

4

Türkiye'de Ekonomik ve Politik Yapı

(Tarihsel perspektif içinde bir genelleme deneyi)

EKONOMİK ve politik mücadelelerin uluslararası bir nitelik aldığı, ülkelerin kaderlerinin birbirlerine her an biraz daha derinden bağlandığı, yığınsal haberleşme araçlarının topraklar ve düşünceler üstüne konulmuş bütün sınırları aşıp parçaladığı bir çağın kişisidir, 20. yüzyılın üçüncü yirmi beş yılının insanı... Robinson adaları, yaşadığımız evrede artık düşlerde bile bulunamaz. İnsanlar ve toplumlar çeşitli dünya sistemlerinin, bu sistemler arasındaki çok yanlı ekonomik, politik, askerî ya da kültürel mücadele ve çatışmaların tam ortasındadırlar bugün... İnsanların uygar toplumlar kurdukları yeni çağlardan beri var olagelen içsel ve dışsal dinamikler çağımızda eriştikleri sınırsız boyutlarla dünyayı küçültmüş; sorunları genelleştirmiş ve çözümleri ulusal olduğu kadar uluslararası bir düzeye taşırmıştır.

1 — 1970'lerin dünyasında Türkiye'nin ekonomik ve politik sorunlarını kavramak, öncelikle, Türkiye'yi uluslararası ortamdaki yerine oturtmakla mümkün... Zira, hiç bir ülkenin ekonomik ve politik gerçekliği, arasında yer aldığı dünya sisteminden ve o sistem içindeki genel hareketlerden soyutlanmış olarak düşünülemez.

2 — Gerçeğin köklerine inebilmek, aynı zamanda, bir toplumu tarihsel gelişim çizgisine oturtmaya bağlı... Zira tarih boşuna yaşanmış bir deney değil ve dünden gelen bugünkü toplumumuz, kendi doğrultusu içinde yarına gidecek.(1)

Tarihin verdiği ders, ancak geçmişin mirasıyle geleceğin potansiyellerini, yaşanan anın özel koşulları altında, dünyanın gidişiyle uyumlu olarak yeni bir senteze ulaştırabilen eylemlerin başarıya erişebileceği gerçeğidir.

I

Türkiye'nin son iki yüzyıllık tarihi, ulusal ve uluslararası platformlarda eşitsiz gelişimin yarattığı geri bırakılmışlık bunalımlarını atlatmaya çabalayan bir toplumun tarihidir.

Anadolu toprakları üstünde kurulan Osmanlı devleti, üretim ilişkilerini var olan koşullar altında daha ileri bir düzene doğru geçirme sancılarındaki Bizans'ın yerleştirmeye çalıştığı feodal üretim biçimine karşı, Türk/İslâm geleneğinin yoksul köylülüğe teklif ettiği **kamusal toprak mülkiyeti** ve **hür köylü** statüsü biçimindeki olağanüstü formülün ürünüdür. 14. ve 15. yüzyıllar Anadolu'su, kendi başına bir ekonomik birim olarak bu sentezin çerçevesinde üretici güçlerin gelişimine tanık oldu ve Avrupa/Asya ticareti arasındaki hassas bir noktadan Osmanlı devleti kendi sınırlarının dışına doğru taşmanın maddî potansiyeline kavuştu. Türk ekonomik, politik ve askerî sisteminin Bizans karşısındaki başarısı, II. Meh-

(1) Ali Halil, **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye** (İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1968) S. 242.

met'in 1453'te İstanbul'u almasıyle artık yeni bir çağı da başlatıyordu.

Ne var ki, Yeni Çağ, Osmanlı ekonomisi açısından dışsal dinamiklerin içsel dinamikler aleyhine hızla değişeceği bir çağ(2) olacaktır. Asya ticaretini Osmanlı devletine pay bırakmadan yürütme dürtüsü, Batı'nın ticaret sermayesine bu çağda önce yeni yollar, sonra yeni kıtalar ve mahreçler buldurmuştur.

Cape Burnu aşılarak Hindistan'a ulaşan yolların açılışı, Amerika kıtasının Batı Avrupa'nın ilk büyük ticaret metropollerinin eline geçişi ve okyanuslardan Uzak Doğu ya doğru uzanılması dünyanın bilinen coğrafyasıyle birlikte, belki ondan da çok, yeryüzünün ekonomik dinamiklerini değiştirmiştir. Amerika, Hint ve Çin pazarları ticaret ve denizciliğin yanı sıra sömürgeler çağını açmış, değişimin ve üretimin büyük sıçramalar içinde gelişmesi, feodal Avrupa'yı bir gün kapitalizmi ve sanayi devrimini yaratacak olan burjuvazinin elinde dünya ekonomisinin egemen merkezi katına yükseltmiştir. **Feodalizm'**den **kapitalizm**'e doğru geçiş, Osmanlı devleti yönünden de, İpek ve Baharat yolları körleşirken; dünya ticaretinden pay alan bir toplumdan dünya ticaretine bağlı bir toplum sürecine düşüşü hızlandırmıştır. Tarihsel çarklar artık tersine işlemeye başlamıştır; zira:

1 — Doğal gelişim sınırlarının ucuna varan Osmanlı devleti, ticaret yollarının sağladığı gelirlerden yoksun kalırken, bireysel girişkinliği geliştirmeye yeterince izin vermeyen politik ve sosyal düzeninin özelliikleri dolayı-

(2) Ömer Lütfi Barkan, «16. asrın İkinci Yarısında Türkiye'nin Geçirdiği İktisadî Buhranın Sosyal Yapı Üzerindeki Tesirleri», **İktisadî Kalkınmanın Sosyal Meseleleri** (İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1963, S. 20.

sıyle, kendisine, **kapitalizm**'e ve **burjuvazi**'ye vergi rasyonelleri de getiremezdi.

2 — Var olan **doğulu devlet yapısı**'nın ya da altyapının bir ürünü olan ama bir kez oluştuktan sonra belirli bir ölçüde ondan bağımsız da davranabilen politik, hukukî ve kültürel üstyapıyle çelişen bir bölüm taşra varlıklısı ile çoğu yabancı uyruklu ithalât ve ihracat tüccarı kendi iradeleriyle içeride sağlayamadıkları değişiklikleri, dış egemen ekonomilerle bütünleşerek gerçekleştirmeye çalışacaklardı. Aslında, Fatih Sultan Mehmet'in daha İstanbul'un fethinin üçüncü günü, 1 haziran 1453'te İstanbul'un Ceneviz tüccarına Rumca olarak verdiği ticaret serbestliği beratı, levanten ticaret kesiminin daha o dönemde bile ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.(3) Ne II. Mehmet, ne Büyük Süleyman ne de daha sonraki Osmanlı sultanları yabancılara tanınan ekonomik imtiyazları ya da kapitülasyonları iktisat dışı nedenlerle vermişlerdi. Tersine, dış ticaretin uluslararası diktası, sistemin kaçınılmaz baskılarıyle, onları kapitülasyonları tanımaya zorlamıştır.

Osmanlı devletinin en etkili dönemlerinde bile ağırlığı bulunan yabancılar ve dolayısıyle onların bağlı oldukları egemen dış ekonomik merkezler ile içeride gelişmek isteyen ticaret ve tefeci sermayesinin birbirlerine yaklaşan iradeleri 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun altındaki son dayanakları da çekmiştir. Türkiye'yi bir kez çarkları içine alan Batı Avrupa egemen merkezinin bundan sonra yazacağı tarih, yarı sömürgeliğe mahkûm bir toplumun batışından başka şey olmayacaktır.

---

(3) Bu beratın aslı, British Museum'un teşhir salonunda sergilenmektedir.

II

Türkiye'nin ve Osmanlı devletinin siyasal ve ekonomik çöküşü hızlandıkça kurtuluş bocalamalarının da arttığı son iki yüzyıl toplumda yeni alt ve üstyapı çelişmelerinin köklerini atmıştır.

Yaratılan **artık değer**'e ortak olan **merkezî otorite**'nin çevresindeki asker ve sivil bürokrasi(4) bastıkları toprağın ayaklarının altından kaydığını gördükçe, toplumun ekonomik ve siyasal yapısında ancak kendi çıkarlarını azamileştirici yönde olacağını umdukları rasyonelleştirmelerin yollarını araştırmıştır. Devlet bürokrasisinin değil toplumcu, halkçı olmaya bile uygun düşmeyen zümresel durumu, Türk sosyo/ekonomik sistemini;

- Ulusal burjuvazinin topluma ve sonunda devlete kendi damgasını vuracak ölçüde güçlenmesini sürekli olarak önlerken.

- Burjuvazisi geliştirilmeyen bir topluma ileri burjuva toplumlarının üstyapı kurumlarının dışarıdan getirilmesi gibi bir deneye sürüklemiştir.

Türk toplumuna iki yüzyıla yakın süreyle bir yanlışlıklar komedisini oynatacak olan **tarihsel anakronizm** işte bu ikilikte yatmaktadır. Söz konusu olan, 16. yüzyıldan beri serpilmiş bulunan tefeci sermayesi ile onun ürünü olan ilk sanayi sermayesine egemenliği bırakmaksızın, burjuvazinin egemen olduğu kapitalist bir ekonomiye ait üstyapının topluma getirilebileceği yanılgısıdır. Türk ekonomik ve sosyal yapısında yüz elli yıl arayla, **küçük burjuva radikalizmi**'nin 1923 sonrasında bir daha

---

(4) Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu** (İstanbul, İ.Ü. yayını, 1967) S. 62 - 63; İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması/Batılaşma** (İstanbul, Ant, 1969) S. 29 - 40

zorlayacağı aynı tavır ancak Osmanlı sosyal ve politik düzeninin kendine özgü bu sınıf ve zümre yapısı içinde anlaşılabilen bir olgudur. Toplumda ikisi de halka karşı düşen ve halkın yarattığı artık değere kendi sınıf ya da zümre çıkarları adına ikisi de el koymaya çalışan güçler arasındaki bu iktidar savaşı, geri bırakılmış bir ekonomide Türkiye yönünden kapitalizme doğru gelişimi dışsal etkenlerle birlikte önleyen tarihsel bir idam hükmü yerine geçmiştir. Zira, toplumlarda üretim ilişkilerine karşılık olan siyasal ve hukuksal üstyapıyı, ancak o toplumdaki üretim ilişkilerinin bütünü belirler. Burjuva devlet ve ekonomi sisteminin üstyapısını, çöken Osmanlı İmparatorluğuna getirmeye çalışan asker ve sivil **bürokrasi** ya da merkezî otorite, o sisteme özünü katacak olan **burjuvazi**'nin kendisini ve onun üretim tarzını özgür biçimde geliştirmesine destek olacak yerde açıkça engel olmuştur. Öyle ki, bu engel oluş, gelişme sancıları içindeki ulusal sanayie karşı 1838 Osmanlı/Ingiliz Ticaret Anlaşması ile, dış egemen ekonomilerin rotasına giren devlet bürokrasisinin ülke ekonomisini serbest dış ticarete açışına kadar varmıştır. İç sömürüyü ancak son ölçüsüne çıkartma pahasına gelişme sürecine girebilen ulusal sanayi sermayesini, dış ekonomilerin ezici rekabeti altında «terbiye» edebileceğini sanan bu bürokrat tercihi, gerçekte, kendi iktidarını tehdit etmesi beklenen bir iç egemen gücü öldürme kararıdır.

Özellikle büyük bunalım anlarında belirli ölçüde bağımsız hareket edebilen üstyapı, kendi bağımsızlığını korumak için, artık çöken, yeryüzünün yeni hareketleri karşısında giderek çökmesi de gereken eski iktisadî yapıyı korumak amacıyle toplumun üstüne bir kelepçe gibi geçmiştir. Sivil ve asker bürokrasisiyle merkezi devlet otoritesinin geniş kadrolarının, ne tarımda ne de ticaret ve sanayide üretim araçlarının asıl sahipleri olmadıkları

halde salt iktidarlarını sürdürebilmek amacıyle üretim biçiminin kapitalizme doğru evrimine ayak bağı olmaları, kendileriyle birlikte, toplumun da çöküşünü hızlandırmaktan başka sonuç yaratmayacaktır. Çünkü, ekonomiyi içerde geliştiremeyen geleneksel bürokrasi bu kez sorunlarını dış borçlanmalar yoluyle hafifletmeye çalışacak ve dışa bağlılığı, Düyunu Umumiye aracılığıyle tam sömürgelik aşamasına çıkartan serüven, üretim güçlerinin âdeta kurutulduğu anda o koca yapının kof bir dekor gibi yıkılışına yol açacaktır.

III

20. yüzyıl Türk tarihi, içinde iki evren savaşının da bulunduğu yetmiş yıllık süre boyunca, Türk halkının ve burjuvazisinin kendilerini gelişmekten alıkoyan tarihsel ayak bağlarına karşı farklı nedenlerle giriştikleri mücadelelerin aşamalarıyle doludur.

Bu dönem süresince mutlak iktidar için savaşan burjuvazi, üretici güçlerin girdiği kısır döngülerden sorumlu gözüken **bürokrasi** ya da **küçük burjuva** ara tabakalar karşısında hoşnutsuzluğu günden güne büyüyen halk yığınlarını yanına alarak; ara tabakaları bölmek ve bir bölümünü de kendi ittifakı içine çekmek yoluyle **kapitalist** bir ekonomi yaratmanın savaşını yürütür.

Çağdaş Türk tarihinin evreleri şöyle belirir:

I. **İttihat ve Terakki** partisi ve **1908 Meşrutiyeti** sınırlı bir burjuva devrimidir. Büyük burjuvazi lehine kazanılmış olan İttihat ve Terakkici küçük burjuva kadrolar, ekonominin bir ölçüde ulusallaştırılması, sermaye birikiminin artırılması ve sanayileşme yolunda yeni atılımlar yapılması gibi hedefler uğruna toplumda umutsuz bir direnişi başlatır. Oysa emperyalist aşamaya geçmiş olan **tekelci kapitalizm,** Osmanlı burjuvazisine kendisinden

bağımsız bir gelişme stratejisi izlemeye asla izin vermez ve Türk ekonomisini kıskıvrak bağlayan kapitülasyonlar karşısında, dünya pazarlarının yeniden bölüşümü için savaşan Alman emperyalizmi ile ittifak eden İttihat ve Terakki radikallerine, Batı'nın egemen ekonomilerinin verdiği ceza gerçekten ağır olur. Genişleme çabasındaki başka bir emperyalist ekonomiyle birleşerek emperyalizmin büyük gövdesine karşı çıkmaya cüretin bedeli, Osmanlı topraklarının paramparça edilmesi yani siyasal bağımsızlık verilerek dağıtılan toprakların birer **pazar** olarak Londra, Paris ya da Roma'daki metropollere bağlanmasıdır.

Emperyalistler arasındaki mücadeleye, Almanya'nın dürtüsüyle katılışı Osmanlı devletini haritadan silmiş; Anadolu toprakları bile bölünerek; Yunanistan, aldatılmış umutlarla yaralı Türk halkının üstüne saldırtılmıştır. Çağdaş emperyalizmin **«böl ve yönet»** ilkesi tarih sahnesindedir.

II. Anadolu yarımadası 1920/1923 arasındaki yılları, kendisine bırakılmış son karış topraklar üstünde, evrensel planlara göre sürekli olarak biçim değiştiren bir savaşın aşamaları arasında geçirir. Verilen mücadele, toplumun çeşitli sınıf ve zümreleri arasında kurulmuş büyük bir ittifakın uygulamaya aktarılışıdır. Mücadelenin siyasal odak noktası olan Birinci Millet Meclisi'nde; başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu **Birinci Grup**'un karşısında, «Müdafaa-i Hukuk» adından ayrılmaksızın, **İkinci Grup** yer alır. Dramatik bir anda doğan, başarılı bir sentezdir her şey... Yurdu, paylaşmak isteyen dış ekonomilerden kurtarmak ve bir halk devleti kurmak ülküsü; toplumun ikili yapısında birdenbire kaynaşık ve bağdaşık bir cephe filizlendirmiştir. Asker ve sivil bürokrasinin, aydınların, küçük burjuva radikalizminin dünya görüşünü yansıtan Birinci Grup'a karşılık İkinci Grup'un Türk Dev-

rimi'ne katkısı, köylüsü, işçisi, esnafıyla çeşitli halk sınıflarının gelişme özlem ve potansiyelini savaşın dinamosuna getirmesidir.(5) İlk Meclis'in ideolojik muhtevası bu yönüyle gerçekte, bir demokratik devrimi oluşturan ulusal sınıflar arası ittifakın asgarî programıdır.

III. **Kuvve-i Seyyâre**'nin tasfiyesi, **İkinci Grup**'un yeni seçimlerde tarih sahnesinden tümüyle uzaklaştırılması ve 9 eylül 1923'te **Cumhuriyet Halk Fırkası**'nın kuruluşu ile Türkiye'de **demokratik** cephenin trajik sonu gelecektir. Zira, siyasal iktidarın asıl sahipleri olan asker/sivil bürokrasi ile büyük topraklılar, taşra eşrafı ve ticaret sermayesinin, Türk tarihi boyunca halkçı olamayan sınıfsal özellikleri varlığını ancak halk güçlerinin etkisizleştirildiği bir düzende sürdürebilirdi. 1945'e kadar sürecek olan bu dönem demokratik kıpırdanışların üstüne perde indirirken, birkaç olaya daha muhtaçtır. Şeyh Sait isyanı, Takriri Sükûn Kanunu ve büyümesi baştan beri önlenmiş olan sol örgütlenişin yasaklanışı, tek parti diktasının ya da o parti aracılığıyle **küçük burjuva/burjuva** ikili oligarşisinin toplum üstüne çöküşünün olağan aşamalarıdır.

Bu dönemin sosyo/ekonomik karakteristiklerini belki de hiç bir açıklama, Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Cumhuriyet öncesinde yaptığı şu söylev kadar büyük bir açıklığa kavuşturamaz:

«Bizim burjuvazimizi henüz sınıf haline getirmek gerekiyor. Benim amacım millî ticareti kalkındırmak, fabrikalar açmak, yeraltı zenginliklerini meydana çıkarmak, Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır. Bunlar, devletin önünde duran işlerdir.(6)»

---

(5) Ali Gevgilili, «İnönü 50 Yıla Bakıyor», **Milliyet 1970** (İstanbul, Milliyet, 1971) S. 145.

(6) S. İ. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hâtıraları** (İstanbul, Burçak, 1967) S. 234 - 235.

Anadolu topraklarındaki azınlıklara ait büyük toprak mülkiyetinin taşra mütegallibesinin eline geçişi, ticaret kesiminin, yerli sermayeye doğru kaydırılması, **burjuvazi**'yi **«sınıf»** haline getirmenin bundan sonraki halkaları olacaktır. Yeni kurulan devlette, kapitalist mülkiyet düzeninin esas alınmasında rol oynayan tarihsel ve sınıfsal nedenler, Batılı toplumların üstyapılarına ait hukuk normlarından, kültür ve giyim kuşama değin bir dizi kurumunda devrimler yoluyle Türk toplumuna getirilişini kendiliğinden davet edecektir.

Seçilen yol, Türkiye'de kapitalizmin, daha altyapısı gerçekleşmeden üstyapıda kurumsallaştırılması yönündeki tarihsel olguyu, III. Selim'den beri süregelen çabalar içinde yeniden uygulamaya sokmaktan başka bir şey değildir. Bu ise toplumun altyapısı ile üstyapısı arasındaki çelişmeyi bir daha alevlendirecektir. Toplumun burjuvalaştırılmasında, büyük Batı ekonomilerini sarsan 1929 Ekonomik Bunalımı sonrasında açılan **«devletçilik»** yani **devlet kapitalizmi** sayfası, izlenen genel ekonomik ve politik felsefenin bütünleştirici bir parçasıdır. Bu, özünde kapitalist mülkiyet ilişkilerinden yana olan ama bir yandan da kapitalizmin yarattığı derin sınıf çatışmalarından daima ürpermiş bulunan **küçük burjuvazi**'nin tarihsel durumuna uygun bir tavırdır.

IV. Halkın dışında ve üstündeki **«kurulu düzen»** koalisyonunu, İkinci Dünya Savaşı'nın ticaret burjuvazisinin gelişimine hız katan ihtikâr ve sömürü yıllarında artık yeni bir altüst oluş beklemektedir. Toplumların tarihi, egemen sınıflar içinde güçlenen kesimlerin, ileri geçmek için mutlaka kendi dengelerini yeniden kurmaya çalışacaklarını söyler. Savaşla birlikte serpilen ve sınıf safları sıklaşan **burjuvazi** elbette Türkiye'de de **«tek başına iktidar»**ını araştıracak ve 1945 sonrasının iki bloklu dünya ortamı, Türkiye'nin klasik burjuva devlet yapısına

geçişini kolaylaştıracaktı... Çıkarları ve sistemi açısından çok stratejik bir noktada yer alan Türkiye'nin, iki partili bir siyasal düzen içinde, **Batılı metropoller** ile belirli ölçülerde bütünleştirilmesi 1945'lerin dünyasında şaşırtıcı karşılanmamalıdır. Türkiye burjuvazisinin, bu, açıkça **dünya kapitalist sistemi** içinde yer alma kararıdır. Eskimiş radikal iktidarın üretici güçleri geliştirmede kapıldığı dar boğaz da, bu yoldan, temellerinden kırılmış olacaktır.

Teorinin ve pratiğin doğruladığı kesin gerçek odur ki; emtia üretimi üzerine kurulan ve gelişmiş kapitalist ülkelerle dış ticaret ilişkileri içinde bulunan bir toplum, gelişmesinin belirli bir aşamasında, dışsal dinamiklerin kesin diktasıyla, mutlaka **kapitalizm** yolunu tutar.

Türk toplum tarihi yönünden burada tarihsel önem taşıyan olay; yapılan tercihin, geniş yığınların çıkarlarıyle de dolaylı bir izdüşüm içinde bulunması olgusudur. Yüzyıllardır maddî durumlarını geliştirmek özlemiyle kıvranan yoksul halk, o şaşmaz mantığıyle, tarihin, içinde yaşadığı andaki itici güçlerini derhal sezecektir. Sınıfların kenarında ya da üstünde durarak ekonomiyi geliştirebileceğini hâlâ düşleyen radikal görüntülü iktidarın 1950'de genel oy mekanizmasıyle düşürülmesi bu açıdan ne aldanışın ne de gericiliğin ya da irticaın sonucudur. Ayaklandırılan dinsel gericilik, bu seçimde belki sadece hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Ama asıl **gerçek,** masallarda yaşamayan insanların somut koşullar önünde yaptığı tarihsel bir seçimdir. Bu seçim, ekonomiyi büyütürken, eski sosyal düzenin ayak bağlarını birer birer tasfiye edecek ve kendi ortamı içinde demokratik bir devrimi daha oluşturacaktır.

V. Türk tarım, sanayi, ticaret ve hizmet kesimleri 1950/1970 arasındaki yirmi yılda, **kapitalist** üretim ilişkilerinin, **kapitalizm öncesi**'ne ait unsurların (görünen ya da

görünmeyen) dirençleriyle adım adım mücadeleler verme pahasına yerleştirilmesinin sembollerini ifşa eder. Kapitalistleşme, aynı anda, kırda ya da kentte, **emeğin özgürleşmesi**'nin, üretim güçlerini canlandıracak yönde bir hız alması demektir.

Var olan iç ve dış koşullarda 1945 sonrasında kaçınılmazlaşmış bulunan kapitalizmi daha ileri aşamalara götürebilecek durumdaki büyük burjuvazi ile yoksul halk arasında 1970 başlarına kadar süren ittifak böyle kurulmuştur. Son yirmi yılın büyük olaylarının ve temel tercihlerinin de, DP/AP olayının da kökündeki gerçek budur. İktidar ortaklığını, üretici güçleri yeterince geliştiremediği için yitirmiş bulunan **küçük burjuvazi**, var olan kapitalizmin devresel iç ve dış bunalımlarının ürünü olan **27 Mayıs 1960** hareketi ve sonrasındaki kısa süre dışında hep muhalefette kalmıştır.(7)

IV

Ne var ki, 1950/1970 arasını kaplayan yirmi yıllık balayı, başarıları ve uzlaşmaz çelişmeleriyle, Türk toplumunun ekonomik ve politik yapısında derin çatlaklar açar. Bu çatlaklar, yarının yeni Türkiye'sini biçimlendirecek dinamik tutamak noktalarıdırlar...

Geri bırakılmış toplumların kurtuluş yollarını araştırırken şu tarihsel gözlemde bulunulmuştur:

İşçi sınıfının kurtuluşunu, kapitalizmin gelişmesinden gayrı bir yerde arama fikri, **gerici** bir fikirdir. Geri ülkelerde, işçi sınıfı, kapitalizmden çok, kapitalizmin gelişmesinin yetersizliğinden acı çekmektedir. Demek ki, işçi sınıfının, kapitalizmin en geniş ölçüde, en özgürce ve en büyük hızla gelişmesinde **kesin çıkarı vardır.** İşçi sını-

(7) A. Gevgilili, «Durumumuzu Doğru Olarak Bilelim», **Milliyet 1970.** S. 250.

fının, kapitalizmin geniş ölçüde en özgürce ve hızla gelişmesine engel olan geçmişin bütün kalıntılarının ortadan kaldırılmasında kesin **çıkarı** vardır. Burjuva devrimi, bu geçmişin kalıntılarını... süpürüp ortadan kaldıran ve kapitalizmin en geniş, en özgür ve en hızlı gelişmesini mümkün olduğu kadar, eksiksiz sağlayan altüst olmanın ta kendisidir... Burjuva devrimi proleterya için **kesin olarak** gereklidir.

1970'ler Türkiye'sinin nesnel görüntüsü, kapitalizm ile üretici güçlerin gelişimi arasındaki bu doğru ilişkinin yeni bir kanıtı **ve sonucu sayılabilir.**

Belgeler göstermektedir ki, 1927'den 1964'e kadar uzanan yıllarda tarım kesiminde çalışanların oranı yüzde 211 artarken, sanayi kesiminde çalışanlar sayısındaki artış oranı yüzde 480'e ulaşmaktadır. 1927'de sadece 112.400 sanayi işçisi bulunan Türkiye'nin 1967'de tam **1,4 milyon sanayi işçisi** vardı. Sanayide işçi başına yaratılan değer ise (1948 fiyatlarına göre), 1938 yılında 1.040 lirayken 1967'de 4.620 liradır. İşgücü başına yüzde 450'lik bir verim artışını ortaya koyan bu sade görüntü bile kapitalistleşme süreci içinde;

- Türkiye'de üretim araç ve gereçlerinde erişilen gelişme düzeyinin ve,
- İşçinin iş alışkanlıkları ile üretim deneylerindeki yükselişin, yani, **üretim güçlerinin gelişimi**'nin somut ölçüleridir.

Türkiye'de DP ve AP'nin geliştirdiği kapitalist üretim ilişkileri özellikle 1950/1970 arasını kapsayan yirmi yılda toplumun bilinen geri yapısını, şeksiz, şüphesiz altüst etmiştir. Şöyle ki;(8) 1961 sabit fiyatlarıyle:

(8) **Kalkınan Türkiye/Rakamlarla 1923 - 1968** (Ankara, DPT, 1969) S. 3 - 32.

1 — 1948 yılında 27,4 milyar olan Türkiye gayri safi millî hâsılası 1950'de 28,4; 1960'da 49,9 ve 1967'de ise tam 72 milyar liraya çıkmıştır. Bir başka deyişle, sabit fiyatlarla, 1950'de 1.360 lira olan **insan başına gayri safi millî hâsıla,** 1967'de 2.182 liraya ulaşmış bulunmaktaydı. 1970 Türkiye'si, fert başına 320 dolara yaklaşan millî gelir düzeyiyle, Prof. Rostow'un ünlü **kalkınma kategorileri** gözüyle bakıldığında **«kalkış»** aşamasını bile geride bırakmıştır.

2 — Millî gelirin sadece yüzde 9,6'sını 1950'de yatırımlara ayırabilen Türkiye 1970'de millî gelirinin yüzde 20'si kadar **yatırım** yapmaktadır. Üstelik, toplam yatırımlar içinde **yabancı özel sermaye**'nin payı yüzde 0,5'i zor bulur. Bu ise, ulusal sermaye birikiminin ulaştığı yoğunluğun bir başka göstergesidir.

3 — Türk ekonomisinde 1945 sonrasında gittikçe hızlanan sürekli bir yapı değişikliği olmaktadır. İkinci Beş Yıllık Plan'a göre, 1962/1972 dönemi yatırımlarının tam yüzde 22,4'ü imalât sanayiinde olacak ve sanayiin payı GSMH'nın 1967'de yüzde 16,3'ü kadarken 1972'de yüzde 20,5'una yükselecektir. Açıktır ki, gayri safi millî hâsıla'nın beş yıllık artışı ikinci plan döneminde yüzde 40,3'e ulaşacaktır. Sanayiin en hızla gelişen kesim olduğu bu ekonomi stratejisinde, **«tarım ülkesi Türkiye»** giderek eski bir tarih sayfasına benzeyecektir. Önümüzdeki dönem, Türk sanayiinin **temel** ve **ara mallar** sanayilerinin bir bölümüne sahip oluşunun gerçekleştirildiği ve bir **büyük ekonomi**'ye yaklaşıldığı kritik bir aşama sayılmalıdır. Dokuzu, Sovyetler Birliği'nin sağladığı 360 milyon dolarlık kredi ile geri kalanları ise çeşitli iç ya da dış olanaklarla yükselecek olan temel sanayi kompleksleri, Türk sanayileşme hareketinde nitel bir sıçramanın ilk müjdesidir.

Çağdaş Türk ekonomisinde sayıların soğuk mantığı

içinde bile görülen bu büyük **altüst oluş,** sanayileşmeye paralel olarak, toplumda baş döndürücü bir **kentleşme** temposu yaratıyor. Halkının ancak beşte biri kentleşmiş olan 1950 Türkiye'si ile her üç kişiden birinin kentlerde oturduğu 1970 Türkiye'si arasında belirli bir nitel değişiklik olmuştur. Sanayiin emek ordularına katılma çağrısı, dünün durgun köy ekonomisinin koyduğu bütün barikatları patlatmış ve **özgürleşen emek,** kentlerden gelen çağrıda, kendi özlemlerine derinden uyan bir ses bulmuştur. Geleneksel yapısını en çok koruyabilen Doğu Anadolu'da bile 1965/1970 arasındaki beş yılda kentleşme oranının % 17'den % 20'ye, Güneydoğu Anadolu'da ise % 19'dan % 25'e ulaşması, toplumun en az gelişmiş bölgelerinde dahi kapitalizmin yarattığı altüst oluşun yalın bir belirtisidir.(9) Kendi içinde bölgesel merkezler yaratan Türkiye, gelişen burjuvazi ve özgürleşen emeği ile 1970'lere yeni dinamiklerin, toplumsal zıtlaşma ve mücadelelerin içinde giriyordu.

Kapitalizm'in, yirmi beş yıllık bir süre içinde **dıştan desteklenerek** de olsa Türkiye'de gelişmesi, geçmişin kalıntılarının geri dönülmez bir biçimde sellerin ardına sürüklenerek, süpürülmeye başlanması demektir. Türk toplumunun iki yüz yıllık serüveninde bu olgu iki büyük sonuç yaratacak;

I. Toplumun alt ve üstyapısı arasındaki tutarsızlık, **kapitalizm** daha ileri aşamaları geçmek için direndikçe onun da ayağına takılacak ve toplumun dağınık yapısını bir kapitalistleşme sürecine uygun bütünlüğe kavuşturmak için **köklü** olarak değiştirmek, bunda yararı olan **burjuvazi** kadar dış egemen ekonomilerin de hedefi durumuna gelecektir.

---

(9) A. Gevgilili, «Türkiye'de Bölge İçi Merkezler Doğuyor», a. g. k. S. 251.

II. Kapitalistleşmenin verdiği netlik içinde evrensel şemasına doğru dönüşmeye başlayacak olan Türk toplumunun sınıf yapısında, **emek/sermaye** çelişkilerini, belirli bazı anlarda bu temel çelişkiyi bile bastıracak kadar sertleşen egemen sınıflar içindeki **kapitalistler arası çelişkiler** izleyecektir.

Birbirine derinden bağlı olan bu iki olay, giderek, kapitalizmin büyük bunalım anlarında, dış koşullar elverişliyse, Türk toplumunu müthiş bir altüst oluşun eşiğine getirebilecek ve toplumun daha ileri üretim ilişkilerine geçişinde, egemen sınıflar arasındaki çelişkiler belirli bir yön verici rol oynayabilecektir.

Ekonominin maddî gelişimi, eskimeye başlayan geleneksel sınıf yapısını sürekli olarak aşmaya doğru zorluyor ve bu zorlayış, elli yıl önce Cumhuriyeti yaratmış olan küçük burjuva radikalizmiyle birlikte, hatta ondan da çok, büyük toprak mülkiyeti, taşra eşrafı ve ticaret sermayesinin altındaki toprağı görülmemiş bir hızla çekiyor, çekiyor, çekiyor... Kapitalizmin, üretim güçlerini geliştirmede yetersiz kalan bütün unsurları yok eden insafsız yasası Türkiye'de de yürürlüğe girmek istiyor, 1970'ler başlarında. **Sanayileşme,** toplumun sınıf yapısında ve siyasal platformunda büyük sanayi burjuvazisinin iktidarını zorunlu kılıyor. Ekonomide, toplumda ve siyasette artık her şey büyük sanayi burjuvazisinin yararına göre düzenlenmelidir; çünkü sistemi yürütecek olan güç odur ve egemen sınıfların bütün öteki kesimleri, üretici güçleri geliştirme göreviyle tarih sahnesinde yerini alan bu modern sınıfın denetî altına girmek zorundadırlar. Aksi halde, üretici güçleri sınırlı da olsa geliştiremeyen hiç bir gücün, uzun sürede, hiç bir toplumda iktidar üstünde hakkı yoktur. Kapitalizmin felsefesi, bu kesin mantık üstünde çerçevelenir. 1970'ler Türkiye'sinin bir bozgunu andıran siyasal kargaşasının ardında işte

bu tarihsel mekanizma var. Büyük toprak sahipleri ile malî sermaye ve ticaret burjuvazisinin sınıfsal egemenliğindeki 1950'lerin DP Türkiye'si ile, 1970'lerin AP Türkiyesi arasındaki temel fark, kapitalizmin aldığı büyük mesafede gizlidir. 1971 yılında büyük sanayiin doğuşu ve giderek beliren ilk tekelleşmeler, toprak ve ticaret sermayesini sürekli olarak sanayi sermayesinin denetimine doğru itiyor ve eski egemen güçler, hâkimiyet kaybını önlemek için Adalet Partisi'nin tabanını çatlatmaktan bile kaçınmıyor.(10)

1971 Türkiye'sinde büyük sanayi burjuvazisinin stratejisi, var olan bütün iç kaynakları kendi yararına olarak yeniden düzenlettirirken; bağlı bulunduğu dünya sistemiyle ilgilerini de Ortak Pazar çerçevesinde evrensel bir plana çıkararak, varlığını uluslararası bir bütünleşme içinde de tescil ettirmektir. Bu yönüyle söz konusu olan Türk kapitalizminin kaderini, en azından, **Batı Avrupa kapitalizmi**'nin kaderiyle bütünleştirmek ve yurt içindeki emek/sermaye çelişmelerini, NATO'yu da aşan daha büyük bir çerçevede, uluslararası kapitalizmin mücadele platformuna aktarmaktır. Üstelik bu strateji, çok daha büyük bir ölçüde, kendisine direnç gösteren eski egemen zümrelere karşı da büyük burjuvazinin varlığını teminata alma aracıdır.

Ekonomik ve siyasal alanlarda büyük sanayi burjuvazisinin iktidarını ve varlığını sürdürebilmesi, görülüyor ki, kapitalizm öncesinin bütün ayak bağlarını acımaksızın tasfiye ederek, ekonomiye ve topluma, modern kapitalizme özgü rasyonelleri bir an önce getirmekle mümkün... OECD'nin 1970'de Türk ekonomisiyle ilgili olarak yayınladığı rapor bu açıdan anlamlı bir uyarmadır. Büyük dış ekonomilerin ve onların emrindeki uluslararası ku-

(10) A. Gevgilili, «Adalet Partisi ve On Yıl», **Milliyet** (16.2.1971) S. 7.

rumların baskısı altında 1970'de Türkiye'ye aldırılan vergi, devalüasyon ve öteki rasyonel iktisat siyaseti tedbirlerini OECD, «bir reform programının tamamlanışı değil ancak başlangıcı» olarak ilân etmiştir.(11) Bunlar, Türk kapitalizmini, **uluslararası piyasa** koşullarına adım adım yaklaştırmaya yönelmiş bir zincirin halkalarından ibarettir.

OECD'ye göre söz konusu yapısal ve kurumsal değişiklikler modern bir ekonominin ihtiyaçlarıdır ve Türk yetkilileri, «kısa sürede sevimsiz de görünse», daha bir çok kararı cesaretle almak zorundadırlar. Batı'nın istedikleri, modern sermaye piyasasının kurulması, tarımın yüksek oranlarda vergilendirilmesi, dolaysız vergilerin yükseltilmesi, kapitalist işletmeler arasında birleşmelerin yani, tekelleşmenin hızlandırılması gibi Türk toplumuna modern kapitalizmin rasyonellerini getirebilecek, kendi mantığı içinde dönüşüm niteliğindeki tedbirlerdir.

Ekonomik maliyetiyle rasyonelleşme programı, bütün eski egemen sınıfları tasfiye ya da yeni egemen sınıfa tâbi olma yönünde bir meydan okumadan başka bir şey sayılamaz. Üstelik, meydan okuyuş, egemen sınıflar yönünden isteklerine uyulması zorunlu bir kategori sayılabilecek dış sistemden gelmektedir. Köhnemiş güçlere ölüm çanlarını çalan tehdit, siyasal platformu elbette bir depreme tutturacak ve yer ile gök titreyecekti.

1960 sonrasında Türkiye'de kapitalizmin ekonomik ve siyasal iktidarın hâkim tepelerinde estirdiği rüzgâr, Albay Türkeş'in **Milliyetçi Hareket Partisi**'nden başlayarak 1971'e kadar Prof. Erbakan'ın **Millî Nizam Partisi**'ne ve Dr. Bilgiç - Bozbeyli - Dr. Sükan üçlüsünün **Demokratik Partisi**'ne ulaşan derin bir sağ çatlama yaratmıştır... Sol-

(11) **OECD Economic Surveys: Turkey** (Paris, OECD, 1970) S. 29.

da ise, **demokratik devrim**'den **sosyalist devrim**'e bir sürekli devrim süreci içinde geçişi öngören **Türkiye İşçi Partisi**'nin siyasal ortama çıkmasıyle birlikte, **ortanın solu**'na kaymaya başlayan **CHP**'de de anlamlı bir çatlak olmuştur. Prof. Turhan Feyzioğlu'nun siyasal anti-komünizme dayanan **Millî Güven Partisi**, elli yıllık CHP'de bir sağ kopuştur. Böylece 1945/1960 döneminin iki partili Türkiyesi, modern sınıfların belirdiği bütün toplumların karşılaştığı sınıfsal kutuplaşmaya uğramış ve yeni dinamikler, yarattıkları hızlı bilinç düzeyi altında, bütün bir toplumu yeni anot ve katotlarda yeni cepheler almaya, mevziler seçmeye itmiştir, ya da itmektedir. Bu, gerçekten, her yönüyle bir itiş ve toplumları büyüdükleri tarihin içinde değerlendirme yeteneğini taşıyamayanlar açısından bir bölünüştür. Oysa tarihi oluşturan, zaten, yeniden yaratılışın, ileriye doğru atılış için yeni saflar alışın ön koşulu olan bu cümbüşten başka bir şey değil. Gelişen üretici güçler, daha ileri dengelere geçebilmek için toplumların bağrında yeni sorunları filizlendirirler ve eski ile yeni arasındaki o bitmeyen kavgayı ateslerler.

Bütün tarihsel deney, insanlığın, ancak bu anlamda çözümü artık kaçınılmazlaşmış olan sorunları kendi önüne koyduğunu doğrular. Çözüm, eskiyi aşmak için önce bir dağılışı, sonra eskiyi geride bırakan bir yeniden bütünlenişi getirecek olan yaratıcı doruklarda sağlanır.

Oluşun binlerce yıllık deneylerden gelen temel yasasını,(12) bilgeler bilgesi Mevlâna yüzyıllar önce dile getirmişti:

«Şu akıp giden kum seline bak,
ne durması var, ne dinlenmesi,
bak birdenbire bir dünya nasıl bozulur
nasıl atar bir başka dünyanın temelini.»

(12) A. Kadir, **Bugünün Diliyle Mevlâna** (İstanbul, 4. baskı, 1966) S. 101.

Demek ki, Türkiye'nin politik düzeyindeki anlamlı çatlama toplumda yeni bir şeyler olduğunun nesnel göstergesidir. Eylem halindeki küçük burjuvazi; genellikle geriye dönük sert tepkiler göstermekte olan küçük imalâtçı, dükkân sahibi ve zanaatkâr ile modern kapitalizme yol açan büyük burjuvazi ve bunların karşısında sosyalizme doğru usul usul yürüyen çalışan sınıf ve onun dostu olan aydınlar, üretici güçlerin artık kendilerine yeni sınırlar aradığı Türkiye'nin çağdaş yapısıyle yetinemeyen müthiş çocuklarıdırlar.

Kum selinin altında işte bu altüst oluş var ve onların, tarihin hareketiyle en **uyumlu** olanları,, gerçekten demokratik, özgür ve toplumcu bir Türkiye yaratmak, teori ile eylem arasındaki bütünlüğü gerçekleştirmek için her yıl yeni yollar alıyorlar...

V

O halde, **1971**, iki yüz yıldır dar çerçevelerine hapsedilmiş üretici güçlerin Türkiye'de sınır tanımaz bir biçimde patladığı ve sahneye çıktığı yıldır.

Toplumları geliştirdiği sürece kendisini de geliştirme tarihsel göreviyle yüklü olan burjuvazi, bu toplumsal ve siyasal altüst oluşu kendisine yardım edecek güçlerin ittifakıyle geride bırakmayı isteyecek ve belki de başaracaktır.

Çöken eski egemen zümreler, tarihin artık geriye döndürülemeyeceğini; ellerinden kayıp giden toplum karşısındaki huzursuzluklarını anarşizme doğru saptıran küçük burjuvazi ise, toplumcu Türkiye'yi yaratmak isteyen siyasal eylemle bütünleşmedikçe tarihin çarklarında ezilmekten kurtulamayacağını uyaran olaylar yaşayacaktır belki de 1971'de...

1971, içinde yer aldığı uluslararası kapitalist siste-

min; kredileri, üsleri, askerleri ile topraklarında bulunduğu Türkiye'yi kıskıvrak tutmak istediği bir yıl da olacaktır.

Ama, sosyal, ekonomik, politik ve evrensel planda hangi son çözümü belirleyebilir 1971?

Son söz, **tarih**'le ve **dünyanın objektif koşulları**'yle ilgilidir ve uzun süre içinde, Türkiye'nin ve yeryüzünün genel hareketleriyle birlikte oluşacaktır. Maddeler dünyasının yaratıcı insan emeğine ve varlığına koyduğu tüm sınırları aşıp derin bir bütüncüllüğü, birlik ve kamusallığı kavrayan insanlık çağı, toplumların acılarla dolu yaşantısı içinde şimdiden yavaş yavaş oluşuyor bile...

(7 mart 1971)

[**Mimarlık,** Sayı: 88
(şubat 1971) s. 36-40]

eskikitaplarim.com

12 Mart sonrası

eskikitaplarim.com

5

12 MART MUHTIRASI VE ÖNÜMÜZDEKİ SORUNLAR

TÜRK toplumu için 1971 yılında gündemin çoktan belirlenmiş olan maddesi, komutanların 12 mart 1971'de verdikleri muhtırada bir başka açıdan, başka bir ifadesini bulur... Ülkenin geçirdiği ekonomik ve sosyal bunalımların zorunlu kıldığı reformlar yapılacaktır. Çağdaş Türkiye'de, sanayileşmenin hızlanması, emeğin köyde ve kentte özgürleşme sürecine girmesi, ileriye dönük yeni mücadele ve örgütlenme biçimlerinin doğması gibi birbirlerine derinden bağlı bir dizi olay, toplumun yapısında düne ait şeyleri sürekli olarak gelişimin ardında bırakmaktadır. 1950 ve 1960'lı yirmi yıl boyunca baş döndürücü bir büyüme temposuna giren topluma on yıllık aralar ile 1970'lerde ikinci kez bir denge aranması bir raslantı sayılamaz. Emek güçlerinin kararlaştırıcı bir örgütleniş ve eylem düzeyine henüz ulaşamadığı, belki ulaşmaktan da alıkonulduğu 12 mart Türkiye'sinde, yaşanan anın

maddî isteklerini karşılayamaz duruma düşen dünün anlayış ve kurumları kendilerini tasfiye edecek yeni bir dengenin kurulmasını nisbeten radikal yollara sürüklemişlerdir. Böyle bir ortamda ne komutanların muhtırası, ne de muhtıranın isteğiyle A.P. lideri Demirel'in Başbakanlık görevini bırakmak zorunda kalması sürpriz değildir.

Adalet Partisi ve lideri, toplumu kendi doğal gelişim temposundan çok daha büyük bir hızla ileriye götürmüş olmanın dramını yaşamaktadırlar. Türkiye'de hiç bir şey, A.P.'nin izlediği özgür kapitalistleşme siyaseti kadar dinamik bir biçimde toplumdaki kapitalizm öncesine ait ilişkileri tehdit edemez; onları, değişimin geri dönülmez çarkları içine atamazdı. Yığınlarla bağını sürdürebilmek uğruna üretici güçlerin gelişim temposunu hızlandırma zorunluğu, Adalet Partisi'ni, toplumu en derinlerinden sarsmak gibi tarihsel bir görevi yüklenmeye sürüklemiştir. 12 mart 1971 öncesindeki beş yıllık dönem, Türkiye'de bu bakımdan gerçek bir altüst oluş sürecinin tarihidir. Öyle ki, kentlerde tümüyle kesinleşmiş bulunan kapitalist üretim ilişkileri, zincirleme değişikliklerle 1971 Türkiye'sinde hâlâ feodal kalıntı arayanları çoktan boşlukta bırakmıştı. Yaşadığı dram, A.P. yönünden kısa sürede acılı da olsa, uzun süreli perspektifler içinde — çeşitli yanlışlarına rağmen — tarihsel yerini kararlaştırmış bulunuyor. Tasfiyeye yöneldiği dünün maddî yapısı, yol açtığı dirençler, kopma ve karşı koymalarla, siyasal

iktidarın altındaki toprağı çekmiş; toplumu, dengenin artık başka yollardan aranacağı bir ortama getirmiştir. Modern bir sanayi toplumu ve sanayici sınıfı yaratmak tutkusu, A.P.'yi, büyük toprak sahiplerinin, tefecinin, yabancı sermaye ve dışa bağlı bazı iş çevrelerinin, emlâk sahiplerinin ekonomik ve siyasal iradeleriyle çatışıp ilk hesaplaşmada geri çekilmeye mahkûm etmiştir.

Meclis ve Senato Başkanları ile Cumhurbaşkanı'na, «Anayasanın öngördüğü reformları» başaracak ve topluma yeni bir düzen getirecek, «kuvvetli ve inandırıcı bir hükümet» kurulması gerekçeleriyle verilen Komutanlar Muhtırası, A.P.'nin kendi kanallarıyla gerçekleştiremediği toplumun yeniden düzenlenmesi görevini şimdi bütün siyasal mekanizmanın karşısına koymuş bulunmaktadır. Muhtıra, komutanların dayandığı toplumsal katın tercihlerini de, «Atatürkçü bir görüş» ve «inkılâp kanunlarının uygulanması» istekleri ile bu oluşuma ekler. 12 mart sonrasında sosyal adalet ve sınıflararası ve üstü bir denge çabasının ortaya çıkması da şaşırtıcı olmayacaktır. Siyasal mekanizmanın ekonomik ve sosyal alanlarda artık çözmek zorunda bulunduğu sorunlar, söz konusu olan anayasal bir çerçeveyse, iki odak noktasında toplanabilir:

1 — Çağdaş Türkiye'nin var olan maddî yapısı içinde toplumun ve ekonominin çok daha özgür biçimlerde gelişmesini engelleyen bütün ayak bağlarının Anayasada öngörülen reformlar yoluyla tasfiyesi;

2 — Anayasal özgürlükler temel olduğuna göre, aynı zamanda, demokratik hakların da reformlar yoluyla derinleştirilmesi ve kurulacak dengelerde, varılan yeni bilinç boyutlarının bir daha büyük sürtüşmeler yaratmaksızın ileri doğru gelişebileceği toplumsal ortamı Türkiye'ye sağlaması.

Kaynayan toplumun altüst olmuş sosyal yapısına, kendi kaderine daha az sancılı bir ortamda yön verme olanağını sağlamak gereklidir. Toplumun var olan sınıf ve zümrelerinin irade, çıkar ve özlemlerinin bir bütünü olması gereken siyasal partiler, bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla genel bir reform programı üstünde, demokratik bir yakınlaşmayı denemek alternatifi karşısındadırlar. Yasal değişiklikler, erken seçim, ekonomik ya da siyasal günlük tedbirler, programın çerçevesini tamamlar.

Devlerin yarıştığı bir dünyada Türkiye'nin ilerlemesi, onun, sanayileşme, büyüme, bağımsızlaşma ve demokratikleşme özlemlerine içinde bulunduğu anın bütün ileri dönük güçlerinin kollektif iradesiyle bütünleşmiş bir değişim programına gerçeklik katabilmekle mümkün... Toplumu geriletmek değil ilerletmek, hakları kaldırmak değil, demokratikleşmeyi hızlandırmak, tarihsel demokratik ittifakın vazgeçilmez ortak noktaları olmak zorundadır.

(16 mart 1971)

6

1971 REJİMİ'NİN «PARTİLERÜSTÜ» İLK HÜKÜMETİ VE SOSYAL GÜÇLER DENGESİ

I

PARİS KOMÜNÜNÜN YÜZÜNCÜ YILINDA

TÜRKİYE'DE bir reformlar döneminin açılmasından söz eden **12 Mart Muhtırası**'nı 1971 ilkbaharının ilk günlerinde reformcu küçük burjuva aydınları büyük coşkunlukla karşılarken, aynı günlerde Fransız toplumu da büyük olaylarla dolu olan tarihinin olağanüstü aşamalarından birisinin yüzüncü yıldönümünü kutluyordu. 18 mart 1871'de kurulan ünlü **Paris Komünü,** 1971 martında yüzyıllık bir geçmişi geride bırakmıştı. İnsanlığın ileriye doğru büyük hareketi içinde yüzyıl öncesinin bu dönüm noktası, bütün toplumlar için de anlamlı dersler ve deneyler getirmiştir. Tarih, toplumların ve ekonomilerin daha ileri sıçramalar yaparken geçtiği çeşitli devrim duraklarının, mutlulukların ve acıların insan soyuna bıraktığı mirasın bir bütünüdür. Söz konusu miras, ekonomik ve sosyal gelişimin yarattığı bunalımlardan daha az sancıyla çıkabilmenin yollarına ışık tutar.

18 mart 1871'de ilân edilen Paris Komünü, birleşmiş bir Almanya'yı ekonomik nedenlerle önlemek isteyen Fransız siyasetinin ortamını yarattığı Alman/Fransız savaşının pek beklenilmeyen bir ürünüdür. Kendisine eskisine göre daha merkezî bir sosyal ve siyasal yapı ara-

yan Almanya, Fransız ordusunu birbiri ardına bozguna uğratarak Paris halkını utanç verici bir anlaşmaya boyun eğmenin eşiğine getirmişti... Yurtseverlik ile toplumculuğun bir karması olan Paris Komünü, büyük güçler ve egemen sınıflar arasındaki bu üstünlük kavgasında halkın sesinin duyuluşudur. Paris'in omuz omza veren emekçi ve radikal unsurları, mayıs sonlarında tarihin en büyük katliamlarından birisiyle sona erdirilecek olan Komün günlerinde dünyaya daha güzel bir düzen yaratmak için yepyeni deneyler kazandırmışlardır. Başlangıçta yurtseverlik içgüdüsünün itişiyle doğan Komün, yüzyıl sonra toplumsal ve ekonomik önemiyle çok daha ağır basmaktadır. Bu dersler Batı'da sosyal devlet, Doğu'da ise sosyalist toplumların kuruluşunda belki de en kalıcı pratikleri sağlamışlardır.

Komün döneminin ilk işi, din işleriyle dünya işlerinin biribirlerine girdiği eski dünyanın belirli bazı hastalıklarının tasfiyesi olmuştu. Komün, bütün kilise mallarını «ulusal varlık» ilân ettiği gibi, yüklü bir din işleri bütçesini de ortadan kaldırır. Toplumda geniş emlâki, ekonomik girişimleriyle belirli bir maddî ağırlığı bulunan Hıristiyan kilisesi yönünden bu vurucu bir darbedir. Toplumun Hıristiyan skolastiğinden bağımsız olarak gelişebilmesi yolunda atılmış tarihsel birer ileri adım sayılan laisizm çabaları, kilise ile devlet ya da din ile dünya işlerinin biribirlerinden ayrı olduğu inancında toplanır. Paris Komünü ile birlikte okulların layikleşmesi ve dinsel sembollerin sınıflardan kalkması, «din'i herkesin yalnız kendisini ilgilendiren» bir kategori katına indirmenin öteki bütünleyici pratiklerinden ibarettir.

Ekonomik alanda Paris Komünü modern çağlar tarihinde ilk olarak herkese iş garantisi ve yükümlülüğü ilkesini uygulamaya getirir. Komün'ün yöneticileri bile kendi aylıklarına belirli sınırlar koyarak, ulusal varlığın daha

dengeli bölüşümü yolunda yüzyıllardır süren, kendisinden sonra da sürecek olan çabalara anlamlı bir örnek vermişlerdir. Toplumun yeniden düzenlenişinde, Paris'in yönetimini üstüne almış bulunan emek güçleri ile radikal unsurlar işletmelerin yönetiminin o işletmelerde çalışan işçilere bırakılması gibi cesur bir projeyi de tasarlamaktan kaçınmamışlardı. Bu amaçla işçilerin kooperatifler içinde birleşmeleri ve tek bir federasyonda örgütlenmeleri üstünde duruluyordu. İşçilere, topluma ve ekonomiye aktif olarak katılmanın kapılarını aralayan 1871 Paris Komünü, o günlerin ortamında, emeğin gelişimini önleyen eski kurum ve gelenekleri geniş çapta tasfiye etmiştir.(1)

Yazık ki, üç aylık bir başarıdan sonra mayıs sonlarında Paris Komünü, Bismarc'ın yardımıyle Fransız taşra egemenleri tarafından kan ve ateşle ortadan kaldırılırken, ekonomik ve sosyal açıdan anlamlı bir olguya daha tanık oluruz: Çalışan insanların gelişimine yeni boyutlar katan büyük kentler, hâlâ düne ait ilişkiler içinde yaşayan taşranın tepkisiyle karşılaşırlar. Büyük kent, küçük kentleri, bir başka deyişle, eski düzenin bütün küçük güçlerini karşı koyamayacakları bir değişim çarkının içine atmadadır. Yeninin topluma damgasını vurma potansiyelinin belirdiği büyük altüst oluş anlarında, kurulu düzende çıkarı olan iç ve dış güçler yan yana gelmekten kaçınmaz ve **devletin geleneksel mekanizmaları,** onlarla birlikte, toplumun yeni güçlerine meydan okur; onları ezer geçer.

Toplumsal ve ekonomik değişim sorunları önünde Paris Komünü'nün arada akıp giden yüzyıllık bir süreye rağmen koruduğu canlılık, devlet mekanizmalarının düze-

(1) G. Bourgin, A. Adamov, **Paris Komünü** (İstanbul, Ağaoğlu, 1968) S. 61 ve sonrası.

ni korumadaki rolü konusunda verdiği hiç eskimemis olan, aktüel derslerde yatmaktadır.

Halk yığınlarına Komün daha eşit ve daha ileri çalışmanın ortamını yaratmak istemişti. Hemen her köşesinde toplumsal ve ekonomik huzursuzlukların çağdaş boyutlar elde ettiği 1970'ler dünyasında halk yığınları bu hedeflere hâlâ ulaşabilmiş değil.

(18 mart 1971)

II

ERİM KABİNESİ KURULURKEN

12 MART MUHTIRASI, Adalet Partisi'nin siyasal iktidarına son verirken Türkiye'ye yeni bir hükümet tarzı da getiriliyordu. Yeni tarz, **partiler üstü hükümet** modelidir. Belirli bir parti siyasetini yansıtmaması istenen **partiler üstü hükümet,** aslında, Türkiye'de bir **geçiş** dönemine özgü yeni bir **rejim**'in de habercisi olarak düşünülmelidir.

Bu, bürokratik devlet mekanizmalarının, her bunalım anında **iktidar** olma fırsatını aradığı tarihsel deneylerin bir uzantısı da sayılabilir.

1971 rejimi'nin gündemindeki ilk sorun, kendi hükümetine bir başbakan aramak olmuştur. CHP'li Prof. Nihad Erim'in partisinden istifa ederek hükümet başkanlığına gelişi, 1971 mart ortalarının belki de en ilginç olaylarından birisidir. Prof. Erim ise, aralarında 1960'ların ilk planını düzenleyen ekibin ünlü teknokratı Atila Karaosmanoğlu'nun da bulunduğu bir dizi radikal tanınmış kişiyi barındıran hükümetini kamuoyuna, **«beyin takımı»** sloganıyle tanıtır.

Prof. Erim'in Başbakanlığındaki hükümetin, ekonomik sorunlar üstünde uzmanlaşmış bir teknisyenler grubunu yan yana getirmesi yadırgatıcı değildir. 1970'ler Türkiye'sinin sorunları öncelikle ekonomiktir ve bu ekonomik sorunların odak noktasında da çok yanlı bir **sanayileşme** hedefi yer almaktadır. İstenen; doğal kaynakları, değişik sermaye biçimleri ve biribirleriyle derinden çelişen yapısıyla topluma, temeli **bireysel girişim**'e dayanan bir sanayileşme süreci içinde yeni bir bütünlük getirmektir. Ekonomik yaşam, tarım, ulaştırma, ticaret, bankacılık, enerji gibi bütün kesimlerinde kendisini tümüyle daha ileriye götürecek biçimde yeniden düzenlenişi gerekli kılar. Bu yeniden düzenlenişin, toplumun var olan sosyal yapısı içinde egemen bir niteliği bulunan büyük sanayiin taleplerini karşılayıcı özellikler taşıması da şaşırtıcı olmayacaktır. Tarihin yasası, ekonomiye egemen olan gücün, kendi ekonomik siyasetini kolaylaştırıcı ve yerleştirici bir yapıyı gerçekleştirmesidir. Büyüme denen olay, bu bütünlenişi sağlayan çerçevelerin ürününden başka bir şey sayılamaz.

Türkiye'nin 1970'li yılları farklı siyasal karakteristiklerinin yanı sıra, ekonomik yönden de topluma daha önceki yirmi beş yıldan çok ayrı bir yapının getirilmesi mücadeleleriyle geçecektir. Eskiye göre, daha ileri olan bu yapı, büyük emlâk sahiplerinin aracı ve tefecinin, bir bölüm ticaret sermayesinin geçmişi geri getirmek, yani, bir **restorasyon** dönemi açmak isteyen geriye dönük mücadelelerine bu yüzden sık sık tanık olacaktır. Sözgelişi; ekonomiye, büyük sanayiin rasyonellerini getiren 1970'in ünlü Finansman Kanunu'nun gördüğü tepki, doğabilecek karşı koymaların ilk habercisi sayılmalıdır. Finansman Kanunu toprak ve konut biçimindeki büyük gayrimenkul rantlarına dayanılarak sürdürülen varlık biçimine Türkiye'de ağır darbe indirmiştir. Oysa, büyük emlâk sahipliği Osmanlılardan bu yana yüzlerce yıldır topluma ve ekono-

miye damgasını vuran başlıca egemen unsurdur, Türkiye'de...

Bir sanayi toplumu, ulusal kaynakların sürekli olarak en verimli alanlara yöneldiği ya da yöneltildiği ortamı arar. Toprak, arsa ya da konut gelirleri belki bazı rantiye sınıflar için yararlıdır ama, kapitalist bir ekonominin bütünü için bir noktadan sonra yalnız kaynak israfından ibarettir. Bu kesimlere ağır vergiler getirmek, sanayide kullanılabilir kaynakları serbest bırakmak demektir.

Finansman Kanunu'nun büyük emlâk sahipliği ile lüks tüketim eğilimlerinde yaptığı değişiklikleri, başka bazı ekonomik tedbirler de, öteki kesimlerde yaratmıştır. Türkiye'de daha yasal ortamı bile doğmadan tahvil piyasasının belirişi, geleneksel tefecilik ile bankacılık sistemlerinden her halde çok şeyler götürmektedir. (1968'de 103 ve 1969'da 170 milyon lira olan yeni çıkarılan tahviller 1970'de birdenbire 311 milyon liralık bir ihraç rekoru kırmıştır). Sermayenin, var olan üretim biçimi altında, büyük sanayi sermayesine doğru evrimini belirleyen bu hareket, ekonomideki maddî yapı gelişiminin en doğal halkasıdır. Devalüasyon gibi olağanüstü koşullara rağmen 1970'de, özel imalât sanayiinin ciroları, bir önceki yıla göre tam yüzde 18 artmıştır. Sigortalı işçi sayısı [yüzde 17,6'lık bir yükselmeyle] 1 milyon 483 bin kişiye ulaşmış, sigortalı işçilerin ortalama ücretlerinde, yılın ilk dokuz ayında yüzde 7 artış olmuştur. Bütün bunlar sanayiin, ulusal gelir içindeki payını ve üretim güçlerinin gelişimindeki öncü rolünü onaylayan objektif kriterlerdir. Türkiye'de 1970'de yaratılan yurt içi gelirin beşte birini (% 19,3'ünü) veren sanayi kesimi,(1) kendi gerçeklerinin gerisinde kalmış bir düzeni elbette değiştirmeye çalışacaktı. Yeni kabine, ekonomi ve toplumun

(1) **Türkiye Sınai Kalkınma Bankası/1970 Raporu** (İstanbul, 1971) s. 13 - 19.

yanı sıra, tarihsel bürokrasinin koyduğu ayak bağları dolayısıyle artık işlemez duruma düşen Türk devlet yapısının yerine de, Batı devlet düzen ve anlayışını tümüyle getirmek isteyecektir.

1971 Türkiyesi, kapitalizmin rasyonelleri içinde de olsa, toplumun ve ekonominin daha ileriye doğru yeniden düzenlenmesi anlamında **reform** sorununu önüne koymuştur. Sanayileşmenin geriletmeye başladığı sosyal güçlerin temsilcisi olarak Demokratik Partinin **partiler üstü** hükümette yer almaması bu açıdan anlamlı bir işarettir. Eski düzenin egemen unsurları, sanayiin kendilerine meydan okuyarak getirmeye çalıştığı yeni düzeni görmüş ve şimdiden tepki götermeye başlamışlardır. Reformlar yakınlaştıkça eski güçlerin karşı tepkilerinin daha da şiddetlenmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

(26 mart 1971)

III

DÜZEN'E YENİ BİR DENGE...

1961 ANAYASASI'NIN düzenin mantığı içinde on yıl önce yapılması zorunluğunu ortaya koyduğu yeniden düzenlemeler 12 mart muhtırası'nın getirdiği **1971 rejimi** sayesinde toplumun önüne yeni biçimlerde sunulmuş oluyordu. Prof. Erim hükümetinin düzenlediği «partiler üstü» program, «idarî ve ekonomik yapının modernleşmesi», «layiklik», «Türkiye'yi ileri götürmek» gibi tezleriyle on yıllık gelişimin bazı sorunlarını ifade etmektedir. Gerçekte, bu sorunlar, dünden soyutlanabilecek şeyler değildir. **Kapitalist üretim ilişkileri**'nin sürekliliği, bu açıdan, üstünde durulması gereken ilk gerçektir.

Söz konusu olan iktidarın sosyal ve ekonomik özünde değişiklikten çok, bir süre için görünüşündeki farklılaşmadır.

Türkiye'nin karşılaştığı sorunun formülünü hükümet programı kendi açısından şöyle verir: «Dinamik bir yapıya sahip olan toplumumuz hızlı bir toplumsal ve siyasal değişme sürecine girmiş», sorunların çözümünde olayların gerisinde kalındığı için de, «toplum yapısıyle devlet düzeni arasında önemli gerilimler» doğmuştur. Siyasal mekanizma, kendi kanalları içinde sorunları çözebilseydi, söz konusu ikilik bu ölçüde net olarak ortaya çıkmayacaktı. Çözümü önleyen, bu gelişmede ancak yan unsur olan «halk» değil, doğrudan doğruya, ekonominin egemen tepeleri arasındaki çıkar farklılıklarıdır.

Oysa, 1970'lere dünya da değişik konjonktürler altında girmiştir. Gelişme çabasındaki ekonomiler, büyük Batı ekonomilerinin geçirmekte oldukları sarsıntılar dolayısıyle 1970'lerde eskisi kadar çok ve kolay dış kaynak bulamamaktadırlar. Ünlü «dış yardım» mekanizmasındaki daralma, daha büyük bunalımlardan sakınmak için geri ekonomilerde, kaynak israfını önleyen, ulusal varlığın daha iyi değerlendirilmesini gerektiren rasyonelleştirmeleri çoktandır zorunlulaştırmıştır. Böyle bir ortamda ortaya çıkan «partiler üstü» programın, «israf edilebilecek beşeri veya doğal hiç bir kaynağımızın olmadığını unutmamak zorundayız» yargısına varması ilgi çekicidir.

Prof. Erim'in programı düzen için aslında şaşırtıcı olmayan reform önerilerinde bulunur:

● Programa göre **boraks** gibi **stratejik madenler** devletleştirilecek, madenler üstündeki yabancı etkiler daraltılacaktır. Petrolde ise, OPEC üyesi Arap ülkelerinin petrol kartelinden elde ettiği yeni haklar, asgari istek olarak, Türkiye'de de petrol çıkaran yabancı şirketlerin önüne getirilmekle yetinilecektir. Ayrıca, Linyitler dev-

letleştirileceği gibi, ülkenin enerji politikasında petrole doğru olan aşırı eğilim durdurularak, ulusal kaynaklara daha büyük öncelik verilecektir. Bu arada, elektrikte devlet tekeli kesinleştirilmeye çalışılacaktır.

● Sanayie göre **geri** kalan **tarım** kesiminde «üretim düzeninin modernleştirilmesi» ve «verimliliğin artırılması» yeni dönemin iki büyük kriteri olacaktır. Bu anlamdaki bir toprak reformu ve sanayie daha büyük fonlar sağlayan bir tarım vergisi sistemi, tarımsal rasyonelleşmenin bütünleyici halkaları sayılabilir.

● **Vergileme**'de **kaçakçılığın önlenmesi** ve servet bildirimlerinin etkili olarak kullanılması, vergi adaleti yönünden Batı ülkelerinin de üstünde durdukları tedbirlerdir. Program, aynı malî hedefleri Türkiye açısından da ortaya koymaktadır. Tarım konusunda ise, toprak başına verimi sağlayıcı bir ürün vergisi getirmek ile eski arazi vergisini sürdürmek arasında program henüz bir seçim yapmamıştır.

● **Devlet kurumları** ile birlikte **kamu iktisadî** kuruluşlarının da modern ilkelere göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Program, kamu ekonomik kuruluşlarının holding'leşmesinden; Devlet Yatırım Bankasının gerçek bir kalkınma bankasına dönüştürülmesinden de söz eder. Bu iki hedef uygulamaya geçirtilebilirse, rasyonelleşmekte olan özel büyük sanayi ile çeşitli nedenlerle bu gelişimin dışında bırakılan kamu sanayii arasındaki uyumsuzluk ortadan kalkmış ve ekonomide iç bütünleşme hızlandırılmış olacaktır.

Türkiye'nin kapitalizm öncesine ait görüntülerden modern kapitalizme doğru evrilmekte olduğu bir anda gelen 12 mart muhtırası, ilk hükümeti aracılığıyle gösterdiği gibi, yaşanan devresel ve yapısal bunalıma, kendi

mantığı içinde bir çözüm arama çabasıdır. Emek güçlerinin **gündemi kararlaştırıcı düzeyde bulunmadığı** bir ülkede, ekonomik ve siyasal yapı arasındaki çelişmeler kendi dengelerini elbette **sistem** içinde araştıracaklardır.

(7 nisan 1971)

IV

İŞÇİLER VE BÜYÜK SANAYİ...

1971 REJİMİ'nin ekonomide ve toplumda bir yeniden düzenlemeler dönemi açmak istediğinden kuşku edilemez. Bütün toplumsal değişiklikler gibi bu olaydan da kuşkusuz yarar ve zarar görenler olacaktır. Yeni dönemin gerçek özelliklerini, düşlere ya da önyargılara kapılmadan anlayabilmek için 1971 reformlarının sosyal köklerini titizlikle araştırmak gerekir. Ancak böyle bir tavır önümüzdeki gelişmelerin muhtemel yörüngesini gün ışığına çıkartabilir ve özellikle bir bölüm aydını tarihsel körlüklerinden uyandırabilir. Türk toplumunun dramlarından birisi, objektif gerçeklikten kopukluğun bir sonucu olan aydın körlüğünün özellikle **sözde - ilericiler** arasındaki yaygınlığıdır. Gerçeklerle doğrulanmayan, giderek, çokluk gerçeklikle derinden çelişen varsayımları şaşmaz doğrular olarak kabullenen sözde ilericilik, kendi açısından Türkiye'de yanılmaz saydığı bazı kabullere sahiptir. Doğru sanılan bu yargılarla tarihsel oluş sürekli olarak çeliştikçe, sözde aydın hatayı kendinde değil tarihte arar ve böylece yanılgılarına yeni halkalar ekler. Özellikle orta sınıf aydınlar arasında yaygın olan bu **idealist** tavır, 12 mart'a yakın dönemlerde, onlardan daha ileride yer alanlar arasında bile bazen kendisini duyurmuştu.

Oysa, gerçeğin ve bilimselliğin dışında olan önyargılar ancak trajik yanılgılara götürürler.

Türkiye bakımından 1970'lerin ilk özelliği, bir sanayi toplumu olmak özlemi; yeni dönemin hedefi ise, bu özlemle çelişen ekonomik, politik ve sosyal yapıların tasfiyesidir. Önümüzdeki ilk sorun, böyle bir tasfiye süreci içinde, işçisi, köylüsü, dar gelirlisi, çalışan sınıflarıyle halkın durumudur. 1971 Türkiyesi, kentlerde ve köylerde 2,5 milyonu aşkın insanın emekleri karşılığında elde ettikleri ücretle yaşadıkları bir toplumsal yapıya sahiptir. 1,5 milyonu sosyal sigortalar kapsamına alınmış olan geniş işçi yığınının yarıdan çoğu büyük işletmelerde çalışır. Türkiye'deki toplam sınai üretimin yarısını da büyük işletmeler verir. Yeni Türkiye'de **sendikalar** içinde örgütlenen, toplu sözleşme ve grev haklarını kullanan geniş işçi kesimini 1971 rejimi'nde bekleyen muhtemel sorunlar, hiç kuşkusuz, aktüel bir önem taşıyordu.

Özellikle 1960'lı yıllarda ulusal gelirden kendisine düşen payı korumaya çalışmış olan işçi sınıfı, yakın gelecekte bu durumunu sürdüremeyecek midir artık?

Büyük sanayiin emeğe verebileceklerinin son sınırına geldiği bir ekonomik ortamda, bu, beklenebilir bir sonuçtur. Ne var ki, daha gelişim ve yayılma aşamasındaki Türk sanayii bu kritik dar boğazın henüz epey ötesinde görünmektedir.

1970'ler başında Türk sanayii büyüme, iç ve dış pazarlara yayılma aşamasındadır. Sanayi az gelişmişliğin çemberlerini en sonunda parçalamış olan iç pazarlara yayılmakla kalmamakta dış pazarlara doğru önemli bir açılışı da gerçekleştirmektedir. Sanayi ürün ihracatının pianda ön görülen payı bile aşması bu bakımdan çok önemli bir olgudur. Özellikle büyük işletmelerin kârlarıyla bu işletmelerde çalışanların gelirlerinden elde edilen dolaysız vergi gelirlerinin de 1970'in ilk

on ayında yükseldiği görülür. Gelişme yolundaki sanayilerin karakteristik özelliği kâr hadlerinin bilinen sınırların ötesine taşan aşırı yüksekliklerdir. Bu yüzden 1970-ler Türkiye'sinde **artık değer oranı**'nı ortaya koymak için yapılan bazı hesaplar, 1959'un % 216'sına karşılık 1968 için % 377'lik bir oranı ortaya koyar.(1) Kâr hadlerinin küçümsenmeyecek ölçülerde olduğu bir ekonomide ise, büyük sanayiin işçi ücretlerindeki artışlardan ürküntüsü daha çok yanıltıcı bir dış görüntüdür. Japonya'da % 17'leri aşan yıllık ücret artışı mekanizmasının ardında da aynı yüksek kâr hadleri gerçeği yatar.

Kâr haddi düşmeyen, üretim ve cirosu, iç ve dış satışları azalmayan bir sanayi yeni ücret isteklerini tanımak ta dar boğazla karşılaşmasa gerektir. Böyle bir ortamda, sözgelişi, grevleri kısıtlayarak işçi sınıfının demokratik haklarını daraltmak, ekonomik bir zorunluk olmadığı gibi, büyük sanayi açısından rasyonel de görünmemektedir. Büyük sanayi işletmelerinin eleştirilerinin de genellikle «sürpriz grevi» niteliğindeki eylemlere karşı oluşu dikkat çekicidir. Bu ise, ekonomik değil, politik nedenlere bağlı bir sorundur; özellikle, kaynak yetersizliği ile ilgili değildir.

Grevleri ve demokratik hakları kısıtlama isteklerinin geldiği asıl zümre, bu eylemlerin siyasal sonuçlarından tedirgin olan belirli malî ve ticarî sermaye çevreleridir. Oysa, 1971 Türkiyesi'nin gelişmelerinden ürkmeyen büyük sanayiin kendi rotasına almak istediği çevreler de, gerçekte yeni oluşumdan ürkmekte olan bu tür egemen güçlerden başkası değildir. Toplumun eski egemen güçleriyle iktidar savaşı vermekte olduğu bir anda büyük

(1) «12 Mart muhtırası ve sonrası» **Emek**, (nisan 1971), S. 4 - 5.

sanayiin emeği karşısına alması, tarihsel gelişimin yönüyle çelişmeyi de göze alması olacaktı. Zira bilinç düzeyi yükselmiş bir işçi sınıfı mücadele araçlarını bırakmaz; bırakmak istemez.

(9 nisan 1971)

V

SANAYİ TOPLUMU EŞİĞİNDE LAYİKLİK...

YAPISAL ve kurumsal olarak 1970'lerin Türkiye'sinde çok şey dünden farklı olacaktır. Bu, seçilen düzenin niteliği ne olursa olsun, gelişimin yasasıdır. Tarih kendi akışı ve mantığı içinde, yarattığı en aktif sınıf ve tabakaların eliyle sosyal ve ekonomik yapıyı ileriye doğru değiştirir. Değişim sürecinde, dalgaların alıp götürmekte olduğu unsurlar önce çok yanlı, belki de tutarsız tepkiler göstereceklerdir. Yeni düzen netleşmeye başladıkça da, bu unsurlar yakın geleceğin önlerine koyacağı çeşitli alternatifler arasında ya yeni gelen egemen güçler ile bütünleşmek, ya da onu da aşarak daha yüksek bir dengede başka bir yarını oluşturmak yolunu seçeceklerdir. İç ve dış objektif koşulların belirlediği çerçeveler içinde oluşan bu süreç tarihsel bir kaçınılmazlıktır. On yıllık dönemler içinde ulusal gelirini yüzde 70 gibi yüksek oranlarda artırabilen Türkiye'nin 1970'ler içindeki kaderi, gelişimin yarattığı hızlı ekonomik, sosyal ve politik değişşiklikler olacaktır, hiç kuşkusuz...

1971 Türkiye'sinde değişim rüzgârlarının önüne katacağı ilk unsur her halde, toplumun **tutucu** kanadı olacaktır. Sanayii bütün olarak ileriye doğru bir sıçrayışa götürmek isteyen hareketlerin başlıca ayak bağı, kökleri

dün'de kalan aracı ve tefeci, büyük mülk ve (rasyonel işletme düzeyine geçememiş) geniş toprak sahipleri ile bir bölüm küçük ticaret sermayesidir. Siyasal alana bu zümrelerin partileri aracılığıyle **1971 rejimi**'nin ilk günlerinden itibaren yansıyan sert tepkileri, eski egemen güçlerin **reaksiyonu**'nun işaretlerini veriyordu, zaten. Ekonomiye ve topluma, modern Batı'nın yapısal ve kurumsal özellikleri katılmak istendikçe, çökmekte olan gelenekçi, tutucu güçlerin geçmişi geri getirmek isteyen **restorasyon** çabaları yeni boyutlar kazanacaktır. Sözgelişi, **Millî Nizam Partisi**'nin Ortak Pazar'a karşı çıkış gerekçeleri, yaklaşan modern kapitalist ilişkilerin getireceği ekonomik ve sosyal değişikliklerle çok yakından ilgiliydi.

Ekonominin ulaştığı yeni ortamda layiklik mücadelesinin 1971 rejimiyle birlikte yeniden aktüelleşmesi bu oluşa paralel düşer. Gerçekte «dünyanın işlerini dünyaya, dinin işlerini dine bırakmayı» öngören layiklik, kökünde ekonomik gerçeklikler yatan bir olgudur. Gelişimin belirli bir noktasından sonra kendisini dün'ün ilişkilerinden koparmak isteyen yeni güçler, o güne kadar yararlandıkları ortamla çelişkiye düşerler. Sanayi toplumuna geçiş aşamasındaki toplumlar, yeni umutlar ve dünya görüşleriyle donanmış girişkin insanlar ister. Tefeci, aracı, eşraf, mütegallibe çıkarları bu dinamik süreç altında birdenbire ağır tehditlerle karşılaşırlar. Zira, kendilerine bağlı dinsel gruplara, yeryüzünün maddî çıkarlarını getiren yeni ekonomik gelişmeler, dün'de kalmakta olan bu eski güçlerin dayandıkları son toprağı da bir yerden sonra birdenbire ayaklarının altından çekecektir.

Layiklik mücadelesi, görülüyor ki, bir ekonomik egemenlik mücadelesinin silahıdır. Layiklik ile erişilmek istenen son amaç, dinsel gücü, ekonomik hareketin yeni yön vericilerinin rotasına getirmekten başka bir şey değildir. Bu oluş gerçekleştikten sonra layiklik mücadelesi yumuşar ve eski önemini yitirir. Dinsel kurumlar ile ekonomik gelişim arasındaki çelişkiyi yok etmeye yönelen

layik tezler 1971 Türkiye'sinde salt orta sınıf aydınları tatmin için ortaya atılmıyordu. Gerçekte, yaşanan anın koşulları altında Türkiye'de layikleşme, sanayi toplumuna özgü rasyonelleri yığınlara indirmenin, kapitalizm açısından da zorunluklarını ifade etmektedir. Dinsel gücü tekellerinde bulunduran Anadolu'nun eski egemen güçleri ile modern kapitalizme ait zorunlukların çatışması, 1971 Türkiye'sinde Millî Nizam Partisi ve giderek Demokratik Parti gibi siyasal örgütleri fırtınalara atmaya aday görünür. Gerçekten de, 1971 rejimi sosyalist parti TİP'i **Anayasa Mahkemesi**'ne dava ederken, Millî Nizam Partisi'ni de yine aynı yöntemle kapatmakta gecikmez. Zira, taşranın eski tip zenginlerinin sosyo/politik örgütü olmak isteyen MNP, geniş sünnî yığınları arasında **nakşi**'leri yanına toplamaya çalışmış ve bu yolda belirli başarılar sağlamıştı.(1)

1970'li yıllara kadar gelecek ile ilgili özlemlerini tarikatlar ve onların ardında yer alan taşra egemenlerine bağlayanlar, ekonomik ve sosyo/politik alandaki gelişmelerle birlikte, önlerine yeni yollar çıktığını göreceklerdir. Değişim rüzgârı, tarikat insanını, yeni örgütlenme biçimlerinin doğduğu daha modern bir dünyada yer almaya, taraf seçmeye çağırır. Çağdaş ekonomik sistem ve dünya görüşlerinin karşılıklı olarak mücadele ettiği daha ileri bir ilişkiler düzeninde kendisini dün'de tutan ayak bağlarından biraz daha kurtulan insan; seçimini dinsel olmaktan çok maddî gerçekler önünde yapmayı dener bir gün. 1971 rejimi, istemese de, buna yardımcı olacaktır.

(10 nisan 1971)

---

(1) **Birlik** dergisi, sayı 3 (31.3.1971) S. 8 - 11.

VI

TÜRKİYE'DE YENİ ŞEYLER VAR

12 MART muhtırasıyle ortaya çıkarılan «partiler üstü» hükümetin programı, daha ilk günlerden anlaşılmıştır ki, Türkiye'nin var olan sosyo/ekonomik ve politik koşullarının ürünüdür. Toplumun gelişme düzeyi ve onun içindeki güçlerin dengesi 1971 martında ancak bu programı yaratabilirdi. Teknisyen kadrolarının yardımıyle, ağır sanayileşmeye yönelen temel tedbirleri açıklayan programın, toplumun ayrı gelişme stratejileri güden sınıf ve kesimlerinden gördüğü tepkiler elbette biribirinden epek farklı olacaktı. Özellikle **12 mart**'tan önceki düzenin partilerinin program karşısında genellikle hırçın bir tavır almaları yadırganmamalıdır. Düzen partisinin iki kanadı arasındaki siyasal oyunu bozan ve Ecevit'in **sosyal demokrat** hedefleri ile son yıllar Demirel'in **refah devleti** programlarını, var olan ekonomik sistemin mantığı içinde bütünleştiren yeni program, 12 marttan önceki iki kanadın sözcülerini ve taraftarlarını haklı olarak karşısında bulacaktı.

Cumhuriyet boyunca ne **kapitalizm**'e ne de **sosyalizm**'e tümüyle izin vermeyen kendine özgü bir yapısı olan Türkiye'de doktrin ve dünya görüşleri karşısında gösterilen hoşgörüsüzlüğün tipik sonuçlarından birisi de sahneye, **eklektik** programların çıkarılışıdır. Bir dünya görüşünün genel bütünlüğünden yoksun kalan bu programlar, iki muhalif kanadın birçok noktada ortak hedefleri benimseyebilmesini de kolaylaştırır. Yapısındaki ikiliği artık yok etme aşamasına yaklaşan Türkiye ise 1971 sonrasında daha **tutarlı** programların özlemini çeker giderek. Bilinen bir gerçektir ki, sistematik bütünlüğü olan programlar, yapıdaki ikiliği aşabilir ve onu daha yüksek den-

gelerde, gelişmeye kavuşturabilirler. Prof. Erim hükümetinin açıkladığı programın belki en önemli özelliği, yeni Türkiye'nin koşullarında düzenin dağınık programlarını birleştirmesi olmuştur. 27 mayıs 1960'dan önce Türkiye'de siyasal arenada görünen programların 1961 Anayasası ile büyük çapta geride kalışı olayı, 1971 Türkiyesi'nde bir daha tekrarlanmaktadır. Yeni hükümet programı bir gün gerçekten uygulamaya geçirilebilirse, 1960'ların programlarında yer alan toprak, vergi ve idare reformu gibi geleneksel maddeleri gündemden çıkarmak gerekecektir. Oysa, bu, toplumun kurulu dengelerinde, hiç kuşkusuz, elde edilmiş bazı çıkarları sarsacak, giderek, kendisine karşı güçlü bir muhalefeti canlandıracaktır.

«Partilerüstü» programın emek kesiminde yarattığı gelişmeler ilginçtir. 12 marttan önceki düzenin **muteber** kuruluşu Türk-İş, şimdi bir **teknokratlar diktatoryası** kuşkusuna kapılmaktadır.(1) Zararına satıldığı için kamu kaynaklarında kanama yaratan iktisadî devlet kuruluşları ürünlerine zam yapılmasını da Türk-İş'in organı, sosyal adalete aykırı bulmaktadır. Ne var ki, 16 haziran büyük işçi eylemini yaratan ünlü Sendikalar Kanununun Anayasa karşısındaki durumu için Türk-İş susmayı seçmektedir. «Sosyalizmi Türkiye için tek çıkar yol» gördüğünü açıklayan DİSK ise, emekçi halka yeni vergi getirilmemesi isteği dışında yeni programa tepki göstermiyordu. DİSK Genel Sekreteri, «sosyal mücadeleleri **anarşi** sayan» anlayışa «iltifat etmeyecek bir iktidarın, burjuvaziyi güçlendirme amacıyle yapacağı girişimleri kendi varlığı açısından doğal karşılıyoruz» bile der.(2)

1971 rejimi'nin sunduğu yeni program özellikle büyük sanayiin temsilcilerince başarılı karşılanır. İstanbul

(1) «Teknokratlar Diktatoryası», **Akşam** (16.4.1971) S. 1.

(2) **Milliyet**, (18.4.1971), S. 9.

Sanayi Odası, «program ve açıklamalarda belirtilen hedefleri sanayiciler olarak olumlu» bulduklarını açıklarken, Ankara Sanayi Odası, «hükümetin alacağı her tedbirin yanında olacağını» bildirmekten kaçınmaz.(3) **Üretim araçları üreten** sanayilere geçiş çabasındaki Türk sanayiinin talebi, bu geçişi hızlandıracak köklü tedbirlerin alınmasıdır. Ağır sanayiin devlet elinde geliştirilmesinde yarar gören bu strateji, ne verimliliği artıran ve tarımdan sanayie kaynak aktaran gerçekçi bir toprak reformuna ve ne de enerji, madencilik kesimlerinde ulusal ekonomi yararına alınacak kamulaştırma tedbirlerine karşıdır. Sanayiin isteği, özel sanayiin küçümsenmeyecek bir düzeye erişen olanaklarının da programlı ve disiplinli olarak geliştirilmesidir. İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal'ın, «hükümetten beklediğimiz, önyargılara kapılmadan, bünyesinde büyük bir potansiyel bulunan özel sanayi sektörünün yurt hizmetine yöneltilmesidir. Biz, hizmete hazırız» diyebilmesi, bu açıdan, yeni gelişmelerin yörüngesini aydınlatacak bir başka davranıştır.

Erim hükümeti programı özellikle AP ve CHP'den gördüğü tepkiyle toplumun bütün kesimlerinde, gelecek açısından önem taşıyan yeni kutuplaşmaların aslında ilk haberlerini duyurur. Türkiye'nin yarınının biçimlenişinde, değişen toplumsal kutuplaşmalar yeni alternatifler de yaratacaklardır, bir süre sonra...

(21 nisan 1971)

---

(3) **Milliyet**, (18.4.1971) S. 9, **Son Havadis** (18.4.1971) S. 3.

7

ÇAĞDAŞ DÜNYA GERÇEKLERİ VE TÜRKİYE

I

"ÇAĞDAŞ" DÜNYA VE İNSAN HANGİSİ?

HER GÜN ve her an yeniden kurulan ve bir önceki andan farklı olan bir dünyada sürekli bir oluşun çeşitli aşamalarını yaşıyoruz. Geçmiş bütün çağlardan farklı bir çağ olan 20. yüzyılda bütün değerler artık **evrensel** ölçülerle altüst olmuş bulunmaktadır. Ülkeler ve toplumlar arasına konulan sınırları kaldırmakta olan **uluslararası dinamizm,** aynı zamanda ulusların kendi kaderlerini yalnız kendilerinin kararlaştırmalarını da gittikçe olanaksızlaştırmaktadır. Her şey giderek uluslararası dengelere bağlanmıştır ve bu dengeler dünyanın gelişme sancılarıyle toplumların özel durumları arasında bazen derin çelişmeler bile yaratabilmektedirler. Bir toplumun ekonomik yaşantısına getirmek istediği yeniden düzenlemeler içinde bulunduğu dünya sisteminin değerleriyle çelişiyorsa, onu bekleyen belki de ağır çilelerdir. Oysa, bir başka toplum, belki de doğal gelişimi o aşamalara daha ulaşmadığı halde, üstünde bulunduğu uluslararası koşulların yarattığı ileri fırsatlardan sonuna kadar yararlanabilecektir.

Çağlar boyunca insanlar 20. yüzyıldaki kadar **umutlu**

ve yine 20. yüzyıldaki kadar **umutsuz** olmamıştı. İnsan soyunun ilerleyişi, bilim, teknoloji, yığınsal haberleşme araçları dünyanın en ucundaki toplum ile dünyayı yöneten toplum arasındaki bütün uzaklıkları yok etmiştir. Gelişme eşitsizlikleri dolayısıyle belki de hâlâ başka çağların ekonomik ve sosyal koşullarını yaşamakta olan toplumlar, bu korkunç gelgitle birlikte, yaşanan çağın ta göbeğine getirilmişlerdir. **Uzay çağı** ile insanların hâlâ yeraltında yaşadıkları **tarih öncesi** çağlar, **feodal baron**'lar ile dev sanayi kompleksleri, gelişmiş Kuzey Amerika ile balta girmemiş Afrika ormanları aynı çağın değişik ve biribirlerinden **ayrılmaz** görüntüleridirler. **Çağdaşlık** kavramının böylesine karmaşıklaştığı bir dünyada, ne uzay çağı saftır; ne de **çağdaş tarih öncesi,** bin yıllar öncesinin tarih öncesidir. **Evrensel diyalektik,** tarihsel olarak biribirlerini izleyen ve biribirleriyle çelişen bütün bir gelişme kategorileri dizisini karmakarışık br süreç içinde bütünleştirmiş ve yeni bir dünyanın potasını yaratmıştır.

Yirminci yüzyılın büyük **umut**'u, çağların ve toplumların değişmesi için eskiden gereken binlerce yıllık bekleyiş sürelerini yok etmiş oluşudur. Modern ortam, gelişim yolunda hızlı mesafeler almayı inanılmaz ölçüde kolaylaştırıp, çabuklaştırmıştır. Yüzyılı on yıla sığdırabilmek 21. yüzyıla doğru uzun soluklarla akıp gitmekte olan dünyada artık bir **ütopya** değildir. Çağımıza, birçok özelliklerinin yanı sıra, bir **sıçramalar çağı** demek bile mümkün. Binlerce yıllık gelişimin nice zulüm ve çileler bedelinde elde edilmiş deney ve bilgileri, **tarih** ile kendi **gelişim rotası**'nı özdeşleştirebilen toplumlar için artık **kazanılmış** hazır değerlerdir. Ne bilim ve teknolojinin verileri, ne de ekonomik, sosyal ve politik gelişimin yasaları, aynı uzun yolun bir daha aşılmasını zorunlu kılıyor. Ama hiç kuşkusuz bu basit bir **kestirme yol** da değildir. Gereken şey, toplumların en sarp kayalarını yürek ve

İnançla aşarak, gelişimi önleyen barikatları kaldırıp kendilerini ve dünyayı değiştirmeye binlerce yıldır hazır yoksul halk yığınlarının yanma varabilmektir. Çağdaş sıçramaları gerçekleştiren yol ne kadar kısalmışsa, 20. yüzyılın uluslararası ortamında bu sosyo/politik mekanizmayı harekete geçirebilmek de, **dış egemen güçler** yani **emperyalizm** tarafından o kadar zorlaştırılmıştır. Halkın en uyanık ve bilinçli kesimlerini yanına alamayan, çalışan insanın somut dünyasına, yeni bir dünyanın özlemlerini katamayan hiç bir düşünce bu çağda artık geçerli değildir.

Yirminci yüzyılın büyük **umutsuzluğu;** Ay'ın yüzeyini karışlayan astronotun da, Asya'nın bataklıklarında daha iyi bir dünya, özgürlük ve barış için can veren yoksul köylünün de aynı çağın insanları olmasıdır. **İnsan** ile ilgili ölçüler tepetaklak olmuştur.. **Çağdaş insan,** eğer yalnız **uzay'ı** fetheden insansa; Ant dağlarında sürünen, ya da Tibet'te binlerce yıllık bir uykuyu andıran alışkanlıklarını hâlâ sürdüren ve Afrika'da kafa avcılığı yapan insanlar nedir?... Onların, bilimsel ve teknolojik devrime erişmekle övünen bir çağa kendilerinin ne olduklarını sormak hakkı, **tarih** önünde tartışma masasının üstündedir. İnsan başına üç ya da dört bin dolarlık gelir düzeyiyle övünen büyük **refah** ekonomileri, dünya yuvarlağının üçte ikisini dolduran sonsuz insan çoğunluğunu ancak görmezden gelerek 20. yüzyılın tek çağdaş yaratığının kendisi olduğunu öne sürebilir. Oysa, Avrupa kıtası kadar Okyanusya ya da Afrika kıtasında yaşayan insan da **çağdaş**'tır ve hiç bir **egoizm, insanlığın genel durumu**'nu geleceğin tarihine bağışlatabilecek kadar güçlü değildir.

Asyalı, Afrikalı, Okyanusyalı insanın salt bir başka kıtada, bir başka sosyo/ekonomik evrede doğmuş olmaktan fazla olmayan **masum** günahı, gerçekte, **dengesiz ve eşitsiz** bir dünyanın günahıdır. Yarın adına şimdiden

umut saçan olgu da budur. **Evrensel bilinç,** egoizmin en dirençli kalelerini bile birer birer düşürerek, bütün bu eşitsiz gelişimin nedeni olan **dış baskı** ve **emperyalizm** çağının üstündeki tülü çıkarmakta ve yeryüzünün yargılayan bakışlarına, **değişmeye mahkûm** bir düzen olarak itmektedir. Umutsuzluk ve karamsarlığın en yoğunu içinde aydınlığın sonsuz kıvılcımlarını parlatan, **geçmiş**'i **gelecek**'te de sürdürtmenin böyle bir çağda her an biraz daha zorlaşmış bulunmasıdır. Zira, çağımızı gerçekten çağdaşlaştıran, Afrika, Asya ya da Okyanusya'daki çağdaşlarımızdır. Yeryüzünün üstünde doğan şey, toplumcu bir yeni dünya ile birlikte çok gecikmiş olan **mazlum milletlerin güneşi**'dir.

(18 mayıs 1971)

II

DÜNYADAN KOPMAK MÜMKÜN DEĞİL

YİRMİNCİ YÜZYILIN son üç çeyreğinde yeryüzünün çoğu yoksul toplumları için ancak **sınırlı bağımsızlık** söz konusudur. Yaşadığımız çağda hemen hiç bir toplum **mutlak** ekonomik ya da siyasal bağımsızlığı elde edebilmiş değildir. Uluslararası ilişkilerin karmaşıklaştığı bir dünyada sınırlı bağımsızlık da günden güne doğallaşan bir olgudur. ABD, Sovyetler Birliği, Federal Almanya ya da Çin gibi çağdaş büyük ekonomiler bile kendilerini ayıran sınırların gittikçe daraldığı 1970'lerde, uzlaşmaz sistem ayrılıklarına rağmen, belirli ortak noktalarda **yakınlaşma** zorunluluğunu duyabilmektedirler. Devlerin, aralarında, asgarî ortak noktalar aradıkları modern dünya koşulları, yoksul toplumlarda çok daha çetin sorunlar yaratır. Küçük ekonomiler var olma ve gelişmenin sa-

vaşını kendilerine konulmuş dar sınırlar içinde vermektedirler.

Hint Okyanusu üstünde büyük bir ada olan Seylan'ın 1971'in ilk üç ayında tanık olduğu olaylar ancak çağdaş zorunluklar yan yana ele alındığı takdirde, şaşırtıcı görülmez. Bilindiği gibi, on iki milyonu aşkın insanın yaşadığı Seylan adası, uluslararası stratejik çıkarlar bakımından Batı ve Doğu için kritik bir anlam taşır. Eskiden sömürge olan Seylan, 1970'lerde İngiliz Uluslar Topluluğu içinde siyasal bağımsızlığı bulunan bir ülkedir. Ne var ki, Batı'yla bağlantısını İngiltere aracılığı ile sürdüren Seylan, Güney Asya'nın solcu iktidarlarından birisine sahiptir. Ülkeyi yöneten üçlü koalisyon, gerçekte, üçüncü dünyada birbirleriyle çekişen farklı sol tezlerin bir ittifakından ibarettir. Başbakan Bandranaike'nin Özgürlük Partisi, reformlar yapmak isteyen ortanın solundaki sosyal demokrat partilerin Seylan'a özgü bir örneğidir. Koalisyona katılan Seylan Komünist Partisi, Sovyetler Birliği'nin önerdiği rotayı izler, Sosyalist Parti ise, Troçkist eğilimleri sürdürür. **Guevera**'cı ve **Mao**'cu eğilimlerin kattığı tonlar, Seylan iktidarının öteki özelliklerini belirler. Seylan, genel görüntüsüyle, Doğu ve Batı'nın stratejik ülkelerde gelecek dönemlerde belki de yaratmaya çalışacağı dengelerin ilk modelleri arasında bile sayılabilir.

Ne var ki, Seylan'da ağır sanayileşmeyi göze alamayan sosyal adaletçi uygulamalar, beklenen bütün olumsuz sonuçları kısa sürede doğurmakta gecikmemiştir. Enflasyon, bütçe açığı ve ekonomik bunalım toplumu bir altüst oluşun eşiğine getirirken; işsiz sayısı tam 1 milyona yükselmiş, aydın işsizliği genel bir olay durumuna dönüşmüştür. Bu altüst oluşu, kendilerini Guevara ve Mao öğretilerinin izleyicisi ilân eden bazı grupların gerilla eylemleri izlemiştir. Ekonomik bunalımın politik bu-

nalıma döndüğü bu kritik anda, 20. yüzyılın üçüncü yirmi beş yılının gerçeklerini açığa vuran çok ilginç gelişmeler birbirini kovalamaya başlar, birden... İngiltere'den, Sovyetler Birliği ve Çin'e kadar Batı ve Doğu'nun önde gelen bütün devletleri, Seylan'ın uluslararası durumunun korunmasını ülke içindeki gerilla eylemlerinden çok daha önemli saymışlardır. Öyle ki, İngiltere, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği ılımlı sol iktidara karşı çıkan gerilla eyleminin bastırılması için Seylan'a geniş silah yardımı yapmış; Çin ise, ülkeyi sanayileşmeye yöneltebilmek amacıyle önemli ekonomik yardım tekliflerinde bulunmuştur.(1) Kendisini Guevara ve Mao'cu ilân eden ayaklanma sona erdikten sonra Seylan'ı bekleyen artık yüzeysel sosyal adaletçilik gösterilerinden vazgeçerek, her halde, çok daha hızlı bir kalkınma deneyine geçmek olacaktır.

Hiç bir iç olayın dış koşullardan bağımsız kalamadığı yeni dünya ortamında Seylan'ın yaşadığı serüven, uluslararası gerçeklerle ilgili dersler vermektedir. 21. yüzyıla doğru artık dış dünyadan soyutlanmış herhangi bir iç değişikliği düşünmek, **tarihin evrensel bunalım anları dışında,** kolay değildir. Aynı dersler, hiç kuşkusuz hem **Cumhuriyet Türkiye**'si hem de **1971 rejimi** için de de fazlasıyla söz konusudur.

(6 mayıs 1971)

---

(1) Harvey Stockwin, «Ceylon/Economy caught in a vicious circle», **The Financial Times** (27.4.1971) S. 8.

III

TÜRK CUMHURİYETİ NASIL DOĞDU?

TÜRK CUMHURİYETİ, yeryüzüne yeni dengelerin getirildiği **Birinci Dünya Savaşı** sonrasında şekillenen belirli ideolojik, politik ve ekonomik tercihleri yansıtır. Uluslararası alanda Birinci Savaş'ın belki de en açık sonucu dev **Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi** olayıdır. Çöken İmparatorluk, gerçekte, bu çöküşten yararı bulunacak büyük ekonomilerin paylaşım alanı haline gelmişti. Ne var ki, etki bölgelerinin yeniden paylaşımı sırasında **1917 ekim devrimi** ile Rusya'da kurulan Sovyet devleti uluslararası platforma birdenbire çok büyük değişiklikler getirecekti. **Doğu** ile **Batı** arasındaki çok **hassas** bir noktada yer alan **Küçük Asya,** yeni dünya ortamında artık ayrı bir öneme kavuşur. Anadolu'nun geniş bir bölümünü Yunanistan'a bırakma planına şiddetle karşı çıkmaya başlayan İngiliz **Dışişleri Bakanı** Curzon'un, Yunan taraflısı Başbakan Lloyd George'a yönettiği unutulmaz soru(1) bu kaygıların anlamlı bir ifadesidir: «Selânik kapılarının beş mil dışında nizamı temin edemeyen Yunanlılara, Küçük Asya'nın bu kadar önemli bir kısmının yönetimi nasıl bırakılabilir?»

Batı ve Doğu'nun aralarında bir **tampon devlet** yaratılması zorunluğunu sezdikleri 1920'lerin karanlık günlerinde, Kuva-i Millîyeciler Anadolu toprakları üstünde yeni bir Türk devletinin kuruluş mücadelesini vermişlerdir. Küçük burjuvazi, toprak sahipleri ve özgürlüğüne susamış halk arasında kurulan tarihsel bir ittifakın yürüt-

---

(1) Lord Kinross, «Lord Curzon Millî Mücadeleden Önce Mustafa Kemal'e Özel Bir Elçi Göndermişti», **Milliyet/İngiltere İlâvesi** (18.10.1971) S. 2.

tüğü savaşın mantığında, Prof. Tunaya, **halkçı ve demokratik** karakterin ağır bastığını söyler. 1921 Anayasası'nın birinci maddesinde yer alan, **«Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir»** ilkesi, böyle bir muhakeme zincirinin ilk halkasını teşkil eder.(2) Ne geleneksel **Osmanlı** ve ne de **Jön Türk** sayılan **yeni** bir Türk tipinin oluşumunu hızlandıran bu sürecin son halkası, **1923'te ilân edilen cumhuriyet** rejimidir. Türkiye ve Batı M. Kemal'in deyişiyle «daha önce iyi birer rakip» iken Cumhuriyet döneminde yeniden «müttefik» olmayı deneyecektir.

Cumhuriyet'in ilân edildiği gün Kemal Atatürk, özlenen hedefi, «memleketimizi çağdaş seviyeye eriştirmek istiyoruz» sözleriyle özetler. Bütün yükseliş ve çöküş sebeplerinin bir **iktisat meselesi**'nden başka şey olmadığını ısrarla hatırlatan M. Kemal, 17 şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'ni açarken, iktisadî zaferler kazanmayan bir toplumun ayakta duramayacağını hatırlatacak ve «Bence halk devri, **iktisat devri** kavramı ile ifade olunur» diyecekti.(3) Cumhuriyet'in yarım yüzyıllık tarihi, pratikte, bu iktisat devrini açma mücadelelerinin de tarihidir. Ne var ki, **yeni** bir toplum yaratmayı öneren **iktisat devri**'ni içinde bulunduğu **dış** ve **iç** koşullardan ayırabilmek de olanaksızdır.

Yeni Türkiye, kendisini bir **yarı sömürge** statüsüne mahkûm kılan dış dünya ile pazarlıklarını Lozan barış görüşmelerinde yapmıştır. Lozan'da Türkiye **siyasal** bağımsızlığını kazanmakla birlikte, ekonomik alanda gelişmesini özellikle 1920'lerde **olumsuz** yönde etkileyecek **esaslı** bazı tavizleri de tanımak zorunda kalmıştır.(4) Ba-

(2) Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya, **Atatürk ve Atatürkçülük** (İstanbul, Siyaset İlmi Serisi, 1964) S. 83-84.

(3) Çetin Altan, **Atatürk'ün Sosyal Görüşleri** (İstanbul, Dönem, 1965), S. 15 ve 54.

(4) Z. Y. Hershlag'dan aktaran, Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası** (Ankara, Doğan 1971), S. 68.

Batı'nın pazar sisteminde yer alan Türkiye, daha bağımsız bir ekonomi yaratmakla ilgili iç ve dış dar boğazları o günden bugüne kadar aşabilmiş değildir. Tarım kesiminde yarı feodal ilişkilerin tümüyle kaldırılması, bir sanayi toplumu için gerekli iç pazarın kurulması ve dış pazara doğru açılış **Türk burjuvazisi**'nin 1945'i kovalayan yirmi beş yıldaki sorun ve mücadele alanlarını teşkil eder. Gelecek dönemlerde bu çabalar her halde daha yoğunlaşmaktan da geri kalmayacaktır. Zira, iç ve dış kaynaklarını hızlı, dengeli ve bağımsız bir sanayileşme yönünde düzenleyememiş bir ekonominin, hedeflerine erişebilmesi beklenemez.

İlk elli yıllık **Cumhuriyet** deneyiyle Türkiye, **bağımsızlık** bilincine ulaşmış büyük insan yığınlarıyle, sanayileşme eşiğindeki ekonomisiyle, kalkınma aşamasındaki toplumların belki de en dinamiklerinden birisini teşkil etmektedir. Bu, Cumhuriyet açısından bir başarıdır. Toplumun, erişmek istediği daha bağımsız kişilik, bütün bir üçüncü dünyaya ekonomi ve politikada verebileceği modeller ve edebileceği önderlikler ise, bir noktada, tarihin yeni aşamalarında ortaya çıkacak fırsatlar ve potansiyellere bağlıdır. Geçmişte, toplumlar arasında işbirliği, hoşgörü ve büyüklük örneklerini veren Türkiye, geleceğin dünyasının yaratılışına da bir gün elbette bilinç, umut ve cesaretle katılacaktır.

(29 ekim 1971)

IV

ORTAK PAZAR, PARLAMENTER SİSTEMİ SAVUNUYOR

ANKARA'DAKİ dramatik gelişmeler **Türkiye'nin dış ilişkileri** sorununu **1971 rejimi**'nin ilk günlerinden itibaren derhal aktüel plana çıkarır. 1970'ler Türkiye'sinin dış

ilişkilerinde daha önceki on yıllara göre önemli değişiklikler vardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasının soğuk savaş koşullarında Türk dış siyaseti ekonomik, politik ve askerî alanlarda Batı Bloku içinde şekillenmişti. **Batı** Ortak Pazar'ı yaratan Roma anlaşması ile 1958'de Batı Avrupa'da yeni bir ekonomik blok ortaya çıkıncaya kadar genellikle monolitik bir görüntü taşıyordu. Oysa, Ortak Pazar'ın aldığı büyük yol, 1970'ler Batı'sında, 1945'lerden farklı olarak **ayrı merkezler** yaratmış bulunuyordu. ABD, Ortak Pazar ve Japonya gibi Batı'nın yeni egemenlik merkezleri genel planda aynı ortak siyasetleri izlemekle birlikte özellikle ekonomik stratejilerinde, çıkarlarının ayrılığına göre daha değişik çizgiler almaktadırlar, 1970'lerde...

Türkiye, Ortak Pazar'ın ortak üyeliğine yöneldiği altı yıl boyunca Batı'daki farklılıkları daha çok duymaya başlamıştır. Dış politika ve özellikle askerî alanda ABD'nin, ekonomik alanda ise Ortak Pazar'ın etki bölgesinde yer alan Türkiye, dış ekonomik ilişkilerinde şimdi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Türkiye'nin Batı içindeki tercihleriyle derinden ilgili olan bu sorunlar Türk ve Ortak Pazar parlamenterlerinin 12 mart Muhtırası'nın verilişinden birkaç gün sonra Bursa'da yaptığı ortak toplantıda birdenbire açıklıkla ortaya konulur:

● **Ortak Pazar,** kendisine **üye** olmak isteyen Türkiye'yi «az gelişmiş» değil, artık «gelişmekte olan ülkeler» kategorisinde saymaktadır. Ortak Pazar uzmanları Türkiye'nin 1970'lerdeki sanayileşme potansiyelini 1948 İtalyasıyla eşit görmektedirler. Türkiye ise, bu varsayımı başka çıkarları dolayısıyle reddetmekte ve «az gelişmiş ülke» kategorisinde sayılmasını istemektedir. Zira, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), yeryüzünün geri ekonomileri için ileri ekonomilerden gümrüksüz ihracat kolaylıkları sağlamak üzeredir. ABD ve Ortak Pazar bu kolaylıklardan ancak «geri»

ekonomilerin yararlanması üstünde anlaşmışlardır. Ortak Pazar'a girerken «geri» sayılmayan bir Türkiye, sağlanan kolaylıklardan yararlanma olanağını da otomatik olarak elden kaçıracaktır. Fransa ve İtalya'nın Türkiye'nin «gelişmekte» olduğu yolundaki sert ısrarlarına rağmen Bursa toplantısında Ankara «geri» sayılması üstünde bu nedenle direniyordu. Türkiye geri ülke sayılmazsa, bu kez, Birleşik Amerika Türkiye'ye hiç bir kolaylık tanımayacak; tam tersine Ankara'ya tanıdığı bazı kolaylıkları da hatta geri alacaktı. Başka bir deyişle, ABD ile AET, Türkiye üstünde örtülü bir ekonomik nüfuz sarası içindedirler.

● **Ortak Pazar** 1970'lerde kendisini, **siyasal** mekanizmanın genel oy yoluyle serbest olarak kurulduğu «demokratik ülkeler bloku» saymaktadır. Altılar, bu nedenle, junta Yunanistan'ı ile Ortak Pazar arasındaki anlaşmayı buzdolabına kaldırmış; kendilerine katılmak isteyen İspanya'ya da, serbest seçimleri gerçekleştirmedikçe Ortak Pazar'a giremeyeceğini bildirmişlerdir. Brüksel'deki AET merkezinin bu konudaki titizliğini daha Geçiş Dönemi protokolu imzalanmadan önce Türkiye'ye duyurduğu da bilinmeyen bir sır değildir.(1) Aynı hassaslık AET Komisyonu Dış ilişkiler sorumlusu Prof. Dahrendorf tarafından da 12 mart muhtırasını izleyen günlerde Türk kanadına Bursa'da aynı açıklıkla bir daha duyurulur.

Türkiye ile Ortak Pazar'ın gelecekteki ilişkilerini belirli şekilde etkileyecek olan bu iki sorun Prof. Erim Hükümetinin önüne ilk uluslararası sorun olarak 1971 rejimi'yle birlikte aynı anda gelmişti, bile...

(1 nisan 1971)

---

(1) A. Gevgilili, «Ortak Pazarla Son Kavga...», **Milliyet** (17.7.1971) S. 1, 9.

V

DÜNYADA ABD - AET ÇEKİŞMESİ VE TÜRKİYE'NİN KADERİ

JAPONYA, modernleşme ve kapitalistleşme hareketine on dokuzuncu yüzyılda Türkiye'den daha sonra girdiği halde, Türkiye'nin ve Japonya'nın kaderleri birbirleriyle çelişircesine farklı olmuştu. Bütün yapısını daha 19. yüzyılda kapitalistleşme sürecine uygun olarak yeniden düzenleyebilen Japonya, 20. yüzyılın üçüncü yirmi beş yılında Asya'nın ekonomik devlerinden birisidir. Türkiye ise, devlet bürokrasisiyle devlet mekanizmalarının, tarihsel nedenlerle, burjuvazinin özgür gelişimine ayak bağı olması sonucunda geçmiş yüzyıllarda benzer yollardan kalkınma fırsatını kaçırır. Türkiye'de kapitalizme özgü rasyoneller ancak 1950'lerden sonra gerçek anlamıyle işlemeye başlar. Ne var ki, tümüyle ne kapitalizm, ne de sosyalizm yönünde bir gelişime izin vermeyen yapısal ikilik hâlâ süregelmektedir. Ortak Pazar'a geçiş sorunu, yapıdaki ikiliğe karşı seçilebilecek alternatiflerden birisi olarak ortaya çıkar.

Ne var ki, Ortak Pazar'a erken geçiş sorunu ulusal olduğu kadar, uluslararası alanda da kurulu dengelerde Türkiye ile ilgili değişiklikler olması demektir. Ortak Pazar'ın Türkiye ve benzeri gelişme yolundaki ekonomileri, özel kolaylık anlaşmalarıyle kendi etki bölgesine çekme hareketi 1970'lerde özellikle Birleşik Amerika'nın sert tepkilerine yol açıyordu. Üçüncü dünya ülkelerine Batı'nın tanıyacağı ihracat kolaylıklarından Ortak Pazar'la ayrıcalıklı anlaşmalar yapan ülkelerin yoksun edilmesi yolundaki **ABD** isteği, bu hoşnutsuzluğun somut örneğidir. Ortak Pazar'a erken geçiş, ülke içinde de, gelişim potansiyelleri bu hareketle çelişen sosyal güçlerin, giderek

Anadolu sanayi burjuvazinin bir bölümünün tepkilerini çekmekten geri kalmayacaktır. Sosyalist bir parti olarak TİP ilk günden beri Ortak Pazar'a cephe almış, CHP'de de Ecevit'in sözcülüğünü ettiği sosyal demokrat kanat, Ortak Pazar'a erken geçişe daima şiddetle karşı çıkmıştı. 12 martı izleyen günlerde Eskişehir ve Adana Sanayi Odalarının erken geçişin ertelenmesini istemesi bu gelişmelerde, yeni bir halka teşkil eder.

Büyük sanayiin temsilcileri genellikle Ortak Pazar'ı desteklerken tepkinin daha çok Anadolu'daki küçük sanayi odalarından gelişi düşündürücü bir olaydır. Zira, Ortak Pazar'ın getireceği gelişim modeli, **büyük sermaye**'ye, **tekelleşme**'ye hız verecek ve büsbütün güçsüz kılacaktır, Anadolu'nun küçük sermayesini... Bu noktada, Anadolu'nun güçsüz sanayi burjuvazisi, AET aleyhtarı hareket'e katılır. Belki de, ABD'ye yardımcı olma pahasına...

Eskişehir Sanayi Odası'nın 1971 rejiminin ilk günlerinde Ortak Pazar'la ilgili Meclis Komisyonuna sunduğu muhtıra, Anadolu sanayiinin düşünce tarzını sergileyen ilginç bir belgedir. Eskişehir sanayiine göre, «Batı Avrupa'nınkinden farklı bir tarihsel gelişme perspektifinden gelen Türkiyede», batılılaşmanın ön şartı, «Batı'nın maddi olanaklarına erişmek» diye tanımlanmalıdır. Batılaşma bu açıdan sanayileşme ile eş anlamlıdır ve Türkiye için ilk elde edilmesi gereken hedef, «hızlandırılmış kalkınma» ya da hızlandırılmış sanayileşmedir. Oysa, 12 mart'tan önceki siyasal iktidarın imzaladığı geçiş dönemi protokolu, hızlandırılmış kalkınma hedefiyle çelişmektedir. Eskişehir Sanayi Odası, dış ödeme açıklarını büyütmekten başka sonuç vermeyeceğini öne sürdüğü bu operasyonların gelecekte Türkiye'yi ya **Ortak Pazar'dan çekilmek,** ya da **sürekli devalüasyonlara baş vurmak** biçiminde iki alternatifle karşı karşıya bırakabileceğini öne sü-

rer.(1) Eskişehir ve Adana sanayicisinin gösterdiği çözüm yolu, geçiş dönemini erteleterek, hazırlık dönemi koşulları içinde daha hızlı bir sanayileşmeyi sürdürmektir.

Toplumcu pratik ve örgütlenişin gelişmeye başladığı, orta sınıfların düzenle çelişmesinin keskinleştiği bir anda, büyük sanayiin yapıdaki ikiliğe karşı çözüm araçlarından birisi olarak benimsediği Ortak Pazar'a erken geçiş tezi anlaşılıyor ki, düzene egemen olma savaşının kaderine bağlanmış bulunuyordu. Sonuç, yapıdaki ikiliğin çözümüne gidecek yöntemler ve ABD - AET rekabetinin, kendi sistemlerini getirme mücadelesini veren güçlere tanıdığı fırsatların sınırları ile son derece yakından ilgili olacaktı, **1971 rejimi**'nin Türkiye'de gideceği yönü araştıracağı bu büyük sarsıntı döneminde...

(15 nisan 1971)

(1) **Türk Sanayii ve Katma Protokol,** (Eskişehir Sanayi Odası, teksir, 1971), S. 1 - 25.

8

1971 REJİMİ SERTLEŞİYOR

I

YENİ BİR DÖNEM VE HALKIMIZ

OLAYLAR, kendi mantıklarının zorunlu kıldıkları yollarda akarlar. Tarih, en son çözümde, içindeki çelişmeleri yeni aşamalara doğru ortadan kaldıran bir bütünleniş ya da yenilenişten ibaret bile sayılabilir. Tarihin her yeni halkasında, gelişimin o andaki **sürükleyici** ya da **egemen** güçleri kendi asgarî güvenlik ve devamlılıklarını sağlayan yeni dengeleri araştıracaklardır. Sarsılan eski düzenin değerleri ile getirilmek istenen yeni düzenin tercihleri arasında yapılan bu hesaplaşma, çokluk, hiç de sancısız olmaz.

Batı Avrupa toplumlarının kapitalizmi modernleştirmek yolunda hızlı adımlar attıkları son yüz elli yıllık tarihleri, derin sosyal çalkantıların da tarihidir. Küçük ve orta burjuvazinin direnişi arasında, feodal ya da yarı feodal en son artıkları da tasfiye ederek çağdaş büyük burjuvazinin tarih sahnesine gelişi, 19. yüzyılın o unutulmaz kasırgaları içinde gerçekleşebilmişti. Kapitalizm öncesine ait kalıntıların yok edilişinde geleneksel çözüm yollarından birisi olarak **bonapartizm** belki de en yaşlı Batı demokrasileri kadar eskidir. Bilindiği gibi **bonapartizm,** sorunlarını doğal yollardan çözmekte yetersiz kalan bü-

yük burjuvaziye, klasik devlet mekanizmalarının üstten destek olma hareketidir. Bu destek, gerekirse, olağanüstü yöntemlere baş vurmaktan, olağanüstü uygulamalar yoluyle toplumda **sessizlik,** hareketsizlik sağlamaktan hiç çekinmez. Batı'da yörüngesi değişmiş olan çağdaş toplumsal çelişmeleri getiren şeylerin birisi de zaten son yüz elli yılın bu çok ilginç olgusudur.

Yeni bir yol ağzına gelen 1971 Türkiye'sinde, büyüyen toplumsal dinamizmin değişik sorunlar ve uygulamalar getirmesi, yaşanan **objektif** koşulların bir sonucuydu. Deneyin ilk aşaması, topluma modern kapitalizme özgü rasyonelleri kazandırmak ve tefecisi, aracısı, toprağını iyi işleyemeyen ağası ile eski sosyal ilişkileri bu yönde ortadan kaldırmak isteyen büyük burjuvazinin, kendisine destek olan geleneksel devlet mekanizmalarıyle birlikte, çözülemeyen düğüme darbe atması oluyordu.

Türkiye 1971'in ilkbaharında, sıkıyönetimiyle, ev ve kitap aramalarıyle, seri halindeki tutuklamalarıyle yeni düzenin iktidar olarak varlığını tescil ettirme dönemini yaşar. Başka bir deyişle, önceleri reformlardan söz eden **rejim,** birdenbire sertleşerek, o ana kadar kendisine alkış tutan küçük burjuvaziye karşı döner. İktidar açısından hedef, getirilmek istenen yeni düzene ve onun devlet anlayışına orta ve küçük burjuvaziden yönelebilecek tepkilerin karşılanması ya da toplumdaki **iç anarşi**'nin asıl nedeni olan yapısal ikiliğin giderilmesidir. Ekonominin egemen tepeleri arasında verilen mücadele, toplumun dışına taşan asayişe ilişkin anarşinin de zaten gerçek yaratıcısıdır. **Yeni Türkiye'de asayişi bozan doğrudan doğruya geniş halk yığınları değildir.** Modern çağlarda çalışan sınıfların iktidar mücadelesi, orta ve küçük burjuvazinin kendisine dönük kesimleriyle birlikte, bilinçli ve **anarşizm**'e yer vermeyen bambaşka **yığınsal** yöntemlere dayanır.

Türkiye'de istikrar ortamı yaratmaya çalışmak, 1971 rejiminin beklenen ilk hedefi olacaktır. On bir ilde ilân edilen sıkıyönetimin gerekçelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açıklayan Adalet Bakanı'na göre, istikrarsızlığı doğuran **bunalım**'dan «tek kurtuluş yolu, Anayasanın öngördüğü reformların bir an önce gerçekleştirilmesidir.(1)» Hiç kuşkusuz, Türk halkının kendi durumunu ve haklarını geliştirmek için verdiği yüzlerce yıllık mücadelelerin ürünü olan **demokratik haklar,** yeni dönemde en büyük titizliğin gösterilmesi gereken tarihsel birikimi temsil eder, **baskı** perdesi yavaş yavaş inerken Türkiye'ye...

Zira, işçi, köylü ve çalışan insanıyle toplumun yarını olan Türk halkı, derin sağduyusu, günden güne yükselmekte olan aydınlık bilinciyle demokratik hakların asıl sahibi, kurtuluşun güven veren biricik kaynağıdır.

(30 nisan 1971)

II

ASIL YASA, TARİHİN YASASIDIR...

TARİH, saf akıl'ın gösterdiği en güzel yollardan aksaydı dünyamız belki de 20. yüzyıl sonlarında bir **altın çağ** yaşardı. Oysa, yaşlı yeryüzünün üstünde derin çelişmelerin, acı ve bunalımların izleri hâlâ duruyor... İnsan soyunun bütün bir gelişimi en güzel yarınlara götürmek için yarattığı binlerce yıllık **birikim,** onur verici olduğu kadar şaşırtıcı bir çağ yaşamamıza daha engel olabilmiş değil-

(1) **Milliyet** (29.4.1971), S. 9.

dir. Bu, **tarihin istihzası**'dır. Kendi içinde durmadan dönüşüp duran, kıvranan ve yaratan o sürekli altüst oluş, bazen insan bilincinin eriştiği boyutları da aşarak, kendi uzlaşmaz mantığıyle sınavlardan sınavlara sürükler insanları ve toplumları... Söz konusu sınavlar, en sonunda, bağırlarında elbette daha güzel bir dünyanın doğum sancılarını taşımaktadırlar. Kendisini ve dünyayı değiştirmek için **Prometheus**'tan bu yana mücadele eden insanın çilesi, aslında, yaratıcılığının da itici gücüdür. Her yeni sınav, her yeni deney, geride, daha güzel bir dünya için coşkunluk verici birikimler bırakacaktır.

Tarihin uzun süreli yürüyüşü içinde, toplumlar ve insanlar, **yaşanan an**'ın sayısız etkenlerine bağlı olarak kendi rollerini oynayacaklar. Hiç de bilinçsiz olmayan seçimleriyle, dayandıkları toplumsal sınıfların o andaki dünya görüşleri ve tercihleriyle, egemen güçler kendi yasalarını daima tarihin yasası yapmaya çalışmışlardır. İnsan soyunun tarihsel dramı, biraz da, bu **yasalaştırma**'nın **hoşgörü** ölçüsüne bağlı... Zira, toplumlara getirilmek istenen yasalar ile yaşanan maddî gerçekliğin yasaları her zaman bir değildir. Ekonomik, politik ve sosyal oluş, gerçekliği belirli bir anında tespit etmiş olan yasaları sürekli olarak geride bırakacaktır. Yasalar, özellikle statik ya da tutucu bir hukuk anlayışının yürürlükte olduğu toplumlarda belki belirli bir an'ın yüzeyini kapsayabilir. Oysa, **hayatın yasası dinamizm**'dir; **değişim** ve dün'ün çerçevelerini sürekli bir biçimde aşma'dır. **Toplumsal dinamizm**'le bütünleşmeyen bütün yasalar, **yaşanan an** ile **tarih**'in zorunlukları arasında **uzlaşmaz çelişmeler** doğuracak ve asıl düğümü, **tarih** atıp koparacaktır.

Yaşadığımız tarihi yaratan resmî yasalar değil, insanlardır. Yasalarla yeni bir dünya kurulamaz; belki de yasalara rağmen doğan yepyeni bir dünya, kendi yasalarını getirir. Önemli olan, dış yüzeyin basit görüntüleri-

ne aldanmamak; toplumların yarına doğru **dinamik** akışıyle tutarlı bir tavır alabilmektir. Değişen hayatın yeni gerçeklerini karşılayan, onun **sancısız** akışını kolaylaştıran kanalları açabilmektir; yoksa toplumsal gelişimin gerisine düşmek değil... Yasalar değişse de toplumsal ve ekonomik bunalımları yaratan nedenler oldukları yerlerde kalmışlarsa, daha da büyümüşlerse; hiç bir yasa, zorlayan maddî gerçeklere karşılık veremeyecektir.

Yasaların en kalıcısı, toplumların yüzlerce yıllık ilerleme mücadelelerinin ürünleri olan **demokratik haklar** ve **özgürlükler**'dir. Çünkü onlar kendilerine doğal olarak **ekonomik özgürlük** tanınmamış bulunan geniş halk yığınları adına milyonlarca kahramanın çileleriyle yaratılmışlardır. Demokratik haklar, emek güçlerinin gerçek anlamda ekonomik eşitlik ve özgürlüğü elde etmek yolunda kullanacakları biricik yasal araçtır. Çalışan sınıflar dışındaki sınıf ve tabakalar, ekonomik üstünlüğün zaten doğal kullanıcılarıdırlar. Demokratik haklar, başka bir deyişle, **toplumsal eşitsizlik** önünde yığınların kendilerine yeni bir dünya kurmak için elde ettikleri; o yüzden geçici olarak zedelenseler bile sürekli olarak hiç bir zaman yok edilemeyecek tarihsel mirasının hukuk planındaki görüntüleridirler.

Tarihin aydınlık derslerine rağmen dün olduğu gibi, bugün ve yarın da gelişim ile çelişmeyi göze alma deneyleri eksik olmayacaktır. **Tarihin istihzası** yalnız bir şeyi değiştirmiştir; halk yığınlarının kazanılmış haklarıyle çelişmek modern çağda gittikçe zorlaşmaktadır. Evrensel bilincin eriştiği yeni boyutlar **yasa**'ları değil **gerçek**'leri belki de gelmiş geçmiş bütün çağlardan daha çok geçerli kılmak üzeredir, artık. Son söz, tarihsel akışla ve onun yönüyle ilgilidir. Tarihin akış yönü ise, halk yığınlarının üstünde ve dışında değil; onların, yaratan ve yarattıran cıvıl cıvıl dünyasının ta kendisindedir.

(14 mayıs 1971)

III

TARİHSEL DEĞİŞİMİN ÖNÜNDE DURULAMAZ

BÜTÜN TOPLUMLARIN gelişmeleri kendi ekonomik, sosyal ve politik düzenlerinin ürünüdür. Her yeni gelişme aşaması, toplumların önüne yeni sorunlar koyar. Bu sorunlar belki dünün **tabu**'ları ama yaşanan günün genelleşmeye başlamış gerçekleridirler. Bir sorunun **gerçeklik** elde etmesi, onun, 'dönüşü olmayan bir ırmağın akıntılarına kapıldığının belirtisi' diye de tanımlanabilir. Belirli bir **maddî gelişmenin karşılığı** olarak beliren sorunlar kolay çözümlenmeseler bile artık asla görmezden gelinemezler. Sorunlara göz kapamak, bu anlamda, bütün bir tarihsel oluşa ters düşmek demektir. Oysa, bireysel tavır ya da karşı çıkışlardan farklı olarak tarihin yasalarının en büyük özelliği kendilerini kabul ettirmeleridir. Toplumların ve dünyanın gidişine paralel olarak hareket eden tarihsel zorunluklar, öznel tercihlere ancak bir yere kadar yer vererek, kendi gelişim doğrultularını açarlar. Bireysel planlarda mümkün olan çelişmeler, **tarihle çelişme** söz konusu olunca artık yalnız geçici süreler için mümkündür. Tarihle oynanabileceğini sanan eskimiş bir mantık, eskinin değeri bilinmediği için her şeyin alt üst olduğunu söyleyecektir. Eski anlayış, durumunu güçlendireceği umuduyle bu altüst oluşu giderek tahrikten de kaçınmayacaktır. 20. yüzyılın tarihi bu tür yanlışlıklar komedileri ile doludur.

Tarih ile çelişen güçlerin anlayamadığı şey, geçmişi altüst eden yetersizliklerin yaratıcılarının aslında bizzat kendileri olduğu gerçeğidir. İlerleme yollarını sürekli olarak açan ve iç dinamizmi içinde gelişip serpilen bir dünyayı altüst etmek hiç bir gücün elinde değildir. Toplumların kaderini, onun için, **var olan ortam**'dan bağımsız dü-

yorumlanmak gerekir. Ancak bir toplumun kendi içindeki dinamiklerin çatışması ya da derinden sürtüşmesidir, altüst oluşun asıl nedeni... Burada söz konusu olan, hiç kuşkusuz, tarihin **mekanik** işleyişi değildir. İç ve dış genel bir etkenler dizisi tarihsel oluşa, kısa ya da daha uzun süreler için daha farklı rotalar çizebilir. Ama en sonunda, bütün bu oyalanmalar geçici kalmaktan kurtulamayacaklardır.

Yaşadığımız çağın büyük serüveni, sürekli bir değişimi toplumların asıl yasası kılmıştır. Bu değişiklikler belirli anlarda **siyasal** formlar içinde görünebilirler. Bir otokratik rejimden halkçı güçlere daha büyük potansiyeller veren **cumhuriyet** rejimine dönüşüm belki belirli bir anın kaderinin düğümlendiği sorundur. Oysa, en siyasal görünümlü sorunlar bile sonunda belirli ekonomik sonuçları da birlikte doğuracak olan ve zaten o özlemler tarafından **çağırılmış** bulunan olgulardan başka bir şey değildir. Yaşanan an, değişimi, bir süre için siyasal düzeye kaydırmıştır; ama bu sürecin derinlerinde oluşan şey, toplumsal ve ekonomik gelişimin yeni bir dönemeci alma sürecidir de... Başka bir an belki de tek bir sosyal yada dinsel sorunu yaşanan günün dünyasının ana olayı gibi gösterebilecektir. Yalnız bütünün parçaları arasında kaybolanlar, yaşanan anın bu özel sorunlarının ardında boy veren yeni bir dünyanın filizlerini sezinleyemeyeceklerdir. Tarihe boş gözler ile bakacak ve bütün bu anlamsızlığın nedenini soracaklardır. Oysa, her şey **basit** olduğu kadar **karmaşık** bir genel olayın sayısız dış yansımalarından ibarettir. Değişmez olan tek şey, bütün maddî yapısıyle, doğal kaynakları, bilim ve teknolojik düzeyi, emek ve üretim araçları ile toplumların o andaki üretim güçlerinin daha ileriye geçme yolundaki o bitmez tükenmez sancılarıdır.

1971 rejiminin ilk aylarında Türkiye'ye bakanlar âde-

ta kesin bir düşünce ve kavram anarşisi göreceklerdir. Bazıları için, 1971 rejimi elli yıl öncesinin kemalist ilkelerine bir dönüştür, bir küçük burjuva reformları dönemine bir daha yöneliştir. Bazıları ise, her şeyin, çok kısa süre içinde yine eski durumuna döneceğini umarlar. Her şey birkaç ayda sona erecek, toplumsal altüst oluş, devlet mekanizmalarının sert vuruşlarıyle kısa sürede bitecektir.

Oysa, ne elli yıl, ne de elli gün öncesine geri dönmek mümkündür. Tarihin yasası değildir geçmişi **tekrarlamak**... Bir tekrar gibi görünebildiği anlarda bile tarih gerçekte ekonomik ve sosyal gelişimin damgasını vuran en önemli etkenlerin bazılarında farklılıklar yaratır. Bu farklılıklar ise, bir tekrar gibi başlayan yeni oluşumu, kendi mantığı içinde aşacak ve onu ilk yola çıkışında belki de hiç istenmemiş olan noktalara getirecektir.

Toplumlar ve tarih karşısında egemen sosyal güçlerden bir bilge anlayış ve hoşgörüsü ummak, hiç kuşkusuz boş bir düştür. Ama, her zaman gelişim karşısında anlayışsız ve hoşgörüsüz kalmak da bir başka düştür. Çünkü gelişimin şaşmaz yasası mutlaka **değiştirmek**'tir.

(25 mayıs 1971)

9

SANCİLI DÖNEM, İŞÇİ SİNİFİ VE TİP'İN KAPATİLİŞİ

I

27 MAYIS'IN 12. YILINDA

TÜRK TARİHİNDE **27 mayıs 1960** hareketi ile başlayan dönem, çeşitli aşamalardan geçerek, aslında **1971 rejimi** ile toplumu yeni bir noktaya getirmiştir. Tarihsel hareketlerin karakteristik özellikleri olan **başlangıç** ile varılmak istenen **sonuç** arasındaki **nitelik** ve **nicelik** değişimleri, Türk toplumunun 27 mayıs sonrası deneyini de bu genel çizginin dışında bırakmamıştır. Gelişimin **doğru** değerlendirilmesi ve onun izin verdiği doğrultulara sağlam teşhis konulması, yaşanan anın alternatiflerinin de, açıklık kazanmasını kolaylaştıraoaktır. Bir **reçeteler** listesi ile karşı karşıya bulunan **1971 rejimi** ancak bu yoldan daha **objektif** ve **gerçekçi** bir tartışma ortamına getirilebilir.

1971'in hareketli ortamında İstanbul Ticaret Odası'nın kamuoyuna alışılmadık biçimde açıkladığı görüşler, günün çok tartışılan sorunlarına **özel sermaye**'nin en büyük temsilcisinin hangi gözlerle baktığını yansıtan önemli bir belgedir.(1) Yaşanan an için özel sermayenin vardı-

(1) **Türkiye'nin Ekonomik, Siyasî Durumu ve Ana Sorunları** (İstanbul, 1. Ticaret Odası 1971) 27 sayfa.

ğı **tartışmasız** yargı, «Türkiye'nin 1960'dan beri derin yapısal değişiklikler geçirdiği» gözlemidir. Bu değişiklikler, **olumlu** ürünleriyle birlikte **olumsuz** sonuçlarını da kurulu düzenin karşısına koymuştur. Ekonomik gelişimin **toplumsal** ve **siyasal** alandaki yeniliklerini Ticaret Odası, üç kritik noktada toplar:

1 — Türkiye'de sanayileşmenin aldığı büyük yol artık **tarımcı-endüstrici** bir toplum yaratmakla kalmamakta, sosyal hayatta da etkiler yapmaktadır. Öyle ki, «süratli endüstrileşmenin sonucu olarak **kalabalık bir işçi sınıfı** doğmuş bulunmaktadır. Bu yeni sınıf örgütleriyle belirli taleplerini gerçekleştirmek yolunda **eskiden mevcut olmayan** bir nitelikte varlığını belirtmektedir.»

2 — Sanayileşen bir ülke, aynı zamanda, **tekelleşme**'lerin, ekonomik gücün belirli ellerde toplanmasının da yoğunlaştığı bir toplumdur. Türkiye'deki özel sermayenin en büyük meslek kuruluşuna göre, «eskiden bir küçük işletmeler ve esnaf işletmeleri memleketi» olan Türkiye'de **sanayileşme** hareketi, 1970'lerde, «küçük işletmelerin, esnafın rekabet ve yaşama imkânlarını daraltmaktadır.» Toplumdaki yeni olgunun sosyal ve siyasal sonucu şudur: «Bu değişme, küçük sermaye işletmelerinin huzursuzluk ve güvensizliğine yol açmaktadır.»

3 — Sanayileşen ve ticareti gelişen toplumda **teknik kadrolar** yeterli ölçüde yetiştirilmemişse, **«işsiz kalan genç kuşaklar** arasındaki hoşnutsuzluk da artacaktır.»

Geleneksel yapısı çatlayan bir toplumun dar boğazlarını ifşa eden bu gelişmeler, İstanbul Ticaret Odası'na göre, ekonomik bunalım ve anarşik eylemlerin asıl yaratıcısıdır. Zira, **ekonomik ve siyasî güdüm** mekanizması yapısal değişimi karşılamakta yetersiz kalmış; **eski** ve **geleneksel** olanın yerini **yeni** olan şeyler **zorlamalar** ve **güçlükler** ile alabilmiştir. İşte bu olay, özel sermayeye göre toplumda **yapısal bir bunalım** izlenimi vermektedir. 1971 ilkbaharında Türkiye 27 mayısın on ikinci yılına gi-

rerken toplumsal ortamla ilgili olarak varılan bu yargılar elbette tarihsel bir önem taşımaktadır. Karşılaştığı bunalıma çözüm yolları arayan Türk toplumu, İstanbul Ticaret Odasının şu yargısının altını her halde çizecektir: «Eski hükümetlerin programlarındaki vaatlerin askıda kalması, **Anayasa'da öngörülen reformların bir kenara itilmesi** sonucu altyapıdan gelen baskılar bugün yaşadığımız ekonomik ve siyasî bunalımların toplum düzenini bozmasına, güvenlik ve huzurun yok olmasına yol açmıştır.»

Toplumsal oluşu ekonomik, politik ve sosyal yanları ile bütün olarak alabilen bir anlayışa gelmek, ilginç bir aşamadır. Günün acil sorunu teşhis edilen dertlerin çözümüne hangi yollardan varılacağı konusudur. **Özel Sermaye**'nin ilk önerisi, niteliği belirtilmemiş olan bir **millî siyaset** talebidir. Tarihin değişik dönemlerinde çeşitli biçimlerde ortaya çıkan **millî siyaset** isteği, aslında, sermaye çevreleri açısından yadırgatıcı sayılmamalıdır. Siyasal partileri ve 12 marta kadarki siyasal iktidarları iş hayatından, **özel sektörün görüşlerin**den uzak kalmakla kınayan İstanbul Ticaret Odası, «bilinçli ve kesin bir özel teşebbüs siyaseti izlemekte âciz kalan» iktidarları gaflet içinde olmakla bile suçlar. Sorunların çözümünün **parlamento**'da bulunabileceğini ekleyen iş çevrelerinin, siyasal partilerin yarını hakkında düşündürücü bir gözlemi daha vardır: Bir kısım işçiler ile fakir halkın 12 mart öncesine kadar başka partilere oy vermeleri, «henüz **sınıfî** bilinçlerinin sisli olmasından ileri gelmektedir.» Ama, «büyük **servet** kutuplaşmaları» karşısında hayat koşulları kötü olan sosyal topluluklar ileride oylarını, **servet ehramının tepesinde oturanların partileri**'ne vermekten kaçınacaklardır. «Bu sosyal kanunun varlığını kabul etmeliyiz» demektedir, Ticaret Odası... Beliren sorunlar karşısında **millî siyaset** talep eden özel sermayenin gösterdiği çözüm yolu, **sosyal adalet** ve **sosyal güvenlik** ilke-

lerini bir an önce gerçekleştirecek bir iktisat siyaseti uygulamasına geçilmesidir.

Sosyal Adalet ve sosyal güvenlik isteklerinin yalnız sola ait olduğu sanılan 1971 rejiminin ilkbahar aylarında, özel sermaye'nin, düzenin güvenliği gerekçesiyle sosyal adalet istemesi belki de şaşırtıcı görünecektir.

(27 mayıs 1971)

II

ANAYASASI'NIN 10 YILI

TÜRKİYE'NİN 1970'lerde içine girmekte olduğu yeni dinamiklerin ilk görüntüsünü çizmiş bulunan 1961 Anayasası'nın onuncu yıldönümü, 1971 rejimi'nin gündeme getirmeye başladığı Anayasa değişikliği tartışmaları arasında derin bir sessizlikle geçer... Oysa on yıllık dönemler tarihsel gelişimin belirli duraklarında bütün bir geçmişin hesaplanmasının yapılması gereken önemli anlardır. Tek tek ağaçlar ile ormanın bütünü arasındaki ilişki ya da farklılık ancak genele yönelen bakışla açığa çıkabilir. Toplumlar ve tarih açısından önemli olan da, nitelikleri birbirlerinden çok ayrı bulunan günlük olaylar değil, onları aşan ve kalıcı damgasını vuran gelişim çizgisinden başka şey olamaz.

1961 Anayasası ile birlikte gelişme, kalkınma, sanayileşme ve özgürleşme Türkiye'nin yaşayan kavramları arasına yükselir. 1945/1960 döneminin ekonomik ve sosyal birikimleri Türkiye'nin dar bir alana kapatılmış çemberlerini kırar. Şematik **iki kutuplu** toplum, ekonomideki gelişimin, toplumun sosyal yapısında yarattığı büyük değişikliklerle birlikte 1961 sonrasında kesinlikle **çok**

kutuplu aşamaya yönelir. Çeşitli sosyal kategorileri, sınıf ve tabakaları belirlileşmeye başlayan bir toplum, aslında, gelişen bir toplum demektir.

Büyüyen toplum, daha karmaşık hedefler alacak, daha geniş perspektiflere geçecek ve yeni, modern örgütleniş biçimleri kazanacaktır. **Kalkınma** ve **sanayileşme** hareketini, **plan** ve **sosyal adalet** esasına bağlayan 1961 Anayasası ekonomide yeni bir anlayışın müjdecisiydi. Plan kavramıyle birlikte topluma getirilmek istenen; çağdaş **bilimsel** anlayışın pratiğe geçişini sağlayacak maddî temeli yaratmak ya da zaten bu maddî temelin bir sonucu olan planlama özlemini tutarlılıkla günlük yaşantıya geçirmekti. Daha önceki 15 yıllık dönemin bir ürünü olan ekonomik **planlama** özlemi, 1961 sonrasının geriye dönüş çabaları sırasında ancak çok kısa süre tartışma konusu edilebilmiştir. Planlama anlayışı, belki düzenin gereklerine bağlanmış ama tartışma 1970'ler Türkiye'sinde kesin bir biçimde sona ermiştir. Kaynak kullanım ve dağılımını, ekonomik gelişmenin hedef ve sosyal amaçlarını genel çizgileriyle **kamu** denetimine alan 1961 Anayasası, hukuk planında, önemli bir ileri adımı ifade eder.

Ekonomik gelişmelerin sermaye/emek ilişkilerinden siyasal ya da kültürel alanlara kadar toplumun hemen her kesitinde yaratacağı kaçınılmaz değişiklikler için 1961 Anayasası, toplumun önüne geçerek, yeni yollar açmıştı. Modern kapitalist toplum, sermaye ile emek arasındaki ilişki ve çelişkilerin siyasal partiler, sendikalar, grev, lokavt ve toplu sözleşmelerle, yeryüzünün teorik ve pratik zenginliğini ifade eden bütün araçlarla günlük yaşantıya aktarıldığı karmaşık bir bütündür. Bu toplumun bütün rasyonelleri, kendi içindeki güçlerin sürekli, dinamik hareketleriyle biçimlenir. İki kutuplu eski dünyasını geride bırakmaya başlayan yeni Türkiye'de ekonomi, toplum, siyaset ya da kültür alanlarında açılan yeni boyutlar,

ister istemez, dünün oldukça **duragan** (statik) yapısıyle çelişecek; onunla bir iç çatışmaya düşecekti. Sanayileşmenin merkezî durumuna geldikçe AP'nin kendi sınıf tabanında uğradığı büyük sarsıntı, CHP'nin **ortanın solu** çizgisi, Ecevit ve arkadaşlarının **sosyal demokrat,** TİP'in **sosyalist** karakterleri, gerçekte, büyüme temposu hızlanan kapitalizmin 1961 Anayasası'nın olanakları içinde verdiği yeni boyutların farklı, ama özünde aynı nedene bağlı bulunan yansıma biçimleriydiler. Bilim, **üniversite,** basın, yayın, sanat dallarında beliren özgürlük ve genişlik de, son çözümde, toplumun maddî yapısından gelen taleplerin birer sonucuydu. Oysa 1971 rejiminin ilk başbakanı Anayasayı toplum için **lüks** diye nitelendirir; geniş özgürlükler tanıyan bu anayasa ile devletin yönetilemeyeceğini öne sürer. Türkiye'yi on yıl süreyle tarihinin en hızlı kalkınma ve sosyal gelişim sürecine tanık eden 1961 Anayasası'nın onuncu yılındaki çilesi; geniş bir iç ve dış etkiler zinciri içinde oluşan bunalımın anayasanın on yıl içinde topluma kazandırdığı olumlu unsurları bile unutturmuş görünmesidir.

(10 temmuz 1971)

III

MODERN DÜNYADA İŞÇİ SINIFININ HAKKI

KÖKÜ, ekonomik, sosyal ve siyasal bozuklukların derinlerinde olan sorunlar için, **statüko**'nun savunucuları hep aynı basitleştirici şemalara sahiptirler: Birkaç hukuksal değişiklik, yeninin önde giden sözcülerine dönük bazı kısıtlamalar ve bütün sarsıntıların sorumluluğunu **yeni**'de görüş... Dünyanın binlerce yıllık çilesi, statükonun gö-

rüş kısırlıklarıyle daha da artmış bulunmaktadır. Ancak yeni bir dünyanın gerçekleri kavranarak anlaşılabilecek olan çağdaş sorunlara, eskimiş reçeteler, bütün çağlardan daha çok ters düşer.

«Modern dünyanın karmaşık toplumu, **üretici güçler** ile **yönetenler** arasında **özgür** ve verimli bir diyalog beklemektedir.» Yeni dünyanın karşılaştığı sorunların çözümü için, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) önerdiği tek çözüm yolu budur. 1971 haziranının ilk üç haftasını kaplayan elli altıncı **Uluslararası Çalışma Konferansı,** eskimiş dünyaya çağdaş gerçeklere yeni bir anlayışla yönelmeyi önerir. Anlaşılması gereken ilk olgu, toplumların sorunlarının tek yanlı olarak yukarıda değil; doğrudan doğruya sorunlarının söz konusu edildiği bütün sosyal güçlerin tartışmasıyle açıkta çözülebileceği gerçeğidir. Zira, insan deneyi 20. yüzyılda **en temel devrim**'e tanık olmaktadır. Bu temel devrim, **geniş yığınların, kendi özgürlüklerini genişletmek zorunluluğuna yeni bir bilinçle varmış bulunmaları**'dır. Uluslararası Çalışma Örgütü Direktörü Wilfred Jenks'in deyişiyle, **«Özgürlüğün bu yeni doğuşu en büyük umudumuz ve yirmi birinci yüzyıla yaklaşırken en ağır sorunumuzdur»**(1) Ancak **özgür insan**'ın sorunlarını çözebileceği inanç ve bilinci, modern dünyada, en sonunda herkesin gerçeği olabilmiştir.

Çağdaş dünyada, ekonomik kalkınma özellikle kapitalist toplumlarda **yeni eşitsizlikler** yaratacaktır. Büyüyen ve gelişen kaynaklar ile birlikte, dünün çözümlenmemiş sosyo/ekonomik sorunları da çok daha büyük arenalara taşacaktır. **Zengin** ile **yoksul** arasında devleşen **açık;** köy ile kent arasında büyüyen uçurum; genç ile yaşlı arasında artan çatışmalar **ve varlıklı ülkeler** ile yoksul **üçüncü**

(1) **United Nations Press Release** (25.5.1971) No: **1971/136,** 4 sayfa

dünya arasında her an biraz daha atılan köprüler, çağdaş dünyayı bir barut fıçısına çevirir. **Bireysel şiddet,** çağdaş gelişme eşitsizliklerinin su yüzüne çıkan en genel hastalığıdır. Ne var ki, Uluslararası Çalışma Örgütü de şiddet'i, çağdaş kaosun yaratıcısı değil, bir sonucu saymak gerektiğini hatırlatır. Bireysel şiddetin bir çözüm getirmeyişi de aynı sınırlılığın bir başka sonucudur. Uluslararası Çalışma Örgütü Direktörü'ne göre, uluslararasındaki eşitsizliğin de, bir ulusun kendi içindeki eşitsizliğin de giderilmesinin ilk aşaması, **toplum içindeki eşitsizliğin giderilmesi** olmalıdır. Dünyayı bölen şiddete karşı tek rasyonel alternatif, **eşitsizlikleri gidermek ve üretici güçlerle diyalog kurmak**'tır.

Dünyanın çoğu kapitalist toplumlarının karşılaşmakta oldukları sorunlar, **toplumcu** görüşlerin en azından yüzyıldır ortaya koydukları yapısal bozuklukların bir sonucudur. Yeni teknolojiler ve modern gelişmeler, tarımda ve sanayide, genellikle yeniliklerden yararlanabilen sınıfların çıkarına sonuçlar yaratırlar. Örneğin, yoksul toplumlarda, modern tarım teknolojileri yeterli kaynakları bulunanlara bir anda büyük çıkarlar sağlarken, geniş yığınlar halindeki toprak işçileri fırsatların dışında kalır. Kendilerine kırsal yaşantının ilkel koşullarından daha iyi gelecekler arayan yığınlar, kurtuluşu, kentlere akmakta bulurlar.

1970'lerin dünyasında kent yaşantısı gerçekte kırsal yaşantıdan daha az hastalıklı değildir. Yeryüzünün genç nüfusunun tam dörtte üçü 1970'lerde yoksul **üçüncü dünya** ülkelerinde yaşamaktadır. ILO direktörünün belirttiği gibi, «dinamik toplumlarda insan kuşakları arasında daima bir açıklık vardır ve **genç kuşakların sabırsızlığı,** insan deneyinde sağlıklı değişiklikleri gerçekleştirmek için en büyük güçtür.» Ne var ki, bu gücü iyi kullanmayan toplumlar, onun **tahrip edici** bir niteliğe dönüşebileceğini

de göreceklerdir. Özellikle **işsiz** kalmış yeni sınıf bir genç insan dalgası, kendileri için gerekli iş olanaklarının yetersizliği karşısında derin bir siyasal bilince erişirler. Yapılması gereken, onlara **fırsatlar** ortamını yaratmaktır.

Yaşlı ve sorunlu dünya için **Uluslararası Çalışma Konferansı**'nın çizdiği genel görüntü, **elektronik çağ**'da ancak **çok yanlı**, özgür tartışma ve mücadelelerin giderebileceği çağdaş eşitsizliklerin dış yansımalarıdırlar. Sanayileşmenin genelleşmekte olduğu modern dünyada çalışan sınıfların yeni sorunları daha barışçı yollardan çözebilmeleri, kendilerine, ancak kendi istedikleri ve tercih ettikleri örgütleri ve mücadeleleri yaratma hakkı bırakıldığı takdirde söz konusudur. İşçi sınıfının örgütlenişinin **kendileri dışındakiler** tarafından kararlaştırılmak ve belki de önlenmek istediği bir toplumda ise, toplumsal değişimi en sağlıklı yollardan gerçekleştirme olanağı azaltılmış, giderek ortadan kaldırılmış demektir. 1971 rejiminin gerçekten tartışılması gereken olağanüstü ortamında, **tartışmasız** kabul edilmesi beklenen en temel gerçek, **Uluslararası Çalışma Örgütü**'nün değindiği gibi, çalışan yığınların, **haklarını savunacak kendi etkili siyasal ve sendikal örgütlerine** diledikleri gibi sahip olabilme özgürlükleridir. 20. yüzyılda **sosyalist** örgütleniş, modern işçi sınıfının kaçınılmaz hakkıdır ve gerçek sosyalist eylem asla **anarşist** değildir. Sosyalist teori ve pratiğin tarihi, aynı zamanda, düşünme ve davranış olarak anarşizm'in reddinin de tarihidir. Gerçek sosyalizm açısından anarşizm hiç bir koşulda baş vurulabilecek bir alternatif olamaz.

(12 haziran 1971)

IV

AYDIN VE SENDİKACI NE YAPTI?..

GEÇMİŞİN yanlışlıklarını gelecekte tekrarlamamak özellikle tarihin dönüm noktalarında yapılan **öz eleştiriler** ile mümkündür. Altüst olan düzenin tarihi, çeşitli doğru davranışların yanı sıra büyük aldanışları da içinde saklar.

Doğru kurulmamış bütün yapıların daha ilk darbeler ile çöktüğü 1971 rejimi Türkiye'sinde, belki de, her yerden ve her zamandan daha çok **geçmişe dönmek** ve onu ameliyat masasına yatırmak zorunluydu. Türkiye, yeryüzünün geri bırakılmış pek çok toplumundan farklı olarak, kendi ulusal geleneklerine, kadrolarına, düşünce ve örgüt biçimlerine sahip bir toplumdu. Yoksul toplumlarm çoğunda **bulunmaz bir üstünlük** olan geçmişi, Türkiye'nin aynı zamanda zaafıdır da... Zira, yaşanılan bunalım dönemi yirmi beş, elli ya da yüz yıllık geçmişin bütün tortularını da taşır. Bu tortular, Türkiye gibi küçük burjuvazi'nin tarihsel damgasını bastığı toplumlarda gerçeklerden kopmuş idealizmlerin, soyutlamaların en büyük kaynağıdır.

Ayağını maddî dünyanın sağlam toprağına basamayan görüşlerin kaderi, tarihin büyük anlarında tam bir çılgınlıktır. Yüzyıllar boyunca sürdürdüğü üstünlüğü elden kaçırmaya başladığı anlarda tipik küçük burjuva aydını, yitirdiği dünyayı yeniden elde edebilmek umuduyle **anarşizm**'den **nihilizm**'e kadar uzanan sonsuz çılgınlıkların içine atar kendisini... Sonuç, bireysel ıstırap ve derin toplumsal acılardır. Zira, yitirilen bir dünyayı **geri getirmek,** en azından **gericilik**'tir. Yapılması gereken, geçmişin parçalarını geri getirmeye çalışmak yerine, geleceğin yeni dünyasında, o dünyanın gerçek yaratıcısı olan geniş halk

yığınları ile derinden bütünleşerek çağdaş **toplumcu** örgütlenişe geçmekti.

Yeni Türkiye'yi, dünde kalmış pusulalar ile aramaya çalışan bütün davranışları bekleyen şey, sonu gelmez bir yenilgi olacaktır, daima... Zira, insanlar ve toplumlar kendi kaderlerini soyut bir **iyiniyet** ya da niteliği belirsiz bir **idealizm** ile kararlaştıramazlar. Yürüyen ve sürekli olarak değişen maddî hayatın sorunları bireyci aydın larının dirençlerinin loş dehlizlerine sığmaz. Tek tek kişileri, iyiniyetli akademisyenleri ve çeşitli özerk kuruluşları ile 1960'ların Türkiye'sinin bazen unuttuğu gerçek, yaşadığı dünyanın gerçekleri ve insanların kendisiydi. Fabrikada, tarlada ya da işyerinde, **çalışan, yaşayan insan** ancak var olan sorunlarına yönelen ve bu sorunlara karşı günün objektif koşullarıyle tutarlı pratik çözümler sunan dünya görüşlerinde kendi geleceğinin sağlam görüntülerini bulabilir. **Söz verilmiş cennetler,** yaşayan insanların gerçeklerinin ötesindeyse, bir ütopya'dan başka bir şey değildir. Yığınların sorunlarının, **küçümseme** duygusuyle çözülebileceğini sanmak aldanışların en büyüğüdür. Oysa, Türkiye'de 1960'lı on yılda bazı aydınlar için halkçılık bile bir küçültücü deyim olmuştur. Gerçekteyse, toplumları yapan, yaratan ve sürdüren kutsal güç bütün çağlarda **halk**tır. Her şey gider, halk kalır; her şey çöker yalnız o yükselir.

Türkiye'de kendisiyle mutlaka hesaplaşılması gereken bir başka şey, 1945 sonrasındaki yirmi beş yılda yaratılmış olan belirli bir sendikacılık anlayışıdır. 1971 rejiminde sendikaları yalnız daha yüksek ücret elde etmeye yönelmiş meslek derneklerine çevirmeye çalışanlar varsa, sendikacılık eylemini yıllardır siyasal iktidarlar ile kurulan özel ilişkilere bağlamış olanlar bundan az sorumlu değillerdir. Sermaye ile emek arasındaki uzlaşmazlıklar bu tür sendikacılar elinde işçinin olduğu kadar,

ekonomi ve toplumun da zararına işleyen müthiş bir çarka dönüştürülmüştür. Çokluk kamu iktisadî kuruluşlarında yaygınlaşan bu örgütler, işletme kadrolarını siyasal iktidarlar ile kurdukları bağlara dayanarak genişletmiş, toplumsal gelişimin gerisinde kalan garip bir **işçi aristokrasisi** yaratmışlardır.(1) Kamu kesimindeki yüksek işçi ücretleri aktif sendikal mücadelelerin değil, daha çok siyasal düzenle kurulmuş **özel** ilişkilerin sonucudur. Türkiye'de özel kesimde örgütlenen **DİSK** ile genellikle kamu kesiminde yerleşen **Türk-İş** arasındaki çatışma ve uzlaşmazlığın temel nedenlerinden birisi de budur. Kamu kuruluşlarındaki **memur** ya da **yarı memur** niteliğindeki bazı hizmetlilere bile **işçi** görüntüsü veren biçimsel sendikacılık, o işçilerin yeniden memur kategorisine alınmak istendiği 1971 Türkiye'sinde derin bir boşluğa düşer. İşçi sınıfını yaşadığı toplumun ve çağın ekonomik, politik ve sosyal mücadelelerine yabancılaştıran resmî sendikacılık, grev hakkının bile bazen tartışma masasına konduğu 1971 rejiminde işçi ile kendisi arasındaki uzaklığın bedelini çok pahalıya ödemekteydi. **1971 rejimi,** hepsini gafil avlamıştı...

(15 mayıs 1971)

---

(1) Sosyal yardımlar ve fazla mesailer ile birlikte **günlük ortalama işçi gelirleri,** örnek olarak 1965 yılında **özel** kesimde 20,90 lirayken, **kamu** kesiminde 37,85 liradır. Kapsam farklılıkları dolayısıyle ücretleri karşılaştırmak kolay olmamakla birlikte, **«ücretlerin genel seviyesi genellikle kamu sektöründe daha yüksektir.»** [Bakınız; **Kalkınma Planı/İkinci Beş Yıl 1968 - 1972** (Ankara, DPT, 1967), S. 139.]

V

TÜRKİYE'NİN BUNALIMI, İŞÇİ SINIFI VE PARTİSİ

1971 TÜRKİYE'SİNE, kapitalist ekonomilerin bunalımlarını da kendine özgü koşullar altında yansır. Dünya pazarlarından gelen baskıların sonucu olarak 10 ağustos 1970'de yüzde 66 gibi aşırı yüksek oranlı bir devalüasyona tanık olan Türkiye'de ekonomik yaşantı özellikle 1971 yazında çok yanlı etkiler altındadır. Bu etkiler ekonomiyi ilginç biçimlerde sarsıyordu, giderek... Şöyle ki:

● Yüksek oranlı **devalüasyon** öncelikle **sanayi ürünleri** fiyatlarında içindeki ithal payı ölçüsünde maliyet artırıcı baskılar yapmaktadır. **İşçi ücretlerindeki artış** ise, devalüasyonun yükünün yanında her halde hiç denecek kadar az kalır.

● Sekiz yüz bin kişiyi aşan büyük **memur** ordusuna 1970'de yapılan yıllık on milyar lirayı aşkın **ek gelir transferi** ise, kamu ekonomisinin kurulu dengesini altüst eder. Devlet, büyük memur zamlarını kendi verimli yatırımlarından vazgeçmek ya da bu yatırımların artış temposunu düşürmek pahasına karşılar. Oysa, kamu yatırımlarının temposunun düşmesi, toplumun doğal gelişim sürecini önlediği için ekonomik durgunluk üstünde bir başka yönden etkili olur. Kamu maliyesi, **millî gelir**den zamlar yoluyle memurlara yapılan transferi karşılayacak kaynakları bulmakta bir ikilem ile karşılaşır. Ne **işçi** ve ne de **sermayedar** sınıflar, 1971 rejimi'nin güçlü otoritesine rağmen, **memur** tabakasına aktarılan milyarlarca liralık kaynağın kendilerinden geri alınmasını istemektedirler.

Fiyat artışları ve ekonomik durgunluk arasında gidip gelen Türk ekonomisi 1971'de bir dar geçitin önünde-

dir. Dar geçitin aşılışı sırasında, kendi durumunu henüz geliştirme aşamasında bulunan **işçi sınıfını sarsmamak** belirli bir önem taşır. Sosyal bilinci yükselen ve kendi **sosyalist** partisini yaratarak Türkiye'de demokratik hakların ete ve kemiğe bürünmesine tarihsel katkılarda bulunan Türk işçi sınıfı, ekonomik ve toplumsal altüst oluşta geleceği biçimlendirebilecek toplumcu alternatiftir. İçinde yaşanılan bunalım ise, Türkiye'nin olağanüstü iç koşullarıyle olduğu kadar, Türk ekonomisinin bağlı bulunduğu kapitalist dünya sisteminin genel bunalımlarıyle de yakından ilgilidir. Batı'daki yüksek enflasyon ithalât aracılığıyle Türk ekonomisine çok daha yüksek oranlar içinde yansır. **İşçi ücretlerindeki artışlar** gibi çok sınırlı bir etkenin dışında olan genel bunalımın çözüm yolu da, ücret artışlarının ve grev hakkının kısıtlanması çabalarının çok ötesindedir. **Sosyal** ve **politik** ortamın olağanüstü usullerden çıkarılarak **normalleştirilmesi,** işçi sınıfının **sosyalist** partisinin yeniden demokratik alternatif olarak siyasal arenada yer alması, temeldeki ekonomik bunalımın daha gerçekçi olarak değerlendirilip tartışılmasına fırsat verecektir. İşçi sınıfının **kendi partisi**'nden ve sendikal örgütlerinden yoksun bırakıldığı bir toplumda ekonomik, sosyal ve politik alanlardaki bunalımların **sağlıklı** çözüm yollarını bulmak da zorlaşacaktır. İşçi Partisi ve toplumcu sendikaları ile **sosyalist** alternatifi olmayan bir toplum, modern demokratik dünyada düşünülemez bile... Oysa, **1971 rejimi**'nin ilk işlerinden birisi de, yaratılan korku ortamı içinde sosyalist parti **TİP**'in kapatılması için Anayasa Mahkemesine baş vurmak ve yöneticilerini de tutuklamak olur.

(30 haziran 1971)

VI

GREV'İN 8 İNCİ YILINDA TİP KAPATILIRKEN...

1960 ÖNCESİ Türkiye'sinin egemen çevrelerinin sosyal görüşü grev bir hak olarak tanınırsa, toplumun büyük anarşiye düşeceği noktasında düğümlenir. Sosyal siyaset mücadelelerinin bütün tarihinde görüldüğü gibi, Türkiye'de de, siyasal iktidarlar uzun yıllar boyunca grev'i ekonomik ve sosyal bir mücadele aracından ibaret saymak istememişlerdir. Kendisine **ideolojik** nitelikler kondurulan grev hakkı, sosyal sorunları yakından bilmesi gerekenlerce bile geleceğin ürkütücü bir hayaleti olarak 1960'lara kadar reddedilmiştir. İşçi sınıfının maddî durumunu geliştirme mücadelesinde grev ve toplu sözleşme yapmaktan yoksun bırakılması, gerçekte, sistemin oyun kurallarında en hassas noktalardan birisini açık bırakır. Sermaye karşısındaki etkili araçlardan yararlanamayan **emek,** ulusal gelirden kendisine düşmesi gereken payı da o büyük enflasyon döneminde yeterince alamamıştır. Türk toplumunu bir altüst oluşa mahkûm eden 1950 sonlarının gelişmelerinde, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin rolü hiç de az değildir.

Grev'i Türk işçisine **anayasal hak** olarak getiren 1961 Anayasasından önceki dönemin yarattığı eşitsizlik ve tek yanlılık Birinci Beş Yıllık Plan'da ayrıntılarıyle anlatılır. Plan'a göra ücretlilerin 1950/1960 arasındaki on yılda ulusal gelirdeki payında görülen düşmeler yüzde onu aşmıştır. **1971 rejimi** başladığında Türkiye'de sekizinci yılına girmekte olan **toplu sözleşme** düzeninin ekonomik açıdan ilk yararı, **emek** ordusunun ulusal gelirde uğradığı kaybı önlemek olmuştur. Ekonomik durumu düzelen ve yeni örgütleniş biçimlerini günlük yaşantısında duyan işçi, giderek, toplumsal bilinç düzeyini de geliştirmiş-

ti. Sosyalist örgüt olarak Türkiye İşçi Partisi'ni siyasal alana çıkaran; emekten yana düşünce ve eylemleri teoriden pratiğe indiren de, maddî yapıdaki gelişmeden başka şey değildi. Emek kendi haklarının ve yarınki görevlerinin bilincine varıyor; toplumun ileri dönük kesimleriyle birlikte toplumda yeni bir demokratik düzeni araştırıyordu.

Yedi yılı biten toplu sözleşme ve grev uygulaması, 1971 rejiminin olağanüstü koşullarında yeni boşluklarla karşılaşır, birden... **Sosyalist parti TİP**'in 1971 temmuzunda **ırkçılık** iddiasiyle kapatılması işin genel politik yönünü teşkil eder. Sendikal ortam ve çalışanların genel örgütleniş durumu ise, işçi kesimine ait başka bazı boşlukları yansıtır. Ortadaki boşluklar etkilerini şöyle duyurur:

1 — Türkiye'de emek ordusunun önemli bir bölümü 1971 Türkiye'sinde bile yasal korumanın ve sendikal örgütlerin dışında bulunmaktaydı. 1970 yılında 14,1 milyon kişi olarak hesaplanan toplam aktif nüfusun ancak 3,8 milyonu, başka bir deyişle, yüzde 27'si tarım, sanayi ve hizmetler kesimlerinde **ücretli** ya da **maaşlı** olarak çalışıyordu. Bunların yarıdan biraz fazlası grev, toplu sözleşme ve iş kanunu şemsiyesinin altındadır. Türkiye'de yalnız 2 milyon 174 bin kişinin sosyal korunma araçlarını elde etmesini yeterli saymak olanaksızdır. Geniş bir tarım kesiminin bulunduğu toplumda tarım işçileri 1970'de başlarında hâlâ sosyal güvenlik alanına getirilememiştir.

2 — Önemli bölümü sağlam bir temele oturmayan sendikal örgütleniş, Türk işçi hareketinin büyük dar boğazlarından bir başkasını yaratır. Örgütler çokluk sendikal eylem ile siyasal eylem arasındaki derin ilişkinin bilincine varamadığı gibi, bu köksüzlüğün sonucu olarak kişi ya da grup çıkarlarına bağlı bölünmelere de sık sık uğrarlar. İşçi sınıfının etkenliği böylece azalır; sorunları

da büyür. Türkiye'deki 3,8 milyonluk toplam işgücünün ancak % 31,4'ü yani 1 milyon 194 bini 1971 rejimi iş başına geldiği günlerde fiilen örgütlendirilebilmiş bulunmaktaydı. Üstelik, bu iş gücü de 806 işçi sendikası arasında bölünmekteydi.(1)

Verimlilik ile ücret artışları arasında bağlantı kurma çabalarının belirmeye başladığı 1971 rejiminde emek cephesinin sorunları da büyür. Aslında, emeğin ulusal gelirdeki payını artırma çabaları ile geri bırakılmış ekonominin kendisine kaynak yaratmakta çektiği güçlükler arasındaki çelişkiler daha da açık biçimlerde ortaya çıkar, **olağanüstü rejim** altında...

(23 temmuz 1971)

VII

SINIFLARIN SORUNLARI VE "HAKEM DEVLET" EFSANESİ

EKONOMİK, politik ve sosyal huzursuzlukların arttığı dönemler, aynı zamanda, siyasal bölünmelerin, hükümet krizlerinin, sosyal hareketliliğin şiddetlendiği dönemlerdir. Toplumun üstyapısının, kendisini aşmış bulunan altyapı ile çeliştiği klasik altüst oluş anlarında tek kurtuluş yolu; ülkeye, erişmek istediği yeni düzeye uygun bir üstyapı kazandırmaktır. Ama, modern kapitalizme **geçiş** aşamasında bulunan toplumlarda yapısal ikiliklere son vermek sanıldığından da zordur. İktidar, anayasa

(1) Türkiye'de 1970 başında **kamu'ya** ait 12.088 işyerinde 500.006 ve **özel sermayeye** ait 85.484 işyerinde de 803.130 işçi **sigortalı** olarak çalışıyordu. **(S. Sigortalar Kurumu İstatistik Yıllığı, 1969,** Tablo: 5).

ve kanun değişikliklerinin yoğunlaştığı bu gibi dönemlerde, kendi iradelerini toplumun iradesi durumuna getirmek isteyen **iktidar adayı** bütün güçler birdenbire politik arenaya dökülecekleridir. Toplum gizli bir iktidar mücadelesiyle çatırdarken; bunalımın şiddeti, güçlü **bürokrat** zümreyi, giderek, devleti, bazen sosyal güçler dengesinden **kopma**'ya kadar varan deneylere bile itebilecektir. Hiç kuşkusuz, **uluslararası** ortam da bu mücadelede kararlaştırıcı bir rol oynayacaktır.

Türkiye'de **küçük burjuvazi**'nin tepki niteliğindeki eylemleri böyle bir ortamda patlak vermiş ve komutanların **12 Mart Muhtırası** ile ülkede **düzen** ve **huzur**'u geri getirme dönemi açılmıştır. Söz konusu edilen, 1971 rejiminin ilk başbakanı Prof. Erim'in deyimiyle **kırılmış vazo**'nun parçalarının bir daha yapıştırılmasıdır.

Türkiye'nin bir dünya sistemi olarak içinde yer aldığı **Batı**, yirmi beş yıldır değişen uluslararası ortama uygun yeni dengeler araştırırken; Türk toplumuna egemen bulunan güçler de önlerindeki altyapı karşısında değişik bir üstyapıyı şekillendirmeye uğraşacaklardır. Pratikte, kırılan **vazo**'nun eskisinden ayrı bir çerçevede yapıştırılacağını 1971 yazında artık hemen herkes anlar. Günün sorunu, seçilerek çerçevenin ne olacağında toplanır. Tarih, klasik modelleri ortaya koymuştur. Kapitalizmin modeli bireysel teşebbüse gelişim olanakları veren; sosyalizmin modeli ise; bütün kaynakları öncelikle emekçi sınıfları geliştirir tarzda merkezî bir planlamanın emrine koyan özelliklere sahiptir. Çağdaş dünya **sınıflarüstü** olmak iddiasındaki rejimlerin çeşitli adlar taşıyan deneylerini de henüz unutmuş değildir. Hukuktan politikaya, iktisat, felsefesine kadar bütün üstyapısında kendisine yeni çerçeveler aranan Türkiye'de bütün bu modeller, dayandıkları sosyal güçlerin ağırlık derecesine göre elbette tartışma masasına geleceklerdi...

1971 Rejimi'nin böyle bir ortamda toplumun değişik sınıflarının görüşlerini almak zorunluğunu duyduğu izlenimi verilir. Ankara'da önce **sermaye**, sonra da **emek** kesiminin temsilcileriyle görüşen hükümet ayrıca, **esnaf** ve **serbest meslek** yetkilileriyle de temasta bulunmak istediğini açıklar. İlginç olan şey, Türk halkının onda yedisini teşkil ettiği halde **köylülüğün** sözünün hemen hiç edilmemesidir. Bu, her halde, köylülüğün etkin bir örgütlenişten uzak kalmasının sonucudur ve ancak örgütlenmiş sınıf ya da tabakaların gerçek bir **güç**'e erişebildiklerini göstermesi yönünden de son derece önemlidir. Zira, Türkiye'nin yeni üstyapısının kritik tartışma noktalarından bir başkası da, 1971 yazında, Anayasada yapılmak istenen değişiklikler arasında anayasaya **sınıf kavgası** yasağı konularak, **sınıfsal** nitelikleri meslekî ve politik örgütlenişe son verilmeye çalışılmasıdır. CHP. dışındaki partiler bu değişiklik aracılığıyle **sosyalist** örgütlenişin yasaklanmasına gayet istekli görünürler.

Oysa, kapitalizmin yapısı gereği çeşitli sınıflardan kurulan çoğulcu bir toplumda siyasal arenanın yalnız burjuvazinin temsilcilerine bırakılması, aslında bir sınıfsal tercihi ifade eder. Üstelik, çalışan sınıfların istek ve özlemlerini ekonomik ve politik alanlara yansıtamadıkları ortamlarda bu görevi yapmak iddiasını taşıyan başka bazı güçler belirtmekte de gecikmezler. Fransa'da 125 yıl önce **Bonapartizm** ile açılan bu çığır, ana esprisini; orta sınıflardan gelen güçlü bir bürokrasinin, devleti, bunalım anlarında var olan sosyal güçlerden **bağımsız** varsayarak, toplumun dışında ve üstünde gözüken bir **hakemlik** rolüne sürüklemesinden alır. Ne var ki, bütün siyasal tarih, 20. yüzyılda çok daha aşırı biçimlere varan bu tür girişimlerin başlangıçta sanayi ve ticarete yardımcı olabildiğini, fakat bir noktadan sonra hemen her sınıfı derin bunalımlara ittiğini gösterir. Çünkü, temelde farklılaşan

dünya görüşleri ile çıkarların birer ifadesi olan sınıfsal istekler karşısında, bir **sentez**'den çok ancak taraflardan birisini **tercih** etmek mümkündür. Bonapartizm, en iyi niyetli davrandığı anlarda dahi, çalışan sınıfların çıkarlarını koruyamadığı için zaaftan kurtulamamaktadır. Sınıflı bir toplumda, devletin sınıflar yokmuş gibi davranabileceğini sanmak o yüzdendir ki, orta sınıflara ait ideolojik bir soyutlamadır.

Yeni bir üstyapının arandığı 1971 Türkiye'sinin geleceğini kararlaştıracak anahtar formül, Ankara toplantılarında bir temsilcinin parmak bastığı şu gerçekte aranabilir: «Bütün sorun, siyasî, ekonomik ve sosyal kararlarda geniş halk kitlelerinin rolü bulunup bulunmaması meselesidir.(1)»

Bir sınıf olarak çıkarlarını korumak ve özlemlerini gerçekleştirebilmek için çalışanların serbestçe örgütlenebilmesi, **demokratik** bir platformun asgarî şartıdır. **Sınıfsal örgütleniş**'i siyasal arenada yasaklamayı öngören anayasa değişikliği bu nedenle çok büyük tepki görür ve en sonunda önerildiği biçimde gerçekleştirilemez. Başka bir deyişle, TİP kapatılır, ama **sosyalist siyasal örgütleniş**'i sağlayan yasal temeller, her şeye karşın, sosyal güçlerin sağlam direnişi sayesinde anayasa'da korunur.

(25 ağustos 1971)

---

(1) **Milliyet** (23.8.1971) S. 9.

10

İKTİSADÎ DURUM VE REFORMLAR TARTİŞİLİRKEN EKONOMİK BUNALİM BÜYÜYOR

I

TÜRKİYE'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YENİ HEDEFLERİ

DÜNYA yuvarlağının en hareketli ülkelerinden biri olan Türkiye, nüfusu ve bilinç düzeyi hızla gelişen bir toplumsal yapıya sahiptir. Türkiye'nin genç nüfusu, yeni toplumun belki de en anlamlı özelliklerinden birisidir. **Genç nüfus,** ekonomik hareketliliğin olduğu kadar önemli sosyal ve siyasal baskıların da kaynağıdır. 1970'ler Türkiye'sinin sayısal dökümü, toplumun önündeki çetin engelleri belki de yorum gerektirmeyecek bir açıklıkla belirleyecek kadar anlamlıdır. 36 milyonu aşkın nüfus potansiyeline sahip Türkiye'nin 1970 yılında emek piyasasına **sivil** işgücü arzı 15 milyon insana ulaşır. Çağdaş Türk toplumu, çalışmak, üretmek ve yaratmak isteyen insanların dinamizmiyle dolup taşmaktadır. Oysa, toplumun, toplam **sivil** işgücü isteği ancak 13 milyon kişiye yeterlidir.(1) İki milyonluk bir **işsizler ordusu,** giderilmeyi bekleyen büyük umutları ile çağdaş Türkiye'nin belki de en stratejik sorununu yaratır.

Daha iyi bir dünya için besledikleri özlemleri, yüz-

(1) **1970 Yıllık Rapor/Devlet Yatırım Bankası** (Ankara, Devlet Yatırım B., 1971) S. 20 - 21.

yıllardır görülmemiş bir tutarlılık ve içtenlikle her an yeniden ortaya koymakta olan Türk toplumunun önündeki tek gelişme alternatifi **sanayileşmeyi hızlandırmak**'tır. Sanayi dünyasının yaratıcılık ve çekiciliği Türk halkına yabancı da değildir. **Yeniçağ başlarına** kadar dünya ekonomisine yön veren tarihsel ticaret yollarının üstünde yer alan Anadolu halkı, genellikle el imalâtına dayanan ilk sanayileşme aşamasını dünyanın çoğu toplumundan daha önce yaşamıştı. Dokumacılık, Anadolu'nun geleneksel sanayi dallarından birisi olmuştur. **Kapalı** bir ekonomiye sahip, ancak kullanım değeri için üretim yapan toplumlardan farklı yapısı bulunan Osmanlı İmparatorluğu Türkiyesi uluslararası mübadelelere ilk kuruluş döneminden itibaren **açık** olmuştur. Dışa açılışın çoğu topluma getirdiği yıkım ve dengesizlikler, yüzlerce yıldır **uluslararası** ticaret hareketlerinin ortasında bulunan Anadolu insanı için aynı anlamlar içinde söz konusu değildir. Sözgelişi, **kapalı** aile ekonomisine sahip ilkel Afrika kabileleri ile **değişim** değeri için üretim yapan Anadolu insanı arasındaki temel farklılıklardan birisi de budur. Sanayiin tümüyle dışındaki ilkel kabileyi, basit bir dokuma ürünü bile yakmaya yetecektir. Oysa, Anadolu insanı çok erken çağlardan beri dokumacılık yapan, ürettiği dokumayı değişim için, kullanabilen bir ekonomik yapıya sahiptir.

Türk toplumunu çağdaş hareketin içinden geri alan olgu, uluslararası durumunun, dünya ticaret yollarının değişmesi ve sömürge ticaretinin başlaması sonucunda **olumsuz** yönde değiştirilmiş bulunmasıdır. **Değişim** için üretime katkısı büyük olan uluslararası ticaretin başka kıtalara çevrilmesi ve yörüngesinin **sanayi** ürünlerinden ilkel **ham** maddelere doğru kayması, Osmanlı toplumunda, öteki az gelişmiş toplumlarda **rastlanmayan** bambaşka bir gerileme çizgisi yaratır... Dış **egemen** merkezlere **bağlı** duruma gelen ve sanayi imalâtı sarsılmaya başla-

yan Osmanlı toplumu, on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren çöküntü dönemine yöneliyordu. Bu çöküntüler, Batıdaki sanayi devriminin gerçekleştiği on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda gittikçe hızlanır. 1838 Osmanlı/İngiliz ticaret anlaşması, Türkiye'yi sanayileşme hareketinden uzak tutacak son düğümü atar.

Modern kapitalist sanayi toplumları ile insanının işgücü potansiyelinden yararlanamayan Türkiye arasındaki tarihsel çelişme, yüzlerce yıldır gerçekleştirilemeyen sanayileşmenin sonucudur. Kendisine konulan dış ve iç engeller, yeniden düzenleyemediği yapısal bozukluklarının da etkisiyle Türkiye'yi 1970'ler başlarında bile **üretim araçları üreten** sanayilere geçmekten alıkoyar, hâlâ... Oysa, **hafif** tüketim sanayileri dönemini geride bırakması gereken Türkiye, halkının yüzyıllık özlemlerini ancak derinlemesine sanayileşme ile karşılayabilir. Kendi pazarlarına başkalarının girmesinden yararı olmayan **egemen** dış ekonomilerin Türkiye'nin gerçekleştirmesini **en az** istedikleri şey de **ağır sanayi**'e geçmesidir. Ağır sanayileşmeyi gerçekleştirmesi Türkiye'yi ileri sanayi ülkelerinin yatırım malları sanayilerine **pazar** olmaktan çıkaracağı gibi, öteki pazarlarda bazen onlarla belirli bir ölçüde rekabet durumuna da getirebilecektir.

İşsiz milyonların çalışmak istedikleri 1970'ler Türkiye'sinde sanayileşmeyi dış egemen ekonomilerin diktalarına bırakmak, **ekonomik bağımsızlık** hedefinin yanı sıra, sosyal ve politik baskılar dolayısıyle de **mümkün** değildir. Kamuya ya da özel sermayeye ait olsun, Türk sanayii, ağır sanayileşmeyi **planlı** olarak aşama aşama gerçekleştirebilmek için yatırımdan, üretim ve ihracata kadar her alanda geniş kamu yönlendirmelerine muhtaçtır.

(28 mayıs 1971)

II

REFORM PROĞRAMLARI VE TÜRK KAPİTALİZMİ

1971 REJİMİ özellikle **radikal** görünüm almaya çalışan ilk hükümetiyle birlikte ekonomik alana çelişkili eğilimler getirir. Hükümet, sözgelişi, ithalât ve ihracatta yapılan döviz kaçakçılıklarını önlemek amacıyla **dış ticaret**'le ilgili olarak özel bir bakanlık kurar. Bakanlığın ilk işi, ithalât ve ihracat işlemlerini geniş kontrollar altına almaktır. 1971 rejiminin bir başka özlemi, **petrol, madenler** ve **doğal kaynaklar**'la ilgili geniş reformlardır. Ne var ki, bu uygulamalarda da ülkede var olan kapitalist sistemle derhal çelişkilere düşüldüğü görülür. Sistem daha fazla **yabancı sermaye** talep ederken, reform kanunları stratejik madenlerin tümüyle yabancılara kapatılmasından söz eder. **Toprak reformu** ise, 12 mart sonrasının belki de en dinamik sorunlarından birisiydi. Beyin kadrosu, geniş kamulaştırmalarla Türkiye'de büyük özel toprak mülkiyetine kesinlikle son vermek amacındadır. Toprak reformu stratejisi, kamulaştırılan geniş topraklarda hem küçük mülkiyete dayalı kooperatif işletmeler kurulmasını, hem de toplu üretimde bulunan devlet çiftliklerinin sayısının artırılmasını önerir. Adalet Partisi'nin bile tabanını derinden çatlatmış olan toprağa ilişkin değişiklik istekleri ilk gününden itibaren hükümetin radikal kanadı ile özellikle büyük toprak mülkiyetini çatıştırmakta gecikmez. Üstelik, toprak reformu halk yığınlarından da olumlu bir destekle karşılaşmaz.

Bütün bunlar, hiç kuşkusuz, radikal düşünenlerin kapitalist sistemin yeni hedefleri konusunda, sistemin gerçekleri dışına taşan özlemlere sahip bulunuşunun sonucudur. Bu özlemler, İran ya da Libya'da görüldüğü gibi sosyal karşı **tepkileri** önlemek amacıyla radikalizmi des-

tekleyen bazı uluslararası merkezlere uygun görünse bile; bazen o merkezlerle de kısmî çelişkilere düşen Türkiye'deki sistemin genel çıkarlarına tam uymaz. Yeni Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi, ekonomik sistemin **neyi, neden, ne kadar** istediğini doğru olarak saptamaktır.

Türkiye açısından 1971 rejiminin özelliği **sermaye**'nin belirli kanatlarından alınan yeni isteklerdir. Kalkınma ya da sanayileşme yolunda hızlı bir dönemeci almış bulunan Türkiye'de **sanayi sermayesi** de bir bölüm **reform** isteklerinde kendi zorunluklarıyle tutarlı hedefler bulabilmektedir. Zira sanayiin ulusallaşma süreci daha bol kaynak, daha düzenli ve planlı çalışan bir ekonomi ve dış pazar yaratan bir ortamı gerektirir. **Kaynak** ve **pazar** sorunlarını çözebilen bir sanayi kendi gelişimini sürdürme gücünü elde etmiş olan sanayi demektir. Böyle bir perspektif içinde Türkiye'nin daha yeni dengelere taşmayı deneyen sanayii, özellikle ekonomiyi rasyonelleştirici reformların yanında olacak, giderek, bu reformlara **kendi** genel yararlarının damgasını vurmaya çalışacaktır.

Türk sanayiinin, İstanbul, Ege gibi büyük merkezleri aracılığıyle ortaya koyduğu reform ilkeleri **sanayi sermayesi**'nin ve kalkınmanın gerekleri çerçevesinde toplumun yeniden düzenlenmesinin **kapitalizm**'in mantığı içindeki asgarî ortak noktalarının çoğunu kapsar. Sanayi, **dev** tekellerin **pazar** mücadeleleri verdiği çağdaş uluslararası ortamda ulusal sermayenin büyük engellerle karşılaştığını açıkça görür, bunu ifadeden sakınmaz. **Çocukluk** döneminde **dış** ve **iç** engelleri aşabilmesi de mümkün değildir. Çağdaş **tekelci kapitalizm**'in **ezici** rekabet ortamı, **yatırım**'dan **pazarlama** ve **ihracat** aşamalarına kadar sanayiin büyüme sürecinin bütün kritik noktalarında devletin destekleme tedbirlerini gerektirir. Öyle ki, büyük üniteler halinde kurulmuş Türk kamu sanayii bile

yatırım yapacakları bölgelerin **seçimi, yatırım kollarının** tespiti, dış pazarlara ihracatın gerçekleştirilmesi sorunlarında geri kalmışlığın **kısır döngüsü** içindedirler. Ancak, **planlı ve sistematik bir kamu desteği,** böyle bir iç ve dış koşullar ortamında dışa bağlı olmayan bir sanayileşmenin olanaklarını **kısmen** verebilir.

Dar bir **beytülmal** anlayışıyle kamuyu sanayie destek olmaya kapayan; yatırım, ihracat, vergi kolaylıklarını yok eden bir anlayış, sanayileşmeyi uluslararası ortamın **vahşî** yasalarına bıraktığını bilmek zorundadır. İç ve dıştaki **olumsuz** koşullara rağmen daha iyi bir dünya için yaratılması gereken sanayi potansiyelinden vazgeçmek, kısa sürede kamu maliyesini yüklerden kurtarsa da, uzun sürede kendi kendini kemiren bir kurta dönüşecektir. Zira, **uluslararası kapitalizm**'in diktası ancak kendi çıkarlarını bozmayan, giderek, kendisinin bütünleşmiş bir **küçük** parçası olan **dışa bağlı** sanayileşmeye izin verecektir. Tekelci dünya kapitalizminin gelişme çabasındaki toplumlarda bu tutumu elbette boşuna değildir. Dış ekonomiler, kendi pazarlarına yeni rakip girmesini istemezler. **Uluslararası tekelci sermaye**'nin tezi, dış egemen ekonomilerle bütünleşmiş, tümüyle dışa bağlı bir sanayi yaratma stratejisinden başka şey değildir. Oysa, kendi içinde **büyük** bir ekonomi ve daha **bağımsız** bir sanayi yaratmak, uluslararası pazarın ötesinde, ulusal çıkarların gerektirdiği sanayileri kurmaya, kaynakları o alanlara yöneltmeye bağlıdır. Var olan ağır koşullar altında bu ancak **planlı** bir ekonomide, kamunun **yön verici** müdahale ve destekleriyle gerçekleştirilebilir.

1971 rejimi'nin ilk hükümetinin programı ile ilgili olarak Eskişehir Sanayi Odası'nın açıkladığı görüşlerde (1) yer alan şu yargı, Türkiye'nin ulaştığı noktanın ilginç

(1) **Eskişehir Sanayi Odası'nın Hükümet Programına İlişkin Görüşü,** (Eskişehir, teksir, 8.5.1971) 8 sayfa.

bir ifadesidir: «Kalkınmamızın şimdiye kadar arzu edilen fakat ulaşılamayan oranın üstünde, **«ekonomik ve siyasal bağımsızlık»** içinde gerçekleşmesi ilkesinde birleşiyoruz. Bunun için kendi öz kaynaklarımızın üzerine eğilmek, **«israf edilebilecek beşerî ve doğal hiç bir kaynağımız»** olmadığına göre, her birini en etkili bir şekilde kalkınmamız yönüne çevirmeye çaba göstermek gereklidir.» **Yabancı sermaye**'nin Türkiye'deki uygulamasını sert dille eleştiren; madenlerin **yabancı** etkilerden mutlaka kurtarılmasını isteyen; **bankacılık** ve **kredi** sistemini, **kalkınmanın önemli engellerinden birisi olarak** gösteren; **tarım, eğitim, vergi** reformlarını destekleyen, dinamik bir **kamu sanayii** yaratılmasından yana çıkan Eskişehir sanayii, Türk özel sanayiini de kendi kendisi ile hesaplaşmaya, bir **özeleştiri** yapmaya çağırır. Teklif edilen şey, özel sanayie kalkınma yolunda daha büyük bir yaratıcılık ve atılım gücü getirmek, karşılık olarak da, kamudan gerekli yardım ve teşviki beklemektir.

(22 mayıs 1971)

III

MADEN VE ENERJİ SİYASETİ DEĞİŞİYOR

KALKINMANIN dar boğazlarını aşmak isteyen bütün toplumlar için enerji kaynakları stratejik önem taşır. Sanayileşmek, aynı zamanda, daha bol enerji tüketmek demektir. 20. yüzyılda elektrik tüketimi ile kalkınma arasında gözlemlenen derin ilişki son derece kesindir. Modern bir toplumun ön koşullarını yaratan sanayileşme, enerji kullanımında da nitelik değişiklikleri yaratacaktır. Enerji ihtiyacının dörtte birini 1962'de **tezek** ile karşıla-

yan Türkiye,(1) enerji konusunda 1970'lerde yeni **alternatifler** ile karşı karşıyadır. Hızlanan sanayileşme, petrol, hidrolik enerji ve linyit kömürü kullanım kapasitelerini değiştirecektir. Türkiye'nin sorunu, enerji ihtiyacını en geniş ölçülerde yurt içinde bulunan kaynaklardan sağlamak ve enerji kesiminde dışa bağlılığı azaltmaktır. Kullanacağı enerjiyi yurt içinde bulunan kaynaklardan seçen bir kalkınma stratejisi hem o kaynakların boş kalmasını, hem de o kaynaklar yerine yurt dışından elde edilecek başka kaynaklar için döviz kaybedilmesini önleyebilecektir.

Modernleşirken enerjide önceliği **petrol** ürünlerine vermek, kendi petrolünü yurt içi kaynaklardan karşılayamayan ülkeler açısından dışa bağlılığın tipik yollarından birisidir. Petrolde dışa bağlılık, politik, ekonomik ve askerî konjonktürlerin tepetaklak olduğu kritik anlarda toplumları enerjisiz kalmak tehlikesiyle baş başa bırakır. 1971'in ilk aylarında petrolcü Arap ülkelerinin ağır baskıları karşısında başta İngiltere olmak üzere Batı'nın bütün sanayileşmiş ülkeleri bu dramı yaşamışlardır. İngiltere giderek kömür gibi yerli kaynaklardan daha çok yararlanmanın yollarını araştırırken, kara suları içindeki petrol araştırmalarını da hızlandırmaya yönelmektedir. Enerji tüketiminin yüzde 37'sini petrol ürünleriyle sağlar duruma gelen Türkiye, ihtiyacının ancak yarısını kendi petrol kaynaklarıyle karşılayabilecek kadar petrole sahiptir.

1971 rejiminin ilk Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı İhsan Topaloğlu'nun daha çok iç, daha az dış kaynak felsefesiyle çizdiği enerji politikası,(2) sanayileşen Tür-

(1) **Kalkınma Planı/İkinci Beş Yıl** (Ankara, DPT, 1967), S. 554

(2) **Milliyet** (21.4.1971) S. 1.

kiye'nin yeni zorunluklarını karşılamak isteğindedir. Yeni enerji siyaseti birbirini bütünleyen tedbirler önerir.

● Teknoloji ve sermaye yönünden yetersiz küçük özel girişimlerin harekete geçiremedikleri **linyit** yatakları yeni dönemde kamulaştırılarak, devletçe işletilecektir. **Devlet tekeli,** madencilikte, **modern** yöntemlerle büyük birimler halinde üretime geçişin çağdaş yollarından birisidir. Devlet tekelleri **sosyalist** karakterli bir uygulama olmadığı gibi, İngiltere'deki ünlü **Rolls-Royce**'un iflâsı olayında görüldüğü gibi, ekonominin bütünlüğünü sürdürebilmek amacıyle tekelci kapitalizm'in de gerektikçe baş vurmaktan kaçınmadığı bir tedbirdir... Devletleştirilen linyitler enerji ihtiyacının daha yüksek bir parçasının yurt içinden sağlanmasına yarayacaktır.

● Türkiye'de üretilen **stratejik** nitelikteki bütün madenler devletleştirilecektir. Dünya boraks pazarlarını elinde tutan **dış tekel** ile **Etibank** arasındaki mücadele Türk ekonomisine önemli dersler vermiştir. Enerji Bakanı 1970 başlarında yılda 8 milyon dolar sağlayan boraks kaynaklarının devletleştirmeden sonra 100 milyon dolarlık bir ihracat kapasitesine ulaşabileceği kanısındadır. Otuz yılda 1,7 milyon metreküp krom ihraç ettiği halde ancak 3 bin lira kâr gösteren bir şirketin durumu, Türk maden kaynaklarının kötü kullanımının en tipik örneğini yansıtır.

● Ülkede **elektrik** üretimini tekelden yönetecek olan Türkiye Elektrik Enerjisi Kurumu'nun (TEK), yüksek kârlı özel elektrik işletmelerini de kapsamına almasına çalışılacaktır. Elektrik yetersizliğinden Türkiye'nin en büyük sanayi bölgesi olan İstanbul'da fabrikalar düşük kapasite ile çalışırlar. TEK'in ele alacağı sorunlardan birisi de, sanayie en kısa sürede gerekli elektrik enerjisini sağlamak olacaktır.

Enerji kaynaklarını ulusal gereklere göre yeniden düzenlemek, sistem sorunlarının da ötesinde, kaynakları

daha iyi kullanmanın koşuludur. Giderek, kapitalist sistem bile uzun süreli yararları adına bu girişimleri destekleyecektir, bir gün...

(23 nisan 1971)

IV

KAMU VE ÖZEL KESİMDE BÜTÜNLEŞMEYE DOĞRU

TÜRKİYE'DE **kamu** eliyle sanayi kuruluşları yaratılması Osmanlı devletinin modernleşme yıllarına kadar uzanmakla birlikte 1930'ların ünlü **devletçilik** siyaseti bu gelenekte yeni bir model yaratıyordu. 1929 bunalımı'nın Türkiye açısından önemi, o an'a kadar toplumun ekonomik egemenlik tepelerinde oturan **ticaret burjuvazisi** ile **büyük toprak sahipleri**'nin durumunu, değişen dış koşullar dolayısıyle birdenbire sarsmış olmasındadır.(1) Gerileyen ihracat ve ithalât, toplumun var olan geri düzeyi içinde Atatürk dönemi Türkiye'sinde asgarî ihtiyaçların bile karşılanamayışı tehlikesini doğurur. İktidar üstünde önemli ağırlığı bulunan tarihsel **bürokrasi,** kendi küçük burjuva ideolojisine de uygun olarak, **devlet**'i, doğrudan doğruya sanayi tesisleri kuran bir yatırımcı gibi ekonomik arenaya çıkarma fırsatını bu olağanüstü koşullar altında birdenbire gerçekleştirir. 1970'lerde Türk ekonomisinin hemen her kesiminde yer alan otuz altı kamu ekonomik kuruluşu, dev sanayi tesisleriyle bu tarihsel gelişimin bir **devlet kapitalizmi** örneği olarak ulaştığı son noktadır.

(1) Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası. 1919 - 1946** (Ankara, Doğan Y., 1971) S. 165.

1950 sonrasının kapitalistleşme süreci içinde kamu kuruluşlarının sık sık tasfiyesinden söz edilmiş; **özel sermaye,** kamu kuruluşlarını satın almaya çağırılmıştır. Ne varki, kamu kuruluşlarının çokluk **düşük kârlar** bazen de **zarar** karşılığında sunduğu mal ve hizmetlerin vazgeçilmez niteliği, en liberal iktidarları bile ancak kamu kuruluşlarını daha da genişletme siyasetine itmekten başka sonuç vermeyecektir. Türkiye'de... Sanayileşme hızlandıkça kamu kuruluşlarının sanayie sağladıkları **ucuz** girdiler, enerji ve çeşitli hizmetler, sanayileşme yolunda kamu kaynaklarının özel sanayie **transfer** edilmesinin dolaylı bir mekanizması olurlar. 1970'ler Türkiye'sinde **özel sanayi**'in talebi artık kamu kuruluşlarının varlığına son verilmesi değil; işletme yapılarının rasyonelleştirilmesi ve ekonomik gelişimi **bütünleyen** bir parçası durumuna dönüştürülmesidir.

Türkiye'nin kamu kuruluşları sorununda içine girdiği yeni yörünge, gerçekte, kapitalizmin ileri aşamalarına geçmiş Batı toplumlarında da karşılaşılan bir olgunun yansımasından başka şey değildir. Kapitalizmin tarihi, ekonomi büyüdükçe üretim ünitelerinin kapasitesinin devleştiğini gösterir. Öyle ki, ekonominin rasyonel işletmeler yaratma yolunda yarattığı baskılar, bir noktadan sonra kapitalizmin özel çıkarlarının çerçevesini hızla aşacaktır. İngiliz, İtalyan ya da Alman deneylerinde görüldüğü gibi, demir çelik, petrol, makine türünden temel sanayi kesimlerini düşük kârlar ile çalışan **devlet tekelleri**'ne bırakmak, modern tekelci kapitalizme çok yanlı yararlar sağlayacaktır. Şöyle ki:

● Sanayiin **ham** ya da **yarı işlenmiş** maddelere olan ihtiyacının çığ gibi büyüdüğü ekonomilerde, bu tür maddeleri sağlayan tesislerin en büyük işletme düzeylerine ulaştırılması gereklidir. Düzensiz ve dağınık özel işletmeler, bu çapta bir merkezîleşme ve tekelleşmeyi ger-

çekleştirmekte başarılı olamamaktadırlar. Geniş kaynakları ve merkezî niteliğiyle **devlet,** ister istemez ekonominin gerektirdiği alanlarda **yüksek düzeyde bir tekelleşmeyi** gerçekleştirecek başlıca güç durumuna gelir.

● Önem taşıyan maddelerin **en düşük** maliyetler ve **en düşük** kârlar ile sağlanması bütün kapitalist sanayi dalları için zorunlulaşır Özellikle, demir çelik, petrol, elektrik enerjisi, nükleer enerji gibi ağır sanayileşmenin **genel** ihtiyaçlarını, giderek, bizzat özel sermaye **kâr** konusu olmaktan çıkarmak ister. Zira, genel ihtiyaçların, yabancı ekonomilere göre çok daha ucuza sağlanması sanayiin iç ve dış **rekabet** gücünü artıracaktır. O kadar ki, bazen devlet tekellerinin kendi ürünlerine kaçınılmazlaşmış olan fiyat artışlarını yapmaları bile doğrudan doğruya özel sanayiin siyasal mekanizma üstünde giriştiği baskılar sonucunda önlenir.

Ağır sanayileşmeye geçiş sürecindeki Türkiye'de, 1930'ların **özel** koşulları altında başlayan **devletçilik** ya da **devlet kapitalizmi** deneyi de, benzer nedenlerle, 1971 rejimiyle birlikte değişik bir aşamaya gelir.

(24 haziran 1971)

V

EKONOMİDE DURGUNLUK ŞİDDETLENMEYE BAŞLIYOR

1971 REJİMİ başladıktan kısa süre sonra yaz ortalarında Türkiye toplumsal yaşantıyı derinden sarsan bir **ekonomik durgunluk** ile karşı karşıya kalır. Durgunluk, aktüel unsurların yanı sıra, Türk ekonomisini 1971 rejimine getiren tarihsel gelişmeyle birlikte ele alınması ge-

reken bir olgudur. Sınırlarını sürekli olarak genişletmek suretiyle daha **büyük** ekonomi yaratma hedefinde toplanan 1945 sonrasının ekonomik gelişmeleri, belirli bir **büyüme** temposuna erişen toplumsal yapıya kendi hızına uygun bir dinamizm kazandırır. Toplumun kısa süreli bunalımlara düşmemesini sağlayacak en önemli şart; ekonomide yatırım, üretim ve tüketim dengesinin bu dinamik tempoyu koruması ve ileriye doğru geliştirmesidir. **Halk oyu**'na dayanma zorunlukları, en liberal iktidarları bile ekonomiyi bu anlamda genişletici siyasetler izlemeye zorlamış; özellikle 1950/1970 arasındaki yirmi yılın toplumsal ilerlemelerinde **genişleme** stratejisine o nedenle tarihsel roller düşmüştü. Ne var ki, dünya çapında ekonomik ve politik sarsıntıların belirdiği 1970 başlarında, o ana kadar **dış borç** mekanizmasının itici gücüyle yürütülmüş bulunan büyüme stratejisi, Türkiye'de bir dar boğaza girer.

Bazı çevrelere göre, «kendi olanaklarının dışında büyümüş» olan Türkiye'yi, Batılı büyük pazarlar ve onların yasalarıyle uyuma getirmek için uygulanan **1970 devalüasyonu** toplumsal bunalımda pay sahibidir. Devalüasyonun daha ilk günü, yapılan parasal işlemin gerçek etkisinin en az yüzde 25 olduğu açıklanıyordu. Hem sanayi ürünleri içindeki ithal malı girdilerin fazlalığı, hem de yatırım mallarının çok önemli bir bölümünün yurt dışından gelmesi dolayısıyle devalüasyon'un Türkiye'de **maliyet enflasyonu** yaratması aslında beklenen bir sonuçtu. Devalüasyonu yapmak zorunda kalan siyasal iktidar, maliyetlerin yol açacağı fiyat artışlarını mümkün olduğu kadar düşük tutmaya çalışır. Ancak, çok hızlı bir enflasyon dönemi yaşamakta olan Batılı ekonomilerin yükselen fiyatları, ithalât yoluyle, devalüasyonun büyütücü etkisi içinde Türk ekonomisine yansımakta gecikmez.

Orta sınıftaki huzursuzluğu gidermek amacıyle me-

ur ordusuna **yapılan milyarlarca liralık ek gelir** transferi bir yandan mal stoklarını eritici roller oynarken, öte yandan da ekonominin iç dengesini daha da bozar. Kamu fonları **yatırımlar** yerine memur maaşlarına aktarılınca ekonomide özel bir yeri bulunan **sanayi** kesimine yönelen fonlarda belirli bir daralma olmuştur. 1971'in yeni iktisat siyasetçileri, durgunluk ortamını ağırlaştırmış olan iki tercihte daha bulunmuşlardır, bu bunalım döneminde:

1 — Konut yapımına giden **özel sermaye**'ye ait fonları yatırımlara yöneltme stratejisi terk edilmiştir. Yeni rejim, bütçe açıkları gerekçesiyle ilk iş olarak yatırımları teşvik siyasetini durduruyordu. Bunun pratikteki sonucu; özel sermayeyi konut yatırımlarından sanayie yöneltmek amacıyle AP'nin 1970'de getirdiği vergi tedbirlerinin **tek yanlı** işlemesi olur. İnşaata giden fonlar fazlasıyle kesilir, ama boş kalan yatırım fonları ekonomik hayatı dinamikleştirecek yeni yollarda kullanılamaz. Türk bankacılık sisteminin yirmi yıldır belki de ilk olarak 1971 rejimi'nin birinci hükümeti sırasında kredi verecek iş alanı bulamayışı bu olayın tipik bir uzantısıdır.

2 — Devalüasyondan sonra sanayi için doğmuş olan ihracat potansiyeli de ilk aşamada iyi değerlendirilemez. Özellikle iç talebin daraldığı bir anda üretim ve istihdam düzeyini canlandırıcı rol oynaması beklenen **dış pazara açılış**; 1971 rejimi'nin ilk aşamalarında ağır basan küçük burjuva radikal unsurların getirdiği bürokratik formaliteler, fiyat denetlemeleri ve teşvik isteksizlikleriyle olumsuz yönde etkilenir. İç durgunluğu bir oranda azaltabilecek dış alternatifler giderek bir süre için ortadan kaldırılır.

Talebi kısan ve buna rağmen **kemer sıkma** siyasetinden vazgeçmeyen durgunluk ekonomisi stratejisi,

1972 yazında, işçi ücretlerindeki artışları da kısıtlama hazırlıkları içine girer.(1)

Yatırım, üretim, tüketim alanlarında normal gelişme temposunun çok altına düşen bir Türkiye'yi, **büyüme** sancıları çeken bir topluma kabul ettirmek, mümkün değildir. Yeni Türkiye, derinlerinde küçük burjuva ideolojilerine ait önyargılar ve görüş darlıkları gizlenen **statik** analizleri kesin olarak geride bırakıp; ileriye dönük, dinamik pratiklere geçmesi gereken kritik bir noktadadır, 1971 yazında... Durgunluk ekonomisi, ne geniş yığınların isteği, ne de ekonominin yapısındaki hastalığın tedavi yoludur.

(3 ağustos 1971)

VI

DURGUNLUĞUN TEMEL NEDENİ: EKSİK TÜKETİM

TÜRKİYE'nin son yirmi beş yılı, aynı zamanda, **sermaye**'nin özel ellerde **merkezleşme** ve **yoğunlaşma** olayının aşamalarını verir. Ulusal gelir içinde sanayiin payını 1945 /1970 arasında en azından bir kat artırmış olan faktör, sermaye'nin gösterdiği bu büyük iç gelişimdir. Merkezileşen ve yoğunlaşan sermaye sürekli olarak ekonomide **daha büyük üretim birimleri**'nin yaratılmasını gerçekleştirir. Dış borçlar, krediler ve devlet destekleriyle hızlandırılan sanayileşme, sistemin bazı yapısal hastalıklarını da bu dinamik süreç içinde elbette daha büyük çapta ortaya çıkaracaktı. Sanayi sermayesinin hızlı birikim ve

(1) Abdi İpekçi «Her Hafta Bir Sohbet: Ekonomik Durum», **Milliyet** (19.7.1971) S. 7.

yoğunlaşmasının genel sonucu, aynı gelişim çizgisini izlemiş toplumların çoğunda görüldüğü gibi, **eksik tüketim** olayıdır. **Eksik tüketim,** sanayileşme gerçekte çok dinamik bir gelişme gösterdiği halde çalışan sınıfların **satın alma** gücü bu gelişimi karşılayacak artışı gösteremediği için **stok birikimi** ve **iktisadî durgunluk** biçiminde ortaya çıkan geleneksel bir eğilimdir.

1970 ve 1971 Türkiye'si eksik tüketim olayını, iç ve dış baskıların ortaya çıkardığı başka olayların etkisiyle çok daha dramatik biçimlerde yaşıyordu. Özellikle 10 ağustos 1970 devalüasyonunun sanayiin kurulu maliyet yapısını bozuşu ve fiyat artışları, eksik tüketim olgusunu daha da şiddetlendirir. Siyasal arenadaki olağanüstü olaylar ise, tüketici gruplarda beslenmeyle ilgili maddeler dışında bir süre için **ihtiyat** eğilimini doğurur. Millî gelirden daha büyük pay isteyen bürokrasinin baskılarıyle memur ordusuna yapılan zamlar, yeniden üretime dönecek kamu fonlarını daraltır; artış temposu duran kamu yatırımları **efektif talep** düzeyini giderek düşürür. Orta sınıf kökenli **bürokrasi**'nin siyasal alandan ekonomik yaşantıya kaçınılmaz biçimde uzanan **müdahale**'leri, özel kesimde de yatırımları durdurucu etkiler yapar. İşçilerin ücret artışları ise, sermaye merkezleşme ve yoğunlaşmasının hız kazandığı bir anda zaten **fazla** olamazdı.

1971 ekonomik durgunluğu, görülüyor ki, Türk kapitalizminin yirmi beş yıllık tarihsel gelişimi ile bu gelişimin belirli bir anında, geniş bir iç ve dış etki ve tepkiler zincirinin yarattığı olağanüstülüklerin toplamından başka bir şey değildir.

■

DEĞİŞEN EKONOMİK ve sosyal yapısı Türk toplumuna 1971'de yeni sorunlara getiriyordu. Sanayileşme yolunda atılan hızlı adımların pratik sonucu; fabrika, tez-

gâh, tesis ve benzeri nitelikteki **sabit sermaye**'nin payının özellikle 1960'lı on yılda belirli bir ölçüde artmış bulunmasıdır. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezleşmesi olgusunun sonucu olarak beliren **eksik tüketim** eğilimi ile sanayide yaratılan yeni **yüksek kapasite** arasında böylece önemli bir çelişme ortaya çıkacaktır. Söz konusu çelişme, kapitalist sistem içinde ancak sanayide bir **âtıl kapasite** olayıyle karşılaşılmasını önleyecek **pazar** genişlemeleriyle çözülebilir. Aynı sorunlarla karşılaşan büyük Batı ekonomileri bu temel bunalımı, geniş çapta sanayi ürün satışlarıyle 20. yüzyılda **dışa ihraç etme** olanağına sahiptirler.

1970'lere sanayi kesiminde yüzde elliyi aşan âtıl kapasiteler ile girdiği ileri sürülen Türkiye'de **dış pazar** sorunu ister istemez kritik bir anlam taşıyacaktır. Türk sanayicisi gerçekte bu sorunu zamanında değerlendirmiş ve kapitalist bir gelişme stratejisi izleyen AP iktidarının yardımlarıyle, 1971 rejimi öncesindeki birkaç yıl içinde ihraç edilen sanayi ürünlerinin listesine çok yeni çeşitler katmasını başarmıştı. Ne var ki, **bürokratik** niteliği ağır basan bir anlayış ihracatta döviz kaçakçılığını önlemek gerekçesiyle 1971'de koyduğu fiyat kontrollarıyle dışa açılışı birdenbire ağırlaştırır. Devalüasyonun dışa karşı sağladığı en önemli avantaj olan fiyat ucuzluğundan bile yararlanmayı zorlaştıran bürokratik sınırlamalar, iç talep noksanlığı çekilen bir ekonomide **stok birikimi, üretim yavaşlaması** ve **işsizlik** çarkını yeni bir güçle harekete geçirirse, buna şaşmamak gerekir.

Sanayi kesiminde yatırımların ve dışa sanayi ürün ihracatının artırılması hedefleri, Türk kapitalizminin içine girdiği durgunluk döneminde temel şartlar olarak belirir. Sistemin mantığı bu tedbirleri gerektirdiği halde, **eksik tüketim** ya da **talep noksanlığı** ile karşılaşan ekonomide bazı çevreler hâlâ **kemer sıkmak**'tan söz ederler.

Oysa, sıkılan kemer, vergilerini artırmak, ya da **ücret artışlarını durdurmak** suretiyle **işçiler**'e, çalışan sınıfa ait olursa, tarihin garip istihzasıyle, bu tedbir eksik tüketim olgusunu daha da şiddetlendirmekten başka sonuç vermeyecekti. **1971 rejimi**'nden Türkiye'de **kapitalist** sistemin durgunluktan çıkmak için beklediği şey, özel ya da kamu'ya ait olsun bütün kaynakların en verimli **yatırım** alanlarında kullanılması; iç ve dış pazarların **üretimi geliştirici** ve **âtıl kapasiteleri yok edici** biçimde geliştirilmesiydi.

Türk kapitalizminin ekonomik olduğu kadar politik cepheleri de bulunan yeni sorunları; o halde, 1971 sonbaharında seçtiği hedefleri, tarihsel durumu dolayısıyle kendi değerler sistemiyle çelişen bir bölüm bürokrasiye ne oranda kabul ettirebileceği sorusunda düğümlenmekteydi. Bu; bir noktada, iktidarın kimin iktidarı olduğu sorunudur.

(17 - 18 eylül 1971)

VII

YATIRIMSIZLIK, SAĞ OTORİTE YARATIR

1971 REJİMİ'nin ilk **radikalizm** sloganlarını ortaya atarken kolay anlayamadığı şey, **ekonomik gerçekler** ile **toplumsal tercihler** arasındaki derin ilişkidir. Türk halkı için yüzlerce yıllık **bağımsızlık, gelişim** ve **refah** özlemlerinin bir ifadesi olan **iktisadî büyüme**, bütün öteki kaygıların ve alternatiflerin önüne geçer, her zaman... Sanayileşmeyi **durdurma** pahasına gerçekleştirilecek bir **toprak reformu,** halk yığınlarının en bilinçli kesimlerini hiç bir zaman yanında bulamayacaktır. Zira, bir toplumu,

kendi içinde **sürekli** olarak geliştirebilecek tek itici güç iktisadî büyüme ve **derinlemesine sanayileşme'dir.** Temel sanayilerin tamamlanması, **makine üreten makineler** sanayiine geçiş, sosyal özlemleri kabaran Türkiye'nin 1971 rejimi aşamasındaki biricik isteğidir. Oysa, 1960'ların **hızlı gelişen** Türkiye'si ile 1971'in **iktisadî sarsıntılar** geçiren **Türkiye'si** arasında, toplumsal istekleri karşılama yönünden açık çelişkiler görülür.

Türkiye'de 1965/1970 arasındaki dönemin genişleyici iktisat siyasetlerinin uygulayıcısı olan AP lideri Demirel, daima, bir **büyüyen Türkiye** görüntüsü çizmeye çalışmıştır. Kapitalizm doğrultusunda olsa da **Adalet Partisi** ekonomide bir numaralı önceliği, **ekonomiyi genişletme** hedefine vermekteydi. Özel yatırımlar desteklenirken, kamu kesiminde de temel sanayileşme yönünde büyük projelere girişilmiş; sanayi ürün ihracını hızlandırıcı tedbirlere baş vurulmuştur. Toplumcu metotlarla kuşkusuz çok daha rasyonel biçimlerde gerçekleştirilebilecek olan bu çabalar epey pahalıya mal olmuştur ama iktisadî alanda önemli ilerlemeler de sağlanmıştır.

Planlama'nın rakamları göstermektedir ki, (1965 fiyatlarına göre) 1960'da 59,4 milyar lira olan Türkiye'nin **gayri safi millî hasıla**'sı, CHP'li koalisyon hükümetlerinin **statik** ve **dengeci** iktisat siyasetleriyle 1964 sonunda ancak 70 milyar liraya yükseltilebilmişti. **AP**'nin **büyüme**'ye ağırlık veren uygulamalarının sahneye çıktığı 1965'te 73,2 milyar lirayı bulan gayrı safi millî hâsıla 1970'de tam 102,5 milyar liraya sıçrar. Türk ekonomisi on yılda hemen hemen bir kat büyür. Bu büyümenin gerçekleştiği asıl dönem, AP iktidarının **genişleyici** iktisat siyasetlerinin uygulandığı 1965 sonrasındaki beş yıllık tarih kesitidir.

Sanayileşme açısından 1971 yılı toplumun **talihsiz** yıllarından birisidir. Tarımsal üretimde rekor kırılması

ve yurt dışındaki işçilerin yolladığı dövizlerin beklenmedik ölçüde yükselmesi gibi olumlu faktörler, millî gelirde yüzde sekizi aşan bir gelişime fırsat verir. Ne var ki, **bürokrasi**'ye ödenen maaş zamları uğruna kamu yatırımlarını azaltan, özel yatırımları da desteklemekten vazgeçen **1971 rejimi,** yatırım artış temposunu bir önceki yılın düzeyinde bile tutamaz. Toplam **sabit sermaye** yatırımları daha önceki iki yılda millî gelirin yüzde 19,5'unu aşarken, alınması planlanan yeni destekleme tedbirlerine rağmen bu oran 1971'de yüzde 18'8'i bulamaz. 1971 rejimi'nin ilk hükümetine egemen görünen **dengeci ve statik** iktisat siyasetleri, toplam kaynaklarda görülen yüzde 8'lik artışı, yatırımları artırmak yönünde kullanamaz. Oysa, kapitalistleşmenin doğal sonucu olan **eksik tüketim** olayı, böyle bir **büyük fırsatlar** yılında yalnız bürokrasi'nin alım gücünü artırmak yolunda heba edilmemeli; özellikle zorlanan kamu kaynaklarının ekonomiyi büyütücü yatırımlarda kullanılmasına öncelik tanınmalıydı.

Döviz rezervleri gelişen ve bankalarda kullanılabilecek önemli kaynakları biriken Türkiye, sanayileşme ve büyüme'ye öncelik vermeyen statik uygulamalarla 1971 sonbaharında ancak işsiz yığınlarını kabartacak bir darboğaza sürükleniyordu. Eğer halk yığınlarının baskıları artırılarak toplum bir **sağ otoriterliğe** sürüklenmek istenmiyorsa, bu çelişmenin artık kesin olarak çözülmesi gerekliydi. Türkiye'de halk yığınlarının demokratik haklarını koruyabilecek tek alternatif; **iktisadî durgunluk** ve **denge** siyasetinden bir an önce normalleşme, **hızlı büyüme** ve **sanayileşme** stratejisine dönüş olarak görünmekteydi, 1971'in bunalımlı sonbaharında...

(25 kasım 1971)

11

KÜÇÜK BURJUVAZİ İLE KAPİTALİZMİN PROGRAMİNİN ÇATIŞMASI İKTİDAR BOŞLUĞU DOĞURUYOR

I

TÜRKİYE'DE YENİ DENEYLER

TÜRKİYE'NİN **1971 rejimi** ile girdiği yeni aşamayı anlamak, **iktidar** üstünde rol oynayan sosyo/ekonomik tercihlerin bilincine varmakla mümkündür. Gerçekçi bir değerlendirme, öncelikle, **iktidarın** kaynağı ve niteliği sorununu açıklıkla tahlil etmeyi gerektirecektir. Zira; **iktidar,** bütün programların uygulamaya geçirilebileceği tek mahrek; iktidarın **sosyal** niteliği ise, yeni hareket programlarının tercihlerini aydınlatabilecek biricik unsurdur.

12 mart öncesinin Türk toplumu, bilindiği gibi, gelişiminin belirli bir noktasında şekillenen ve onlara karşılık teşkil eden yeni siyasal, sosyal ve ekonomik programlarla dikkati çeker. Ana çizgileriyle, **kapitalizm, küçük burjuvazi** ve **sosyalizm** adına düzenlenmiş bulunan yeni programlar, bazı noktalarda birbirlerine benzerken, temel tercihlerinde aralarında derinden çelişirler. İncelenmesi gereken programların ilki, ekonomik, politik ve sosyal yaşantıda daha ileri bir ilişkiler bütününü araştıran **kapitalizm**'e ait olanıdır. **Adalet Partisi** bu programın siyasal arenadaki temsilciliğini yüklenmeye çalışan partidir ve program, toplumun kapitalizm yönünde gelişimine ayak

bağı olmaya başlayan yapısal ve kurumsal bazı bozuklukları, toprak, vergi, idare, eğitim reformlarıyle, modern kapitalizme özgü rasyoneller içinde yeniden düzenlemeleri göze alabilecek kadar geliştirilmiştir. Eski dünyasını değiştirmek isteyen Türkiye'nin koşulları içinde böyle bir değişimin bazı aletlerini verdiği, yani **geri** bir nitelik taşımadığı için halk yığınlarının da **dolaylı** desteğine sahiptir.

Türkiye'yi altüst eden olayın sırrı, kapitalizmin programının, Türkiye'nin değişiminden çıkarları bozulabilecek bir bölüm egemen gücün nisbeten ilerisine geçmiş bulunmasında yatar. Sarsılan, **iktidar** olarak etkisizleştirilen AP, ideolojik özünü yansıtan programı gerçekleştirebilmek bir yana, böyle bir programa karşı olan **küçük burjuvazi**'nin şiddeti de içine alan eylemlerinin katılmasıyle, toplumdaki altüst oluşun birdenbire en üst düzeylerine çıkarıldığını görmüştür. Üstünde yer aldığı dünyanın hassas noktasında, içinde bulunduğu **Batı** sisteminin kaygılarını büyüten bu gelişim zincirinin bir noktasında, toplum, kendisini **1971 rejimi** ile karşı karşıya bulmuştur.

Kapitalizm'e karşı **sosyalist** alternatifi temsil eden **TİP**'in programını, yeni rejim geçici bir süre için aktif mücadele alanından uzaklaştırmıştır. Ne var ki, en ileri aşamasını Ecevit'in **ortanın solunda düzen değişikliği** programının teşkil ettiği orta sınıfların **radikal** istekleri için durum böyle olmamıştır. Tersine, 12 mart sonrasında bir süre için **Ecevit**'siz de bırakılan bu program, **kapitalizmin eşitsizlikleri**'ni törpüleme felsefesini yansıtan bir dizi **reform** önerisiyle birlikte, 12 mart muhtırası'ndaki benzer iradenin gölgesinde 1971 sonbaharında gittikçe yükseklere doğru dalgalandırılmak istenir. İktidarın **sosyal** temellerindeki değişimi ifade eden bu önemli olayı, Dr. Halûk Ülman, **«Ordu+CHP=iktidar»** sloganıyle

belki de abartılmış bir biçimde formüle etmekteydi.(1) Yeni aşama **küçük burjuvazi**'ye ait programın, bir yerden sonra, **kapitalizm**'in programına karşı ve giderek bir süre onu **yavaşlatma** pahasına yukarıdan uygulamaya geçiriliş deneyi de sayılabilir. Ne var ki, böyle bir çaba, mevcut ekonomik sistemin zorunluluklarının ve iradesinin ötesine taştığı anda **ekonomik iktidar** ile **politik iktidar** arasındaki **ayniyet**'i gevşeterek, açık bazı çelişmeler yaratma potansiyelini de bağrında taşır, tarih boyunca...

Orta Sınıf'ın klasik **küçük mülkiyet** ilkesine dayalı toprak reformu sloganlarının ortaya çıkışıyle birlikte siyasal arenada gerginleşen hava, **kapitalizm** ile **küçük burjuvazi**'ye ait programların birbirleriyle karşılaşmasının tipik bir provasını vermektedir. Bu, aynı zamanda iktidarın **kime ait** olduğu yönünde, **sistem** açısından **hayatî** bir ilk yoklayıştır.

(13 ekim 1971)

II

TOPRAK REFORMU İLK FIRTINAYI KOPARIYOR

1971 REJİMİ, ta 1930'lardan devralman **radikal** bir anlayışla toprak reformunu gündeme getirirken, 1971 ekiminin ilk haftalarında bütün politik arenanın tâ köklerinden sarsıldığı duyuluyordu. Bu bir rastlantı değildir ve derinlerinde ekonomik nedenler yatan önemli bir olaydır. Gerçekte, Türkiye'de toprak reformunun bizzat gerçekleştirilme koşulları bile var olan ortamda çalkantının

(1) Doç. Dr. Halûk Ülman, «12 Mart ve CHP'nin sorunları», **Milliyet** (1.10.1971), S. 2. (Dr. Ülman böyle bir tavrı eleştirmektedir.)

yönünün doğru olarak kavranmasına bağlıdır. Zira, sorun artık toprak reformunu **yapmak** değil, **yapılması gerekenin ne olduğunu** iyi koymak sorunudur.

İlk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün, çıkarılması için 1936 meclisine çağrıda bulunduğu, ikinci cumhurbaşkanı İnönü'nün 1945'te imzasını attığı ve 1960/1970 arasında Bakanlar Kurulunun önüne kadar gelen çeşitli örnekleri görülen toprak reformu kanunları belirli bir tezin sistematik uzantıları sayılabilirler. Bütün bu tasarılar, **memlekette topraksız çiftçi bırakmamak** hedefinin ürünüydüler. Çiftçiye **mutlaka toprak verme** düşüncesi, bir başka kabulün sonucudur. Toprak reformu tasarılarında egemen düşünceyi yansıtan bu kabulü Mustafa Kemal daha 1 mart 1922'de «Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir?» sorusunu ortaya atarak açıklamıştı: «Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete hak kazanan ve lâyık olan köylüdür».(1)

Geri bir tarım ekonomisinin sosyal yapısı içinde elli yıl önce doğruluğundan kimsenin kuşkulanamayacağı bu yargı, 1970 Türkiye'sinde ne ölçüde geçerlidir?

Özünde elli yıl öncesinin kabullerini yansıtan bir reformun başarısında, bu, hayatî değer taşıyan bir sorudur. Türk nüfusunun önemli bir bölümünün kır kesiminde yer aldığı bir gerçektir. Ne var ki, Türk ekonomisinin modern yapısı artık elli yıl öncesinin sosyal yapısı değildir. Yeni Türkiye'de ulusal gelirin en büyük parçasını yaratan **tarım** değil, **sanayi** ve sanayiin gelişimine paralel olarak da **hizmetler** kesimleridir. Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde sanayiin büyütücü yardımıyle yılda yüzde 8,5'-

(1) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Cilt I (İstanbul, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1945) S. 219.

luk bir kalkınma hızını benimsemeye hazırlanan yeni Türkiye'de, tarımcı nüfusu **herkesten daha çok** refah ve servete kavuşturmak mümkün değildir. Tersine, **sanayi Türkiye'si,** iç ekonomik gelişimini sağlayabilmek için tarım'dan ancak çok daha bol fonun sanayie transferine muhtaçtır. O halde, eldeki kıt kaynakları, Türk sanayiinin gelişim temposunu düşürtme pahasına tarım ve kamulaştırmalar için tüketen bir strateji, yaşanan gerçeklerin **gerisine** düşmeye ve kapitalist sistemin genel mantığıyle çelişmeye mahkûmdur.

Yeni Türkiye'de **ciddî** olarak üstünde durulması gereken bir başka sorun, Türk köylüsünün **tümü**'nün gerçekten toprak isteyip istemediğidir. Toprak sınırlamasında işletme tipinin **cüce, orta** ya da büyük birimler olarak tespitini kararlaştıracak kritik soru budur. Modern sanayi dünyası, toprak üstünde her köylüye bir avuç toprak veren cüce işletme anlayışını [ayrı bir kategori ifade eden **sosyalist** ekonomiler dışında] çoktan tarihin sayfalarına gömmüştür. Teknolojik devrim; en modern makine, tohumluk ilâç, gübre, sulama olanaklarıyle büyük topraklar üstünde **yoğun** tarımı gerçekleştirmiş ve kaçınılmazlaştırmıştır.(2) Türkiye'de de, cüce işletme sahiplerinin kendilerine açılan **aynî** gübre ya da ilâç kredilerini, topraklarında kullanacaklarına derhal pazarda satmaları, avuç içi kadar küçük işletme birimlerinin bizzat çiftçi tarafından bile artık önemsemediğini açıkça gösterir. Köylü, toprakta yeni bir kader aramak şöyle dursun; kurtuluşunu kentlerde, giderek, yurt dışında, **sanayi** ya da **hizmet** kesimlerinin daha ileri fırsatlar dünyasında bulacağını - ender bazı kapalı bölgeler dışında - çoktan öğrenmiştir. Kaldı ki, Türk planlarının temel hedeflerin-

(2) 55,5 milyonluk çağdaş İngiliz toplumunun toplam besin ihtiyacının yarısını, nüfusun ancak yüzde 3'ünü teşkil eden 700 bin çiftçi karşılar.

den birisi de kır kesiminde **eksik istihdam** ve **gizli işsizlik** kaynağı olan büyük nüfus yığılımını önlemek; çalışan nüfusu tarım dışı alanlara kaydırmaktır.

Türk kalkınma ve sanayileşmesini hızlandıracak; tarım ekonomisine daha rasyonel, ileri, verimli işletme yöntemlerini getirecek bir toprak reformu ancak günün yeni isteklerine karşılık verdiği takdirde büyük sarsıntılar yaratmaktan kaçınabilirdi. 1971 rejiminin radikal kanadı, bunun tam tersini yapmakla ayağının altındaki toprağı gittikçe kayganlaştırıyordu. Yaşanan anın gerçekleriyle tutarlı olan bir reform, pratikte, politik arenaya yansıyan tepkileri de etkisizleştirmiş, küçültmüş olacaktı.

(9 ekim 1971)

III

ABD'NİN TERCİHLERİ VE TÜRKİYE

BİRLEŞİK Amerika Başkan Yardımcısı Agnew'in 1971 ekiminin sonlarında Türkiye'ye **sessiz** geçen ilginç bir ziyarette bulunuyordu. Gerçekte, **1971 rejimi**'nin bazı **reform** alternatiflerini araştırmakta olduğu bir sırada Ankara'dadır, Agnew... Yaşanan günler, Formoza ya da İran gibi Batı'nın etki bölgesindeki ülkelerden sonra Türkiye'de de muhtemelen **küçük mülkiyet** ilkesine dayanan bir toprak reformunun gerçekleştirilmek istendiği bunalımlı bir dönemdir. Tarımda büyük kapitalist işletmeleri parçalama işaretlerini taşıyan bu tür bir reforma, Adalet Partisi'nin **kapitalizm**'in mantığı içinde sert tepkiler gösterdiği günlerde ABD Başkan Yardımcısı 1971 rejiminin başbakan yardımcılarıyle, ekonomik, sosyal ve politik

sorunları tartışma fırsatını elde etmekteydi. Basına yansıyan bilgilere göre, temaslarının sonucunu Agnew, «Türk hükümeti sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirmeye çalışıyor; bu çabaları biz Amerikan hükümeti olarak candan destekliyoruz» sözleriyle özetlemişti.(1) Böyle bir destek gerçekse, Agnew'in gezisi daha da önem kazanmış oluyordu.

Truman doktrinini izleyen dönemden sonra **Birleşik Amerika**'yla çok yakın ilgisi bulunan Türkiye, 1970 başına kadar Washington'un dış kredilerinden, ekonomik olanaklarından geniş çapta yararlanabilmiştir. Türkiye'nin **askerî** alanda tanıdığı kolaylıklar, ekonomik yardımlarla giderilmek istenmiştir. Ne var ki, doların dünya çapındaki bunalımlarını gidermek amacıyle uygulanan yeni ekonomik program, dış yardımlarda da yüzde on oranındaki bir kısılmayı öngörüyordu, 1972'de... Dış yardımcı olarak rolü giderek **Federal Almanya**'nın bile gerisine düşen **Washington**'un özellikle askerî nitelikteki kredileri bakımından bu kısılma **Türkiye**'yi yakından ilgilendirmektedir. İngiliz **Financial Times**'ın açıkladığına göre, NATO'nun 300 milyon dolarlık yeni **nükleer silâh** programı çerçevesinde F 100 ve F 104 uçaklarıyle donatılmayı bekleyen Türkiye,(2) kredilerde daralma halinde istediklerini kolay elde edemeyecektir. Agnew'in Ankara gezisinde, dış kredilerle ilgili bu kaygılar Birleşik Amerika'ya her halde duyuruluyordu.

Birleşik Amerika'nın ise Agnew'in gezisi dolayısıyle Türkiye'ye **Ortak Pazar** ile Ankara arasında büyüyen ilişkileri konusunda karşı bazı kaygılar ifade ettiği söylenmekteydi. **Birleşik Amerika**, Ortak Pazar ile üçüncü ülkeler arasında kurulan **özel** bağların, **serbest ticaret** dokt-

(1) «Agnew: Bir Ziyaretin Bilânçosu», **Yankı**, No: 34 (18/24.10.1971) S. 4 - 5.

(2) **The Financial Times**, Turkey, (18.10.1971), S. 12.

rinine uymadığını ve Birleşik Amerika'nın bu ülkelerdeki çıkarlarını sarstığını düşünmektedir. Ortak Pazar'a geçiş döneminin Türkiye'yi Washington'un tanıdığı eski bazı olanaklarından yoksun kılması, bu siyasetin yeni ve genel bir belirtisi sayılabilir.

Ortak Pazar'ın Türkiye'nin normal demokratik koşullara dönmesi yolunda sürekli çabalar gösterdiği bir döneme rastlayan ABD Başkan Yardımcısının ziyareti, Ankara'nın başlıca ekonomik ve sosyal politika tercihlerinin yeniden değerlendirilmesine vesile vermiştir. Agnew'in geride bıraktığı hava, yaşanan olağanüstü koşullar altında Washington'un, ekonomik büyümenin yarattığı hızlı değişim sürecine karşı Türkiye'de sosyal yaşantıyı gevşetici belirli tipte reformlara öncelik tanıdığı izlenimini verir. Daha büyük bir hız ile büyümek isteyen Türkiye açısından bu ilginç bir tavırdır. Zira reform sorunu Türkiye'de bizzat **iktidar**'ın kaynağıyla çelişkilidir.

(21 ekim 1971)

IV

"İKTİDAR KİMİN?" SORUSU ORTAYA ÇIKIYOR

İKTİDAR SORUNU, beklendiği gibi, 1971 ekiminin Türkiye'sinde giderek bütün çatışmaların odak noktası durumuna geliyordu.

Toplumlarda **iktidar**'ı soyut bir politik yer olarak düşünmek mümkün değildir. İktidar, dayandığı **sosyal** güçlerle belirlenen, organik ve yapısal bir unsurdur. Doğal durum, sosyal güçler ile iktidar arasında **bir denge** kurulmuş olmasıdır. Dengeyi kararlaştıran **temel** etken ise, hiç kuşkusuz, toplum içinde ekonomik gücü

ağır basan sosyal sınıflardır. Sınıflar arasındaki çelişmeler iktidarı sürekli olarak zorlasa bile, son çözümde, ekonomik, politik, sosyal tercihlere damgasını vuracak unsur, ekonomiye ve dolayısıyle topluma egemen bulunan sosyal sınıftan başkası olamayacaktır. İktidarın sosyal niteliğinin değiştirilmesi yönündeki bütün çabalara rağmen kapitalist bir toplumda iktidarın niteliğini belirleyen şey **burjuvazi**'nin; sosyalist ekonomilerde ise geniş anlamıyle **emekçiler**'in ekonomik, sosyal ve politik tercihleri ya da dünya görüşleridir. Dünya yuvarlağının bir parçası olarak Türkiye'de de **iktidar sorunu** modern toplumların genel siyasal gerçeklerini ulusal yapının özellikleri içinde yansıtmakta elbette hiç gecikmeyecekti.

1945'lerden sonra **kapitalizm** doğrultusunda hız kazanan Türk toplumu, tarihin olağanüstülüklerinin sonucu olarak, 1971'de **sosyal** anlamda bir **iktidar boşluğu** olayını yaşamaktadır. Ekonomik büyümenin gelişmelerini hızlandırdığı **büyük burjuvazi** ile **işçi** sınıflarına karşılık, Türk toplumunda geleneksel **küçük burjuvazi**'nin bu yirmi beş yılda ekonomik önemi azalmıştır. Çalışan sınıflar, **Türkiye İşçi Partisi** aracılığıyle politik alanda **sosyalizm** yönünde kendi programlarını geliştirmeye başlamışlarsa da; çok büyük bir çalışan kitle **küçük burjuvazi** önünde genellikle toplumu ve ekonomiyi daha çok gelistirici bir hareketi sürdüren **büyük burjuvazi**'nin programına oy verir hâlâ...

Türkiye'de tarihsel bürokrasinin toplumu durdurucu nitelikteki geçmiş uygulamaları sonucunda burjuvazi ile geniş halk yığınları arasında beliren ittifakı, küçük burjuvazi, çokluk, halk yığınlarının **bilinçsiz** davranışı biçiminde yorumlar. **Emek** ve **sermaye** arasında kendi hakemliğiyle oluşturulacak bir siyasal iktidarın en **rasyonel** iktidar olacağına ideolojik nedenlerle inanan küçük burjuvazi, bilinçsiz halka karşı hep kendi siyasal iktidarını

gerçekleştirmenin özlemini duyar. Adalet Partisi'nin kapitalizmin programım uyguladığı bir anda küçük burjuvazinin şiddet eylemleri ve sert protestoları arasında devrilişi, iktidarda yıllardır istenen bu boşluğu yaratmıştır.

Ancak, 12 mart'ı izleyen yedi, sekiz aylık uygulamanın verdiği yeni dersler, iktidar'ın sosyal, ekonomik ve politik dayanaklar olmadan **yukarıdan** kolay doldurulamayacağını da gösterir. Kapitalizmi durdurma pahasına gerçekleştirilmek istenen her küçük burjuva reformuna, ekonominin egemen güçleri kuşkuyla bakmış; halk yığınları ise kendilerinden siyasal destek bile istenmeyen bu çabaları ilgisizlikle karşılamıştır. Yatırımların durması, sanayide üretimin düşmesi, iç ve dış pazar tıkanmaları, işsizlik gibi zincirleme olaylar, gerçekte, **ekonomik iktidar** mahreklerinin zorunluklarıyle çelişen bir iktidar deneyinin ağır sonuçları olarak toplum karşısına çıkmıştır. **Statik** bir iktisat anlayışı, **durgunluk** dönemini, kamu kesiminde yatırım ve üretim çabasını canlandırarak atlatmayı olsun göze alamamıştır.

İktidar üstünde mücadelenin birden şiddetlenişi; burjuvazi ile küçük burjuvaziye ait programların belirli yerlerde birbirleriyle çelişmesinin olduğu kadar, ekonomik durgunluğun da 1971 sonlarında bütün yaşamı etkileyişinin ürünüdür. Türk toplumunun **hızlı büyüme** ve gelişmeye verdiği büyük **öncelik,** iktidar mücadelesinde **dinamik** programların şansını yeniden artırmakta; **Adalet Partisi de, hızlı kalkınma**'yı öneren programıyle bu dar geçitte bir daha potansiyel iktidar adayı olmaya çalışmaktadır.

Bütün Türk toplumu için 1971'de yaşanan deneyler önemli dersler yerine geçebilir. Bu derslerin belki de en önemlisi şudur: **Hiç bir program, geniş halk yığınlarının inançlı desteği sağlanmadıkça uygulamaya kolay geçirilemez.** Zira, programlara geçerlilik katacak ve uygulayacak

olan insanların kendileridir. İnsanlar ise bir ağaç yığını değil; sosyal ve ekonomik gerçeklere, dünya görüşlerine göre hareket eden toplumsal yaratıklardır. Bu anlamdadır ki, sosyal sınıflar, başkalarına mantıksız ya da öz çıkarlarına aykırı gibi görünse bile, esas itibariyle, olaylar karşısında kendileri yönünden tutarlı tercihlerde bulunurlar. Gerçekçiliğin ağır bastığı halk tercihlerinde, orta sınıflara ait **radikal** aslında ise **ütopik** ya da **soyut** tasarıların benimsenmemesi, tarihsel deneylerin halk yığınlarına verdiği binlerce yıllık derslerin ürünüdür.

İktidar kavramı toplumu ayakta tutan sosyal güçler dengesinden nasıl ayrılamazsa, **reform** kavramı da yaşanan gerçeklerin **objektif** şartlarından ayrı düşünülemez. Daha ileri bir dünyaya geçmek özlemiyle çatlayan **1970'ler Türkiye'sinde yapılamayacak reform yoktur.** Ama sorun **reform**'da değil, reform'dan ne anlaşılmak gerektiğindedir.

NE İKTİDAR, toplumu ayakta tutan sosyal güçler dengesinden ne de **reform,** yaşanan gerçeklerin **objektif** koşullarından ayrı düşünülebilir. Her sosyo/ekonomik ortamın kendine özgü gerçekleri ve ancak bu gerçeklerle bağdaştığı takdirde **tutarlı** olan reform istekleri vardır. Türkiye'de **kapitalizm** ve **sosyalizm** doğrultusundaki farklı programların, uygulama şansını **sistem** sorununa bağlamaları böyle bir gerçekçiliğin sonucuydu. Oysa, **anarşizm**'e, küçük **burjuvazi**'ye ve çeşitli ara tabakalara ait olup da sistem'lerin genel yasalarıyle çelişen **eklektik,** devşirme programlar, **objektif** koşulları birer **yanlışlık** ya da **rastlantı** saymayı tercih ederler. Gerçeği kavramayan bu tür tavırlar ise, en sonunda, sonsuz acı ve trajedilere, toplumlardan kolay silinmeyecek izlere mal olurlar.

Türkiye'yi 1971 rejimiyle kuşatan çok yoğun dışsal ve içsel dinamikler altında yapılması mümkün olan reformlar, bu anlamda, ekonomiyle birlikte toplumu da daha hızlı geliştirebilecek nitelikteki reformlardır. Sistemin özüyle ve gelişme potansiyelleriyle çelişen statik reform programları ise bu reformların kendi yararlarına olacağı sanılan çevrelerde bile bir süre sonra hoşnutsuzluk yaratmakta gecikmezler. **Kapitalizm** ve **sosyalizm** doğrultusunda iktidar mücadelesi veren politik güçlerin iyi bildiği bu gerçeği artık **küçük burjuva** mücadelecilerinin de 1970'ler Türkiye'sinde öğrenmesi gerekiyordu.

Siyaset, küçümsenmek bir yana iktisat'tan et ile kemik gibi ayrılması olanaksız bir unsurdur. Siyasal partiler, bütün ekonomik programların asıl yürütücüleri; hangi sistem ve dünya görüşü içinde olursa olsun, gelişimle ilgili değişiklik isteklerinin etkili sözcüleridirler. Bu, aynı zamanda, halka dönük siyasal partilerin **anti demokratik** görüşlerden kendilerini sakınmaları zorunluluğunun da başlıca nedenidir. **Kapitalizm'in** sözcüsü olan partiler bile özellikle kendi alternatiflerini teşkil eden **toplumcu** eleştiri ve politik mücadeleler karşısında **daha demokratik** bir çizgide tutunmak zorundadırlar. Zira, demokratik hakların yürürlükte kaldığı platformlar, toplumları ekonomik ve sosyal gelişimin en üst düzeylerine çıkaracak bütün alternatiflerin halk önünde, objektif koşullarla tutarlı çözümlere kavuşturulabileceği çok daha sağlam ortamlardır.

Adalet Partisi aralarında olmak üzere Türkiye'nin iktidar mücadelesi veren bütün politik güçleri, **sınıflı bir toplum**'da sosyo/ekonomik zorunlukların kendi dışlarındaki teori ve pratikleri de gerektirdiği dersini 1971 rejimi'nin çelişkili uygulamaları sayesinde alabilmişlerse, çalışan yığınların **toplumcu** yönde yeniden örgütlenmesini bir **vakıa** olarak tanıyabileceklerse, bu önemli bir

kazanç olacaktır. Ekonomik büyüme, reform, sosyal adalet ve sistem sorunları, ancak **sosyalist** alternatifin demokratik partisi ile yeniden ekonomik ve politik mücadele alanına girdiği bir toplumda daha sancısız çözümlere vardırılabilecektir.

(27 - 28 ekim 1971)

V

DEĞİŞİM, ORTA SINIFI ÜRKÜTÜYOR

KOMUTANLARIN **12 Mart Muhtırası**'ndan sonra Türkiye'de açılan dönemi iki aşamada değerlendirmek gerekir:

1 — **Siyasal** sorunların sistem ile **tutarlı** bir yönde çözümleye çalışıldığı ilk yedi aylık aşama toplumda bir **sessizlik** döneminin yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemin karakteristik olayı, anayasa değişikliği çalışmalarıdır. Ülke çapında uygulanan bir **huzur planı**'na paralel olarak, anayasa değişiklikleri ile de Türkiye'yi bunalıma itmekte belirli bir rol oynayan **küçük burjuvazi** denetimindeki bazı **anayasal kuruluşlar**'ın **uslulaştırılması** gerçekleştirilmiştir. Bu kuruluşların, var olan **düzen**'e, ülkenin sosyo/ekonomik sistemiyle çelişir biçimde **karışma** olanaklarını önlemek isteyen; memur sendikalarını bile ortadan kaldıran 1971 yazının anayasa değişiklikleri, **sosyal** açıdan klasik **orta sınıf** güçlerine indirilmiş darbelerdi. Sistemi güçlendirici nitelikteki bütün bu değişikliklere, Türkiye'de büyük burjuvazi ile kapitalizmi geliştirmeye çalışan partiler yardımcı olmaktan çekinmemiştir.

2 — Yeni rejimin 1971 sonlarına doğru **sosyal** programını da uygulamaya koyma çabası bu uygunluğu sars-

mış ve önemli toplumsal çelişmeler yaratmış bulunuyordu. Zira, **toprak reformu** başta olmak üzere çeşitli alanlarda yeniden düzenlemeleri öngören program, gerçekte, anayasa değişiklikleri ile politik önemleri azaltılmak istenen küçük burjuvazi'nin **klasik** programının genel tekrarından başka bir şey değildi: Hızlı ekonomik ve sosyal değişiklikler karşısında küçük burjuvazinin yüzyıllardır duyduğu **ürküntü**, bu programa, **sosyal durgunluğu** giderek ekonomik büyümenin bile önüne alan **statik** bir mantıkla yansımaktadır.

Orta sınıflar, hızla değişen toplumlardan tarih boyunca korkmuşlardır. **Denge** ve **orta yol** kavramları, dinamik toplumlar önünde küçük burjuvazinin derhal sığındığı iki eski rasyoneldir. Kendi sosyal durumlarını sarsan, toplumların sınıfsal yapısını köklü olarak değiştiren dinamik süreçlerin orta sınıflarda yarattığı **kanama**, ilk bakışta makul görünen **sosyal denge** ve **orta yol** formülleriyle, durdurulmaya çalışılır. Oysa, gelişmek isteyen bir **sistem** yönünden, büyümenin maddî yaşantıdaki yansımasından başka şey olmayan **değişim**'i önlemek, doğrudan doğruya **kalkınma**'yı, **ipotek altına koymak** demektir.

Türkiye'de bir **iktidar** çatışmasını yaratan olayın kökündeki etken, sistemin **dinamik** büyüme ihtiyacı ile bundan ürken orta sınıfların **durgunluk** programı arasındaki derin çelişmedir. Yirmi iki yıllık bir sürede **Ortak Pazar** ile ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirebilecek kadar ileri bir ekonomi yaratmak isteyen büyük burjuvazi, **Türk kapitalizmi**'ni daha ilk büyük atılımlarını gerçekleştirmek istediği anda tökezletecek bir programı, hiç kuşkusuz, kendi gelişme zorunluklarına temelden aykırı bulacaktır. Aynı aykırılık, yüzyıllar boyunca orta sınıfların kendisini mahkûm ettiği açlık, yoksulluk ve baskıdan bunalan halk yığınları için de söz konusudur. İşçisi ve köylüsüyle Türk halkı bu yüzdendir ki oyunu yirmi beş

yıldır kapitalizmin programını uygulayan siyasal partilere vermekten başka alternatif görmemişti. Verilen oy, gerçekte, **durgunluk** karşısında **dinamizm**'e, **büyüme**'ye aittir.

1971 rejimi 1971 kışı yaklaşırken sosyal amaçları öne alan **durgunluk** programları ile ekonomik hedeflere öncelik veren **büyüme** programları ya da bu iki programda yansıyan **burjuva** ve **küçük burjuva** ideolojileri arasındaki iktidar mücadelesine tanık olmaktadır artık...

(4 kasım 1971)

VI

HALK, DURGUNLUK VE DEMİREL

ŞURASININ ALTINI ısrarla çizmekte yarar var: Türkiye'de **Demokrat Parti** ya da **Adalet Partisi** gibi kapitalizmin programını dinamik biçimde uygulamış partilerin geniş yığınlardan oy alabilmesinin temel nedeni, **din** ya da **bilinçsizlik** gibi yan etkenlerin ötesinde, doğrudan doğruya Türk halkının tarihsel büyüme özlemidir. Kalkınmayı hızlandırmak amacıyle, **Batı**'dan ve giderek sosyalist ülkelerden dış krediler alınmış; toplum yapısını altüst etmek pahasına, ülke, yirmi yıllık bir **dinamizm** ve **büyüme** çağına kavuşturulmuştur.

1970'ler Türkiyesi'nde yaygın olan **küçük burjuva** kökenli düşünüş biçimi yönünden bütün geçmiş deney, **el kesesinden sağlanmış** sunî bir kalkınmadan ibarettir. Toplumların salt iç kaynakları ile gelişebilmeleri ilk bakışta güzel bir istektir. Ne var ki, 20. yüzyılın geniş dış bağlantılar ve egemen ekonomileri ortamında bu **soyut** bir istektir de... Zira, pazar ve kaynak olarak doğal **bü-**

yük ekonomi koşullarına sahip toplumlar dışında kalan geri bırakılmış ülkelerde sosyalist yöntemler bile belirli ölçülerde dış kaynakla desteklenmeye muhtaçtırlar. Önemli olan dış kredi almamak değil, en iyi koşullar ile en yararlı alanlarda kullanılabilecek dış kaynakları sağlayabilmektir. Dış kredileri toplumları küçültücü bir etken gibi görmemek gerekir. Bunlar, daha önceki yüzyılların ezici ekonomik bağlantıları sayesinde yoksul ülkelerden zengin toplumlara transfer edilen ulusal zenginliklerin yetersiz birer geri ödeme biçimi bile sayılabilirler.

12 mart'tan sonra uygulanan radikal görünümlü ekonomi siyaseti, belki dış telkinlerin de etkisiyle, büyüme kadar dış kaynak sorununu da önemsemiyordu. Devalüasyon sonucunda artan işçi dövizleri, sosyal amaçları ekonomik büyümenin önüne alan durgunluk ekonomisi stratejistlerini daha da şaşırtmıştı. Ele geçen bol dış kaynak temel sanayileşme doğrultusunda bilinçli bir yatırım programı ile değerlendirilemediği gibi; dış kaynak düşmanlığı örneğin 1972 yılı için Birleşik Amerika'dan dış yardım istememeyi düşünme fantezisine kadar götürülür.

Ne Türk halkının ve ne de Türk sanayiinin uzun süreli istekleriyle bağdaşan durgunluk ekonomisi, iktidarı elinde tutan güçlerde 1972 yaklaşırken artık yeni deneylere yer verdiriyordu. Bunların en önemlisi, Türkiye'de dinamizmi yaratan AP ile partinin belirli çevrelere ters düşen lideri Süleyman Demirel'i birbirlerinden ayırma deneyidir. AP lideri Demirel, iktidarı sırasında kritik bazı iç ve dış sorunlarda, ekonomik ve sosyal baskıların etkisiyle, klasik çerçeveler'i aşmıştı, çünkü... Sözgelişi, Sovyetler Birliği'nden 360 milyon doları aşan çok büyük yatırım kredileri alınmıştır. Ülkeye Sovyet uzman ve teknisyenlerinin gelmesine izin verilmiştir. Dış politikada sosyalist blokun desteklediği Arap Cumhuriyetlerine ya-

kın bir siyaset izlenmiş; o Arap ülkelerine silâh götüren Sovyet askerî uçaklarının Türk semalarında uçup, Türkiye'de ikmal yapmasına izin verilmiştir. Bunlar, Adalet Partisi lideri Demirel'i bazı iç ve dış çevrelere ters düşüren önemli tercihlerdir. Batı'ya dönük genel siyasetine rağmen bazı alanlarda Batı çizgisinden sapabilen AP lideri Süleyman Demirel'in temsil ettiği siyasetin düşürülmesine rağmen, izlenen durgunluk ekonomisi stratejisi, 1971 rejiminin daha altıncı ayında AP'yi bir daha potansiyel iktidar olmaya çalışacak hale de getirir. Böyle bir ortamda parti ile lider arasında açıklık yaratmak ve başlıca iktidar alternatifini etkisizleştirmek, **geçici** bir çıkar yol sayılabilir. Ayrıca, sol'a karşı **yumuşama** doğrultusunda ilginç bazı işaretler de sezilir.

Bütün bunlar, belki de, İnönü'nün açıkladığı gibi, liberal partiyi etkisizleştirirken, küçük burjuvazinin şansını artıracağı sanılan bazı reformları gerçekleştirme ve «en geç iki yıl içinde» yapılacak seçimlere kadar ülkeyi «partilerce desteklenen tarafsız bir hükümetin yönetimine» bırakma planının uygulamalarıdır.(1) Ne var ki, iktidarda doğan boşluk aslında **liderler** değil, **sosyal gerçekler** ile çelişen uygulamalarla ilgilidir. Sosyal desteklerden yoksun programların yürütülebildiğini ise tarih daha görebilmiş değildi, dünyanın hiç bir toplumunda...

(5 kasım 1971)

(1) **Milliyet** (2.11.1971) S. 1 ve 9.

VII

ÇATLAYAN SOSYAL YAPI VE İKİ YOL

TARİH, durmak bilmeyen bir nehir gibi oluşumunu sürdürüyor.

İçindeki bütün sınıflar ve hareket halindeki güçlerle Türk toplumu 1971 sonlarında **radikalizm** ile **burjuvazi**'nin programı arasındaki iktidar kavgasında tarihsel oluşun ve yargılamanın öznesidir. Yeni Türkiye'nin tarihi, **ekonomik büyüme**'nin sosyal yapıda yarattığı derin değişikliklerin sergisi gibidir. Özellikle 1960 sonrasında kapitalizmin doğurduğu yapısal değişiklikler toplumun **gelenekçi** kanadında büyük bir **sağ çatlama**'ya yol açacak kadar etkilidir, aslında... **Sol**'da bir **sürekli devrim** süreci içinde **sosyalizm**'e geçişi öneren **Türkiye İşçi Partisi**'nin siyasal arenaya çıkışıyle birlikte **ortanın solu**'na kayan CHP'nin ise 1971 rejimi altında için için kaynadığı görülür. Bir **sistem** zorlanışını **somut** biçimde gün ışığına çıkaran bu büyük çalkantılar Türk **küçük burjuvazi**'sini de **anarşizm** ile **küçük burjuva sosyalizmi** arasında zikzaklar çizen bir bocalama dönemine sürüklemiştir. Türkiye üstünde etki sahibi olan iç ve dış egemen güçler bu tehlikeli çatlamayı elbette hoşgörüyle karşılamayacaklardı. Kaldı ki, Batı Bloku ile dış ilişkilerinde sıkışan ve giderek Sovyetler Birliği başta olmak üzere sosyalist ülkelerin dünya ve Orta Doğu'da izlediği siyasetlere nisbeten yakın tavırlar alan bir Türkiye, özellikle NATO ve Pentagon gibi dış mahreklerin tepkisini çekecekti. Türkiye'ye egemen iç ve dış güçlerin gözleri önünde oluşan **1971 rejimi**, geleneksel yapısı çatlamış böyle bir Türkiye'nin üstüne inmişti, birden bire...

Çağdaş Türkiye, modern sınıfların belirmeye başladığı her kapitalist toplumun uğradığı **sınıfsal** kutuplaş-

maların içindedir artık... Yeni dinamikler, bilinç düzeyi yükselen toplumda bütün güçleri yeni **tercihler** yapmaya itmektedir. Böyle bir mevzilenişte çıkmazları her an büyüyen başlıca toplumsal güç, **orta sınıf**'tır. Zira yeni mevziler, en sonunda birer **sistem** tercihini ifade edeceklerdir. 1945'ten sonra büyük burjuvazi'nin belirli bir yol aldırdığı **kapitalizm** ve Türkiye gerçekleriyle tutarlı uygulama programlarının henüz araştırılmaya başlandığı **sosyalizm**, iki zıt sistem olarak, her sınıflı toplum gibi 1970'ler Türkiye'sinin de karşısındadır. **Sermaye** ile **emek** arasında yukarıdan **hakemlik** rolüne kendisini aday gören orta sınıflar, böyle bir toplumsal gelişim zincirinde, hakemlik yerine ancak taraflardan birisini **tercih** zorunluğuna kaçınılmaz biçimde geldiklerini göreceklerdir.

Yapılabilecek tercihlerden birisi, kapitalist ülkelerin çoğunda yükselme ve bunalım anlarının tipik çözüm yolları arasında yer alan **bonapartizm**'dir. Bonapartizm, başlangıçta büyük ve küçük burjuvazi arasında güvensizlik ve çatışmalarla başlayıp sonunda işbirliği ve bütünleşmeyle biten klâsik bir modeldir. Bütün deneye damgasını basan şey, son aşamada, **ekonomik** sistemin mantığı ve yasalarıdır. **Kapitalist sistem** özünü koruduğu sürece bir noktadan sonra herkese kapitalizmin gelişme yasalarını da kabul ettirir, bütün iktisat siyasetleri, onu dinamikleştirmekten başka amaç gütmez hale gelir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa; 20. yüzyılın ilk yarısında ise faşist İtalya, Japonya ve Almanya çelişmelerden bütünleşmeye dönüşen **orta sınıf** hareketlerine tanık oldular. **Dış pazar arama, yayılma, milliyetçilik** ve belki de saldırganlık motivleri, bu anlamda kapitalizm'in faşizme dönük gelişmelerinin doğal uzantılarıdırlar.

Bilinçlerinin derinlerinde toplumcu özlemlerin yattığı halk yığınları, bütün **bonapartizm** deneylerinin sessiz gözlemcileri olmuşlardır. Kendilerine pek az şey verir-

ken, en değerli yanlarını alıp götüren gelişmeler onlarda ancak yeni **uzlaşmaz çelişmeler** yaratırlar. Tarihsel oluşumu bir **seyirci**'nin dikkatli bakışlarıyle izleyenlere; talepleriyle çelişerek toplumcu ve demokratik gelişimi durduran bir dönem, gerçek kurtuluşun kendilerinden başka hiç bir yerde bulunamayacağı izlenimini bir daha duyurmaktan başka ders de vermez.

Halklarının ve ülkelerinin daha iyi bir dünya'ya geçişini gerçekten isteyenler için, en iyi alternatif, sosyal desteklerden **yoksunluk** sonucunda düştükleri iktidar boşluğunda faşizme açılabilecek türden yeni serüvenlere girişmek değil; **demokratik** hareketler aracılığıyle **toplumcu** tezlerle bütünleşmektir. Tarihsel harekette bu belki zor bir alternatiftir. Ama bütün toplumlar yönünden en az çileli çözüm yolu, yine de, geniş yığınlarla birlikte yürütülen gerçekten **toplumcu** ve **halkçı, demokratik** siyasal hareketlerdir. Türk toplumunun bütün özlemleri ancak demokratik haklar içinde gerçek özlerine kavuşabilirler. **Antidemokratik** bonapartizm hevesleri, Türk toplumunun çıkarlarının ve tarihsel özlemlerinin çok ötesinde ve dışındadır. **1971 rejimi**'nin **tercihsizlik** kıvranmaları arasında yaşadığı **iktidar** bunalımı da bundandır, işte...

(6 kasım 1971)

VIII

CHP'DE DE ECEVİT'Çİ KANAT RADİKALİZMLE ÇATIŞIYOR

TÜRK CUMHURİYETİ'nin **tarihsel** siyasal örgütü CHP de 1971 rejiminin olağanüstülükleri keskinleştikçe yeni oluşlara aday görünmeye başlar, Türk toplumunun yeni iktidar bunalımında... **İttihat ve Terakki** eylemiyle siyasal

platforma taşan orta sınıf kökenli aydın hareketlerinin 1970'lerde de başlıca siyasal temsilcisi CHP'dir. Cumhuriyet Halk Partisi, çağdaş Türkiye'yi yaratan temel tercihleri çok belirli tarihsel kosullar altında kararlaştırmış ana partidir. Ellinci yılına yaklaşan **cumhuriyet** dönemi CHP'de kristalleşen **küçük burjuva** ideolojisinin **batıcı, uygarlıkçı, dengeci ve** bu ölçülerle ilerici tercihlerinin bir ürünü sayılabilir. Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu koşullar değiştikçe CHP de kendisine yeni dengeler araştırır. Sosyal kutuplaşmaların arttığı anlarda bu denge arayışları büyük siyasal çalkantılara kadar varır.

Her yeni toplum aşaması, var olan koşullarda, yaşanan ânın zorunlu kıldığı iç çelişme ve çatlamaları yaratacaktır. Sözgelişi, 1945'lerde yeni bir dünya dengesi altında **Demokrat Parti**'nin ortaya çıkışı, CHP'nin geçmişte uğradığı en büyük çatlamalardan birisiydi. Kendi solundaki bütün eylemlere set çeken CHP, pratikte, Türkiye'nin 1950'lerde DP ve 1960'larda da AP aracılığıyle **kapitalistleşme** doğrultusunda hız alışını sağlamıştır, aslında...

Kapitalistleşme bir daha hatırlanılmalıdır ki, küçük burjuva ideolojisinde daima bir **denge** arayışına yol açar. **Ortanın solu** anlayışı bile bir bakıma **sosyal adalet** ve **sosyal devlet** ilkesi gibi 1960 sonrasının **dengeci** kavramlarının uzantısıdır. O aşamanın CHP lideri İnönü'nün, **ortanın solu**'nun CHP'nin daha kuruluşundan beri temel ilkesi olduğunu söylemesi, bir rastlantı sayılmaz. Zira, ortanın solu'nun kökünde yer alan «kapitalizm içinde **sosyal denge** arama» felsefesi, orta sınıfların gerçekte CHP'den de eski olan **tarihsel ideolojisi**'dir. İşçisi, köylüsü, esnafıyle geniş halk yığınlarının daha iyi bir dünya yaratmak özlemiyle sahneye çıktıkları 1960'larda, CHP de elbette bir daha yenilenmeye çalışacaktı.

İşçi kadar, belki ondan da fazla **köylü**'ye ağırlık veren Ecevit'in ortanın solunda düzen değişikliği programı, **sosyal adalet** kavramını öne alarak, Türkiye'de sosyal yapıyı oldukça **eklektik** bir çerçevede yeniden düzenleme amacını güdüyordu. CHP'nin küçük burjuva radikalizmine, Ecevit **demokratik** ve **halkçı** nitelikler katmış; belirli bir **sosyal demokrat** ideolojiye dönüşümün ilk işaretlerini vermiştir. **Atatürk ve Devrimcilik** adlı ilginç denemesinde ise Ecevit CHP'ye değişik bir çağrıda bulunur. Bu; artık **üstten değişiklik** anlayışını terk ederek, geniş halk topluluklarında bulunan «ekonomik ve sosyal yapıda daha derinliğine bir değişiklik özlemi» ile **bütünleşme** çağrısıydı. **Sürekli devrim** üretim ilişkilerinin halk yararına yeniden düzenlenmesi, ekonomik gücün **altyapı devrimleri** yoluyle el değiştirmesi gibi sloganlar, Ecevit'in demokratik ve halkçı düşünce yolunun bir sonucu olarak, CHP'ye girerler. Giderek **Ecevit** ve ekibi, **CHP**'nin geleneksel **bürokrat** tabanını parçalayan; ona, özellikle **köylü** ve **esnaf** yığınlarının **demokratik** temsilciliğini vermeye çalışan bir politik eylem kimliğine bürünür.

Orta sınıfların **yukarıdan iktidar** özleminin yeniden deneme alanına çıktığı 1970'lerin ilk iki yılı, Ecevit ve ekibi için **fırtınalı** bir dönemdi. Zira, her **yukarıdan** iktidar deneyi, kaçınılmaz olarak, ortanın solunun **demokratik** çizgisiyle belirli noktalarda çatışmaya sürüklenmeye mahkûmdu. **1971 rejjimi**'ne **egemen** olmak isteyen radikal eğilimler için Ecevit âdeta tasfiyesi zorunlu bir boy hedefidir. Bu çelişki belirli anlarda tam bir fırtınaya dönüşecektir. Sözgelişi, 12 mart muhtırasını izleyen günler Ecevit'in CHP Genel Sekreterliğinden, 1971 kasımının ortaları ise bu kez Ecevit'çi CHP Merkez Yönetim Kurulunun görevinden uzaklaşmak zorunda kaldığı **sancılı** dönemlerdi.

Bütün bunlar son çözümde, CHP'ye verilmek istenen

yeni **demokratik** ve **halkçı** öz ile partinin geleneksel ideolojisi arasındaki çelişmenin aktüel plana yansımasının örnekleridirler. Doğum sancıları içindeki yeni Türkiye, CHP'deki hesaplaşma aracılığıyle bir bakıma kendi hesaplaşmasını da yapmaktadır. **Yüzey**'den toplumsal gerçekliğin derinlerine inmek elbette kolay olmaz ve bazen tepeden tırnağa kadar depremler atlatılmadan büyük değişiklikler gerçekleşmez. Cumhuriyetin yarım yüzyılı sona ererken CHP'de **yeni** bir **doğum** beklemek, tarihsel oluşun belki de doğal bir sonucudur. Bu yeni oluşum, belki de 1971 rejimi'nin çözemediği **iktidar kimin** sorusunu da çözecek olan son derece ilginç bir olaydır.

(23 kasım 1971)

12

RADİKAL ON BİRLER'İN DÜŞÜŞÜ VE «İKİNCİ ERİM»

I

BEYİN KADROSU VE DRAMI

TÜRKİYE'de **radikalizm** ile kapitalizmin programı arasında gelgitler yaratan büyük düğüm, 1971 aralığının ilk haftasında bir patlamayla çözülür: Hem Demirel'li AP'nin, hem de Ecevit'çi orta sol CHP'nin karşılarına aldıkları 1971 rejiminin ilk radikal görünümlü hükümetinin on-bir **radikal** bakanı, dramatik bir davranışla, toplu istifalarını verirler.

Rejimin başbakanı Prof. Erim'e sundukları istifa mektuplarında, dengenin **reform** anlayışından **anti-reform** anlayışına kaymaya başladığını «on birler» açıkça ifade ediyorlardı...

1971 rejimi'nin kaderinde, **beyin takımı** denilen bakanların istifası, her halde, ilk büyük dönüm noktasını teşkil eder. **Beyin takımı,** gerçekte, Türkiye'de **bürokrat** ya da **teknokrat** nitelikleri ağır basan bir **kadro kurma** çabasını yansıtmaktaydı. **Kadro** kavramı, Türkiye'nin özel koşulları içinde küçük burjuva ideolojisinin tarihsel özlemlerinin ifade tarzlarından biri sayılabilir. «Kadro» derken düşünülen, **politik** olmayan bir uygulamanın gerçekleştirilmesidir. Zira, orta sınıflara göre siyaset ancak kötülüklerin kaynağıdır ve bu kötülükler yalnız **«partilerüstü»**

teknik ya da bürokratik kadroların **tarafsız** yönetimiyle aşılabiiir. Cumhuriyet kadar, giderek ondan da eski olan bu **orta sınıf** düşüncesi, 1971 rejiminin ilk hükümetini kendisine yeni bir deney alanı olarak seçmişti.

Beyin kadrosu'ndan toplumca beklenilen şey, altüst olan Türkiye'de özlenen reformları, yeniden düzenleme ve değişiklikleri gerçekleştirmesiydi. Gerçekçilik açısından bu ancak bir **umut**'tur. Toprakta yeniden düzenlemeler, kamu idaresinde köklü değişiklikler, vergileme, sanayileşme ve kalkınmada ileri doğru yeni atılımlar bir **nebula** gibi bu umudun ardında yoğunlaşmaktaydı. Oysa, 1971'in bütün çıkmazı biraz da bu umut'ta yatar. Zira, toplumların umutlar ile değiştikleri daha görülmemiştir. Bir topluma yön veren asıl unsur, yaşanılan **objektif koşullar** ve bu koşullar içinde belirlenen alternatiflerdir. Hiç bir sorun bir **soyutlamalar denizi** içinde çözülemez. Gerçekçilik, soyut düzeyden, yaşanan maddî ortamın **somut** durumuna inmekle başlar.

1971'in olağanüstülükleri aslında iktidara adaylığını koyan güçlere daha ilk günden belirli rotalar çizmiş bulunuyordu, Türkiye'de... 12 mart müdahalesi, bir küçük burjuva iktidarı doğrultusundaki eylemlere karşı girişilmişti. Öyle ki, yeni hareketin sahipleri belirli noktalarda parlamentonun bile **düzeni korumakta** yetersiz kaldığını ısrarla belirtmekteydiler. Düzeni, bazı sarsıntılarından kurtaracağı umulan reformlar da bu amaçlarla öngörülmüştür. Bunlar öncelikle, ülkede ekonomik ve politik sistemi **destekleyici**, toplumsal bunalımları geliştiren büyük iç sarsıntılara karşı **dengeleyici** çözüm yolları olarak tasarlanmışlardı. **Reform** derken düşünülen, orta sınıfların **sosyal adalet** özlemine de yer vermekle birlikte, düzen ile **bütünleşme** işinden başka bir şey değildi. **Beyin kadrosu** ancak bu çerçeve içinde davrandığı takdirde bazı çözümler getirebilir ve ülkenin **gelenekçi** ya da **ka-**

pitalizm öncesi unsurlarının baskılarıyle çözümü geciken yapısal bozukluklarının bir bölümünü düzeltebilirdi.

12 mart'tan sonra söz konusu olan, apaçık görülüyor ki, **sınırlı** bir alan ve bu sınırlı alan içinde yapılması gerçekten zor olmayan, sistemi ileri doğru **onaran** reformlardır.. Hareketin dayandığı ekonomik, sosyal ve politik taban, **tarihsel** olarak, yalnız böyle bir göreve uygundu. **Beyin kadrosu** bu tarihsel perspektif içinde, temsilciliğini yüklendiği yüzlerce yıllık orta sınıf özlemleri ile var olan sosyal gerçeklik arasındaki çelişmeleri 1971'in o bunalımlı ilkbahar, yaz ve güz ayları boyunca yaşadı. Gerçekten korkunç, acımasız, ağır bir dramdı bu, genç beyinler için... Çelişmelerin uzlaşmalara döndürülmesinde karşılaşılan politik çıkmazlar, en sonunda, on bir bakanın 1971 aralığının ilk haftasındaki istifasını kaçınılmaz kıldı ve büyüyen **iktidar boşluğu**, siyasal arenayı bir daha altüst etti. On birlerin istifa ederken geride bıraktıkları belgede yer alan servet vergisi, tarımsal gelirlerin etkin vergilendirilmesi, veraset ve intikal vergisinin yeniden düzenlenmesi gibi istekler,(1) sistemin zorunlukları ile orta sınıflara ait özlemler arasındaki çelişmelerin bir daha tarih platformuna yansıyan ifadeleridir.

Tarih, toplumun ve toplum içindeki her gücün önüne belki de iki yüz yıldır hâlâ görülmek istenmeyen tarihsel soruyu böylece bir daha koyuyordu.

Önemli olan şey, bazı hedefleri **istemek** değil, bu hedefleri gerçekleştirecek **politik mekanizmaları yaratmak**; toplumu, tümü ile et ve kemikmişçesine ayrılmaz bir bütünlenişe götürmek değil midir?

On birlerin istifa mektuplarında belirttikleri gibi, gerçekten de, «toplumumuzun bütün yaratıcı gücünün - **entellektüei ve emek enerjisinin** - harekete geçirilmesi

(1) «On birlerin istifa mektubu», **Milliyet** (5.12.1971) S. 9.

esastır.» Toplumu bir **sıçrama**'ya götürebilecek bu büyük ileri atılış, yukarıdan gelen **boşlukta kalmış iktidarlar** ile değil ancak halk yığınlarının gönülleri kadar düşüncelerine de ulaşan **yığınsal politik örgütlenişler** ile gerçekleşebilirdi. **Toplum** nerede ise **yeni bir dünya** yaratma sorunu da **tam orada** duruyordu, işte...

(7 aralık 1971)

II

"İKİNCİ ERİM" HÜKÜMETİ VE TEMELDEKİ ÇELİŞME

1971 REJİMİ'nin ikinci aşamasını, yine bağımsız Başbakan Prof. Erim'in kurduğu bu kez nisbeten sistemin isteklerine dönük ikinci **partiler üstü** hükümet teşkil eder.

Hükümetin kuruluş öncesinde görülen çok ilginç bir gelişim ise, cumhurbaşkanı Sunay'ın bütün siyasal partilere gönderdiği bir muhtıradır.

Cumhurbaşkanı Sunay'ın **Yapılacak İşler** adıyle siyasal partilere yolladığı muhtıra, 1971 rejiminin kaderinde yeni bir aşama sayılan İkinci Erim Hükümetinin kuruluşuna **öncülük** etmiş bile sayılabilir. Sunay, **«millî ülkü** ve yararlarımızı kendi felsefe ve programlarının önünde ve üstünde tutmaları gereken siyasal partilerimize» bir hareket programı sunuyordu. Program, **12 mart 1971**'deki iktidar değişikliğine yol açan olayın kaynağında yatan iradenin, hedeflerini, bir daha açıklamasından ibarettir, âdeta... Bunlar, **devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi** isteği de içinde bulunmak üzere, bir dizi **reform** önerisidir. Muhtıra, normal koşullarda 1971 sonuna, fakat **en geç** 1972 baharına kadar temel reformlarla ilgili bütün

tasarıların esaslarının meclisler önüne sunulmasını şart koşar.(1)

Kişileri değişen İkinci Erim Hükümeti, ilkinde olduğu gibi bu kez de başka açılardan ilginç bir uzlaşım anlamını taşır. Hükümet üyelerinin önemli bir çoğunluğu meclisler içindendir ama hükümetin kendisi **partiler üstü**'dür. Hükümetin programı ise, kuruluşundan da önce belirlenmiş durumdadır. CHP Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu'nun, «tamamiyle dışımızda gelişen olaylara. oylarımızla katkıda bulunmayı gereksiz saydık» biçimindeki sözü, 1971 Türkiyesi'nde parlamentonun durumunun çok yalın bir ifadesidir... **Toprak ve tarım reformu;** eğitim ile ilgili yeniden düzenlemeler, **vergi ve bankacılık** sisteminde değişiklikler, enerji ve doğal kaynaklar, adalet ve hukuk reformları, kıyıların kamulaştırılması, ilâç sorununun çözülmesi gibi **ekonomik** istekler; **siyasal partiler ve seçim** sisteminin değiştirilmesi gibi **politik** hedefler, yeni dönemin zorunlu uygulama programının asgarî çerçevesini çizer, yine... Bu çerçeve, **kapitalizmin geliştirilmesi** ilkesini izlediği halde **Demirel**'li Adalet Partisi iktidarının gerçekleştirmediği ya da bazı noktalarda var olan düzenin gelişim yasalarıyle çeliştiğini öne sürerek uygulamayı kabul etmediği klasik **radikal** isteklerin bazı yönleriyle farklı bir **özetidir.**

O zaman, özünde daima **radikal** eğilimler taşıyan bu programların, 1971 rejimi'nin her aşamasında neden bir kez daha ortaya çıktığını ısrarla sormak gerekir. Çünkü; radikal bürokrat kanat, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından beri Türkiye'de **sosyal adalet** ve **denge** sağlama amaçlarını taşıyan bir uygulamayı özler. 1965'i izleyen beş yıllık iktidarlarında ekonomik **büyüme**'ye öncelik veren Demirel ise, sınırlarının ötesine doğru gelişen bir

(1) **Son Havadis,** (8.7.1971) S. 1, 7.

Türk ekonomisinin toplumu dengeleme çabasından daha önemli olduğunu görülmemiş bir inançla tekrarlar. CHP'nin Ecevit kanadının **ortanın solunda düzen değişikliği** programı, **denge** ile **dinamizm** kavramlarını yan yana getirmek ister.

Türkiye'de toplumu ve ekonomiyi sürekli olarak standart ölçülerinin dışarısına çıkartan bir itici güç olarak **dinamizm**'e (bürokrasiye oranla) verilen bu önem boşuna değildi. Dünya 20. yüzyıl sonlarında **görülmemiş** bir hızla değişmekte; teknolojik ve bilimsel devrim sosyalist ekonomileri bile daha yüksek düzeylere erişmek için **daha az bürokratik,** gelişim karşısında çok daha esnek ve etkin bir yapıya doğru itmekteydi. **Batı** ve **Doğu** arasında **stratejik** bir köprü başını tutan Türkiye, çağdaş iktisadî dinamizmin dışında bırakılmasının cezasını iki yüz yıldır dışa **bağımlı** bir ekonomi ile zaten çok ağır ödemişti. 20. yüzyılın son otuz yılında dünya **dramatik** gelişmelere aday görünmektedir, oysa...

Büyümeyi yavaşlatma ve **denge** hedefini **kalkınma** hızının önüne alma stratejisi hızla ilerleyen **yeni bir dünya** ortamında Türkiye'nin bir numaralı **aktüel çelişme**'si haline gelebilir. Güçlü, dışa daha az bağlı bir ekonomiye kavuşmak, Cumhuriyet Türkiye'sinin en somut özlemidir. AP ve CHP gibi halk yığınlarına dönük partiler, demokratik hakların işleyebildiği ortamlarda **genel oy** mekanizmasının kaçınılmaz itişiyle, dünya şartlarının izin verdiği en yüksek büyüme oranlarına erişmeyi istemek, desteklemek zorundaydılar. **Büyüme hızı**'nı bir süre yavaşlatma çabası, yüzlerce yıllık tarihsel özlemlerin duvarına bir gün ister istemez çarpacaktır. Türkiye'yi bekleyen bu çelişme, halk yığınlarının (sınırlı da olsa) organik desteğine sahip, daha demokratik partilere **iktidar** adaylığını da getirebilir, bir gün... Demokratik toplumcu programların, demokratik süreçler içinde, yığınsal bir

örgütlenişle ortaya çıkışı da genellikle bu tarihsel anlarda mümkündür.

Reformlar ile **iktidar** birbirlerinden ayrı düşünülemeyecek iki olgudur. 1971 rejimi'nin dramını belki de en açık biçimiyle büyük sanayiin bir sözcüsü, İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal dile getirir en sonunda.(2)

Osmanlı'dan bu yana toplumsal gelişime ayak uydurmakta başarı gösterememiş, «A'sından Z'sine kadar bugünkü teknolojiye uymayan, tutucu, **bürokratik,** atıl» bir devlet mekanizması, gerekli yasalar meclislerden çıksa bile **Türkiye**'de **hangi reformu başarabilirdi,** gerçekten de?...

(14 aralık 1971)

III

1971'DE İŞÇİ, KÖYLÜ VE BÜROKRASİ

1972 YAKLAŞIRKEN Türkiye'yi yine toplumsal ve ekonomik maliyeti oldukça **yüksek** sorunların beklediği anlaşılıyordu. Bunlar, geçmiş birikimlerin olduğu kadar bundan sonra erişilmek istenen daha ileri aşamaların da çözülmesini **zorunlu** kıldığı şeylerdi. **Ekonomi,** yüksek bir kalkınma ve yatırım düzeyine özlem duymakta; kırsal alanlardan kentlere doğru akan milyonlarca işsiz insan ulusal gelirden ek pay istemektedir. Belirli tarihsel koşulların bir ürünü olan Türk ekonomisi ve toplumu, çağdaş yapısıyle, bu istekleri ancak sınırlı ölçülerde karşılayabilme gücündedir, oysa, 1971 rejiminin ilk yılında... Ayrıca, istekler arasında **tercihler** yapılması da söz ko-

(2) **Milliyet,** (12.12.1971) S. 9.

nusudur. Tercihlerin yaratacağı etkiler, sermayedar, işçi, köylü, memur ya da esnaf gibi çeşitli sınıf ya da tabakalar üstünde hiç kuşkusuz, ayrı nitelikte sonuçlar doğuracaktır.

Ekonomik sorunlar, tercihlerin **sosyal** maliyetinin söz konusu olduğu bu kritik noktada artık **politik** sorunlara dönüşmektedirler.

1971 Türkiye'sinin görüntüsü, rekor tarımsal üretim ve dıştaki işçilerden sağlanan milyonlarca dolarlık dış dünya gelirine rağmen ekonomik uygulamalarıyle aydınlık değildir.

Bir pahalılık yılına dönüşen 1971 öncelikle büyük kentlerin düşük gelirli insan yığınlarını sarsmıştır. Başlıca kentlerdeki fiyat artışları yakın yıllar tarihinde bir **rekor** sayılabilir. 1971'in yalnız ilk dokuz ayında tüketici fiyatlarında görülen artışlar, sözgelişi, **Ankara**'da % 20,8 **İzmir**'de % 18,8, **Adana**'da % 17,5 ve **İstanbul**'da da % 17 olarak ortaya çıkmaktadır. **Yatırımsızlık** ve sanayide üretim düzeyinin yeterince yükselmeyişi gibi nedenler toplumu bir **işsizlik** dalgasıyle de karşı karşıya bırakır. Bir buçuk milyon kişiyi aşan **işsiz ordusu,** işçi ücretlerindeki artışların sembolik denecek oranda kalmasını kolaylaştırır. 1971 yılının ilk yarısında işçi ücretlerindeki artış, bir önceki yılın aynı dönemine göre sadece % 7,7'den ibarettir. Bir başka deyişle, hayat pahalılığı karşısında işçi ücretlerinin 1971'de **gerçek** artış göstermek bir yana, eski satın alma gücünü bile koruyamadığı kesin bir gerçekti. **1971 rejimi'**nin **radikal** olmak isterken, halk yığınlarının desteklediği **iktidar** olamayan kadrolarının neden bir boşluğa düştüklerini belki de hiç bir şey bu yalın rakamlar kadar açıklıkla anlatamaz.

1971 rejimi'nin ilk yılında ulusal gelirden aldıkları payı koruyan giderek artıran başlıca tabakalar **devlet bürokrasisi** ile **çiftçiler**'dir. Hayat pahalılığında devalüasyon

kadar önemli rolü bulunan memurların maaş zamları, öteki sosyal gruplar aleyhine olarak **bürokrasi**'ye 1971 **rejimi**'nde çok büyük bir **ek satın alma gücü** sağlıyordu. Tarımsal ürünlerin alım fiyatlarına yapılan zamlar ise, aynı kaynak transferini rekor ürün yılında özellikle **pazar için üretim** yapan **çiftçi** adına gerçekleştirir. Fiyat artışlarını durdurmak, pahalılığı önlemek gibi Türk ekonomisini 1972'de bekleyen sorunların ardında da bu kaynak transferlerinin doğurduğu **iç dengesizlikler** yatar. Pahalılığı önlemek amacıyle devlet 1972'de bazı sınıfların satın alma gücünü azaltmak isteyecek; bu sınıflara ait tasarrufların bir bölümünü kamuya aktarmak üzere vergileme tedbirlerine baş vuracaktır. Dolaylı ve dolaysız vergilere 1972 bütçesinde öngörülen milyarlarca liralık yeni zamlar böyle bir mantığın sonucuydu.

Halk'ın **1971 rejimi** sonrasındaki biricik özlemi, **ekonomik büyüme** kadar **demokratik hakları da titizlikle korumak** ve toplum üstüne yeni Demokles kılıçları astırabilecek gereksiz serüvenlerden uzak durmaktı. Sosyal güçler arasında zaten sarsılmış bulunan gelir dağılımını yalnız **çalışan sınıf** aleyhine bozmak 1971 rejimi'nin her halde en ağır **sosyal faturası** diye anılacaktı, bir gün...

(23 aralık 1971)

13

1971 TÜRKİYESİ'NİN TARİH DERSLERİ

TARİHSEL süreç, belirli dönüm noktalarında her toplumun önüne yeni sorunlar koyar. Gerçekte, asla bir **tekrar** değildir tarih... Sonsuz bir oluş, öz'ünde sınırsız ayrılıklar barındıran yepyeni **aktüel** sorunları sürekli olarak yaratır durur. Kendilerine tanınan fırsatlar ortamında, toplumlar ve onun içinde hareket eden varlıklar olarak bireyler, bu yeni düğümleri çözme sorumluluğuyle karşı karşıyadırlar. **Her şeye ve herkese karşı sorumluyuzdur artık...** Bütün altüst oluş anlarında **yapılan,** giderek, **yapılmayan** şeyler bile bağışlamaz bir yargılamanın konusudurlar. Yaşanan tarih kesitinin egemen güçleri belki tarihin yargısını, o andaki etkenlikleri dolayısıyle umursamayabilirler. Ama toplumsal bilincin daha yüksek düzeylerinde bir gün **mutlaka** duyulacak olan o korkunç **«ne yaptın?»** sorusu, sadece bir tarih kesitine egemen olabilen geçici güçlerden elbette çok daha kalıcı, kesin ve hoşgörüsüz olacaktır.

Tarihe **sorumluluk** duygusuyle bakabilenler için **1971 yılı** Türkiye'nin en **kritik** yıllarından birisi sayılacaktır. Elli yıllık bir cumhuriyet deneyinin, onun bütün **slogan** ve kavramlarının tepetaklak edildiği bir büyük tarih durağıydı, 1971... Toplum, var olan düzenin daha ileri aşamalara geçmek amacıyle derin gelişme bunalımları çek-

tiği sırada, geçen elli yıla damgasını vuran hemen her kavramı birdenbire **çarmıha** gerilmiş olarak buldu. Özellikle **orta sınıf** ideolojilerine özgü **yanlış** biçimleriyle, **halk, devrim, ilericilik** ya da **gericilik** gibi teorinin ve pratiğin her sorunu Türk tarihinde hiç bir zaman böylesine dramatik bir boşluğa düşmüş değildi. 1971'in hemen her olayı, bu ters konmuş kavramları gerçek **toplumcu** özlerine kavuşturmaya yönelmiş tarihsel dersler verir.

Kendi iktidar özlemlerini ve düşünce tarzını **«halka rağmen, halk için»** sloganı altında toplumun genel pratiği haline getirmeye çalışan **küçük burjuva** düşüncesi, iki yüz yıllık Türk gelişme bunalımlarının her halde önemli nedenlerinden birisidir. Yığınlar ile **organik** örgütlenişi küçümseyen, giderek, halkı ancak bir **kara bilgisizler yığını** gibi gören klasik orta sınıf ilericiliği tarih karşısında kördür. 1971 Türkiye'sinde bütün varlığını derinden koşullandıran geniş bir **iç** ve **dış** dinamikler ortamında **küçük burjuva ilericiliği,** bir gün tarihin ancak **çılgınlık** yargısını verebileceği her çeşit serüveni deniyordu. Bütün bu pratikler, **anarşizm**'den **nihilizm**'e kadar dünyanın hiç de yabancısı olmadığı bireysel platformlardaki tüm bu eylemler, daha önceki her deneyin vardığı **çıkmaz sokak** ile karşılaşmaktan kurtulamayacaktı. Kurtulamadı da... **Halkın dışında ve üstünde, ona inanmadan ve ona baş vurmadan bir topluma yeni bir dünya kazandırmak kesinlikle mümkün değildir.**

1971'in ekonomik, politik ya da sosyal her olayı bu tarihsel gerçeğin kıyısında dolaşan sayısız çeşitlemelerden ibaret... İktisadî durgunluk, işsizlik, yatırımsızlık demokratik hakların üstünde dolaşan kaygılar, toplumculuğun sarsıntıları gibi olgular, tarihe şaşı bakmayanlar için yadırgatıcı olmayan sonuçlardır. Bir toplumun gerçek gelişim ve bilinç düzeyini yansıtan **sosyal güçler dengesi,** iç ve dış dinamiklerin yoğun baskısı altında 1971'in Türkiye'sinde daha başka pek az sonuç yaratabilirdi. Bi-

linmeliydi ki, 1970'ler Türkiye'si ne 1908'in ne de 1920'lerin Türkiye'siydi. İlkel bir tarım toplumunun, dış dünyanın çok değişik koşulları altında gerçekleştirdiği **küçük burjuva devrimleri,** aradan geçip giden onca yıldan ve köklü değişikliklerden sonra aynı düşünce kalıpları, özleri hâlâ değişmemiş aynı bakış açılarıyle artık bir daha aynen tekrarlanamazdı. Tarihin **tekrar** etmesi için, her şeyin elli ya da iki yüz yıldır oldukları yerde değişmeden durması gerekirdi, çünkü... Ekonomik, sosyal ve politik alanlarda, halk yığınlarının gittikçe etken biçimlerde tarih sahnesine çıktığı, **sanayileşmenin hızlandığı,** toplumun **sınıf** yapısının giderek **modern** bir dünyanın gerçeklerine göre biçimlenmek üzere olduğu köklü değişikliklere uğramış bir **yeni toplum;** dünün sloganları yaşanan anın gerçekleriymiş gibi dolaştırılmaya kalkışıldığı anda birdenbire her şeyin maskesinin düştüğünü farkeder. **Dün** bir anlam taşıyan soylu görüntü, **bugün**'ün yeni gerçeklikler ortamında apansız gülünç duruma gelmiştir artık... Filozofun dediği gibi, ilkinde bir **trajedi** olan tarih, ikincisinde acı bir **komedi**'den başka bir şey değildi.

1971'in takviminden son yaprak düşerken, Türk halkı, en bilinçli unsurlarıyle, yeni bir dünyanın aranışı yönünde kendisiyle bütünleşmeyi göze alabilecek **toplumcu politik mücadeleler** dışında hiç bir **sözde radikalizm**'e, hiç bir sözde **kurtarıcı**'ya bel bağlanamayacağını 1971'in uzun serüveni içinde bir daha anlamış bulunuyordu. Bu büyük yığın bilinci, **yarın** adına beslenebilecek bütün umutların da coşku veren kaynağıydı, hiç kuşkusuz... **Yanlışlar**'ın sarp kayalarında, karışık oyunların araçları olanlar için de **gerçekçilik saati** artık gelmiş olmalıydı. İçinde halkın cıvıl cıvıl yer almadığı bir dünyada, hiç bir çiçek açamaz. Yiğit, yüce gönüllü ve bilge **halk,** daha **ileri, kalkınmış, demokratik** bir Türkiye için duyulan tüm umutların boy atacağı biricik tarlamızdı, aslında...

(31 aralık 1971)

eskikitaplarim.com

1972

Türk Kapitalizmi Yeni Hedefler Seçiyor

BU ÇAĞDA YAŞAMAK GÜZEL ŞEY!
1
ÇELİŞKİLİ BİR ORTAM:
"İDAMLAR" ve "REFORMLAR"
2
SERTLİKLE YUMUŞAMA ARASINDAKİ
ÇELİŞKİNİN SONU:
"İKİNCİ ERİM" ÇEKİLİYOR
3
CHP'DE İKTİDAR DEĞİŞİKLİĞİ:
"İSMET PAŞA"NIN YERİNE SİVİL
ECEVİT LİDER OLUYOR
4
SİSTEM KENDİNE YAKIN HÜKÜMETİ
GETİRİYOR: MELEN BAŞBAKAN
5
KAPİTALİZMİN YENİ
STRATEJİSİ ve "ÜÇÜNCÜ PLAN"
6
AP ve CHP OLAĞANÜSTÜLÜ REJİME
KARŞI YAN YANA GELMEYE BAŞLIYOR

BU ÇAĞDA YAŞAMAK GÜZEL ŞEY

BÜTÜN bir tarihsel gelişimin kaçınılmaz halkası olarak ortaya çıkan bir geçiş döneminin derin değişim sorunlarıyla 1972 yılına giriyor Türkiye... Yirminci yüzyıl, yirmi beş yıllık kısa zaman aralıkları içinde iki dünya savaşını birden yaşamıştır. Geride kalan salt milyonlarca insan ölüsü, onarılmaz yaralar ya da yıkımlar değil, bir o kadar da, tüm kurulu düzeni altüst olmuş bir yeni dünya dengesiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yirmi beş yılda yeryüzü ancak biçimsel anlamda savaşsız bir döneme tanık oldu. Bilimsel ve teknolojik devrimin başarılarıyla yeryüzünden ay ve uzayın derin alanlarına erişen insan soyunun kaderine, bütün bu ilerlemeye rağmen soğuk savaş *trajik damgalar vurmaktan hiç de geri kalmayacaktı. Savaşsız soğuk savaş yıllarının belirsizlik, karamsarlık, bunalım ve yabancılaşmaları, çağdaş gerçekliğin*

günlük yaşama yansıyan en genel hastalıkları-dır.

BARIŞ sorunu, var olan potansiyellerini yeni bir dünyanın daha güzel olanakları doğrultusunda kullanmaktan alıkonan bir çağın tüm umutlarının odak noktasıdır. Zira, barış, *soğuk savaşın verdiği dersler karşısında değişik bir öz kazanmıştır, XX. yüzyıl sonlarında...*

Söz konusu edilen durum, sıcak savaşların da ötesindeki yeni gerçekler ile ilgilidir. Bir soğuk savaş ortamında ekonomik yapı kuşkular vermekle kalmaz; bilim ve teknolojinin, insancıl olmayan biçimlere yönelişini kaçınılmaz kılar. Kan ve ateş pahasına kazanılan ekmek, *kendi ülkelerinde barış içinde yaşasalar bile yüz milyonlarca insana* «yeryüzünün bir başka köşesinde kanlı, çirkin olaylara katkıda bulunduklarını» *bilinçlerinin derinliklerde haykırıp duracaktır. Bir ülkedeki* huzur *yeryüzünün başka köşelerindeki* altüst oluşlar *karşısında çağdaş* huzursuzluğa dönüşmeye *başlayacaktır. 1970'ler ulusal ya da bireysel suçlulukların üstünde eşsiz bir* uluslararası sorumluluk *duygusunun yükselmeye başladığı ilginç bir dönemin habercisidir.*

YERYÜZÜNÜ sürekli gerginliklere mahkûm eden şey, dünya dengelerindeki kesin eşitsizlik ve adaletsizliklerdir. Kapitalist ve sosyalist bloklar arasındaki sonsuz sistem kavgalarının yanı sıra gelişme eşitsizlikleri, dünyanın ilerlemiş ve geri bırakılmış kesimleri arasına da artık uzlaşmaz çelişkiler *koymuştur. Kendisini ve dünyayı değiştirme gücüne sahip olan*

insan soyunun, çağdaş gelişme dengesizliklerini bir doğa yasası *saymasını hiç bir* Tiran *bekleyemez artık. Şimdi gün, insanın evrensel ve toplumsal bilincinin söz almaya başladığı gündür. Bu bilinç, yeni bir dünyayı, eşit, âdil ve insancıl olarak yaratmanın mümkün olduğunu doğrulayan bütün bir toplumcu teori ve pratiğin çağdaş verimidir. Yeryüzünde dalgalanan* barış *bayrağı, gerçekte, çirkin bir eski düzeni daha ileri ve mutlusuyla değiştirme kavgasının bayrağıdır.*

DEĞİŞİM dönemleri, insan tarihinin en aydınlık dönemleridir. Yeni umutlarla Orta Doğu'da, Asya'da, Afrika'da ya da Lâtin Amerika'da ayakanan milyarlarca insan, değişim sorununu statüko'*nun önüne daha fazla ertelenemeyecek biçimde koyarlar. Sorunlar, o sorunları somutlaştırmış olan insan yığınlarının özlemleri dışında asla çözülemeyecek. Çağdaş devler, süper güçler, egemen ekonomiler artık bunu bilmektedirler. 1971'in son aylarında Batı'nın önder ülkelerinin aralarında gerçekleştirdikleri zirve toplantılarını, 1972 ilk baharında Moskova ve Pekin'de kapitalist blokun sözcüsü ABD Başkanı Nixon ie sosyalist blokun iki merkezinin en yetkili yöneticilerinin yapacakları görüşmeler izleyecek. Moskova ve Pekin zirveleri, eski sınırlarını olumsuzlayan, onu aşıp yeni bir dengeye erişmek isteyen insan soyunun kaderinde belki de silinmez izler bırakacak...* Statüko *çatlamaktadır. Günün âcil sorunu, çatlayan eski yapının yerine özellikle yoksul* üçüncü dünya *toplumlarını yeni bir ça-*

ğın gereklerine göre ileri ekonomik, sosyal, politik sıçrayışlara götürecek daha iyi bir dünya düzeninin kurulmasıdır. Gizli diplomasi'den açık diplomasi'yle, *kapalı kapılar ardında yürütülen pazarlıklardan insan kaderinin evrensel ve ortak olarak belirlendiği bir açıklık ortamına geçebilmek,* barış ve toplumculuk *mücadelelerinin XX. yüzyıl sonlarındaki somut hedefidir.*

TÜRK toplumuna, yeryüzünün tüm halklarına, yaşanan büyük tarih kesitine hoş geldin 1972... Daha iyisini umabilmek *insan soyunun en büyük özelliği; umduklarını* gerçekleştirmek *ise biricik yeteneğidir. Böylesine coşku verici bir* umut *ve* gerçeklik *çağında yaşamak gerçekten de ne güzel şey!...*

(1 ocak 1972)

1

ÇELİŞKİLİ BİR ORTAM: «İDAMLAR» VE «REFORMLAR»

I

TÜRKİYE'YE KİMLİK ARANIYOR

TÜRK TOPLUMUNUN rastlantısal olmayan bir iç kargaşaya düşürüldüğü 1971 yılında getirilen **rejim**, Türkiye'de artık anlamlı bir dönüm noktasındadır. 1972 Türkiye'si için yeni bir **kimlik** aranmaktadır.

1971 rejiminin önüne çıkan ilk alternatif, klasik bir **yukarıdan yönetim** biçimine bürünerek süreklilik kazanmaktı. Ne var ki, bu tür **bonapartizm** deneyleri belirli **ön** koşulları gerektirirler. Bonapartizm için, öncelikle, toplumun dengelenemeyecek ölçüde altüst olmuş bulunması şartı aranmalıdır. Topluma egemen olan güçlerin ortaya yeni çıkan sınıfların isteklerini karşılayamaz duruma düştükleri tarih duraklarıdır, **altüst oluşlar**... Birdenbire her şey tepetaklak olur ve bütün toplumu kesin bir iç anarşi bekler. Orta sınıf kökenli olan bonapartist rejimlerin, sınıfların üstüne taşarak toplumu yeni bir dengeye geçirme iddiasıyla ortaya çıkışları işte bu olağanüstü fırsat anına rastlar. Oysa, birkaç büyük kentin sınırlı gençlik çevrelerinde kalan anarşist eylemlere bakarak Türkiye'nin bu çapta büyük bir bunalım yaşadığı sonucuna varmak elbette mümkün değildi.

1960'lı yıllarda tipik bir **üstten yönetim** deneyi **Pa-**

kistan'da verilmiştir. Üstelik, Pakistan'daki rejim, ekonomik sistemin gerçekten derin bunalımlar yaşadığı bir sırada gelmişti. Yığınlar yavaş yavaş sosyal hareketlilik kazanır ve toplumda yeni güçler belirirken Pakistan'ın dengesiz **kapitalist** sistemi, hiç bir tutarlılığı bulunmayan kokuşmuş bir rejime dönüşmüştü birdenbire... **Türkiye,** bu anlamda, çok daha farklı ve kendi içinde tutarlı bir ülkedir. Ekonomik potansiyel Türkiye'de en azından iki yüz yıldır süregelen ve son elli yılda yoğunluk kazanan sürekli ve bilinçli çabaların sonucunda doğmuştur. O arada belirli aralarla dönemsel bunalımlar yaşandığı elbette söylenebilir. Ancak, **dönemsel** bunalımları, Pakistan gibi temelli olarak **dengesiz** toplumların durumuyle bir tutmamak gerekir. Üstelik, Pakistan koşullarında bile yukarıdan yönetim çabalarının sınırlı olduğu, Pakistan diktatörü Yahya Han'ın büyük bir iç savaş sonunda 1972 başlarındaki trajik düşüşüyle birdenbire aydınlığa çıkar. Apaçık anlaşılıyordu ki, dünyanın genel gidişiyle bir toplumun yaşadığı rejim çelişiyorsa, o rejim ülke içinde hangi güçlü dayanaklarla desteklenirse desteklensin belirli bir anda boşluğa düşmekten kurtulamayacaktır. Hiç bir toplumu 20. yüzyıl sonlarında dünyanın gidişinden soyutlamak mümkün değildir.

Türk halk yığınları, kendi alternatifini aslında çoktan ortaya koymuştur, yeni Türkiye'de... Çalışan sınıflar, öncelikle, daha **hızlı kalkınma,** daha yüksek bir refah düzeyi istemektedirler. Sistem sorunu, bu aşamada, var olan iç ve dış konjonktürlerin verdiği en iyi fırsatlardan yararlanma hedefinin ötesinde henüz **aşırı** bir anlam taşımamaktadır. Kaldı ki, ekonomik büyüme uzun sürede toplumun geleceğe dönük yeni hedeflerinin de asıl belirleyicisi olmak gibi tarihsel bir role sahiptir. Büyüme ile birlikte toplumda sosyal hareketlilik hızlanıyor, **içe kapalı** toplum **dışa açılmış** bir topluma dönüşüyor; yeni

bir dünya aramayı önleyen kaderci, gelenekçi, tutucu bütün yapılar ağır ağır çöküyordu. **Yenileşme** süreci, tarihin molozlarını gizli bir elle âdeta süpürüp götürmektedir. Türkiye'nin en yüksek kalkınma hızlarını elde ettiği 1970 öncesindeki beş yılın politik sonuçları bu açıdan daima hatırlanabilir. Büyük kentlere, gelişmiş bölgelere en yüksek refahı sağlayan Adalet Partisi 1969 genel seçimlerinde ilk olarak Türkiye'nin bütün gelişmiş bölgelerinde oy yitirmişti. **Sosyalist** teori ve pratik bu ortamda bir tabu olmaktan çıkmış; CHP klasik radikal çizgisinden **ortanın solu**'nda **sosyal demokrat** bir yörüngeye toplumsal değişim sürecinin etkisiyle kaymıştı. Toplumun sosyal yapısındaki bu derin değişiklik, onun **demokratik** süreçlerde bulduğu gelişim potansiyellerinin de en somut delilleriydiler.

1970'ler için Türk toplumuna aranan yeni kimlik her halde ortadaki büyük derslerin ötesinde, dışında düşünülemez. Pakistan deneyi, halk yığınlarının inançlı ve etken katılışının gerçekleştirilemediği hiç bir siyasal iktidarın kalıcı başarılara erişemeyeceğini çağdaş tarihe not ettirir, yeniden... Bu dersler, hızla **kalkınmak**, daha yüksek bir iktisadî gelişme aşamasına sıçramak isteyen toplumlar adına da yaşanmış olan deneylerdir. Yaşlı tarih, geçmişi **tekrar** etmeye çalışmanın ancak **komedi**'ye dönüşmeye mahkûm olduğunu yüzlerce yıldır anlatmış bulunmaktadır, zaten...

Bu dersleri 1972 başında **Türk kapitalizmi** ve **büyük burjuvazisi** de, **sivil** alternatifi temsil eden düzenin iki partisi **AP** ve **CHP**'den duyduğu hoşnutsuzluğa rağmen fazlasiyle almaya başlayacak ve **bonapartizm** heveslerıyle onların **işbaşındaki temsilcileri**'ni belirli bir hırçınlık ve huzursuzluğa itecektir, yavaş yavaş... Ne var ki, **1971 rejimi**'nden önceki **anarşist eylemler** dolayısıyle haklarında **idam** cezası verilen gençlerin durumu gibi, çö-

züm bekleyen zor bir sorun daha vardır henüz, gündemde... **Sertleşmek** isteyen çevreler, **idamlar**'ın yapılmasını âdeta **Türkiye**'de **olağanüstü** koşulları sürdürmenin de bir **gerekçe**'si ve yolu gibi benimsemekteydiler, 1972 başlarında... Bir yandan **reform,** öte yandan da **idam** isteniyordu. Gözden kaçmayacak bir **çelişme** vardı ortada...

(18 ocak 1972)

II

İDAMI İSTENEN GENÇLER VE YAŞAMA HAKKI...

TÜRKİYE, 1970'lerin ilk iki kurban bayramında belirli bir anarşiyi yaşamıştı. Gelişen toplum ile bu gelişimin gerisinde kalan kurumlar sürekli olarak çelişiyor; durumları ilerleyen ya da gerileyen **toplumsal sınıflar,** aralarında, yoğun bir **kavga** veriyorlardı. Türkiye'ye 1971 rejimine mal olan **anarşi,** sokaklarda patlayan silahlardan ya da gençlerin üstünde düzenlenen tertiplerden de çok, yaşantının kendi içindeki sınıfsal değişimlerin bir sonucuydu. 1972'de anarşizm, **olağanüstü** koşullar altında kaldırılmıştı. 1972'nin sorunu, gidenin yerine neyin konulacağı sorunudur.

Toplum, bütün tarihi boyunca olduğu gibi 1972'de de isteklerini son derece tutarlı bir biçimde gündeme sürer. Öncelikle istenen, insanların kendilerini, kaderlerini ve durumlarını **özgür** iradeleriyle değiştirebilecekleri bir ortamın yeniden oluşturulmasıdır. Yığınsal haberleşme araçlarının yaygınlaşmadığı, dinsel yaşantıdan maddî yaşantıya kadar her kesimi saran batıl inançların perdesinin daha düşmediği o eski çağlarda **özgürleşme** elbette kolay değildi. Ne var ki, maddî durumu gelişen, ilerleme özlemleri gerçekleşen insan o eski çerçevele-

re sığmayacak, yeni bir dünyayı arayacaktır. Tabular bu büyük geçiş anlarında apansız çökerler. İnsan iradesi özgürleşir; yeni sınırlara ulaşır.

Tarihin gidişini sezmiş; kendisine, başlarını ve yüreklerini vermiş olanlara derinden bağlanır hep, Türk halkı. O, binlerce yıllık deneylerin derin sezgileriyle gerçekleri bilendir, anlayandır. Düşlerin ardında koşmayandır. Günlük oluşlar karşısındaki bu sağlam tavır **1971 rejimi**'nin demokratik ortama yeniden yönelişini elbette kolaylaştırabilecek bir faktördür de... Yeniden düzenlemeler, ekonomiyi kendi içinde bir sıçramaya götürebilecek cesur adımlar, demokratik hakların korunduğu siyasal ortamlarda çok daha gerçekçi olarak atılabilirler. Yaşanan her deney bir kez daha doğruluyor; **kalkınma ve demokratikleşme**, yeni Türkiye'yi gelecek çağlara eriştirecek biricik anahtarlardır. Kalkınma ve özgürleşme, büyük halk yığınlarının inançlı, etken politik katılışıyle birer gerçek olabilir.

Yığınların demokratik haklarını güçlendirme yoluna giren 1972 Türkiye'si, ocak ayının son haftalarında sessiz bir **kurban bayramı** yaşıyordu. Toplum için günün büyük sorunu, aylar süren yargılamalar sonunda **idam** cezasına çarptırılan gençlerin durumuydu. Kollektif bir bunalımın sembolleri olan bu genç adamlar asılmalı mıydılar?

Ünlü bir hukuk düşünürü, yüzlerce yıl önce «acaba insanlara **birbirlerini boğazlatmak hakkı** nereden geliyor?» diye sorduğunda son derece yalnızdı. Oysa, 20. yüzyıl biterken insanlar **boğazlama** değil, bir **dayanışma** çağını yaşayabileceklerini bilmekle kalmıyor, ispat ediyorlardı. Türk toplumunun **hoşgörü** yolunda aldığı yolu ölçmek isteyenler, 1972'de örneğin **idam** cezasının kaldırılmasının siyasal parti liderlerinden sokaktaki insana kadar yayılan bir toplumsal istek durumuna gelişinde bile anlamlı dersler bulabilirler. İnsanın en kutsal hakkı, **ya-**

şama hakkı'dır. Yaşama hakkı'nı geri dönmez bir biçimde yok eden idam cezasını bir toplum artık **çağ dışı** bulabiliyorsa, o toplum çağının akışının içinde demektir. Kaldı ki, dinsel kökeninde, **kurban bayramı** bile insanın en yalnız ve korunmasız olduğu antik çağlarda salt insan soyunun **yaşama hakkı**'nı gerçekleştirmek için yaratılmamış mıydı? Hazreti İbrahim'in duyduğu **yaşama** saygısını, modern insan çok daha büyük ve soylu olarak gerçekleştirecektir. Toplumda kuşkusuz çetin çatışmalar, çelişmeler her zaman için yer alır. Ama yığınlar bunların **demokratik** formlar altında yapılmasını özlüyordu, idam cezalarının verildiği Türkiye'de...

(27 ocak 1972)

III

BİR İDAMDAN İNTİHARA: MENDERES'LERİN TRAJEDİSİ

TOPLUM, idamlar sorunuyle uğraşırken, tarihe bir dönüş yapmak istercesine, trajik bir olay sarsar 1972 martında Türk toplumunu: AP'den ayrılıp Demokratik Parti'ye geçen Yüksel Menderes **intihar** etmiştir.

Tarih, **Menderes** ailesini kaderinde yalnız bırakmamıştır, başka bir deyişle... Ankara'daki evinde bir sabah ölü olarak bulunan genç Yüksel Menderes, çevresindeki bütün dekorun apaçık gösterdiği gibi, kendisinden 4197 gün önce idam edilerek dünyadan ayrılan eski başbakan Adnan Menderes'in trajedisi ile âdeta özdeşleşmek istemişti. Bu, hiç kuşkusuz, on yıl önce **idam** cezası istemeyen **DP**'lilerin on yıl sonra **idam** bayrağını dalgalandırdığı bir toplumda düşündürücü bir tepkidir. Üstelik, bü-

yük siyasal kişilikler ile oğulları arasındaki karmaşık ilişkide bu ne ilk, ne de son dramdır. Kimsesiz bir evde, yorgana sarılı olarak varlığını mutfaktaki havagazının zehirine terk eden genç Menderes, asılan başbakanın resmini elinde her halde boşuna tutmuyordu. Geride bıraktığı «sevgili dostlara» diye başlayan mektup bunun tanığıdır. Genç Menderes, **hayat**'tan, **kader**'den, **bütün kötü** cilveler ve **hâdiseler**'den şikâyetcidir.

Genç Yüksel Menderes'in dramını ağırlaştıran şey babasının yaptıklarını değişen bir toplum ortamında tekrarlamayı istemiş (ya da istememişse bile buna zorlanmış) oluşunda bulunabilir. Oysa, toplumların yapısal dönüşümler geçirdikleri hızlı değişim anlarında on yıllık bir zaman kesiti bazen yüzyıllık bir dönemden de uzundur. Dönüşümler, yalnız sosyal yapıları altüst etmekle kalmazlar; bu büyük altüst oluş, geleceğe yön veren güçlerin özlem ve iradelerine yepyeni boyutlar da eklerler. Yeni boyutlar giderek öylesine kesin, öylesine farklı ve geçmişle çelişir duruma gelirler ki, on yıl öncesinin en anlamlı sloganları bile on yıl sonrasının yeni toplumsal ortamında âdeta iskeletleşirler. Dün **ileri** olan istekler, bugün **tarihin gerisinde** kalmışlardır. Sonu kötü biten politik kişilerin çoğunun trajedisi, toplumun mantığındaki inanılmaz sıçramaları bilinçli olarak zamanında sezemeyişlerindedir.

Türk toplumunun gelişme halkasında, **Adnan Menderes** belirli bir **dönüşüm** anının sembolüdür. Var olan üretici güçlerin, kendilerine konulan dar sınırları patlatmak istedikleri korkunç bir andı, bu. Köylüsü ve kentlisiyle milyonlarca insan, eski durumlarını değiştirmek için her şeyi yapmaya hazırdılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeryüzünden **faşizm**'in görünür gölgesi çekilirken, **demokratik** umutlarla dolu yeni bir dünya kamuoyu yükseliyordu. Onlar, eldeki kaynakların daha etken biçimlerde

kullanılmasını ve kendilerine dünya nimetlerinden çok daha büyük bir pay verilmesini istiyorlardı. Bunlara, yığınlara **ayaktakımı** ya da **bilinçsiz sürü** gözüyle bakılmadığı bir ortamda erişilebileceğini toplumlara yüzlerce yıllık deneyleri öğretmiştir. **Demokrat Parti** hareketi de bunu gördü ve üretici güçleri kurutan geçmişin bütün kısır anlayışlarına yöneltilen **«artık yeter»** sloğanı, yığınların özlemlerinin ifadesi oldu. DP'yi ve Menderes'i 14 mayıs 1950 seçimlerinde **genel oy** mekanizmasının yarattığı mucizeyle iktidara getiren şey, bu belirli tarih anında, toplumsal gerçeklikle kurabildiği **özdeşlik**'tir.

1950'lerin ilk yarısı; tarımda makineleşme, kullanılmayan toprakların ekime açılması, ulaştırma şebekesinin geliştirilmesi, altyapı yatırımları, elektriklendirme ve sulama hareketleriyle, Türk ekonomisinde modern kapitalizme özgü atılımların gerçekleştirildiği dönemdir. Uygun bir dış dünya ortamının yardımıyle erişilen bu dönem, Menderes'in yıldızının ışıldadığı anlardır.. Ne var ki, 1950'lerin ikinci yarısı bizzat Menderes'i bile yadırgatmış olsa gerek. Yeni dönemde, köylerin hâlâ süren desteğine rağmen kentlerde büyük muhalefet hareketleri belirir. Sorunu salt CHP muhalefetinin ya da solun tahriklerine bağlayan Menderes'in, ayağının altındaki toprağı aslında kentleşmenin ve kentlerde beliren sınıflaşma ile ilişkili yeni isteklerin kaydırdığını ne ölçüde anlayabildiği tarine kalmış bir sırdır. Menderes toplumu değiştirmiş, üretici güçlere yeni yollar alma fırsatını ister istemez, vermişti. Bu, Menderes'i dün iktidara getiren iradenin, yeni koşullar altında şimdi değişmekte olduğunun da ifadesiydi. **Tarım** ekonomisinden **sanayi** toplumuna geçiş, yeni sosyal ve politik örgütlenişleri gerektirir. Kırsal yaşantının gerçeklerini iyi bilen Menderes, oluşumuna bizzat kendisinin katkıda bulunduğu sanayi toplumunun işleme yasalarını tanımıyordu. Çeşitli

iç ve dış etkenlerin hızlandırdığı bir mekanizma, Menderes'in belki de gerçeği anlamaya başlayabileceği bir anda, baş kaldıran **bürokrasi** tarafından devrilmesi ile sonuçlanacaktır.

Menderes'in deneyleriyle yapısı değişen toplumun yeni gerçeklerini başka bir çerçevede birleştirmeye çalışan **Adalet Partisi** ve lideri **Demirel**'in bütün başarı sırrı, DP hareketine kattıkları **yeni öz**'de bulunabilir. Büyük sanayi burjuvazinin programını izleyen AP karşısında, Menderes DP'sinin geleneksel büyük toprak çıkarlarını gözetmekle yola çıkan eski programı derin bir tarihsel çelişmeyi ifade eder. Babasının çizdiği rotadan kurtulamayan genç Menderes, bu iki programdan ikincisini seçtiği [yani **Demokratik Parti** hareketine katıldığı] anda aslında oyunu kaybetmiş bulunuyordu. Trajik ölümü, kişisel umut kırıklıklarının birbirini izlediği bu sürecin en acı halkasıydı. Ekonomik ve politik özü değişmiş bir toplumda bulamadığı çözümü, belki de üstünde sessizliğin hüküm sürdüğü bir başka evrende arayacaktı artık. Türk toplumu her trajedi kurbanı gibi, Menderes'in oğluna da hiç kuşkusuz, iyi bir kader dilerdi.

(11 mart 1972)

IV

12 MART'IN İLK YILDÖNÜMÜNDE

12 MART MUHTIRASI ile Türkiye'de açılan dönem 1972 martında ilk yılını geride bırakıyordu. 12 mart 1971'in öncesi de, sonrası da kesin yargıyı tarihin vereceği önemli olaylarla doludur. Yaşanan an içinde bu oluş süreci için söylenebilecek tek şey, 12 mart'ı getiren or-

tamda, Türk toplumunun daha önceki bütün gelişim evrelerine göre en büyük **toplumsal hareketlilik** içinde bulunduğu gerçeğiydi. Bir toplumun hareketlenmesi, **statüko**'yu değiştiren yeni dinamiklerin belirişinin kesin sonucudur. Bu olay sanayileşme, toplumun sınıf yapısının değişmesi, ulusal ve uluslararası ortamın değişim fırsatları vermesi gibi birbirine derinden bağlı bir dizi içsel ve dışsal etken ile açıklanabilir. Üretici güçlerin büyük bir değişim süreci içinde iç **anarşi**'ye düştüklerini ifade eden 1971'in büyük kentlerdeki toplumsal dalgalanmalarının üstüne **12 Mart**'ta **1971 rejimi** gelmiştir.

1972 Türkiye'si, bir yıl öncesine göre daha sessiz bir toplumdur artık. Toplumun yüzeyine taşan ve belirli sayıdaki büyük kentte en aşırı biçimlerine ulaşan patlamalar, sıkıyönetimli, olağanüstü ortamlı Türkiye'de sanki hiç olmamış gibidir. İnönü'nün deyişiyle «Birinci ve İkinci Erim Hükümetleri memleketi anarşiden kurtarmışlardır.» Yeni rejim bu açıdan **«başarılı»** olmuştur. Toplumların evrimine tarihin gözüyle bakabilenler açısından varılan nokta şaşırtıcı da değildir. Türkiye'nin düştüğü anarşik ortam, aynı gelişme aşamalarından geçen çoğu ileri Batı toplumunda yüzyıl önce daha da keskin çizgilerle yaşanıyordu. **Sanayi Devrimi** ve onu izleyen hızlı ekonomik büyüme çağı, kara Avrupa'sında sosyal çalkantıların en üst düzeylerine çıktığı dönemlerdi. İngiliz, Fransız, Alman siyasal tarihleri kurulu düzenin bütün geleneksel yapılarını altüst eden modernleşme süreçlerinin sert yığınsal tepkiler, iç savaşlar, giderek devrimler ile inanılmaz ölçüde acılı geçtiğini anlatır. Toplumlardaki altüst oluşlar, Batı'da hep **deviet**'in geleneksel güçlerinin işe karışmasiyle yeni dengelere kavuşturulabilmişlerdi.

Türkiye ise, ekonomik büyüme ve sanayileşmenin sancılarını daha değişik bir çağın koşullarında **gecikmiş** olarak yaşıyordu, 1961 Anayasasının mutlu günlerinde...

Modernleşme kervanına geç katılan toplumlar, uğradıkları maddî kayıplara karşılık bazı fırsatlara da kavuşurlar. Çağdaş ileri toplumlardaki modern ekonomik büyüme, dünya çapında geniş ve yaygın bir **teknolojik ve toplumsal bilgi stoku** yaratır.(1) İleri kapitalist toplumlarda ancak belirli bir maddî gelişimin ürünü olarak beliren bu geniş stok, yoksul toplumların aynı bilgiyi yaratacak maddî kapasiteleri bulunmadığı halde 20. yüzyılda dış dünyadan hazır devraldıkları önemli bir mirastır. Toplumsal bilgi ve teknolojiyi, kendi özel gereksinimlerine uygulayabilen yoksul ekonomiler, geçmişin uzun gelişme aşamalarını kısaltmak, modern ekonomik büyümeyi çok daha sarsıntısız biçimlerde yaratmak gibi tarihsel bir imkâna sahiptirler. Modernleşme deneyleri, demokratikleşme ve yığınların kazandığı yüksek bilinç düzeyi gibi etkenler, çoğu toplumda elli ya da yetmiş beş yıl süren sosyo/ekonomik sıçramaların Türkiye'de de 1945'i izleyen 25 yıla sığdırılabilmesini sağlıyordu. Türk toplumu açısından, bu, **mutlu** bir kazançtı.

Ne var ki, alınan yolun uzunluğu ile bu çapta bir sıçramaya hazır bulunmayan toplumun geleneksel üstyapısı arasındaki derin **çelişme** 1970'ler başında Türkiye'yi bir yol ağzına getirmekte gecikmemiştir. Eski ve yeni güçlerin, toplumun kaderine egemen olma mücadelesine giriştikleri çelişmeli ortamlarda, bütün tarihsel gelişimin gösterdiği gibi, devlet ve ona bağlı kurumlar önemli roller oynarlar. Devlet kuvvetleri üretici güçlerdeki iç anarşiye bir noktada müdahale edebilir; onların, bağlı bulundukları sistem adına yeniden dengeye kavuşturulmasına destek olabilir. Üstelik, çağdaş dünyada devlet kuvvetlerinin ağırlığı daha da yoğunlaşmıştır. **Müdahale,**

(1) Simon Kuznets, **Modern Economic Growth/Rate, Structure and Spread** (New Haven, Yale University Press, 1969), S. 286-294.

zaten var olan bir ağırlığın artık toplum önünde de açıklık kazanması aşamasıdır. Tarihi bilenler için, 12 mart'la gelen rejimin şaşırtıcı olmayışı bundandır zaten.

Türkiye 1972'de bir **geçiş dönemi** eşiğindedir. Yaşanan dönem, içinde bulunulan sistemin zorunlukları, iç yasaları ve genel dünya ortamının çok yanlı etkileri altında alacaktır, kesin biçimini... Günün aktüel sorunu, CHP Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu'nun belirttiği gibi, geçiş döneminin **onarılmaz yaralar** açmamasıydı. Dr. Kırıkoğlu, **geçiş dönemi**'nin en âcil sorunlarından birisi olarak, toplumun içinde bulunduğu ortamın **suçlular** üstündeki etkisini hatırlatır.(2) Kastedilen şey, genç insanların asılıp asılmaması sorunudur. Bu anlarda tarihe dönmek, nice deneylerle oluşmuş dersleri hatırlamak gerekir. **Hoşgörü ve bağışlama,** bütün **sancısız** geçişlerin iki temel nedenidir. Yüzlerce yıllık tarihinde gelişmek, demokratikleşmek, özgürleşmek, ilerlemek için sayısız mücadeleler vermiş Türk halk yığınlarının gelecek adına beslediği özlemler ve gösterdiği hoşgörü, **yarın**'ın ve daha güzel bir dünyaya geçişin biricik güvencesidir, bu büyük sarsıntı anlarında... **Devlet** mekanizmaları **idam** lehine baskı yaparken, halk yığınları desteklemez genç adamların asılmasını...

(15 mart 1972)

V

TARİHİN PENCERESİNDE

GELİR dağılımının eşitsiz olduğu Türk toplumunda, politik huzursuzluğu aslında ekonomik ve sosyal huzursuzluktan ayırmak hiç kuşkusuz mümkün değildi. Bütün

(2) **Milliyet,** (13.3.1972) S. 1 ve 11.

toplumların tarihi, huzursuzluğun asıl kaynağının **iktisadî** etkenler olduğunu gösterir. Ancak durumlarından memnun olmayan insanlar, sosyal gruplar ya da sınıflar **düzen** ile çelişkiye düşer ve sonunda politik arenaya yansıyan büyük problemlerin kaynağı olur. Toplumların özellikle **gelişim** sancıları geçirdikleri dönemlerin, en acılı aşamaları olduğu bir gerçektir. Çağdaş dünyanın müreffeh toplumları 20. yüzyılda bulundukları yere gökten inmediler. Özellikle **Batı Avrupa**'nın **yüzyıl öncesi** insana çokluk tarih kitaplarını elden bırakmayı düşündürtecek kara sayfalarla doludur.

Modern çağ için, tarih, yararlı bir **miras**'tır. Geçmişte yaşanan her şey, belirli dar boğazların ya görülemeyişinin ya da yanlış olarak değerlendirilişinin sonucuydu. Geçmiş çağların, üstelik, ilginç bir özelliği var. Bunlar, modern ekonomik büyümenin tarihinin henüz canlı deneylerle yeni yazılmakta olduğu yıllardı. Tarih yapraklarına sıçrayan **kan, baskı, anarşi** krizleri, bilinmeyen fırtınalarla dolu bir büyük yol alınırken istenmediği halde de ortaya çıkmıştır bazen... Tarihi tekrar etmemek, işte bu noktada **modern** çağ'da bir **imkân** haline geliyordu. Zira, aynı sonuçları yaratan aynı nedenler, tarihsel olarak artık bilinmekte ve görülmektedir.

Uzun sürede bütün toplumlarm isteyebileceği biricik şey, **ilerleme** ve **demokratikleşme**'dir. Üstünde binlerce yılın yükü bulunan tarihi belki de bu yalın hedeflerle özetlemek bile düşünülebilir. **Altüst oluş** anlarının karşılaşabileceği en acı kader, hedeflerin unutulması, giderek belirli bazı sorunların bütün öteki amaçların yerine konacak kadar önemsenmesidir. Tarih, hedefin şaşırıldığı anlarda tökezler. Çünkü, ne kadar büyük gerçeklik verilmek istenirse istensin, bir toplum için hiç bir sorun o toplumun genel **ilerleme** özleminden daha önemli değildir. Ne kişiler, ne de günün içinde birdenbire bir **olmak ya da olmamak** sorununa çevirtilen konular kalacaktır geride.

Giderek, tarih bazen ne inanılmaz gerekçeler ile toplumların kaderlerinin nerelere itilebildiğini biraz acı, biraz da istihza ile kaydedecektir.

Özellikle **anarşizm**'in bastırılması ve anarşinin elebaşıları oldukları gerekçesiyle olağanüstü koşullarda kurulan **sıkıyönetim mahkemeleri**'nde yargılanıp **idam**'a mahkûm edilen gençlerin **asılması** yolundaki baskıların, yönetime el koyan **devlet mekanizmaları**'nca yoğunlaştırıldığı 1972 martında, bütün bunlar iyi anlaşılması gereken tarih dersleriydiler.

Descartes, bütün insan varlığının **düşünmek** ile doğrulanabileceğini yüzlerce yıl önce söylemişti. **Düşünüyorum, öyleyse varım** sözü, insan soyunun Batı'da gerçekleştirdiği bütün maddî gelişimin ardında yer alan felsefî temeli verir. Bu, insana, onun yaratıcı gücüne inanç sorunudur. Bağnazlık, inançsızlığın ürünüdür. Ne yönde ve hangi doğrultuda olursa olsun başka alternatiflerin varlık payını tanımayanlar, onları giderek yaşama haklarını bile ortadan kaldırmak suretiyle yok etmek isteyenler, bir yerden sonra, gerçekliğin gerisine düşmekten kurtulamayacaklardır. Unutulmamalıdır ki, düşünce yalnız pratik olarak kullanılabildiği anlarda varlık kazanır. Düşünmeyi bile reddederek, toplumlara sert ve katı cenderelerler giydirmek ve **olağanüstü** baskıları ebedî olarak sürdürmek isteyenler, geride ancak acı bir miras bırakacaklardı.

Türkiye gibi bütün geçmişi büyük çilelerle dolu bir toplumda yaşanan an, **kollektif** sağduyunun, uzak görüşlülüğün ve en azından yaşama hakkına saygılı davranışların zamanıdır.

Ne var ki, 1972 ilkbaharı istenen hoşgörüyü getiremeyecek ve bir sabah toplum, anarşik olaylardan sorumlu tutulan üç genç adamın idam haberini okuyacaktır günlük gazetelerden...

(31 mart 1972)

VI

"REFORM FETİŞİZMİ"

GARİP BİR çelişkiyi büsbütün belirgin kılar, 1972 ilkbaharının olayları: Siyasal düzeyde tavır giderek sertleşmeler gösterirken, 1971 rejimi'nin ikinci hükümeti durmaksızın **reformlar** yapılması zorunluğundan söz eder. Büyük kentler üstündeki sessizlik duvarıyle gerçekten çelişen bir durum vardır ortada. Reform yapılacaksa ve bunlar önerildiği gibi küçük burjuva kökenli reformlar olacaksa, küçük burjuvaziye gösterilen hoşgörüsüzlük nedendir acaba?

Günün başbakanı, bu doğrultudaki sorulara, «sıkıyönetimin uygulamalarının kendilerine değil, sıkıyönetime ait bir iş olduğu» karşılığını verir. Kendileri ise Atatürk reformcularıdır. Ne var ki, **reform** sloganı **partisiz** başbakan **Erim**'in giderek Adalet Partisi lideri **Demirel** ile sertleşen polemiklere girişmesinin bir gerekçesine dönüşür, 1972 ilkbaharında... Karşılıklı suçlamalar hızlanır ve **reform** ile **seçim** birbirlerine alternatif kavramlar haline gelirler. Her şey, reformun söylenen amaçlar dışında anlamlar taşıdığını gösterir.

Aslında, reformlar hiç de zor şeyler değildir. Yeni bir düzenleme sağlamak için **reform** özlemiyle çalkanan toplumlar, gelecek adına yepyeni umutları bulunan ileri dönük tüm toplumsal sınıfların yan yana geldiğini, ortak bir platform yaratmaya çalıştığını görürler. Yaratıcı reformlar ancak bu tür köklü ittifakların, tarihsel çağrıya doğru karşılıklar verebilmeleri anında pratiğin alanına çıkabilirler.

Bütün reformculuk sloganlarına rağmen 1971 rejimi Türkiye'sinde neden reformlar gerçekleşememektedir acaba?

Çünkü, **reform** ile **toplum** arasındaki ilişki, aslında, deniz ile balık arasındaki ilişki kadar **somut** ve **organik** bir bütündür. Reformları; toprak, vergi, sanayi, dış ticaret, idare ya da doğal kaynaklar gibi adlarla sıralamak tek başına hiç bir anlam taşımaz. 1970'ler Türkiye'sinde olup bitenler bunun yalın birer örneğidirler. Toplumun belki de hiç bir sosyal grubu yoktur ki, reform istediğini açıklamasın, bir dizi reform sloganını birbiri ardına sıralamasın... Bu olgu, toplumda bazı sorunların ancak **maddî** bir gerçeklik elde ettiğini doğrular. Ne var ki, gerçeklik hele 20. yüzyılda hiç de tek yüzlü değildir. Derin **sınıf** farklılıklarına uğramış toplumlarda belki de **her** toplumsal **sınıf** için **ayrı** bir **gerçeklik** kalıbı vardır. Bu kalıplar, o sosyal katların kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkartabilecek hedefleri yansıtırlar ve birçok noktada da aralarında temelden çelişirler.

Reform sorununun gerçek **öz**'ü, ancak **sosyal** anlamıyle birlikte kavranabilir. Sosyal öz dışındaki bütün soyutlamalar ancak birer **reform fetişizmi**'ne götürmekten başka sonuç vermeyeceklerdir. Şekilsiz, toplumsal gerçekliklerden uzaklaşmış **amorf** bir reform kültü aslında gerçek bir reform uygulamasının en büyük düşmanıdır. Zira, **reform**'u içinde uygulanacağı sosyo/ekonomik ortamdan ayırmak, pratikte, balığı susuz yaşatmayı denemek kadar trajiktir. **Reform fetişizmi,** reformları birer **amaç** olarak zihinlerde büyütmenin ve bu amacı, bütün gerçekliklerin ötesine taşırmanın kaçınılmaz bir görüntüsüdür. Oysa, reformlar amaç değil ancak **araç** olabilirler. **Araç** ile **amaç** arasındaki zorunlu ilişkiyi yitirmek; gerçekliğe yabancılaşıp, yeni bir metafiziğin labirentlerinde boğulmak demektir. Oysa, **hiç bir toplumun metafizik anlayışlarla sorunlarını çözebildiğini kaydetmez, tarih**...

Araçlardan beklenen şey, daha büyük amaçları gerçekleştirmekte ancak sıradan birer alet olabilmeleridir.

Büyük amaçlar, doğrudan doğruya ya içinde yaşanılan ya da içine girilmek istenen **sistem** ile ilişkilidirler. **Sistem** bütün sosyo/ekonomik ve politik düzenin işleme yasalarının özü ve anlamıdır. **Reform fetişizmi**'ne kapılmış bulunanlar, örneğin, toplumcu bir düzende gerçekleşebilecek reformları, kapitalist bir sistemde de aynı öz ile uygulamayı düşünebilirler. Tarihsel yanılgıdır, bu... Zira, reformlar, sistemlerin kendileri değil, çeşitli geçiş aşamalarında çok ayrı nitelikler alabilen parçacıklarıdırlar. Bir reform, belirli bir anda belki de bütün değişim sürecinin anahtarlarını verirken, bir başka maddî aşamada sadece tüm toplumu bunalım ya da sıkıntılara itebilir. Reformların, çok farklı durumlarda alabildikleri değişik özellikleri belirleyen biricik etken, var olan **sistem,** bu sistem içinde **boğuşan sosyal sınıflar** ve onların **gelişim** yasalarıdır.

Ne toplumu reformlardan, ne de reformları toplumun sosyo/politik örgütlenişinden ayırabilmek mümkün, öyleyse... Birer **uygulama kalıbı** olan reformları gerçekleştiren ya da kısırlaştıran güç, içinde yaşanan **ortam**'dır. Reform bir **fetişizm** durumuna getirilmeyecekse, öncelikle toplumlarda reformları gerçekleştirmeye yetecek sosyal kökleri bulmak, bu köklerle uyarlı sosyal örgütlenişi sağlamak gerekir. Bir toplumu yeniden düzenlemenin yolu; yasaların soğuk maddeleri değil, bu maddeleri gerçekleştirmeye muktedir tek güç olan insanların maddî istek ve iradeleridir. Bu sosyal irade, toplumun var olan yapısı ve o yapıda gizlenen **dinamikler** dışında hiç bir yerde bulunamaz. Tarihin bütün zorlamalara rağmen gerçekleştirilemeyen nice düşlerin mezarı oluşu, **reform fetişizmi**'yle bunalanlara daima bir **ders** vermelidir. Ne var ki, **1971 rejimi**'nin baskı ve sertlik peşindeki **bürokrasi**'ye yaslanan güçleri için bu anlamda bir **reform** sorunu bulunduğu bile kuşkuludur, zaten... «**Reformlar**», bir **üstten iktidar** olmanın **kılıfı**'dır.

(23 şubat 1972)

2

SERTLİKLE YUMUŞAMA ARASINDAKİ ÇELİŞKİN SONU: «İKİNCİ ERİM» ÇEKİLİYOR

I

YENİ ÇAĞDA ABD VE TÜRKİYE

TOPLUM **yeni siyasal gerginlikler** ile **reform** tartışmaları arasında büyük zikzaklar çizerken, 1971 rejimi'nin partiler üstü ikinci hükümetinin başbakanının **Birleşik Amerika**'ya anlamlı bir gezi yaptığı görülür.

Başbakan Nihat Erim'in 1972 martının ortalarındaki Washington gezisi Türk/ABD ilişkilerinin yeni bir dönemine rastlamaktaydı.

Yüzyıldan uzun bir geçmişe rağmen Türkiye ile Washington arasında sıkı ilişkiler kurulması ancak İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleşebilmişti. Savaş, Avrupa'da olduğu gibi, Orta Doğu ve Asya'da da kurulu dengeleri yıkmıştı. **İngiltere**'nin bir **sömürge imparatorluğu** olarak tasfiyesini kaçınılmazlaştıran bu büyük değişim anında, **ABD** ve **SSCB** dünya platformuna yeni çağın iki süper gücü halinde çıkmaktaydılar artık... Washington'un özellikle Orta Doğu'daki büyük petrol çıkarları için mücadele ettiği bu yeni dengede Türkiye'ye yakınlaşması, tarihin mantığının doğal bir sonucu sayılmalıdır. Zira, Washington Lozan barışı sırasında bir yandan **kapitülasyon**'lar konusunda en sert tutumu takınırken öte yandan da **Musul** petrol bölgesinin **İngiltere**'ye bırakılmaması için

Türkiye'ye yaptığı gizli telkinlerle, 20. yüzyıl ortalarında dünya petrolünün onda dokuzunu veren bu bölge üstündeki titizliğini ortaya koymuş bulunuyordu. Soğuk savaş yıllarının olağanüstülükleri, 1945'lerden sonra Ankara ile Washington arasında derin bir **iç bağlılık** doğmasını hızlandırmıştır.

Türk/ABD ilişkilerinin temelinde yatan bütün aktüel sorunlar, 1945 sonrasındaki yirmi beş yılın **bağlılık** ilişkisinin damgasını taşırlar. **Truman Doktrini** salt Sovyetler Birliği karşısında alınmış bir tavır değildir. Bu tavır, daha derinlerde, Akdeniz ve Orta Doğu'da Birleşik Amerika hegemonyasını yerleştirme kararıdır da... Oysa, her hegemonya deneyi, istenmediği durumlarda bile güçlü ile güçsüz bulunan arasında tek yanlı bir dengesizlik yaratır. Marshall yardımları ve onu izleyen ABD dış kredileri, Türk ekonomisinin **kapitalizm** doğrultusunda hız alışında görülmemiş ölçüde etkili ve yararlı olacaklardır. 1950'lerde gerçekleşen tarımsal gelişimle de ABD yardımları aracılığıyle Türkiye'ye giren traktör sayısındaki artış arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Yollar, barajlar, santrallar ve benzeri altyapı yatırımları, Türk ekonomisinde modern kesimin doğuşuna o tarihlerde büyük katkılarda bulunuyorlardı. Ne var ki, dış kaynakların çok etkili olduğu bu sıçramalar ortaya yalnız ağır bir **dış borç yükü** çıkarmakla kalmamış; Ankara'nın genel siyasetinde belirli zamanlarda çok ağır ayak bağları da yaratabilmiştir.

1970'ler yeni bir dünya düzenine ilişkin arayışların yoğunlaştığı çok önemli bir başka geçiş aşamasıdır. Batı'da, **Ortak Pazar** gibi yirmi beş yıl önce düşünülmesi olanaksız sayılan **yepyeni** bir eleman vardır. Ekonomik ve politik birlik yönünde adımlar atan ve on ülkeden kurulu birleşik bir Avrupa hedefini gündeme koyan Ortak Pazar, **Akdeniz hegemonyası** konusunda **SSCB** kadar

1970'lerde **ABD**'ye de karşıdır. Tarihsel olarak bu, sosyalist bloktaki Sovyet/Çin uzlaşmazlığı kadar stratejik bir gelişmedir. Akdeniz ülkelerini ekonomik üstünlük bölgesine almak için bir dizi özel anlaşmalar yapan Batı Avrupa'nın yeni siyasetinde **Türkiye** vazgeçilmez rollere sahiptir. Asya ile Avrupa arasında, dünya dengelerinin hâlâ en hassas noktalarından birisi üstünde duran Türkiye'nin soğuk savaş sırasında doğan bağlantıları böyle bir değişim anında her halde önemli tartışma ve çekişmelere konu olabilecektir.

Ankara ve Washington, öncelikle, bir çelişmeyi çözmek durumundadır. Ekonomik güçlükleri dünya çapında artan **Birleşik Amerika,** dış borçlar aracılığıyle Türkiye'de ekonomik bakımdan elde ettiği söz hakkına artık eskisi kadar sahip değildir. Askerî alanda ise, NATO dolayısıyle, Birleşik Amerika'nın üstünlüğü hâlâ devam etmekteydi. **Ekonomik** ve **askerî** alanlardaki bu **kritik** farklılık, bazı anlarda, küçümsenmeyecek iç çekişmeler doğurabilecek kadar önemli bir etkendir. Tercihlerini, **klasik demokrasi** ve çok partili politik sistemler lehine kullanan, soğuk savaşın tasfiyesine genellikle taraftar bulunan **Batı Avrupa**'nın genel tavrı, **dışsal** dinamiklerin giderek içsel oluşumlar üstünde son derece kararlaştırıcı roller oynayabildiği **yeni bir dünya** ortamında hiç de ihmal edilemez. Ortak Pazar'ın, Portekiz, Yunanistan ve benzeri toplumlardaki **antidemokratik** rejimleri hoşnutsuzlukla karşıladığı dünya kamuoyuna sık sık duyurulur, 1970'ler başlarında... Cunta Atina'sı ile olan bağlantılarını da Ortak Pazar uzun süredir zaten **buzdolabı**'na koymuş bulunuyordu. Ortak Pazar'ın ABD'nin ekonomik çıkarları aleyhine olarak Türkiye ile geliştirdiği ikili bağlantıların [yaratacağı etki kaymalarından dolayı] uluslararası ticaret alanında Washington'un sert tepkilerine sık sık yol açtığı da gizlenmez duruma gelir.

Türk Başbakanının Birleşik Amerika gezisi, son çözümde, toplumun ekonomik ve politik geleceğiyle ilgili bazı sorunların açıklıkla ele alınmasına fırsat verir.

(18 mart 1972)

II

1972'DE POLİTİK VE EKONOMİK GÜNDEM

PARTİLER ÜSTÜ hükümetin başbakanının Washington'da ABD başkanı Nixon'la yaptığı görüşmeden dönüşünden az sonra 1972 martının son günleri sertlik ile yumuşama alternatifleri arasında sallanan Türkiye'ye birdenbire **politik** ve **ekonomik** bakımdan özel anlamlar taşıyan **belgeler** getirmeye başlar. Belgelerin en ilginci, **Millî Güvenlik Kurulu**'nun bu çalkantılı ortamda yaptığı olağanüstü toplantı sonunda yayınladığı bildiridir. Kurul, Türkiye'nin önüne iki hedef koymaktadır. Bildiriye göre, Türkiye'nin dünyadaki yerini koruyabilmesi, insan haklarına dayalı **demokratik** rejim içinde **hızla kalkınma**'sına bağlıdır. Ellinci yılına yaklaşan Cumhuriyet Türkiye'si açısından, bu iki hedef bütün modernleşme ve demokratikleşme sürecinin o güne kadar uzanan temel mantığını ifade eder, bir bakıma...

Ne var ki, Güvenlik Kurulu bazı kurumların sosyal ve ekonomik reformlar yapılmasına ve bu amaçla da hükümetin gerekli yetki ile donatılmasına yeterince yardımcı olmadığı kanısındadır. Kurulun, özellikle, Başbakanın bu konuda **güçlük** çektiğini not eden bildirisi ile

Başbakan Erim'in aynı gün açıklanan siyasal liderlere mektubu(1) bir bütünü oluştururlar. Başbakan Prof. Erim, mektubunda, isteklerin gerçekleşmesi amacıyle yapılacak **anayasa değişiklikleri**'nden başka, **basın** ve **yayın** organları için de bu kurumların **millî menfaatlere yararlı** yolda yürümelerini sağlayacak tedbirler tespitini öneriyordu. «Olağanüstü bir ihtiyaca cevap vermek için kurulmuş» bulunan hükümetin isteklerini, Cumhurbaşkanı Sunay'ın **partiler**'den **«siyasal çatışmalara bir süre için ara vermelerini»** isteyen beklenmedik bir açık mektubu izler. Bütün bunlar, reform sloganlarından giderek uzaklaşmaya başlayan «İkinci Erim» hükümetinin ayağı altındaki toprağı usul usul çekme çabasındaki siyasal partilere yapılmış sertleşme uyarılarıdır, aslında...

Gerçekten **siyasal platform,** 12 mart 1971 Muhtırasının bir yıl geride kalmış olmasına rağmen durulmuş değildi. Yeni dönem, **ortanın solu** hareketinden beri yapısal değişiklik sürecinin yarattığı iç sarsıntıları dengeye kavuşturamayan CHP için özellikle ilginç anlamlar taşır. CHP Genel Sekreteri Dr. Kırıkoğlu'nun, Marmara ve Trakya'da yaptığı incelemeler sonunda, partiler üstü «İkinci Erim hükümetinden çekilme» yolunda bir eğilimi bile bulunduğunu açıkladığı parti örgütü ile CHP'nin parlamenter yönetim kademeleri arasındaki çelişmeler, Türkiye'nin siyasal gündeminin kararlaştırılışında etkilerini gidererek duyurmaya başlamışlardı bile... **1971 rejimi** ile bütünleşmeye çalışan CHP'nin tarihsel bürokratik kanadı sert eğilimleri belirli bir hoşnutlukta izlerken, Ecevitçi sosyal demokrat kanat da sürekli olarak yıpratmaya çalışmaktadır «partiler üstü hükümet» formülünü...

Kapitalizmin programını izlerken iktidardan ayrılmak zorunda kalan Adalet Partisi ise, Türkiye'nin sorununu

(1) **Milliyet,** (28.3.1972) S. 1 ve 2.

partiler üstü hükümet biçiminden duyduğu hoşnutsuzluğa rağmen, **güçlü yürütme**'nin gerçekleşmeyişinde bulur. Güçlü hükümet, önemli ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde duyulan sıkıntıları azaltacağı var sayılan bir formüldür. Ekonomik sistemle bütünleşen öteki siyasal partilerin de bu formülü benimsemelerinin zor olmayacağı sezilir.

1972'nin **ekonomik** gündemi ise Türkiye'nin altı Sanayi Odasının ortak toplantıları sonunda 21 martta Ankara'da yayınladıkları bir bildiride bulunabilir.(2) Sanayiciler, «1970 yılından beri süregelen yatırım durgunluğu, 1972 yılının geniş olanaklarına rağmen devam etmektedir» derler. Mart sonlarında döviz rezervi 900 milyon dolar gibi Türk iktisat tarihinde görülmemiş düzeylere erişen Türkiye'de sanayiciler, çözülemeyen bir sorun bulunduğu inancındadırlar. Sorun; aynı artış temposuyle birikmeye devam ettiği takdirde ekonomide şiddetli **enflasyoncu** baskılar yaratmaya aday bulunan döviz kaynaklarının yeni yatırımlarda nasıl kullanılabileceği konusudur. Bildiri bu kritik anda ekonomik gündemi şöyle özetler: «Hedefimiz, iki milyon işsizi barındırmak, ücret artışlarını, geçim endeksleri ve prodüktivite artış oranları ile mukayese tutacak tedbirleri almaktır». Söz konusu olan, yatırımları hızlandıracak özendirici tedbirlerle birlikte, ücretler için de **devlet - işveren - işçi** arasında **kanunî bir konsey** kurulmasıdır.

Yatırımsızlık gerçekten de, sanayileşmesinde bir yol ağzına gelen Türkiye'de 1971 rejiminin ilk yılı boyunca çözülemeyen aktüel sorunu teşkil ediyordu. Geçmişte sadece **tüketim** sanayilerine dayanan Türk sanayiinin 1970'lerde **üretim için üretim** aşamasına geldiği hiç unutulmamalıdır. Öyle ki, 1962'de toplam sanayi üretiminin % 67,8'ini **tüketim malı** üreten sanayiler teşkil ederken

(2) **Türkiye İktisat Gazetesi** (23.3.1972) S. 1 ve 8.

bu oran 1972'de % 47,8'e gerilemek üzeredir. Sanayileşme hızlandıkça, üretime gerekli ara mallar'ı yurt içinden karşılayan yeni bir kesim de çıkmıştır ortaya... **Ara mal** üreten sanayiin payı 1962/1972 döneminde % 19,3'ten % 38,2'ye erişmiştir. Yapısal değişim, Türk sanayiini doğrudan doğruya **yatırım malı** üreten **makine ve donanım** sanayilerini kurmaya uygun yeni bir aşamaya yaklaştırıyordu. Kurulması zorunlulaşan sanayi dallarına kamu ve özel kesimce yatırımda bulunulmasını hızlandıracak bir destekler bütünü, bu ortamda, var olan sistemin hayatî sorunu haline dönüşmekteydi.

Aslında **sistem**'in bütün dramı, en ileri Batı ekonomilerinin bile sanayileşme için olağanüstü devlet destekleri sağladıkları bir çağda Türkiye'de hâlâ sertleşme tedbirleriyle uğraşan «partiler üstü» hükümetin benzer tedbirleri 1972 martına kadar getirememiş oluşunda da bulunabilir.

(4 nisan 1972)

III

ÜRGÜPLÜ'NÜN GÜNDEMİ

HEM REFORMLARDAN söz eden, hem de sertlik yaratan uygulamalarıyle en reformcu küçük burjuva çevrelerle bile çelişen 1971 rejimi'nin partiler üstü hükümetinin büyük çelişkisi, Türkiye 1972 mayısına yaklaşırken birdenbire çözülür. Sert bildiri ve mektupların gölgesinde reformcu bir kişiliği sürdürmeye çalışan hükümetin başbakanı, **Prof. Erim**, bezgin bir tavırla **istifa**'sını verir. Kulislerde, bu istifanın, CHP lideri İnönü'nün bile karşılaştığı **sertleşme** eğilimleri dolayısıyle **Prof. Erim**'den

desteğini çekmesinin bir sonucu olduğu söylenir. AP lideri Demirel'ie çekişmesinde, partiler üstü hükümetin başbakanı bu kez CHP lideri tarafından da yalnız bırakılmıştır. Başbakan öylesine küskündür ki, yeni hükümet yeni bir başbakan tarafından kuruluncaya kadar göreve devamı bile kabul etmez; yerine Kabinedeki MGP'li Savunma Bakanı **Ferit Melen**'in **başbakan vekili** atanmasını önerir. Dikkat çeken bir öneridir, bu... Bazı çevreler Melen'in açısından bunun bir başbakanlık stajı dönemi sayılması gerektiğini ileri süreceklerdir.

Ne var ki, 1971 rejiminin ilk başbakanının, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'deki rejimin kaderinden duyduğu kaygıların arttığı bir sırada çekilmesiyle yumuşama havası bir an ağır basar... **ABD** gezisi yaramamıştır, **Demirel**'le çatışan başbakan **Erim**'e... **İkinci Erim Hükümeti**'ni **sertlik** eğiliminde boşlukta bırakan şey, **Batı Avrupa**'nın etkisidir.

Türkiye'nin 1971'de girdiği olağanüstü rejimin ikinci başbakanlık görevi, **Suat Hayri Ürgüplü**'ye verilir. Toplumun demokratik güçleri, Ürgüplü'nün uzun süren başbakan adaylığı ve hükümet kurma çabalarını olumlu karşılayacaktır. Zira, içte ve dışta geçen uzun hizmet yıllarında Ürgüplü, çağdaş toplumlarda ekonomik ve sosyal sorunların ağırlığını bilen bir devlet adamı kişiliğini kazanmıştır. Derin sosyal farklılaşmaların ve dünya görüşü ayrılıklarının yer aldığı yeni Türkiye'de bu niteliği Ürgüplü'ye her halde çok şeyler kazandırabilecektir. Ürgüplü'nün sertlik eğilimlerinden kaçınan, sosyal sorumluluğunu tanıyan, sorunların çözümünde çok yanlı alternatifleri göz önüne alabilen yönetim tarzı, umut verir herkese.

Ürgüplü, 1970'ler Türkiye'sinde birbirine derinden bağlanan **ikili** bir görevi **yüklenecekti.** Görevlerin biri-

si, AP lideri Demirel'in yeni Başbakanın atanmasından önce belirttiği gibi, Türkiye'de bir **geçiş** rejimini gerçekleştirmektir. Söz konusu olan şey, **1971 rejimi**'nin yerini **1972 rejimi**'nin almasıdır.(1). Modern kapitalist toplumların ayrı sınıflardan kurulu **çoğulcu** (plüralist) yapısını tanıyan bir siyaset adamı, öncelikle, **demokrat** olmak zorundadır. Demokratik haklar, çoğulcu toplumlarda sosyal ayrılıkların daha az çileli çözümlere vardırılmasını kolaylaştıran araçlardır. Çalışan sınıflar, toplumsal oluşum sürecine demokratik haklar ve örgütlenişler yollarıyle katılırlar. Ürgüplü'nün başbakanlığa atanmasını böyle bir ortamda «demokrasiye inanan herkesi sevindiren bir haber» diye niteleyen CHP Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu bile Ürgüplü'nün **demokrat** kişiliğine duyulan güveni ifade ediyordu. Anlaşılıyordu ki, geçiş döneminin en az sarsmtıyle gerçekleştirilmesinde, yeni başbakanın liberal ve demokratik karakteri gerekli sosyal desteklerin kurulmasını sağlayabilecekti. Kaldı ki, bazı küçük burjuva çevrelerdeki kanının tersine, Türkiye'de reformiara karşı koyan halk yığınları değil, doğrudan doğruya, reformların eski güçlerini sarsacakları **kapitalizm öncesi**'ne ait bir bölüm egemen sınıflardı. Toplumda **huzur** sağlayacak reform kanunlarını çıkarmak, bu çerçeve içinde, gerekli yeniden düzenlemeleri gerçekleştirebilecek güçlerin **ittifak**'ını sağlayabilmek sorununa bağlanmış görünüyordu, 1972 mayısının ilk günlerinde... Ama bu umudun gerçekleşmesi ancak **1971 rejimi**'nin siyasal partiiere belirli hareket serbestlikleri verip veremeyeceğine son derecede bağlıydı.

Türkiye, 1971 rejimini izleyen dönemde sürekli ekonomik **durgunluk** ve **bunalım** içindedir. **OECD** Türk ekonomisine ilişkin yeni raporunda, **yatırımsızlık**'ın baş nedenlerinden birisi olarak, Türk kapitalizmi'nde beliren

(1) **Son Havadis** (28.4.1972), S. 1.

bekle ve gör tavrı gösteriyordu.(2) Ekonomik ve politik çerçevelerin yetersiz kaldığı ortamlarda bu şaşırtıcı olmayan bir davranıştır. Oysa, kapitalist ekonomilerin dönemsel bunalımlarıyle ilişkili sarsıntı dönemleri için Keynes'ten sonra iktisat düşüncesi son derece etkili araçlar geliştirebilmiştir. Keynes'in yıllar önce belirttiği ve Birleşik Amerika'dan başlayarak bütün Batılı ekonomilerin 1970'lerde kullandığı bu araçlar, kapitalizmin bunalımından salt kendi pazar sistemiyle çıkamayacağı gerçeğine dayanır. Ekonomiyi yeniden düzene koyup, harekete getirtecek tek güç kaçınılmaz olarak, **devlet** olacaktır. Çağdaş devlet; vergi, kredi, maliye, plan, dış ticaret alanlarındaki tedbirlerle bütün ekonomiyi yepyeni dengelere kavuşturabilecek; piyasa araçlarıyle doğmayan **efektif talebi**, devlet mekanizmalarıyle yaratabilecekti. 1970'ler Türkiye'sini olağanüstü rejimden **olağan** rejime geçirme görevini yüklenen Ürgüplü'nün başarısı, yaşanan anın özel koşulları içinde, toplumda iktisadî dinamizm ve yatırım dönemini en kısa sürede başlatabilmesiyle mümkün görünüyordu.

Ama, acaba kendisine bu fırsat verilecek miydi? Bu biraz da, CHP'nin alacağı yeni yörüngelere bağlı olan çok ilginç bir soruydu, 1972 ilk baharında...

(2 mayıs 1972)

---

(2) **OECD Economic Surveys: TURKEY** (Paris, OECD, 1972) S. 27.

3

CHP'DE İKTİDAR DEĞİŞİKLİĞİ: «İSMET PAŞA» NİN YERİNE SİVİL ECEVİT LİDER OLUYOR

I

İNÖNÜ VE TARİHİN CHP'YE AYIRDIĞI YER

20. YÜZYILDA **kapitalist** gelişme modelini izleyen hemen her toplum, **plüralist** (çoğulcu) bir sosyal yapıya sahiptir. Bu, öncelikle, izlenen ekonomik sistemin zorunluklarıyle ilgili bir toplumsal gerçekliktir. **Tek sınıflı** bir toplum modelini hedef alan **sosyalizm**'e karşılık, **kapitalizm**, sermaye ve emek güçlerinin ana ekseni teşkil ettiği **çok sınıflı** bir düzeni gerektirir. **Refah devleti** doğrultusundaki **sosyal demokrat** uygulamalara ve sınıf çelişmelerini yumuşatma çabalarına rağmen, **çoğulcu** toplumlar, farklı sosyal grupların aralarındaki ekonomik, politik ve sosyal mücadeleler üstünde yükselirler. **Klasik demokrasi**, çok sınıflı toplumların tipik siyasal sistemini verir. Ancak bu süreç içindedir ki, birbirleriyle çatışan ve çelişen sosyal gruplar ayrı yönlerdeki ekonomik ve politik hedeflerini gerçekleştirme mücadelelerini yürütebilirler.

1945 sonrası Türkiye'sinin önemli gerçeklerinden birisi, Türkiye'nin **çoğulcu** bir toplum yönünde önemli adımlar atmış oluşuydu, zaten... **DP/AP** ikilisinin izlediği özel girişimci kalkınma modeli, toplumun kapitalizm öncesine ait sosyal yapısını yirmi yıl boyunca hızla modern

sınıflı toplumlara doğru dönüştürmeye başlıyordu. 1970'lerin kaosu, gerçekte, sosyal yapıdaki bu derin sıçramanın bir görüntüsüdür. Kırdan kente kadar yaşantının her alanında tüm ekonomik ve sosyal gerçeklik, daha ileri kapitalist üretim ilişkilerinin zorunlu kıldığı yönde, yeni **saflar** almaya itiliyordu... Bu güçlü **itiş**, kalkınmanın toplumsal karşılığı olarak, yalnız yeni istekler değil, köklü olarak farklılaşmış politik ve ekonomik tavırlar getirmekte gecikmez. Önce büyük burjuvazinin içinde başlayan, giderek liberal AP'ye sıçrayan sosyal çatlama, küçük burjuva radikalizminin eski kalesi CHP'yi de bir başka yönden sarsmıştır. **Sosyalizm** Türkiye'de aktüel bir sorun katına yükselirken, CHP de **ortanın solu**'nda yeni bir saf alma mücadelesine sürüklenmiştir.

1972 Türkiye'sinde, sosyalist parti TİP'in **ırkçılık** gerekçesiyle kapatılması sonucunda **plüralist** yapının politik bir **boşluk** ile karşı karşıya bulunduğu görülmekteydi. Demokratik süreçler açısından bu belirli bir eksikliktir. CHP Genel Başkanı İnönü, 1971 rejiminin olağanüstülüklerine rağmen bu gerçeği belirten belki de ilk siyasal lider olmuştu. Liberal toplumların sağlıklı gelişimi, her ekonomik ve sosyal tezin antitezinin de demokratik mücadele alanında yer alabilmesine bağlıdır. Batı ekonomileri, çok partili modeli lüks diye yaratmış değillerdir. Farklı sosyal sınıfların program ve iradelerini yansıtan sistem, aslında, var olan düzenin biricik dengelenme yoludur da... Toplumcu siyasal örgütlenişten yoksun bırakılan 1972 Türkiye'sinde siyasal alandaki belirsizliklerde **sosyal** faktörün rolü mutlaka aranmalıdır. **CHP**'deki **iç** çatışma böyle bir tarihsel anda birdenbire yoğunlaşmaya başlar. **Ortanın solu**'nun 1972'de erişmek istediği **sosyal demokrat** çizgi, ilerlemek, kalkınmak ve büyümek isteyen Türk toplumunda, yeni mevzileniş çabalarının da bir başka halkasını temsil eder.

Adalet Partisi'nin **liberal** bir parti olarak yerini aldığı siyasal yelpazede CHP'ye kalan alan son derece belirlidir. Söz konusu olan **liberalizm** karşısında gerçek bir **alternatif** oluşturma görevidir. Tarihsel ve sınıfsal yapısı CHP'nin oluşturacağı görevin sınırlarını da çizmiştir. CHP, en çok, **sosyal demokrat** bir parti olabilir. Çalışan sınıfların öncü kesimlerinin siyasal eylem programlarını temsil eden **sosyalist** partiler, hiç kuşkusuz, çok daha ayrı süreçler içinde doğabilirler. Sosyalizm soyut özlemler ile değil, o özlemleri gerçekleştirecek yapısal organik örgütlenişler ile gelişir. Dünya sosyal mücadelelerinin tarihi bunu açıklıkla ortaya koyar. CHP'de 12 mart'ın ilk günlerinde birden keskinleşen İnönü-Ecevit çatışmasında da yapılması gereken ilk iş, partinin **tarihsel** yerini iyi değerlendirmek olsa gerektir. Eğer topluma gerçekten bir **alternatif** sunulmak isteniyorsa, AP'nin **liberal** programıyle aynı yönde yarışmak CHP için mümkün olamazdı. **Sosyalizm** de var olan yapısıyle CHP'nin ötesine düştüğüne göre, CHP'ye kalan yer, **sosyal demokrat** bir rotadan ibaretti. Gerçek **muhalefet partisi olmak** istediği sürece siyasal yelpazede ikinci bir yer yoktur, CHP için.. O kadar ki, Ecevitsiz bir CHP bile [bazı esnekliklere baş vurulsa da] **ortanın solu** çizgisini ister istemez koruyacaktı.

CHP Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu, daha 1972'nin ilk aylarında bütün sorunun, sosyal yapının gerçekleri önünde alınacak tavırla ilgili olduğuna işaret ediyordu. Bu, sermaye ve emek güçlerinin teşkil ettiği sosyal eksende **seçilecek yer** ile ilgili bir sorundur. Dr. Kırıkoğlu, alınacak yerin, [**sermaye**'den yana çıkan **AP**'ye göre] **CHP** için **emek** güçlerine daha yakın bir noktada seçilmesi gerektiğini açıkça hatırlatmaktaydı. İnönü-Ecevit çatışmasının düğümünü çözecek formül, Genel Sekreter Kırıkoğlu'nun koyduğu realist çizginin dışında her halde buluna-

mazdı, da... Türkiye'nin sistem olarak içinde yer aldığı Avrupa'nın, Ortak Pazar'ın genel politik görünümü de zaten bundan başka bir şey değildir.

Tarih ve sosyal koşullar bunalımlı Türkiye'de CHP'yi kendisine bırakılan sosyal demokrat **alternatif**'i temsile çağırıyordu artık... Tarihin iradesi, böyle anlarda, bütün bireysel iradelerden çok daha güçlü, kararlaştırıcı bir role sahiptir.

(1 şubat 1972)

II

BATI, DEMOKRATİK TÜRKİYE VE İNÖNÜ

ÖNEMLİ gelişmelere tanık bulunan bir dünya ortamında Türkiye'nin sorunları da ilginç dönemeçlerden geçiyordu, 1972'nin o **kararsızlık, sıkıyönetim** ve **bunalım** günlerinde... Çoktandır anlaşılmış bulunan **gerçek**; değil Türkiye'yi, yeryüzünün en küçük toplumunu bile yaşanan çağın genel hareketlerinden soyutlanmış olarak düşünmenin artık imkânsızlaştığıydı. Bloklar arası sorunlar ve bu sorunların getirdiği dengeler, her topluma, belirli ölçüde sınırlanmış bir hareket platformu bırakıyordu, 20. yüzyılda. Bu platform, ekonomiden politika ya da sosyal sorunlara kadar uzanan bir dizi alanda küçümsenmeyecek etkinliğe sahiptir. **Türkiye** ise daha dünya tarihinin erken aşamalarından beri dünyanın genel hareketlerin zaten bütünleyici bir parçası olan bir toplumdur. Doğu ve Batı arasında, **kapitalist dünya sistemi**'nin kilit taşlarından birisi görünüşündeki 1970'ler Türkiye'si, dünyanın gidişine elbette eski çağlardan daha da çok bağlıdır.

1970'ler dünyası, kapitalist ve sosyalist sistemlerin

en gelişmiş ülkelerinde bile yeni anlayışların arandığı bambaşka bir çağ eşiğindedir. İki yüz yıl boyunca Batı'ya büyüme ve refah sağlayan yöntemler, çağdaş Batı'nın ileri dönük başlarına oldukça **eskimiş** görünmektedir şimdi **Totaliterlik,** yeni çağda sayılı **faşist** devletlere rağmen bütün toplumların **evrensel** olarak reddettiği bir kavramdır, sözgelişi... Yeni dünya, Batı ve Doğu için, tartışmasız biçimde, bir **katılma** dönemi olmalıdır. **Katılma** ise **klasik demokrasi** ile ilgili çok kurumu yeni aşamalara iten bir büyük hedeftir. Söz konusu olan, yaşama kavgasını günlük hayatın sayısız labirenti içinde veren yüz milyonlarca adsız kişinin, iradelerini ve özlemlerini toplumların karar süreçlerine nasıl yansıtabilecekleridir. Bu çağda **demokrasi**'yi küçümsemek değil, ancak daha ileri sınırlara götürmek düşünülebilir. Demokratik haklar, toplumların uyanan yığınlarının, adsız kalabalıklarının, kendi örgütleriyle düşünce ve uygulama alanına çıkabilmelerinin tek aracıdır. Düşünürü ve sıradan yurtdaşı ile Batılı adamın 20. yüzyıldan beklediği tek şey, Ortak Pazar ülkelerinin en ünlü üç yüz aydınının açıkça ortaya koyduğu gibi(1) üstünde bir **«çöl sessizliği»**nin bulunmadığı daha ileri demokratik aşamaları gerçekleştirmektir.

Türkiye, ekonomisi ve bütün sistemi ile bir parçası olarak yer aldığı **Avrupa**'dan 1970'lerde ayrı düşünülemeyecek bir toplumdur. Büyüyen Türkiye, gelişmenin önüne koyduğu sayısız ekonomik sosyal ya da politik sorunu çözmek için yeni yöntemler seçecektir. Batı'nın klasik gelişim şemaları, geçen çağlarda, sınırlı bir bilgi ve deney ortamının etkisiyle, toplumların geçiş dönemlerini gerçekten çok sancılı kılmıştı. Oysa, yeni birikimlerle donanmış bir çağda, geçmişin klasik şemalarını tekrarlamamak; demokratik süreçlerin dışında, **bonapartizm** de-

(1) Joe Rogaly, «A Europe of Doubt and Anxiety, **The Financial Times** (25.4.1972), S. 19.

nemelerine girişmemek artık mümkündü. Ortak Pazar'ın siyasal uzantısı sayılabilecek Avrupa Konseyi Siyasal Komisyonu'nun toplantılarını, 1972 nisanında Türkiye'de yapması bir **rastlantı** olmasa gerekti. Türkiye'ye gelen Avrupa'nın siyasal beyinlerinin bir bölümü, ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümünde seçilecek yöntemler sorununu en üstte, yakından araştırma ve tartışma olanağını bulmuşlardı. Komisyon başkanı, «Siyasal parti liderleriyle yaptığımız temaslar, Türkiye'de reformların gerçekleşeceğine bizi inandırmıştır, bu ileri bir adım olacaktır» sözleriyle, aynı zamanda, Türkiye'yi nasıl ele aldıklarını da dile getiriyordu. Başkanın deyişiyle, «Türkiye'de parlamenter demokrasi hayattadır, dinamiktir, canlıdır ve güçlükleri göğüsleyecek kudrettedir» (2)

Toplumların, yeni özlem ve isteklerini **demokratik** süreçler içinde gerçekleştirmeleri, **Batı Avrupa**'nın genel gidişini teşkil eder. Bu süreç, aynı zamanda, demokratik hak ve mücadelelerin siyasal, sendikal ve benzeri alanlarda, yeni örgütleniş biçimleriyle çok dinamik ve etkili olarak kullanılmasını da zorunlu kılar. Gereken şey, demokratik bir toplum için **olmazsa olmaz** bir koşul sayılan **sosyal** alternatifleri açıklıkla ortaya koymaktır. Çoğulcu bir toplum, **sermaye** kadar, **emek** ile ilgili güçlerin de örgütlendiği ve demokratik alternatifler durumuna gelebildikleri bir toplumdur. **Yunanistan** dosyasını, albaylar rejimi ile birlikte buzdolabına koyan **Avrupa Ekonomik Topluluğu**'nun istediği şey, demokratik topluma, en azından gerçek bir **sosyal demokrat** alternatifin tanınmasıdır. Türkiye'nin kendilerine yeni kimlik arayan bütün kurumları ve değişim sancıları çeken örgütleri, ekonomik ve siyasal karar mekanizmalarına geniş yığınların etkili olarak katılmasını gerçekleştirmek zorundaydılar. Çağın

(2) **Milliyet** (26.4.1972), S. 1 ve 9.

dışında kalmamak, yaşanan anın genel gidişine **ters** düşmemekle mümkündü. İnönü'nün her halde görmüş olacakları tarihsel gidiş, Türkiye'de **demokratik sol** alternatifin de kesinlikle biçimlendirilmesi doğrultusundaydı, **1971 rejimi**'nin bir **tercih eşiği**'nde bulunduğu 1972 ilkbaharında...

(28 nisan 1972)

III

CHP VE TÜRKİYE'Yİ ANLAMA SAATİ

TÜRK CUMHURİYETİ'nin tarihsel ve sosyal temellerini atan ana parti CHP, partiler üstü ikinci Erim kabinesinin düşüşünden az sonra yaptığı olağanüstü Kurultayı ile kendisine yeni kişilik verme mücadelesinin başka bir sayfasını açmaya hazırlanıyordu gerçekten de... Olağanüstü Kurultayın önüne gelen tezler, daha derinde, Türk toplumunun yapısal değişiminin ortaya çıkardığı büyük olayların birer ürünüydüler.

Bütün sosyal teori ve pratik, toplumların altyapılarında beliren değişikliklerin üstyapı kurumlarmda da köklü yeniden düzenlemeleri zorunlu kıldığını gösterir. Ulusal kurtuluş savaşı, Türkiye'nin bazı egemen güçleri ile geniş halk yığınlarının özlemlerini birleştirebilen olağanüstü bir ittifak altında gerçekleşmişti. Anadolu'nun **ulusal** niteliği ağır basan eşraf, toprak sahibi ve sermaye grupları ile asker/sivil bürokrasi'nin siyasal programını izleyen ünlü **Birinci Grup**, ilk TBMM'nin tek gücü değildi. Köylülüğün, işçinin çeşitli çalışan sınıfların sosyal iradesini çokluk **dinsel** bir görünüm altında yansıtan ünlü **İkinci Grup**, Kurtuluş Savaşının içine inançla katılmasay-

dı yeni Türkiye belki de çok acı günler geçirecekti. Oysa, Kurtuluş Savaşı kazanılırken toplumda **demokratik muhalefet**'i temsil eden ikinci kanat tasfiye edilmiş ve Birinci Grup, giderek, CHP aracılığıyle bütün devlet mekanizmalarına el koymuştur. **1971 rejimi** sonrasında CHP'yi **iktidarda kalmak isteyenler** ile **seçimli bir ortama geçmeye öncelik verenler** şeklinde **ikiye ayıran** bunalım, dünün bu büyük yanılgısının kefareti olarak görülebilir. CHP'nin tarihsel dramı, cumhuriyet'in ilk yirmi beş yılı boyunca ileri dönük bir demokratik muhalefete fırsat vermemiş oluşunun sonucuydu. **İşçi sınıfı** ve **yoksul köylülük** o yüzden gittikçe kopmuştur, **CHP**'den...

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen **yirmi beş yıl**'ın sosyal ve ekonomik gelişimi durduran engelleri önüne katıp götüren büyük değişim süreci, pratikte, CHP'nin geleneksel yapısının çöktürülmesi demekti. Zira, sosyal ilerleme ve daha yüksek bilinç düzeyleri arayan yığınlar, ana felsefeleri toplumlar üstünde bir **sözde denge** sağlamaya dayanan klasik **orta sınıf** düşüncelerini daha ilk andan reddederler. Büyüyen bir toplum, sınıfların dışında ve üstünde denenen sosyal hakemlik çabalarını olumsuzlayan toplumdur. O anda yeni bir maddî çerçeveye erişmekten başka özlemi olmayan sosyal güçler, **denge**'den değil, **değişim**'den yana olan programlarla birlikte yürüyeceklerdir. Dinamik yığınların biricik isteği, durgun bir tarım ekonomisinden sanayi toplumunun ileri üretim ilişkilerine geçebilmektir. DP/AP ikilisi önlerindeki tarihsel bileti kullanırken; dengeci dünya görüşü yüzünden CHP, toplumun yapısındaki köklü kabuk değiştirmenin uzun yıllar bu yüzden yanında yer alamıyordu.

Değişen sosyal yapı, varlığını yeni koşullara göre bir ölçüde ayarlayabilen Adalet Partisi'nden sonra 1972 ilkbaharında CHP'den de aynı içsel bütünlüğü gerçekleştirmesini bekliyordu artık. CHP Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu'nun olağanüstü Kurultay eşiğinde demokra-

tik sol adına bonapartist eğilimlere, tepeden iktidar olma özlemlerine karşı gösterdiği olağanüstü direnç, aslında, sosyal yapıdan aldığı derin gücün eseriydi. Sosyal farklılaşmaların netleşmeye başladığı tabandaki hızlı değişim, hiç kuşkusuz, tavanda da kendisiyle tutarlılık kurulmasını bekleyecekti, Türk toplumunda... **Altyapı**'larıyle **bütünleşemeyen** bütün **üstyapı** kurumları için kaçınılmaz sonuç, ilerlemenin çarkları altında sürekli olarak ezilip gitmektir. Yeni Türkiye'nin bilinç düzeyleri her an biraz daha ilerlemekte olan geniş halk yığınları artık kalkınma ve **ileri üretim ilişkileri** talep ediyorlardı. Bu sıçrama aşaması, bütün **tutuculuk** çabalarının oyunu kaybedecekleri andır. **Refah** kadar önemli bir etken katına yükselen **demokratik haklar** böyle zamanlarda şaşmaz bir tutarlılıkla istenecek, alınacak ve savunulacak; **elde edilen** haklara yeni örgütleniş biçimleriyle, maddî güç kazandırılacaktır.

«Ortanın solu» slogamyle CHP'de tarih sahnesine gelen yapısal değişim olayını belki de en çok anlayışla karşılayan kişi, her halde, Cumhuriyetin ilk elli yılında ileriye dönük nice tasarının tutuculuğun duvarlarında nasıl paramparça edildiğini gören **İnönü** olmalıydı. **İnönü**'nün **denge** kadar **radikalizm**'e de ağırlık veren kişiliği için ağır sorun, geçiş döneminin sancılarını yaşayan 1971 rejimi Türkiye'sinde, partinin bütünlüğünü de koruma zorunluğudur. İçsel ve dışsal dinamiklerin oluşturabileceği çok geniş bir ihtimaller potansiyeline ancak güçlü siyasal örgütler karşı koyabilir. Ne var ki, toplumsal örgütlerde gücün asıl kaynağı kişisel yakınlaşmalar değil, toplumların en sağlam yanlarıyle yani sosyal tabanlarıyle kurulan koalisyonlardır. Kendilerini ve toplumlarını daha iyi bir dünya için değiştirmeye hazır bulunan Türk halk yığınları, ileriye dönük bütün siyasal programların da güvenle dayanabileceği biricik kaynaktır bundan sonra.

Büyük fırtınaların içinden gelen CHP, onun tecrübeli lideri ve sosyal uyanışın sözcüsü olmaya çalışan yeni kadroları yalnız geçmişleriyle bir daha hesaplaşmayacaklar, gelecek için de bütün Türk toplumu önünde sınav vereceklerdi. Sorun, **kişiler**'le değil, **toplumsal gelişim** önünde alınacak demokratik tavırla ilgilidir. Halk yığınlarının derin çilelerle oluşmuş özlemleriyle bütünleşebilmek ve bunlara, tabandan tavana doğru yeni ifade ve gerçekleşme yolları açmakla ilgilidir. Tarihsel sınırlılıklarına rağmen **sosyal demokrat** hareketlere toplumların ilerleme sürecinde düşen rol hiç de az değildir. CHP'nin ileri dönük güçleri rollerine sahip çıktıkları oranda, partileriyle birlikte, toplumlarının yarınlarına da unutulmaz katkılarda bulunmuş olacaklardı. CHP, şimdi, Türkiye'yi iyi anlaması ve sosyal tabanıyle yeni bir demokratik ittifakı gerçekleştirmesi gereken günlerdeydi...

(5 mayıs 1972)

IV

İNÖNÜ VE BİRLİKTE YÖNETİM ÇAĞI

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ve Ismet İnönü, bir tarihin, birbirlerinden ayrılmaz iki parçası gibiydiler. 1972 mayısının **sosyal demokratlar**'ın **bonapartist** eğilimlere zaferiyle biten büyük CHP Kurultayı bu açıdan bir devrimdir CHP'de... Zira, İnönü'nün açtığı açık mücadeleye rağmen **sosyal demokrat** kanat **kurultay**'da olağanüstü bir başarıya erişiyordu. CHP, ilk olarak, İnönü faktörünü hesaba katmamıştı, Türkiye'de... Olağanüstü Kurultayda **ortanın solu**'ndaki yeni akımın kazandığı başarı üstüne

İnönü genel başkanlıktan istifa etmek suretiyle, ilk olarak, CHP'nin geleceği ile kendi tarihini birbirinden ayırmak zorunda kalır. Tarihsel olarak anlamlı, kişisel olarak da trajik bir olay karşısındayızdır. Zira, **İnönü**'nün dilediği yönde oy vermeyen Olağanüstü Kurultay, son çözümde, değişen Türkiye'nin aynasından başka bir şey değildi. Yeni bir Türkiye'nin, çok başka sosyal yapı ve zorunluklarının ürünü olan delegeler, modern çağın ancak **örgüt çağı** olacağını anlıyorlardı. Daha ileri bir toplum düzeni yaratmak isteyen toplumun, yığınlara dönük yeni güçleri, yeni çağda kalıcı biricik varlığın **örgüt** olduğunu anlamışlardı, 1971 rejimi Türkiye'sinde... Modern dünya, **karizmatik lider** tipinden, davranışların belirli dünya **görüşleri** ve **sosyo/ekonomik motivler**'e gören düzenlendiği örgütleniş biçimlerine geçiş ile belirlenir. **Çoğulcu** bir toplumun sosyal mücadele yollarını araştıran kadrolar, ortanın solunda, **sosyal demokrat** çizgide belirli bir iç tutarlılık kazanmayı bu kurultay başarısından sonra CHP'de bütün hedeflerin önüne alacaklardı. Böylece, **bonapartizm** peşindeki gelenekçi **bürokrat** kanata karşı, **Ecevit**'li **CHP örgütü** ağırlığını **sivilleşme** doğrultusunda koyuyor; son **iktidar** şanslarını da yok ediyordu, **üstten yönetim** isteyenlerin...

Tarihsel önder İnönü'nün karşılaştığı kişisel dram, örgütün yapısında ve davranış biçimlerinde beliren derin farklılaşmanın çok doğal bir ürünüydü. Söz konusu olan şey, artık, **birlikte yönetim**'dir. Yığın ile yöneticinin, örgüt ile önderin, başka bir sosyal aşamanın gereklerine uygun olarak, daha **demokratik** mücadele yollarını oluşturacakları bu dönemde, hiç bir gücü birbirinden **ayırmak** üstünde durulamaz. Demokratik yönetimde, **ayırma** değil **birleşme** ve **bütünleşme** söz konusudur. Zincirin halkaları, aynı doğrultuda çalışan bir sinir sisteminin hassas işleyişiyle modern siyasal örgütün iç bütün-

lüğünü oluşturmalıdır. Bu açıdan, CHP'nin daha önceki bütün tarihinden daha farklı bir yönetim biçiminin eşiğine geldiği ortadaydı, 1972 baharında... Ne var ki, bir yandan tarih, öte yandan da yaşanan **olağanüstü** ortam İnönü'nün böyle bir geçişi kendi eliyle gerçekleştirmesini olanaksız kılmıştır.

Türkiye'nin, son derece hızlı gelişen karışık bir dünya ortamında, hâlâ **olağanüstü** günler yaşadığı da gerçekti, 1972'de... Olağanüstü günler, özellikle güç kaymalarının yarattığı boşluklarda başka alternatifleri denemek isteyenlere büyük fırsatlar verebilirler. Kendine özgü koşullar ve yöntemlerle de olsa, Türkiye'nin demokratikleşmesi sürecine belirli katkıları bulunan İnönü'nün bile bazen olağanüstü engellerle karşılaşabildiği, özellikle sıkıyönetim mahkemelerinin askerî savcılarına karşı yürüttüğü kampanyalarda apaçık görülüyordu. CHP liderini, giderek, devletin bazı geleneksel mekanizmalarıyle karşı karşıya getiren derin sürtüşmelerin 1972 ortalarında tümüyle ortadan kalktığını söylemek olanaksızdı, henüz... Demokratik hakların korunmasında dünya ve Türkiye önünde belirli bir baraj teşkil eden İnönü'nün, kendi örgütü ile çelişkide görünmesi o yüzdendir ki, basit bir olay değildi.

Bir geçiş dönemi'nin çetin sorunlarını yaşayan Türkiye'de, olağanüstü koşullardan çıkışta İnönü'nün oynayabileceği rolü, belki de en iyi biçimde, yine Olağanüstü Kurultayı kazanan akım ve kadro dile getirir. «Etle tırnak birbirinden ayrılmaz» sözüyle, Dr. Kırıkoğlu, İsmet İnönü ile CHP'yi ayırmanın hem imkânsızlığını hem de sakıncalarını anlatmış oluyordu, kurultay sonrasında.. Ecevit de daha nice yıllar ulusun ve CHP'nin İnönü'den ışık ve güç alabileceğini söyler. Olgun bir siyasal önder örgütte demokratik değişim sürecinin yarattığı kritik anlarda, düşünülebilecek en iyi yardımcıdır.

Türkiye'nin bütün sorunları CHP'nin sınırlı orta sınıf ideolojisi ve eklektik sosyal demokrat programıyle çözülebilecek değildir, hiç kuşkusuz... Ancak, hiç bir toplumun en doğru, en tutarlı eylem programlarını birkaç yıl içinde oluşturabildiği de yeryüzünde görülmemiştir. CHP yeni dönemde bir yandan ülkede olağan düzene geçişe yardımcı olmak, öte yandan da yaşanan anın gerçekleri ile programı arasında gittikçe daha sağlam organik bağlar kurmak durumundadır. Bu süreç, Türkiye'de siyasal yelpazede toplumcu bir partinin kuruluşunu da oluşturabilecek bir platformdur. CHP'nin ve İnönü'nün ağırlık kazandırdıkları bir demokratik sol muhalefet, geleceğin Türkiye'sinin sağlam güçlerinin ve ileri sosyal ittifaklarının, örgütlerinin doğuşuna katkıda bulunabilecekti, **olağanüstü rejim** ve hükümetlerin sona erişini kolaylaştırmak suretiyle...

Türk toplumu, üstünde hareket ettiği dünya parçasıyle birlikte, sorunlarını demokratik, etkili, âdil formlarda çözmek özlemindeydi. CHP ve İnönü, Türkiye'nin bu noktaya gelişine tarihin akışı içinde yardımcı olmuşlardır. Sosyal bilinç, yaşanan zorlu **geçiş** döneminde, geçmişin başarılarının, gelecekte çok daha ileri ve demokratik biçimlerde gerçekleşmesini istiyordu. Tarihsel mirasına sahip çıkacak bir İnönü'nün, **birlikte yönetim** ilkesiyle toplumuna yapabileceği yardımlar sona ermemişti, Türkiye'de... Ama lider bu mirası reddederse, CHP yine de, çalışan sınıflarla kurduğu ittifakların sağlamlığı oranında **sosyal demokrat** çizgisini aydınlığa kavuşturabilecekti.

(10 mayıs 1972)

4

SİSTEM KENDİNE YAKIN HÜKÜMETİ GETİRİYOR: MELEN BAŞBAKAN

I

DAHA AZ RADİKAL BİR REJİME DOĞRU

LİBERAL **Suat Hayri Ürgüplü**'nün başbakanlık deneyi 1972 mayısının bir **episode**'udur, aslında... **Ürgüplü,** siyasal partiler arasında uzun görüşmeler yürütürken toplumsal yönden beliren en büyük yenilik, CHP'nin yönetiminin değişmiş olmasıydı. Yönetim artık **seçim**'i **reform**'un önüne koyan ellerdeydi. Böyle bir ortamda hükümeti ılımlı bir ele bırakmak, parlamentonun giderek yeniden Demirel'li AP'nin yörüngesine kaymasına izin vermek demekti; **erken** bir **sivilleşme**'ye yönelmek demekti.

Buna, **1971 rejimi** izin vermeyecekti. Vermedi de... Ürgüplü hükümetinin kabinesi son anda Çankaya tarafından reddedildi ve Ürgüplü bu olağandışı davranışa, başbakanlıktan istifa etmekle karşılık verdi.

Yeni hükümet hem reform'dan söz etmeli, hem de ekonomik sisteme belirli bir güven vermeliydi. Prof. Erim'in başbakan vekili bıraktığı Melen'i asil başbakan yapmak, aslında, bu iki hedefi bağdaştıran ustalıklı bir formüldü.

1971 rejimi'nin ilk iki hükümetini izleyen **Ferit Melen kabinesi** Türkiye'ye artık daha az **radikal** bir iktidar gö-

rüntüsü kazandırmaktadır. **Birinci Erim kabinesi**'nin özelliği, belirli isteklerin ifadesinde seçilen tavırdı. Yeryüzünün yenileşme çabasındaki çoğu toplumunda yeni bir **tip orta sınıf** aydının dile getirdiği reform önerilerini andıran kesin tavır, **İkinci Erim kabinesi**'nin gerileyen tonundan sonra **Melen kabinesi**'yle yeni bir anlayışa gelmiş bulunuyordu. Toprak ve tarım, vergi, maliye, maden ve petrol, eğitim ya da idare reformları yine hükümet programlarında seçkin bir yer almaktaydılar. Ama Başbakan, zamanında seçimlere gidebilmek için reformların yapılmasının zorunlu olduğunu da ekliyordu özenle. Reformların **doktrinci sapmalar** ile değil, **ilmî** esaslara göre yapılacağını açıklayan yeni hükümet, gerçekte 12 mart'ı izleyen günlerin **radikalizm** görüntüsünü giderme konusunda da ilginç bir titizlik içindeydi, artık...

Partilerüstü iktidar deneyinin bir yıl içinde geldiği aşama hiç kuşkusuz, çok şeyi açıklayacak kadar anlamlıdır. **12 mart'ta Türkiye'de belki siyasal iktidar değişmiş ama ekonomik anlamda bir iktidar değişikliği olmamıştı.** Kendi yasalarını - geçici bazı sarsıntılar olsa bile - uzun sürede egemen kılma niteliği, ekonomik sistemlerin temel özelliğidir. Türkiye'de büyüyen ve gelişen **kapitalizm** özellikle **küçük burjuvazi**'nin ağır tepkileriyle karşılaşmıştır, 1970'lerde... Toplumda bir ara sürdürdüğü üstünlüğü gittikçe yitirme durumuna düşen küçük burjuvazi değişim anlarını çokluk **anarşi**'ye kadar uzanan hoşnutsuzluklarla karşılar. Radikal eğilimleri benimser görünen bir bölüm küçük burjuva aydını, sistem ile olan çelişkisini bu kritik anlarda bütün toplumun çelişkisi gibi göstermek isteyecektir. Oysa, toplumun geniş yığınları yüzeye değil daha derindeki gerçeklere bakar; seçimini, geçici bir hoşnutsuzluk yerine bütün yapıyı sürekli olarak değiştirme potansiyeline sahip tarihsel hareket lehine yapar. **1971 rejimi**'nin bir yıllık kaderi, **sosyal ittifakları küçüm-**

sediği için yalnız kalan küçük burjuvazinin etkisizleşmesi olayıyle birlikte düşünülmelidir.

Ekonominin egemen tepeleri ile siyasal iktidar arasındaki boşluk ve uyumsuzluklar, sistemin kaçınılmaz mantığıyle, yeni dönemde onarılmaya çalışılacaktır. **Anarşi** ortamını kaldırmak için gerekirse yeni **anayasa** değişikliklerine bile gitmek, Melen kabinesinin programında açıkça söz verilen bir husustur artık... Belirli alanlarda **sertlik** eğilimi hiç gizlenmemektedir. **Huzur** ve **sükûn**, yeni dönemin iki ana hedefidir. Getirilen **reform** programı da aslında huzur ve sükûnu sağlama amacının bir sonucu olacaktır. Daha etkin bir kamu yönetimi, yapısal bozukluklarının bazılarından kurtarılmış bir ekonomi, sistemin, içinde bulunduğu bunalımlardan bir süre için uzaklaşmasını elbette kolaylaştıracaktır. 1971 rejiminin, **tarafsız** Ürgüplü'nün deneyini izleyen üçüncü hükümeti, toplum önüne fazla radikal görünme külfetine gerek görmeksizin çıkabilmektedir, başka bir deyişle... İlk iki kabinenin programlarından farklı olarak yeni hükümet özellikle ekonomik alanda öncelikleri değiştirmekte ve geçmişte fazla önemsenmeyen bazı faktörleri daha öne almaktadır.

Kamu maliyesi alanında Melen kabinesi önceliği **yeni vergi** getirmeye değil, sözgelişi, vergilerin tam olarak alınmasına kaydırır. Programa göre, **etkili** bir **kontrol** sistemi kurulacak ve vergi kayıpları önlenerek randıman artırılacaktır. Vergi kaçakçılığı, gelişen Türk kapitalizminin de 1970'lerde eleştirmekte bulunduğu yapısal bozukluklardan başlıcasıdır, gerçekte... Belirli bir büyüklüğe erişen işletmeler, vergilerini sürekli olarak kaçırabilme durumundaki küçük ve orta işletmelerden yakınmaktadırlar. Bu işletmelerin vergilerini tam ödememeleri, vergilerini daha dürüst ödeme durumundakilere yeni vergiler konmasıyle sonuçlana gelir. Kamuoyu önünde **özel** sek-

törün en yetkili kuruluş ve sözcülerinin 1972 ortalarında ısrarla belirttiklerine göre, ağır vergi yükü altında bunalan güçlerin birisi **çalışan sınıf** ise ikincisi de vergi kaçırma olanakları daralan **büyük işletmeler**'dir. Vergi kaçakçılığının önlenmesi, böyle bir ortamda, var olan ekonomik sistem açısından zorunlu bir görev oluyordu.

Melen programı, tarım kesiminde geleneksel **toprak ve tarım reformu** sloganlarını tekrarlarken **kooperatifçilik** sloganını da yeni bir anlayışla gündeme getirir. Program, tarımda krediden işletme ve satışa kadar bütün çalışmaların mümkün olduğu ölçüde kooperatifler eliyle gerçekleştirilmesini savunuyordu.

Melen programı, **radikalizm**'den **düzen ile bütünleşme**'ye yönelen ana felsefesiyle aslında **1971 rejimi**'nin aldığı yeni bir aşamayı temsil ediyordu.

(31 mayıs 1972)

II

MELEN'İN İKTİSADÎ ÖNCELİKLERİ

YASAMA ORGANINDA güvenoyu sağlayan **Melen hükümeti,** bir **geçiş** döneminin görevlerini üstüne almış tır, artık... 1972'nin yaz başlarında, yeni hükümetin ortaya koyduğu uygulama programı, toplum önündeki sorunların yukarıdan nasıl görüldüğünün bir belgesi olarak nitelenebilir. Melen hükümeti, öncelikle, **zamanında seçime gidilmesi** için **gerekli nesnel koşullar**'ın dökümünü yapar. Bu, seçim sorununun koşullarının ilk olarak gündeme gelmesi demektir. Daha önceki hükümetlerin uzun reform listelerini daha sınırlı bir çerçeveye indiren yeni hükümet, bunların gerçekleşmesini seçim için zo-

runlu saymaktaydı. Programın, Mecliste **AP** lideri **Demirel** kadar **CHP**'nin yeni Genel Başkanı **Ecevit**'ten de olumlu oy alması, hiç kuşkusuz, siyasal arenada değişen bir anlayış sonucuydu. Çok ayrı nedenlerle de olsa, **düzen**'in iki kanadının büyük partilerini teşkil eden AP ve CHP, sonu seçime gidebilecek bir **mini-reform** programını onaylamakta sakınca bulmamaktaydılar. **Radikal** ve **bonapartist** eğilimleri etkisizleştirme çabasındaki iki partinin ortak tavrı, gelecek adına bir **sivil bloklaşma**'nın da belki ilk provalarını teşkil ediyordu.

Türk ekonomisi açısından programın en ilginç yanı, **kapitalizm** önünde aldığı tavırda bulunabilir. Melen hükümeti, iktisat politikasının temel ilkelerini sayarken, kalkınmada **devlet** kesimine olduğu kadar **özel teşebbüs**'e de önemli görevler düştüğünü belirtir. Program daha önceki partiler üstü hükümetlerin **devlet kapitalizmi**'ne ağırlık veren üslubu değiştirmektedir. Melen'in sunduğu program, «özel teşebbüsün yaratıcı gücünden ekonomimizi faydalandırmak için onun kalkınma planı hedeflerine uygun olarak, **güven** ve **kararlılık** içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler almayı önemle göz önünde tutacağız» diyordu, sözgelişi... **1971 rejimi**'nin başladığı andan beri **Türk kapitalizmi**'nin en açık isteği de zaten **düzenin niteliği** konusunda **güven** ve **kararlılık** sağlanmasıydı. İstenen şey, ekonomik oyunun yasalarının belirlenmesinden başka bir şey değildi, aslında. **Kapitalizm**'in zorunlu kıldığı araçları kullanmayan siyasal iktidarlar ile kapitalist bir kalkınma modelini harekete geçirmek elbette kolay değildir. Melen hükümeti, en azından programıyle, oyunun yasalarına ilişkin seçimini yapmış ve var olan düzenin geliştirilmesini 1972 ortalarında üstüne almış görünmekteydi.

Ekonominin çözüm bekleyen sorunlarına verilecek öncelikler, **sistem** seçimi kesinleştiği zaman bir bakıma

kolaylaşır. Zira, rejim açısından varılmak istenen son amaç **açıklık** kazanmıştır. **Kapitalizm**'in **modern** gereklerini karşılamak isteyen bir siyasal program, önceliği, daha kısa süreli işlere verecektir. Yıllardır tartışılan **toprak reformu** konusu, böyle bir uygulamada ekonomik, politik ve sosyal etkileri dolayısıyle yine de ilk maddelerden birini teşkil edebilir. Reformda, özellikle modern kapitalist tarımsal işletmelerin geleceği aydınlanınca tarımsal yatırımlar yeni bir hız elde edebilecektir. Küçük toprak mülkiyetine ağırlık veren **Formoza** ve **İran** usulü reform projeleri, ekonomiyi geliştirme hedefini **sosyal durgunluk** uğruna **feda** eden tasarılardı. Oysa, **yeni** sıçramaları gerçekleştirmek isteyen Türk kapitalizminin istediği şey, tarımsal kesimine **dinamizm** getirilmesidir. Daha modern işletmeler kurulması, cüce işletmelerin toplulaştırılması, kırsal alanların miras yoluyle bölünmesinin önlenmesi ve orta ya da büyük işletmelere yönelinmesi, düzenin içinde olduğu aşamada genel gereksinmeleridir. Melen hükümeti, toprak ve tarım reformunun ana ilkelerini ortaya koymakla **sistem**'e söz verdiği **güven** ve kararlılığı da getirmiş oluyordu.

1971 rejimi'nin bu yeni dönemeç noktasında ekonomiye genel bir hareket getirmek, günlük iktisat uygulamalarının ister istemez ilk hedefi seçilir. **Yatırım** ve ihracat alanında **destek** tedbirleri giderek, büyüyen bir tempoyla uygulamaya girecektir. Tedbirler, sözgelişi, ihracat artışında başarılarını açıkça göstermişlerdi. İhracatı kolaylaştırmak için ödenen vergi iadeleri 1972'de artırılmıştı. Bunun sonucu, vergi iadesinde yararlanan dallarda 1972'nin ilk üç ayı içinde yüzde 60 oranında bir ihracat artışının gerçekleşmesi olur. **Yatırımlar** için getirilen yeni kolaylıklar ise, 1972 haziranında toplam **yeni yatırım** isteklerini **47 milyar lira**'ya çıkarır birden. Ne var ki, ihracat ve yatırım destekleri artarken kamu ma-

liyesi dengesizliğini hâlâ sürdürüyordu. Malî yıl sonunda 8 - 10 milyar liralık bir bütçe açığı vermekten kurtulabilmek amacıyle, yasama organlarına gelmiş bazı vergi tasarılarının çıkarılması düşünülmekteydi. Bunlar, genellikle, sistemi **ileri** götürücü nitelikteki tasarılardır hep... Melen'in âcil programı, toprak reformunun yanı sıra bekleyen vergi tasarılarını da bir an önce çıkarmayı öngörür.

Gerçekleşme süre ve yolları belirsiz ütopik radikal tasarılardan dönüş, Melen'in açtığı dönemin, kapitalizmmin yeni hedeflerinin bundan sonra Türkiye'de daha bir açıklıkla tespit edileceğinin de ilk habercisi gibidir.

(9 haziran 1972)

5

KAPİTALİZMİN YENİ STRATEJİSİ VE «ÜÇÜNCÜ PLÂN»

I

TÜRK KAPİTALİZMİ VE YENİ İSTEKLERİ

TÜRK KAPİTALİZMİ **1971 rejimi**'nin **yeni aşama**'sında toplum önüne bir kere daha çıkar. Bazı küçük burjuva çevrelerin Türk büyük burjuvazisine yakıştırdığı **«kapkaççılık»** ya da **«montajcılık»** gibi sıfatlara rağmen Türkiye'de kapitalizm 1960'dan sonra önemli adımlar atmıştır. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Behçet Osmanağaoğlu'nun deyişiyle, Türk ekonomisinin dokusu, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri **özel teşebbüs**'tür zaten. Yaşanan iç ve dış koşulların diktası olarak gelen özel teşebbüsü destekleme siyasetleri ise elli yıl içinde ürünlerini vermezlik edemezdi. 1970'ler Türkiye'sinde artık **modern** anlamda sanayi sermayesini oluşturmak isteyen, perspektifleri ileriye yönelmiş bir **büyük burjuvazi** vardır. Ayrıca, tarım ve ticaret kesimlerinde de önemli oranda **sermaye** biriktirilmektedir. Ne var ki, tarım ya da ticaret kesimlerinde, küçük üretim birimlerinin, ellerinde **biriken** sermayeyi rasyonel biçimlerde kullanma olanakları sınırlıdır. Kapitalizmin daha büyük bir ekonomi yaratma sürecinde daima gözlendiği gibi, sermayenin belirli merkezlerde **yoğunlaşması** gerekir. 1972'de **büyük burjuvazi**'den birdenbire tarıma **satış vergisi**, ticaret ve serbest

meslek gelirlerine **asgarî vergi** konması türünden öneriler gelmeye başlaması böyle bir sermaye yoğunlaşmasını **zorunlu tasarruf** yoluyle gerçekleştirme çabalarıdırlar. Türkiye'de **sermaye yoğunlaşması** olayını büyük çapta engelleyebileceği için **Kurumlar Vergisi**'nin yükseltilmesine şiddetle karşı çıkılması da yine bu gelişimin bir başka yüzünü teşkil eder.

Büyük burjuvazinin öncü çekirdeğini teşkil eden grup özel sektörün bazı kesimlerine göre daha ileri görüşlere de sahiptir. İstekler öncelikle geleneksel ticaret ve tarım sermayelerini [**kapitalizm öncesi** ortamdaki güçlerini sarsacak biçimde etkileyeceğinden] fazlasıyle rahatsız etmektedir.

Oysa var olan koşulların getirdiği kapitalist üretim biçimi Türkiye'de daha **rasyonel** tedbirlerin alınmasını çoktan **zorunlu** kılar. OECD, 1970'in daha ilk günlerinde Türkiye için bu yönde bir dizi rasyonelleşme tedbiri tavsiye etmişti. Bunlar, bağlı bulunduğu sistemin de gelişen Türk ekonomisine gösterdiği aklın yollarıdır. Ticaret ve sanayi odalarının üstüne taşarak Türk sanayici ve iş adamlarının ayrı bir örgütlenişe gitmeleri, yeni örgüt aracılığıyle yeni isteklerini açıklamaları, bütün bu gelişim aşamasında anlam kazanan olaylardır.

Büyük burjuvazinin Türkiye'de rasyonelleşmeyi yani geleneksel yapının daha ileri koşullara göre yeniden düzenlenmesini öneren kesimi yeni bir felsefeyi temsile çalışmaktadır 1970'lerde... İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal, yeni felsefeyi cesur sayılabilecek sözlerle dile getirir. Soysal, «dünyadaki ülkeler ve fertler kalkınmak ve insanca yaşamak için sabırsızdırlar. Kolonializm devrini kapamıştır; zenginlerin fakirleri sömürmesi, emperyalizm gibi kavramlara toplumlar olağanüstü hassasiyet göstermektedir» der... Öyle ki, ne yüzyıl süresince bin bir sıkıntıdan sonra kalkınan **Japonya** ve ne

de her şeyin önünde insan hakkını ve teşebbüs gücünü kabul eden ABD bile sanayicilere sevimli görünmez. Aksine, yarı faşist sermaye rejimlerinin bulunduğu Endonezya ve Pakistan'daki rejim değişikliklerinden sonra sanayi Yunan, İspanyol, Portekiz modeli faşist sistemleri ya da Yugoslav uygulamasını da reddetmeye başlar. Sosyal, «ne sıkıyönetimin getirdiği sükûnet, ne de yeni hükümetin özel sektör anlayışı bizi rehavete itmemelidir,» diyerek, özel teşebbüsü Türkiye'nin kalkınmasında aktif biçimde rol almaya çağırır.

Yeni dönem için büyük burjuvazi görülüyor ki, kendisine politik ve ekonomik hedefler çizmeye çalışmaktadır. Ege Sanayi Odası Başkanı Şinasi Ertan, «az gelişmiş ülkelerde planlı kalkınmanın karşısında olmak mümkün değildir» der, daha az anarşik bir üretim sürecine duyulan özlemi ifade eder. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Başkanı Feyyaz Berker ise, «toprak - tarım ve malî reformlar başta olmak üzere bütün yeniden düzenleme çabalarını destekleyeceklerini» açıklamakla kalmaz, istenen politik çerçeveyi de açıklığa kavuşturur. İstenen şey Yahya Han modeli değil; demokrasiye, anayasaya, parlamenter sisteme, sosyal adalete bağlı bir düzendir. Dr. Şahap Kocatopçu ise işçi - işveren - hükümet arasında yüksek ücret sorunları için ancak **gönüllü** bir işbirliğinden söz eder. Kalkınma ve demokratik haklara verilen öncelik, kuşkusuz, dünyadan bağımsız olmayan Türkiye'deki kapitalizmin başka toplumlardan aldığı derslerin sonucuydu. **Yörünge,** açıklık kazanıyordu giderek...

Yeni bir kişilik peşindeki Türkiye'ye demokratik bir platform ararken büyük burjuvazinin etkili kesiminden gelen istekler gözden kaçmayacaktır. Daha büyük bir ekonomi, daha demokratik bir toplum Türkiye'nin gündemi haline gelmek üzereydi, yavaş yavaş...

(25 ocak 1972)

II

BÜYÜK SANAYİİN SERMAYE KAVGASI

1970'LER TÜRKİYE'SİNDE kapitalist sistem artık yeni türden sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların belki de en başında gelir, **kapitalizm'e yeni kaynaklar sağlama** sorunu... Bilindiği gibi, gelişmek isteyen sermaye, kendi kaynakları dışında yeni kaynaklar arayacaktır. Öncelikle **Halk tasarrufları,** dıştan bulunabilecek kaynakların en önemlileri arasındadır. **Hisse senedi** ya da **tahvil** satmak suretiyle halktan toplanan kaynaklar, büyük şirketlerin gelişip devleşmesine bütün kapitalist toplumlarda olanak yaratırlar. Çağdaş ABD kapitalizmi, sermaye piyasasının ekonomik sistemin gelişmesinde oynadığı büyük rolün 20. yüzyılda en etkin örneklerini verir. Bir ara sermaye piyasası aracılığıyle âdeta **gökteki mavi bulutlar** bile halka satılabilmiş, elde edilen büyük tasarruflarla 20. yüzyılın dev korporasyonlarının ortaya çıkışı gerçekleştirilmişti.

Türkiye'de tahvil ve hisse senedi satışları birden geliştiği halde bu piyasayı düzenleyecek yasa yıllardır yasama organlarından geçirilememiştir. Hukuka düşen görevin, iktisadî yaşantının gereklerine biçim vermekten başka anlam taşımadığı bir çağda bu terslik hiç de rastlantısal sayılamaz. Prof. Zeyyat Hatiboğlu'nun deyişiyle ekonomide yeni bir aşamayı temsil eden sermaye piyasası hareketi(1) Türk ekonomisinde yerleşmiş bazı çıkarlar ile aslında için için çatışmaktadır. Bu çelişmeler, tarihsel olarak, kapitalizmin yapısal bazı özellikleriyle de birlikte düşünülmelidirler:

(1) Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu, «Sermaye Piyasasının İktisadî Yönü ve Sorunları», İktisadî Araştırmalar Vakfı, 4.11.1972, teksir.

1 — Sermaye piyasası hareketi, gelişmek ve ekonomide egemen kesim olmak isteyen yeni sanayi sermayesi ile imtiyazlarını sürdürmeye çalışan klasik **malî sermaye** arasındaki çıkar sürtüşmelerinin ürünüdür. Birleşik Amerika ve bütün öteki ileri kapitalist ülkelerde ilk sanayi tesislerinin çoğu, banka ve sigortalardaki malî sermayenin denetimi altında kurulmuşlardı. Ne var ki ekonomiye katkıda bulunan asıl güç olarak **sanayi sermayesi,** geliştikçe, **malî sermaye**'den bağımsızlığını elde etme zorunluğunu duymaya başlar. Bu kritik anda bankalar sistemi birdenbire aşılır ve halktan, tasarruflarını, bankalar yerine dev sanayi kuruluşlarına yöneltmeleri istenir. Türkiye'de sermaye piyasası kurulması hareketinin gecikmesini değerlendiren Prof. Hatiboğlu, 1972 Türkiye'sinde **«bankalar ve sermaye piyasası birbirlerinin düşmanıdırlar»** sözüyle, bu tarihsel gerçeği yeniden ifade ediyordu. Sermaye piyasaları kurulduktan bir süre sonra bankalardaki mevduat azalacak, sermaye şirketlerindeki **fonlar** ise artacaktı. Bu **çıkar çelişmesi**'nin Türk kapitalizminin yapısında bazı iç çatışmalar yaratmaması imkânsızdır, elbette...

2 — Sermaye piyasası, **Kapitalizm Öncesi** dönemin özelliklerinden birisi olan irat amacıyle **mal ve mülk edinme** eğilimini de büyük ölçüde zayıflatacaktır. Bazı iktisatçılar, **gayri menkul**'den sağlanan gelirin, 1972 Türkiye'sinde bile enflasyona karşı [hisse senetlerine göre] çok dayanıklı göründüğü inancındadır. Gerçek bir sermaye piyasası hareketi bu durumu tersine çevirir. Zira, piyasadan beklenen, eskiden **gayri menkul** ve benzeri alanlara giden fonların artık büyük korporasyonların, **holding** ya da şirketlerin sermaye potasına akıtılmasıdır. Sosyal açıdan, bu iş, geleneksel **rantiye sınıf** ile küçük **tarım ve ticaret** sermayelerinin **sanayi** sermayesi'nin egemenliği altına alınması anlamını taşır. Büyük sermaye yoğunlaşmasını gerektiren **dev** sanayi ve ticaret ku-

ruluşları ile **küçük sermaye** arasındaki bu tarihsel çatışma, 1970'ler Türkiye'sinin temel bunalımlarının zaten baş nedenlerinden birisidir. Burjuvazinin ayrı kesimleri arasında verilen **egemenlik** mücadelesinde; sermaye piyasası hareketi, modern sanayi ve ticaret sermayesinin öteki varlıklı sınıflar karşısında kendisine üstünlük sağlama stratejisinin son aşamasını temsil ediyordu.

Türkiye'de sermaye piyasasının tam anlamıyle gerçekleşmesi, bazı hesaplara göre, yılda en az 2 milyar liralık bir tasarrufun daha büyük sermaye şirketlerine akışını sağlayacaktı. Ulusal gelirin yüzde 1'ine erişen bu kaynak hiç de küçümsenecek nitelikte değildir. Aslında, Ortak Pazar'a girmek isteyen Türk Sanayi kapitalizminin en rasyonel düzeylerde üretimi gerçekleştirecek büyük üretim birimlerine ihtiyacı vardır şimdi... **Ataerkil** gelenekleri sürdüren küçük ve dağınık eski imalâthaneler. AET'nin yüksek normlara ulaşmış kaliteli ve ucuz ürünleriyle rekabet edemeyeceklerdir. Modern bilim ve teknolojinin her yeniliğini üretime uygulayan, iç ve dış pazarlarda kısa sürede egemenlik kuran büyük üretim birimleri, aynı zamanda, büyük bir **sermaye yoğunlaşması** olayını ifade ederler. Türk sanayiinin bir sermaye piyasası kurulması isteğini gündeme sürmesi, yaşanan anın bütün bu zorunluklarıyle yakından ilgilidir.

Yeni Türkiye'de sermaye piyasası hareketi, görüldüğü gibi, **halk kapitalizmi** yaratmak gibi kaygılardan çok, var olan **sistem'in gelişim** halklarından birisinin ürünüydü. Ekonomik sistemlerin **hayatî önem** kazanan sorunlarını **mutlaka** çözdükleri de bilinen bir gerçektir. **Halk kapitalizmi** sloganı ise, en çok kullanıldığı ülkede, yani **Birleşik Amerika**'da bile 1970 ekonomik bunalımında halka ait hisse senetlerinin değerlerinde en azından üçte bir oranında kayıp yaratan Wall Street'teki büyük panikten sonra çoktan unutulmuştu, zaten...

(11 şubat 1972)

III

1995'İN TÜRKİYESİ İÇİN STRATEJİ

İKİ YÜZ YILLIK büyüme ve gelişme özlemleri Türk toplumunu ulusal olduğu kadar uluslararası alanda da çetin sorunlarını **çözme**'ye itecektir artık **1970'lerde**... Türk kapitalizmi ilk tercihini, bağlı bulunduğu Batı sistemi içinde **Avrupa Ekonomik Topluluğu** ile **bütünleşme** doğrultusunda yapmıştır. Ekonominin egemen tepeleri ile ülkeyi saran dış dünyanın bağlayıcı etkilerinin gerçekleştirdiği bu tercih, Ortak Pazar'a geçiş döneminin sona ereceği 1995 yılında AET ekonomileri ile bütünleşebilir yapıya kavuşturulmuş bir Türk toplumunun yaratılmasını zorunlu kılar. «Partiler üstü» Melen hükümetinin iş başına gelişiyle açılan yeni dönem, Türk kapitalizminin çözümü ertelenemez duruma gelmiş sorunlarını olanca açıklığıyle ortaya koyacağı, yeni planlar ve stratejilerle kendisine yepyeni hedefler benimseyeceği bir dönem olacaktır.

Türk Devlet Planlama örgütünün 1972 haziranının ilk günlerinde **Yeni Strateji**(1) adıyle yayınladığı tarihsel belge 1973-1995 Türkiye'sinin geçireceği maddî değişim için alınan hedeflerin ilk somut görüntüsünü çizecektir. Alınan hedef, ulusal geliri bu süre içinde 700 milyar lira daha artırarak fert başına 1500 dolarlık bir gelir düzeyine erişmektir. Türkiye'nin 1972'de 320 doları aşan fert başına ulusal geliri böylece yaklaşık olarak dört kat büyümüş olacaktır. Buna rağmen, Türkiye o tarihte, sözgelişi, 1970'ler İtalyası ile ancak eşit düzeye gelebilecektir. Belirli bir gerçekçilikle bakılabilirse, 1970 İtalyasının yir-

(1) **Yeni Strateji, 1973-1995** Ankara, D.P.T., 1972) S. 1-31

mi iki yıllık bir zaman aralığıyle yakalanabilmesi bile mutlu bir olaydı, **Türk kapitalizmi** için... Zira, ekonomi belirli büyüklüklere eriştikçe öteki gelişkin toplumlarla aradaki açığı kapatmak daha kolaylaşacaktır. Asıl sorun, alınan hedefe gerçekten erişmenin mümkün olup olmadığında düğümlenir.

Devlet Planlama örgütü, Türk ekonomisinin ulusal gelire yirmi iki yılda 700 milyar liralık net bir katkıyı gerçekleştirecek maddî potansiyellere sahip olduğu kanısındadır. Türkiye yalnız var olan maddî **üretim güçleri** ile değil, içinde bulunduğu dünya koşulları, coğrafyası ve politik önemi ile de birlikte değerlendirilmesi gereken bir toplumdur. Tarihsel durum, Türk ekonomisini belirli anlarda kendi potansiyellerini de aşarak, **uluslararası** bir sürecin çarklarında büyütmek olanağını verebilir. Sözgelişi, aradaki sistem farklılıklarına rağmen Sovyetler Birliği'nin Türkiye'de 360 milyon doları aşkın sanayi yatırımına katkıda bulunması rastlantı olamaz. Yeni Türkiye AET ile ilişkilerini geliştirirken **Afrika** ve **Asya**'da da yeni pazarlar araştırmakta; Çin ile giderek ekonomik ilişkilere dönüşecek yeni politik bağlar kurmaktadır. RCD'nin Türkiye, Pakistan ve İran açısından minik bir Ortak Pazar olma şansı belki de gelecekte **Orta Doğu**'nun Arap toplumları ile daha büyük bir ekonomik işbirliğiyle sonuçlanabilecektir. Geleceğin belirlenmesinde yaşanan anın sınırlı koşullarını aşan bu tür çerçeveler, Türk sanayiinin **yatırım** ve **pazar** sorunlarının çözümünü de belirli oranlarda **ferahlatma** şansına sahipti, hiç kuşkusuz...

Yeni stratejiye göre 1972-1995 döneminin perspektifleri gerçekleşirse, yirmi iki yıl sonra Türkiye kesinlikle **sanayi toplumu**'na dönüşebilecekti. **Planlama**, sanayiin ulusal gelire katkısının 1995 yılında onda dört oranını bulmasını öngörüyordu. Tarımın payı ise aynı sürede onda bire düşmüş olacaktır. Sanayileşme ile birlikte ge-

lişen hizmet kesimi ise 1995 Türkiye'sinde ulusal gelirin yarısını teşkil etmeye adaydı. Ne var ki, böyle bir gelişme düzeyine erişebilmek ancak sanayiin yirmi iki yıl boyunca yılda ortalama yüzde 12'lik büyüme göstermesiyle mümkündü. **Ortak Pazar** ilişkileri ile **Türkiye'nin derinlemesine sanayileşme'si** arasında kesin bir çözümün henüz belirmemesi, bu alanda ilk sorunu yaratır. AET'nin, Türkiye'ye ancak ihracat gücü bulunan sanayi dallarına yatırım yapmayı önerdiği bir sır değildir, 1970'lerde... Oysa, Türk ekonomisi, bir noktadan sonra, ihracatın yanı sıra sanayiin kendi içindeki tamamlaşmasının zorunlu kıldığı **ana** ve **yan** sanayileri de **kurmak** istiyordu. Zira, **1955'te** 65 milyonda tutulmaya çalışılacak olan Türk nüfusunun emek pazarına akacak 28,4 milyon kişilik işgücüne **tam iş bulma** ortamını yaratmanın tek yolu da derinlemesine sanayileşmedir.

Uluslararası pazarlarda nisbî bağımsızlık kazanmak, bir sanayi toplumunun **asgarî** gerçekleşme koşuludur. Türk kapitalizmi de, hiç kuşkusuz, dış ve iç pazar koşullarını ulusal çıkarlarıyle dengeleyebilmek üzere belirli oranda bir **bağımsızlık** arayacaktı. **(Türkiye/AET)** ilişkilerinde sanayileşme doğrultusunda ileride yeni ayarlamaların kaçınılmazlığı şimdiden anlaşılıyordu. Belki de, gelişmesinin kendisine vereceği yeni uluslararası fırsatlar AET'ye ilişkin sorunların çözümünde de kapitalizme şimdiden öngörülemeyecek kolaylıklar doğurmaktan geri kalmayacaktı. **Üretici güçler'i** gelişen Türkiye, değişmemekte direnen bir dünyaya, eskisinden daha büyük bir güçle koşullarını kabul ettirebilirse, bu kapitalizmin yakın süredeki **gelişim potansiyeli'ni** de kararlaştıran **stratejik** bir etken olacaktı...

(3 haziran 1972)

IV

TÜRK YENİLEŞMESİ, KENDİNE BİR MODEL SEÇİYOR

CUMHURİYET'İN daha ilk günlerinden beri **çağdaş uygarlık** düzeyine erişmeyi benimseyen Türkiye'de **yenileşme** sorunu, sonu gelmeyen bir tartışma alanıdır. Bütün Türk yenileştiricilerinin çıkmazı, gerçekte **yenileşme** sorununu yalnız ileri dünya ile yüzeysel benzerlik biçiminde almalarının sonucu da olabilir. Bir grup küçük burjuva aydını açısından **yenileşmek** ya da **çağdaşlaşmak,** yaşadıkları anın en gelişmiş birkaç Batı ülkesindeki davranış ve düşünce kalıplarını Türkiye'de de yaratmaktan ibarettir. Anlaşılmak istenmemektedir ki, düsünceler de, davranış biçimleri de **fizik ötesi** bir dünyada oluşmazlar. Dünya görüşleri, kurumlar ve yenilikler, belirli bir **maddî gelişim** düzeyiyle, onun içindeki üretim ilişkileriyle yakından ilgilidirler. Bu maddî temel kurulmadıkca, onun sonucu olan çağdaş anlayış ve düşünce tarzları da bir toplumda oluşamaz.

Yeni strateji'den bir ay sonra kamuoyuna açıklanan **Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın**(1) **yenileşme** aracı, **kapitalist** bir **sanayileşme** modeli içinde ortaya çıkar. Daha 1930'ların ilk sanayi planlarından itibaren görülen kamu kesimi ile özel kesim arasındaki birbirlerini destekleyip bütünleştirme eğilimi, 1970'lerin planında artık yeni bir özellik kazanır. Ülke, 21. yüzyıla bir Batı Avrupa ülkesi'nin yani İtalya'nın verdiği modele göre götürülmek istenmektedir. İtalya, Batı Avrupa'nın **sanayi ötesi** toplum için yarışan çok gelişmiş bazı ülkelerinin yanında Türkiye'ye biraz daha yakın, nisbeten geri bir ülkeyi temsil eder. Türkiye ve

(1) **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973 - 1977** (Ankara, D.P.T., 1973) S., 4 ve sonrası.

İtalya, yirmi iki yıllık bir geçiş dönemi sonunda Ortak Pazar'da daha yakın ilişkiler kurması gereken iki ülkedir de... Plan'ın hedefi, 22 yıl sonra İtalya ile Türkiye arasındaki gelişme farkını en azından yarı yarıya azaltmaktır.

22 yıllık süreyi kapsayan **yeni strateji**'ye paralel olarak, kapitalist sistem açısından Türkiye'nin **maddî yapısı** ile varılmak istenen hedef arasında bir **özdeşlik** kurmak gerekliydi. Ulusal gelir yönünden, bu, 22 yılda insan başına gelirin dört kat artırılarak, 20 bin liraya eriştirilmesi anlamını taşımaktadır. **Sanayileşme,** alman **kapitalist gelişim** modelinin biricik yaratıcısı olarak sahneye çıkar burada... Bu, toplumda hem kaynakların **kullanım** alanını değiştirmek hem de ekonomide gerçekten yeni düzenlemeleri gerçekleştirmekle mümkündür ancak...

1973'ten başlayarak Türk ekonomisi, plan'a göre, kaynaklarının gittikçe artan bir bölümünü sanayi yatırımlarına yöneltecekti, şimdi... **22 yılda** ortalama yüzde 9'luk bir büyüme hızına erişmek, sanayi kesiminde ancak yüzde 12'nin altına düşmeyen gelişim hızlarını gerçekleştirmeye bağlıdır. Kaldı ki, genellikle **tüketim** malı üreten Türk sanayiinin iç yapısında da önemli bazı değişiklikler zorunludur, bu dönemde. **Ara mal** ve **yatırım malları** sanayilerinin plan'da yüzde 14 dolaylarında bir yıllık artış hızını gerçekleştirmekle zorunlu kılınması bütün bu etkenlerin bir sonucudur. Yalnız Üçüncü Plan döneminde 281,1 milyar dolarlık **sabit sermaye** yatırımı gerçekleştirilecek ve bunun yüzde 31,1'lik bölümünü **imalât sanayii** yatırımları alacaktı. Teorik olarak alınan model, gerçekten de, **yenileşme** yönünde bir bütünlük taşıyordu. **Kapitalizm**'in **kendi planı**'ydı, bu...

Ekonominin yapısındaki değişimle **sosyal** değişim aynı anda olacaktı. **Sanayiin öne geçtiği** bir **toplum**'da, kentsel ve kırsal kesim arasındaki dengeler altüst olur.

20. yüzyıl sonlarında Türkiye 70 milyon nüfuslu bir büyük toplum olmaya adaydır. Ne var ki, eskiden geniş kırsal alanlara yayılan Türk nüfusu bütün bu 22 yıl süresince kır kesiminde artık pek az artış gösterecektir. Öngörülen büyüme stratejisi, köylerde yaşayan halkın süre sonunda 15 milyon kişiden ibaret olacağını saptamaktaydı. 1970'ler başında 14 milyon kişi olan kentsel nüfus ise 21. yüzyıl eşiğinde 55 milyon insana erişecekti. **Kent** yalnız yaşama biçimlerini değil, bu biçimlerin özünü veren dünya görüşlerini, düşünce ve anlayış kalıplarını da köklü olarak değiştirir. Kapitalist gelişim, bütün tarihsel süreç içinde, **kırsal** yaşamın **fantastik** düşünce biçimlerinin sanayileşme ile birlikte **akılcı** yöntemlere geçişinin de modelini verir.

20. yuzyıl sonlarında kapitalist modelin, uluslararası gerçekler, **emperyalizm,** dış sömürülme karşısında **toplumcu** kalkınma modellerine göre geri sayılması gerektiğini **sosyalist** teori **haklı** olarak belirtecektir. Ne var ki, sosyalist teori ve pratiğin en son ürününü teşkil ettiği kapitalist üstyapı da varlığını yine bu yeni rasyonellere borçludur. Türkiye'nin 22 yıllık ekonomik büyüme stratejisinde **kapitalist gelişim** modelinin açıklıkla benimsenmesi, yaratacağı derin sosyal, siyasal, kültürel etkilerle birlikte, en azından bir **sistem bütünlüğü** kurması açısından önemle not edilmelidir.

(26 eylül 1972)

V

PLAN, SOSYAL ADALET, REFORM VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

1960'LARDAN SONRA **planlı** kalkınma deneyine girişen Türkiye'de hemen her plan bir dizi yapısal değişikliği öngörür. **Yapısal değişiklikler,** toplumların da-

ha önceki maddî çerçevelerinin kırılıp, başka dengelerde yeniden kurulması demektir. Burada, bir rastlantısallık değil, bütün içinde birbirleriyle **tamamlaşma** söz konusu olmalıdır. Yenileşmeyi gerçekleştirecek yapısal reformlar, **eklektik** bir davranışla seçilemezler. Her reform, var olan **sistem**'in niteliklerine göre ister istemez farklı sonuçlar yaratacaktır. Türk planlarının hiç uygulanamayan yapısal değişiklik ve reform önerileriyle dolu bulunması; siyasal iktidarların yetersizliklerinin yanı sıra, yenileşme tedbirlerinin **üretim ilişkileri** ile sağlam bağlantı kuramayışıyla de yakından ilgiliydi.

1973/1978 yıllarının Türkiye'sini kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Plan **reform** sorununa artık daha baska bir açıdan yaklaşıyordu. İstenen şey, **kapitalist** düzenin işleyişini onaran, aksaklıklarını giderip yeni bir denge yaratan reformlardır. Üretim ilişkileri ile öngörülen bu ilişkilerle çelişmeli reformlar açısından şimdi yeni bir aşama söz konusudur. Türk kapitalizmi yalnız yeni hedefler seçmekle kalmamakta, Türkiye'de kendi planını da yaratmaktadır artık... **1971 rejimi** bu açıdan da bir dönemeçtir.

Üçüncü Plan daha ilk anda özellikle **küçük burjuvazi**'nin sözcüleriyle orta sol **CHP**'nin büyük eleştirilerini üstüne çeker. Zira, **sosyal adalet**'i arka plana atmış, **ekonomik büyüme** hedefini öne almıştır, plan... Sosyal adaletsizliğin en yoğun acılarını çeken **küçük burjuvazi, ara tabakalar** ve **bürokrasi** elbette tepki duyar, bu **kapitalist** gelişim stratejisine. **«Sosyal adalet nerede?»** çığlığı yükselir, birdenbire... Aslında, **Birinci** ve **İkinci Beş Yıllık** planlarda **sosyal adalet** neredeyse, **üçüncü plan**'da da oradadır; yani **sistem**'in getirdiği **kapitalist** gelişim modelinin yasaları içinde... **Kapitalizm** özellikle çalışan sınıflara yeniden yaratılan **değer**'den elbette bir pay verecektir ama ancak kendisi için gerekli **iç pazar genişlemesi**'ni sağlaya-

cak kadar... Çalışan sınıfa aktarılacak payın, **kapitalizm**'in daha **fazla** büyümesini önleyecek düzeye çıkışını ise, 21inci yüz yılda **İtalya**'nın 1970'lerdeki düzeyine erişmeyi hedef alan **Türk büyük burjuvazisi** reddedecektir. **Sermaye**'nin özelliği **büyüme**'dir, çünkü... Gerekirse, **catastrophe** niteliğinde bir büyüme, belki do. **Planlı kalkınma**, böyle bir dengesiz gelişime karşı Türkiye'deki kapitalist sistemin yerleştirdiği etkili bir **dengeleme** aracından başka bir şey değildir, zaten... **CHP** lideri **Ecevit**'e **«bu plan demokratik bir düzende uygulanamaz»** dedirtecek kadar sert tavırlar aldıran plan, aslında, **Türkiye**'de var olan **kapitalist üretim ilişkileri**'nin kendi yasaları içinde oluşturduğu belki de en **gerçekçi** plandı.

Başka bir deyişle,**1971 rejimi**'nin olağanüstülükleri içinde ekonomik sistem **«sosyal adalet için reform»** ya da **«reform için reform»** kavramını alaşağı ediyordu. **Sistem**'in **reform**'dan anladığı şey, **kapitalist üretim ilişkilerini geliştirmek için reform**'dur. **Reform** kavramı, açıkça, **amaç** ve **sonuç** ilişkisi arasında bir bütünlüğe kavuşturulmaktadır, artık...

Etkili bir **kamu idaresi**'nin kurulması, **Üçüncü Plan**'a göre reformların belki en büyüğü olacaktır. **Bürokratik** bir toplumda en az imkânı bulunan şey, **reform** yapmaktır. Yönetim kademelerindeki kişilerin reformu gerçekleştirmek için olaylar, toplum ve insanlar karşısında öncelikle **dinamik** bir tavır alması gerekir. Toplumların, kapalı kapılar ardında oluşturulan dar bazı şemalara göre yöneltilebildikleri çağlar biteli nice oluyordu. Yeni çağda her şey ancak **açıklıkla** ve bir **bütün** içinde ortaya konulabilirse **gerçekleşme** olanağına sahiptir. **Üçüncü Plân**'ı uygulamanın, tüm kamu kesimi reformunun kaderine bağlanması böyle bir ortamda çok doğal karşılanmalıdır.

Maden, petrol, toprak, tarım ya da adalet reformları Üçüncü Plan'da daha bir **zorlayıcı** nitelik almaktaydılar.

Enerji maddeleriyle stratejik madenlerin devletçe işletilmesi, Üçüncü Plan'da yasama organı önüne bir **görev** olarak geliyordu. Bir başka zorunlu görülen reform ise, **eğitim**'de toplumun gelişme çabalarıyle tutarlı bir bütünlük kurulmasıdır. Yeni toplum, bilgi ezberleyicileri yerine bilgileri pratiğe çevirmesini başaran gençler ister. Bilgiye **kullanım değeri** kazandırmak, en kısa sürede, **ekonomik yarar** sağlamanın da tek yoludur. Üçüncü Plan, **sanayileşme** çabalarının ağırlık kazandığı bir eğitim sistemi kurulacağından söz eder, artık. **Kader** kavramının etkisizleştiği, insanın bireysel girişkenliğinin birden büyüdüğü modern eğitimi Türkiye'de uygulamak imkânsız sayılmayabilir. Ama bunun için önce ekonominin daha geniş **yerli teknik kadro** isteğinde bulunması da gerekliydi.

Üçüncü Plan'ın var olan düzen içinde belki de en zor gerçekleştirilebilecek reform tasarısı, **toprak** ve **tarım**'la ilgili bulunanıdır. Plan bu alanda 10 milyar liralık bir yatırım kapasitesi öngörmüştü. Bunun 3,8 milyar lirası kamulaştırma, kadastro, su, eğitim, sağlık gibi hizmetlere; 6,2 milyar lirası ise işletme, donanım ve yapı kredileri olarak kullanılmak üzere **kooperatifler**'e yöneltilecekti. **Plan**'a göre bu büyük kaynağa rağmen **toprak** dağıtımı işi on beş yıldan önce bitirilemeyecektir. Plan'ın tam karşılığını vermediği soru, toprak reformu uğruna harcanacak milyarlarca liranın kapitalist sistem içinde daha iyi kullanım biçimleri bulunup bulunamayacağı konusudur. **Reform fetişizmi** Plan'ın soruna daha tutarlı karşılıklar araştırmasını **önlemiş** olmalıydı. **12 Mart Muhtırası** hâlâ masanın **üstünde** duruyordu, çünkü...

Ütopik olmayan her **yenileşme,** ortaya konan gelişme kalıplarına ait maddî temellerin o toplumda gerçekten bulunup bulunmadığını ya da dıştan yaratılıp yaratılamayacağını göz önünde tutmak zorundadır. İki beş yıllık plan deneyinde geçirilen çeşitli sarsıntılardan sonra

noloji toplumlarıyle Türkiye arasında malların serbestçe akabildiği bir gelişim aşamasına erişmektir. Üçüncü Plan yeni kalkınma on yılı konusunda bir gerçeğin kesinlikle bilinmesinde yarar görür: Türkiye'nin var olan ekonomik yapısı sürdükçe Batı Avrupa'nın teknoloji toplumlarıyle bir gümrük birliği gerçekleştirmesi 20. yüzyılın son yıllarında bile mümkün değildir. Türkiye büyüyen, rekabet gücü artan ve giderek dış pazarlarda boğuşabilen bir yapıyle donatılmalıdır. **Sanayileşme** burada salt bir kalkınma hızı sorunu olmaktan çıkmaktadır artık... Hedef, **teknoloji yaratan toplum** aşamasına geçmek yani **ulusal** sanayie kendi içinde bir **anlam** ve **bütünlük** kazandırmaktır.

Teknolojiyi ülke içinde üretebilmek amacıyle Türkiye'nin gelecekteki on yıllarda özellikle **ara mal** ve **yatırım malı** üretecek sanayi tesislerini birbiri ardına yükseltmesi gereklidir. Bu tesisler, ancak **üretim maliyeti** ve **kalite** bakımından sağlam rekabet standartlarına kavuşturulabildikleri takdirde Türkiye'nin **teknoloji toplumu** olabilmesinden söz edilebilir. Üçüncü Plan, kimya, petrokimya, makine, makine imalât, madeni eşya ve demir dışı metaller sanayilerini özellikle **en ileri** teknolojiyle donatılması gerekli alanlar olarak benimsemiştir. Batı'nın ileri kapitalist toplumlarmın elli, ya da yüz yılda başardıkları bir işi yirmi ya da yirmi beş yıla sığdırmak, elbette modern teknoloji için zorunlu **objektif** koşulları yaratmakla mümkündür. Böyle bir perspektifle şunlar olmaktadır Türk kapitalizminin yeni hedefleri:

1 — En ileri teknoloji, çağdaş gerçeklere oranla ancak gerekli optimal büyüklüğe erişmiş işletmelerde rasyonel bir üretim sağlayabilir. Türkiye'deki **küçük** üretim birimleri bu amaçla **teşebbüsler arası birleşmeler**'e yöneltilmelidir. Geniş bir devlet destekleri sistemiyle **büyük kuruluşlar, şirketleşmeler, halka açık teşebbüsler** ve **kooperatifleşmeler** desteklenmelidir.

2 — Üretim maliyetini düşürmek üzere **işçi ücretleri de belirli düzeylerde tutulmaya** çalışılmalı; **kalite'**yi artırmak içinse, etkili denetlemelere baş vurulmalıdır.

1973'ten itibaren Türkiye'de de uygulamaya konması tasarlanan **fiyat** ve **ücret** denetimi tedbirlerinin gerçek anlamını bu genel çerçevede bulmak yanlış olmayacaktır. Kalitesi kötü malların markalarının devletçe açıklanması, fiyatları yükseltilen malların ithali yoluna gidilmesi, ya da sanayi ürünlerinin ambalajları üstüne tavan satış fiyatlarının yazılması gibi öneriler - **pahalılıkla savaşın yanı sıra** - daha iyi ve **kaliteli üretim** hedefinin de ortaya çıkardığı tasarılardır. **Ulusal Ücret ve Fiyat Daimî Komisyonu** ise **emek, sermaye** ve **devlet** temsilcilerinin yarı gönüllü bir **ulusal gelirler** siyaseti kararlaştırmalarına hizmet edecektir. Yeni çabaların tümü de, dış dünya karşısında Türkiye'ye **karşılıklı maliyet üstünlüğü** veren bir **maliyet yapısı** sağlama hedefinden kesinlikle ayrılamaz. Burada ister istemez, emek'ten Türk kapitalizminin uzun süreli amaçları uğruna istenmiş bir fedakârlık ve **uyum** da söz konusudur. **Ekonominin genel yararı** adına işçi sınıfı olağanüstü bir ortamda taleplerinin bir bölümünden vazgeçmeye çağrılmaktadır. Oysa, aşırı ölçüde sanayileşmiş ülkelerin tersine Türkiye'de ücretler fiyatları **tek başına** etkiler durumdan 1970'te çok uzak bulunuyordu. Yüksek kâr hadlerinin yürürlükte olduğu bir toplumda ise, emeğin alabileceği pay sona ermemiş demektir.

Üçüncü Plan'ın ortaya çıkardığı tasavvurların tümünün yanı sıra **fiyat** ve **ücret** denetimleri de birer **niyet'i** temsil ederler. Niyetlerin gerçekleşebilmesi ise; hem **bürokrasi**'nin olumsuz etkilerinden sakınılması, hem de ilgili sosyal gruplar arasında **demokratik** hakları zedelemeksizin uzlaşmaya varılabilmesi gibi çok çetin iki sorunun çözümüne derinden bağlıydı, hiç kuşkusuz...

(5 aralık 1972)

VII

NEREYE DOĞRU

TÜRKİYE'nin gelecek yirmi iki yılı için benimsenen **teknoloji toplumu'na geçiş** hedefi 1973 yaklaşırken toplam kaynakların artırılması ve bu kaynakların en uygun, **optimal** biçimde **yatırım**'a dönüştürülmesi zorunluğunu 1971 rejimi'nin kesinlikle gündemine getirir. Toplumda bu ölçüde **temel** bir **değişim**, elbette salt çalışan sınıfın fedakârlıklarıyle oluşturulacak değildir. Var olan kaynakların önemli bir bölümü, aslında, **orta** ve **üst** gelir gruplarındaki belirli tabakaların elinde bulunmaktadır. Daha iyi bir kaynak kullanımı, Türk kapitalizmi açısından bu gruplara ait tasarrufların da **denetim** ya da **disiplin** altına alınmasını zorunlu kılacağa benziyordu.

Bankalar sistemi ile sermaye piyasası alanındaki değişiklikler, tasarrufların bu yenilikler aracılığıyle daha etkili kullanımına hizmet edecektir. Ne var ki, iç kaynakların bir bölümünü de **zorunlu tasarruf** ya da **vergileme** yoluyle düzenlemek gerekliydi. Türkiye'de ticaret, tarım ve serbest meslekler gibi hizmet alanlarında **geniş çapta kaynak yaratıldığı** çok iyi biliniyordu. Oysa, önemli boşlukları bulunan vergi sistemi özellikle bu alanlardaki kaynakları hemen hiç bir zaman **adalet** ve **eşitlik** ile vergileyememekteydi. Devletin kaynak açığını vergi oranlarını yükselterek gidermeye çalışması, 1970'lere kadar daima **çalışan sınıf** ile **büyük şirketler** üstündeki vergi yükünü ağırlaştırmaktan başka sonuç doğurmamıştı.

Üçüncü Plan, vergileme alanındaki tersliği altüst etmek iddiasındadır. Amaç, hem kamu maliyesine ek kaynak sağlamak hem de sosyal adalete aykırı olan vergi uygulamalarına son vermektir. Plan, gelir vergisi tari-

felerinde **ait** ve **orta** gelir dilimlerinde görülen **aşırı** ve **hızlı** müterakkiliğin sona erdirileceğini ilân eder artık... Bir başka deyişle, ücret artışları kısmî denetim altına alınırken; düşük ücret gelirlerinden kesilen vergilerin oranında da indirim yoluna gidilecektir. Çok yoksul olanlardan alınan vergilerde bundan sonra bir düşme beklenmeliydi. **Devlet'in düşük gelirlilerden aldığı vergiyi azaltması** sonunda uğrayacağı gelir kaybı ise **orta'nın** üstündeki gelir gruplarından alınacak vergilerin miktarını yükseltmek ya da vergi kaçaklarını önlemek suretiyle karşılanabilecektir. **Vergi oranlarının değiştirilmesi,** 1973'te gerçekleştirilecek işlerin en başında yer alır.

Devletin yeni stratejisi, **Üçüncü Plan** döneminde yeni vergi türlerine baş vurmaksızın, vergi idaresini, malî yargıyı ve var olan vergilerin yapısını düzelterek, kamu gelirinde her yıl sabit fiyatlarla yüzde onluk bir artışı gerçekleştirmektir. Vergilerde bu çapta bir gelir esnekliği yaratabilmenin, öncelikle, **serbest meslekler, ticaret** ve kısmen **tarım** kazançlarındaki büyük kaçakları önlemekle mümkün olabileceği derhal görülür. 1973 programı buna ek olarak, **servet bildirimi** sisteminin de **oto kontrol** sağlayacak yönde harekete geçirilmesini öneriyordu. On yılı aşkın süredir uygulanan ama pratik bir amaçla kullanılmayan **servet bildirimi** böylece gerçek fonksiyonunu kazanmış olacaktı. Vergisi ödenilmeden kazanılmış servetleri gizlemek, etkili bir oto kontrolda kolay değil dir. Ayrıca, vergi muaflık ve istisnalarının bazılarının kalkması da bir başka gelir artırıcı unsur olarak planlanıyordu.

Büyük burjuvazinin en alt kademeleriyle küçük burjuvazinin üst tabakalarını vergileme amacını güden yeni tasarılar, bundan zarar görecek sosyal tabakalarda her halde sevinçle karşılanmayacaktır. Oysa kalkınmanın yükleri, izlenen modelde ancak bu yollardan çalışan sınıf-

larla **orta burjuvazi'ye** yayılabilirdi. **Kapitalizm** açısından uzun süreli amaç, tasarrufları ya kamu maliyesi elinde toplamak ya da büyük şirketleşmeleri, üretim tekellerini gerçekleştirmek üzere sermayeyi belirli ust gelir gruplarında yoğunlaştırmaktır. **Plan**, bu sermaye birikim ve transferleri sırasında bir yandan **zorunlu** sanayi dallarının yaratılmasına eldeki geniş destekleme tedbirleriyle aracılık edecektir. Öte yandan da, **bölgesel** gelişme farklarını azaltmak, dengeli ve fonksiyonel bir **yerleşme ve kentleşme** siyasetini gerçekleştirmek üzere yurdun çeşitli bölgelerine yatırımlar düzenli bir biçimde yayılacaktır.

Planlı bir ekonomi'nin çeşitli araçlarıyle 1970'lerde Türkiye'de **bilinçli** biçimde ortaya çıkarılmaya başlandığını kabul etmek gerekiyordu artık... Bu, kuşku yok ki, sosyalizm'in değil **kapitalizm'in** anladığı ve gerektirdiği nitelikte bir planlı ekonomidir. Bu olayın yaratacağı sosyal muhalefet ise modelin kaçınılmaz ürünü olarak - istense de, istenmese de - zaten göze alınacaktır.

Üstelik tarih, sosyal muhalefeti geliştiren bir ortamın **sosyalist** mücadelenin asıl beşiği olduğunu da nice örneğiyle gösterir. 1971 rejimi, **Türk Kapitalizmi'ne** yeni hedefler kazandırdığı olağanüstü dönemde, aslında, Türk toplumuna ülkede var olan **üretim tarzı'nın kapitalizm** olduğu konusunda da tarihsel bir belge veriyordu, âdeta...

(7 aralık 1972)

6

AP VE CHP OLAĞANÜSTÜ REJİME KARŞİ YAN YANA GELMEYE BAŞLİYOR

"OLAĞANÜSTÜ"LÜK VE ANARŞİ

TÜRKİYE, 1972 yazında artık **yeni** bazı **çözümler** arar kendine. Günün sorunu, toplumu sarsan olaylar arasındaki **neden** ve **sonuç** bağlantılarını doğru olarak ortaya koymaktır. Türkiye'de bir çevre, anarşi önlenmedikçe bunalım'ın sona ermeyeceği temasını işliyor ve bu noktada **bunalım** ile **anarşi** arasındaki bağlantının değerlendirilmesi, Türkiye'nin belki de en stratejik sorunlarından birisi haline geliyordu. Tutucu görüş, bunalımı sadece anarşinin sonucu saymakta görülmemiş bir ısrara sahipti.

AP'den yükselen yeni sesler,(1) 1972 yazında, bunalım ve anarşi konusunda en azından bir kanadın görüşleri olarak önem taşır. AP lideri Demirel, «anarşi meselesi hal olmadan rejim bunalımı hal olmaz» yolundaki görüşleri doğru saymamaktadır artık... «Aksine, anarşi meselesinin halli dahi rejim bunalımının giderilmesine bağlıdır» diyen Demirel, Türkiye açısından önemli gördüğü bir sakıncaya da parmak basar. AP liderine göre, «anarşi me-

(1) **Son Havadis** (7.7.1972) S. 1.

selesi ilâ nihaye rejim bunalımının sebebi olarak gösterilmeye» devam edilirse, «bir noktadan itibaren bu iddia tesirini kaybeder ve sebep, **bahane** haline gelir». Adalet Partisi yönetiminin aldığı bu tavır düşündürücü olsa gerektir. Toplumda partiler yelpazesinin liberal kanadında yer alan Adalet Partisi, anarşi sorununda **dinamik** ve **yapısal** analizi tercih ediyordu, birden bire... Belirli sonuçları yaratan maddî dürtüleri öne almayı gerektiren bu analiz, ister istemez, asıl ağırlığı neden'ler yani şimdiye kadar yeterince düşünülmeyen etkenler üstünde yoğunlaştıracaktı. Belirli bir **toplumsal** durumun yaratılışına yol açan şeyleri, salt **güç gösterileri'** yle önlemek ise elbette imkânsızdı. **AP,** böylece, kendisini aşmaya çalışan güçlere çok somut **ihtarlar** verir âdeta...

Yaşanan dönemin bazı **olağandışılık**'larla geçtiği kesin bir gerçektir. Ancak birçok belirti, olağanüstü durumun da yeni değerlendirmelerini yapmayı zorunlu kılıyordu. Türkiye bu duruma geniş bir iç ve dış etkiler zinciri içinde itilmiş, **1971 rejimi** bu ortamın son halkasını teşkil etmişti. Ama, halkalardan da önemli olan şey, zinciri bu noktaya çeken tarihsel, ekonomik, sosyal güçlerdir. **Reform** ya da **yapısal düzenleme** yönündeki baskılar, gerçekte, olağandışılıklara bir denge getirme ihtiyacının ifadesidir. Oysa, çok çevrede reform ihtiyacı. **iktidar** sorunundan da ayrılıyor ve **olağanüstü** bir rejimin bütün reformları yapabileceği var sayılıyordu Türkiye'de AP olağanüstü durum konusunda başka bazı noktalara daha parmak basmak gereğini duyar. Demirel'in deyişiyle **«olağanüstü durum** tabiri kullanıldığı şekilde ve anlaşıldığı manada Anayasa'da mevcut değildir.» **Anarşiyi önlemek** için baş vurulan sıkıyönetim bile gerçekte bir Anayasa rejimidir. AP lideri, bunun dışında, «şartları meçhul ve herkese göre değişen» bir **olağanüstü** durumun «ülkeyi aydınlığa çıkarmayacağı» görüşündedir. Başbakan Melen'in 1972 temmuzunun ilk haftalarındaki,

«anarşi ortadan kaldırılmıştır» biçimindeki teşhisi,(2) bu açıdan umut verir bir an için...

Sosyal demokrat bir rota almaya çalışan **CHP** ile yığınlara dönük sosyal siyasetler izlemek isteyen liberal **AP** arasında, Türkiye'nin sorun ve çelişmelerine ilişkin politik görüşler, 1972 yazında epey yaklaşmış görünür. Bu eğilim doğaldır aslında... Siyasal örgütler, sorunları, **yığınsal** bir çerçevede ve maddî iticileriyle birlikte görmek zorundadırlar. Örgütleniş, biraz da, temeldeki sosyal güçlere iniş demektir. 1971 rejiminin sonu gelmeyen olağandışılıklarının yerini daha düzenli bir ortama bırakması, pratikte, sosyal güçlerin seslerini daha çok duyurmaları demekti. **Metafizik** düşünceye yer vermeyen sosyal bilinç, uzayan **anarşi** tartışmasını gerçek köküne oturtulabilecek **biricik** güçtür: Çünkü, üstünde derin bir sessizlik bulunan toplum, **yığınsal diyalog'un** belirdiği yeni bir demokratik sürece yöneldikçe **yüzeysel anarşi** etkisizleşmeye başlayacaktır. 1972 yazında **halk yığınlarını** tarih sahnesine yine aktif biçimde çıkarmanın zorunluğu, **düzen'in sivil** günlerince iyiden iyiye anlaşıyordu, nihayet...

(11 temmuz 1972)

II

YASALAR, TOPLUMLA ÇELİŞMEMELİDİR

1972 TEMMUZUNDA yeni bir deney peşindedir 1971 rejimi. Bir yıllık süreden sonra yeniden bir **Anayasa değişikliği** yapılmak istenmektedir. İstenen değişiklikler, temelde, bir önceki yılın Anayasa değişiklikleri sırasın-

(2) **Milliyet** (10.7.1972), S. 1 ve 9.

da güdülen mantıktan pek az farklıdır. Klasik **devlet** mekanizmaları üstünde küçük burjuvazi lehine kurulmuş özerklikleri azaltan ya da ortadan kaldıran ilk Anayasa değişikliğini izleyen yeni istekler, başka alaniara doğru uzanmaktadır artık. Bunlar arasında, **devlet** aleyhine işlenecek suçlar için **güvenlik mahkemeleri** kurmak, yüksek yargı organlarının atamalarla ilgili **yürütmeyi durdurma** kararlarını önlemek ve üniversitelerde bir tasfiyeye girişmek gibi özlemler derhal ilgi toplar. Ayrıca, yasama organlarının **kolay** ve **çabuk** çalışmasını sağlayıcı kolaylıklar da planlanır.

Tarihsel bir perspektif içinde, istenen değişiklikler elbette yadırgatıcı değildir. Kurulu düzene yönelen her saldırı, tarihin hemen her döneminde **karşı tepkiler** getirmekte gecikmez. Düzen bir kez gücünü sağlamlaştırdıktan sonra, iktidarını **konsolide** edecek yeni tedbirler arar. Tedbirler, öncelikle, **kurulu düzen**'i sarsmış olan güçlere karşı yöneltilir. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın ilk yarısına ait Batı Avrupa tarihi, değişik toplumlarda ortaya çıkan hep bu tür ilginç deneyleri sahneler. Aslında, **1971 rejimi**'nin istediği değişikliklerin önemli bir bölümü daha önce Batı Avrupa'da denenmiş, ilkeleri ve uygulamaları ortaya konmuş şeylerdir. Geçmiş dönemlerde bu uygulamalar, giderek, bir **burjuva devlet düzeni** yaratmanın klasik araçları görevini yükleniyorlardı, Batı'da..

Türkiye'nin sorunu; evrensel bilincin çağdaş boyutlarını kazanmadığı bir dönemde birer **zorlama** ya da **baskı** aracı olarak kullanılabilen klasik tedbirlerin, 1970'lerin dünyasında da aynı geçerliği taşıyıp taşımadığı sorusuna gelir yine... Geçmiş çağlar, **toplumsal hareketlilik** ile ekonomik büyüme ve ona bağlı olan bütün kurumsal değişikliklerin daha küçük boyutlar içinde oluştuğu dönemlerdi. Yığınsal haberleşme araçlarının dünyayı henüz böylesine küçültmüş olmadığı o dönemlerde, insanların

daha az sesli ve daha az dinamik olduğu bir gerçektir. Oysa, toplumlar arasındaki sınırları âdeta haritalardan silmekte olan bir **bildirişim çağı** içindeydi, 20. yüzyılın sonları... Yığınların dinamikleştiği bu altüst oluşlar döneminde yasaklamaların **kurtarıcı** gücü azalır birdenbire. Evrensel dinamikler, **kapalı toplum** modellerini, totaliterliğe en uygun görünen ortamlarda bile etkisizleştirir, dünyada... Batıda bu nedenledir ki **klasik** demokrasi artık **eskimiş** sayılmakta ve boşluklar, yeni bir **sosyal öz** ile doldurulmaya çalışılmaktaydı. **Açık toplum** yönündeki dünya hareketi, hele yığınların değişim ve gelişme özlemlerine setler dikmek isteyen uygulamalara uzun sürede hiç bir şans tanımaz.

1971 rejimi'nin tasarladığı değişikliklerin bir bölümü, belki, düzenin gerçekten daha etkili işlemesini sağlayabilirdi. Sözgelişi, Senato ve Meclislerin daha çok ortak toplantılar yapmaları, Meclis çalışmalarında çoğunluk oranlarının düşürülmesi gibi öneriler, ağır işleyen bir **yasama** erkine karşı **yürütme** erkine güç katmak demektir. Özellikle genişleyen ekonominin zorunlu kıldığı yeni kurumlar, destek tedbirleri ve yasa değişiklikleri böyle bir ortamda kolaylıkla gerçekleştirilir elbet. Hızlı çalışmayan parlamenter kurumlara ekonominin egemen tepelerinden yöneltilen eleştirilere karşı, yeni tedbirler, **sistemin istekleri'ne uygun** düşecekti, açıkçası...

Ne var ki, aynı hızlandırma işi, sözgelişi, güvenlik mahkemeleri için kolay söz konusu edilemez. Türkiye'de ekonomik çevrelerden yargılama yerlerine işi düşen en sıradan yurttaşa kadar hemen herkes, **ağır** işleyen bir **adalet** mekanizmasından şikâyetçiydi. Şikâyetlerin **genel** bir nitelik taşıması, bozukluğun tek tek yargıçlarda ya da yasalarda değil; bir bütün olarak **hukuk sisteminin kendisinde** aranması gerektiğinin kanıtıdır. Sayıları on binleri aşan yasalar birbirleriyle çelişiyor; önemli bir bö-

lümü ise artık **hoşgörülü** ve **insanı topluma kazandırıcı** nitelik almış bulunan çağdaş **ceza** anlayışına ters düşüyordu. Bir toplumda **yargıçlar** bazı **yasaları** uygulamakta çekimser davranıyorlarsa, bu, yargıçların değil, yasaların toplumsal anlayışının gerisine düşmüş oluşunun bir belirtisidir. Toplumsal gerçekliğin yasaları etkisizleştirdiği bir ortamda **yargı** erkine güç katmak, ancak **genel hukuk** ve **adalet reformu** ile mümkündü. Cezaları artırmak ve **olağanüstü** yetkilerle donatılmış **olağandışı** mahkemeler yaratmakla değil... Hukuk dışı uygulamalara kaçma sakıncasını her zaman taşıyabilen **olağanüstü mahkemeler** ise yargı erkini zedelemeye mahkûmdurlar.

Oysa, toplumları sarsan her şeyin çözüm yolu, **dinamik** süreçler içinde bulunabilir. Diyelim ki, yeni Türk **üniversiteler**'inde artık **tek sesli**, kapalı toplumlarda alışılmamış türden **yeni dünya görüşleri** yer alabiliyorsa, bu da sınır tanımayan bilimsel düşüncenin evrenselleşmesinin bir sonucudur. Bilim de, toplum için, kendisinde sürekli olarak yeni **tez** ve **antiz'leri** oluşturarak, dünyanın geleceğine ilişkin **yeni sentezler**'in doğuşunu sağlamakla görevlidir. Türk üniversitelerine yapılabilecek tek eleştiri, bu dinamik sürece belki de oldukça geç girmiş bulunmasıydı, 1970'ler de...

AP lideri Demirel'in bile 1971 rejimine «Demokrasi kurban edilerek demokrasinin kurtarılamayacağını» hatırlatmak zorunda kalması,(1) tarihsel ve toplumsal yönden ilginçti. **1971 rejimi** daha hızlı çalışacak bir devlet mekanizması yaratmak isterken, o arada toplumun tüm iç dinamizmini yok edebilecek aşamalara gitmekten titizlikle sakınmak zorundaydı. Toplumlara en trajik sonu getiren; kendi içlerinde **ileriye doğru** atılımlar yapma potansiyelinin yok edilmesinden başka şey değildi, çünkü...

(18 temmuz 1972)

(1) **Milliyet**, (16.7.1972), S. 1.

III

REFORMLAR VE CHP'NİN YENİ TAVRI

TÜRKİYE'NİN gündemini **1971 rejimi**'nin belirişiyle birlikte dolduran **reform** sorunu konusunda, CHP'nin kırk dokuzuncu yıldönümü dolayısıyle **Ecevit**'in de 1972 eylülünde birdenbire ilginç açıklamalar yapmaya başladığı dikkati çeker. 1972 yazının son günlerinde anlamlı bir gelişmeye tanık olmuştur Türkiye... 12 mart'ın Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç önce izne çıkmış, yerini Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'e vekâleten bırakmıştır. Ne var ki, orduda atamaların yapılacağı 30 ağustos'a birkaç gün kala Tağmaç istifa da eder ve **Gürler** asaleten **Genel Kurmay Başkanı** olur. Emekliye çıkacakken, **Ankara**'ya ürpertici saatlar yaşatan jetlerin **prova** uçuşları arasında askerî hiyerarşinin en üstüne yükselen **Gürler** ileri dönük görüşleriyle tanınan bir komutandır. Gürler'in Genel Kurmay başkanlığından az sonra verdiği demeç CHP'nin yeni genel başkanının uzun süredir yaptığı en geniş kapsamlı siyasal bildiridir belki de. **12 mart muhtırası**'ndan sonra tarihsel partinin o ana kadar liderliğini yürüten İsmet İnönü ile ters düştüğünü belirten Ecevit, daha **genel sekreterlik** görevini bıraktığı gün, iktidarı paylaşan yeni güçlere de karşı çıkmıştı. Ecevit şimdi 1972 eylülünde geçmişin toplu bir değerlendirmesini yapacaktır. **CHP**'nin **yeni** liderine göre, 12 mart Muhtırasını izleyen bir buçuk yıllık sürede Türkiye'de **tek bir reform** olsun gerçekleştirilememiştir. Durmadan reformlardan söz edildiği halde reform yapılamayışını bazı **çelişmeler** ile açıklamanın mümkün olduğu görüşündedir, Ecevit...

CHP genel başkanı, **1971 rejimi**'nin çelişmesini, reformları gerçekleştirecek **sosyal** destekleri **ihmal** etmesinde bulur. Yeni rejim, Türkiye'nin olağan koşullara dön-

mesini bir reformlar dizisinin gerçekleştirilmesine bağlıyordu. Ne var ki, reformların yapılmasında en etkili güçleri teşkil eden yığınlar, aydınlar ve sendikalar, yeni yönetim tarafından **karşıya** alınmışlardı. **C H P** lideri burada söz konusu olan **gerekli** sosyal desteğin, **anarşist** nitelikteki eğilimlerle ilgisi bulunmadığını derhal ekleyecektir. Ecevit, «bu **çelişki** oradan kaldırılmadıkça ne rejim çıkmazdan kurtulabilir, ne de toplum sorunlarına 1961 Anayasasının doğrultusunda çözümler bulunabilir» der. 1971 rejiminin bir buçuk yıllık uygulaması. Ecevit'in deyişiyle, **tutucu** görüşleri güçlendiren bir dönem olarak tescil edilebilir.

Hiç de kısa olmayan bir buçuk yılın akıp gitmesine rağmen hâlâ gündemde olduğu gibi duran **reform** maddesine Ecevit bir **bütün** olarak eğilmek gerektiğini söylerken, yanılmıyordu. **Reformlar,** bir toplumun y o ğ u n maddî hayatı içinde ekonomik gerçeklikten ayrılmaz bir **bütün**'ü teşkil ederler. Türk toplumunda **kapitalizm**'i kökleştirmek isteyen **Adalet Partisi,** reformlardan, var olan ekonomik düzeni daha ileri aşamalara götürecek yeniden düzenlemeleri anlar. Bu tür reformlar önce tüm olarak düzeni geliştirir, o arada da reformun sonuçları çeşitli sosyal sınıfları piramidin tepesinden tabanına doğru değişik ölçülerde yararlandırır. Oysa, **sosyal demokrat** bir çizgi için mücadele veren yeni CHP'nin programında öncelik fırsat eşitliğinden yararlanamayan belirli halk kesimlerine aittir. Ecevit, **köylülük** başta olmak üzere bu halk kesimlerini «işçiler, birçok memurlar, ekonomideki düzensiz yapı değişikliğine ayak uyduramayan bazı küçük **esnaf** ve **sanatkârlar**» biçiminde sıralar şimdi. Bu sosyal gruplara yönelen reformlar; kapitalist büyümenin hızını kesmeyi bile göze alarak, maddî durumlarından hoşnutsuz oldukları var sayılan kesimlere kısmî refah sağlamayı en öne alacaklardı. Orta sol CHP'nin özellik-

le köylülük üstünde yoğunlaşan reform istekleri, yalnız AP'nin programıyle değil, sistemin felsefesiyle de bazı noktalarda çelişir bu yüzden...

12 mart 1971'de yapılan müdahalenin tam bir **askerî** rejime dönüştürülmesi yolundaki teşvik ve tertiplere rağmen 1972 sonbaharı Türkiye'sinin artık bir **ara rejimi** yaşadığını belirten Ecevit, Türk Ordusu'nun **demokratik** ve **sosyal** anlayışına güven duyduğu için **iyimser**'dir, o günlerde... Genel seçimlerin 1973'te **mutlaka** yapılmasını isteyen ve bu konuda bazen kuşkular ifade eden AP lideri gibi, Ecevit de seçimin gecikmemesinden yanadır. Yazın son günlerinde Silâhlı Kuvvetler Komuta kademelerinde yapılan değişikliklerden sonra yaptığı uzun açıklamalarda Ecevit bazı reformları gerçekleştirebilmekten de umutludur. Gerçi Ecevit, var olan güçler dengesi içinde bir ölçünün üstüne çıkan reformların yapılamayacağını kabul eder. Ne var ki, **yeni bir yol** izlenir ve kamuoyunun **ters** yönde oluşturulmasına son verilirse, Ecevit de, seçimlere kadar geçecek kısa süre içinde - gerçekten yapılmak isteniyorsa - bazı reformları başarmayı olanaksız saymaz artık. Yeter ki, **demokratik ortam**'a dönüş ertelenmesin. Bu, CHP'nin destekleyebileceği belki de **yarı radikal** bir geçiş dönemi hükümeti olabilecektir.

MGP'li Melen'in başkanlığındaki hükümetin anayasa ve seçim kanunlarında başka yönde değişiklikler tasarladığı sırada, hükümete bakanlar veren CHP gibi bir siyasal örgütten gelen farklı sesi, toplum ve ekonomi ayrı bir ilgiyle karşılar. Toplumun da, ekonominin de yaşanan **geçiş** aşamasındaki biricik özlemi, yeni sarsıntı ve acılara artık düşmeksizin bunalımsız bir **olağan** döneme erişmekten başka bir şey değildir, çünkü...

(12 eylül 1972)

IV

AP'NİN TARİHSEL GÖREVLERİ

CHP'DE SOLA doğru açılış 1972 sonbaharında belirgin nitelik alırken, liberal AP üstünde de yeni baskılar belirdiği âdeta elle tutulurcasına sezilmeye başlanır. Özellikle askerî komuta kademelerinde yapılan değişikliklerden sonra bazı çevrelerde AP liderliğinde değişiklikler beklendiği ya da istendiği bile ileri sürülür. Adalet Partisi'nin büyük kongresi 20 ekim 1972'de böyle bir ortamda toplanır.

Aslında, **Adalet Partisi** de, AP'nin Genel Başkanı **Süleyman Demirel** de bazı rastlantıların değil, bir çağın ürünüdürler. Gelişmek ve ilerlemek isteyen yeni Türk toplumu var olan koşullar altında ifadesini ancak Adalet Partisi ile bulabilirdi. Bu, Türkiye'de toplumcu güçlerin dinamik gelişimine 1920'lerden beri izin vermeyen küçük burjuva siyasetlerinin en ters sonucudur. Ekonomi ve toplum ancak kendilerine sağlanan yapı üstünde yükselir. **Sosyalist** teori ve eyleme geçmişte koyduğu derin engellerin acısını küçük burjuvazi 1970'lerde çekiyorsa, bunun sorumlusu ne Türk halkıdır, ne de onun bilinci... Toplumu sıkan dar cenderelere duyulan sosyal tepki DP/AP uzantısı içinde ortaya çıkabilmiş ve Türkiye'de **demokratikleşme** süreci - antidemokratik rejimler yüzünden - başka platformlarda doğarak, 1970'lerde yaşanan çelişmelerin temel nedeni olmuştu.

Adalet Partisi, 27 mayıs 1960 hareketinden sonra Türkiye'de ikili bir görevi sürdürmenin yarattığı sürtüşmelerle karşı karşıyadır. Tarihsel koşullar ve uluslararası ortam, Türkiye'de zorunlulaşmış bulunan **kapitalizmi geliştirme** görevini AP'ye veriyordu. Ama, siyasal bir örgüt, halk yığınlarının maddî desteğini de sağlamak zorun-

dadır. İşçisi, köylüsü, esnafı, dar gelirlisiyle modern Türkiye'nin halk yığınları siyasal iktidardan sürekli olarak yeni isteklerde bulunacaklardır. Gelir bölüşümü üstündeki bu büyük kavga, kapitalizmi geliştirme siyasetini izleyen **AP'nin aktüel çelişme'**sini yaratır, giderek. Uzlaştırılması **aynı anda** çok zor olan iki hedef, Adalet Partisi'ni daha sınırlı hedefler seçmeye yöneltir. Orta sınıf kökenli grupları değil geniş işçi ve köylü yığınlarını kalkınmadan yararlandırmayı tercih eden AP, giderek, başka bir **çelişki'**yi besler. Bu önemli unsur, 12 mart 1971 hareketi eşiğinde **bürokrat** kadroların çok yanlı eylemleriyle açığa vurdukları **küçük burjuvazi** ile **büyük burjuvazi** arasındaki çelişkidir.

Bir çelişkiler toplumu olan çağdaş Türkiye'de Adalet Partisi, gelişen kapitalizmin **büyük burjuvazi** içinde sahneye çıkardığı çatışmalardan da az şey çekmemekteydi. Geçmişte köylülüğün oylarını büyük toprak sahipleriyle kurduğu **ittifak** sonucunda elde edebilen **Adalet Partisi'**nin 1970'lerde bu tür bir ittifakı yürütme şansı azalır, yavaş yavaş... Zira, **sanayileşme** artık **tarıma dayalı** bir iktisat sıyasetini geçersiz kılmaktadır. Sanayi, giderek, tarım kesiminde bazı yeniden düzenlemeleri, daha yüksek vergilendirmeleri isteyebilmekte; sanayie **bağlı bir tarımsal yapı** oluşturulmasını beklemektedir. **İşçi sınıfı,** grev ve toplu sözleşme gibi aletleri kullanarak, ulusal gelirden daha büyük pay almaya çalışmaktadır. Yığın oylarına dayanan bir siyasal örgüt, böyle bir ortamda, sistemin kendisinden beklediği **kısıtlayıcı** görevler ile toplumun farklı nitelikteki talepleri önünde dar bir boğaza sıkıştırıldığını görecektir. Bu aşama, kısıtlamaları toplumun dışında ve üstünde kalarak gerçekleştirme iddiasındaki klasik **bürokratik** güçlerin de kendileri için **iktidar** isteğinde bulunabilecekleri çok kaygan bir sosyal ortamdır.

1972 güzünde Türkiye'de tartışılan konular gerçekten

çok anlamlıdır. Sözgelişi, genel seçimin vaktinde yapılıp yapılamayacağı konusunda bizzat AP lideri Demirel kuşkularını duyurur sık sık... **Küçük burjuvazi**'ye yakın çevrelerde, **«seçimler yapılsa bile siyasal iktidarın AP'ye, hiç değilse onun 12 mart'ta görevden alman genel başkanına verilmeyeceği»** öne sürülür aynı anda.(1) O arada, Türkiye'de genel oy ve partiler sistemiyle hiç bir reformun yapılamayacağını söyleyenler de eksik değildir. Özel sektörün bir kesiminden işçilerin ücret artışlarının sınırlanması, siyasal iktidarın artık salt politik örgütlerin eline bırakılmaması gibi istekler duyulur. Özellikle işçi sınıfının haklarıyla toplumcu düşünce ve siyasal mücadeleyi, özgürlükleri **kısıtlama** amacını güden bir dizi anayasa değişikliği tasarısı, 12 mart'ın daha ilk günlerinden beri gündemde bekler, zaten... Bunalımın sürüp gitmesi, toplumda belki de yeni iktidar boşlukları açan bir başka unsura dönüşmek üzeredir artık, 1972 sonlarında. Herşey, **sivil** güçlere durumlarını tahkim etmek amacıyle birleşip harekete geçmeleri gereken günlerin yaklaştığını duyuran **alarm** işaretleriyle doludur, âdeta...

Ankara'da toplanan AP temsilcileri, yeni tercih ve taktiklerini bu kritik anda kararlaştıracaklardır. Şimdi önemli olan, Adalet Partisi liderlerinin sorunlara **uzun** süreli yaklaşımlarla eğilip eğilmeyececkleridir. Bütün toplumsal yaşamı kısıtlayabileceğinden korkulan **güvenlik mahkemeleri** gibi tasarılar AP'nin tutumuna bakmaktadır. Günün **geçici** kalmaya mahkûm bunalımları Adalet Partisi'ne **uzun** süreyi de kapsayacak **antidemokratik** tercihlerde bulundurursa; bunun çilesini Türkiye ile birlikte bir gün bizzat AP ve onun yönetici kadroları da elbet çekecektir. Özgür, demokratik, konuşan bir Türkiye ancak halk sınıflarına en doğal demokratik haklarını tanımakla yaratılabilir. AP'nin kendi içinde bütünlüğe kavuşmasının,

(1) **Yankı**, No: 82 (9 - 15.10.1972), S. 4.

geriye dönük kopmalardan kurtulabilmesinin de biricik koşulu, örgütte **yığınların sesi**'ni gerçekten **egemen** kılabilmektir. Halkın en geniş kesimlerinin **etkili sözcüsü** olabilen bir siyasal örgüt, kendi kendisinin de en büyük güvencesidir. AP'yi dışarıdan tehdit eden şey, toplumcu mücadelelerden önce, yığınların demokratik haklarından duyulan korkudur.

Bu korku yenilebilirse Türkiye'nin çok boyutlu bir toplum olarak yaşama şansı da kurtarılmış olacaktı.

(20 ekim 1972)

V

İKTİDARIN KADERİ VE CHP

1971 rejimi'nin üçüncü hükümetine 1972 güzünde ilk darbeler inmeye başlar. Prof. **Erim**'in başkanlığındaki birinci hükümet **radikal** görünen eğilimlerinde, ikinci hükümet ise demokratik hakları belirli yönde kısıtlama çabalarında desteklenmemesi sonucunda düşmüşlerdi. MGP'li Melen'in başkanlığında kurulan üçüncü hükümete yöneltilen eleştiriler ise bu hükümetin genellikle yeterince **reformcu** ya da **radikal** olmadığı noktasında düğümlenir. Erim hükümetlerinin düşüşünde etkili **gücün** AP olmasına karşılık Melen hükümetlerine yönelen eleştirilerin **reform** isteyen CHP'den gelmesi ortaya **bir** görünge değişikliği olduğu izlenimini ister istemez verir. Bazı çevreler, ordu yüksek kademelerinde 30 **ağustos** 1972'de gerçekleştirilen değişikliklerle birlikte Türkiye'de **radikal** eğilimlerin yeniden ağırlık kazandığı kanısında birleşirler, giderek...

Türkiye'nin bu sonbaharı gerçekten anlamlı olaylar, ziyaretler ve gösterilerle geçmektedir. Adalet Partisi, Meclisin hâlâ en büyük siyasal örgütüdür. Ortanın solunda, **radikal** değişiklikleri savunan CHP, yasama organındaki ikinci etkili partidir. Bu iki parti arasında seçmen oylarıyle gelen üçüncü partiyi teşkil eden **MGP** ise sandalya sayısı bakımından her iki büyük örgütle karşılaştırılamayacak kadar küçük bir azınlığa sahiptir. Ne var ki, hükümetin başı ne AP'nin ne de CHP'nin üyesi olan bir siyasal lider değildir ve MGP, gözden kaçmayan bir çelişkiyle bu güçler dengesinde Başbakanlığı elde edebilecek bir siyasal üstünlük kazanmıştır.

Parlamento aritmetiği ile **siyasal gerçeklik** arasındaki bu **anlamlı çelişki** her halde boşuna değildi. Sonbahar aylarına gittikçe sertleşerek giren CHP, ısrarla, var olan hükümetin **kimin hükümeti** olduğu sorusunu ortaya atma çabasındadır. Prof. Turan Güneş'in öncülüğünü ettiği bir CHP grubu, Türkiye'de siyasal iktidarın 1972'de izlediği siyasetin aslında AP'nin kapitalizmi geliştirme stratejisinden hiç de farklı olmadığını öne sürecektir şimdi... Bu arada, **CHP** meclisinde hükümetin niteliğine ilişkin tartışmalarda bazı CHP'li sözcülerin, MGP'nin, kendisini **«Askerî idarenin sivil kadrosu»** gibi gösterme çabasında olduğunu bile söyledikleri görülür.(1) Sorun böylece daha üst platforma çıkarılıyor; var olan sistemin maddî dayanakları geniş bir boyut içinde tartışma konusu ediliyordu...

Sözlerin değil uygulamaların asıl sosyal oluşları belirlediği bir çağda Türkiye'nin sosyo/ekonomik gerçeklerini daha maddî bir temel üstünde araştırmak, hiç kuşkusuz, önemli bir ilerlemeydi. Her ekonomik **sistem**, kaçınılmaz biçimde, kendi siyasal dayanaklarını, bu dayanakların etkenlik kazanacağı yönetim biçimlerini araştı-

(1) **Milliyet** (30.10.1972), S. 11.

rır. Bir **geçiş** dönemine özgü **yapısal** bunalımlar ortada durdukça ve bunlar asgarî düzeyde de olsa **sistem**'e **güven** verici yeni bir dengeye geçirilmedikçe, siyasal iktidar her halde boş bırakılmayacaktı. **Büyük burjuvazi**'nin **maddî** desteğine sahip bulunan **MGP**'nin adının **güven** kavramına yaslanması bile bir rastlantı olmamalıydı. Kendisini iş başından uzaklaştıran güçlerin özellikle AP liderine duydukları hoşnutsuzluk, anlaşılıyordu ki, siyasal iktidarın **arada** kalan bir başka grup tarafından doldurtulmasına yol açmıştı. Sosyo/ekonomik görüşleri birdenbire AP'nin geliştirmeye çalıştığı sosyal grupların görüşlerine yaklaştırılmaya çalışılan MGP, CHP'lilere göre, **AP'siz bir AP** felsefesinin yürütülmesine aracılık etmekteydi, 1971 rejiminde... Bu formül, her halde, AP liderini iş başından uzaklaştıranları, yeniden **Demirel**'e iktidarı verme çelişkisinden bir süre için kurtarabilecekti. Ama kendi iktidarını kurmak uğruna göze aldığı bu büyük **çelişki**, 1971 rejimi'nin **iktidarsızlık** durumuna düşüşünün de temel nedeniydi, gerçekte...

Ekonomik ve sosyal çelişkilerin 1972 güzüne kadar zorunlu kıldığı bu uzlaştırıcı iktidar formülüne artık CHP'nin **radikal** görünen kanadı karşı koyuyordu. Buna karşılık, CHP Genel Sekreteri Dr. Kırıkoğlu'nun, daha çok, hükümetteki CHP'li Bakanların partinin sosyal görüşleriyle uyuşmadığı görüşüne ağırlık verdiği dikkati çeker. Başka bir deyişle, bu, belki hükümetten tümüyle **çekilme** yerine hükümet içine CHP'nin gerçek sosyal inançlarını yansıtır temsilcileri yerleştirme stratejisi olarak da nitelenebilir. Tümü ile **muhalefete geçme** alternatifi ile hükümete CHP'nin asıl görüşlerini yansıtma alternatifi arasındaki kesin karar, CHP Genel Başkanı Ecevit'in var olan koşullar üstündeki gözlemlerinin de yardımıyle verilecektir.

1972 güzünün hükümete ilişkin tartışmaları, sıkıntı-

lı bir yol ağzında, giderek sistemin Türkiye'de nelere izin verip vermeyeceğinin de bir barometresi olmak üzeredir artık...

1972 güzünde garip, yadırgatıcı bir durgunluk vardır bütün Türkiye'nin üstünde... Bir uzun suskunluk, bir düşündürücü bezginlik ve sıkıntı dönemidir bu, âdeta... Herkes bir şey beklemekte, herkes bir ses duymak istemektedir. Halk yığınları bu bekleyişte haksız da değildir. Zira, **buzlar** sessiz bir biçimde çatlamaktadır. Derinde ve ağır ağır... O yüzden dışa pek yansımaz gürültüler. Oysa, **1971 rejimi**'ni yaratan ortam, **anarşi** dalgalarının ortadan kaldırılması, giderek, bazan **provakosyon** izlenimini bile veren **uçak kaçırmalar, soygunlar** gibi sınırlı eylemlerin de ortadan kalkmasıyle varlık nedeninin ilk yarısını yitirmiş gibidir. Rejimin ikinci gerekçesi olan **Reformlar** ise o reformlara maddî destek sağlayacak ilerici sosyal güçlerin karşıya alınması sonucunda salt bir **slogan**'dır, artık. Rejimdeki çatlama bundandır ve sessizliğin beklenmedik patlamalarla sona erişini bekleyenler o yüzden yanılmamaktadırlar.

(1 kasım 1972)

VI

İKTİDAR BUNALIMI VE AP İLE CHP

1971 REJİMİNİN kaderinde CHP'nin bir büyük gedik açtığı, 1972 sonlarında apaçık anlaşılmaya başlanacaktır. CHP, dramatik bir kararla, «partiler üstü» Melen hükümetindeki CHP'li beş bakanı hükümetten istifaya çağırır, kasımın ilk haftalarında...

Cumhuriyet Halk Partisi'nin, **1971 rejimi**'nin üçüncü hükümetinden bakanlarını çekmesiyle birlikte bir zinci-

rin halkaları çeşitli yerlerinden kopuverirler. İsmet İnönü'nün CHP'den ve milletvekilliğinden ayrılması, hükümetteki CHP'li bakanların partilerinden istifaları ve bunları başka bazı CHP'li parlamenterlerin izlemesi, 1972 kasımının hızlı olaylarıdır. CHP'nin hükümetin **niteliği** konusunda ortaya koyduğu soru açısından belki de her şey olağan sayılabilir. **Ortanın solu**'nda bir çizgi izlemek isteyen CHP, seziliyordu ki, **iktidar**'ın, aslında toplumun **kapitalizm** yönünde geliştirilmesini savunan güçleri temsil ettiğini ispatlıyordu. **CHP** hükümetten ayrıldığı halde hükümetin görevde kalabilmesi, iktidarın **biçim** bakımından, siyasal yelpazenin sağındaki kanada kamuoyu önünde teslimi anlamında da yorumlanabilirdi.

AP'nin yasama organında tek başına hükümet kurabilecek kadar çoğunluğu bulunduğu halde kendi iktidarını **12 mart 1971**'den sonra gerçekleştiremeyişi 1971 rejimi'nin âdeta düğüm noktasıdır. Parlamento vardır ama parlamento aritmetiği oluşturmamaktadır siyasal iktidarı... Oysa, **gerçek iktidar,** ancak, toplumun ekonomik ve sosyal yapısında önemli birer potansiyel güç niteliğini taşıyan unsurların ittifakıyle oluşur. Böyle bir ittifakın olmadığı ya da parçalandığı bir ortamda, ekonomi gibi politika sahnesi de kendisini belirsiz duyacaktır. Giderek, bu belirsizliği başka yollardan giderebilecek klâsik bazı kuvvetlerin daha desteği istenecektir.

Yapısal değişim olayı iktidarı daha önceki dönemlerde oluşturan çeşitli sosyal güç ve zümreler arasındaki bütünleşmeyi çatlatmıştır, çünkü Türkiye'de... Bu çatlamanın büyük etkileri daha 1969'dan itibaren Türkiye'de partilerin, parlamentonun ve kamuoyunun uğradığı depremlerle apaçık ortaya çıkar. AP'ye tek başına iktidar yolunu kapatan temeldeki çatlama, CHP'nin hükümeti terk etmesiyle ortadan kalkmak bir yana şimdi büsbütün derinleştirilmiş oluyordu. Zira, Türkiye'de **sistem**'e **dıştan** destek olan kuvvetler bu olayda CHP tarafından kapita-

list gelişim modelinin savunucusu siyasal güçlerle karşıklı olarak **durumlarını gözden geçirmeye** zorlanıyor. lardı. Başka bir deyişle **orta sol** CHP'nin bile siyasal desteğinden yoksun bırakılan **radikal** eğilimli **küçük burjuva** çevreler **sivil sağ güçler** karşısında yalnız ve çaresizdirler âdeta, 1972 sonlarında. Bu, **1971 rejimi**'nin temellerinin çatırdamasıdır aslında...

Yalnız kapitalist gelişimi savunan siyasal partilerin bir hükümette birleşmiş olması da beliren bunalımı çözmede yetersizdir. Burada önemli olan, belirli bir **yeniden düzenleme programı** üstünde **organik bütünlük** kurmak, bu bütünü uygulamaya geçirecek siyasal güçler koalisyonunu oluşturmaktır. CHP, bu koalisyonun AP ile MGP arasında kurulabileceği gibi, çok daha köklü davranılmak isteniyorsa, AP ve CHP'ce üstünde birleşilen asgarî **ortak** hedefleri kapsayan bir ittifakın da mümkün olabileceğini ısrarla hatırlatır. İşler, burada, ülkede siyasal gerçekçiliğin geleceği ne ölçüde açık olarak görebildiği sorununa bağlanır, birden... Yığınların demokratik hakları korunarak gerçekleştirilebilecek bir reform programı, hiç kuşkusuz, ancak toplumda gerekli sosyal temellere ve örgütlenişe sahip bulunan güçlerin ittifakiyle ortaya konulabilecektir.

Toplumcu demokratik mücadelelerin siyasal platformda önlendiği, giderek cezalandırılmak istendiği Türkiye'de, demokratik haklara ihtiyaç duyan her gücün belirli ortak ilkelerde birleşmesi kaçınılmazdır. Bu; hem Türk toplumuna ve ekonomisine zorunlulaşan reformları kazandırmanın, hem de **çoğulcu** bir siyasal düzenin **«olmazsa olmaz»** koşulu olan **sosyalist** siyasal örgütlenişe konan engelleri kaldırarak Türk demokrasisine sosyal boyutunu yeniden katmanın başlıca çözüm yoludur.

AP ve CHP bu alandaki sorumluluklarını ortaklaşa olarak görüp iktidarın sivil temellerini tahkim edebildikleri gün çıkmaz yol çözülmeye başlayacaktı...

(14 kasım 1972)

VII

BÜYÜYEN DIŞ ELEŞTİRİLER VE BUNALIM

BİRBİRİNİ izleyen **dar boğazlar**'dan geçen **Türkiye** iç sorunlarının yanı sıra 1972 sonlarında dış ilişki ve bağlantıları çerçevesinde de yeni tartışmalara konu edilmekteydi, yine... **Kapitalist** ve **sosyalist** dünya görüşleri üstünde kutuplaşan ikili siyasal mücadeleler, parlamenter düzen, düşünce özgürlüğü gibi kavramlar - bu alanlarda bazen kuşku yaratan maddî engeller görülmesine rağmen - Batı Avrupalıların 1970'li yıllarda istedikleri ve savundukları temel değerlerdir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yirmi iki yıl süreli bir geçiş döneminin eşiğinde olan Türkiye, **Washington**'un ekonomik yörüngesinden, giderek Batı Avrupa'nın egemenlik alanına kaymıştır, 1970'lerde... Birleşik Amerika, yoğunlaşan iç ve dış sorunları dolayısıyle dünyanın belirli noktalarında kısmî gerilemeler gösterirken Ankara kendini bu yeni ortama ayarlamak istemiştir. Türkiye, Batı'nın kapitalist gelişim sürecinde elli ya da yüz yıl önce geçirdiği bunalımları 1970'li yıllarda yaşamak zorunda olan bir toplumdur da... Ekonomide Batı Avrupa'nın fazla hoşlanmadığı kısıtlamaların varlığı **AET**'nin; demokratik haklar ve siyasal düzende daralmalar oluşu ise **Avrupa Konseyi**'nin çok ağır eleştirilerini ve tepkisini çekmektedir. Avrupalılar, Türkiye'de kurulu düzeni koruma çabalarını anlasalar bile bunun **çoğulcu** toplumlara özgü **demokratik** kurumların zedelenmesi pahasına yapılmasını istememektedirler. **Avrupa Konseyi**'nde sık sık Ankara'dan hesap sorulmakta; özellikle Batı Avrupa'nın sol parlamentoları, tutuklanan gençlere, solcu düşünür ve yazarlara **işkence** yapılmasını kınamaktadırlar. **Avrupa Konseyi**'nden bu eleştirileri incelemek üzere özel **heyetler** yollanmaktadır artık Türkiye'ye...

Ankara'nın yeni dış bağlantılarına yönelen eleştiriler ise, **ABD**'nin güçlü **İhracat ve İthalât Bankası** Başkanının Türkiye gezisinde dile getirdiği görüşlerden anlaşılabileceği gibi,(1) özellikle **Washington**'dan geliyordu. Ancak, Amerikan yetkilileri Türkiye/AET ekonomik ilişkilerine gerçekte ilke olarak karşı çıkmadıklarını, bunu anlayışla karşıladıklarını belirtirler. Washington'un resmî eleştirileri, Batı Avrupa'ya tanınan pazar kolaylıklarının Birleşik Amerika'ya da tanınmamasında düğümlenir. Bununla birlikte, Washington bakımından 1972 sonlarında ülkenin **askerî** öneminin hâlâ eksilmediği de kesinlikle sezilir. Ne var ki, **dolar**'ı büyük bunalımlara düşen **Birleşik Amerika** eskisi kadar güçlü değildir artık.

Yeni Türkiye, iç sorunlarını, dış dünyanın bütün bu değişik etki ve tepkileri altında çözecektir. İlginç bir gelişmeyle, 1972 güz sonu Türkiye'sinde birden **Kurucu Meclis** söylentilerinin yaygınlaştığı görülür. Reformların ve çeşitli yasal değişikliklerin bir **takvim**'e bağlanmasını ve 1973 martına kadar üç ayda gerçekleşmesini isteyen AP Genel Başkanı, Kurucu Meclise karşı çıkarak, **çoğulcu** siyasal düzeni savunan kanatta yer alır. AET'nin sermaye, emek ve malların yanı sıra farklı dünya görüşü ve düşüncelerin de toplumlar arasında **serbest dolanımı** ilkesine dayandığını hatırlatan CHP lideri de, bir başka açıdan, aynı çizgide birleşir. Ne var ki, ekonomi ve toplumu ferahlatacak yeniden düzenlemelerin yapılışı, sözlerin ötesinde ciddî ve organik yakınlaşma ve birleşmeleri de zorunlu kılar. Aksi halde, Batı Avrupa'nın hoşnutsuzluğuna rağmen, bazı değişiklikleri belki de değişik yöntemlerle gerçekleştirme alternatifi güçlendirilmiş olacaktır Türkiye de. Bu, bir tür radikalizmin, belirli dışsal ve içsel koşullarda yeni nedenlerle iktidar şansı bulması demektir.

(1) **Milliyet** (22.11.1972), S. 1.

Batı Avrupa buna karşıdır; **Ortak Pazar** böyle bir eğilimden son derece hoşnutsuzdur. **Türkiye'de sivilleşme** isteyen güçler için, **iç iktidar boşluğu'**nun yanı sıra çok büyük bir **dışsal destek'**tir, bu...

1971 Rejimi'nin temellerindeki gizlenmez duruma gelen **çatırtı** apaçık ortadadır artık. **Bezginlik, sıkıntı** ve **kaygılar,** giderek, başka bir soruya bırakmalıdır, yerini:

● Yeniden bir **sivil** iktidar olanağım açan bütün bu iç ve dış koşullar ortamında, düzenin iki büyük kanadını temsil eden **AP** ve **CHP** ne ölçüde anlayışlı olacaklardır acaba?

● Birbirlerine biraz daha yaklaşmakla kalmayacak, uzun sürede belki de yeni bir **koalisyon'u** oluşturacak düzeyde genel ve ortak bir programı yaratabilecek midir, **liberal** ve **orta sol** partiler?

1972 sonlarının halk yığınlarına umut vermeye başlayan büyük gelişmeleri yani;

● **AP'nin bütünlüğünü koruması,**

● **CHP'nin sivil Ecevit'in yönetiminde demokratik çizgideki yerini kesinlikle alması ve,**

● **Üstten yönetim yoluyle reform yapma hayalinin sona ermesi,**

Bu yeni sorunların karşılıklarının verilmesini gerektiriyordu.

1973, halk yığınlarının **demokratik** özlemlerini ortaya koymak isteyeceği bir tarih aşaması olacaktı, Türkiye'de...

Bütün olağan dışılıklarıyle yaşanan **bunalım dönemi** bitmeli, **olağan dönem** ufukta görünmeliydi, artık...

(24 kasım 1972)

1973

Demokratik Özlemleri Kabaran Toplum

BUNALIM ÇAĞLARI BÜYÜK ANLARDIR

1

DÜNYAYA YAYILAN BUNALIM ORTA DOĞU VE TÜRKİYE'Yİ ÖNE ÇIKARIYOR

2

REJİMDE BİR DÖNÜM NOKTASI: CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ MÜCADELESİ

3

1971 REJİMİ'NİN AŞAMALARI ve SONUN BAŞLANGICI

4

CUMHURİYETİN ELLİNCİ YILINDA 1971 REJİMİNİN DERS ve SORUNLARI

BUNALIM ÇAĞLARI BÜYÜK ANLARDIR

YAŞADIĞIMIZ günler insanların ya da toplumların takvimlerinden düşen sıradan yapraklar değil, bizzat tarih'in kendisidirler. Yaşadığı anda tarihi de oluşturan insan soyu, 12 mart 1971 muhtırasından sonra Türkiye'de bir geçiş dönemine tanıktır. Devletin en üst yöneticilerinin dile getirdikleri gibi, 1971 rejimi basit bazı gelişmelerin sonucu değildir. Uzun süreli bir toplumsal oluşum ve bu oluşumun ürünü olarak görülmesi gereken bir dizi yapısal bozukluk Türkiye'yi önemli bir tarih kesitinde kıskıvrak yakalar. Tarihin zorunlu yasası, bunalımı yaratan baskılardan çıkabilmek için öncelikle onu yaratan ortamın ortadan kaldırılmasıdır.

Bunalım çağlarına ikili bir yaklaşımla eğilmek mümkün... Yaşanının çok uzun kesitlerinde çile, horlanma ve acıdan başka şey görmemiş geniş yığınlar için bunalım, sıkıntı-

nın doruklara çıkışı demektir. Olağan dönemlerde bile kolay elde edilemeyen nice şey, bunalım anlarında büsbütün aranır olur. Başka dönemlerde hiç olmazsa dile getirilebilen istekler bu kez yüreklerde saklanır. Olağan rejimlerde baş vurulan nice pratik artık ya kısıtlanmış, ya da yasaklanmıştır. Olağan dönemler, toplumların, bunalımlarını daha bir özgür yansıtabilmeleriyle ayrılır olağanüstü koşullardan...

Ne var ki, asıl doğurgan ve verimli dönemler bunalım çağlarıdır.

Bunalımlı aşamalarda her şeyi eskisi gibi sürdürüp götürmek elde değildir artık. Belki bir yenilgi, belki geçici bir gerileme belki de bir yenilenme olabilir bunalımın sonucu... Ama hiç kuşku yok ki, bunalımın getirdiği denge toplumların olağan dönemlerine ait eski denge olmayacaktır. Kendi koşulları altında bu, her şeye rağmen, eskisinden yeni ve daha ileri olanakları getirmesi kaçınılmaz bir başka dengedir. Bunalımlara, bu açıdan, gerçek değişim çağlarının habercileri gözüyle de bakabiliriz. Değişim ise kesinlikle bir zorlanmadır. Doğal yollardan, statüko'nun varolan güçler dengesi aracılığıyla başarılamayan yeniliklerin, tarihin ilerisi adına söz ve hak sahibi olmaya çalışan güçlerince gerçekleştirilmesidir, toplumsal bunalım aşamalarında söz konusu olan şey...

Bunalım çağlarının neden *ve* sonuç *ilişkileri, statüko'nun işleme yasalarıyla kolay a-*

çıklanamaz. En gerici göründükleri durumlarda bile bunalımların gerçek çözümlenişinin ancak toplumcu *ve* ilerici *perspektiflerle yapılabilmesi bundandır. Statüko'nun felsefesi ne bunalımı ve ne değişimi kavrar; çünkü bunalım sonucunda her toplumda eski düzen'in şiddetle direndiği bir başka denge kurulacaktır. Statüko'nun savunduğu eski dengeye rağmen ve ona karşı oluşan bu yeni dengenin yasallığı değişimi gerçekleştiren gücün iradesinde yatar. Değişim olgusuna, yarının kurulu düzenini oluşturacak güç, meşruiyetini de verecektir. Bu deney, gelecek adına hak ve istek sahibi olan bütün yeni sosyal güçler için de belki çok şeyden etkili bir tarih dersidir. Bunalım çağlarında yenileşmeyi reddedenler, eskinin aynen geri gelmesini bekleyenler ya da umabilenler, tarihin dinamiklerini kavrayamamış olanlardır. Bazen görüşlerine ilerici bir nitelik vermek isteseler de, olanaksız bir şeyi düşledikleri için tutucu diye anacaktır onları da tarih...*

Bunalım çağlarından kurtulmak, demek ki, ancak değişim düşüncesine varmakla mümkün... Ne olursa olsun, nasıl olursa olsun, değişecektir, eskiyip kalmış olan, dünün dünyasında çürümüş bulunan... Daha iyi ve güzel için değişim, bütün insan pratik ve evriminin tek şaşmaz yasasıdır. Nobel alan ozan Pablo Neruda'nın (1) *dediğince, «Zaman akıp gidiyor/ bin bir kola ayrılmış bir ırmak gibi / sürükleyerek dehşet saçan ölüleri...» Her şeyin*

(1) Pablo Neruda, «Bir Damla Su Aradım» **Yeni Ufuklar,** Sayı: 231, (Aralık 1972) S. 22.

dolu dizgin, sertliğe doğru bu büyük koşuşu da elbet bir dengesini bulacak, su yine durulacak; «... ve o vakit / herkes görecek taştan güneşin parıldayışını / tüm taşların üzerinde...».

Herşeyin gelip gittiği bir bunalım çağında, öyleyse, neden ürksün demokratik ve toplumcu özlemlerle kabarıp taşan gönlü yüce Türk halkı?

(2 ocak 1973)

1

DÜNYAYA YAYILAN BUNALIM ORTA DOĞU VE TÜRKİYE'Yİ ÖNE ÇIKARIYOR

I

1973 TÜRKİYE'SİNİN İÇ VE DIŞ KOŞULLARI

İNSAN, TARİHSEL oluşa katılmakla kalmaz; tutarlı bir tavır alabilirse tarihin yönlendirilişine de katkıda bulunur. Geçirdiği bunalımdan daha gürbüz, sağlam ve güçlü olarak çıkmak isteyen Türk toplumuna yapılabilecek en büyük hizmet, şimdi, tarihsel oluşa derin bir sorumluluk duygusuyla yön vermeye çalışmaktır. Verilecek yöne ilişkin davranışlar, bütün bir tarihsel sorumluluğun konusudur.

Yaşanan onca anarşi, sarsıntı, acı ve çileden sonra Türk **halk yığınları**'nın bunlardan **çok daha iyisine** lâyık olduğu konusunda hiç bir gücün kuşkusu bulunmasa gerektir. 20. yüzyılın sonlarına doğru geç olarak gelen **ilerleme** şanslarını iyi kullanabilmek için Türkiye tüm varlığıyle çırpınmaktadır. Onurlu kuruluş yıllarını izleyen uzun gerileme ve çöküntü dönemleri, ekonomide büyük atılışlarla bir tarih anısı halinde artık geride bırakılmalıdır. Ama hiç kuşku yok ki, yeni tersliklere düşmemek, bütün bu tarihsel birikimi de sürekli olarak eleştirici ve yeniden değerlendirici bir gözle incelemekle mümkün...

Toplumların, kendilerine bırakılmış **statü**'den daha ileri aşamalara geçişleri öncelikle **uluslararası** bir sorun-

dur. Durumu gelişen bir toplum, var olan dünya dengelerini sarsacaktır. Dengelerin sarsılmasından en büyük zararı görecek olanlar bazen geride bırakılanlardan çok, kendileri ile olan gelişme **açığı** kapatılmak istenen ileri ekonomilerdir. Dünya sistemi, yerleşmiş çıkarlarını korumak amacıyla özellikle stratejik noktalardaki toplumların ileri atılım çabalarına gizli ve açık çeşitli kanallardan daima **müdahale**'lerde bulunabilir.

Yeni Türkiye koşulları 1970'lerin ilk yarısında **içsel** olduğu kadar **dışsal** alanda da belirleyici bir çerçevede oluşmaktadır. Tarihin vermesi gereken ilk ders, bu **geçiş** aşamasında düşlerin dünyasına kaymamaktadır. Eski küçük çerçeveler elbet reddedilecektir ama ilerleme, yeni sınırlar konusunda **ancak** titiz olunduğu oranda gerçekleşecek bir iştir. **Birleşik Amerika** ile yirmi beş yıllık bir yakınlaşmadan sonra **Batı Avrupa**'nın ekonomik **egemenlik** alanına kaymaya başlayan **Türkiye,** 1 ocak 1973'ten itibaren **Ortak Pazar**'ın geçiş döneminin içindedir. Çoğulcu toplumların, çeşitli sınıfların siyasal ve sosyal örgütleriyle hak ve çıkarlarını dengeleme mücadelelerinin anayurdu olan Batı Avrupa bu anlamda, Türkiye için gittikçe daha büyük bir **model** olma özelliğine sahiptir. Türkiye için söz konusu model salt **ekonomik** değildir; bireysel hak ve özgürlüklere, sağ ve sol sosyal alternatiflerin demokratik iktidar mücadelelerine tanınan geniş serbestlikler de Avrupa'ya açılan model'in öteki yanlarını oluşturur.

1970'lerde Türkiye'nin içsel koşulları yaşanan deneylerle yeni bir açıklığa kavuşmaktadır artık... Kapitalist gelişim modelini savunan Adalet Partisi'nin de, **sosyal demokrat** bir düzene yönelinmesini savunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin de aralarındaki ekonomik görüş ayrılıklarına rağmen halk yığınlarının **demokratik hakları** üstünde titizlikle birleşmeleri, siyasal gerçekçiliğin bir gereğidir,

aslında... Siyasal mücadeleleri yürüten örgütler, halk yığınlarının sesinin duyulmadığı bir üstten dengeleme çabasına her halde evet diyemez. **Türk-İş**'ten **DİSK**'e değin işçi sınıfının sendikal örgütleri de sosyal hakların zedelenmemesi konusunda 1973 başlarında birleşmiş gibidirler.

Bunalımların özel duraklarında çeşitli yasalar değişebilir, reform sayılan ya da sanılan değişiklikler yapılabilir. Bunların tümünden de önemli olan şey, sosyal bilincin belirli ortak noktalardaki kenetlenişidir. Yığınsal dinamikler, toplumun yarınını daha özgür ve demokratik bir çerçevede belirlemek ister artık... Bu görev, tarihsel sorumluluklarını görmesini bilen tüm siyasal ve sosyal güçlere yönelmiş bir çağrıdır da... Demokratik alternatiflere ağırlık kazandırabilecek her güç **AP** ve **CHP** başta olmak üzere, yeni koşullara geçişin ön ortamını yaratmakla sorumludur. Belirli reform yasalarının geçmesi, yeni bir devlet başkanı seçimi ve daha sonra toplumun giderek **sivil** bir düzene yönlendirilmesi bu anlamda ilk görevlerdir. **Sosyalist** mücadelenin **demokratik** platformdan uzak tutulmasının yarattığı boşluğu aşıp yeni bir toplumsal hoşgörü ve diyalog aşamasına geçmek de ancak gerçekçi bir demokratik uzlaşım ve yakınlaşmanın kurulabilmesiyle gerçekleşebilecekti 1970'ler Türkiyesinde...

Tarih, görülmesi zor olmayan dersleriyle eşikte duruyordu. Bireylerin ve onları oluşturan kurum ya da örgütlerin yaşanan geçiş anındaki görevi, toplumu ve ekonomiyi, üstünde birleşilmiş bir hareket programıyle, demokratik bir platforma doğru bilinçle aktarmaktan ibaretti artık...

(11 ocak 1973)

II

ENERJİ ve PETROL BUNALIMI, AET ve ABD MÜCADELESİNİ ORTA DOĞU'YA YAYIYOR...

VİETNAM SAVAŞI'nın kan, acı ve bunalımı 1973 kışının sonlarında ateşkes ve barış anlaşmalarıyle birdenbire ortadan kalkıyordu. Bu büyük olayla birlikte, dünya sahnesinde bütün gözler **Orta Doğu**'ya döner. Batı'da ticaret para ve pazar kavgalarının altında yatan temel hedeflerden birisi Orta Doğu egemenliğidir, aslında. Orta Doğu'yu yeryüzünün bütün ekonomileri açısından son derece önemli kılan birçok stratejik faktörün varlığı öteden beri bilinir. Avrupa ve Asya arasında bir geçiş noktası, iki kıtanın güç dengelerinde vazgeçilmez bir **hassas nokta** olan Orta Doğu, yeryüzünün ortaya çıkarılmış petrol kaynaklarının da en çok yoğunlaştığı bölgedir. **Petrol** ve **Orta Doğu** birbirleriyle âdeta eş anlama gelirler, 20. yüzyılda...

Teknoloji ötesi topluma doğru yürümekte olan egemen ekonomilerin 1970'lerdeki temel sorunu **enerji** açığıdır. Petrol kaynakları çok yetersizleşen **Batı Avrupa**'dan sonra **Birleşik Amerika**'da da on yıllık sürede **korkunç** bir enerji bunalımı patlak vereceğinden korkulduğu açıklanır, ısrarla... **Korkunç** deyimi burada boşuna kullanılmamıştır. Sözgelişi, Birleşik Amerika'nın enerji kaynaklarına ait projeksiyonlar şu gerçekleri duyurur: Elli iki milyar varile ulaşan **petrol** rezervi, Birleşik Amerika'nın ancak **on yıllık** ihtiyacını karşılamaya yeterlidir. **Doğal gaz** rezervi on bir yıl, 450 bin tonluk **uranyum** rezervi ise on üç yıl sonra tükenmiş olacaktır. Bu karanlık tablonun tek aydınlık noktası, daha beş yüz yıl yeterli olacağı sanılan 1,5 trilyon tonluk **kömür** rezervidir.(1) Oysa, on yıl

(1) **Newsweek**, Vol. 81. No: 4 (22.1.1973) P. 39.

sonra hem kapitalist hem de sosyalist blokların genel enerji talebi astronomik biçimde artmış olacaktır.

Dünya, bol ve ucuz **petrol** sağlanan dönemlere bir daha geri dönmemek üzere veda etmek üzeredir. Bu, bilinç düzeyi çok yükselen **Üçüncü Dünya** ülkelerinin doğal kaynakları üstündeki titizliklerinin yanı sıra yeryüzünde bilinen petrol kaynaklarının geleceğin enerji ihtiyaçlarını karşılamakta **yetersiz** kalışının da sonucuydu. Sınırlı bir kaynağa karşılık sınırsızlaşma potansiyeli taşıyan bir **uluslararası talep** söz konusudur. Ekonomik ve politik hegemonya kavgası veren dünya devleri böyle anlarda kendileri açısından stratejik değer taşıyan maddeleri nüfuz bölgeleri içinde tutmaya çalışırlar. Aslında bir pazar ve ham madde savaşı olan Güneydoğu Asya'daki mücadele gibi, **Orta Doğu** ve **Güney Akdeniz** kesimindeki yeni mücadeleler de yine stratejik ihtiyaçlar yüzünden patlak verecektir.

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da gizli diplomasinin giderek kamuoyuna yansıtmaya başladığı **enerji bunalımı** sorununun, **zamanlama** bakımından tam Vietnam barışı'nın ertesine rastlaması bile gelecek adına çok şeyi düşündürür. Kamuoyunun büyük **ürküntü** havası içinde apansız edindiği bu bilgiler, onlarda, ister istemez gelecek çıkarlarını koruma kaygısıyle petrolün bulunduğu bölgelerdeki yeni girişimleri hoş görmeye itebilir. Asya'da kauçuk ve başka ham maddeleri korumak amacıyle başlatılan girişimler, Kuzey Akdeniz ve Orta Doğu'da da başka bazı deneylere modellik edebilirler. Petrolcu Arap toplumları açısından şimdilik lehlerine işleyen önemli bir dayanak noktası, Kuzey Amerika ile Batı Avrupa'nın enerji açığı dolayısıyle aralarında **çıkar çelişkisi**'ne düşmeleri yani birbirlerine rakip görünmeleri olgusudur. Eğer var olan uzlaşmazlıklarını azaltabilirlerse petrolcü ülkelerin, hem büyük kapitalist eko-

nomiler arasındaki çelişkilerden hem de sosyalist blokun varlığından yararlanarak yeni baskıları daha hafif sarsıntılarla atlatabilmeleri olanağı henüz yitirilmiş değildi.

Türkiye **önder** rolünü oynayabileceği Orta Doğu bölgesine yönelen yeni baskıları, hiç kuşkusuz, dikkatle izler. Bunalım giderek, çok yanlı **ekonomik, politik** ve belki **askerî** baskıları da Orta Doğu'ya dıştan getireceğe benzer, 1970'lerin dünyasında .. Geleneksel olarak **Balkanlar** ve **Orta Doğu**'nun bir **barış havuzu** niteliğini koruması siyasetini benimseyen Ankara'nın, 1970'lerin ilk yarısında Orta Doğu bölgesinde birdenbire belirebilecek güç zorlamalarına hazırlıklı olması gereken günlerdir bunlar...

Batı içi ekonomik, politik ve askerî **üstünlük** mücadelerinde kendisinden vazgeçilemeyecek bir ülkedir çünkü, **Türkiye**... 20. yüzyıl sonlarının **sosyalist** süper gücü **Sovyetler Birliği**, Türkiye'nin tarihsel **sınır komşusu**'dur. **Asya** ve **Avrupa** arasındaki **Küçük Asya**, bütün teknolojik gelişmelere rağmen, **Orta Doğu** ve **Akdeniz**'in de anahtarlarını elinde tutar. **İkinci Dünya Savaşı** süresince üstünde en yoğun **hegemonya** savaşlarının verildiği Türkiye'nin önemi, dünyanın 1970'lerdeki yeni denge gelişmeleriyle birdenbire artar da... **Dolar**'ının değeri sarsılan; refah düzeyi yükselen **Batı Avrupa** ve **Japonya** ile çetin bir pazar savaşı veren, en sonunda da, **askerî** gücünün büyüklüğüne rağmen etkileme olanakları sınırlanan **Birleşik Amerika**, hiç kuşkusuz, Türkiye'yi **Batı Avrupa**'nın genel hegemonyasına gözü kapalı bırakmak istemez. **Birleşik Amerika**, hem **askerî yardımlar** ve **NATO** hem de **ekonomik** ilişkiler yoluyle 1970'lere kadar **Türkiye**'nin **anahtarları**'nı elinde tutan ülkedir. Oysa, Türkiye'nin ekonomik egemenlik merkezinin **Batı Avrupa**'ya kayması, uzun sürede, askerî ilişkilerde de benzer yön kaymalarını getirecektir. ABD'nin eli altından kayıp kaymama sorunudur bu...

Sosyalist sistem ile olan evrensel mücadelesinin ya-

nı sıra **enerji** ve **petrol** bunalımı dolayısıyle **Batı Avrupa**'yla da derin çelişkilere düşmüş görünen **Birleşik Amerika,** Orta Doğu'nun anahtarlarını elinde tutan ülkeden elbet vazgeçmek istemeyecektir. Bunun tek yolu, kendi lehine dengeler sağlayabilecek güçlerin iktidarını sağlamaktadır, Türkiye'de... Oysa, **Batı Avrupa** da aynı dengeyi **AET** yararına sağlama çabasındaydı, 1973'ün Türkiye'sinde. **Yunan tipi** rejimleri sessizlikle karşılayan **Washington**'un karşısında o tür deneylere sert tepkiler gösteren **Batı Avrupa,** Türkiye'de **sivilleşme**'yi isteyen liberal **AP**'nin yanı sıra orta sol **CHP**'yi bile yanına çekmek potansiyelindeydi, bu güç mücadelelerinde...

1971 rejimi'ne iki uzun yıl boyunca egemen olan bir çok kararsızlık ve çelişki yani **bürokrasi**'ye yaslanan **küçük burjuva radikalizmi** ile parlamenter **sivil** güçler arasındaki son koz, bu büyük **uluslararası denge** mücadelelerinin **çatışma** ve **çelişki**'leri içinde paylaşılacaktır, 1973'ün demokratik özlemleri kabaran toplumunda...

(20 şubat 1973)

2

REJİMDE BİR DÖNÜM NOKTASI CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ MÜCADELESİ

I

SİVİLLEŞMEYİ İSTEYEN GÜÇLER BİR SINAVA HAZIRLANIYOR

1973 BAŞLARINDA Türkiye'de ekonomik ve siyasal alanı kapsayan sorunlara bakanlar için çok şey bir buz dağının görüntüsünü taşır. Yüzey, asıl gerçekliklerinden soyutlanmış bir dizi maddeyle doludur. Sözgelişi, 13 mart 1973'te Türkiye kendisine **İkinci Cumhuriyet**'in üçüncü başkanını seçecektir.

Başkan acaba kim olmalıdır?

Yüzeysel bir yaklaşım bu soruna beğendiği adları saymakla bir karşılık vermek ister, ya da yasal statüsüne göre zaten **sorumsuz** bir görev olan cumhurbaşkanlığı üstünde aşırı kaygı göstermenin gereksiz olduğunu ileri sürebilir.

Sosyal gerçeklik ancak yüzeyde bu kadar basit bir düzeyde oluşur. Oysa, değil bir cumhurbaşkanı seçimi, belirli koşullar altında sıradan bir işe görevli seçimi bile bazen tarihsel değere sahiptir. Sosyal güçler dengesinin, bir **geçiş toplumu**'na özgü çalkantıları yansıttığı 1970'ler başında bu gerçek özellikle **cumhurbaşkanı** seçiminde kesinlikle söz konusudur. Türk toplumunda. **Sivil** ya da **üniformalı**, kişilikli ya da renksiz bir insanı seçmek, daha derinde, toplumda ağır basan sosyal güçlerin iradesine

denk düşen bir tercihi yapmak demekti. 1973 güzünde Anayasaya göre yapılması gereken **seçimler'**in kaderinin bile bir oranda cumhurbaşkanlığı üstündeki mücadelelere bağlandığı bir toplumda, başkanın kişiliğini belirleyecek çok yanlı etkenler vardır. Her sosyal olayda olduğu gibi, burada da **kararlaştırıcı unsur** toplumun ilerideki gelişme yönleri üstünde mücadele veren sosyal güçlerin aralarında kuracakları **denge** olacaktır.

Sosyal Demokrat bir kişilik almaya çalışan CHP'nin cumhurbaşkanlığı için kullandığı ölçünün, Parti Genel Sekreteri Dr. Kâmil Kırıkoğlu'nun sözleriyle ilginç biçimde formülleştirildiği dikkati çeker. Dr. Kırıkoğlu, seçilecek başkanın Türkiye'de **sivilleşme**'yi kolaylaştıracak bir kişiliği olması gerektiğini söyler.(1) Burada güdülen amaç siyasal iktidarın, **devlet mekanizmaları**'nın ağır bastığı bir aşamadan yeniden halk yığınlarının özlem ve isteklerinin kısmen egemen olabileceği sosyal güçlere devredilmesidir. **Sivilleştirme** işlemi, hiç kuşkusuz, CHP kadar toplumun en büyük siyasal partisi olan **AP** için de, **kendi iktidarını yeniden gerçekleştirme** yönünden yararlı ve zorunlu bir hedeftir.

Toplumda **üstten yönetim** hevesleri, edinilen deneylerin ışığında gerçekten sona erdirilmek isteniyorsa, sivilleşmeye katkıda bulunacak bir başkan formülü tutarlı bir tercihi ifade eder. Ne var ki tercihler belirli **ortak programlar** çerçevesinde oluşturulmuş genel bir uygulamayle desteklenmezlerse, tek başına bir anlam taşımazlar. **Yapısal değişim** sürecindeki Türk toplumunun bazı temel değişikliklere kesinlikle ihtiyacı vardır. Toplumda bunalımı yaratmış olan ekonomik, ve sosyal nedenler, **1971 rejimi**'nin her yeni aşamasında apaçık görüldüğü üzere, **yapısal** altüst oluşların sonucuydular. **Siyasal iktidar'a**

(1) **7 Gün**, Sayı: 21 (31.1.1973), S. 10.

talip olan toplumun bütün sosyal güçleri ve onların siyasal platformdaki **AP** ya da **CHP** gibi temel örgütleri ancak **âcil çözüm bekleyen** ekonomik ve sosyal sorunlar üstünde kamuoyuna gerçekten **inandırıcı, uygulanabilir** ve **etkili değişiklikler** getirecek nitelikte **ortak** bir **eylem programı** sunabildikleri takdirde sağlam bir tabana oturabileceklerdi. Başka bir deyişle, Türkiye'de iktidarın **sivil** temellerini tahkim etmesi gereken bütün demokratik güçler için, yaşanan an, **seçim** ve belki de **seçim sonrası**'nı bile kapsayacak bir genel uygulama programının oluşturulması gereken dönem olarak görünüyordu, 1973 kışında. Sivilleşmeyi gerçekleştirecek bir cumhurbaşkanı seçimi de ancak böyle bir programın çözebileceği sorunlardan birisi olabilirdi.

Yasaların kuru maddeleri ya da yüzeysel parlamento aritmetiği ile hiç bir toplumun derin temelleri bulunan sorunları elbet çözülemez. **Başkan seçimi** gibi protokol görevi niteliğinde görünen bir konu üstünde edinilecek deneyler, sosyo/politik sorunların ancak sosyal güçler dengesi içinde kurulacak sağlam ittifaklarla çözülebileceğini hâlâ anlayamamış çevreler varsa o çevrelere de tarihsel bazı dersler daha verecek gibidir, sanki... Zira, **sivilleşme** salt Cumhurbaşkanlığı değil, 1970'ler Türkiye'sinin derhal çözüm isteyen tüm sorunları üstünde de ancak büyük ve genel bir uzlaşımın yaratabileceği, erişilmesi anlayış ve gerçekçilik isteyen bir büyük hedeftir, bu büyük dar boğazda...

(6 şubat 1973)

II

DEMİREL VE ECEVİT TARİHE BAKARSA

HİÇ BİR TOPLUM, sosyal gerçekliği salt politikanın dar labirentlerinde arayamaz. **Politika** elbette **bir** toplumun sorunlarına ilişkin programların **iktidar** talebiyle yükseltildiği mücadele arenasıdır. Ama özellikle toplumların iç anarşilere düştükleri anda, politikanın yüzeysel görüntülerinden temele inmek, politikanın özünü teşkil eden sosyo/ekonomik gerçeklere cesaretle eğilmek gerekir.

1970'ler Türkiye'si konusunda **ana yargı** kesinlikle konulmalıdır: **Yeni Türkiye, ekonomisinde önemli değişiklikler olduğu halde üstyapısında, temeldeki yenileşmenin karşılıklarını henüz getirememiş olan bir toplumdur.** Bu anlamda Türkiye bir **kurumsal anarşi**'yi sürdürmektedir, 1960'lı yılların sonlarından beri... Ekonomide modern kapitalizme dönük yenileşmeler olmuş, **sanayileşme** doğrultusunda küçümsenmeyecek yollar alınmış, ulusal gelir yalnız planlı kalkınmanın denendiği on yılda bir kat daha yükselmiştir. Oysa, ekonomik ve sosyal yaşama yön veren kurumların önemli bir bölümü bu değişime uymamıştır. **Kurumların çoğu, dünün dünyasının kurumlarıdır.** Kapitalizm öncesi'ne **aittir ve yaşanan anın gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin aktüel çelişkisi budur.**

Kurumlar bir bütündür ve günlük işleyişinde toplума belirli yönler verirler. Ekonomik, malî, hukukî ya da sosyal alana yayılmış bir dizi yasa, kural, tüzük, yerleşmiş uygulama giderek toplumun üstüne âdeta bir **çelik zırh** örer. Kurumlar, **statüko**'yu pekleştiren, onu koruyan nitelikler alırlar. Temelleri değişmiş bulunan bir altyapının yeni isterlerini karşılayamayan, ona denk düşmeyen tüm kurumsal üstyapı eskimiştir, geridir, çökmeye mah-

kûmdur. 1970'ler Türkiye'sinin âdeta toplumun her sosyal sınıfından yükselen eleştirilerden geçilmeven bir ülke oluşu elbet anlamsız değildi. Yapılan eleştiriler ne bastırma çabalarıyle, ne de antidemokratik deneylerle bunun içindir ki, susturulamamaktaydı ve susturulamayacaktır da... Eleştirilere bir süre için son verdirebilecek biricik çözüm yolu, topluma, istediği **yeni denge**'yi getirecek olan **yapısal** ve **kurumsal** değişim niteliğindeki temel dönüşümlerdi.

Türkiye'de işçisi, köylüsü, esnafı ve dar gelirlisiyle bütün halk yığınları yaşanan andan şikâyetçidir ve daha iyi bir yarın istemektedir. Türkiye'de en rahat kesim sanılan yeni **sanayici** sınıf da aslında hemen hemen aynı oranda şikâyetçidir, var olan kurumsal yapıdan... Sözgelişi, bankalardaki toplam halk tasarrufları 36 milyar lirayı aştığı halde, **İstanbul Sanayi Odası** Türkiye'de kamu ve özel kesim bir arada olmak üzere bankaların sanayie 1972'de sağladığı kredilerin neden 14 milyar lirada kaldığını sorar, kamuoyundan... Üstelik, yerleşmiş **kurumsal düzen** sanayi kredilerini yüzde 18'den daha düşük bir faiz haddiyle sanayie akıtamaz, 1973 başlarına kadar... Oysa, sanayi bunların yanı sıra, dış pazarlarda rekabet edebilmek amacıyle daha ucuz girdiler ister; daha başarılı bir **kaynak** kullanım ve dağılımını kesinlikle talep eder. Bütün bu taleplerin gerçekleşmesini önleyen de, yine, Türkiye'nin geri kurumsal yapısının, var olan gelişim düzeyiyle açık bir çelişkiye düşmüş oluşudur.

Türkiye'nin içindeki çelişkiler, daha uzun bir çerçevede, Türkiye'ye pazar açmakta son derece dirençli davranan dış ekonomilerin yarattığı çelişkilerle bütünlenir. Türk toplumunun bir **gelişmiş ülke** sayılması, o nedenle de yoksul ekonomilere sağlanan genelleştirilmiş gümrük kolaylıklarından yararlandırılmaması elbette ki, önemi küçümsenmeyecek bir dış çelişkidir. Açık olan ger-

çek; **ulusal sanayi** için dış egemen ekonomilerin **pazar** vermekten kaçınmalarıdır. 1970'ler Türkiye'sinin çözmesi gereken dış ve iç çelişkiler, bir bütünü oluştururlar. Bunların çözümü de - her toplumda değeri açıkça görülen sosyalist siyasal örgütün yol gösterici rolünün Türkiye'de eksikliğine rağmen - **liberal** Adalet Partisi ile **sosyal demokrat** bir yörünge almaya çalışan Cumhuriyet Halk Partisi arasında ileriye dönük bir ortak program yaratmakla mümkün görünüyordu, **sivilleşme** eşiğindeki bu yeni aşamada...

Demirel ve Ecevit, sorumsuz kalmanın mümkün olmadığı **12 Mart** öncesinde kullanmadıkları tarihsel yaklaşım fırsatını(1) 1973 Türkiye'sinde sivil güçlerin, ileri dönük sosyal katların demokratik haklarını ve özlemlerini koruyabilmek amacıyle gerçekleştirmekle yükümlüydüler, artık...

(7 şubat 1973)

III

BAŞKAN SEÇİMİ YAKLAŞIRKEN BELİREN ÇELİŞKİ VE GERGİNLİKLER

TÜRK TOPLUMUNUN kaderinde önemli bir gün olacağı anlaşılan 13 mart 1973'teki **cumhurbaşkanı seçimi** yaklaştıkça, siyasal alanın iyiden iyiye hareketlendiği görülüyordu. İçindeki güçler dengesi köklerinden sarsılmış bulunan bir toplumda bu **kaos** şaşırtıcı da değildi. İk tidar üstünde çeşitli ölçülerde istek sahibi bulunan

(1) Gevgilili, «Sorumsuz Kalmak Mümkün Değil», **Milliyet**, (11.3.1971) S. 7.

güçler her toplumun bunalım anlarında kendi yararlarına dengeler kurmaya daima çalışmışlardı. Türkiye, hiç kuşkusuz, bu kuralın dışında kalmayacaktı.

1971 rejimi, yedi yıllık görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yerine yeni bir başkan seçilmeye çalışıldığı 13 mart günü, ikinci yılını da geride bırakmış olacaktı. Orta sınıf aydınlarının büyük coşkunluğu arasında başlamış bulunan bir rejim için iki yıl hiç de az değildir. Bu süre içinde özellikle **küçük burjuva** kökenli **anarşizm,** devlet mekanizmalarının sert müdahaleleri ile kırılmış; sıkıyönetim altında uzun yargılamalar yapılmıştı. Aynı dönemde **Anayasa değişiklikleri**'yle çeşitli hak ve özgürlüklerde, özerkliklerde daraltmalara baş vurulmuştur. Toprak, maden, petrol ya da eğitim reformları ise, aynı iki yıl boyunca, gündemin en çok tartışılan ve kolay çözülemeyen sorunları olmaya devam ediyordu.

Cumhurbaşkanı seçiminin yaklaştığı son anlarda, görevleri halk yığınlarının demokratik haklarını korumak olması gereken siyasal partiler arasında birdenbire beklenmedik bir **kutuplaşma** belirir, Türkiye'de... Ülkenin en büyük siyasal kuruluşu **Adalet Partisi**'nin yer aldığı bir eksen, başkan seçimi öncesinde, özellikle **yargı erki**'ni ana felsefesinden kaydıran bir dizi Anayasa değişikliğini gerçekleştirmek amacıyle olağanüstü çaba gösterir. Sözgelişi, sıkıyönetim mahkemelerinde bakılan davaları, sıkıyönetim kalktıktan sonra bile o mahkemelerin bakmaya devamı önerilir. **Savaş** ve giderek **barış** durumunda askerî mahkemelerin kuruluş biçimlerinde önemli değişiklikler yapılır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri, genel mahkemelere duyulan güveni sarsacak biçimde ve yoğun görevlerle ortaya çıkarılmak istenir. Oysa, bizzat Askerî Yargıtay'ın başkanı(1) bu tür olağanüstü deneylerin, dev-

(1) Rafet Tüzün, «Yargı Gücü, Bağımsızlık ve Askerî Yargı», **Milliyet** (12.2.1973), S. 2.

letin üç ayağından birisini teşkil eden **yargı**'yı köklerinden sarsabileceğini belirtmektedir, 1973 Türkiye'sinde... En büyük siyasal kuruluşun uzun sürede halk yığınlarının yanı sıra kendi varlığını da etkileyebilecek bu büyük değişiklikleri onaylaması, Adalet Partisi ile sosyal demokrat CHP arasında demokratik hakların korunması konusunda gösterilen ortak anlayışı bir an sarsmakta gecikmez. Yararları, demokratik hakları korumakta olan siyasal örgütler birbirleriyle çelişir duruma gelirler.

Cumhurbaşkanı seçimi Türkiye'de bu ilginç **kutuplaşma** ortamında yapılır. Kamuoyu, seçim öncesinde, adaylıkları **resmen** açıklanmamış başkan adaylarını duyar, sık sık. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler bir **asker**, İsmet İnönü ise **asker/sivil** olarak potansiyel başkan adayları arasında basının, kamuoyunun ilgisini çeker. İşin ilginç yanı, bütün güçlerin saygıyla karşılayacağı bir başkan adayını, demokratik hakları güçlendirici bir anlayış içinde topluma ortaklaşa duyurması gereken siyasal partilerin, başkan seçimi yaklaştıkça suskunlaşıp sorundan uzaklaşmış görünmeleridir. Oysa, yaşanan dönem, Anayasanın, iktidarda ya da muhalefette olsunlar demokratik düzenin vazgeçilmez unsurları saydığı siyasal partilere, **Yüksek Komuta Heyeti**'nin reformlar ve toplumun yarını konusunda sert uyarılarda bulunduğu günlerdir. Genelkurmay Genel Sekreterliği'nin 21 şubat 1973'te Yüksek Komuta Heyeti adına yayınladığı bir bildiri,(2) halk yığınlarının demokratik haklarını korumak ve topluma güvenilir, daha ileri bir yarın sunmak konusunda birleşemeyenlerin, başkan seçimi eşiğinde karşılaştıkları bir **ikaz** belgesi olarak da düşünülebilir. Zira, bildiri, aralarında birleşemeyenlere bu kez üstünde birleşilmesini istediği bir kişiyi **dışardan empoze etmek** ister

(2) **Milliyet**, (22.2.1973) S. 1.

gibidir. Bu, başkan seçiminde yeni bir dönemeçtir. Öyle bir dönemeç ki, **AP** Genel Başkanı **Demirel** kesin bir dirençle «başkan seçimle gelir, cülusla değil» diyerek âdeta yaklaşan **baskı**'yı geri itmeye çalışır.

(24 şubat 1973)

IV

1971 REJİMİNİN KARAR ANI

HER TOPLUM, kendisini, **varolan** gerçekleri altında yeniden üretir. Rastlantısallık faktörünün **tarihsel** perspektifler içinde ortadan büyük çapta kalktığını söylemek bile mümkün... **Sosyal güçler dengesi,** toplumsal gelişimin, en sonunda, asıl çerçevesini çizen belirleyici tarih unsuru olacaktır. Nice özlem, nice heves gelip o sarp duvara çarpacak ve sonra kırılıp ufalanıp dağılacak. Çünkü burada özlemler değil, kendi dışındaki etkenlere yaşama payı bırakmayan büyük ve güçlü tarihsel iradeler söz konusudur.

Cumhurbaşkanı seçiminin geldiği **1971 rejimi** Türkiye'sinde yaşanan an, elbet, tarihin ilginç bir parçasıydı. Ama bu parça uzun süren bir **geçmişin mirası**'nı taşır üstünde . O miras, öncelikle klasik **devlet** mekanizmalarının son derece ağır bastığı bir toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Klasik görevlerine, bütün Asya toplumlarında görüldüğü gibi Türkiye'de de gayet geniş bir ekonomik işlevler listesi eklemiştir, devlet mekanizmaları... Kamu yatırımları, kapitalist Batı sisteminde ancak Keynes sonrasında önemi anlaşılan bir olgudur. Oysa, **kamusal** yanı daima ağır basmış bulunan Asyalı devlet, varlığını gördüğü kamu hizmetlerinin genişliğine

borçludur. Üretim araçlarının kullanma hakkını elde etmiş bulunan tarihsel **bürokrasi** özellikle bu tür toplumların bunalım dönemlerinde büsbütün **bağımsızlaşmak,** ekonomiye ve yönetime çok daha büyük oranda yön vermek gücüne sahiptir. Tarihsel bakış açısı bunu doğrulayan geniş bir olaylar dizisini sürükler, peşinden...

Anayasaya göre büyük sorumlulukları olmayan **Cumhurbaşkanlığı** makamının 1970'ler Türkiye'sinde yoğun tartışmaların konusu olabilmesi çok şeyi ifşa eder. Görev, anayasal çerçevesini aşarak yeni boyutlar elde ediyor. Kendi içindeki güçler dengesi bir **geçiş** toplumuna özgü nedenlerle altüst olmuş bulunan ülkede, başkanlık, giderek bir **dengeleme** görevine dönüşüyordu. Günlük düzeyde iktidara ortak olmak isteyen güçlerin bu büyük mücadelesinde, Adalet Partisi'nin 12 mart'ta Başbakanlıktan düşürülen lideri **Süleyman Demirel**'in, seçim yaklaştıkça **anayasa**'nın ve demokratik **cumhuriyet** ilkesinin önemine ısrarla parmak bastığı görülür. Anayasa'nın demokratik hakları kısıtlayacak yönde değiştirilmesine - hem de AP'lilerin oylarıyle değiştirilmesine - şiddetle karşı çıkan CHP de, demokratik haklar konusunda cumhurbaşkanı seçiminin **kaygı** verici olmamasını savunur. **CHP** lideri **Ecevit** üstüne basa basa, **«zorlama, rejim için zararlıdır»** der.

Toplum, demeçler, görüşmeler, olağanüstü toplantılar sürüp giderken sessiz bir gelişime tanık olur. Önce Savunma Bakanı **kontenjan senatörlüğü**'nden, arkasından da Orgeneral Faruk Gürler **Genelkurmay Başkanlığı** görevinden istifa eder. **Gürler,** başkanlık için **adaylığa hazır** olduğunu bizzat açıklayan usta ama yaşlı lider **İsmet İnönü** dışında kamuoyunun adını ısrarla duyduğu **potansiyel** başkan adayıdır. Ertesi gün Gürler kontenjan senatörlüğüne atanırken, AP lideri Demirel bir demeç daha verir. Demirel, **anayasa**'nın, **meclis**'lerin bulunduğu bir toplum-

da partilerden **«şunu seçin»** diye belirli bir kişiyi desteklemelerinin istenemeyeceğini belirtir. **1971 rejimi'**nin ilk günlerinden beri büyük fırtınalar geçiren ve sürekli olarak yeri sarsılmak istenen AP lideri, «Cumhurbaşkanlığında **tayin** değil **seçim** söz konusudur» diye ekler.(1) Görünüş, AP'nin değilse bile liderinin görevine devam edip edemeyeceğinin de **başkanlık** seçimiyle ilgili bir sorun olduğu izlenimini verir, âdeta...

Bazı sorunlarını çözmede toplumun var olan yapısı ile çelişkiye düşmüş bulunan ekonomik sistemin egemen noktaları, böyle anlarda, her şeyin ilk başladığı noktaya dönmesini her halde istemeyeceklerdir. Ama sistem, tarihsel nedenlerle, devlet mekanizmalarının kendisinden **bağımsız** hareket etme alışkanlığından da ürkmekten geri kalmaz. Son karar, tarihsel hareket üstünde etkili içsel ve dışsal dinamiklerin karşılıklı etkilerine kalır. **Orta Doğu**'nun stratejik önemi dolayısıyle askerî alandaki kaygıları büyüyen **Birleşik Amerika**, İnönü'nün deyişiyle Türkiye'de demokratik bir düzenin korunmasını isteyen **Avrupa Topluluğu** ve ülkenin **sivilleşmeye** dönük güçleriyle daha **radikal** alternatiflere eğilimli kuvvetleri, bu aşamada Türkiye'de **12 mart**'ın üçüncü yılı başlarken gelişmelere son noktayı koyacaklardır, artık...

13 mart 1973'ün getireceği tercihler, o halde, **1971 rejimi**'nin de alacağı yeni yönlerle ilgili tercihler demektir.

(9 mart 1973)

---

(1) **Milliyet**, (7.3.1973) S. 1.

3

1971 Rejimi'nin Aşamaları ve Sonun Başlangıcı

12 mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının imzalarıyla verilen muhtıra, Türkiye'nin yakın tarihindeki önemli dönüm noktalarından birisidir. Ordu, muhtırada AP. hükümetini yeteneksiz buluyor, başbakan Süleyman Demirel'in istifasını istiyor ve anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek üzere yasama organlarını harekete geçmeye çağırıyordu.

I

Adalet Partisi siyasal iktidarına son veren 12 mart Muhtırası'ndan sonra Türkiye'nin görüntüsü uzun aylar boyunca ilginç çelişkileri yansıtır. C.H.P.'den istifa ederek bağımsız duruma gelen Prof. Nihat Erim, «beyin kadrosu» *adını verdiği, çoğu genç ve radikal tanınan kişilerden kurulu bir hükümetle mart'ın ilk haftalarında topluma hemen her alanda büyük reformlar vaadeder. Ne var ki, toplum-*

da reform *bayrağı hızla yükseltilirken daha 12 mart'tan bir kaç gün sonra askerî hiyerarşi içinde radikal denilen unsurların görevden uzaklaştırıldığı görülür. Reform sloganlarıyle reform sloganlarının sahibi olan güçler arasındaki çelişki 1971'in ilkbahar ve yaz aylarında gittikçe belirgin nitelik alır.*

1. Siyasal platformda, reformcu *genç bakanlar, devrilen Adalet Partisi'ni, toplumda temel düzenlemeleri geciktirdiği gerekçesiyle sürekli bir eleştiri ateşine tutarlar. Yasama organlarına bir gün* toprak, *bir başka gün* maden *ya da* petrol. *öteki gün* eğitim *alanlarında yeniden düzenlemeleri öneren reform tasarıları gelir. Oysa, yasama organı reform sloganlarını belirli bir soğuklukla karşılar. Bu durum giderek,* beyin kadrosu *ile* yasama organları, *bir başka deyişle, siyasal partiler arasında sonu gelmeyen bir gerginlik yaratacaktır. 12 mart'ın birkaç gün sonrasında Prof. Erim'in başbakan olduğu sırada genel sekreterlik görevinden ayrılan C.H.P.'li Bülent Ecevit bile reform isteklerini desteklemez. Reformun ancak halkın gerçek temsilcilerince yapılabileceğini önerir.* Reform *yerine* seçim *sloganını yerleştirmeye büyük öncelik verir. Aslında, aynı strateji Adalet Partisi'nin de bütün* 1971 rejimi *boyunca izleyeceği genel tavır olacaktır.*

II. Seçim'e *bir* alternatif *gibi gösterilen reform istekleri özellikle toplumun küçük burjuva aydın kanatlarında 12 mart'ı izleyen günlerde büyük coşkunlukla karşılanır. Bazı aydınlar giderek parlamentoların feshini ve ye-*

rine bir kurucu meclis *kurulmasını bile önerecek kadar umutludurlar, o günlerde. Üstelik, toplumu saran orta sınıf kökenli eylemler muhtıra'ya rağmen sona ermez. Silâhlar patlar; eski rejimin kesin çöküntüsüne ortam hazırlanmak istenir, sanki. Reform eğilimi ile küçük burjuvazi arasındaki balayı, başbakanın anarşistlerin üstüne devlet mekanizmalarının bir* balyoz *gibi ineceğini açıkladığı 1971 ilkbahar sonlarında birdenbire kesilecektir. Bundan sonrası, Türkiye'nin on bir ilinde* sıkıyönetim *ilân edilmesidir. Kentlerde beklenmedik aramaların yapıldığı; reform'dan söz eden aydınların, yazarların, bilim adamlarının bazılarının göz altına alınıp tutuklandığı, giderek, yığın halinde tutuklamaların başladığı yeni bir dönemdir, bu. Toplum bu dönemde sokaktaki gürültünün kesildiğini, sonunda bütün ülkeyi derin bir sessizliğin kapladığını görecektir. Yargılanan gençler, birbirini izleyen idam kararları, kapatılan gazeteler ya da dergiler yeni dönemin günlük yaşamdaki görüntülerini yansıtırlar.*

III. 1971 rejimi, *kendine özgü siyasal uygulamalarıyla kişiliğini almaya başlarken bir çelişki büsbütün gün ışığına çıkmaktadır. Çelişki, reform hükümetiyle ilgilidir. Hükümet 1971 ortalarında ikili bir kutuplaşmaya uğrar. Bir kanatta toplumun kurulu düzenini genellikle eskisi gibi korumak isteyenler, öteki kanadında ise düzeni daha çok orta sınıf aydınlarının özlemlerine göre değişikliklere uğratmak isteyenler yer alır. Ekonominin oldukça gelişmiş* kapitalist *üretim ilişkileriyle* radikal

görüntülü programlar arasındaki çelişki bu anda büsbütün keskinleşecektir. Ekonomik sistem giderek bunalımlı bir döneme sürüklenecek; beyin kadrosunun kamu yatırımlarının bile ağırlaştığı durgunluk ortamında ayağının altındaki toprak hızla kaymaya başlayacaktır. Sistem, gerçi, Türk toplumunda bazı yeniden düzenlemeler istemektedir. Ama bunlar radikal *olmak bir yana çokluk* kapitalist *sistemin gelişimine katkıda bulunacak,* anti bürokratik *karakteri ağır basan değişiklik istekleridir. Kapitalizm, yapılan anayasa değişikliklerinin felsefesinden derhal sezilebileceği gibi, kendisine bağlı, kendisiyle bütünleşmiş bir devlet mekanizması istemektedir. Bu, ekonomik politikasıyla sistem'i ve siyasal baskılarıyla da küçük burjuva aydınları karşısına almaya sürüklenen radikal kadronun yanızlığının artışı demektir.*

IV. Türkiye 1971 rejimi *ile birlikte* uluslararası *bir ilginin de konusu olmuştur. İdris Küçükömer'in* (1) *ilginç deyişiyle 12 mart öncesindeki dönem Demirel'in «emperyalizmin bazı pratikleriyle çelişkiye düştüğü dönem»dir; tıpkı 27 mayıs 960'da devrilmezden önce Menderes'in düştüğü gibi... 12 mart öncesi'nin Demirel'li AP. iktidarları özellikle* Batı Avrupa'*ya yönelme siyasetini izlerken,* Sovyetler Birliği'*nden de üç yüz milyon doları aşan yatırım kredileri alır. Orta Doğu'da Birleşik Amerika'nın İsrail yanlısı siyasetine karşılık, Sovyetler'in maddî*

(1) «Düşünenlerin Forumu», **Milliyet 1971** (İstanbul, Milliyet, 1972) S., 210 - 223

desteğine sahip olan Arap cumhuriyetlerine yakınlaşma siyasetini izler. O kadar ki, Orta Doğu'ya silâh götüren Sovyet askerî uçaklarının Türk semalarından geçmesi, giderek, Türk üslerinde ikmal yapması kabul edilir. Birleşik Amerika ile para ve çıkar çelişkileri 1970'lerde keskinleşmekte olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, AP. siyasal iktidarının 1970'de onayladığı geçiş dönemi katma protokolu ile Türkiye'yi aslında zaten Washington'un yörüngesinden Batı Avrupa'ya doğru kaydırmış bulunmaktaydı. Batı Avrupa, genel eğilimine uygun olarak, Türkiye'de de parlamenter bir düzenin sürdürülmesinden yanadır. Washington'un özellikle askerî kanadının desteği altındaki Yunan askerî rejimi o yüzden 1970'lerde Avrupa Topluluğu'yla ilişkilerinde bir soğuk dönem geçirir. Oysa, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Güney Akdeniz ve Orta Doğu, Batı Avrupa'nın etki alanına almak için Birleşik Amerika'yla asıl büyük mücadeleleri verdiği en önemli bölgedir. Radikal rejimlere hoşgörülü davranan Washington ile parlamento yoluyla yeniden düzenlemeleri uygun gören Batı Avrupa, uluslararası alanda, dünya rekabetinin Batı'ya ilişkin iki kanadı halinde Türkiye'ye değişik açılardan geniş bir ilgi göstereceklerdir, bu dönemde. Dünya çapındaki büyük rekabeti, her toplum gibi, Türkiye de bütün 1971 rejimi boyunca duyacaktır.

V. 1971 rejimi'nin kaderindeki ilk durak, yalnızlıkları büyüyen radikal on bir bakanın 1971 sonlarında istifaya zorunlu kalışlarıdır. Başka bir deyişle, bu, iktidar sorununun Tür-

kiye'de sistem gerçekleri doğrultusunda kendisini duyurmaya başlamasıdır... Pakistan askerî bir rejim altında adım adım bir iç savaşa sürüklenir, Yunanistan'daki rejime gösterilen uluslararası tepki büyürken, Türkiye'de de, anlamlı bir rastlantıyla reform *yerine* seçim *önerenler ilk kez bir ağırlık kazanırlar.*

II

Ne var ki, iktidar üstünde etkisi bulunan bürokrasinin daha radikal *bir rejim adına zaman zaman yapacağı baskılar kolay bitmeyecektir, Türkiye'de...* Birinci Erim *hükümetini daha az radikal olan* İkinci Erim *hükümeti, onu da bağımsız* Suat Hayri Ürgüplü*'nün parlamentoya dayalı hükümet kurma deneyinin başarısız kalmasından sonra on üç parlamentere sahip MGP'li* Ferit Melen*'in kuracağı yine partilerüstü bir hükümet izleyecektir. Düzenin dengesi 1971'de olduğu gibi 1972'de de bürokratik radikalizm ile parlamentodan yana liberalizm arasında zigzaglar çizer. Üç gencin idamı, uzun yargılamalar,* ırkçılık *gerekçesiyle kapatılan sosyalist parti TİP'in yöneticilerinin ağır cezalara mahkûmiyetleri ve sonu gelmeyen anayasa değişikliği tartışmaları bu geçiş rejiminin tablolarını oluşturur.*

1972 ağustos ayının son günlerinin ilginç olayı, ordunun komuta kademelerinde yapılan değişikliklerdir. Radikal eğilimler yerine genellikle kısıtlayıcı nitelikteki anayasal değişikliklerden yana olduğu bilinen Orgeneral Memduh Tağmaç'ın görevden uzaklaşması, yeni Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral

Faruk Gürler ve arkadaşlarının komuta kademelerindeki etkinliklerini artırmaları ile siyasal arenada reform sloganlarının yine yükselişi yan yana gelişen iki olay niteliğini alır. CHP hükümetten çekilir. Reform tasarıları konusunda yasama organı ile radikal görüşler arasındaki çelişki büyürken, Millet Meclisi'nin, sözgelişi, sivil *mahkemelere ait çeşitli görevleri, kuruluş biçimi bile değiştirilen* askerî *mahkemelere devreden anayasa değişikliklerini* C.H.P.*'nin kesin muhalefetine rağmen onayladığı görülür.*

Devlet mekanizmalarını bir yandan güçlendirirken öte yandan da 1973 sonbaharında anayasa gereğince seçim *yapılmasını öneren* Adalet Partisi *için bile son derece çelişkili bir durumdur, söz konusu olan... Çelişki, yedi yıllık görev süresi sona ermekte olan başkan Sunay'ın yerine 13 mart 1973 günü yapılması gereken cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştıkça büsbütün büyür. Anayasa değişiklikleri sırasında* C.H.P.*'ye tavizi reddeden* A.P., *bu kez de Yüksek Komuta Heyeti'nin kendisiyle yapmak istediği görüşme çağrısına olumsuz karşılık verir. Zira bu görüşmenin bütün amacı, görevden ayrılacak başkanın yerine bir başka kişiyi getirtmektir. Cumhurbaşkanlığı için düşünülen kişi* radikal *bilinen Genelkurmay Başkanı Orgeneral* Faruk Gürler*'dir.*

III

Sonuçları A.P. lideri Demirel'in yeniden iş başına gelme şanslarının yanı sıra belki de

1973 yılında yapılması gereken genel seçim'*i bile etkileyebilecek olan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde yani* 1971 Rejimi'*nin iki yıllık uygulamasının son günlerinde* sağ liberal *eğilimlerle* radikal *küçük burjuva eğilimler âdeta geleceği belirleyecek son hesaplaşmanın eşiğindedirler artık.*

Bu, dünya önünde, ulusal ve uluslararası güçler dengesinin belirleyeceği yeni bir karar anıdır. Alınan sonuç, aynı zamanda, 1971 rejimi'*nin seçeceği yönleri de aydınlatacaktır.*

IV

Buzların, çatır çatır kırıldığı görülür 13 mart 1973 günü, Türkiye'de...

Meclisler, cumhurbaşkanı seçebilmek için Genelkurmay Başkanlığı görevini bırakıp kontenjan senatörü olan Orgeneral Faruk Gürler'*e gerekli oyu vermez. Onur localarını dolduran komutanların, yüksek rütbeli generallerin, olağanüstü titizlik ve dikkatle izledikleri turlar boyunca AP ve CHP, Gürler'e oy vermeye kesinlikle yanaşmaz.*

1971 rejimi *aşılmış, toplum bir dönemeci almıştır o anda...*

Belirtmek gerekir ki, tarihsel mizansen kusursuz denecek kadar ustalıklıdır. Büyük, uzun bir gerginlik dönemini izleyen 13 mart günü Adalet Partisi Gürler'e karşı Senato başkanı olan bir başka orgeneral ileri sürer: on iki yıl önceki askerî hareketin, 27 mayıs 1960'ın hava kuvvetleri komutanlığından uzaklaştırıp tutukladığı Orgeneral Tekin Arıburun'dur, AP'nin radikalizme karşı ileri sürdüğü aday...

AP'liler oylarını Arıburun'a yönetir ve Gürler'e giaecek oyları «kilitler»ler. CHP ise oy verilen TBMM salonuna genellikle girmez bile.

Gürler'in başkan seçilemeyeceği o gece yarısı belli olmuştur. Arıburun da başkan seçilmeyecektir, aslında. Adalet Partisi açısından her şey bir denge sorunudur bu noktada. Bir alternatifi sahneden çekmek için bir başka taş ileri sürülmüş ve işler, taşların karşılıklı olarak, değişik taktiklere göre, değişik biçimlerde oynanacağı uzun bir karşılıklı denge hesabına dönüştürülmüştür.

Bütün bu satranç, gerçekte, Türkiye'de tarihsel küçük burjuva radikalizmi'*nin* iktidar *olma hevesleriyle sivil sağ güçlerin iktidarı vermeme, giderek, kendi gerçek iktidarlarını yeniden yerleştirme oyunundan başka bir şey değildir.*

Sonu belirsiz bir bonapartizm *ya da* nasırizm'*in ürpertisi içindeki* orta sol *CHP'li kanat da bu satrançta yerini* sivilleşme *doğrultusundaki güçlerin yanında alıyordu.*

13 mart 1973'te olup bitenin genel anlamı bundan ibarettir. Sivilleşme *ile* bürokratik *iktidar arasındaki mücadelede, iç ve dış dünyanın yeni dengelerinin yarattığı fırsatları görülmemiş ustalıkla kullanılan sivil güçler o gün ağırlıklarını* sivilleşme *alternatifine koydular ve* 1971 rejimi'nin *kaderini belirlediler.*

Bir an için, tarihsel küçük burjuva prog*ram*'ın *temsilcisi gibi görünen* Gürler'*in kişiliğinde reddedilen şey, toplumun ve ekonomi-*

nin çeşitli kesimlerinde, üstten gelen reformlar yoluyle köklü değişiklikler yapma ütopya'sıydı. *Eğer bütün bu kişiliğine ilişkin* mitos *gerçek dışıysa, Gürler için o anda trajik bir şanssızlık söz konusuydu. Bu,* 1971 rejimi'*nin yaptığı ve yapamadığı her şeyin tüm faturasını kişiliğinde yüklenmiş olma sorumluluğuydu.*

Gürler, 14 mart günü artık potansiyel bir başkan adayı değildi, Türkiye'de...

*Bu yargılamaları, sıkıyönetimi, tutuklama ve kitap yasakları, idamları, olağanüstü usulleriyle iki uzun yıl alan bir dönemin sonu*nun başlangıcı'*dır.*

V

Sivil güçlerin 13 mart 1973 günü olağanüstü bir ortamda gerçekleştirdikleri operasyonun, 12 mart 1971'de Türkiye'de başlatılan yeni rejimin tam yıldönümüne rastlaması bile anlamlıdır zaten. Burada tarih de âdeta kendi katkısını yapar, sonunda başka bazı çelişkileri gün ışığına çıkarmak amacıyla... AP ve CHP'nin aldığı ortak muhalefet tavrıyle 13 mart günü bir başkan seçmemek suretiyle sivil güçler, rejim'*de en büyük çatlağı açar. Anarşiye son vermek dışında ne bir bonapartist rejim olabilen, ne de kendisinden beklenen reformları gerçekleştirebilen* 1971 rejimi *artık tasfiye sürecine giriyordu. Toplumsal ve tarihsel perspektiflerle, bu, hiç kuşkusuz, büyük ve önemli bir aşamadır.*

*Küçük burjuvazi'nin düşlerini olanaksız kılan şey, kapitalizm'*in *gelişim derecesi'*ni son *derece* yanlış *değerlendirmesi ve dışsal dina-*

miklerin giderek radikal iktidar isteyen güçler aleyhine değişmiş bulunmasıydı. Türkiye, tarihsel hareketin dışında olan bir toplum değildi ve sosyal yasalar artık kendi belirliliklerini Türkiye'*de işleteceklerdi.*

13 mart'ın cumhurbaşkanı seçimi deneyi vi
de, onu izleyen başka deneyler de gerçekte yadırganmaması gereken şeylerdir. Bundan sonrası yoğun bir yeni denge yaratma dönemidir.

Amaç bellidir artık:

Küçük burjuva radikal programlarını savunan dönem, yerini, sistem'*in yasalarını kabul eden ve işleten bir döneme bırakmalıdır; devlet mekanizmaları liberalist/kapitalist bir iktidar doğrultusunda yeniden ve büsbütün kesin bir bütünleşmeye kavuşturulmalıdır.*

Radikalizmin adayı Gürler'in sahneden çekilişi ve gerileyişi, üst çevrelerde bunu kendiliğinden gerçekleştirir.

Anayasa'ya ise, aynı günlerde, Türkiye'de sivil sağ iktidarları tahkim edeceği bilinen çeşitli olağanüstü yargı yöntemleri bizzat AP'lilerin onay oylarına konulur. Sıkıyönetim kalktıktan sonra da sıkıyönetim mahkemelerinin baktıkları davaları görmeye devam etmesi, askerî mahkemelerin ağırlığının yargıç olmayan üyelere kaydırılması ve devlet güvenlik mahkemelerinin gerçekleşmesi -başka sorunlara yönelmiş CHP'den bile artık büyük muhalefetle karşılaşmaksızın- Senato'da yasalaşır. Bunlar, radikal görünümlü iktidar sahneden çekilirken sağ sivil *iktidarın gelecekteki yönetim güvenliğine ilişkin son rötuşlardır.*

VI

1971 rejimi'nin tasfiye sürecinde önce cumhurbaşkanlığı için uygun bir formül getirilir. Bulunan formül, başkan seçiminin genel seçim'den sonraya ertelenmesi ya da bırakılmasıdır. Başkanlık o süre için ya eski başkan Sunay'a ya da başkan vekiline bırakılabilir. Gürler'e oy vermeyen AP ve CHP bu nedenle önce eski başkan Sunay'ın anayasaya göre biten yedi yıllık görev süresini -hukuksal açıdan geçerliği çok kuşkulu yollara başvurma pahasına- bir anayasa değişikliğiyle iki yıl daha uzatmayı dener. Bu formül, «partilerüstü hükümet» formülü sayesinde hükümeti oluşturma fırsatına kavuşan Güven Partisi'nin ve bir başka potansiyel başkan adayı olan İsmet İnönü'nün çabalarıyle yasama organlarında reddedilince, AP lideri Demirel ve CHP lideri Ecevit'in ortak çabalarıyle, Anayasa Mahkemesi'nin sivil başkanı cumhurbaşkanlığına sivil kanadın ortak adayı gösterilir. İlginç bir tavırla CGP bile katılır görünür, bu formüle... Ama bu yol da gerçekleşmeyecektir, aslında. Sunay'ın görevinin son kırk sekiz saati içinde, Anayasa Mahkemesi Başkanını parlamentoya kontenjan senatörü olarak sokmayı reddederek bu yolu tıkaması, hem bir kişisel muhalefeti, hem de etkinliğini hâlâ bir oranda sürdüren karşı cephe'*nin tepkisini yansıtır. Ama, bu, siyasal partileri* sivilleşme *lehine yeni aşamalar yapmaktan her halde geri bırakmaz, zaman zaman sürprizler olsa bile... Gerçekten de, 12-13 Mart'tan tam 25 gün sonra 6 nisan 1973 cu-*

ma günü AP, CHP ve CGP yan yana gelerek kontenjan senatörü, emekli Oramiral Fahri Korutürk'*ü T.B.M.M.'de başkan seçer. Ertesi gün, 1971 rejiminin üçüncü hükümetinin başbakanı Ferit Melen istifa eder.*

Bir bölüm bürokrat küçük burjuvazi *ile sağ ve sol parlamenter* sivil güçler *arasındaki bu* iktidar *mücadelesinde tarihsel gidiş* seçim'*e ve demokratik hakların uzun sürede geniş yığınlar adına yeniden kullanılabilmesine yol açacak doğrultudadır, artık.*

Buzların çatlayışı ve perdenin kapanışı gerçekleşmiş gibidir, 1973 ilkbaharında...

VII

Aslında, Türkiye'de 1971 rejimi'*nin yumuşaması ile* ekonominin gelişimi *birbirlerinden ayrılamayacak iki halkayı teşkil ederler. Türk ekonomisinin* devalüasyon *sonrasında biraz daha keskinleşen bunalımlarını izlemişti,* 1971 rejimi... *Ekonominin var olan bütün iç dengelerinin ve yapısının ters yüz olduğu bu büyük sarsıntı anında,* kurulu düzen, *kendisine yeni bir* denge *ve iç güvenlik sağlanmasına kesinlikle muhtaçtı. Açık bir çağrı vardı, ortada... İktidar özlemleri kabaran küçük burjuva kökenli çevrelerin eylemleriyle yoğunlaşan bunalımın son durağı, toplumda sessizlik operasyonunu gerçekleştirecek olan* 1971 rejimi'*ydi.*

1973 ilkbaharı, Türk ekonomisinde başka dengelerin belirdiği, yeni gelişmelerin gün

ışığına çıktığı aşamadır. Anlamlı bir paralellikte rejim de o anda aşılıyordu, zaten... Zira, sistem açısından kendisinin asgari gerekliliğini aşan bir çerçeve gerekmedir, olağan dönemlerde... Olağanlık gerçekte politik değil, daima ekonomik perspektifle ele alınması gereken bir kavramdır. Türkiye'de olağandışılığın sürdürülmesi gerektiğini öneren seslerin 1973 ilkbaharında iyiden iyiye azalması, bu neden ve sonuç ilişkisinin sonucudur.

Türk kapitalizmi'nin olağana dönüş aşamasında bulunduğunu gösteren belirtiler nelerdi acaba?

Ekonomide kurulan yeni dengenin ipuçları, 1972'ye ait oldukça genel sayısal bilgilerin (2) elde olduğu 1973 ilkbaharında şöyle özetlenebilir:

1 — Sisteme yılda yüzde 7,5'luk bir büyüme hızını öneren Üçüncü Plan'a göre bile yeni Türkiye çok daha yüksek büyüme hızlarına erişebilme aşamasındaki bir toplumdu, 1973 başlarında... Sözgelişi, 1972 sonunda ulusal gelirdeki artış hızı cari fiyatlarla yüzde 22, sabit fiyatlarla ise yüzde 7,7 oranına çıkmış bulunuyordu. Gerçi, 1971 Türkiyesi de yüzde 10 gibi kolay düşünülemeyecek bir büyüme hızına ulaşmıştı. Ne var ki, tarım'da sağlanan olağanüstü verimin ürünü olan

(2) **Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası/Yirmi üçüncü Hesap Yılı 1972** (İstanbul, Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası 1973) S., 9 - 13

1971'in büyüme hızına karşılık 1972'nin büyümesi sistem *açısından çok daha sağlıklı bir büyümeydi. Zira,* tarımsal *kesim 1972'de bir önceki yıl düzeyinde kalırken,* tarım dışı *kesimlerindeki gelişme yüzde 11'lik bir düzeye erişebilmişti. Sanayi ise planlarda hedef alınan* yüzde 12'*lik büyüme oranına on yıllık planlı kalkınma deneyi süresince ilk kez 1972 sonunda ulaşmış bulunuyordu.*

2 — *Ham madde düzensizliklerinin yanı sıra* stok *birikmeleri olayıyla da karşı karşıya bulunan 12 Mart öncesi Türkiyesi de 1973'te geride kalmadadır. Ekonominin temel* üretim *kesimlerinde son derece önemli artışlar oluşunun yanı sıra,* iç satışlar *da gelişir,* 1971 rejimi'*nin daha sonraki aşamalarında... Bu arada özel önem taşıyan bir nokta,* arama mal *ve* yatırım malı *satışlarındaki önemli artışlardır. Bu, Türk* kapitalizmi'*nin ekonomik gelişim içinde yeniden yatırım temposunu yükseltmeye başladığı döneme geçtiğini duyurur..* Kapitalizm, *girdiği* dönemsel bunalım'*ı atlatmış; dünya dengeleri içinde, AET yanındaki yerini belirlemiştir. Kredi kolaylıkları, özendirici tedbirler, vergi iadeleri,* 1971 rejimi'*nin özellikle* Melen Hükümeti *döneminde hızlanmaya başlayan* sistemle bütünleşme *çabaları sayesinde* Türk kapitalizmi'*ne gerekli ferahlamayı sağlamıştır. Sistem, istediği düzlüğe yavaş yavaş çıkar en sonunda...*

3 — *Özel* tüketim *harcamaları daralırken* tasarruf eğilimi *de güçlenmeye başlar, ye*

ni Türkiye'de... Özel sanayiin böyle bir ortamda bir yandan boş *kapasite kullanımını yükseltirken, öte yandan da hem* genişleme *hem de stratejik değer taşıyan* yeni yatırımları gerçekleştirme *olanakları belirir. 1971'de ancak yüzde 3,4 artabilen* sabit sermaye *yatırımlarının 1972'de birdenbire yüzde 18'lik sıçrama yaptığı görülür. Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarını bir yılda beklenmedik biçimde (%19) geliştirirken, özel kesimde sabit sermaye yatırımı artışları da (%17 oranında) etkili gelişmeler sağlar. Başka bir deyişle* Türk kapitalizmi *OECD'nin* «bekle ve gör», *adıyle nitelediği* yatırımsızlık *ve* duraklama *dönemini yavaş yavaş aşar artık...*

Kendisine güven ve kararlılık sağlanan ekonomik sistem, *sistemin işleyişine en uygun* siyasal *düzeni getirmekte de gecikmeyecekti, hiç kuşkusuz...*

VIII

1973 martı'nın bunalımlı cumhurbaşkanlığı seçimini sivilleşme *doğrultusundaki karışık ama sonu başarılı işlemlerle atlatan* Türk kapitalizmi *yönünden, kendi gelişimini sağlayacak ve istediği türden yeniden düzenlemeleri başaracak bir* sivil iktidar *oluşturmak artık hiç de zor olmayacaktı. Alınan dersleri, atlatılan bunalımlarıyle* 1971 rejimi'*nin geride bırakılması ve 1970'ler başının Türkiye'sinde ancak* liberal/kapitalist *sağ sivil iktidarları oluşturmaya hâlâ aday görünen* seçim *yo-*

lunu açması, kapitalizm'in gündemindeydi, şimdi... Üstelik, tarihsel nedenlerle demokratik hakları onarmaya şiddetle muhtaç bulunan, açılan yaraların sarılmasını isteyen; geçmişin yanlışları ve hataları üstüne belirli bir hoşgörü havasında bir çizgi çizilmesini bekleyen toplumcu ve sol güçler de -doğrudan desteklemeseler bile- bu geçişe pek engel de çıkarmayacaklardı. Belki sağ kanatta bir AP +CGP koalisyonuydu görünen; belki de, bütün bu âcil görevlerin gerçekleştirileceği bir süre uğruna AP'nin yanı sıra orta sol CHP'nin bile yer alabileceği ortak program'ın oluşturulmasıydı yakın geleceğin ilk aşaması.

Ne olursa olsun, gelişim isteyen bütün sosyal güçler için toplumun üstünde seslerin duyulduğu, hem de cıvıl cıvıl duyulduğu daha demokratik bir ortama yeniden geçiştir, demokratik özlemleri kabaran 1973 Türkiyesi'nin âcil gündemi...

IX

Özellikle sosyalist ve sosyal demokrat kanat açısından 1973 ilkbaharında yaşanan an, CHP genel sekreterliğini bırakan Kırıkoğlu'nun bütün bu sivilleşme deneyleri sırasında özenle belirtmeye çalıştığı gibi, sağ güçlerin rotasına aşırı ölçüde kaymış bir siyasal ortamın sakıncalarından kaçınmanın gerektiği andı da... Sağa kayış, bir yerden sonra modern kapitalist ekonomi'nin refah devleti

özlemini gerçekleştirmeye çalışan Adalet Partisi'nin ve onun, siyasal ustalığını 1971 rejimi*'nin her aşamasında doğrulayan lideri Süleyman Demirel'in de bu yeni aşamada aslında istememesi gereken bir şeydi.*

1960 hareketinden sonra sosyalist *parti* TİP*'in varlığıyla açılan çok partili dönem, 1973 ilkbaharında ikinci kez aralanmaya başlarken sahnede yalnız sosyalist parti yoktu TİP'in yöneticileri bir sıkıyönetim mahkemesinin verdiği on beş yıla varan ağır hapis ve sürgün cezalarını bozdurabilmek amaciyle Askerî Yargıtay'da son savunmalarını yapıyorlardı, o günlerde* 1971 rejimi *için bir yargı daha vermek gerekiyorsa, küçük burjuva radikalizminin kendi tabakasına getirdiği çilelerin yanı sıra toplumu en azından bir geçiş dönemi süresince sosyalist partiden de yoksun kıldığını eklemek gerekecekti.*

Sistem *gerçeğini unutanlara tarih gerçekten çok trajik bir oyun oynatmıştı.*

Sosyalist partinin, sosyalizm*'in özüyle en çok çelişen* ırkçılık *iddiasıyla kapatılması sonucunda toplumcu siyasal mücadelelerden yoksun edilen yeni geçiş dönemi Türkiye'sinde, demokratik solun başlıca sözcüsü olma görevi bir süre boyunca CHP'ye kalıyordu. CHP için, bu, yeni bir sınav demekti.*

Uzun sürede ise, sosyalist örgüt siyasal arenadaki tarihsel yerini, bir zorunluluk ve kaçınılmazlık olarak elbette alacaktı...

(30 mart 1973)

4

Cumhuriyetin Ellinci Yılında 1971 Rejimi'nin Ders ve sorunları

I

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE ELLİ YILLIK GELİŞİM

1973 TÜRKİYE'de **Cumhuriyet'**in ilânının **ellinci** yılıdır. Aynı yıl, yaşını dolduran **İzmir İktisat Kongresi,** iktisat düşüncesinin Türkiye'deki yarım yüzyıllık gelişimine ilişkin bir **değerlendirme** için tarihsel bir fırsattır. **1923**'lerde önerilen gelişme modelleri, bu elli yılda önemli bir süreyi doldurmuşlardır. Toplum, içinde ve dışında oluşan nedenlerle yeni dönemeçler almış; kökü **dün'**de de olsa **bugün** yepyeni görüş ve tezler belirmiştir. «Bütün Türkiye'nin **ziraat, sanayi, ticaret** ve **işçi** zümrelerinden müntehip 1135 murahhasın iştirakiyle İzmir'de inikat eden ilk Türkiye İktisat Kongresi»nin oy birliği ya da oy çokluğuyle onayladığı ilkeler, gerçekte, iktisadî düşüncenin, sistemlerin ve sosyal mücadelelerin hemen her yönünü içinde barındıran temellere sahiptir. Tarih, elli yıl sonra ancak bu temellerin yeniden araştırılması gerçekleştirilirse, topluma yeni **dersler** verebilir.

İzmir Kongresi'nde **büyük ve küçük burjuvazi,** tercihlerini **kapitalist** bir gelişme modeli yönünde yapıyorlardı. Kongrenin tüm kararlarının ekonomik amacı, **yabancı sermaye**'nin ve dışa bağlı **levanten** ticaret kesiminin yoğun baskıları altında yüzlerce yıldır özgür geli-

şimden alıkonan **tarım** ve **sanayi burjuvazisi**'nin geliştirilmesi anlamını taşır. Ekonomiyi **ulusallaştırma** özlemine elli yıl önce **işçi** sınıfını temsil edenler bile karşı çıkmazlar. Şaşırtıcı olmayan bir rastlantıyla İktisat Kongresinde **ulusal burjuvazi** yaratmaya dönük önerilerin çoğunun altında işçi kesiminin de oy birliği görülür. Oysa, aynı oy birliği işçi kesiminin programından yer yer esirgenecektir. Türkiye'de **amele** deyiminden vazgeçilerek emekçilere **işçi** denilmesinin kabulü, İzmir İktisat Kongresi'ne ait bir özelliktir. Ne var ki, işçilerin **sınıfsal** çıkarlarını **dernekler** yani **sendikalar** aracılığıyle savunup yürütmesi önerisi kongrede oy birliği kazanamayacaktır. Birkaç yıl sonra ise **Takriri Sükûn** Kanunu'yle birlikte Cumhuriyet Türkiye'sinde işçilerin **siyasal** örgütleri de ortadan kaldırılacaktır.

Çalışan kanadın sendikaları ve partileri aracılığıyle etkili mücadelelerden yoksun kılınması, bir toplumda **çoğulcu** düzenin zorunlu koşulu olan ağırlıklardan birisinin eksiltilmesi demektir. Türkiye'de iktisadî gelişimin değerlendirilmesinde bu olay basit bir olgu değildir. Söz konusu olan, tarım, sanayi ya da hizmetlerde emeklerini ücret karşılığı satanların, yaratılan değerden yararlanmada kendi lehlerine kullanabilecekleri araçların birdenbire ortadan kaldırılmasıdır. Türk ekonomisi, ulusal gelirini elli yılda kat kat yükseltecektir. **Sanayi**, ulusal gelire katkısı bakımından giderek **tarım** kesimini geride bırakacak; kapitalist kalkınma modeli **tarımsal toplum**'dan **sanayi toplumu**'na **geçiş** aşamasına gelecektir. Ekonomide ve toplumda **batılaşma**'nın da kısmî başarısını teşkil eden bu gelişim, sosyal alanda işçi sınıfına **ancak** 1946'da **sendikalaşma**, 1960 sonrasında ise politik örgütleniş hakkını **fiilen** tanımak zorunda kalır.

Emek ile sermaye arasındaki ilişkilerde 1923'ün **Türkiye İktisat Kongresi**'nde **oy birliği** sağlanamayan hal-

kalar, elli yıllık gelişimin **sosyal** maliyetinin gerçek **kapsamını** verir.

Türkiye'nin geçmiş dönemlerine oranla **yarım** yüzyılda geldiği aşama gerçekten küçümsenmeyecek bir başarıdır. Ama bu başarı, toplumun bazı katlarının, öteki sınıflar uğruna **eşitsiz** fedakârlıklarda bulunması pahasına gerçekleşmiştir. Bir bilim adamı özellikle son otuz yılda kalkınmanın başlıca finansman yolunun **enflasyon** olduğunu açıklıkla dile getirir. Elli yılda kırk ile altmış kat arasında yükseldiği anlaşılan **fiyatlar,**(1) aynı zamanda, kapitalist sistemin; işçisi, köylüsü, dar gelirlisi ile çalışan sınıfların yarattığı değerden enflasyon yoluyle dolaylı biçimde **tasarruf** ettiği oranı da gösterir. Yaşanan tarihsel deneyin verdiği ders, sistem aynı kaldıkça **enflasyon'un** gelecek dönemin de ana finansman kaynağı olmaya her halde devam edeceği gerçeğidir.

İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış, bir **kitle** yaratacağını uman 1923'lerin Kemalist kadrosu, tüm iyi niyetlerine karşılık iktisattan anlamamak gibi bir gerekçeye sahipti. İktisat Kongresi sonunda ilân edilen **Misak-ı İktisadi Esasları'nda** ilk ilke olarak anıldığı üzere, onlar, Türkiye'nin, ulusal sınırları içinde, «lekesiz bir istiklâl ile, dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biri» olacağını umuyorlardı. İzmir Kongresi'nde **işçi** kesiminin de **oy birliği** alınarak onaylanan bu ilkelerin bir başkasında ise, «Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar candan sevişirler» sloganıyle, **orta sınıf'ın dengeleyici** hakemliği altında erişilecek mutlu bir yarını amaçlıyorlardı.(2) Seçilen kapitalist/liberal modelin ulusal ve uluslararası nitelik-

(1) «Düşünenlerin Forumu: Türk Ekonomisinin Elli Yılı». **Milliyet,** (18.11.1973), S. 1 ve 9. **Prof. Dr. Salih Şanver'in** açıklamaları.

(2) **A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi (Ankara, SBF, 1971) S. 387 - 389.**

leri böyle bir **dengeleme** umuduna şans tanımamıştır, oysa...

Elli yıllık ekonomik gelişime rağmen Türkiye'de **bürokrasi** ve küçük burjuvazi önderliğindeki **dengeleyici** çabalara hâlâ umut bağlayanlar 1970'lerde kendilerini hoş gördürtebilecek bir mazerete de sahip değildir. Hangi kisiliği almaya çalışırlarsa çalışsınlar, küçük burjuva solculuğunun çıkmazlarını, gerçek toplumcu ve demokratik mücadeleleri denemeye hazırlanan geniş yığınlar elli yılda fazlasıyle öğrenmişlerdir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ikinci elli yılı, demokratik, ileri, gelişmiş, âdil bir Türkiye'ye dönük yepyeni yöntemlerle oluşacaktı. Elli yıl öncesi, **1923'lerin anlayışları**'yle birlikte tarihte bırakılmalıydı, artık...

(23 şubat 1973)

II

DEVLET, BÜROKRASİ VE DEMOKRASİ

TÜRKİYE'DE 1970'li yıllar **bürokrat** tabakaları tatmine yönelmiş çeşitli deneylerle dikkati çeker. Zamlar, yan ödemeler, kadro düzenlemeleri ve benzeri çabalar, 1960'lı yıllarla karşılaştırılamayacak biçimde artar, 1970'li yıllarda. Bu gelişim elbette boşuna olmamaktadır. Altmış milyar lirayı aşan 1973 bütçesinin yasama organındaki görüşmelerinde yeni gelişmelerin ana amacı, **memurları huzursuz etmemek** biçiminde açıklanır.(1) Türkiye üstünde rejimin kaderine dönük uluslararası tartışmaların yoğunlaştığı, **bonapartist** ya da **faşist** bazı antidemokratik yönetim heveslerinin belirli aralarla sahneye çıkarılmak

(1) **Milliyet** (23.1.1973) S. 1 ve 9.

istendiği bunalım dönemlerinde **devlet bürokrasisi**, ister istemez, özel ilgi toplayacaktır.

Tarihsel Türk bürokrasisinin altı yüzyıllık bir zaman kesiti boyunca ekonomik, sosyal ve politik alanlarda oynadığı kararlaştırıcı roller yalnız geçmişe ait bir tarih olayı sayılamaz. **Yeniden üretim** sürecine durmadan müdahalede bulunan, toplumda yaratılan değer fazlasından çok geniş paylar alan **bürokrasi**, bu niteliğiyle, geniş yığınların bilincinde bazen ekonomik büyümeyi önleyen, bazen de kendilerini hor görüp sömüren bir tabaka gibi yer eder. Oysa, **kapitalist** bir ekonomide **devlet** mekanizmalarından beklenen görev, sistemin gelişimini durdurmak değil ancak daha hızlı büyümesine yardımcı olmaktır. Sosyalist teorinin Batı'daki yönetim mekanizmasını **burjuva devleti** deyimiyle nitelemesi de, gerçekte, bürokrasinin sistemle olan derin bütünleşmesini anlatmak içindir.

Cumhuriyet'in ilk elli yılı Türkiye'de, bir bakıma, kapitalist bir ekonomiyi geliştirmeye yardımcı olabilecek devlet mekanizmalarını kurma savaşı olarak da düşünülebilir. Zira, bütün bu oluşum boyunca kendi doğrudan iktidarını kurmaya çalışan büyük burjuvazi, devlet mekanizmalarını da izlediği ekonomik gelişim stratejisiyle uyumlu duruma getirmek istemiştir. Bürokrasiden şikâyetlerin yoğunlaştığı her dönemde ilk ileri sürülen istek, **devlet yönetiminin yeniden düzenlenmesi** olur. Burada hem daha **verimli** bir kamu idaresine duyulan özlem, hem de tarihsel bürokrasiyi yeni dönemin isterlerine göre **uysallaştırma** zorunluğu derhal kendini belli eder.

1971 rejimi'nin **küçük burjuvazi'**ye, **bürokrat** ara tabakalara tanınmış hakları daraltan, özerklikleri kısıtlayan **Anayasa** değişiklikleri; devlet mekanizmalarını disiplin altına almanın siyasal araçlarıydılar. On milyarlarca liralık kaynağı zamlar yoluyle memurlara akıtan Personel

Kanunu ise, bürokrasinin maddî yönden tatminini öngörüyordu. Böylece hem memurların gelir dağılımındaki payı büyütülecek, hem de ekonomik sisteme daha geniş bir iç pazar açılacaktı. 1973 bütçesi bu yönde yeni bazı halkalar ekler. (1)

Sistemin kendisini etkili biçimde **koruyacak** ve **geliştirecek** bir devlet mekanizması yaratmasında, maddî tatmin hiç kuşkusuz ancak bir yere kadar başarı sağlayacaktır. Türkiye'de **bürokrasi** ile **ekonomik sistem** arasındaki **tarihsel çelişki**'nin bazı yönleriyle 1970'li yıllarda hâlâ çözülmeden beklediği de gözden kaçmaz. İlginç bir paradoksla, toplumda **bonapartist** ya da **Yunan modeli** rejimleri zorlaştıran ve halk yığınlarının demokratik haklarını bir karşı denge unsuru olarak canlı tutan şey de yine bu büyük çelişkidir zaten... Türkiye'nin daha demokratik bir ortama yönlendirilmesi sorunu, yaşanan anın bu özel koşulları altında, giderek, **burjuvazi, bürokrasi** ve **çalışan sınıflar** arasında, demokratik hakları zedeletmeyecek bir yeni denge yaratmak sorununa dönüşür.

Güçlü **devlet** mekanizmalarının **tek yanlı** işleyişleri ancak onu dengeleyecek ağırlıktaki bir **toplumsal muhalefet**'in varlığıyla önlenebilir. Batı Avrupa'daki ekonomik **egemenlik** merkezlerinin **1973**'ün **temel tercihi** yaklaşırken Türkiye'de **demokrasi**'ye ve **seçimli bir düzen**'e yeni-

(1) Sözgelişi, memurlara 800 liraya kadar **iş güçlüğü**, 400 liraya kadar **iş riski**, 1400 liraya kadar da eleman sağlamaktaki **güçlük zammı** ödeneceği açıklanır. Normal çalışma saatları dışında **ek iş** gören teknik personel ile sağlık sınıfındaki memurlara fazla çalıştıkları her saat için en az iki, en çok yirmi; öteki sınıflardaki memurlara ise en çok on beş, en az iki lira **ek ücret** sağlanır. Devletin **kolluk** işlerini yüklenen **polisler**'e ve **güvenlik** ve **haber alma** görevlerini yerine getiren **MİT** mensuplarına ise her ay 200 lira fazla çalışma ücreti verileceği duyurulur.

den dönüş için gösterdikleri sistemli çabalar da rastgele bir demokrasi severliğin değil, doğrudan doğruya, tarihsel deneylerle elde edilmiş bu büyük dersin ürünüydü.

(25 ocak 1973)

III

YAŞANAN ANIN PROĞRAMI

1971 REJİMİ'nin **gel-gitler** ile dolu olan bunalımlı tarihinin özünde, tüm açıklığıyle ortaya konulamayan bazı sorular gizlenir, aslında:

- **Nedir Türkiye'de egemen olan üretim biçimi?**
- Türkiye'ye damgasını vuran **üretim biçimi**'nin **tarihsel** özellikleri altında ne ölçüde mümkündür bir **küçük burjuva radikal iktidarı?**
- **Bonapartizm** neden bir çıkar yol değildir acaba, 1970'lerin Türk toplumunda?...

Bunlar, **iktidar** sorununu **ekonomik sistem**'den ayırmanın imkân dışı olduğu bir çağın cevap arayan sorularıdır. **Cumhuriyet**'in elli yılı boyunca Türkiye'de **kapitalizm**'i yarattığı halde o sistemle çelişmekten tarihsel nedenlerle kendini alamayan **küçük burjuvazi** yani **bürokrasi** ve **ara tabakalar** gerçekte tüm dikkatlerini **Türkiye'ye egemen olan üretim tarzı** sorununa yöneltmeliydiler.

O halde, nedir gerçekten **egemen** olan **üretim biçimi** ve bu üretim biçimi hangi gelişim düzeyindedir, 1973 Türkiye'sinde?

1970'lerde Türkiye'de gelişen bir **kapitalist düzen** vardır. Özel ve kamu kesimleriyle birlikte ekonomik sistem hafif **tüketim** malları sanayilerini yaratmış, giderek

ara ve **ana mallar** sanayilerini kuracak bir aşamaya geçmiştir. Toplumda, iç kaynakların her yıl tam beşte biri **yatırım**'a ayrılmaktadır. Türkiye'de **sermaye** olmadığını hâlâ düşünebilen bazı çevrelerdeki kanıların tersine ekonomide **sermaye birikimi** süreci de hızlanmıştır. Bankalardaki 36 milyar liralık halk tasarrufu ve yurt dışındaki işçilerin her yıl yurda yolladıkları on milyar liranın üstündeki gelir ile birlikte bütün bu fonlar, yaratılmak istenen yeni sanayilerin iç kaynaklarını teşkil ederler. Ülke içinde yatırımlara ayrılan kaynakları ulusal gelirin yüzde 38'ine ulaştırmayı öneren **Yeni Strateji,** bir bakıma, erişilebilir bir hedefi **sistem**'e getirir.

Ne var ki, hedefin var olan kaynak düzeyinde erişilebilir olması onun gerçekleşmesi için yeterli değildir. Gerçekleşme ancak **kaynak dağılım** ve kullanımını yeni hedeflere **uygun** kılmakla mümkündü. **1970'ler Türkiye**'sinde kapitalist sistemin tarihsel düğümü işte bu imkânı sosyo/ekonomik yapının geriliği dolayısiyle gerçekleştiremeyişinden doğar. Dünden arta kalan bütün malî, hukukî, siyasî kurumlar, kaynak kullanım ve dağılımının yeni rasyonellere göre düzenlenmesinin koca birer ayak bağıdırlar. Kapitalizmin 1970'lerdeki gündemi, giderek, yapıda köklü dönüşümleri göze almak suretiyle bu ayak bağlarını parçalayıp atmakta yoğunlaşır. Böylesine çetin bir görevi, **halk yığınları**'nın **demokratik** isteklerini çiğneyerek, sınıfların üstünde ya da dışında durmaya çalışan hiç bir güçle başarmak olanağı yoktur. **Demokratik** uzlaşım süreci, bu anlamda çalışan **halk yığınları**'nın yanı sıra **kapitalizm**'in de zorunlukları arasına girmiş sayılabilir, 1973 başlarından itibaren...

Türkiye'de **demokratik** alternatifleri zorunlu kılan şey, Türk kapitalizminin **tekelci** bir niteliğe tümüyle geçmemiş bulunuşuyle de son derece ilgilidir. Tekel koşulları, gerçi, **otomotiv** gibi **sermaye yoğun** teknolojili bir

kaç sanayi dalında, ürünün niteliğine bağlı olarak gelişiyordu. Ama bunun dışında ülkeye karakterini veren tüketim sanayileri **tekelleşme** bır yana, genellikle **dağınıklık** ve **düzensizlikler**'in izlerini taşır. Batı'nın ileri kapitalist toplumlarında kendilerine bağlı ham madde üreticisi yoksul ekonomiler üstünde kurulan hegemonya'dan başlayıp, ülke içinde üretim, yapım, dağıtım ve satım işlerine dek uzanan büyük **kartel** ya da **tröst** bütünleşmeleri Türk ekonomisinde yoktur henüz. Ekonomi o tekelci aşamaya geçmiş bulunsaydı, .Türk kapitalizminin zaten kaynak kullanım ya da dağılımına ilişkin şikâyetleri ortadan kalkar, finansman ve pazar darlıkları çözülür; ekonominin temel sorunları, birkaç egemen tepe arasında, en üst düzeyde iç ve dış dengelere kavuşturulabilirdi.

Gerçek tekelci sermaye, hiç kuşkusuz, Türk kapitalizmi, eski dönemin artıklarıyle hesaplaşmasını başarır ve var olan yapıyı yeni hedeflerine göre, yeni baştan düzenleyebilirse, giderek, aşama aşama ortaya çıkacaktır Türkiye'de... Motor ve donanım sanayileri, bütün kapitalist gelişim modellerinde rastlandığı üzere tekelleşmenin ilk çekirdeğini oluşturmaya şimdiden adaydır. Ama yaşanan anın nesnel koşulları altında, Türkiye'de gerçek tröst ya da karteller pek görülmediği gibi; Türk sanayiinin, dış pazarları paylaşmış bulunan **uluslararası tekeller**'le olan çelişkileri de küçümsenmeyecek oranda fazladır. Türkiye'de kapitalizm elbet kendisini uluslararası ilişkilerinden ayıracak ya da soyutlayacak değildir. Ama, yine geri kalmışlığın tarihsel nedenleri dolayısıyle henüz tümüyle çözülemeyen **dış pazar** sorunu Türkiye'de kapitalizmi ister istemez daha **ulusal** bir çizgide durmaya da iter. Toplumcu yöntemin çok daha âdil, hızlı ve dengeli bir kalkınmayı başaracağını çağdaş gelişim karşısında her zaman anlatacak olan **toplumcu** düşünce, aynı zamanda, var olan tarih kesitinin bu nesnel gerçeklerini de

olanca boyutlarıyle görecektir. Söz konusu olan **özlemler** ile **nesnel** koşulları birbirine karıştırmamak; içsel ve dışsal zorunluklar karşısında şaşırmamaktır.

Dış ekonomilerle Türk kapitalizmi arasında özellikle **dış pazar** ve **rekabet** konularında varlığını sürdüren önemli çelişkiler ile çağdaş Türk toplumunun ancak halk yığınlarına yaslanarak **demokratik** süreçler içinde yeniden düzenlenebileceğini her an doğrulayan pratik dersler karşısında Türkiye için önerilebilecek aktüel programlar gittikçe netleşir artık... Bu, AP gibi **liberal** ya da CHP gibi **orta sol** güçlerin gereğini anlamaya başladığı, **toplumcu** teori ve pratiğin ise daima önerdiği, Türkiye'nin koşullarına özgü, ileriye yönelmiş bir **demokratik değişim** programıdır. Türk halk yığınlarını her türlü **faşizm** hevesinden koruyabilmenin biricik çaresi de, demokratik platformdaki bu görevi gerçekleştirmektir, olağan dışılıklarla iki uzun yıl boyunca **bunalan** toplumda...

(9 şubat 1973)

VI

«SEFALET FELSEFESİ» ve «ÜLTRA SOL»

BİR TOPLUMDA ekonomik sorunların tartışılması kadar mutlu bir olay düşünülemez. Gelişme ve değişimin itici gücü olan ekonomik sorunlar ancak tartışıldığı ve açıklık kazandığı oranda geniş yığınların bilincine iner. Toplumun çeşitli sınıfları, beliren görüşlere göre seçimlerini yapar ve yarını oluşturacak temel alternatifleri belirler.

Tartışma kadar önemli olan bir nokta da tartışma-

nın **doğru** ve **tutarlı** bir düzey üstünde geliştirilmesidir. Ekonomik sorunlarda en çok sakınılması gereken şey ucuz ve duygusal edebiyattır. Sözgelişi, Proudhon'un **mülkiyet, hırsızlıktır** sözü belki yığınlar önünde duygusal yönden ilginç bir sözdür. Ama bu söze karşı en büyük kavgayı bizzat yürütmüş olan **Karl Marx**'ın büyük açıklıkla dile getirdiği gibi, Proudhon'un o sözü bilimsel olmak bir yana tarihsel gelişimi yanlış değerlendirmesi yönünden son derece sakıncalıdır da... Türkiye'de de sanayileşmeye ya da ekonomik kalkınmaya ilişkin bir bölüm **ültra sol** tartışmaları duyabilseydi Marx'ın tavrı yine, sefaletin felsefesini yapan Proudhon'a olan tepkisinden her halde çok daha farklı olmazdı. Ne var ki, **keskin solcu** görünme hevesiyle sınıfsal ve düşünsel hastalıklarını gizleme çabasındaki küçük burjuva solculuğunun tarihsel dramı, ekonomik sorunlarda daha tutarlı bir tavır almasına da engeldir.

1970'lerde Türk kapitalizmi, sözgelişi, büyümesini hızlandırmak amacıyle geniş bir teşvikler dizisini gerçekleştirmek çabasındadır. Aslında teşvik tedbirlerinin sanayileşme için bütün dünya toplumlarında giderek gerekli ve zorunlu nitelik aldığı da kesin bir gerçektir. **Teşvik**, ekonominin üretim biçimine yâni ekonomik sisteme göre değişik yollardan gerçekleştirilir. Maliyet ve fiyat yapıları geleneksel kapitalist piyasa mekanizmasından çok ayrı olan **sosyalist** ekonomilerde, **merkezî planlama** sanayiin desteklenme ve yönlendirilmesini belirli toplumsal fedakârlıklar karşılığında gerçekleştirir. **Üretim araçları** üstünde **kamusal mülkiyet** kurulduğu için bu fedakârlıkların uzun sürede yine topluma dönük sonuçlar yaratacağını söyler, toplumcu teori... Batılı sosyal demokratlar dahil liberal iktisatçıların sosyalist uygulamaya yönelttikleri en sert eleştirinin, kapitalist ekonomilerde birçok kuşağa yayılan fedakârlıkların sosyalist toplum-

larda bir tek kuşaktan istenmesi üstünde düğümlenmesi bu açıdan son derece ilginç bir noktadır. Ama, **hızlı kalkınma** bir **edebiyat** değil, belirli bilimsel gerçekler altında çalışma sorunudur.

Ana felsefesi **serbest piyasa** ilkesine dayanan **kapitalist** ekonomilerde ise ekonomik büyüme ve kalkınma daha başka tedbirlerle yürütülür. Tedbirler, kapitalist toplumda **özendirme, yönlendirme** gibi fonksiyonları gerçekleştirmekle görevlidir. Bu fonksiyonlardan beklenen son görev; ekonomide büyümenin gerçekleştirilmesidir; öngörülen hedeflere erişilmesinin kolaylaştırılması ve hızlandırılmasıdır. Piyasa mekanizmaları altında ama piyasa mekanizmalarını planlı ve kararlı bir müdahaleyle etkileyerek yönlendiren bu tedbirler, hiç kuşkusuz, hem özel hem de kamu kesimi için geçerlidir. Başka bir deyişle, yapılan destek uygulamalarından o toplumun yapısına göre özel kesim kadar kamu kesimi de yararlanacaktır. Belirli koşullarda bu yararlanmanın en çok kamu kesiminde gerçekleşmesi de mümkündür.

Ekonomik sorunlar karşısında bilimsel bir yaklaşım, sorunları, duygusal edebiyatın ötesinde ancak sistemin gerekleri içinde ele aldığı ve yargıladığı takdirde gerçekçi olabilir. Bu ne bir **sövgü,** ne de **küçümseme** sorunudur. Kaldı ki, ekonomik sistemin kendisine ya da belirli işleyiş mekanizmalarına karşı çıkmak, hiç bir kolay ve ucuz edebiyatın gerçekleştirebileceği iş de değildir. Türkiye'nin **1971 rejimi**'ne gelişinde ağır sorumluluğu bulunan **küçük burjuva solculuğu**'nun ve **ültra sol** sivrilikleri̇n 1973 başlarında önerilen sanayii teşvik tedbirlerine ilişkin duygusal eleştirilerinde içine düştüğü boşluk da gerçekte aynı tarihsel körlüğün bir uzantısıydı. Oysa, sefalet felsefesi edebiyatının Türk toplumu bir yana doğrudan doğruya ültra sol'un kendisi için bile bir yararı olabileceği çok kuşkuludur. Zira, Türkiye'de daha demok-

ratik süreçler içinde gerçekleştirilebilecek bir ekonomik büyümeye karşı çıkmak, yaşanan anın **içsel** ve **dışsal** koşulları altında ekonomik bunalımı çok daha antidemokratik, belki de faşist heveslere yönlendirmekten başka sonuç vermeyebilirdi, 1973 yılında...

İleri gösterilmeye çalışılan hangi gerekçelerle yerleştirilmek istenirse istensin **antidemokratik** tercihler, demokratik haklarını titizlikle koruma mücadelesindeki Türk halk yığınlarına yapılabilecek kötülüklerin en büyüğü olma sakıncasını sonuna kadar taşırlar. Oysa, halk yığınları, eşsiz bilinçleriyle, kendileri ve toplumları için bu **geçiş aşaması**'nda ekonomik büyümeyi **demokratik hakları koruyarak** gerçekleştirecek çözümlerin tek çıkar yol olduğunu bütün açıklığıyle görür. Sefaletin felsefesini yapmak isteyen ültra sol, halk yığınlarının tarihsel iradesiyle işte bu noktada derin bir çelişkinin içine düşer. Ama, bu, **sosyalist** siyasal örgütü kapatarak toplumculuğun bilimini mücadele alanından kaldıran **1971 rejimi**'nin, halk yığınlarına ve giderek bizzat kendisine oynadığı en büyük **oyun**'dur' zaten...

(2 şubat 1973)

V

ÇAĞA AÇILMAK VE TOPLUMCULUK

HER ÇAĞIN belirleyici bazı özellikleri vardır. **Özgürlük** bazı tarih dönemlerinde dillerden düşmeyen bir slogandır. Ama **özgürlük** ile düşünülen ya da **murat** edilen, 20. yüzyılda anlaşılandan çok başka bir şeydi. Büyük **Fransız Devrimi**'yle doruğuna çıkan özgürlük isteklerinin daha ar kasında, **büyük burjuvazi**'nin, ekonomik gelişimine engel

olan **aristokrasi** ve **kilise**'ye yani feodal bir düzenin kurumlarına karşı duyduğu tepki gizleniyordu.

Halk yığınlarının sosyal bilinçlenişle **uyanış çağı** olan 20. yüzyılda **özgürlük** belki de her çağdan daha çok gereklidir. Ne var ki, çağdaş yığınlar gündeme özgürlüğün yanı sıra bazen ondan da daha çok değer verilen yeni istekler eklemişlerdir. Bunlar, özgürlüğü ekonomik alanda destekleyecek şeylerdir. 20. yüzyılın hedefleri, gelirin daha âdil bölüşümü, toplumcu görüş ve uygulamaların yaygınlaşması, yığınlara ekonomik ve siyasal iktidar yollarının açılması gibi büyük tarihsel isteklerdir. Başka bir deyişle üretim ilişkilerinde yeni aşamalar özlenmektedir, tüm toplumlarca... Çağdaş dünyaya bu yeni istekler **sistem mücadeleleri** halinde yansır.

Sistem mücadeleleri çağın bir gerçeği olarak her toplumun içinde bulunduğu halde yine de bazen kolay anlaşılmaz. Sözgelişi, bazı toplumlarda hem sağ hem de sol siyasal arenada yeni mevziler yaratan dünya görüşü ayrılıklarının dıştan ihraç edildiği sanısı vardır. 21. yüzyıla doğru hiç bir toplumun **uluslararası** ortamdan ve onun çok yanlı dinamik etkilerinden uzak kalabileceğini düşünmek gerçekten elde değildir. Etkiler, çağdaş dışsal dinamikler yoluyle hemen her topluma yansıyacaktır. **Mao'culuk, Castrocu'luk** ya da **Lenin'cilik** gibi kavramlar o yüzden çok duyulmuştur, **12 Mart** öncesi ve sonrası Türkiye'sinde... Çok çevre için bütün bunlar bir **dış etki** sorunundan başka bir şey değildi, **1971 rejimi** Türkiye'sinde...

Oysa, **içsel** dinamiklerin, **kutuplaşma** ve **dünya görüşü** ayrılıklarının salt dıştan yaratılabildiğini öne sürmek de olanaksızdır, dünyada... Kendisinde yeni sosyal görüşlerin tohumları bulunmayan, yeni sosyal mücadeleleri yaratacak gelişme potansiyelleri olmayan bir ülkede dışsal dinamikler bir noktadan ötede etkisizdirler. Gerçekte, dışsal dinamiği öylesine etkinleştiren şey, toplumların ken-

di eski çerçevelerini kırmış, bir uyanma çağının yeni boyutlarına geçmiş olmalarıdır. O zaman dış sorunu daha başka perspektiflerle görmek gerekir.

Dünyaya damgasını vuran büyük ekonomik ve politik sistem kavgalarının özünde, **çoğulcu** toplumlara vergi sorunlar yatar. Maddî durumları, çıkarları ve dünyaya bakış açıları tarihsel olarak birbirinden farklı sınıfların bulunduğu bir toplumda, **tek boyutlu** bir değer yargıları sistemini ne bulmak ne de yerleştirmek mümkündür. Gerçeklik, herkesin kendi sosyal durumuna göre giderek farklı görünümler alacak; birçok değer yargısı sosyal sınıfların dünya görüşlerine oranla çok değişik düzeylerde belirlenecektir. Uluslararası sistem mücadelesi, bu belirlenişte belki ancak bir düzenleyici rolü oynayabilir. Ama uluslararası ortamı yaratan da aslında yine her ülkede tek tek oluşan sosyal ve maddî gelişmelerden başka bir şey değildir. **Dış dünya** ile **iç dünya** arasında, giderek, sistem mücadeleleri alanında da bir bütünleşme olgusu vardır.

Her toplum gibi Türkiye de kaderini böyle bir dünyada arar. **Kapitalizm** ya da **sosyalizm**, Ortak Pazar, Birleşik Amerika, Çin ya da Japonya gibi günlük sahneyi dolduran kavramlar, toplumlar, ülkeler, en sonunda, belirli bir tarihsel oluş bütününün parçalarıdırlar. Yapılacak şey, olağandışı yollardan, tarihsel akışa ters düşecek engellemeleri denemek yerine **tarihle uyumlu** bir oluşun kapılarını aralamaktır. Topluma, kendi kaderini, çağın akışı içinde özgür ve etkili olarak kararlaştırma hakkını tanımaktır. Toplumcu görüşler ve siyasal örgütler, bu anlayışta **kınanmak** ya da **cezalandırılmak** bir yana varlıklarından vazgeçilemeyecek birer tarihsel faktördürler. Yeni Türkiye'ye demokratik gelişimin, özgürlüğün yollarını açmak, aynı zamanda, özgürlüğü ete, kemiğe büründüren toplumcu teori ve pratiklerin, sosyalist partilerin ilerle-

ten ve yeninin yaratılışına sürekli katkıda bulunan dinamiklerine açılmakla mümkündür. **Çağdaşlaşmak** önce yaşanan çağın gereklerine uymaya yönelmekle başlar; onunla çelişmekle değil...

Toplumcu görüş ve örgütün demokratik mücadelesinin cezalandırılmak istendiği bir toplumda, tarihsel ilerleyiş de tersine çevrilmek isteniyor demektir. **1971 rejimi Türkiye**'sinin deneyleri, bütün olağanüstülükleriyle, aslında son ve kesin bir derstir; gerçek **sosyalist** partilerin yarar ve işlevleri konusunda...

(13 şubat 1973)

VI

DOĞRULARI İYİ BİLELİM

EN DOĞRU bildiği gerçekleri bile bir kez daha düşünmeyi kabul eden Descartes büyük bir olguyu dile getirir. **Gerçeklik,** sürenin akışı içinde değişen, y e n i nitelikler alan bir kavramdır. **Dün**'e kadar gerçek olan şey, **yarın** artık gerçekliğin alanı dışına çıkabilir. Değişmez ve tek doğru sanılan şey, değişmesi zorunlulaşan bir **yanlışlık** durumuna dönüşebilir. Gerçekliğin **oluş** sürecine bağlı, **görece** (izafî) bir niteliği bulunduğunu anlayanlardır ki, tarihin büyük akışıyle uyuma geçebilirler; tabuları deviren, kaos yaratan büyük altüst oluş anlarından yeni bir zindelikle çıkabilirler.

1973 Türkiye'sinde herkes için gerçekçiliği ya da gerçek diye benimsenen birçok değer yargısını yeniden gözden geçirmenin tam sırasıdır. Bir değer yargıları sistemi ekonomiden politikaya, kültürden sanata değin yaşamın her alanını çepçevre sarmıştır. Üstelik, söz konusu

yargılar **ileri** ya da **geri, sağ** ya da **sol** etiketlerini de taşıyabilirler. Aslında her çağın **muteber** düşüncesi çokluk o çağların **statükosu**'nun görüşlerinden başka bir şey değildir. Değişmez doğrular ya da sağduyuya hoş gelen yargılar çokluk o çağla gizliden gizliye uzlaşmış, ittifak kurmuş olan yargılardır. Oysa bir değişim çağı, bu donuk değerler sistemiyle, o sistemin günlük düzeydeki simgeleri olan kolay ve ucuz yargılarla açılamaz.

Türkiye'de **sağ** düşünce, ekonomik ve politik anlamda yenilenmeye son derece muhtaç birtakım kabullere, ön yargılara sahiptir. Sözgelişi, **toplumcu** düşüncenin yaratıcı ve geliştirici yanını bir türlü tanımak istemez, kalıplaşmış sağ düşünce. O, yeri yurdu belirsiz, kökü dışarıda bir kavramdır çoğu sağ düşünür için... Giderek kurumsallaşan bu düşünce sistemi, topluma kolay baş edilemeyecek hortlaklar, öcüler, hayaletler kazandırır. Belirli anlarda toplumları **insan avları**'na itmeye çalışır; her yeri bir **cadı kazanı**'na dönüştürür. Oysa bunun, ne faşist ülkelerdeki, ne de en ileri kapitalist toplumlardaki deneyleri hiç bir zaman hedefine erişebilmiş değildir. Sonunda her şey, sağ için ezici bir gerileme ve yenilgiden ibaret kalır. En sonunda bir gün toplumdaki sosyal ve ekonomik ilerleme, köhnemiş kurumlarla birlikte ilerlemenin gerisinde kalmış bütün düşünceleri de önüne katıp götürür.

Toplumcu düşüncede de, gerçeklikleri iyi araştırılmamış yargıları, tek, doğru ve yanılmaz şeyler diye benimseyen **ültra sol** her zaman çıkmazlardan çıkmazlara sürüklenmiştir. Unutulmamalıdır ki, Sartre gibi saygıdeğer bir düşünürün bile övgülerini kazanmış olan Daniel Cohn-Bendit, **Fransa**'da bütün toplumsal düzeni altüst eden **mayıs/haziran 1969 olayları**'nın **yiğitlik** simgesiydi. En ileri, en devrimci, en ödün vermez kişi görünümüne büründürülen Cohn-Bendit'nin temsil ettiği anarşist, ültra sol ya da nihilist düşünceler o gün-

lerde Fransa'nın asıl solundan ancak en sert tepkileri görüyordu. Arada beş yıl sonra görülen şey şundan ibaretti: **Sol** Fransa'da **iktidar** için mücadele ederken; ültra sol Cohn-Bendit ise Hollywood'taki kovboy filmleri figüranlığından sonra büsbütün unutulmuşa benziyordu. Bu, insan onuru açısından istenmeyen bir düşüştür. Ama sürekli olarak yapısı ve niteliği değişen gerçekliğin dışında kalan bütün ültra sol deneyler gibi Cohn-Bendit'nin düşüşü de şaşırtıcı değildir. Tarih, bunun başka türlü olmayacağını anlatan nice trajedinin beşiğidir.

Gerçekliği, bütün içsel ve dışsal dinamikleriyle **yeniden** düşünmenin tam sırasıdır.

Hangi deneyler toplumsal bilince neler kazandırmıştır?

Türkiye'yi **feodal** artıklardan ibaret sanan, bir işçi sınıfının var olmadığını bile ileri süren küçük burjuva kökenli görüşler neye mal olmuştur?

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı, yerleşmiş önyargılara ne oranda uyan karşılıklar vermiştir?

Klasik devlet mekanizmaları, kapitalizm aşamasına varmış bir toplumda hangi tercihleri yapmışlardır?

Bunları doğru düşünmenin ve yine kolay, yüzeysel değer yargılarına düşmemek için toplumculuğun bütün teori ve pratiğine, **saptantısız** ve **arınmış** olarak inmenin tam sırasıdır.

Hiç bir bunalım gibi, **geçiş** toplumlarına özgü altüst oluşlara tanık bulunan Türk toplumunun bunalımı da kalıcı olamayacak. İlerleyen, durmak bilmeyen ekonomik ve sosyal gelişim, sağ ve sol sapmaları silip süpürecek, geniş halk yığınlarının o yanılmaz toplumcu dünya görüşünü, geçerli biricik rehber kılacak...

Düşünen insanın sorunu, bilgi ve bilincini disiplin altına alarak bu oluşum sürecine çok daha erken ve çok

daha acısız biçimlerde geçip geçememek sorunudur. En doğru bildiklerini bile bir kez daha **yöntemli** olarak gözden geçirmesini başaranlar bu büyük sınavı geçer ve toplumlarının gerçek ilerleticileri olurlar. Aydını, işçisi, dar gelirlisi, köylüsüyle bütün Türk toplumunun acılı dönemini sona erdirebilmenin tek yolu budur.

(16 şubat 1973)

DİZİN

A

Adalet; 427, 428

Adalet Partisi (AP); 24, 25, 35, 36, 47, 79, 90, 91, 104, 109, 112, 113, 114, 116, 118, 123, 133, 139, 140, 146, 157, 192, 193, 195, 216, 217, 220, 230, 278, 309, 311, 313, 318, 322, 324, 327, 328, 329, 340, 357, 363, 376, 383, 384, 399, 423, 424, 425, 432, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 452, 453, 457, 463, 464, 465, 467, 469, 470, 473, 475, 476, 478, 479, 484, 485, 496.

AP/CHP Yakınlaşması; 423, 440, 453, 560, 461 - 463, 465, 467, 885

Ademi Merkeziyetçilik; 22

AET/Türkiye İlişkileri; 38 - 40, 142 - 153, 203, 259 - 261, 263, 372 - 375, 441, 442, 452, 468

Afrika; 39, 93, 409

Agnew, Spiro; 318, 320

Ağır Sanayie Geçiş; 78, 79, 89, 97, 103, 184, 218, 295, 378, 412, 418

Akdeniz; 150, 160, 373, 455, 456, 473

Altan, Çetin; 258

Altyapı; 388, 390, 461

Ameleperver Cemiyeti; 196

Amerika Birleşik Devletleri (ABD); 78, 94, 108, 109, 137, 144, 151, 152, 160, 165, 203, 260, 261, 318, 319, 320, 372, 373, 374, 404, 442, 452, 454, 456, 463, 473,

ABD/AET Çekişmesi; 262, 454 - 457, 473

ABD/Türkiye İlişkileri; 142, 144, 151, 152, 203, 260 - 261, 263, 318-320, 441, 442, 468

Anadolu; 206, 294,

Anadolu Burjuvazisi; 41-45, 108, 111, 112

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeyeti; 67

Anarşi; 175, 358, 364, 423, 424, 438

Anarşizm; 188, 191, 266, 281, 282, 323, 330, 346, 368, 464, 503

Anarşist Sendikacılık; 191

Anayasa; 325, 397, 424

Anayasa Değişikliği; 425, 434, 464, 491

Anayasa Mahkemesi; 133, 247, 480

Ankara; 85

Ankara Sanayi Odası; 250, 263

Aralov, S. I.; 65, 213

Arap Toplumları; 300, 328, 409, 454-455, 472

Aristo; 175

Artık Değer; 180, 209, 210

Artık Değer Oranı; 244
Asayiş; 266
Askerî İlişkiler; 152, 442, 473
Askerî Otorite; 133, 134
Askerî Yardımlar; 456
Askerî Yargıtay; 469, 486
Asya; 39, 93, 409
Asya Toplumları; 466
Atatürk, Mustafa Kemal; 28, 47, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 75, 76, 77, 89, 212, 213, 258, 316
Atatürkçülük; 48, 74
Atay, Falih Rıfkı; 64
Avcıoğlu, Doğan; 28
Avrupa; 386.
Avrupa Ekonomik Topluluğu; Bk. Ortak Pazar
Avrupa Konseyi; 379, 387, 441
Aydınlar; 21, 156, 157, 177, 242, 282, 430, 470, 505

B

«Bağımsız Türkiye»; 137, 139, 298
Bağımsızlık; 254, 259, 299, 310, 315
Bakunin, Mikhail A.; 190
Balkanlar; 456
Bankacılık Sistemi, Bankalar; 103, 185, 198, 306, 406, 420
Barış; 352, 354
Barkan, Ömer Lütfü; 88, 89, 207
Batı; 53, 143, 148, 155, 240, 256, 257, 258, 260, 314, 329, 330, 341, 386
Batı Avrupa; 265, 374, 379, 387, 441, 442, 452.
Batılaşma; 47, 68, 179, 263, 392, 488
Bayar, Celâl; 23, 116
Berker, Feyyaz; 404
Beyin Takımı, Beyin Kadrosu; 236, 249, 336, 337, 338
Bildirişim Çağı; 427
Bilgi; 416
Bilgiç, Sadettin; 194, 222
Bilim; 428
1961 Anayasası; 71, 72, 127, 187, 239, 249, 276, 277, 278, 287
1929 Buhranı; 27, 214
1971 Rejimi; 167, 236, 249, 256, 259, 265, 273, 278, 282, 296, 310, 312, 313, 314, 318, 324, 328, 330, 332, 334, 357, 359, 364, 371, 376, 379, 389, 395, 396, 414, 415, 424, 429, 435, 438, 447, 457, 459, 464, 466, 468, 469, 476, 481, 487, 491, 493, 498, 499, 500, 502
Bireysel Girişim; 237
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; 287, 414
Birinci Dünya Savaşı; 39, 61, 212, 257
"Birinci Grup"; 62, 67, 212, 388, 389
Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi; 61, 212
Birlik Partisi (BP); 133
Bizans; 206
Boğazlar; 150
Bonapartizm; 265, 292, 331, 355, 357, 386, 390, 391, 392, 399, 477, 490, 492, 493
Boran, Behice; 197
Bozbeyli, Ferruh; 194, 222
Burjuva Devlet Düzeni; 426
Burjuva Devleti; 491
Burjuva (Demokratik) Devrimi; 213, 217, 223
Burjuvazi; 22, 111, 184, 207, 209, 210, 211, 213,

214, 219, 259, 322, 330, 407, 492.
Bürokrasi, Bürokrat; 21, 22, 52, 53, 68, 69, 74, 76, 117, 118, 121, 122, 178, 179, 209, 210, 211, 213, 224, 290, 302, 308, 310, 321, 334, 336, 342, 363, 414, 433, 457, 467, 490, 492, 493
Bütçeler; 110, 117, 344, 401, 490
Büyük Burjuvazi; 41, 62, 87, 89, 108, 111, 140, 159, 179, 224, 266, 321, 357, 383, 402, 403, 404, 415, 433, 487, 491, 499
Büyük Sanayi Burjuvazisi; 157
Büyük Toprak Sahipleri; 44, 47, 89, 113, 115, 194, 363
C
Castro'culuk; 500
Cohn - Bendit, Daniel; 137, 139, 503, 504
Cumhurbaşkanı Seçimi; 458, 460, 463, 466
Cumhuriyet, Türk Cumhuriyeti; 53, 63, 64, 65, 66, 67, 77, 81, 257, 258, 259, 271, 345, 375, 487, 491, 493
Cumhuriyet Halk Fırkası; 213
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP); 47, 50, 61, 67, 69, 71, 90, 91, 115, 133, 146, 167, 187, 223, 278, 314, 330, 332, 333, 334, 357, 362, 381, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 399, 414, 423, 425, 429, 430, 435, 436, 437, 438, 440, 442, 443, 452, 453, 457, 459, 460, 463, 464, 467, 469, 475, 476, 478, 479, 485, 486, 496.
Cumhuriyetçi Güven Partisi; 480, 484. Bak. Milli Güven Partisi
Curzon, Lord; 257
Ç
Çağdaşlaşmak, Çağdaşlık; 411, 251-254, 502
Çalışan Sınıflar; 308, 356
Çiftçiler; 343
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945); 89, 90, 91, 115
Çin; 95, 409
Çoğulcu Toplumlar; 144, 382, 387, 392, 440, 488, 501
D
Darbeler; 49, 50, 51
Değişim; 503
De Gaulle; 40, 138, 151
Demirel, Süleyman; 24, 35, 59, 110, 112, 114, 119, 124, 139, 140, 141, 143, 157, 158, 160, 161, 163, 176, 193, 230, 248, 311, 329, 340, 363, 369, 379, 395, 399, 423, 424, 428, 461, 463, 466, 467, 469, 472, 475, 485, Bak. AP.
Demokrasi; 386, 490
Demokrat Parti (DP); 24, 47, 51, 79, 81, 90, 102, 115, 116, 140, 143, 146, 187, 192, 193, 194, 216, 217, 221, 327, 333, 362,
Demokratik Haklar; 80, 164, 267, 269, 380, 386, 390, 452, 467
Demokratik Parti (DP); 108, 116, 222, 239, 247, 360, 363
Demokratikleşme; 357, 432
Descartes; 368, 502

Devalüasyon (10 Ağustos 1970) 36, 142, 143, 144, 145, 147, 158, 163, 263, 285, 305, 308
Devlet; 240, 364, 490
Devlet Bürokrasisi; 262, 491 Bak. Bürokrasi
Devlet İstatistik Enstitüsü; 125
Devlet Güvenlik Mahkemeleri; 426, 434, 464
Devlet Kapitalizmi; 46, 214, 302, 399
Devlet Mekanizmaları; 235, 236, 262, 266, 342, 365, 366, 368, 459, 464, 466, 467, 491, 504
Devlet Planlama Teşkilâtı (DPT); 86, 96, 408, 409
Devlet Tekelleri; 301, 303
Devletçilik; 214, 302, 304
Devrim, Devrimci, Devrimler; 25, 51, 70, 75, 87, 214, 279, 346, 364
Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK); 128, 129, 131, 197, 249, 284, 453
Dış Krediler, Dış Borçlar; 82, 159, 304, 307, 319, 328, 373
Dış Pazar Sorunu; 309, 331, 462, 495
Dış Yardımlar, Krediler; 143, 158, 240
Din; 234, 246, 247, 353
Diplomasi; 455
Divitçioğlu, Sencer; 209
Doğu; 256, 257, 341
Doğu Almanya; 39
Doğu Anadolu; 219
Doğulu Devlet Yapısı; 208
Dönemsel Bunalımlar; 304, 307, 310, 381, 483
Dünya Kapitalist Sistemi; 215
Düyunu Umumiye; 136, 211

E

Ecevit, Bülent; 69, 70, 128, 195, 248, 314, 332, 334, 341, 382, 384, 392, 393, 399, 415, 429, 430, 431, 437 443, 460, 463, 470
Efektif Talep; 308, 381
Ege Sanayi Odası; 404
Egemen Sınıflar, Egemen Güçler; 21, 22, 48, 58, 194, 195, 202, 214, 220, 222, 224, 265, 268, 345
Eğitim; 178, 416
Eklektik (Programlar); 323, 334, 393, 414
Ekim (1917) Devrimi; 257
Ekonomik Bağımsızlık; 80, 295
Ekonomik Özgürlük; 72, 269
Ekonomik Sistem; 493
Ekonomik Yapı (Türkiye); 205, 225
Eksik İstihdam; 318
Eksik Tüketim; 307, 308, 309, 312
Emek/Sermaye İlişkileri; 125, 134, 377, 220, 419
Emeğin Özgürleşmesi; 216, 219
Emperyalizm; 62, 212, 253, 403, 413, 472
Enerji; 299, 300, 416, 454, 457
Enflasyon; 13, 305, 489
Erbakan, Necmettin; 43, 111, 146, 194, Bak. MNP
Erim, Nihat; 236, 240, 261, 336, 339, 369, 372, 376, 378, 435, 469, 470
Erim Hükümeti (Birinci);

236, 237, 239, 242, 250, 336, 396, 474
Erım Hükümeti (İkinci); 336, 339, 340, 372, 376, 379, 388, 396
Ertan, Şinasi; 404
Eskişehir Sanayi Odası; 180, 263, 298, 299
Esnaf; 274, 334, 462
Eşraf; 47, 69, 88, 112, 246
Etibank; 301
Eylemler (gençlik, memur, işçi vb); 46, 47, 48, 52, 119, 129, 176, 177, 186, 191, 314
F
Faiz Hadleri; 101
Faşizm; 37, 58, 74, 96, 98, 134, 144, 152, 182, 187, 195, 204, 331, 332, 361, 386, 404, 496, 499, 503.
Fatih Sultan Mehmet (II), 28, 206
Federal Almanya; 39, 319
Feodal Kalıntılar; 85
Feodalizm; 88, 92, 100, 101, 265, 207, 500, 504
Fert Başına Gelir; 94, 95, 100, 412
Feyzioğlu, Turhan; 223
Finansman Kanunu; 237
Fransa; 40
Fransız Devrimi; 24, 64, 81, 499
G
Gayrı Safi Millî Hasıla; 218, 311
Geçiş Toplumu; 458, 467, 504
Gençlik, Gençler; 117, 119, 335, 357, 358, 471
Genel Grev; 127, 128
Genel Oy; 341
Gerçeklik Sorunu; 270, 502
George, Lloyd; 257
Geri Bırakılmışlık; 22
Gericilik; 215, 346
Gökalp, Ziya; 19
Grev Hakkı; 127, 128, 287
Guevera, Che; 255, 256
Güneş, Turan; 436
Güneydoğu Anadolu; 92, 219
Gürler, Faruk; 429, 465, 475, 476, 477, 478, 480
H
"Hakem Devlet"; 289
Hakemlik (Sosyal); 331, 389
Halk; 25, 346, 347, 430
Halk Kapitalizmi; 407
Halk Yığınları; 21, 53, 266, 322, 323, 326, 433, 443, 451, 494, 499.
Halkçılık; 25, 283, 334
"Halkçılık Bildirisi"; 62
Hatipoğlu, Zeyyat; 405, 406
Hindistan; 95
Hizmetler; 97, 100, 410, 316
Hukuk; 427, 428
Huzur Planı; 325
İ
İç Bağlılık; 373
İdamlar; 355, 357, 358, 359, 366, 368, 471, 478
İhtilâl; 49, 50
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; 79, 218, 414
İkinci Cumhuriyet; 458
İkinci Dünya Savaşı; 64, 68, 78, 258, 260, 351, 372 389, 456
"İkinci Grup"; 62, 68, 212 213, 388
İktidar Sorunu; 140, 236, 240, 290, 310, 313, 314, 315, 320, 322, 323, 326, 335, 338, 342, 396, 424, 433, 439, 459, 461, 493
İktisadî Büyüme; 310, 311, 356, 414

İktisadî Devlet Kuruluşları; 185, 241, 302, 304
İlericilik; 346
İmalât Sanayii (Türk); 97, 218, 412 Bak. Sanayi
İngiltere; 39, 257, 372
İnönü, İsmet; 46, 64, 67, 68, 71, 72, 89, 132, 158, 160, 163, 164, 165, 203, 316, 329, 333, 364, 378, 382, 383, 384, 385, 388, 390, 392, 393, 429, 439, 465, 467, 480, Bak. CHP
İpekçi, Abdi; 14, 76, 140, 183, 307
İran; 318
İrtica; 215
İstanbul; 85, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 207
İstanbul Sanayi Odası; 27, 106, 107, 249, 250, 342, 403, 462
İstanbul Ticaret Odası; 44, 273, 274, 275, 402
İstanbul Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları; 125
İşçi Aristokrasisi, 284
İşçi Sınıfı; 34, 65, 79, 82, 125, 128, 130, 133, 157, 197, 202, 216, 243, 273, 274, 278, 286, 321, 389, 419, 420, 433, 462, 487, 483, 504, Bak. İşçiler
İşçi Sınıfı Öncülüğü; 197
İşçi Ücretleri; 244, 284, 285, 287, 288, 308, 343, 377, 404, 419
İşçi Yardımlaşma Kurumu; 120
İşçiler (Türkiye); 33, 101, 126, 212, 284, 310, 342, 417, 505
İşsizler Ordusu; 293, 343
İşsizlik; 318
İtalya; 408, 411, 415
İthal İkamesi; 106
İttihat ve Terakki Partisi; 46, 211, 212, 332
İzmir İktisat Kongresi (1923); 65, 487, 488, 489,
İzmit; 129

J

Japonya; 94, 262, 403
Jön Türkler; 258
Jandarma Devleti; 89

K

Kaldor, Nicholas; 43, 183
"Kalkış" Aşaması; 218
Kalkınma; 19, 84, 327, 359, 498
Kamu İktisadî Kuruluşları; 185, 241, 303
Kamu Sanayi; 78, 302
Kanunî Sultan Süleyman; 154
Kapitalist Üretim İlişkileri; 239, 493
Kapitalizm (Türkiye'de); 62, 79, 104, 121, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 230, 248, 297, 303, 313, 315, 321, 323, 324, 331, 373, 396, 402, 414, 422, 479, 484, 487, 504
Kapitalizm (Dünyada); 216, 217, 297, 303, 321, 331, 501, 504
Kapitalizm Öncesi; 46, 180, 195, 215, 221, 241, 265, 380, 403, 406, 461
Kapitülasyonlar; 208, 212
Karadeniz Bölgesi; 161
Karizmatik Lider; 392
Kartel; 495
Kentleşme; 84, 101, 126, 130, 219, 362
Keynes, John Maynard; 381, 466
41'ler Hareketi; 112, 113, 114

Kırıkoğlu, Dr. Kâmil; 340, 366, 376, 380, 384, 389, 393, 437, 459, 485
Klasik Demokrasi, 382, 386, 427
Kocatopçu, Dr. Şahap; 404
Komer, Robert; 160
Konsorsyum; 109, 145
Konut Yapımı; 123, 306
Kooperatifçiler, Kooperatifleşme, Kooperatifçilik; 91, 398, 416, 418
Korutürk, Fahri; 481
Köylü Hareketleri; 31, 32
Köylülük; 29, 32, 65, 89, 123, 316, 317, 334, 342, 389, 430, 433, 462, 505
Kurucu Meclis; 471
Kurulu Düzen; 49, 136
Kurumsal Anarşi; 461
Kurumsal Yapı; 461, 462
Kuva-i Milliye; 62. 257,
Kuvve-i Seyyâre; 213
Küçük Burjuva Devrimleri; 347
Küçük Burjuva İdeolojisi; 307, 327, 333, 336, 337, 346, 504
Küçük Burjuva Radikalizmi; 61, 62, 68, 69, 74, 209, 220, 334, 457, 477, 486, 493
Küçük Burjuva Solculuğu; 330, 490, 497, 498
Küçük Burjuvazi; 20, 79, 83, 87, 89, 96, 112, 116, 117, 118, 122, 159, 179, 182, 202, 211, 213, 214, 216, 224, 240, 266, 272, 282, 290, 307, 312, 314, 315, 321, 322, 324, 326, 327, 329, 330, 333, 346, 369, 396, 397, 411, 414, 432, 433, 434, 452, 464, 478, 480, 487, 490, 491, 492, 493
Küçük Toprak Mülkiyeti; 315, 318
Küçükömer, İdris; 209, 472

L

Layiklik; 178, 234, 245, 246
Lenin'cilik; 500
Levanten Ticaret Kesimi; 208, 214, 487
Liberalizm, Liberal Parti; 22, 192, 384, 479, 484
Lozan Barışı; 261, 258, 372

M

Madenler, Madencilik; 240, 299, 301, 416
Malî Sermaye; 101, 102, 194, 220, 405-407
Mao, Mao'culuk; 255, 256, 500
Marshal Yardımları; 373
Marx, Karl; 168, 189, 497
Mayıs/Haziran (1968) Olayları; 137
Medenî Kanun; 89
Melen, Ferit; 379, 395, 401, 424, 398, 431, 435, 474, 481
Melen Hükümeti; 395, 396, 397, 398, 399, 400, 408, 435, 438, 483
Memurlar; 117, 121, 285, 306, 344, 490
Memur Yardımlaşma Kurumu; 120
Menderes, Adnan; 23, 115, 160, 193, 360, 361, 362, 472
Menderes, Yüksel; 115, 360, 361
Mevlânâ; 170, 171, 223
Mimarlık Dergisi; 225
Millî Birlik Komitesi; 50, 90
Millî Gelir; Bak Ulusal Gelir
Millî Güven Partisi (M.

G.P.); 223, 379, 431, 435, 436, 437, 440, 474, 480
Millî Güvenlik Kurulu; 375
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP); 194, 222
Millî Hâkimiyet; 75
Millî Mücadele; 61, 64, 67, 68, 212, 213
Millî Nizam Partisi (MNP) 112, 113, 194, 222, 246, 247
Millî Siyaset; 275
Milliyet; 13
Milliyetçilik; 20, 331
Mirî Toprak Düzeni; 88
Misak-ı İktisadî Esasları; 489
Modernleşme; 195
Moskova; 353
Mütegallibe; 69, 88, 112, 246
Mülksüzleşme (kırda); 27, 28, 36

N

Nakşiler; 247
NATO; 221, 319, 330, 374, 456
Nasırizm; 477
Neruda, Pablo; 449
Nihilizm; 282, 346, 503
Nixon, Richard M.; 477
Nüfus; 81, 293, 316, 413

O

OECD; 109, 221, 222, 380, 403, 484
16 Haziran Büyük İşçi Eylemi; 127, 129, 130, 132
Onar, Sıddık Sami; 187
On birler; 336, 337, 338, 473
12 Mart; 173, 227, 313, 322, 328, 337, 338, 363, 387, 463, 468, 469, 500
12 Mart (1971) Muhtırası; 229, 232, 233, 239, 241, 243, 260, 261, 290, 314, 325, 334, 363, 429, 337
Optimal Büyüklük; 418, 420
Ordu; 314, 431, 435, 469
Ordu Yardımlaşma Kurumu; 120
Orta Doğu; 39, 94, 143, 145, 150, 160, 330, 372, 451, 454, 455, 456, 468, 473
Orta Sınıf; 325, 327, 337.
Ortak Pazar (AET); 38, 39, 144, 148, 149, 152, 160, 203, 220, 246, 259, 260, 263, 319, 320, 373, 385, 407, 408, 417, 441, 442, 468
Ortanın Solu; 69, 70, 223, 278, 314, 330, 333, 341, 376, 383, 390.
Osmanağaoğlu, Behçet; 402
Osmanlı Arazi Kanunnamesi; 88
Osmanlı Devleti; 22, 88, 136, 206, 207, 209, 212.
Osmanlı/İngiliz Ticaret Anlaşması (1838); 210, 295
Osmanlı Sosyalist Fırkası; 196
Osmanlı Toplumu; 179
Osmanlılar; 52, 53, 65, 257 258, 294, 295

Ö

Öğretim: 178
Özel Mülkiyet; 121
Özel Tesebbüs; 402
Özel Tüketim Harcamaları: 86, 87, 483
Özgürlesen Emek: 29, 84
Özgürlük; 279, 358, 452, 499, 500, 501

P

Pakistan; 95, 356
Paris Komünü; 233, 234, 235

Parlamento Aritmetiği; 436
Partilerüstü Hükümet; 233, 236, 248, 339, 376,
Partili Dönem; 21
Pazar Sorunu; 409
Pekin; 353
Pentagon; 330
Personel Kanunu; 117, 119, 491
Petrol; 300, 372, 454, 455, 457
Plan; 413
Planlama, Planlı Kalkınma; 277, 404, 415, 497, 498
Plüralist; Bak. Çoğulcu Toplum
Politik Yapı (Türkiye)! 205. 225
Prodüktivite; 377
Proudhon; 497

R

Radikalizm, Radikaller; 296, 310, 323, 330, 340, 347, 390, 395, 396, 398, 435, 468, 470
Rantiye Tabakalar; 122, 123, 406
RCD; 409
Reformlar Sorunu; 231, 239, 266, 275, 296, 297, 314, 320, 323, 324, 337, 340, 342, 355, 369, 370, 380, 396, 413, 415, 429, 438, 465
Restorasyon; 113, 237, 246
Roma Anlaşması; 149
Rostow, Walt W.; 218
Rönesans, 149, 154

S

Sabahattin, Prens; 19
Sabit Sermaye; 309, 312
Sabit Sermaye Yatırımları; 483
Sat (Tutucu); 430, 484, 485
Sanayi; 26, 28, 66, 100, 101, 102, 112, 130, 217, 238, 242, 316, 378, 409, 482, 487
Sanayi Burjuvazisi; 41, 42, 45, 79, 99, 147, 180, 185, 194, 202, 220, 231, 363, 405, 407, 488
Sanayi Devrimi; 149, 364
Sanayi İşçisi; 146, 217
Sanayi Kapitalizmi; 116
Sanayi Ötesi Toplum; 411
Sanayi Planı; 77
Sanayi Sermayesi; 101, 103, 147, 209, 220, 238, 297, 402, 406
Sanayi Toplumu; 28, 78, 156, 243, 245, 246, 247, 362, 413
Sanayiciler; 41, 146, 180, 377, 462
Sanayileşme; 32, 38, 71, 84, 96, 116, 131, 146, 163, 184, 194, 220, 260, 274, 295, 303, 308, 310, 311, 364, 412, 418.
Sartre, Jean Paul; 503
Seçim; 21, 23, 396, 398, 434, 459, 460
Selçuklular; 88
Selim III; 211
Sendikalar, Sendikacılık; 243, 281, 282, 283, 488,
Sendikalar Kanunu; 128, 129, 130, 133, 134
Sermaye; 104, 180, 307, 309, 321, 402, 405, 415, 422, 494. Bak. Sanayi Sermayesi, Ticaret Sermayesi, Mali Sermaye, Tarım Sermayesi
Sermaye Birikimi; 103, 211, 307, 309, 402
Sermaye Piyasası; 101, 405, 407, 420
Sermaye Yoğunlaşması; 99, 103, 104, 307, 309

Serbest İthalât; 27
Serbest Ticaret; 319
Servet Bildirimi; 421
Seylan; 255, 256
Sıkıyönetim; 129, 132, 133, 266, 267, 364, 369, 385, 393, 404, 424, 464, 471
Sınıflar (Türkiye'de); 22, 25, 29, 34, 41, 45, 48, 50, 51, 52, 54, 57, 62, 65, 66, 69, 76, 79, 82, 88, 89, 101, 103, 105, 111, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 130, 134, 157, 179, 180, 188, 191, 194, 209, 217, 220, 224, 244, 265, 267, 274, 277, 288, 289, 292, 315, 321, 323, 324, 330, 342, 344, 358, 369, 370, 382, 383, 462, 489
Sınıflararası Hakemlik; 62, 76
Sınıflaşma; 179, 362
Sınırlı Bağımsızlık; 254
Sistem Sorunu; 323, 325, 331, 356, 371, 399, 413, 417, 436, 492, 498, 500, 501
Sivilleşme; 392, 395, 399, 442, 453, 457, 458, 459, 460, 463, 468, 477, 484
Siyasal Partiler; 232, 324
Siyaset; 164, 324, 336, 461
Soğuk Savaş; 351, 373
Sosyal Adalet; 276, 277, 333, 337, 340, 413, 414
Sosyal Demokrat Hareket; 334, 357, 382, 383, 384, 387, 391, 430, 485.
Sosyal Devlet; 234. 333
Sosyalist; 286, 317, 321, 325, 413, 440, 453, 456, 463, 485, 495, 502
Sosyalizm, Sosyalist Mücadele, Sosyalist Örgütleniş (Türkiye'de); 71, 130, 132, 196, 199, 224, 225, 248, 286, 292, 313, 314, 323, 324, 330, 331, 384, 422, 449, 453, 486, 488, 495, 496, 497, 499, 501, 502, 503, 504
Sosyalizm (Evrensel); 281 290, 497, 499, 501
Sovyetler Birliği; 78, 80, 94, 137, 145, 165, 218, 328, 330, 372, 409, 456, 463
Sovyet/Türk İlişkileri; 77, 78, 145
Sosyal, Ertuğrul; 106, 250, 342, 403
Sosyal, Mümtaz; 188
Sömürgeler Ticareti; 64, 149
Statüko; 353, 364, 448, 449, 461, 503
Sunay, Cevdet; 339, 376, 464, 480
Sükan, Faruk; 194, 222
Sürekli Devrim; 70, 197
Sümerbank; 78

Ş

Şeyh Sait İsyanı; 213

T

Tağmaç, Memduh; 429, 474
Takriri Sükûn Kanunu; 213, 488
Tampon Devlet; 257
Tanzimat; 75, 178
Tanzimat Fermanı; 149
Tarım; 26, 31, 43, 44, 66, 91, 97, 100, 112, 146, 217, 241, 316, 317, 362, 482, 487, 488
Tarım Burjuvazisi; 43, 48, 102
Tarım Sermayesi; 406
Tarım Reformu; 91, 92
Tarım Toplumu; 28, 78, 218, 347, 413, 488.
Tarih; 245, 252, 253, 265,

267, 268, 269, 270, 338, 345, 347, 367, 447, 504
Tarihsel Değişim; 270
Tarikatlar; 247
Tefeci Sermayesi; 208, 246
Tekelci Kapitalizm, Tekelci Sermaye; 211, 297, 298, 301, 303, 495
Tekelleşme; 45, 99, 102, 103, 104, 105, 112, 222, 263, 274, 304, 422, 494, 495
Teknik Personel; 176, 274
Teknoloji; 418
«Teknoloji Yaratan Toplum»; 418, 420
Ticaret; 487
Ticaret Burjuvazisi; 48, 159, 194, 214, 220, 302
Ticaret Sermayesi; 103, 244, 406
Topaloğlu, İhsan; 300
Toplumculuk; Bak. Sosyalizm
Toplumsal Eşitsizlik; 269, 280
Toplumsal Hareketlilik; 364
Toplumsal Muhalefet; 492
Toplumsal Sınıflar;
Toplumsal Yapı; 55, 99, 186, 276, 330
Toprak İşgalleri; 29
Toprak Kanunu; Bak. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
Toprak Reofrmu; 88, 90, 91, 100, 183, 184, 198, 296, 310, 315, 318, 326, 400, 416
Toprak Sorunu; 88, 316, 317
Tröst; 495
Truman Doktrini; 319, 337
Tunaya, Tarık Zafer; 48, 258
Türk Devirmi; 21, 127
Türk Ekonomisi; 74, 77, 81, 142, 148, 205, 225, 293, 304, 405, 407, 408, 413, 420, 422, 481, 483
Türk Halkı; 21, 22, 23, 78, 162, 265, 267
Türk Kırları; 29, 30, 31, 32, 43, 316, 317
Türk Kapitalizmi; 79, 86, 99, 107, 180, 185, 192, 205, 225, 296, 309, 326, 349, 357, 399, 402, 405, 407, 410, 420, 422, 482, 483, 494
Türk Sanayii; 26, 27, 28, 87, 97, 106, 107, 146, 148, 180, 185, 217, 222, 242, 243, 377, 405, 407, 412
Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği; 404
Türk Toplumu; 15, 81, 83
Türkeş, Alpaslan; 194
Tüketim; 87
Türkiye; 17, 57, 93, 95, 96, 99, 138, 144, 156, 205, 225, 248, 251, 258, 259, 314, 319, 330, 341, 356, 374, 388, 408, 409, 451, 452
Türkiye Büyük Millet Meclisi; 61, 63
Türkiye Elektrik Kurumu (TEK); 301
Türkiye İktisat Kongresi; Bak. İzmir İktisat Kongresi
Türkiye İşçi Partisi (TİP); 72, 119, 128, 131, 133, 153, 192, 196, 197, 198, 204, 223, 247, 273, 278, 286, 287, 288, 292, 314, 321, 330, 383, 474, 485, 486.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK - İŞ); 128, 129, 249, 284, 453
Türkiye Odalar Birliği; 42, 45, 104, 114, 146
Türkiye Sanayi Odaları İşbirliği Teşkilâtı; 42
Türkiye Yardım Konsorsyumu; Bak. Konsorsyum
Tüzün, Refet; 464

U

Ulusal Burjuvazi Yaratmak; 211, 213, 214
Ulusal Gelir; 28, 30, 79, 100, 408, 482
Ulusal Gelirler Siyaseti; 419
Ulusal Kurtuluş Savaşı; 388
Ulusal Ücret ve Fiyat Daimî Komisyonu; 419
Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); 279, 280
Uluslararası Kapitalizm; 298

Ü

Ücretler; Bak. İşçi Ücretleri
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; 316, 402, 411, 412, 414, 417, 418, 420, 421, 482
Üçüncü Dünya; 150, 353, 455
Ültra Sol; 496, 497, 498, 503
Üniversiteler; 278, 426, 428
Üretici Güçler; 47, 49, 114, 139, 157, 176, 180, 182, 192, 206, 216, 217, 220, 223, 224, 271, 279, 280, 361, 362, 365, 410
Üretim Biçimi, Tarzı; 493
Üretim İlişkileri; 47, 70, 146, 180, 210, 413, 414, 493
Ürgüplü, Suat Hayri; 378, 379, 381, 395, 474
Üstten Yönetim; 74, 96, 98, 392, 443, 459 Bak. Bonapartizm
Üstyapı; 365, 388, 461

V

Vergiler; 109, 115, 122, 124, 159, 185, 237, 241, 306, 397, 398, 420,
Vietnam Savaşı; 454, 455

Y

Yabancı Sermaye; 112, 218, 299, 487
Yahya Han; 365, 404
Yapısal Değişim; 15, 55, 99, 176, 186, 187, 192, 197, 205, 225, 230, 274, 330, 413, 439, 459
Yarı Sömürgelik; 64
Yaşama Hakkı; 358, 360
Yatırımlar; 218, 305, 306, 310, 409, 494
Yeni Strateji; 408, 409, 411, 494
Yeni Türkiye Partisi (YTP); 23
Yeniden Üretim; 162, 491
Yenileşme, (Modernleşme); 396, 411, 416
26'lar Hareketi; 113, 116, 157
27 Mayıs; 23, 49, 50, 71, 79, 160, 216, 249, 273, 432
Yoksul Köylülük; 29, 32, 157, 198, 202
Yunanistan; 49, 50, 152, 212, 257, 261, 457, 492

MİLLİYET YAYINLARI
Milliyet'ten Seçmeler Dizisi

3 OLAYLAR ve İNSANLAR

HASAN PULUR
(2. Baskı) Karton kapaklı — 15 TL.

2 MİLLİYET 1970

Büyük boy - Lüks ciltli — 35 TL.

3 DÜNYANIN DÖRT BUCAĞINDAN

ABDİ İPEKÇİ
Lüks ciltli — 25 TL.

2 MİLLİYET 1971

Büyük boy - Lüks ciltli — 50 TL.

5 KARACAN 1972

Yarışmada derece alan eserler
Karton kapaklı — 10 TL.

3 MİLLİYET

Büyük boy - Lüks ciltli — 60 TL.

TARIM
TOPLUMUNDAN
SANAYİ TOPLUMUNA
GEÇİŞ AŞAMASI

Türkiye'de 1971 rejimi

Bu kitap, Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımlı dönemi anlatır.
Türk toplumu nasıl gelmiştir 12 Mart 1971'e?
İki yüz yıllık Türk halkının ve gelişme mücadelelerinin anlamı nedir?
Cumhuriyet döneminin elli yılında neler olmuş, neler değişmiştir, Türkiye'de?
Atatürk'çülük neleri,
nasıl ne kadar yapabilmiştir?
Sanayileşmede, tarımda,
ekonomide nereden'ler Türkiye?
1970'ler Türkiye'sinde üretim tarzı nedir?
Türkiye'de toplumculuk
nereden çıkmalıdır yola?...
Bütün bu stratejik sorunların karşıdıkları
tarihsel bir perspektif içinde araştırılıyor.
12 Mart 1971'den önce
ve sonra olup bitenlerin
toplumsal ve ekonomik köklerine eğiliyor.
TÜRKİYE'DE 1971 REJİMİ...
Eylemler, kurşunlanan gençler,
16 Haziran Olayı,
devalüasyon, toprak işgalleri
AP'deki kopmalar, burjuvazinin bölünüşü...
12 Mart'ta Demirel'in ve AP'nin iktidardan
düşürülmesi, Birinci ve İkinci Erim hükümetleri,
Onbirler'in tutuklanması,
CHP'deki büyük dalgalanmalar,
Ecevit'in İnönü'den Ecevit'e geçişi,
Melen hükümeti, AP ve CHP yakınlaşması,
1973 Mart'ının dramatik
cumhurbaşkanlığı seçimi gibi
dönüm noktaları; yargılamalar,
sıkıyönetim, idamlar
ve olağanüstü uygulamalarla geçen
iki uzun yılın olayları içinde
bir daha göz önüne seriliyor.
Bunlar Türkiye'nin tarım toplumundan
sanayi toplumuna geçiş aşamasının
sancılarıdır.

20 Lirc